

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8,75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

De redactie van „Volksontwikkeling” heeft besloten, dat in het vervolg het gehele tijdschrift in de spelling zal verschijnen, die bekend is geworden als de spelling-Marchant.

Dit geldt niet voor de artikelen van die schrijvers buiten de redactie, welke uitdrukkelijk verklaren, dat zij er bezwaar tegen hebben, dat hun bijdragen in deze spelling zullen verschijnen.

De redactie is tot dit besluit gekomen, niet omdat zij tegen de thans vastgestelde regeling geen enkele bedenking zou hebben, maar omdat zij het van 't allerhoogste belang acht, dat, zoveel als maar mogelijk is, aan de bestaande anarchie op spellingsgebied een einde komt.

Ze is er namelijk sterk van overtuigd, dat taal en spelling op het stuk van de uiterlijke vorm der geschreven taal (de spelling) onverschilligheid en slordigheid te dien aanzien in hoge mate bevordert met het funeste gevolg, dat er ook veel minder zorg besteed wordt aan zuiver schrijven ten opzichte van het taalgebruik zelf, wat betreft woordkeus, zinsbouw, woordschikking, enz.

De ervaring heeft overtuigend geleerd, dat taal en spelling in die zin samenhangen, dat wie gewend is streng de regelen voor de laatste in acht te nemen, des te eerder ook de noodzakelijkheid erkent van nauwkeurige controle op het gebruik der eerste.

Wie daarvan overtuigd is, moet dan ook mede alles in het werk stellen om eenheid in de spelling te bevorderen, nu ze thans bij de examens voor het lager- en het middelbaar onderwijs is voorgeschreven.

Het beste middel daartoe is zelf het voorbeeld te geven, wat blijkbaar door velen zal worden toegepast; hopelijk zal de grote meerderheid der schrijvenden daartoe willen overgaan, want de hoofdzaak is, dat de „nieuwe” spelling in de gewone school zal worden ingevoerd en dat mag slechts verwacht worden, als ze buiten de school regel begint te worden.

In de school moet de zo heilzame *gewoonte* van nauwkeurig schrijven in alle opzichten gelegd worden en daarvoor is niets zo noodlottig als verwarring.

De school moet verlost worden van deze verwarring, die erger is dan welke minder gelukkige regeling ook, mits deze slechts voor alle onderwijs geldt.

Deze opvatting huldigt de redactie, al is zij niet blind voor het feit, dat de uitgevaardigde regeling niet zodanig geredigeerd is, dat zij alle twijfel omtrent de toepassing uitsluit. Voor de eerste 4 punten geldt dit niet. Enige weifeling in de toepassing van punt 6 is denkbaar, als de kwestie zich voordoet of een beroepsnaam als de naam van een mannelijk persoon moet worden beschouwd; doch dit redt zich wel.

Punt 6 biedt de gelegenheid tot velerlei discussie over de betekenis van „beschaafd spraakgebruik”.

Toch mag dit naar de mening der redactie geen bezwaar zijn tegen haar besluit.

Of er veel moeilijkheden zullen rijzen is niet te voorspellen. Laat ieder naar beste weten hierbij handelen. Dan zal pas uit de praktijk kunnen blijken of een strengere formulering der regels nodig zal zijn.

DE REDACTIE.

Het Rapport der Commissie

ter formulering van een voorstel tot wettelijke regeling der toelating tot de eerste klasse ener Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus.¹⁾

Het in bovenstaande titel genoemde rapport behandelt een voor ons gehele onderwijs uiterst gewichtige vraag. Het gaat in wezen om de aansluiting van L.O. en M.O., een onderwerp, dat reeds jaren vele deskundigen heeft bezig gehouden. Geen wonder, want met deze vraag hangen tal van paedagogische en didactische vragen zo nauw samen, dat men niet overdrijft als men zegt, dat beide takken van onderwijs dringend behoefte hebben aan een goede oplossing van dit vragen-complex, ja dat hun nuttig effect feitelijk van deze goede oplossing afhankelijk is.

Het bovengenoemde rapport acht onze redactie van grote betekenis. Zij heeft daarom besloten het, in afwijking van haar gewoonte, niet door een doch door twee deskundigen te doen bespreken: zij meende dat het juist was daarvoor een deskundige zowel uit de kringen van het L.O. als uit die van het M.O. uit te nodigen.

*1. Bespreking door een vertegenwoordiger van het lager onderwijs,
den heer P. Bakker.*

Een hoogst belangrijk rapport vraagt onze aandacht. Toen de commissie, gevormd door het Nutsseminarium voor Paedagogiek te Amsterdam, de Haagse Toelatingscommissie en drie leden, aangewezen door den Minister, vorig jaar haar arbeid begon, hebben velen zich afgevraagd met welk resultaat zij de onderwijswereld zou verrassen in het moeilijke probleem der selectie en aansluiting, dat ieder jaar weer de beide betrokkenen, het L.O. en het M.O. zoo weinig bevrediging schenkt.

We wisten, dat de commissie, naar haar voorzitter wel „Commissie Bolkestein” genoemd, zich op een voor haar bij uitstek bekend terrein bewoog en dat de vele publicaties van haar leden, als b.v. het Haagse rapport „De Aansluiting van Lager- en Voortgezet Onderwijs” en de verschillende mededelingen van het Nutsseminarium op en met betrekking tot dit vraagstuk, haar als „voorbereiding” zouden kunnen dienen.

Als we dus met spanning haar werk tegemoet zagen, was het hierom, of we in het ontwerp, dat de commissie den Minister zou

¹⁾ Bijlage van No. 3 van de mededelingen van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Algemene Landsdrukkerij.

aanbieden, de doorvoering en uitwerking zouden vinden van de conclusies en het ervaringsmateriaal, in die publicaties neergelegd.

Wie een of meer daarvan kent, leest dit Ontwerp Koninklijk Besluit met de Bijlagen en Toelichtende nota met dubbele interesse.

De commissie heeft daarin haar wetenschappelijk gefundeerde opvattingen laten doorklinken en de uitwerking daarvan in het geprojecteerde examen en de aangeboden voorbeelden van examenwerk zullen een frisse wind in onze onderwijswereld doen waaien.

Want door de invloed, die het toelatingsexamen, direct en indirect op het Lager Onderwijs heeft, zal de betekenis van dit rapport, behalve voor het examen, ook van het allergrootste belang voor de ontwikkeling van ons gehele Lager Onderwijs zijn.

Om niet over dit rapport, dat juist door zijn bondig gehouden algemene beschouwingen uitmunt, weer een rapport te schrijven, zal ik mij bij de bespreking van die mogelijke invloed op en betekenis voor het L.O. bepalen tot enkele der belangrijkste punten als

- I. De nieuwe wijze van examineren.
- II. De examenvakken en het werk, aangeboden in de bijlagen.
- III. De Toelatingscommissie.
- IV. De Centrale Commissie van Advies.

I.

Het examen wordt gesplitst in 3 delen.

1e. Een „*Eerste onderzoek*” te houden voor *alle* kandidaten tussen 15 April en 15 Mei, gedurende 4 schooltijden. De kandidaat H.B.S.er onderwerpt zich daarbij aan een *schriftelijk* onderzoek naar:

- a. „de matc, waarin zijn verstandelijke aanleg ontwikkeld en gevormd is”;
- b. „zijn vertrouwdheid met de voor het volgen van Middelbaar Onderwijs vereiste begrippen op het gebied van Nederlandse taal, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis.”

2e. Een *mondeling* „*Aanvullend eerste onderzoek*”, tussen 15 Mei en 15 Juni, dat dezelfde eisen omvat als bij a en b hierboven genoemd.

Aan dit examen nemen alleen die kandidaten deel, bij wie voor de toelatingscommissie, op grond van het gemaakte werk, de algemene indruk omtrent hun verstandelijke aanleg, de bij hen gebleken werkgewoonten en de door de vragenlijst verkregen inlichtingen „gerechtvaardigde twijfel omtrent de geschiktheid bestaat” en die zij voor een of meer vakken aan een nader onderzoek wil onderwerpen.

Op dezelfde gronden kan zij na het eerste onderzoek voor sommige

candidaten reeds besluiten tot: „Kennelijke ongeschiktheid”, wat hen voor het verdere examen geheel uitsluit en voor andere direct tot „Geschiktheid”.

Deze laatste kandidaten en zij, die het „Aanvullend eerste onderzoek” met goed gevolg doorstaan hebben, worden tenslotte opgeroepen voor de. het „Tweede onderzoek”, te houden tussen 15 Juni en 15 Juli, gedurende 2 schooltijden.

Dit is een schriftelijk onderzoek naar:

- c. „zijn vaardigheid in het gebruiken van die kennis in de genoemde leervakken (zie b), welke voor het volgen van dit onderwijs onmisbaar is”.

Wanneer men de punten a, b en c van dit examenprogramma beoogt, valt direct de opzet van de commissie in het oog: het onderscheid, dat zij wenst te zien in het onderzoek naar de *geschiktheid* van de candidaat tot het volgen van Middelbaar Onderwijs (a en b) en dat naar zijn *kennis* (c), welk standpunt zij in haar *Algemene Beschouwingen* uitvoerig toelicht, omdat in de verwaarlozing van dit onderscheid h.i. een der grote gebreken van het huidige examen bestond.

Juist met dit geschiktheidsonderzoek, waaraan de commissie bij de beoordeling de voorrang wenst te geven boven de parate kennis (hoe belangrijk zij die ook acht) zal iets nieuws zijn intrede in het examen doen.

De grondgedachte voor dit *eerste onderzoek* kan ik het best weer-geven door hetgeen in Mededeling 23 van het Nutsseminarium (blz. 199) over de wijziging, die het toelatingsexamen behoeft, staat geschreven:

„de toetsing van de leesfunctie zal hoofdzaak moeten zijn en wel in een vorm, die niet voor mechanisatie vatbaar is”.

In haar *Algemene Beschouwingen* stelt de commissie dan ook als basis voor dit onderzoek de volgende eis:

„dat hij (de candidaat) een tekst, die te zijner beschikking staat, behoorlijk kan begrijpen, hoofdzaken van bijzaken weet te onderscheiden, gevolgtrekkingen hieruit weet af te leiden en die aan de gegevens van deze tekst en andere voor de hand liggende gegevens kan toetsen”.

Hoevel zij meent, dat bij het „Aanvullend eerste onderzoek” de toelatingscommissie desgewenst ook van de tot nu toe gangbare psychologische intelligentietests gebruik kan maken (zie toelichting bij Art. 7) is de commissie bij de formulering van het Eerste onderzoek en de samenstelling van het examenwerk uitgegaan van verkregen

ervaringen bij onderzoeken, gebaseerd op nieuwere Denkpsychologische opvattingen, die met een dooreenvlechting van intelligentie en kennis rekening houden.

Aanvankelijk was de richting, die het Nutsseminarium volgde bij het zoeken naar een goede oplossing van het selectie- en aansluitingsprobleem in de lijn van de Intelligenzforschung van Stern, zoals die bij het selectieonderzoek te Hamburg tot toepassing kwam.

De intelligentieonderzoekingen brachten echter nog geen besrediging; men zag, dat intelligente leerlingen b.v. andere wegen wilden gaan, dan de test vroeg en bleef voor de differentiatie naar andere hulpmiddelen zoeken, die een betere kijk, ook op de individuen afzonderlijk zouden geven, waartoe men van paedagogisch standpunt toch ook verplicht is.

De veronderstelling, dat intelligentie in steeds meer meetbare getallen zou zijn vast te leggen werd losgelaten en daarmee de intelligentiemetingen.

Wetenschappelijke overwegingen (als van de school van Selz) voerden tot het inzicht, dat de intelligentie niet een een-dimensionale grootheid is en dat zij kan blijken te bestaan uit onderdelen, die niet in een getal te meten zijn, maar elkaar kunnen beïnvloeden.

Van uit dit standpunt kwamen de opgaven, als in Mededeling 23, tot stand en moeten we het examenwerk in de Bijlagen van dit Rapport bezien; opgaven, die in de belevingssfeer der kinderen liggen, verband houden met hetgeen de Lagere school haar leerlingen aan werk of gewoonten heeft kunnen aanbieden en de Middelbare school voor haar onderwijs mag eisen.

Als zodanig hebben zij door haar normgevend karakter voor ons gehele lager-onderwijs meer waarde dan de psychologische intelligentietests.

Voor het geschiktheidsonderzoek komen zeer terecht alle 4 de vakken: Ned. Taal, Rekenen, Aardrijkskunde en Geschiedenis in aanmerking.

Voor ieder vak krijgen de kandidaten een stuk stillesstof voor zich en aan de hand van een serie, soms 2 series, vragen en opdrachten volgt een analyse er van. Alleen bij Ned. Taal wordt verlangd daarna weer tot een synthese te komen, door het weergeven der feiten of een deel er van, in de vorm van een opstel.

Naast de algemene intelligentie, wordt in deze vragen dus ook „de vertrouwdheid van de kandidaat met de voor het volgen van Middelbaar onderwijs vereiste begrippen op het gebied van Ned. Taal, Rekenen, Aardrijkskunde en Geschiedenis” getoetst.

Ook hier gaat het natuurlijk weer om inzicht, om een herkennen van een probleem in een of andere situatie, niet om de paraatheid van definities. Uit de vragen bij: „Met de Insulinde op reis", een stuk tekst met opdrachten voor Aardrijkskunde, neem ik ter illustratie daarvan het volgende voorbeeld.

Vraag 27: „Ik vind de vissersplaatsen bij Rotterdam gunstiger liggen voor het bedrijf dan b.v. West-Ferschelling. Waarom?"

Hier moet de candidaat problemen als: voedselvoorziening der grote steden; achterland; vlugge vervoergelegenheid per spoor, los van het eigenlijke verhaal herkennen.

In de tot heden gangbare methoden voor Aardrijkskunde vinden we evenwel zelden of nooit opgaven in deze zin, die een beroep op het kinderlijk denken doen.

Toch moet het die kant uit en zal het nieuwe examen stimulerend werken.

Een 5de factor in de beoordeling van de geschiktheid van de candidaat zijn de „werkgewoonten", waarvoor de Commissie een open oog heeft. Ook hier gaan de wenken weer verder dan het examen.

Dat zij b.v. het gebruik van een woordenlijst op het examen voorschrijft om het examenwerk van taalfouten te zuiveren, zal het woordenboek in de l. s. een groter betekenis kunnen geven.

Dat de woordenboekjes b.v. in de kastjes der leerlingen voorkomen, betekent nog niet dat zij, behalve voor het zoeken naar het geslacht der zelfstandige naamwoorden, voor alle taalwerk gebruikt worden of mogen worden, zomin als de kinderen gewend wordt de betekenis van moeilijke woorden in de lees- of taalles daarin op te zoeken.

Het gebruik van spoorboekjes in de school is niet nieuw, maar voor hoevele bleef dit in de Aardrijkskundeles toch niet zo iets als „Spielerei"?

Als de kinderen vertrouwd gemaakt worden met het principe, dat aan zoo'n woordenboek, telefoongids, alphabetische namenlijst in het spoorboekje te grondslag ligt, hebben zij iets waardevols in het gebied der ordeningsvormen leeren beheersen.

Een werkgewoonte als zorgvuldigheid bij de spelling wil de Commissie bereiken door voortdurende zelfcontrole en nauwkeurigheid bij alle schriftelijk werk. Aan de hand van het ingeleverde schriftelijk werk wordt beoordeeld of de candidaat de Nederlandse taal zuiver schrijft.

Ik herinner in dit verband nog even aan de enquête, die destijds door de z.g. „Bekijvingscommissie" onder een veertigtal personen van lagere scholen te Amsterdam werd gehouden.

Op de vraag: „Verwacht U een vermeerdering van spellingsfouten?“ werd overwegend met „ja“ geantwoord. Dan is er toch op het gebied van zuiver schrijven, ondanks dictees en invuloefeningen iets niet in orde. Daarom is het goed gezien, wil men hier in de toekomst meer hoopvolle verwachtingen mogen koesteren, dat in het Rapport zo sterk de aandacht gevestigd wordt op het belang van deze gewoonte van zelfcontrole. Laat een leerling, wanneer hij twijfelt, zijn woordenboek raadplegen; als dit tot een vaste gewoonte wordt, zal hij in zijn latere leven ook zekerheid verlangen en niet zo gauw in een spellingslordingheid vervallen.

Wij missen in het nieuwe ontwerp voor deze kant van de Ned. Taal het dictee. Men ziet, dat de commissie niet geschroomd heeft zelfs „heilige huisjes“ geheel af te breken en voor de ontspanning, die zij hierdoor de lagere school brengt, mag de laatste haan slacht dankbaar zijn.

Hiermee bedoel ik allerminst, dat nu het dictee maar van de L.S. zou moeten verdwijnen of in verband met het voorgaande, niet zonder hulp van een woordenboek goed geschreven kan worden, want daarmee zouden de kinderen, die eindonderwijs ontvangen, noch af die naar het M.O. overgaan, gebaat zijn.

Maar de met moeilijkheden doorweven dictee-zinnen, de verwarrende invuloefeningen kunnen verdwijnen, die voor het examen „geoeftend“ werden en voor het rapportcijfer voor Nederlands de doorslaggevende factor vormden.

Ondanks de vele taallessen aan die moeilijke dictees besteed, bleef de zuiver schrijffattitude maar al te vaak tot dit gebied der Ned. Taal beperkt. De opstellen spraken dikwijls een „andere taal“, d.w.z. fouten, die men niet meer zou verwachten.

Een onderzoek in die richting bevestigde mij dit feit nog eens. Van 2 zesde klassen was de ene veel beter in „taal“ (lees: dictees — want daarop berustte de vergelijking) dan de andere. Beide maakten een verslagopstel voor me. Niet alleen was de structuur der opstellen van de „mindere“ klas veel beter, maar zij bleek bij nauwkeurige telling en vergelijking van de spelfouten ook een lager gemiddelde te hebben dan de „betere“, die de dictees toch zoo goed beheerste.

Dat bovendien uit de goedgeschreven „moeilijkheden“ van het examendictee nog maar niet met zekerheid afgeleid mag worden, dat die nu ook het eigendom der kinderen zijn, zomin als iedere fout het onherroepelijk bewijs is, dat het kind „het niet weet,“ moge het volgende illustreren.

Op initiatief van een collega, den heer J. Jonges, gaven wij in onze

zede klassen ongeveer halfweg de cursus een dictée van het toelatingsexamen Amsterdam 1927, dat voor de kinderen nog flink moeilijk was. Direct na afloop gingen wij tot ander werk over en voorkwamen daardoor, dat zij met elkaar over het gemaakte dictée spraken. Na 3 dagen, waarin de moeilijkheden niet in een of andere vorm behandeld waren, gaven wij het dictée nog eens. Zonder al te veel in details te treden, geef ik het resultaat van mijn klas (de bevindingen van den heer Jonges stemden daarmee overeen).

Door 25 leerlingen waren de 1ste maal 210 fouten, de 2de maal 192 fouten gemaakt. Een vermindering (dus: verbetering!) van 18 fouten. Wat bleek nu bij nauwkeurige vergelijking der fouten in beide dictées? Van de oorspronkelijke 210 foutieve woorden, waren er nu 81 goed geschreven, maar er waren weer 63 nieuwe fouten bijgekomen.

Een 2de onderzoek met een dictée (56 invullingen) van het toelatingsexamen Amsterdam 1929 gaf:

1ste maal 155 fouten, 2de maal 124 fouten. Deze ogenschijnlijke verbetering was weer het gevolg van 58 „oude” fouten minder en 47 „nieuwe” fouten erbij.

Voor enkele kinderen afzonderlijk:

E. H. Beide keren 3 fouten. Alle 3 fouten uit het 1ste dictée, in het 2de goed, maar 3 nieuwe fouten gemaakt.

D. S. Daalt van 5 fouten op 4 fouten. Hij maakte 4 fouten „minder”, maar 3 nieuwe fouten meer.

T. N. Klimt van 6 fouten op 9 fouten. Hij maakte 3 fouten „minder”, maar 6 nieuwe fouten meer.

Nu mene men niet, dat met het verdwijnen van de moeilijke dictées, invulpuzzles en de gangbare denkvraagstukjes, het toelatingsexamen zoveel gemakkelijker zal worden. Aandachtige lezing van de opgaven voor Nederlands b.v. in de Bijlagen I en II zal zeker niet tot dat oordeel voeren.

Het geheel andere examen mag „gemakkelijker” heten, omdat het nu op een gezonde basis rust. Het is moeilijker, omdat de opleidingsschool de zekerheid, die zij vroeger door een hoog opvoeren van de parate kennis of drill in de typische examenopgaven voor de kans van slagen harer leerlingen kon hebben, thans mist, nu men voor een onderzoek staat, waar de mechanisatie slechts een geringe rol speelt, en inzicht en aanpak van het werk meer naar voren komen; factoren, die door de wijze van werken en het onderwijs sterk beïnvloed, maar er niet door bepaald kunnen worden.

De opmerking in het Haagse Rapport „dat dressuur op de lagere school ook zeer weinig intellectueel begaafden kan leren, de oplossing

dezer (gangbare denk-)sommen op de vereiste wijze neer te schrijven," klopt wel met ieders ervaring en Bijlage III in het Rapport geeft daarvan nog eens een treffend bewijs.

Hoe er gestoomd wordt voor het toelatingsexamen en hoeveel sommen en taal oefeningen als huiswerk worden opgegeven, kan ieder in zijn naaste omgeving wel uitmaken. De opvoering van het huiswerk met het oog op de admissie-examens, kan m.i. hier en daar onrustbarende vormen aannemen.

En de ouders (zonder wettelijke voorschriften tot kinderbescherming op dit gebied!) slikken het, omdat „het examen het vraagt."

Dus: Geen „Opleidingsscholen" meer? zoals het Algemeen Handelsblad boven een bespreking van dit rapport als kop plaatste en dat betrekking had op de overigens juiste opmerking: „De tegenstelling tussen opleidingsscholen en gewone volksscholen is ter ziele gesteld. Als de lagere school zich wat meer op de ontwikkeling van het zelfstandig denken en zelfwerkzaamheid gaat instellen, dan heeft ook de begaafde leerling van de volksschool zijn kans en zal de met kunst- en vliegwerk met parate kennis volgestepte leerling der opleidingsschool zijn kans komen te missen..."

Met de daaruit getrokken conclusie: „Geen Opleidingsscholen meer", ben ik het evenwel niet eens.

Het is de grote verdienste van dit rapport dat, in tegenstelling met het oude examen, de lagere school, ook voor haar leerlingen, die eindonderwijs ontvangen, er niet anders dan wel bij kan varen, als zij haar onderwijs richt naar de eisen, die aan de kandidaten voor het nieuwe toelatingsexamen gesteld worden.

In wezen behoeft er dan geen tegenstelling in de aard van het onderwijs te zijn. Dit neemt niet weg, dat een onderscheid zal blijven bestaan.

De opleidingsschool als drilschool moge verdwijnen, een bekend feit is het, dat het ieder jaar weer moeten voldoen aan eisen, door welk examen ook gesteld, en de verantwoordelijkheid, die daarvoor op de leerkrachten tegenover de leerlingen of school rust, een stempel op het onderwijs drukken.

Al vervalt de mogelijkheid van mechanisatie van deze nieuwe opgaven voor het eerste onderzoek, scholen, die alle of de meeste leerlingen naar het Middelbaar Onderwijs zien overgaan, zullen in de eerste plaats zorg dragen haar onderwijs „in de geest" van het nieuwe examen in te richten, en in het belang van haar leerlingen meer met de daargestelde eisen of wensen trachten rekening te houden, dan andere scholen.

Dit onderscheid zal haar blijven stempelen tot opleidingsschool.

Van grote betekenis, zoowel voor het Lager- als Middelbaar onderwijs, is het, dat de beginselen, die aan het nieuwe examenwerk te grondslag liggen ook de basis voor een betere aansluiting tussen beide leggen.

Opleiden voor dit nieuwe examen zal tegelijk kunnen zijn opleiden voor de Middelbare School, een voorbereiding voor de taak, die de leerlingen daar wacht.

Dat kon van de oude regeling niet gezegd worden; daar hielden de exameneisen zoo weinig rekening met hetgeen de Middelbare school van haar leerlingen vraagt, dat scholen, die in haar opleiding vooral die voorbereiding als het centrale punt zagen en de leerlingen tot zelf-onafhankelijk werken en studeren trachtten te brengen, steeds weer in conflict kwamen met de veelheid van feiten, die het op paraatheid ingestelde examen vroeg.

Onderzoekingen als van Hermann¹⁾ tonen aan, dat er een duidelijke correlatie is tussen leermethode en leerresultaat en zo zal als prognose voor de toekomstige H.B.S'er, Gymnasiast of Lyceïst meer gelden te volgen: hoe hij leert, dan wat hij geleerd heeft; een standpunt, dat in het rapport naar voren komt, wanneer gezegd wordt, dat het meer op inzicht, dan op weten aankomt.

Ik meen dan ook, dat het rapport van grote invloed zal zijn voor die scholen, die volgens de Dalton- of Montessorimethode werkende, juist ruime aandacht aan de manier van werken der leerlingen besteden.

De afwijzing van deze nieuwe onderwijsdenkbeelden, omdat het oude examen belette de vele dressuur over boord te gooien, vervalt nu en het rapport schept de mogelijkheid het onderwijs in die richting om te buigen.

Het tweede onderzoek naar „de vaardigheid en het gebruiken van die kennis in de genoemde leervakken, welke voor het volgen van dit onderwijs onmisbaar is” geschiedt met „scholastic” of „schoolvoordringentests”, zoals we die op enkele examens — b.v. voor Geschiedenis en Aardrijkskunde — reeds zien gebruiken.

Dit gedeelte brengt daarom minder „nieuws” en zou voor de Lagere School op zichzelf niet van zoveel belang zijn, als de Commissie zich alleen tot het examineren van die parate kennis bepaalde.

Maar zij doet meer en vestigt vooral de aandacht op de zo noodzakelijke afgrenzing ervan.

¹⁾ „Experimentelle Untersuchungen über das Lernverfahren”. Zeitschr. für Psych. Band 109.

blijkt wel duidelijk, welk een belangrijke plaats aan het stillezen en aan een vaardig gebruik der Nederlandse taal toegewezen wordt.

De hoge eisen, die aan beide gesteld worden, zullen in de lagere school in de eerste plaats tussen deze vakken de schotjes lager maken of geheel doen verdwijnen.

Maar ook voor de andere vakken zal onder invloed van het nieuwe examen een meer in elkaar overgripen moeten plaats vinden en zal de aardrijkskunde- of natuurkundeles b.v. stof tot rekenopgaven geven, de geschiedenisles weer voor aardrijkskundige werkstukken kunnen zorgen enz.

Allereerst zal echter het stillezen de aandacht van de lagere school vragen en een deel van de „gewone” leesles opeisen.

Voor niet ingewijden in het gebied van het „stillezen” zal ik nog even wijzen op het verschil tussen het stillezen, zoals hier bedoeld wordt en het „silent-reading”, zoals dat door de Amerikanen stillestests in Nederland bekendheid kreeg.

Deze laatste toetsen de „leesvaardigheid”, het hoeveel, terwijl bij het stillezen, zoals dat door het Nutsseminarium wordt voorgestaan, het centrale punt is: wat begrijpen de kinderen van de leesstof en wat nemen zij er van mee.

Deze laatste richting overschrijdt de Amerikaanse dus naar het begrijpen en denken.

„Wij willen de kinderen tot zelfstandig lezen, tot zelfstandige verwerking en tot zelfstandige weergave brengen van leesstof, omdat wij daarin het belangrijkste zien, wat de school aan de kinderen kan leren, het belangrijkste tevens van hetgeen de kinderen later bij verder onderwijs en in de maatschappij voor zelfontwikkeling zullen nodig hebben”. (Mededeling 23, blz. 49).

Zo zal het actief bezig zijn van slechts één hardoplezende leerling in de klassikale leesles worden vervangen door een actief bezig zijn van de gehele klas met leesstof, waarover zij opdrachten krijgt.

De bespreking van het verdwenen dictée deed ons al bij de veranderingen, die het vak Nederlands ten goede komen, ontstaan. De aangeboden examenstof in bijlage 1 „Spaart de vogels” en „De Buik-spreker”, met de zeer geslaagde grammaticale examenopgaven in bijlage 2 zijn van zodanig gehalte, dat voor de beoordeling zeer zeker een behoorlijke spreiding in het aantal fouten tot stand zal komen.

De komende Mededeling 24 v. h. Nutsseminarium zal over de onderzoeken met dit werk gedaan uitvoerig op de resultaten en mogelijkheden van beoordeling hiervan ingaan.

De opstellen worden gegeven over onderwerpen, die een zakelijke

analyse der feiten moeten toelaten. Dit laatste geschiedt in de vragen en opdrachten, waarna het opstel de synthetische weergave van het geheel of een bepaald onderdeel vraagt. Samen met de verkregen resultaten van de vragen zal hierbij, duidelijker dan bij slechts een van beide mogelijk zou zijn, uitkomen of de candidaat de logische ordening der feiten en de relaties begrepen heeft.

Ook in de richting van het „Opstellen” zal de Lagere School zich nog wel hier en daar hebben te herzien, vooral in de stof of het onderwerp, dat zij de kinderen voor deze beoefening der Nederlandse taal aanbiedt.

Niet minder belangrijk dan voor Ned. taal is de wijziging, die de commissie in de traditionele opvattingen voor de exameneisen voor rekenen wil aanbrengen.

De aanval is hier natuurlijk gericht op de zo berucht geworden typen van vraagstukjes, de z.g. denksommen, waaraan ontzettend veel tijd en moeite op de lagere school besteed wordt en waarvan men de waarde, zowel voor de selectie als voor de aansluiting, meer en meer betwijfelt.

In een apart hoofdstuk (par. 5 der Algemene Beschouwingen) volgt een heldere uiteenzetting van de eisen aan rekenen te stellen, van de mogelijkheden, die zich voor een betere aansluiting voordoen, terwijl daarbij scherp rekening gehouden wordt met de moeilijkheden, die aan deze nieuwe oriëntering verbonden zijn.

Ook voor rekenen wil de commissie weer uitgaan van een tekst, welke een aantal kwantitatieve gegevens bevat, die de candidaat bij de opdrachten moet weten te verwerken in daarvoor nodig zijnde berekeningen; maar ook mogen er tabellen, grafieken en schematekeningen in voorkomen, die tot opdrachten van geheel andere aard aanleiding kunnen geven (o.a. tot het z.g. topologisch rekenen).

Juist omdat zij meent hier vooral niet te mogen forceren en grote voorzichtigheid in acht te moeten nemen, wil de commissie zo weinig mogelijk voorschrijven, maar de Lagere School, Toelatingscommissies en Centrale Commissie van Advies laten bouwen aan hetgeen zij meent te moeten aangeven voor een betere selectie en aansluiting.

Wel bepaalt zij, dat het voortaan toegestaan is aan de kandidaten, dus aan de opleidende school, van de „in de wiskunde gangbare of soortgelijke afkortingen en verkorte schrijfwijzen” gebruik te maken.

Is in een vraagstuk een lineaire vergelijking (of meerdere) aan te tonen, dan behoeft dit niet meer volgens de z.g. rekenkundige methode berekend te worden, maar mag de Lagere School hier voortaan haar leerlingen leren zich van wiskundige hulpmiddelen te bedienen.

Facultatief houdt zij het aflezen, gebruiken en samenstellen van tabellen, grafieken en schematekeningen, hoewel de gegeven voorbeelden in de bijlagen zeer stimulerend zullen werken.

Het is een genot de 9 nieuwe typen van opdrachten voor rekenen in bijlage III door te nemen.

In een noot op blz. 47 verklaart de Commissie, dat zij zich bewust is met de aangeboden voorbeelden van examenwerk nog niet de „ideale uitdrukking van de principes in haar rapport neergelegd, te hebben gevonden” en hoopt op opbouwende critiek der practien.

Inderdaad schuilen onder de opgaven enkele lastige, die zeker kunnen concurreren met de moeilijkste van de vroegere examensommen en die enerzijds aanleiding tot critiek zullen geven, anderzijds reden tot geruststelling, dat het niet „al te gemakkelijk” wordt.

Vooropgesteld zij, dat het principe, dat uit dit werk spreekt, ~~and~~ is en al zal het blijken, dat hier en daar te hoog gegrepen is, er liggen hier een serie goed gestelde opdrachten voor ons, die een duidelijk beeld geven, welke richting we met dit gedeelte van ons rekenonderwijs op de Lagere School uit moeten.

Ik noem direct de mooie opgaven voor het z.g. topologisch rekenen bij de „Padvindersoefeningen”, het aflezen van een grafiek van thermometerstanden, het zelf maken daarvan op ruitjespapier en ik verheug mij er reeds bij voorbaat op, in het nieuwe schooljaar de kinderen daarop te zien „aanvallen”.

Bij deze en andere opgaven moeten wij evenwel bedenken, dat, wat hier in deze voorbeelden wordt aangeboden, als eindresultaat moet worden gezien van een richting, waarin we ons tot nog toe geheel niet of slechts gedeeltelijk bewogen.

Eer men zijn leerlingen hieraan zet, om zich een oordeel over de geschiktheid van dit werk te verwerven, zal men hen door eenvoudiger opgaven en door de geheel andere aanpak, die van het stillezen uitgaat, moeten leren instellen op dit „andere” rekenen.

We weten reeds uit Mededeling 23 hoe moeilijk bleek te zijn de opdracht No. 3 bij „Een Eendenkooi”: „Geef de lengtematen op en de oppervlakte van den vijver.”

Door 64,5 % van de leerlingen werd deze opgave onvoldoende uitgevoerd; 41,2 % van het totaal was het eenvoudig onmogelijk geweest te midden van dit „taalwerk” zich over te moeten schakelen op „rekenwerk” en waren er niet toe te krijgen geweest, de opdracht uit te voeren.

Dit moge als waarschuwing dienen, om zijn verwachtingen niet direct te hoog te stellen en zich voor ogen te houden, dat nieuwe wegen te bewandelen veel voorbereiding en aanpassing verlangt.

De commissie is zich dat ten volle bewust geweest bij haar opzet; laat dat ook het geval zijn bij hen, die aan de verwezenlijking van haar plan willen meewerken.

Ik geef nog slechts enkele titels dezer nieuwe sommen, omdat daaruit al blijkt, hoe de leerlingen hier voor een probleem geplaatst worden, dat hun belangstelling kan wekken.

- No. 1. Een schnoltaak.
- No. 3. Padvindersoefeningen.
- No. 5. Een voetbalvraagstuk.
- No. 7. Samen kranten lezen.
- No. 8. Een onverdeelde erfenis.

Voor de vakken Aardrijkskunde en Geschiedenis zal het van grote betekenis zijn, dat ook zij zulk een belangrijke plaats in het geschiktheidsonderzoek hebben gekregen en dat zulk een scherpe scheiding tussen de parate kennis voor die vakken en het gebleken inzicht getrokken wordt.

Voor Geschiedenis (zie bijlage IV B) wordt in een goed gesteld verhaal de geschiedenis van de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1775—1785) gegeven en daarbij vermeld, dat deze bevrijdingsoorlog veel overeenkomst vertoont met de wijze, waarop onze voorvaders zich eenmaal van het Spaanse juk hebben bevrijd.

Hierover worden eerst 25 vragen gedaan, waarvoor de gegevens uit de tekst gezocht moeten worden, daarna volgen weer 25 vragen, die bedoelen na te gaan of de kandidaten de vergelijking kunnen aantonen tussen de Amerikaanse Vrijheidsoorlog en onze opstand tegen Spanje, door de overeenkomstige gebeurtenissen, personen en handelingen te noemen of te beschrijven.

„Met de „Insulinde“ op reis“ (zie bijlage IV A) geeft de kandidaten een reisverhaal in briefvorm. Zij moeten daarover eerst in 15 vragen weer gegevens uit de tekst zoeken of afleiden, terwijl een 2e serie van 34 vragen het inzicht en begripmatig denken toetst.

Natuurlijk wisselen ook hier moeilijke en gemakkelijke opgaven elkaar af, maar zeker is het de commissie gelukt voor de beide vakken voorbeelden te geven, die niet boven de krachten der leerlingen behoeven te gaan, als het onderwijs hierin, dank zij de beperking, die voor de parate kennis verlangd wordt en waarvan de opgaven voor het 2de onderzoek (zie bijlage VII) getuigen, de richting uitgaat, als in het rapport wordt voorgestaan.

De bedoeling van de Commissie, de parate kennis tot het strikt noodzakelijke te beperken, komt duidelijk tot uiting in de aangeboden

schoolvorderingentests van bijlage VII, die voor alle vier vakken zeer eenvoudig zijn gehouden.

Het zal de Lagere School zeker gelukken, haar leerlingen aan deze eisen te laten voldoen, zonder daarbij de andere kant van haar opleiding te moeten verwaarlozen, die in de eerste plaats de ontwikkeling van het kinderlijk denken behoort te beogen.

III.

Artikel 3 van het ontwerp bepaalt, dat het onderzoek zal worden ingesteld door een Toelatingscommissie, bestaande uit leraren der Hogere Burgerschool en voor zover mogelijk uit vier onderwijzers van Lagere Scholen, terwijl de directeur der H.B.S. voorzitter zal.

Deze samenwerking van Lager- en Middelbaar Onderwijs acht de Commissie in de eerste plaats nodig en nuttig, om de vele misstanden tussen beide takken van onderwijs uit de weg te ruimen en daardoor een betere selectie en aansluiting te dienen.

In de keren, dat een of meer leden van het personeel ~~over op-~~ leidingsschool van een dergelijke commissie bij de toelatingsexamens te Amsterdam deel uitmaakten, heb ik steeds ondervonden, dat het ~~en~~ voor ons persoonlijk ~~en~~ voor de school van belang was nader contact te krijgen met hen, aan wie men zijn leerlingen overgeeft. Wij brachten dan ook altijd na afloop der examens in onze schoolvergadering verslag uit van onze bevindingen daar opgedaan.

Het is m.i. dan ook van belang voor de Lagere School, dat het rapport de weg aangeeft tot dit wederzijds contact in de toelatingscommissies, waar gezamenlijk het examenwerk en de resultaten beoordeeld worden en waar de discussies over al of niet toelating, nu de gebleken geschiktheid zulk een voorname factor is, op een geheel ~~ander~~ niveau moeten komen, dan vroeger het geval kon zijn. Bovendien zullen ook vergelijkingen gemaakt worden met in andere jaren toegelaten leerlingen, die men nu in hun prestaties zal blijven volgen.

Het rapport geeft aan deze Toelatingscommissies een geheel ander karakter, dan bij de tot heden ingestelde commissies. Met het examen op zichzelf is de taak der Toelatingscommissie nog niet beëindigd; zij zal zich ook rekenschap geven van de prestaties der leerlingen om daaruit conclusies te trekken of haar diagnose goed geweest is, en of de beoordeelingsnormen juist waren.

Van belang is ook de verplichting, die het ontwerp de commissie voorschrijft, om verslag uit te brengen aan den inspecteur van het gymnasium en het middelbaar onderwijs over haar ervaringen bij het examen opgedaan en haar mogelijke conclusies en wensen ten opzichte daarvan.

De commissie is voorts verplicht aan de hand van een uitgebreide vragenlijst, die als bijlage aan het ontwerp-Koninklijk Besluit is toegevoegd, het oordeel van de lagere school over de kandidaten in te winnen. Hier is dus nog een middel om het contact met het lager onderwijs te bevorderen, want de zeer gedetailleerde vragenlijst verschaft de commissie nauwkeurige gegevens over de afleverende school en haar leerlingen. Deze gegevens zullen bij het eindoordeel over de al- of niet geschiktheid van veel betekenis zijn. Door deze gegevens en door de vier vertegenwoordigers in de Toelatingscommissie, zal de lagere school dus meer invloed en medezeggenschap over en verantwoordelijkheid voor de toelating tot de middelbare school krijgen.

Vooral die gedeelde verantwoordelijkheid en het blijven volgen van de toegelaten leerlingen lijkt mij een factor van groot gewicht voor de lagere school om het goede contact tussen haar en het middelbaar onderwijs.

IV.

Nieuw is te slotte de voor het gehele land ingestelde Centrale Commissie van Advies, waarvan de leden voor de tijd van 5 jaar door den Minister worden benoemd.

Als eerste en belangrijkste taak rust op haar het samenstellen van examenopgaven voor het Eerste Onderzoek. Van haar ontvangen dus de Toelatingscommissies het examenwerk voor dit eerste deel van het onderzoek, maar ze zijn — welk een goede greep voor ons land — vrij hiervan gebruik te maken of niet. Voor die scholen, welke de Minister of een andere autoriteit kan dwingen hiervan wel gebruik te maken, blijft toch de vrijheid eigen beoordelingsmaatstaven aan te mogen leggen. Wel blijven de Toelatingscommissies verplicht ook over eigen werk en de daar aangelegde normen verantwoording af te leggen, zodat de betrokken inspectie er voor kan waken, dat de eisen, voor toelating tot de middelbare school gesteld, niet al te veel dalen.

De Centrale Commissie van Advies zal door al deze rapporten aan de inspecties uitgebracht voortdurend over studie- en vergelijkingsmateriaal beschikken en door haar uitkomsten het schooltoezicht van grote dienst kunnen zijn.

Door deze nieuwe instantie en de bepaling (art. 13) dat het gemeentelijk werk 10 jaar bewaard moet blijven, opent zich dus de gelegenheid van deze examens, waarop het selectie- en aansluitingsprobleem berust, een ernstige studie te maken. Waar was dat bij de huidige regeling goed mogelijk? Met welk een grote moeite en eindeloze debatten in verschillende instanties (ik denk b.v. aan Amsterdam)

werd het examenwerk vaak samengesteld. Vernamen we echter ooit van de bevindingen daarmee? Waar kon men de beoordelingsnormen bestuderen? Dat het als selectiemateriaal niet altijd deugdelijk was, bewezen ons de vele dubblures in de eerste klassen der middelbare school wel.

Behalve het ontwerpen van de opgaven zal de centrale commissie ook beoordelingsnormen trachten aan te geven, om de verschillende Toelatingscommissies een basis te verschaffen om haar beoordelingsmethoden daarmee te kunnen vergelijken.

Maar hier naderde de commissie een gebied, waar ze zag het gehele lager onderwijs te kunnen dienen. Vandaar de belangrijke opmerking in het rapport, dat de taak van de centrale commissie zich verder mag uitstrekken dan het examen en wat daarmee onmiddellijk samenhangt.

Zij zal, buiten de examens om, ook werk in diezelfde geest van beoordelingsnormen voorzien aan de lagere school mogen verstrekken, om deze in staat te stellen naar een objectieve maatstaf haar leerlingen en haar werk te vergelijken.

Dit kan van groot belang voor onze volksschool worden. Tot heden was vaak de opleidingsschool een voorbeeld, dat men zo dicht mogelijk probeerde te benaderen. Men mocht dan op het examen niet anders dan critiek hebben, bewust of onbewust streelde men er naar zijn leerlingen ook zover te brengen, als die op de opleidingscholen.

Zoals enkele onderzoeken aantonen, hebben deze laatste door verschillende factoren, waarop ik hier niet zal ingaan, over het algemeen een beter leerlingenmateriaal. Wat voor die scholen door hard werken en veel, soms te veel, huiswerk te bereiken was, werd voor de gewone volksschool funest en ontaardde in „dode drill“.

De centrale commissie kan haar een ander richtsnoer geven in het bovengenoemde werk. Laat de volksschool nu streven in deze richting werkzaam te zijn. Dan benadert zij de opleidingsschool beter dan vroeger en geeft het volkskind een opleiding, waarmee het meer gediend is dan met veel parate schoolkennis.

Haar leerlingen te brengen tot denkend lezen is van de allergrootste waarde voor hen, voor wie de krant — en die goed te kunnen lezen is moeilijk — een zeer belangrijke bron voor informatie en verdere ontwikkeling zal zijn.

De beide instanties: de Toelatingscommissie en de Centrale Commissie van Advies zullen vele mogelijkheden scheppen, die een beter verband tussen L.O. en M.O. kunnen doen ontstaan en de opgedane

ervaringen en critiek zullen nu kunnen bruikbaar gemaakt worden aan een voortdurende verbetering van het selectie- en aansluitingsprobleem.

Het rapport getuigt van een ernstige studie en het feit, dat reeds veel met dit werk geëxperimenteerd is, waarover in de binnenkort verschijnende Mededeling 24 van het Nutsseminarium nadere bijzonderheden volgen, verhoogt de waarde ervan in hoge mate.

Moge de lagere school met aandacht kennis nemen van dit voor haar zo betekenisvolle rapport, waarin men in ieder gedeelte de belangen van beide, L.O. en M.O., van zo een ruim standpunt vindt bepleit.

* * *

11. *Bespreking door een vertegenwoordiger van het middelbaar onderwijs*
Dr. A. J. van Pesch.

Zo langzaamrecht begin ik mij te gevoelen als een redenaar, die een jubilaris moet toespreken en reeds elf voorgangers het gras voor zijn voeten heeft zien wegmaaien. Wat kan hij anders doen dan „zich aansluiten bij de vorige sprekers, enz.”!

Toen ik het Rapport, dat de „*Commissie ter formulering van een bevestigende regeling der toelating tot de eerste klasse van gymnasium, lyceum en hogere burgerschool*” direct na het verschijnen bestelde en met stijgende interesse bestudeerde, had ik bij het lezen van de voorrede (als ik het inleidend schrijven van de Commissie aan den Minister van Onderwijs zo noemen mag) en van het ontwerp Koninklijk Besluit hier en daar en marge notities gemaakt, tegenverpingen genoteerd, zelfs (wil ik eerlijk bekennen) schampere opmerkingen gemaakt over de mogelijkheden in de praktijk. Maar na het ontwerp-Koninklijk Besluit en Vragenlijst voor de lagere school volgde nog een „toelichtende nota”; de kleinigheden, die er van mijn notities e.d. nog overbleven na het lezen dezer nota verdwenen nog vrijwel geheel toen ik ook de „toelichting op de artikelen” gelezen had. De Bijlagen hielpen nog hier en daar mij op te helderen wat nog niet scherp omlijnd in mijn hoofd was. En toen was het klaar als glas dat dit Rapport, als het doel bereikt en het oude, thans in werking zijnde K.B. doet vervangen door het nieuwe, thans ontworpen K.B., een zeer belangrijke verbetering zal kunnen brengen in het moeilijke schiffen der candidaten van de l. s. voor de m. s.

In tevreden stemming legde ik het Rapport neer, en nam een brief op van de Redactie van „Volksontwikkeling”, welke brief het verzoek bevatte het Rapport te bespreken in dit tijdschrift. Al had ik

bezwaren, ik nam de uitnodiging toch gaarne aan, maar zoals steeds kwam ook hier het herouw te laat. Het liefste zou ik van de bespreking der voorgestelde regeling geheel vrijgesteld zijn, want er is reeds zoo rijkelijk gesproken en geschreven over de aansluitingsmoeilijkheden. Als ik mijn zin had schreef ik niet, maar wachtte ik de *resultaten* af, die de voorgestelde schiftingsmethode zal geven, want „the proof of the pudding” is nog steeds „in the eating”, zoveel weet ik wel van koken en van paedagogiek af. Het gehele schiftingsprobleem is van zo talrijke factoren afhankelijk, factoren, die in een K. B. niet alle in rekening te brengen zijn, dat ik gaarne eerst eens tien jaren praktijk meemaakte met de nieuwe regeling eer ik *erover* schreef. Maar dat kan nu eenmaal niet; de redactie *vroegt nu* naar mijn oordeel en verwachtingen. Met zekerheid kan ik *alleen zeggen*, dat de tot nu toe gevolgde schiftingsstelsels *niet voldoende* hebben, noch het toelatingsexamen in de onderwetse vorm, noch de toelating door middel van „verklaringen” der lagere school, noch de combinatie van beide. Alle drie stelsels heb ik meegemaakt en alle drie hebben mij teleurgesteld.

Maar nu de gevraagde bespreking.

Wat valt er te bespreken? Het Rapport, zoals ik reeds beschreef, behandelt de gehele materie zo omvattend, tegelijk zijn eigen critiek als 't ware bevattend, dat er voor bespreken geen reden meer is. Ik zou kunnen volstaan met allen, die in de lagere school, de middelbare school (voor 't gemak sluit ik hier ook lycea en gymnasia in) en hun onderlinge verhouding belang stellen, d.w.z. dus met alleen onderwijzers en leraren, maar ook verstandige ouders, dringend aan te raden dit Rapport dadelijk te bestellen en te bestuderen in hun eigen belang. Alles wat ik meer zou zeggen, zou op zijn best een *paraphrase* zijn van hetgeen de Commissie in haar Rapport schreef.

Hier komt nog bij dat ik wel de toezegging deed, er over te schrijven, maar dat al spoedig het gevoel opkwam: „ik heb 't nu wel toegezegd, maar ben *ik* nu wel de aangewezen man om over een Koninklijk Besluit te schrijven dat bedoeld is voor een schooltype, dat het mijne niet is?” Ik heb een gemeentelijke H.B.S. 3-j.c. onder mijn beheer en de toelating voor deze school houdt eigenlijk geen verband met die van de H.B.S. 5-j.c. Al is het programma eerste en tweede klasse (helaas) jaren geleden uit, naar ik meen, democratische overwegingen van ten slotte anti-democratisch effect, gelijk gemaakt aan dat der eerste en tweede klasse eener H.B.S. 5-j.c., toch is de toelatingsregeling niet onderworpen aan het Koninklijk Besluit dat de 5-jarige aan banden legt. Hoe dus een nieuw K.B. eruit ziet, is voor

de H.B.S. 3-j.c. betrekkelijk onverschillig; de mogelijkheid bestaat immers dat als dit ontwerp *niet* van kracht werd, de daarin gevolgde methode van toelating toch voor de gemeentelijke scholen, die niet gebonden zijn door het Kon. Besluit, kan worden toegepast, dus te Amsterdam voor de vier H.B.S. 3-j.c., de H.B.S. voor Meisjes, het Lyceum voor Meisjes, de Openbare Gemeentelijke Gymnasia en het R.K. Gymnasium. Deze scholen zijn vertegenwoordigd in de Amsterdamse Centrale Schiftingscommissie en voorzover de gemeente geen zeggingschap heeft over enkele dezer scholen, hebben de curatoria dezer scholen reeds jaren lang hun medewerking gegeven om tot eenheid in ~~exam~~-opgaven te komen.

De overweging dat ik geen H.B.S. 5-j. onder mijn beheer heb, en die mij aanvankelijk huiverig maakte mij aan een bespreking te zetten, dat eerst dat men zeggen zal: „bemoei je toch alsjeblieft met je ~~verschillen~~”, heb ik ten slotte toch niet te zwaar laten wegen. Het heeft ook zijn vóórdeel dat de criticus niet al te na betrokken is bij de H.B.S. 5-j.c.; men staat wat vrijer en kan de zaak mogelijk wat onpartijdigere bezien. En mijn laatste aarzeling overwon ik toen ik overwoog dat ik in de lange jaren, die ik lid ben der Amsterdamse Centrale Schiftingscommissie, toch niet voor niets op talrijke en zeer langdurige Zaterdagmiddagvergaderingen de bloem van paradijzen uit lager-, middelbaar en gymasiaalonderwijs, zowel openbaar als bijzonder, heb horen oren en critiseren en dat ik niet voor niets de levendige branding dezer discussies steeds weer machtelooz heb zien afglijden van de grauwe klip van het Kon. Besluit, dat de H.B.S. 5-j.c. bindt. Altijd weer was dit de grote sta-in-den-weg. En daardoor heb ik er genoeg mee te maken gehad, om er een oordeel over te kunnen hebben, vooral over de onaangename kanten ervan, al heb ik dan ook nooit een toelatingsexamen afgenomen volgens dit K.B.

Hoewel ik hiermee wel aannemelijk gemaakt hoop te hebben dat ik zonder al te grote bezwaren hier mijn pen op papier zet, het grote betoel kan ik niet wegwerken n.l. dat het Rapport zelf reeds zó alles bevat, dat er niet zo heel veel aan toe te voegen is. Men beschouwe dus het volgende als kleinigheden, minder dan een dessert zelfs na een copieus diner.

De commissie heeft opmerkelijk vlug gewerkt. In het late najaar van 1933 heeft zij zich geformeerd en in het voorjaar van 1934 was het Rapport reeds kant en klaar. Dit vlugge werken heeft denkelijk twee oorzaken gehad. De ene oorzaak was de samenstelling der commissie. Meestal toch vanuuer dergelijke commissies op onderwijs-

gebied gevormd worden, hetzij van rijkswege, hetzij van gemeente-
wege, laboreert men (vooral in het laatste geval) al spoedig met de
moeilijkheid dat iedere instantie zijn lepel in de soep wil steken om
mee te roeren en dat de politiek al spoedig om de hoek komt kijken
zodat men wel de politiek juiste maar niet altijd de meest deskundige
leden in de commissie krijgt. Bovendien zijn deze commissies dan, om
ieder recht te laten ervaren, omvangrijk en daarom langzaam in
hun actie.

In dit geval echter was de commissie klein en bestond uitsluitend
uit leden, die zich reeds lang met het moeilijke schiftingsprobleem
hebben bezig gehouden en die allen bezielde waren uitsluitend met de
wens dit probleem nu eens op te lossen of tenminste nader tot zijn
oplossing te brengen. De combinatie was werkelijk buitengewoon
gelukkig: het Nutsseminarium voor Paedagogiek, dat jarenlang samen-
werkte met de Amsterdamse Centrale Schiftingscommissie, tot te
kwader ure deze samenwerking verbroken werd, de Haagse toelatings-
commissie, die ook reeds jarenlang dit aansluitingsvraagstuk theoretisch
en praktisch bestudeerde, en last but not least de drie, door den
Minister van Onderwijs aangewezen leden, de Rijksinspecteur van
het middelbaar en gymasiaal onderwijs *G. Bolkestein*, de Rijksinspec-
teur van de onderwijzersopleiding *J. J. 't Hart* en de chef van de
afdeling onderwijsstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statis-
tiek *Dr. Ph. J. Idenburg*. Deze drie leden deden naar alle waar-
schijnlijkheid heel wat meer dan een half-officiële tint geven aan deze
particuliere commissie, en alleen reeds het feit dat de heer Bolkestein
zijn naam onder het rapport zette, zal voor velen een reden zijn met
vermeerderde sympathie deze proefneming gade te slaan.

Men houde mij deze opmerking ten goede, maar het corps leraren
en directeuren is nu en dan schichtig en het vreest wel eens dat
propagandisten de zaken wat erg fraai zien. Het Paedagogisch Nuts-
seminarium heeft propaganda gevoerd, neen heeft deze *moeten* voeren
mag ik wel zeggen, maar de vermelde schichtigheid is daar het gevolg
van, en dan is het te waarderen als er een kalmerende hand in de
buurt is.

De tweede oorzaak van het snelle werk der commissie ligt m.i. in
het feit dat dit Rapport eigenlijk de kristallisatie is van een overver-
zadigde, onderkoelde oplossing, die reeds jaren klaar stond. Zo'n
oplossing in labiele toestand kan lang staan, tot door het inwerpen
van een klein kristalletje of zelfs nog geringere oorzaak op eens de
gehele massa kristalliseert. Zo is 't hier ook gegaan. Zowel de Haagse
toelatingscommissie als het Nutsseminarium voor Paedagogiek hadden

reeds jaren lang de stoffen in zich opgelost, die nu in minimale tijd alleen maar behoeften te kristalliseren, maar die niet meer gemaakt behoeften te worden. Het kan ons verheugen dat de evenwichtsverstoring voor deze kristallisatie uitgegaan is van de belangrijke Notsstichting, die weer eens bewijst welke onmisbare factor onze Maatschappij nog is in onze samenleving, al zijn er anderhalve eeuw verlopen sinds de stichting en al zijn de maatschappelijke toestanden zo hemelsbreed verschillend van die uit het eind der achttiende eeuw. Dat het Nut in een zo uiterst moderne materie nog de leiding kan geven, stemt opgewekt!

Het thans van kracht zijnde K.B. had nog wel enige goede kanten en bij voldoende medewerking der middelbare school, was het nog wel mogelijk geweest tenminste een deel der nieuwe onderzoeksmethoden erin te schuiven. Ik wijs b.v. op art. 5 sub 2 van dit K.B. waar men voor *Nederlandse taal* onder a als toelatingseis stelt: „nauwkeurig en natuurlijk lezen en goed verstaan van eenvoudig proza en zeer eenvoudige poëzie." Daar valt alles onder wat het ontwerp K.B. op dit gebied wenst. En zelfs het schriftelijk weergeven van het bericht „eerst verteld en daarna voorgelezen opstelverhaaltje", sluit het verslagopstel niet uit, zoals de heer Bolkestein indertijd geruuststellend meedeelde aan de Centrale Schiftingscommissie te Amsterdam. Maar zeer terecht heeft men de voorkeur gegeven aan een K.B., dat zoiets uitdrukkelijk en goed omschreven voorschrijft, want het bleek indertijd in Amsterdam voldoende dat wat de Rijksinspecteur nog mogelijk acht, door halsstarrige mensen geweigerd wordt, juist op grond van dit K.B. Wat heeft men er aan als iemand wel iets *mag* doen maar het niet *wil*? Dit ontwerp K.B. geeft niet alleen een regeling, die de moeite waard is om dan toch in ieder geval eens te proberen, maar zij met volle zekerheid veel beter is dan de oude regeling, maar bovendien heeft de Commissie, gewaarschuwd door de ervaringen die ik reeds aangaf, in art. 10 het onmogelijk gemaakt dat individualistische opvattingen toch hoogtij blijven vieren.

Te Amsterdam zou het toepassen van dit artikel betekenen dat eindelijk de langgezochte eenheid in examenwerk bereikt werd, waarom de Centrale Schiftingscommissie reeds jaren geworsteld heeft, zonder het ooit te bereiken, niettegenstaande concessie op concessie, die aan de H.B.S. 5 j.c. gedaan werden, waarbij zelfs het contact met het Nutseminarium voor Paedagogiek verbroken werd. Van de Gemeentelijke Gymnasia te Amsterdam, het R.K. Lyceum, het Lyc. voor Meisjes, dus die scholen waar de curatoren de schiftingsregeling in handen hebben, is nooit iets anders dan volle medewerking verkregen,

zodat deze scholen die niet onder het K.B. vallen, allicht zich gaarne zullen blijven voegen in de algemene eenheid. Zeer terecht wijst de Commissie er immers op dat afzonderlijk werk voor die typen scholen niet nodig is en dat men hoogstens een andere maatstaf van beoordeling behoeft aan te leggen.

Uiterst belangrijk acht ik het teniet doen der drie „hoofdgebreken der huidige regeling" zoals in de toelichtende nota wordt gezegd. In de eerste en belangrijkste plaats omdat men nu onderscheid gemaakt heeft tussen de kennis van de candidaat en zijn *geschiktheid* om het m.o. te volgen, want inderdaad heeft het tegenwoordige K.B. de laatste eigenschap vrijwel volkomen genegeerd. Terecht mag men feitenkennis eisen, want de m.s. kan niet van meet af aan beginnen. Maar dat de aanwezigheid van deze feitenkennis ook maar enige garantie geeft voor een succesvolle loopbaan als H.B.Sc., is niemandsovertuiging meer. Er zijn heel andere eigenschappen nodig en deze worden volgens het ontwerp K.B. werkelijk meer benadrukt of in ieder geval wordt er meer waarde aan gehecht dan aan de feitenkennis, die tot nu toe de doorslag geeft. Ik herhaal er het zo nodig zal zijn als de Commissie 't acht, dat deze geschiktheid onderzocht wordt bij *alle* vakken.

Ik geloof dat men had kunnen volstaan met *Nederlands* en met *rekenen*, misschien zelfs wel met het eerstgenoemde vak alleen. Want ook na het bestuderen der werkvoorbeelden uit Bijlage IV A „*Met de Insulinde op reis*" en B „*De Amerikaanse vrijheidsoorlog (1775-1783)*" vrees ik, dat geschiedenis en aardrijkskunde toch te lastige, ongeschikte vakken zijn om er iets anders mee te onderzoeken dan feitenkennis en dat men van de l.s. moeilijk zal kunnen eisen het onderwijs in deze vakken zo in te richten, dat het gros der leerlingen (dus niet alleen de toekomstige kandidaten van de m.s.) onderwijs krijgt, gericht op deze examenopgaven. Ik vrees, dat slechts zéér goede leerlingen hier iets van terecht zullen brengen en nu is het weliswaar gewenst de kwaliteit der scholieren op de m.s. te verbeteren en kwantiteit desnoods te verminderen, maar door dit soort opgaven zou men toch het ene te veel verbeteren en daartoe het andere te veel verminderen.

Ik ben het niet eens met hen, die menen dat de H.B.S. zich richten moet naar het aantal leerlingen dat er zich voor beschikbaar stelt, maar al te sterke selectie, is toch ook niet nodig. Men zou dan vervallen in de sterke selectie, die het gevolg zou geweest kunnen zijn van de rekenopgaven voor de H.B.S. 5-j. te Amsterdam van het afgelopen toelatingsexamen (rekenwerk B); de Centrale Schiftingscommissie verwierp dit werk, al waren er velen (ook ik), die gaarne de

proef genomen hadden of dit soort werk een aanduiding kon zijn voor het wel of niet kunnen volgen van wiskunde-onderwijs, vooral meetkunde; de H.B.S. 5-j., die het werk behield, durfde echter ook niet aan om deze opgaven anders te beschouwen dan als een proef.

Zo zou ik mij kunnen voorstellen, dat het werk uit Bijlage IV A en B als proef te gebruiken was, maar de stof is te weinig kinderlijk om er bij mislukte beantwoording een candidaat op af te wijzen. Ik vrees dat van de kant der l.s. ook nogal oppositie zou komen tegen dit onderzoek, bij geschiedenis nog meer dan bij aardrijkskunde.

Laat men deze beide vakken vallen uit het *eerste onderzoek* en beperkt men zich tot de feitenkennis, die bij het *tweede onderzoek* getoetst wordt, dan heeft men nog het voordeel dat er tijd gewonnen wordt bij het eerste onderzoek. Zelfs al gebeurt dit eerste onderzoek eenige maanden vóór het cursus-einde, dan is het toch een zware last op de schouders van ernstig werkende docenten en het is beter dat niet nodeloos *meer* mensen belast worden, waar men met *twee* kan volstaan. Ik geloof niet dat de vakmensen voor geschiedenis en aardrijkskunde zoo erg aan zullen denken op deze gelijkstelling met Nederlands en rekenen. En het argument, dat door verschil in belangstelling het geval zich kan voordoen dat een candidaat bij het éne vak veel meer blijken geeft van nadenken dan bij het andere, voel ik niet zo zwaar, tenminste niet zó dat bij een toelatingsexamen voor een school, die algemene ontwikkeling moet geven, bij zo jeugdige kandidaten reeds een oog moet worden dichtgeknepen omdat zij bij de toch nog eenvoudige Nederlandse opgaven reeds niet meer voldoende nadenken en bij geschiedenis of aardrijkskunde nog wél!

Wanneer een kind door bijzondere aanleg de opgaven uit Bijlage IV A en B goed maakt, zal het stellig ook bij Nederlands en waarschijnlijk ook bij rekenen wel blijken „na te kunnen denken” en daar is 't ten slotte toch alleen om te doen.

De commissie heeft proeven genomen met dit geschiedenis- en aardrijkskundewerk en is „niet teleurgesteld”; deze term is, naar ik meen, veelzeggend! Trouwens: van proeven gesproken, ik geloof gaarne dat de Haagse toelatingscommissie meer gegevens heeft op het gebied van verslagopstellen, maar heeft men daar ook de correlatie onderzocht op de m.s. van dit verslagopstel met de rapportcijfers van de verschillende vakken? Naar ik meen, heeft het Nutsseminarium dit materiaal nog niet, tenminste niet van de Amsterdamse scholen op groter schaal.

Toen in de Centrale Schiftingscommissie, waarin ik een voorstander was van het verslagopstel zooals de heer van Veen kan getuigen,

die toenmaals nog secretaris was dezer commissie, deze methode van onderzoek verworpen was, heb ik er op aangedrongen om er tenminste uitgebreide proeven mede te nemen op de m.s. Mijn bedoeling was dat dit verslagopstel niet opgegeven werd op de lagere scholen maar aan de leerlingen, die reeds geëlecteerd waren door toelatings-examen of door verklaring der l.s. Wanneer in het najaar in de eerste klasse-afdelingen een verslagopstel was opgegeven en dit op een centraal punt (liefst het Nutsseminarium) was nagezien, dan zou het gemakkelijk geweest zijn na te gaan (ik had haast reeds gezegd: te bewijzen, want ik ben overtuigd dat dit het geval zou geweest zijn) of er correlatie was tussen de resultaten van dit verslagopstel en de rapportcijfers der verschillende vakken, vooral ook voor wiskunde. Helaas is deze proef niet genomen en dat is jammer, want men zou dan allicht met nog meer vertrouwen dan nu het ontwerp-K. B. tot een werkelijk K.B. zien worden. Men zal zeggen: de neerlandier der H.B.S. 5 j. waren hier misschien niet voor te vinden geweest. Maar het leerlingenaantal op de H.B.S. 5-j., en in 't algemeen op de niet-gebonden scholen was groot genoeg om daar, met voorschijn van B. en W., rijk materiaal te verzamelen.

Het tweede hoofdelement van het bestaande K. B., dat ik met vreugde zal zien verdwijnen, is het geringe verband tussen l.s. en m.s. In Amsterdam hebben B. en W. voor de niet-gebonden scholen (d.w.z. „niet gebonden door het K. B.“) dwingend voorgeschreven, dat de examen-commissies zouden bestaan uit vier docenten der m.s. en vier leerkrachten uit het l.o. Deze laatsten hadden volkomen gelijke rechten, zagen ook het examenwerk na en gaven er zelfstandig cijfers voor. Deze gedwongen samenwerking heeft in alle opzichten voldaan gedurende nu reeds een aantal jaren. Door een rouleringsstelsel zorgden B. en W. er voor dat telkens nieuwe leerkrachten der l.s. in deze toelatingscommissies kwamen naast enkelen, die het jaar tevoren reeds meewerkten. Voor de H.B.S. 5 j. echter kon men niet verder komen dan *adviserende* examen-commissieleden uit het l.o. In het ontwerp-K.B. doen de docenten der l.s. nu geregeld (voor zover de voorraad strekt) hun intrede als gelijkwaardige beoordelings-elementen. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van de rijke ervaring, die de l.s. op kan doen omtrent hun leerlingen, door het stelsel der vragenlijsten. Ook dit stelsel heeft men in Amsterdam reeds geruimen tijd toegepast, alhoewel met minder succes dan men er eerst van verwachtte. Ik heb verschillende schoolhoofden en onderwijzers leren kennen, die deze „verklaringen“, zoals de vragenlijsten heten, zeer zorgvuldig invulden, zodat ik op hun oordeel meer af durfde gaan dan op het examen, dat hier en daar nog afgenomen moest worden.

Ik bedoel dat een leerling, die door de l.s. „geschikt” werd geacht door een hoofd, dat ik als betrouwbaar kende, meer kans van slagen had op de m.s. dan een leerling die „ongeschikt” werd beoordeeld door de l.s. en dan na een examen toch werd toegelaten! Maar er waren helaas ook te veel gevallen waarin het invullen der vragenlijsten niet betrouwbaar geschiedde en dat heeft er eindelijk toe geleid dat dit jaar te Amsterdam voor *alle* niet-gebonden scholen, op verzoek der Directeuren en met gunstig advies der Centrale Schiftingscommissie, een verplicht examen Nederlands is ingevoerd. — Hopelijk hebben de vragenlijsten uit het ontwerp der Commissie een beter lot. De vragen zijn wat uitvoeriger dan op de Amsterdamse lijst en ik kan niet anders zeggen dan dat vraag 1 („hoeveel leerlingen gingen er de laatste drie jaren resp. naar een H.B.S., lyc. of gyma.”?), vraag 2 („uit welke leerjaren waren deze leerlingen afkomstig? Hoeveel vragen er gemiddeld uit elk dezer leerjaren?”), vraag 2e (niet-heel, aaneenheid, werktempo), om maar enkele te noemen, grote verbeteringen zijn.

Men zou er alleen de opmerking bij kunnen maken, die ik met veel aandacht doe: had men er niet nog wat vragen bij kunnen doen b.v. „hoe gedraagt zich de leerling bij onrechtvaardige straf of vermaning?”, „hoe reageert hij op een minder goed humeur van de docent?”, „hoe houdt hij zich onder het ontvangen van zogenaamde paedagogische cijfers?” (niet-ingewijden mogen hier vernemen dat dit onvoldoende cijfers zijn, die men geeft om des leerlings ijver te prikkelen; al is het cijfer eigenlijk voldoende); „hoe reageert hij op het verwerken van aantekeningen voor gedrag of vergeetachtigheid in het vorderingencijfer?”; „hoe reageert de candidaat op een docent, die de gave mist iets duidelijk uit te leggen en ongeduldig wordt als men hem hardnekkig niet begrijpt?”. Want als de leerling, wiens vragenlijst onverdeeld gunstig is, op de m.s. komt, zou alles goed gaan als de docenten zelf alle goede eigenschappen bezaten, die zij bij hun leerlingen aanwezig wensen. Maar ik geef toe: daarmee kan geen K.B. rekening houden en daardoor zal de aansluiting van l.s. en m.s. altijd blijven haperen, zij het ook minder dan nu. Men versta mij wel; ik bedoel niet dat alle docenten aanleiding geven tot deze aanvullingsvragen! Maar er behoeft aan een school slechts een of twee dezer minder gelukkige exemplaren te zijn om een goede leerling grondig in de war en van de kook te brengen, *ook in andere vakken!*

Het derde hoofdgebrek van het K.B., dat weggenomen zal kunnen worden, is het gebrek aan continuïteit in toelatingseisen, juist omdat het bestaande K.B. nogal vaag is in zijn eisen. Deze continuïteit

wordt nu gewaarborgd door de instelling van een *Centrale Commissie van Advies*, die niet alleen de belangrijke taak heeft de werkstukken te ontwerpen voor het onderzoek, maar ook de beoordelingsnormen vast te stellen, waartoe de ervaring van vorige jaren geleid heeft. Daar de leden dezer Centrale Commissie van Advies voor een periode van vijf jaar benoemd zullen worden, is er ongetwijfeld continuïteit te verwachten, terwijl het in functie blijven der Toelatingscommissies en de van haar verlangde verslagen rijkelijk materiaal zal verschaffen voor het onderzoek van de waarde der nieuwe schattingsmethode.

Naast deze grote voordelen van het nieuwe ontwerp zijn er nog vele kleinere, die alle welkom zijn; zo is het instituut der voorwaardelijke toelating, mits bescheiden gebruikt, zeer aantrekkelijk; zelf heb ik er al eens (zij 't dan niet officieel) gebruik van gemaakt. Eveneens is toe te juichen dat bij rekenen gebruik mag worden gemaakt van de in de wisk. gangbare of soortgelijke afkortingen en verkorte gebruikwijzen; dat het spoorboekje zijn intree doet op de *toelating*, dat het examenwerk, ook voor studietoeloeinden, ter beschikking staat van de inspectie; dat candidaten, die bij het eerste onderzoek kennelijk ongeschikt bleken (ook na mondeling examen) direct afgewezen worden; en zoo meer. Het deed mij ook veel genoegen dat de commissie de wederinvoering van Frans als selectiemiddel volkomen overbodig acht.

Als bezwaar tegen de voorgestelde regeling voel ik eigenlijk vooral de correctie-questie. Deze correctie moet geschieden (evenals tot nu toe) door de toelatingscommissies, dus practisch voor ieder vak door een leraar en een onderwijzer. Nu zou ik de correctie van het tweede onderzoek met vol vertrouwen aan alle docenten en onderwijzers opdragen, maar voor de correctie bij het eerste onderzoek vrees ik voor teleurstellingen. Rekent men werkelijk alle docenten van m. en l.o. competent voor het nazien van verslagopstellen e.d.?

De commissie zelf schrijft toch in haar Toelichtende Nota (blz. 26): „wil men het selectievraagstuk een belangrijke schrede vooruitbrengen, dan zal men moeten breken met de nog vrij algemeen gehuldigde gedachte, dat de moeilijke taak van *examinator* en *corrector* zonder enige speciale voorbereiding naar behoren kan worden volbracht.” Inderdaad, zo is het. Maar waarom rekent de commissie dan dat alle onderwijzers en leraren deze speciale voorbereiding reeds doorlopen hebben? Zelfs met beoordelingsnormen zal een ongeoeffend *examinator* geen raad weten met een verslagopstel. Mijn ervaring gaat die kant uit; ik zag een overigens uitstekend docent er vrij hulpeloos tegenover staan. Eveneens in de Toelichting staat op pag. 22: „wij vestigen de aandacht op de cursief gedrukte woorden, omdat de hier voorgestelde wijze van *examineren* nieuw is en uit de omschrijving

dus gemakkelijk misverstand kan ontstaan" en pag. 23: „omdat het goede antwoord niet eenduidig door de vraag bepaald is, wordt hierdoor de correctietaak aanmerkelijk verzwaaard."

Voor zover ik Neerlandici heb meegemaakt in schiftingsquaesties te Amsterdam (en het Nutsseminarium heeft daar ook ervaringen mee opgedaan!) betwijfel ik of correctie werkelijk op de juiste, en door de commissie bedoelde wijze zal geschieden. Als het mogelijk was zou ik de correctie liever zien geschieden door enige centrale commissies; maar ik vrees dat de hoeveelheid van het werk daarvoor wel een rem zal zijn.

Dan heb ik ook bezwaar tegen het beschikbaar stellen van een woordenlijst voor de candidaat bij het nazien van zijn schriftelijk werk. Is het werkelijk te veel gevegd van de l.s. dat zij de kinderen zo oetent in zuiver spellen dat de m.s. erop rekenen kan dat het woordboek (tenminste van de gangbare woorden) muurvast in het kinderhoofd zit en dat de leerling niet ieder ogenblik zijn gedachten-gang met hij het examen, maar later op school bij zijn werk) moet onderbreken om het omslachtige woordenboek te hulp te roepen? In 't algemeen ben ik reeds geen voorstander van woordenboeken. Komt een kind verder tot lezen van boeken in vreemde talen als het ieder woord opzoekt en daardoor de interesse in het verhaal kwijt raakt, of zal het niet juist tot lezen komen als het vrijgelaten wordt te raden naar de betekenis en soms mis te raden maar de draad van 't verhaal te blijven vasthouden?

Als punten, die ik betreur (al kan ik er geen belangrijke bezwaren in zien), kan ik vermelden, dat het inderdaad jammer is dat de commissie zelf ook heeft moeten inzien dat niet alle kandidaten aan een mondeling onderzoek onderworpen kunnen worden. Het is inderdaad te tijdrovend, maar het blijft jammer, dat het schriftelijk zich uitdrukken zo sterk bevoordeeld wordt boven het mondeling zich uitdrukken. *Goed spreken* is toch even hard nodig op onze middelbare scholen als goed lezen en goed schrijven. — Verder betreur ik de onvermijdelijke vroege inschrijving der kandidaten. In Amsterdam hebben verschillende hoofden reeds meermalen bij mij aangedrongen of 't niet mogelijk was de inschrijving te verschuiven naar een later datum dan thans. En nu wordt zij nog vroeger! Het is dan nog moeilijker voor het l.o.-personeel om met zijn oordeel gereed te zijn en de ouders advies te kunnen geven over de keuze van school. — En ten derde betreur ik, dat bij de beoordelingscijfers het twijfelcijfer 5 niet is afgeschaft; men kan de examinatoren er spoedig genoeg aan wennen of een besliste 4 of een besliste 6 te geven. Bij dubio is het, naar ik meen, in het belang van de candidaat hem een 4 te geven!

Eindelijk een paar kleine omissies. Is het niet wenselijk in art. 4 een regel bij te voegen, waarin staat dat de I.s. de vragenlijst ingevuld en getekend voor een bepaalde datum moet inleveren? Anders zou 't kunnen voorkomen, dat een onderwijzer dit als iets facultatiefs beschouwt en hij zou zich met succes beroepen op dit artikel als het in deze vorm blijft. — In art. 6 moet in de voorlaatste alinea bijgevoegd worden dat het stuk daarbij niet ter beschikking van de candidaat blijft. Want dit is zeker de bedoeling? Misschien heb ik 't ergens over 't hoofd gezien, maar 't dient toch in het artikel zelf te staan.

Het is te verwachten dat een schiftingswijze, zoals in dit Rapport wordt voorgestaan, niet alleen uitstekende diensten zal bewijzen bij de tegenwoordige bestaande toestand van lagere- en middelbare school, maar dat de toegepaste principes op den duur ook de werkwijze op de lagere school zelf en vermoedelijk ook op de middelbare school diepgaand zal beïnvloeden. Daarmee wordt dan automatisch en geleidelijk hetzelfde doel bereikt als dat wat de Amsterdamse Schiftingscommissie stelde voor een door haar aan B. en W. van Amsterdam gevraagde onderzoek-commissie, die na moest gaan wat er bij de I.s. en m.s. veranderd moest worden om een goede aansluiting tussen beide instituten te bereiken. B. en W. waren bereid tot het instellen dezer commissie, die echter in het moeras der gemeentelijke financiële en politieke crisis is verzonken naar ik vrees, even spoorloos als Westerschouwen in zee. Maar zij is ook niet meer nodig, want als men bij de voorgestelde schifting bereikt dat men op de middelbare scholen alleen leerlingen krijgt die goed lezen wat er staat, goed begrijpen wat zij lezen en goed zeggen of schrijven wat zij bedoelen, die dus de enigst mogelijke grondbeginselen van iedere geestelijke ontwikkeling beheerschen, is er ontzaggelijk veel gewonnen, vooral als alle docenten in hun jeugd ook deze drie kunsten terdege geleerd hebben.

Tot slot mag ik nog eens uitdrukkelijk zeggen hoe ik mij verheug over dit Rapport, dat ik met niet genoeg warmte aan ieder ter lezing kan aanbevelen. Zelfs in het onverhoopt geval dat alles bij het oude blijft, wat ik niet aan kan nemen, is het Rapport een belangrijke aanwinst in de aansluitingsquaestie, daar het ook vele behartigenswaardige opmerkingen en beschouwingen bevat. Moge het spoedig een nieuw K.B. opleveren niet alleen, maar mogen ook de resultaten zoo zijn, dat de verkregen gegevens belangrijke invloed kunnen uitoefenen bij de nieuwe wettelijke onderwijsregeling, die ééns toch wel komen zal!

INHOUD VAN AFLEVERING 1.

	Bladz.
Redactie	1
Het Rapport der Commissie ter formulering van een voorstel tot wettelijke regeling der toelating tot de eerste klasse ener Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus.	
I. Bespreking door een vertegenwoordiger van het lager onderwijs, den Heer P. Bakkum	3
II. Bespreking door een vertegenwoordiger van het middelbaar onderwijs, Dr. A. J. van Pesch	21

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere informatie zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan der Maatschappij tot nut van 't algemeen

door A. H. GERHARD.

Dat bij de herdenking van het 150-jarig bestaan onzer Maatschappij ons tijdschrift niet achter wil noch kan blijven, spreekt vanzelf. Naast de voortreffelijke algemene en volledige overzichten in het gedenkboek van de gehele levensgang der Maatschappij ligt het voor de hand, dat wij ons beperken tot een uiteenzetting van de plaats, die ons tijdschrift in die levensgang inneemt en hoe het daartoe kwam.

De meest kenmerkende eigenschap van het „Nut” is wel deze, dat het in zijn lange levensloop — die daardoor eigenlijk pas verklaard wordt — zich meer en beter dan wel erkend en begrepen wordt, heeft weten aan te passen aan de veranderende aspecten van de tijd en dat het, telkens waar en wanneer deze nieuwe eisen stelde aan de werkzaamheid ener vereniging met zo'n groots doel, als de kleine groep uit Edam zich heeft durven indenken, ernstig poogde daaraan te voldoen.

Mogelijk dat lang niet ieder daarmede instemt en zich liever vermeit in wat humor over „Tante Nut”, toch moet de aandachtige lezing van 't Gedenkboek wel nopen tot minder smalend oordeel.

Wij zien dan dat men het Nut geen onrecht doet, wanneer men het omschrijft, als in hoofdzaak de organisatie van meer of minder vrijzinnig denkende middenstanders, van intellectuelen, die zich mede verantwoordelijkheid bewust zijn voor de belangen en de noden van het minder bevoorrechte deel der gemeenschap en die steeds oprecht hebben gepoogd die belangen naar beste weten te dienen en deze noden te leren verstaan op zuiver humanistische grondslag.

Oppervlakkig bezien schijnt er niet veel in het karakter der Maatschappij veranderd te zijn gedurende haar 150-jarig bestaan.

Wij zullen evenwel aan de hand van de verschillende doelomschrijvingen die de Nutswetten van 1786 af bevatten, enige aanwijzingen geven waaruit de geleidelijke verandering van dat karakter blijkt.

In 1786 omschreef zij haar doel en streven als volgt:

Art. 6. Het voornaame doeleinde van dit Genootschap zal zijn, nutte kunsten en wetenschappen onder den gemeenen Burger voort te planten, ten einde dezelve te beschaaven en ten algemeen nutte, te verbeteren: ten dien einde zal het jaarlijksch, of zoo dikwijls zulks goed gevonden wordt, één of meer Stukjens uitgeeven, welke naar goedvinden zullen handelen over de naa volgende kunsten en wetenschappen, als: Zedenkunde,

Wijsbegeerte, Reden-, Natuur-kunde, Natuurlijke- vaderlandsche- en algemeene-Historie, Landbouw, Kruid-, Bouw-Artzeny, Heel- en Schei-kunde, Koopmanschap, Stuurmanskunst, Rechtsgeleerdheid, Zang-, Speel-, Schilderkunst en Fabrieken enz. Alle deze stukken nu zullen opzettelijk zodanig moeten worden ingericht, dat zij bepaaldelijk aan het hoofdopmerk beantwoorden, moeiende zij dus zoo klaar, algemeen en Eenvouwig zijn, als mogelijk is.

Art. 7. Ook zal dit Genootschap alles aanwenden, om de Opvoeding der Jeugd en de Schoolen in ons Vaderland, te verbeteren en *dit voorbeeld* aan de hand greven eener goede opvoeding- en van Spel-, Lezen-, Reken- en Schrijfkunde.

In de wet van 1795 aanvaardde zij deze omschrijving:

Het doeleinde dezer Maatschappij is (zonder zich in te laten met burgerlijke of godsdienstige geschillen) om godvrucht, goede zeden en nuttige kunsten en wetenschappen, voornaamelijk bij den minvermogenen Burger, voort te planten, en dus verstand en hart te beschaven, en zo algemeen nutte, te verbeteren. Tot dat einde zal zij Jaarlijks, — ten minste ongeveer als in 1786 de art. 6 en 7 doch voegt er aan toe) De Maatschappij zal daaden van edelmoedigheid en andere uitstekende deugden, door wie ook verricht, zoo veel mogelijk trachten te beloonen.

In 1805 ging de doelstelling nog iets verder:

Art. 1. Het doeleinde der Maatschappij is: Godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig met de grondbeginselen van den Christelijken Godsdienst, te bevorderen, — en voorts zoodanige nuttige kunstheden en wetenschappen, als voornamelijk voor den minvermogenen Burgerstand onontbeerlijk zijn, voort te planten; ten einde daardoor deszelfs verstand te beschaven, het hart te vormen, en, zoo veel mogelijk, algemeen geluk te verspreiden.

In art. 2 stelt zij zich nog steeds op het standpunt zich niet te mengen in godsdienstige en burgerlijke geschillen en stelt bovendien uitdrukkelijk vast, dat haar werk geheel anders zal zijn dan dat van andere Maatschappijen, van Wetenschap in hogere zin.

Art. 3. Dit doel zal zij trachten te bereiken, door:

A. In de eerste plaats zich te beijveren dat alles worde aangewend, ten einde de jeugd in de scholen, zoo ten aanzien van de leerwijze, als de daartoe benodigde schoolboeken, genot hebbe van die vorderingen, welke in dit zoo belangrijk onderwerp, van tijd tot tijd, zoo in, als buiten het Vaderland plaats hebben.

B. In de tweede plaats, door het uitgeven van zoodanige Werken voor bejaarden, als tot het bovengenoemde einde geschikt geoordeeld worden.

C. In het, zoo veel mogelijk, openlijk erkennen van zulke daaden van edelmoedigheid en andere uitstekende deugden, als welke op de algemeene eehing en dankbaarheid aanspraak maken.

De wet van 1815 luidde op deze punten vrijwel gelijk aan die van 1805 met deze niet onbelangrijke wijziging dat punt A als volgt werd geredigeerd:

In de eerste plaats, zich te beijveren, om, bij voortdurend en zooveel in haar vermogen is, werkzaam te zijn, omtrent al hetgene de Opvoeding en het Onderwijs der Jeugd betreft, ten einde de heilzame bedoelingen van het Gouvernement, in dit opzicht, te helpen bevorderen.

Terwijl in art. 18 van de Wet van 1805 reeds gewag werd gemaakt van Leesbibliotheken wordt in art 18 van de Wet van 1815 de oprichting van Leesbibliotheken aangemoedigd.

In 1825 werd hovenbedoelil punt A opnieuw uitgebreid met de vaststelling, dat de opvoeding en het onderwijs der jeugd „ook na het verlaten der scholen" moest worden behartigd, terwijl wederom in art. 18 voor het eerst gewag wordt gemaakt van „Herhalingschool of Leesgezelschap onder de Jongelingschap."

In art. 69 wordt voorts een uitvoerige omschrijving gegeven van al de diverse werken door de Maatschappij uit te geven als volgt:

- I. Boeken, betreffende het Schoolwezen, onderscheiden in:
 - a. De zoodanige, die onmiddellijk de wetenschap van het Onderwijs betreffen en uitsluitend voor schoolonderwijzers zijn geschikt, en
 - b. Leerboeken voor de jeugd.
- II. Leerboeken, geschikt voor de Jeugd in de Scholen, en voor jonge lieden, welke de scholen hebben verlaten, verdeeld in:
 - a. Leerboeken voor de scholen,
 - b. Leer- en leerboeken ter herinnering van het reeds geleerde, en
 - c. Leerboeken ter voorbereiding en bekwaaming van Jonge Lieden, voor hun volgend leven.
- III. Volks-Lersboken, of Leerboeken voor Bejaarden.

De wet van 1834 bevatte een belangrijk nieuw punt D in art. 5:

In de vierde plaats, door het tot stand brengen of ondersteunen van zoodanige algemeen nuttige Inrigtingen, als hare opgegeven bedoelingen kunnen bevorderen, inzonderheid door hare Departementen.

De wetswijzigingen van 1844, 1854, 1864, 1874 brachten geen belangrijke verandering in de doelstelling, die veel eenvoudiger was geredigeerd, alleen lezen we sedert 1854 kort en krachtig:

„De Maatschappij wijdt hare zorg aan de verbetering van den verstandelijken, zedelijken en maatschappelijken toestand inzonderheid der mingevoede volksklasse".

Wel omschreef ze steeds en zeer uitvoerig de vele en onderscheidene terreinen, waarop ze werkzaam was, doch liet dit na sedert 1885. De wijziging van dit jaar is trouwens zeer interessant in vele opzichten. Doelstelling en werkprogram zijn geheel samengevat in

Art. 1. Het doel der Maatschappij is: naar de beginselen van den christelijken godsdienst, algemeen volksgeluk te bevorderen. Te dien einde tracht zij mede te werken tot verbetering van den verstandelijken, zedelijken en

maatschappelijke toestand des volks, bepaaldelijk door invloed te oefenen op de opvoeding en het onderwijs, de veredeling van volksbegrippen en de verheffing zoowel van het arbeidsvermogen als van den levensstandaard der werklieden.

Art. 50. Het hoofdbestuur vertegenwoordigt de Maatschappij in en buiten rechten. Het doet aan de algemeene vergadering de voorstellen, welke het in het belang der Maatschappij nuttig oordeelt, en is gemachtigd, behoudens zijn verantwoordelijkheid aan de algemeene vergadering, in elk onvoorzien en spoedeischend geval in naam der Maatschappij te handelen.

En in artikel 3 had zij vastgesteld, dat zij haar doel tracht te bereiken voornamelijk door de werkzaamheden en instellingen van haar departementen, helgeen duidelijk geaccentueerd werd in de bepaling, dat de Departementen vrij zijn in de keuze harer middelen ter bereiking van het doel der Maatschappij en in de regeling harer instellingen.

Dit karakter der wet van 1885 is in alle volgende wijzigingen behouden.

Uit dat summiere overzicht blijkt wel, vaak uit ongeschijnd geringe veranderingen of aanvullingen, hoe de doelstelling evolueerde in de loop der jaren. Om het begin te verstaan moet men zich weer indenken in de algemene toestand van land en volk, wat helder is uiteengezet in het gedenkboek door den heer Bigot en in de geestesgesteldheid van anderhalve eeuw geleden.

Uit het artikel van Mej. Knappert geef ik twee aanhalingen.

„... de Maatschappij werd opgericht toen de Deutsche Aufklärung ook in ons land haar triomfen vierde, toen „Verlichting“ als geneesmiddel gold voor alle kwalen, toen men meende dat men langs den weg van redelijk inzicht, de bron der waarheid zou bereiken, toen men van beschaving en van verstandelijke kennis wonderen verwachtte. Het zou nog een poos duren vóórdat men in toon-aangevende kringen tot de ontdekking zou komen, dat beschaving en algemeene ontwikkeling, het ideaal van den mensch der Verlichting, als toegift tot een bestaan naar waarde kunnen geschat worden, maar als inhoud van een leven te kort schieten.“¹⁾

En wat men toen onder volksverlichting verstond en van haar verwachtte leert ons de volgende omschrijving uit een in 1800 bekende prijsvraag:

„Een, door onderwijs en eigen oefening verkregene, vatbaar- en vaardigheid der gezamenlijke burgers van den Staat door alle classen heen, zowel vrouwen als mannen, waardoor zij in het algemeen, een duidelijke op overtuiging gegronde kennis hebben van — en een gezond oordeel vellen — over die zaken, welke in het gemeene leven, eenen onmiddellijken en gewigten invloed hebben op hunnen natuurlijken

¹⁾ Gedenkboek.

en zedelijke welvaart, ten opzichte van hun tijdelijk en van hun toekomstend bestaan." ¹⁾

Deze beschouwingen weerspiegelen geheel in de allereerste doelschrijvingen.

Ze ademen echter ook nog een andere geest, heersende in die dagen.

Ik geef die ook graag weer in de woorden van een gezaghebbende schrijver.

In de tweede jaargang van ons tijdschrift, van 1920/'21 behandelde Dr. J. H. Gunning Wzn. het onderwerp:

Volksontwikkeling en volksopvoeding. Daarin vinden we deze opmerkingen:

"Hier raken wij aan een der twee hoofdpunten van onze beschouwing. Wanneer wij namelijk willen bereiken, dat de woorden Volksontwikkeling en Volksopvoeding een concrete betekenis voor ons krijgen, dan moeten wij ons duidelijk maken, zowel wat wij onder „volk" als wat wij onder „ontwikkeling" en „opvoeding" verstaan. In welke volgorde wij die twee punten behandelen, is uitsluitend wettelijk."

Wij zijn nu echter als van zelf bij het eerste punt aangeland en zullen dit dus thans nader bezien.

Het is ook wel het gewichtigste, omdat het van bijzonder gewicht is voor onzen tijd en het begrip daarvan ook meer en meer algemeen begint te worden.

De woorden volksontwikkeling en volksopvoeding stammen uit den tijd, dat men onder „het volk" verstond de rest van het menschedom na aftrek van de bovenste lagen. Die bovenste lagen of laag bestond dan uit de besten, waartoe de apostelen der volksontwikkeling natuurlijk altijd in ieder geval zich zelf rekenden. Dit waren uit den aard der zaak altijd slechts enkelen.

De rest vormden de „velen", zooals de Grieken zeiden, waarvan Nietzsche smelend „die viel zu vielen" gemaakt heeft, de menigte, de massa, het vulgus, en dat was het, wat men onder „het volk" verstond.

Verstond? of ... Verstaat? of welken anderen zin heeft het woord „volk" ook nog in onze dagen in samenstellingen als volksvermaken, volksspelen, verenigingen tot heil des volks, een volksredenaar, de volksbuurten enz. enz.? Deze samenstellingen zijn zoo talrijk en nog zoozeer in gebruik, dat het te vreezen staat, dat wij ook bij de woorden Volksontwikkeling en volksopvoeding aan het eerste bestanddeel meer of minder onbewust dezelfde betekenis hechten.

Het groote ongeluk daarbij is, dat de grenslijn gewoonlijk getrokken wordt langs de grenspalen van den economischen levensstandaard. Nog altijd worden onder de „hoogere standen" gewoonlijk begrepen de lieden met een groot inkomen, waarvan dan de „upper ten" de crème, of de crème de la crème uitmaken, daaronder volgt de middenstand, met bescheiden inkomens en meestal ook nog eenig kapitaal en daaronder de lagere standen, het volk, dat niets bezit, van zijn arbeid moet leven en daarom ook vereenzelvigd wordt met de arbeiders, *alias* het proletariaat.

Met die onderscheiding, die zelfs nog ten grondslag ligt aan die „volkshuizen", waaraan Mej. Knappert den titel harer voordracht over volkshuiswerk ontleende, is hier natuurlijk niets aan te vangen.

Zij moge nuttig en goed geweest zijn voor den tijd van een Jan Nieuwenhuysen, zij is absoluut onbruikbaar voor onzen tijd. In onzen tijd is zij een

1) Gedenkboek.

beletsel voor alle waarachtig en sociaal werk, dat men dan ook juist daarom niet meer *volkwerk*, maar *social* werk noemt.

Gebruikt men haar, al is het ook maar in gedachten, dan stempelt men onvermijdelijk al dat volkwerk tot liefdadigheidswerk, tot, hoe zorgvuldig ook verkapt, aalmoezen, die de bevoordeelde, de *richer* wassende, uit goedgunstigheid aan den minder bevoordeelde, den arme, uitrekt."

Hoewel we geenszins ons verbeelden mogen, dat we deze verhoudingen thans geheel te boven zijn gekomen, mag toch met volle recht gezegd worden, dat van 150 jaar geleden de verlichte en redelijke welvarende burgerij in haar verhouding tot en hartelijke belangstelling voor de „grote massa" door zeer patriarchale gevoelens werd geleid. Ook geloofde zij alles te mogen verwachten van onderwijs en merde met macht voor het onderwijs aan de jeugd, al meende zij dat het voor die „grote massa" tot het „onontbeerlijke" beperkt kon blijven.

Algemene ontwikkeling was dringend nodig en de Maatschappij heeft er met kracht en klem voor geijverd, doch het „standenkiesel" was wel zo vanzelfsprekend, dat men voor de overgrote meerderheid der jeugd een schoolontwikkeling tot ongeveer 12 jaar volbrengende achtte en daarna en voorbereiding tot en onmiddellijke deelneming in de maatschappelijke arbeid nodig achtte. Voor de verdere ontwikkeling diende dan de tallooze geschriften, waartoe de verworven leeskunst diende.

Deze uiteenzetting bedoelt niet een kleinering der pioniers dezer Maatschappij. De geschetste mentaliteit paste volkomen in de geest van die tijd en wat de Maatschappij in de eerste tientallen van jaren als haar doel zag, was absoluut nodig en ongetwijfeld ook het enig mogelijke.

Maar, gelijk reeds gezegd, langzaam is de ontwikkeling geweest, zoals die spreekt uit de verschillende wetswijzigingen.

Het „Aufklärings"-beginsel en de patriarchale mentaliteit komen in de eerste redacties heel scherp uit. Interessant is daarvoor de toevoeging in 1795, waarbij beloningen werden uitgelooft voor ongewone beoefening van deugden. In 1805 kreeg de doelstelling een algemener karakter door opzettelijk als taak te stellen: „algemeen geluk te verspreiden".

In 1815 beleven wij het herstel der onafhankelijkheid en de geboorte van het koningschap met zijn dictatoriale trekken, in de toevoeging, dat de Maatschappij zich tot plicht stelt, „de heilzame bedoelingen van het gouvernement te bevorderen", welke plicht sedert 1844 niet meer nadrukkelijk wordt uitgesproken.

Een betekenisvolle uitbreiding zie ik in de wijziging van 1825, toen de zorg voor onderwijs en opvoeding zich ook uitdrukkelijk moest uitstrekken „na het verlaten der scholen".

Daaruit mag immers afgeleid worden, dat 't niet meer voldoende werd geacht, als maar het nodige gewone lager schoolonderwijs werd genoten. Men begon toen ook van herhalingscholen te spreken en bevorderde sterk de stichting van Leesbibliotheken.

Lag aanvankelijk de volle kracht van het werk der Maatschappij bij het „hoofddepartement“, in 1854 kwam duidelijk een democratisch streven uit door vast te stellen, dat het doel der Maatschappij niet alleen bestond in het bevorderen van onderwijs, dus het doen bezoeken der scholen en in de bezorging van goede leer- en leesboeken doch ook de totstandbrenging van allerlei instellingen, die rechtstreeks op het doel afgingen en dat dit inzonderheid van de Departementen werd verwacht.

De hemoelen der Vereniging hield zichtbaar gelijke tred met het groeiend besef in de algemene maatschappij, dat ontwikkeling, verstandelijke ontwikkeling wel te verstaan, niet de almachtige motor was voor het te verspreiden „algemeene geluk“.

In 1854 omvatte de doelstelling reeds de „verstandelijke, zedelijke en maatschappelijke toestand“ doch de patriarchale stemming klonk nog na in de precisering „inzonderheid der mingevoede volksklasse.“

Of men het zich klaar bewust maakte, betwijfel ik, maar het staat wel tamelijk vast, dat men toch handelde alsof het met de zedelijkheid en beschaving der „meergevoede“ en „hogere“ standen redelijk goed geschapen stond.

Hoewel haar arbeidsterrein wel ruimer grenzen gaandeweg kreeg, omschreef de Maatschappij steeds tamelijk uitvoerig en minutieus de door haar te verrichten werkzaamheden, wat feitelijk ook een begrenzing betekende.

In velerlei opzicht sloeg de Maatschappij daarna in 1885 haar vleugels wel wijd uit. Men leze daarover nog eens na de aangehaalde artikelen.

Ten eerste begrijpt ze haar taak als te omvatten „het volk“ en niet meer inzonderheid het „mingevoede“ deel. Voorts brengt zij binnen haar arbeidsveld dit buitengewoon belangrijke punt: „de verheffing ook van den levensstandaard der werklieden.“ als middel tot bevordering van het algemeen volksgeluk. De twijfel lijkt mij zelfs niet ongewettigd of alle Nutsleden wel steeds de draagwijdte van deze uitbreiding klaar voor ogen hebben.

En ten slotte stelt de Maatschappij aan haar werkzaamheden geen andere grens meer dan wat zij in het belang der maatschappij nuttig oordeelt.

Na dien was verdere wijziging feitelijk onnodig, want eigenlijk is

de Maatschappij bevoegd alles te ondernemen, wat zij goed acht en dienstig kan zijn aan haar ruim gestelde doel. Wie nu de zeer respectabele lijst van uitgaven in het Gedenboek naslaat in het licht van vorenstaande uiteenzetting, ziet de ontwikkelingsgang ook in die lijst duidelijk gedemonstreerd.

Intussen vind ik vrijheid de aandacht te vestigen op een karaktertrek der Maatschappij, die m.i. zeer bevorderlijk geweest is aan de geschetste ontwikkeling. Dat is de wijze van samenstelling van het Hoofdbestuur. Geconstateerd mag worden, dat over 't algemeen genomen de leiding steeds berust heeft bij mannen en in latere jaren ook vrouwen, die een open oog hadden voor de veranderende aspecten van de tijd, de voortschrijdende behoeften der samenleving en vooral voor het groeiend besef van de op allen rustende gemeenschapsplicht en daardoor in waarheid voorgangers en leiders waren van het werk in de departementen.

Feitelijk is dit te danken aan de grote invloed, die elk hoofdbestuur steeds heeft gehad, zij het met samenwerking der departementen, op de benoeming van nieuwe leden. Dit echter terloops.

In de gehele ontwikkeling van de Maatschappij hebben volksontwikkelingsvragen, gelijk uit het overzicht is gebleken, steeds een hoofdrol gespeeld. Wie haar geschiedenis gedurende 150 jaren nagaat, zal dikwijls getroffen worden door de naieve wijze, waarop deze vragen worden benaderd, trouwens geheel in de geest van de tijd.

Daarnaast kan echter ook geconstateerd worden een steeds helderder zich bewust worden van de ingewikkeldheid en veelsoortigheid der problemen, waarom het gaat en van de samenhang met andere sociale vraagstukken.

Aanvankelijk immers scheen de zaak der volksontwikkeling niet zeer gecompliceerd: er sprak een gevoel van welwillend plichtsbesef in de betere klassen jegens de grote massa des volks, voor wie een levensbelang werd erkend in een redelijke, algemene ontwikkeling, terwijl deze tevens een soort beveiliging was voor de gehele maatschappij in het belang van orde en rust. Voorgelicht en gestuwd door wat de besten uit die klassen leerden, begreep de Overheid haar taak om voor dat minimum van algemene ontwikkeling de gelegenheden te doen openen en de middelen te doen aanwijzen.

Daarmede was de eerste welberaamde stap op de weg gezet, die, naarmate men daarop voortschreed, steeds duidelijker tot het inzicht bracht, dat het belang der gemeenschap, dus van allen, juist vorderde, dat voor al haar leden de ruimst mogelijke ontwikkeling bereikbaar werd.

Dank zij het baanbrekend werk der Maatschappij en van haar leidende elementen en hetgeen door deze, uit het particulier initiatief dus, tot stand werd gebracht, begon men ook gestadig beter te begrijpen, dat ter bereiking van het doel die gemeenschap zelve, als overheid, de organen moest in het leven roepen om die voortdurend aangroeiende taak te vervullen.

In vele gevallen waren het inderdaad mede die instellingen en geschriften, die als voorbeeld en gids dienden voor wat in het algemeen als nodig macht worden gezien en hoe de uitvoering mogelijk was.

Het ware een bewijs van onvoldoende historische kennis, indien men over 't hoofd wilde zien, dat er ook andere, grote lichamen zijn geweest, zij 't met een beperkter doelstelling, die ijverig hebben meegewerkt aan de verheffing van het algemene ontwikkelingspeil; doch 't zou van nog minder historisch inzicht getuigen, indien men geen oog wilde hebben voor dit feit, dat in die andere lichamen mannen van „het Nut" meermalen de drijvende kracht waren en zijn geschriften (zie slechts de lange lijst vooral der onderwerpen) bevruchtend hebben gewerkt.

Deze geleidelijke bewustwording spreekt zich in het leven onzer Maatschappij in de twintigste eeuw uit door drie maatregelen van verstrekkende aard.

In 1906 door de oprichting van de Nutscommissie voor Onderwijs.

In 1918 door het besluit tot oprichting van het Nutsseminarium voor pädagogiek.

In 1919 door het in het leven roepen van ons tijdschrift.

Hiermede heeft de Maatschappij drie organen geschapen, waartoe haar geschiedenis noodwendig voerde, die elk met zijn eigen middelen en techniek vragen stellen en daarvoor oplossingen trachten te vinden op het gebied der volksontwikkeling, van de bewaarscholen tot de universiteit, van de schoolbanken tot de ontwikkelingskampen voor werklozen.

In hoeverre ons tijdschrift op bevredigende wijze zijn door de geschiedenis van het Nut opgelegde taak vervult, staat ter beoordeling van anderen dan van de redactie.

Toynbee Hall's vijftigjarig bestaan,

door E. C. KNAPPERT.

Binnen afzienbaren tijd zal het wellicht mogelijk zijn de geschiedenis te vertellen van een beweging, die zich over Europa en Amerika en in Japan heeft verspreid en die haar oorsprong genomen heeft in wat als het eerste „settlement” ter wereld den naam draagt van Toynbee Hall. Deze mogelijkheid ontheft ons echter, naar wij meenen, niet van de verplichting stil te staan bij het gouden feest van het Moederhuis aller „settlements”, volkshuizen, „centres sociaux” of hoe dergelijke instellingen verder heeten mogen.

In December dan is het vijftig jaar geleden, dat in het west-eind van Londen een huis werd gebouwd, dat wereldvermaardheid verkregen heeft omdat het gestalte gaf aan wat toen door alle waarachtige humanisten gevoeld werd als eisch van gerechtigheid. Uit de wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis van Toynbee Hall wilden wij dan enkele grepen doen.

Het is voorwaar geen wonder dat in het land, waar de industriële revolutie vroeger en in meer ontstellende afmetingen haar beslag kreeg dan waar elders, dat in het land van de groot industrie bij uitnemendheid, proletariaat en pauperisme zich op schrik-nieuw angstwekkende wijze uitbreidden. De oogen moesten daar wel eer opengaan dan elders. De oogen van wie? Van ondernemers en werkgevers?

Natuurlijk niet.

Want wie staat verder van den ander af dan die hem gebruikt? En voor wien is het moeilijker dan voor dezen in den ander den mensch te zien met gelijke fysieke nooden en met in wezen denzelfden menschelijken aanleg? Het eerst gingen open de oogen van hen, die de sloppen en krotten betraden met in hun ziel de overtuiging, dat er beneden-menschelijke toestanden zijn, die er eenvoudig niet wezen mogen, en die tevens de kleine burgerij kenden in haar hartelooze, kleinzielige fatsoenlijkheid. Een hunner was Samuel Barnett, de oudste van de twee zoons van den eigenaar van een groote ijzer-gietrij. Van Samuels grootvaders was de een houtkoopster, de ander reeder. Hij stamde dus uit de wereld van handel en nijverheid. Vertrouwen en afhankelijkheid kenmerkten de familieverhoudingen. Maar Barnett beklagt zich over gemis aan doortastendheid en strengheid bij zijn ouders: had hij geen lust, dan behoefde hij niet naar school. Zooals bij zoovele Engelsche kinderen uit die dagen en nog wel later, wisselden zeer willekeurig privaat- en schoolonderwijs elkander af. Geboren in 1844, ging hij in '62, dus toen hij achtien was, naar

Oxford. Het jaar te voren had hij onder de leiding gestaan van een privaattoecent, die hem had leeren denken niet alleen, maar hem tot de ontdekking had gebracht dat denken genot is, hoe pijnlijk ook de resultaten zijn kunnen. Helaas bracht zijn vader hem onder in Wadham-College, welks hoofd een zeer rechtzinnige, stijve Tory was. Wel de minst getigende leidsman voor een jongen maar, die een vraagteeken zette achter alles, wat hem als waarheid was bijgebracht. Hoe betreurt hij later, dat zijn jaren in Oxford hem zooveel minder gegeven hebben dan mogelijk geweest ware.

Als hij na een theologische studie van drie jaar zijn graad haalt, werkt hij twee jaar als docent aan Engeland's oudste „public school" die van Winchester, in 1587 gesticht door Bisschop William of Wykeham. Aan Barnett zelf zal de humor niet ontgaan zijn, dat hij het daar verdiende geld bespaarde voor een reis naar Amerika. „Geboren en opgevoed in een atmosfeer van conservatisme, werd door wat ik in Amerika zag en hoorde, al dit conservatisme voor goed uit mij geklopt," schrijft hij later. En welk conservatisme! Vraagt men nu nog aan een jongen van de Winchester School, waarom zij allen tot op dezen dag hun muts afnemen voor een sedert de Hervorming leegte nis boven den ingang van het schoolcomplex, dan is het antwoord: „Omdat alle jongens de eeuwen door het altijd gedaan hebben." Weer in Engeland terug, ontmoeten wij Barnett als hulpprediker in Marylebone, in de buurt van Paddington. Daar had toen, dank zij Ruskin's geldelijken steun, Octavia Hill haar werk begonnen.

Wat hij dankt aan den omgang met haar, aan hun gezamenlijken arbeid en aan de werelde in haar iemand te vinden met dezelfde idealen, waaraan zij wel, hij toen nog niet in woorden uitdrukking geven kon, daarvan heeft zijn werk in Toynbee Hall dag aan dag getuigd. Dat deze twee elkander onmeedoogend afwerkten, ligt voor de hand. Barnett's geest richtte zich in die dagen al meer op sociologische dan op theologische vraagstukken, waardoor het nauwe verband tusschen stoffelijk en geestelijk leven, tusschen levensomstandigheden en levenshouding hem voorged werd ingescherpt.

Kort na zijn huwelijk met Harriet Rowland, een der helpsters van Octavia Hill,¹⁾ vestigt hij zich in Whitechapel, als predikant van St. Jude's, de kerk die grenst aan wat ongeveer twaalf jaar later

¹⁾ Het huwelijk werd ingezegend in St. Mary's, waar de bruidegom hulp-prediker geweest was. Het publiek dat de kerk vulde, bestond uit de leden van zijn jongensclubs, de bewoners van de huizen, waar de bruid huur ophaalde, van de sloppen waar zij drie avonden in de week de bewoners om zich verzamelde.

Toynbee Hall zou zijn. Wat het jonge echtpaar in die eerste jaren had door te maken, daarvan kunnen wij Hollanders ons moeilijk een voorstelling maken. Want van een geheel stadsdeel, dat door averecht-sche philanthropie totaal gepauperiseerd is en alle besef van eigen-waarde, van zelfstandigheid, van onafhankelijkheid verloren heeft, daarvan hebben wij geen weet. Bovendien is er één omstandigheid, waardoor ingrijpende verbeteringen vrijwel waren uitgesloten. In dat deel van Londen bestond de bevolking uit ongeschoolde en losse arbeiders, kleine neringdoenden, veelal in geheel goed, menschen, die hun bestaan vonden in het houden van commensalen. De „Copper-ten" waren winkeliers en herbergiers, wier ruimte aanbieden ze in staat stelden mede het beroep van huisjesmelker uit te oefenen. De eenige intellectueelen op een bevolking zoo labiel, in talrijke dan die van een onzer groote provinciesteden, waren doctoren, predikanten en priesters. Zonder de „settlements" zou dit zoo zijn tot op dezen dag.

Onnoodig te zeggen wat dit beteekende in een tijd, toen de volks-huisvesting nog geen onderwerp was van zorg, het woningvraagstuk dus niet bestond, toen de C.O.S., de Charity Organisation Society pas een paar jaar oud was, toen volksontwikkeling en volk-opvoeding nog geen problemen waren. Behalve Lord Shaftesbury en de geestelijkheid bemoeiden zich in die dagen met de bestaande toestanden alleen welwillende gefortuneerde vrouwen die, door haar volslagen onkunde van achtergronden en oorzaken, door haar aalmoezen en hulpverlening, de hoop op verbetering van hen die wisten, tot wan-hoop brachten.

En de theorieën der economen berustten uiterst zelden op nauw-keurige waarneming. Door dit alles wordt begrijpelijk, dat in Barnett de gedachte opkwam in deze stadswijk, die een gemeente op zich zelve was, intellectueelen te importeeren, niet als gasten maar als bewoners.

Hier nu ligt de oorsprong van het „Settlement", de nederzetting van van buiten aangebrachten in een bepaald milieu. Barnett's vrouw sprak het uit: „Als mannen, beschaafde denkende jonge mannen van deze dingen wisten, dan zouden zij anders worden." En toen een kostschoolvriendin, Gertrude Toynbee in de pastorie bij de Barnetts logeerde, in al de moeilijkheden en bezwaren betrokken werd en voorstelde over een en ander te schrijven aan haar broer Arnold in Oxford, toen was de eerste slap gedaan, die geleid heeft tot een beweging waarvan nu, na vijftig jaren, de zegenrijke gevolgen voor breede volksgroepen in het zicht komen. Hoe gaarne stonden wij stil bij de geregelde bezoeken, die de Barnetts aan Oxford brachten, waar Toynbee gezorgd had voor het samenbrengen van groepen jonge

mensen van wie iets te verwachten was. Soms waren er twee, soms een dozijn. In de oude Turlstreet, op de kamers van Andrew Lang, nu aartsbisshop van Canterbury, op de rivier of picknickende aan haar schilderachtige oevers, werden de problemen besproken, die aan Barnett den titel bezorgden van „unpaid philosopher in social economy”. Asquith, Milner, Edward Grey, Carson, Ball, zoo heetten enkelen zijner toehoorders. Dat Ruskin in die dagen zijn als met electriciteit geladen colleges gaf, dat Thomas Hill Green door leer en leven al eenige generaties van studenten beïnvloed had in dezelfde richting, zij hier ter verklaring van de aanwezige ontvankelijkheid, herinnerd. Kortere of langer kwamen zij logeeren in de pastorie van Whitechapel en zagen met eigen ogen. Toen Dr. Jowett de Plato-kenner, als hoofd van Hallam college tot zijn studenten sprak over levensverrijking als gevolg van verrijking met de armen, beaamden reeds meerderen dit uit ervaring. Doch hiermee was Barnett er niet. Wat hij noodig had, waren vaste bewoners die dus recht hadden om in besturen gekozen te worden en lid te zijn van openbare lichamen. En dit kon alleen verkregen worden door een „settlement”. Toen dan ook in 1885 het verzoek kwam of de Barnett's de leiding op zich wilden nemen van een te stichten gebouw waar aan een veertig intellectuelen huisvesting kon verleend worden, aanvaardden zij de opdracht als een roeping. Waar de middelen vandaan kwamen? Het is bekend, hoe in Engeland allerlei instellingen van openbaar nut: ziekenhuizen, evangelisatielokalen, zeemanshuizen enz. enz. gesticht en onderhouden worden door bepaalde groepen van mensen. Zoo zijn b.v. de scholieren van de reeds genoemde „public school” van Winchester, financieel verantwoordelijk voor het werk onder scheepsmaatjes in het naburige Southampton. Zoo dankt menig gebouw voor inwendige zending in Londen zijn ontstaan en voortbestaan aan het een of andere „college” in Oxford en Cambridge. Er was intusschen twijfel gerezen aan de oude methode om mensen te bereiken door propaganda voor het een of andere kerkelijk geloof, voor geheel-onthouding of wat dan ook. En de predikant Barnett pleitte voor direct contact van mensch tot mensch.¹⁾ En zoo gebeurde het dat een groep studenten van St. John's College te Cambridge, die iets wilden doen voor hun misdeelde landgenooten en niet besluiten konden tot een gebouw voor inwendige zending, Barnett om raad vroegen.

In het antwoord op dezen brief werd uiteengezet hoe in stadsdeelen als Oost-Londen, waar een beschaafde ge goede stand ontbrak, daarin

¹⁾ Zie in „Towards social reform” het hoofdstuk: „Settlements or missions”.

noodwendig kunstmatig, maar op de meest natuurlijke wijze moest worden voorzien, wilde men ooit tot betere toestanden komen. Want, daar *ignorance does not know its own remedy*" berispt de behartiging der algemeene belangen, bij de bewoners zelve niet in de beste handen. Van belang was dus, dat mannen van cultuur en kennis, zonder iets anders te beoogen dan het algemeen welzijn, door een jaar ter plaatse te wonen, zich het recht verwierven in de plaatselijke besturen zitting te krijgen. Lag het nu niet voor de hand, zoo betoogde Barnett in zijn brief dat, wie uit het midden der ontwikkelden en beschaafden in Londen zijn werk had, kwam wonen in een van die misdeelde wijken?

Uit dezen brief groeide een voordracht door Barnett in hetzelfde jaar in St. John's College te Oxford gehouden.

Oxford en Cambridge werkten samen en brachten het beoogde kapitaal bijeen. Het Februari-nummer van de *Nineteenth Century Review* bracht in '84 een artikel van een zekeren Mr. Knowlton over den aard van Settlementwerk en hoe de schrijver zich de loofing dacht. Geen wonder dat aan dezen gevraagd werd zelf de leiding te willen zijn. Van onder het pseudoniem kwam Samuel Barnett te voorschijn.

Het jaar te voren was Arnold Toynbee op 51-jarigen leeftijd gestorven. Zijn aandeel aan het werk der sociale gerechtigheid lag niet in Londen, maar in Oxford, in den bezielenden invloed dien zijn magische persoonlijkheid op zijn medestudenten uitoefende. Een zeer zwakke gezondheid had hem allen langdurigen arbeid in Londen's achterbuurten onmogelijk gemaakt. Een jaar na zijn dood kwamen zijn vrienden bijeen in zijn „college", het oude Balliol met zijn democratische traditie. Dr. Jowett, het hoofd, had aan Barnett verzocht de herdenkingsrede te houden. Onder den indruk van het gesprokene besloot men het te bouwen settlement naar Toynbee ¹⁾ te noemen.

Op Kerstavond van hetzelfde jaar sloepen de eerste „settlers" in Toynbee Hall. Sedert is het Huis nooit zonder „residents" geweest, die hun werk in Londen hadden, maar hun avonden en Zondagen te midden van hunne bureu doorbrachten in het Huis of daarbuiten. Velen hebben er jaren gewoond. Het duurde natuurlijk eenigen tijd, vóórdat deze mannen zóó waren ingeburgerd dat zij in openbare lichamen gekozen werden. Met welk een geestdrift kon Mrs. Barnett jaren later nog vertellen van den grooten dag — red-letter-day voor Toynbee Hall — toen voor het eerst een der inwonenden tot lid van wat wij den gemeenteraad zouden noemen, gekozen werd.

¹⁾ DAT Mrs. Humphry Ward in Robert Elsmere Arnold Toynbee heeft geteekend, dien ten minste voor den geest heeft gehad, is bekend.

Wat is nu bereikt in de halve eeuw die ons scheidt van deze dagen van pionierswerk?

Maken wij ons waar, dat de volle nadruk vallen moet op de methode, die hier voor het eerst werd toegepast en die na Engeland vooral in Amerika het meest kenmerkende is gebleven: de buurtschap. „Neighbours all” is de titel van een boek, voor enkele jaren geschreven door een vrouw, die jaren lang gewoond en gewerkt heeft in het meest bekende Settlement van Boston. Andere methoden waren ook reeds beproefd. Dappere en toegewijde enkelingen waren in den „slums” gaan wonen, doch hadden er hunne gezondheid, ja hun leven bij ingeboet. In Toynbee Hall vonden de bewoners behoorlijke kamers, aten zij gewoonelijk zooals zij dat in hunne „colleges” gewoon waren en leefden dus met hunne gelijken. Maar onder hetzelfde dak, in den anderen schoof van het huis, zijn de ontvangkamers, gymnastiek- en tunnelzaal, bibliotheek enz. voor de bezoekers. En in de straten, steegen en sloppen voelen zij zich thuis en bezoeken zij hunne bureu.

Dat ook andere wegen bewandeld zijn, weet een ieder. Men denke h.v. aan het werk der Russische „intelligentsia” in de jaren na de afschaffing der lijfeigenschap in 1861. Kropotkin vertelt van duizenden jonge mannen, die zich in de dorpen vestigden als dokters, onderwijzers, dorpschrijvers, zelfs als landarbeiders, smeden, houthakkers, om in nauwe aanraking met de boeren te leven. Jonge vrouwen deden bij honderden hetzelfde als onderwijzeressen, vroedvrouwen, verpleegsters.

En meende Toynbee niet dat volksontwikkeling en volksopvoeding sterk zouden bevorderd worden, indien het onder studeerende intellectueelen met begrip van verantwoordelijkheid, gewoonte werd in hunne maandenlange vacaties voordrachten te houden in de groote industriecentra? En reeds toen was er sprake van wat weldra als „University Extension” in maatschappelijk hogere kringen ongedroomde levensverrijking zou brengen aan duizenden; over plaatselijke centra van ontwikkeling werd eveneens gedacht. En dit is tenslotte wat in ons land gebeurd is, al is door het Engelsche settlement ten onzent de stoot gegeven. In 1905 verscheen in de University Review een artikel van Barnett waarin hij, wat naar zijn overtuiging de beste methode was toegeleid op een wijze, ook tot ons nog sprekend. Men vergunne ons een paar aanhalingen.

„Hervormers mogen heden wetten tot stand brengen, die de armen zouden omhoog brengen en de rijken omlaag, maar wanneer hiermede bitterheid, boosheid en liefdeloosheid zouden toenemen, en indien het gevolg mocht zijn dat de omhoog gestuwde armen niet in staat bleken

om hunne macht te gebruiken of te genieten, wat zou de wereld gewonnen hebben?

Het belangrijke toch is niet dat de armen worden verheven, maar dat rijken en armen beiden in gelijke mate de vreugde van hun bestaan zullen voelen en, samen levende in vrede en welgezindheid, een gemeenschap tot een zegen zullen maken voor alle volkeren."

Deze regels werden geschreven in 1905, door een man die, meer dan eenig ander, wettelijke hervormingen toequichtte en tot stand hielp brengen. Is niet aanleiding tot de eerste woningwet een bezokt geweest, door Barnett met een Parlementslied gebracht aan de omgeving van Toynbee Hall? Dat het Settlement in nauw verband stond en staat met de Universiteit, werd ons reeds duidelijk. Twee redenen waren daarvoor die in ons land niet bestaan. De eerste noemden wij reeds: een bepaalde groep van studenten of juist een bepaald „college" leverde de fondsen.

De andere kunnen wij slechts noemen, zonder er dieper op in te gaan: het verschil namelijk tusschen de inrichting van de Engelsche en onze universiteiten. Daar heeft ook de aanstaande groot-industrieel, reeder, koopman, zijn drie jaar gekend in Oxford of Cambridge of aan een der jongere universiteiten. Doch ook hier buitenom zijn de volgende woorden van Barnett te waardeeren.

„De universiteiten bezitten de kennis van het menschelijk gebeuren. In zekere mate hebben hunne professoren en docenten het geheim des levens: zij weten dat leven niet bestaat in bezit en dat de maatschappij andere bindingen kent dan geweld of zelfzucht, en in hunne woningen geven zij het beste voorbeeld van een eenvoudige en beschaafde levenswijze. Zij hebben de kunst van zich uit te drukken bestudeerd, en kunnen de gedachten van vele harten onder woorden brengen. Met een wetenschappelijk oog overzien zij de velden der historie, zij schatten de traditie naar juiste waarde en zijn vertrouwd met de misgrepen, die in oude tijden grootsche verwachtingen hebben te niet gedaan. Hun geest is er op ingesteld om hun denken van punt tot punt na te gaan. De worstelingen der menschheid in de richting van hare idealen hebben zij gevolgd, zij weten iets van wat in den mensch is en iets van wat het hem mogelijk is te volbrengen.

Indien deze nationale universiteiten, met haar rijkdom aan kennis, tegelijkertijd den druk gevoelden van die problemen, welke lijden beteekenen voor den arbeider, dan zouden zij wachtloren zijn vanwaar wachters de teekenen der tijden zouden onderkennen, die bewegingen aan den horizon, nu niet grooter dan eens mans hand, maar die weldra den hemel zullen overdekken. Als zij krachtens hunne sympathie de onrust gevoelden die over de gansche wereld bezorgdheid baart aan regeerders, dan zouden zij aan de nooden vorm geven, en tot hen die roepen en tot hen die luisteren, den zin brengen van deze onrust. Indien zij in aanraking waren met de arbeiders in het groot-bedrijf, dan zouden zij hun onderricht aanpassen aan de nooden en het be-

grip van menschen, worstelende om hun plaats te behouden in een veranderd arbeidssysteem en zouden zij beter op de hoogte zijn van de feiten dan van theorieën over feiten. Een gedemocratiseerde universiteit zou noodzaak zijn de beginselen te propageeren, die ten grondslag liggen aan maatschappelijke vooruitgang, om het volk te toonen wat veranderbaar en wat onveranderbaar is in de maatschappelijke structuur, wat zijn trots, wat zijn schande is in zijn historisch verleden, welke uitgaven welstand scheppen of die vernietigen; zij zou er toe genoopt worden het probleem der werkloozen op te lossen, waarom er zooveel werkloosheid moet zijn bij de vraag naar arbeidskracht, wanneer de menschen behoorlijk gekleed, gevoed, gehuisvest zouden zijn. In ieder geval zou zij de natie op geneesmiddelen wijzen, die niet erger waren dan de kwaal."

Als aan een Oxfordsche hoogleeraar gevraagd wordt Hoe de Universiteit zich zou moeten aanpassen om een plaats in te nemen in den modernen vooruitgang, is zijn antwoord: „Door in hare nabijheid een centrum te scheppen van de groot-industrie".¹⁾ Een toen een Oxfordsch student het Leidsche volkshuis bezocht, was zijn eerste vraag of het gesticht was ter wille van de studenten.

Op andere wijze dan Barnett zich hier voorstelde, is door hem-zelf aan zijn verlangen voldaan. Honderden jonge mannen zijn door Toynbee Hall heengegaan, hebben er gedurende een winter een of verscheidene jaren gewoond en hebben in vanzelf sprekend, natuurlijk contact geleefd met arbeiders. Niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, als docenten, maar als leden van dezelfde besturen. In commissies voor armenzorg, openbare hygiëne, volkshuisvesting, schoolwezen, hebben zij op voet van gelijkheid met elkander omverlegd, met elkaar voor moeilijkheden gestaan die oplossing eischten, met elkaar gezwoegd om het gemeene best te bevorderen.

Toen stelsel dezes in een voordracht in Toynbee Hall den nadruk legde op het groote voorrecht dat, dank zij dit en andere Settlements, Engeland (al van werkgevers bezat, die arbeiders als menschen gekend hebben voordat deze hunne werknemers werden, kwam van achter uit de zaal een stem: „Ja, maar veel, veel te weinig". Het was die van Seebohm Rowntree uit York²⁾. En als Asquith in 1908 als minister-president de Barnetts hun door Herkomer geschilderd portret aanbiedt, dan zegt hij o.a.: „Indien men mij vroeg waarin de groote bijdrage van Canon Barnett bestaat tot verheffing van onze maatschap-

¹⁾ Sedert enkele jaren is dit voor Oxford verwezenlijkt. De 20de 1910 mobil-industrie heeft er een van hare grootste complexen. Of wat men er opste er door bereikt is?

²⁾ Misschien nog meer bekend door zijn geschriften: „Poverty", „The human factor in Business" en andere, dan door zijn cacao- en chocolade-fabrieken.

pelijke idealen, dan zou ik zeggen, dat hij de eerste was, die zich waar maakte hoe de soort van vorming, die de universiteit geeft en de soort van ondervinding, die alleen dagelijksche omgang met het volk geven kan, te vereenigen zijn".

Dat Barnett ook de andere zijde van het probleem zag, spreekt wel van zelf:

"Heeft de universiteit aanraking met het volk noodig, zeker ook het volk met de universiteit. Arbeiders hebben de karaktersterkte, die een gevolg is van dagelijksch contact met nooddrift, de tucht van arbeid, sympathie met het verdriet en de nooden van huren, wier zwakheden ook de hoon zijn. De kracht tot het brengen van offers en de macht van het aantal, heeft de arbeidsklasse aan hare zijde. De toekomst heeft zij te handelen.

Had zij haar deel van de kennis, opgeborgen in de nationale Universiteiten, dan zou zij beter weten wat te beogen, wat te doen, en hoe het te doen. Zoals de dingen nu staan, is de arbeider vaak blind en onnadenkend. Blind voor de dingen die werkelijk voldoening geven aan de menschelijke natuur, terwijl hij naastiglijk den schijn naloopt; niet in staat een gedachtengang te volgen, terwijl hij gereedelijk handelt op een fraaie leus; geneigd om voedsel voor het opperste goed te houden, zelfzucht het eenige motief van handelen en geweld het eenige redmiddel. Hoe zou een Parlement van arbeiders staan tegenover wat zo'n groot deel uitmaakt van de kracht van een volk — zijn tradities, zijn letterkunde, zijn natuurschoon, zijn kunst? Hoe zouden de arbeiders zelve in de toekomst hun taak volbrengen indien zij, doorvoed, goed gekleed, en goed gehuisvest, geen andere ontspanning hadden dan het schouwspel van een voetbalmatch?"

Maar genoeg. Voor Barnett staat vast, dat niet alleen voor beide groepen, natuurlijke, vanzelfsprekende omgang levenswinst en levensverrijking beteekent, maar dat de toekomst van het volk ermede staat of valt.

Het is bijna dertig jaar geleden dat Barnett zóó schreef. Behooren deze dingen tot wat altijd actueel blijft?

Vraagt men nu in hoeverre Toynbee Hall, in de halve eeuw van zijn bestaan, verwezenlijkt heeft wat Barnett zich voorstelde, dan moeten wij daarop het antwoord schuldig blijven, want het is niet te geven. Welk aandeel het Settlement heeft in de verschuiving, die in Whitechapel's bevolking heeft plaats gehad, is niet te gissen. Teekenend is dat een der opvolgers van Barnett met eenige zijner medewerkers de plaats verliet om oostwaarts te trekken waar, in de nabijheid der dokken, pionierswerk moest verricht worden. Toynbee Hall werd als maatschappelijk middelpunt van een bepaalde volksbuurt, geboorteplaats van velerlei socialen arbeid, geboorteplaats, uitgangspunt en middelpunt. Het werd de verzamelaarsplaats van mannen en vrouwen uit alle rangen en standen, de plaats waar lessen

en cursussen gegeven werden, clubs en debatafonden werden georganiseerd, tentoonstellingen en muziekuvoeringen werden gehouden; de plaats vanwaaruit wandeltochten, bezoeken aan musea, weldra ook reizen zelfs zeer verre, ondernomen werden. En langzamerhand is het ook meer en meer geworden wat Minister Asquith een sociaal laboratorium noemde, dat onder de bezielde, bezielende en serere leiding van Barnett een openbaring werd voor een niet gering aantal jonge mannen, die later in de journalistiek, in het publieke en in het sociale leven naam maakten.

De laatste jaren is Toynbee Hall ook als internationaal centrum in betekenis gestegen. Doch daarover nu niet. Het zij ons vergund uit een verslag nog de woorden van een der bewoners aan te halen:

„Wat wij hier doen? Wij zien het leven onder wisselende omstandigheden en nieuwe gezichtspunten en trachten deel te krijgen aan het leven dat wij zien. Wij leeren veel aan; wij leeren meer af. Wij hebben — en dit is het allerbekendst — wij hebben niet alleen de gelegenheid om onze sympathieën te verwijden, om ruimer inzichten en een meer al-omvattend standpunt in te nemen, maar om naast het oude een nieuw systeem van verhoudingen te grondvesten, om rondom Toynbee Hall als middelpunt, een nieuwe wereld te scheppen van studie- en woonkameraden, die op elkaar over en weer inwerken, door wier bemiddeling beschaving en kennis als electriciteit van vriend op vriend kan overspringen en niet vakmatig als van meester op leerling.”

Men bedenke hierbij dat het eerste „Settlement” ter wereld onsectarisch was, dat daar dus samen leefden en werkten mannen van verschillende staatkundige en godsdienstige overtuiging. In dit opzicht is Toynbee Hall goddank ook een voorbeeld geweest en gebleven, al ontbreken de sectarische settlements niet, zelfs niet in haar onmiddellijke nabijheid. Voor zoover ons bekend, heeft dit samenzijn van zoo verschillend gerichte elementen althans onder de Barnetts, maar éénmaal aanleiding gegeven tot moeilijkheden, namelijk tijdens den Boerenoorlog. Het echtpaar stond aan de zijde der Boeren, wat aan de gezamenlijke maaltijden tot uiting kwam. De Barnetts bleven toen een tijdlang van tafel weg.

Bij de reeds genoemde gelegenheid kon Asquith getuigen: „Van den aanvang af hebben de „residents” nimmer de livrei gedragen van een bepaalde school, hetzij kerkelijk of politiek, en het is hun gelukt die eigenaardige combinatie in het leven te roepen van individualisme en samenwerking, die mannen uit den meest verschillenden kring, vaak bezielde door tegenovergestelde inzichten, in staat stelde in dienst der gemeenschap samen te gaan.

Toen in 1906 Barnett (tot canon van Westminster¹⁾) werd benoemd, verhuisde hij naar „Deans Court” bij Westminster-abbey en legde tegelijk zijn ambt neer als directeur van Toynbee Hall. Men schiep toen de waardigheid van president, opdat hij officieel verbonden zou blijven aan een plaats, waarmede de menschelijke banden voor hem onverbrekelijk waren.

Samenvattende komen wij tot de conclusie dat door Toynbee Hall vóór alles naar voren is gebracht:

- 1o. De noodzakelijkheid van nabuurschap en dagelijkse omgang van menschen uit levenskringen, die in den regel afgescheiden van elkander leven.
- 2o. De noodzakelijkheid dat hoofd- en handwerkers tot samenwerking komen op voet van gelijkheid.

Waartoe dit leiden kan is, naar wij hopen, uit deze bladzijden duidelijk geworden.

De verdere ontwikkeling van Toynbee Hall hopen wij in een volgend artikel te behandelen.

BRONNEN:

Practicable Socialism, Essays on social reform, by Samuel & Henrietta Barnett, London. Longmans, Green and Co. and New York 1895.

Towards social reform, by Canon and Mrs. S. A. Barnett. T. Fisher Unwin, London, Leipsic 1909.

Practicable Socialism. New Series by Canon S. A. Barnett (the late) and Mrs. S. A. Barnett. Longmans, Green and Co. London, New York, Calcutta and Madras 1915.

Canon Barnett: his life, work and friends, by his wife, 2 dln. London, John Murray 1919.

Settlements and their outlook, King & Son, London:

¹⁾ Een van de wijzen waarop Engeland erkentelijkheid toont voor diensten aan de gemeenschap bewezen door predikanten der staatskerk is, door deze tot „Canon” domheer te benoemen van de een of andere Cathedral. Dit legt eenige verplichtingen op en verzekert een in den regel niet onbelangrijk jaargeld. In 1893 was Barnett reeds tot Canon van Bristol benoemd.

Kindergemeenschap¹⁾

door KEES BOEKE.

Mij is door de redactie gevraagd in dit blad te schrijven over het geschrift dat dezer dagen onder bovenstaande titel bij de firma Bijleveld te Utrecht verschijnt.

Ik vond het al een grote pretentie, een boek te schrijven over het werk op opvoed- en onderwijskundig terrein dat wij deze laatste 9 jaar in Bilthoven gedaan hebben, maar deed het ten slotte toen mij bleek, dat verschillende mensen graag een beschrijving er van lezen wilden.

Nog groter aanmatiging vind ik het, nu te gaan schrijven over wat ik geschreven heb; het maakt de zaak veel te gewichtig. En toch heb ik besloten om het verzoek te voldoen, daar ik geloof, dat het soort werk dat wij in „de Werkplaats“ trachten te doen, van waarde kan zijn in de moeilijke tijden die wij beleven.

Daar de crisis, waarin de wereld verkeert, meer en meer dreigt het onderwijs te zollen doen achteruitgaan, en verbetering van de toestand niet verwacht kan worden door hulp op materieel terrein, moeten wij zoeken naar nieuwe momenten op die terreinen waar ze in zulke gevallen te vinden zijn, dus: 1e. op dat van de werk- en organisatiewijze, en 2e. vooral op dat van de geestelijke achtergrond.

Hoe vaak is niet een toestand, die hopeloos scheen, gered door nieuwe gedachten op deze beide gebieden. Niet dat de gedachten die aan ons werk ten grondslag liggen nieuw zijn: reeds is en wordt in allerlei landen in dezelfde richting als bij ons gewerkt. Maar toch is wel, wat ons land betreft, veel van de inrichting van ons werk anders dan die van de meeste scholen, zodat het wellicht zin heeft het te beschrijven.

De grondgedachte er van is in het geheel niets bijzonders. Integendeel, deze is niet anders, dan een bewust streven, om kinderen van allerlei leeftijd en milieu samen in zo groot mogelijke vrijheid te laten opgroeien in een blij, harmonieuze en werkzame sfeer, waar zij zich stelselmatig naar aard en aanleg ontwikkelen kunnen, en zich tevens kunnen leren ordenen als bewuste dragers van het gemeenschapsleven.

Het is dus een samengaan van individuele groei en ontwikkeling van het gemeenschapsbesef.

Vaak is en wordt op een m.i. onverantwoordelijke wijze geschermd met het woord en het begrip „vrijheid“. Het gevolg is dan dikwijls dat kinderen doen waar zij „zin in hebben“, dat zij lui of werkschuw worden en hun eigen belang laten spreken meer dan het belang van het algemeen.

¹⁾ „Kindergemeenschap, ervaringen en perspectieven van „de Werkplaats“ te Bilthoven“, met 29 illustraties; pr. geb. f 3.90.

Dit nu vind ik een zeer gevaarlijke dwaling. Een mens kan volgens mijn overtuiging niet zich zelf worden los van de gemeenschap waaruit hij is voortgekomen en waarin hij leeft. De mens kan eerst waarlijk mens worden als deel van de mensheid als geheel.

Vandaar dan ook, dat in het werk van „de Werkplaats” deze beide lijnen sterk spreken: Er is veel dat aanstuurt op individueel werk (ook op didaktisch terrein hebben wij een groot aantal hulpmiddelen¹⁾ ontwikkeld die hierin meehelpen), maar tegelijkertijd hebben wij vele zaken die hun ontstaan danken aan ons bewust streven de kinderen te helpen zichzelf te ordenen als deel van het grotere verband.

Wij hebben na deze 9 jaren bereikt, dat er nu bestaat een „Kindergemeenschap”, die ordelijk functioneert, en waar een 75-tal kinderen, in twee groepen verdeeld, hun opvoeding en onderwijs ontvangen.

Er zijn 21 jonge kinderen van 3 tot 7 à 8 jaren en een 54-tal van 8 tot 17, jongens en meisjes uit alle kringen van de maatschappij, die in twee aparte paviljoens volgens een zorgvuldig uitgedacht leerplan dagelijks voor zichzelf werken, maar ook in kleinere of grotere groepen lessen krijgen in de gewone schoolvakken en bovendien in enkele onderwerpen die in de scholen dikwijls weinig of niet tot hun recht komen. Deze lessen worden gegeven door een 17-tal leerkrachten, waarvan 6 met middelbare en 6 met lagere onderwijsbevoegdheid.

De kinderen komen voor het grootste deel op en neer uit Bilthoven en omgeving, dus uit De Bilt, Groenekan, Den Dolder, Utrecht, maar ook uit Zeist, Soest, Hilversum, Amersfoort en Bussum. Allen blijven de gehele dag over en nemen hun brood mee, zodat wij dagelijks een gezamenlijke maaltijd hebben.

Daar er ook buiten de kring die per fiets en trein te bereiken is, verschillenden waren die hun kinderen graag wilden laten profiteren van het gelukkige werkleven dat de „Werkplaats Kindergemeenschap Bilthoven” geeft aan zijn „werkers” (dat zijn de kinderen), zijn al een tiental gezinnen naar Bilthoven verhuisd. Maar voor velen is dit natuurlijk onmogelijk. Daarom hebben wij een internaat geopend, waar jongens en meisjes van verschillende leeftijden wonen.

Bij de „W.K.B.” behoort verder een uitgestrekte tuin van circa 2 H.A., waar de oudere kinderen in 3 groepen van 16 of 17 werkers een middag in de week op het land gaan werken, en waar groenten, aardappelen en vruchten verbouwd worden, die meehelpen tot instandhouding van het werk. Deze producten moeten n.l. dienen als

¹⁾ Sommige van deze zijn reeds uitgegeven door de „Werkplaatsgemeenschap Bilthoven” („W.G.B.”).

voeding voor de gezinnen der medewerkers die hun gehele tijd en energie aan het werk geven, en — zo is ons plan — ook eenmaal om het mogelijk te maken dat kinderen die niet na hun 14e jaar zouden kunnen „door-leren“, allen tot hun 18e jaar zich kunnen blijven ontwikkelen in onze kring.

Dit is trouwens een gedachte die op allerlei terrein naar voren treedt in het werk: De kinderen doen al lerende zeer veel productief werk, en helpen aldus op wezenlijke wijze mee, het geheel in stand te houden. Al dit werk is vrijwillig. Zij timmeren meubels, naaien, wassen en doen allerlei werk dat wij nodig hebben, en bovendien houden zij het gebouw schoon en onderhouden zij de inventaris. Dit geeft een enorme besparing en tevens maakt het het werk van de kinderen veel „lechter“, omdat deze steeds voelen dat er behoefte is aan datgene waaraan zij hun arbeid geven.

Ook vele leermiddelen en hulpmiddelen bij het werk worden door hen gemaakt, gerepareerd of onderhouden, zoodat zij meer hart krijgen voor de gemeenschap waarin zij zijn opgenomen.

Aldus ontwikkelt zich in hen een sterk gevoel van verantwoordelijkheid voor de gang van zaken.

Dit laatste blijkt vooral in de wekelijks „Bespreking“, een vergadering van ons allen, kinderen en ouderen, door twee van de kinderen geleid, waar „afspraken“ worden gemaakt ten einde het gemeenschapsleven steeds beter te regelen en tot in onderdelen te ordenen.

Elk van de beide groepen heeft zijn eigen gemeenschapsleven, dus ook zijn eigen Bespreking. Die van de jongsten wordt geleid (en het is alleraardigst te zien, hoe ernstig en bewust het gebeurt) door een jongen of meisje van een jaar of 6 à 7! Elk van de aanwezigen, jong en oud, neemt aan deze samenkomsten deel en de afspraken worden door een van de kinderen keurig in een minutenboek ingeschreven.

Om te zorgen, dat bij de groote vrijheid die de kinderen gelaten wordt toch stelselmatig gewerkt zal worden, zodat geen hiaten in hun kennis of vaardigheid zullen ontstaan, hebben wij de verschillende „vakken“ in groepen verenigd, welke zowel door kleuren als door een overzichtelijke nummering kunnen worden aangeduid en onderscheiden. Elk van deze vakken is in een bepaald aantal „vakdelen“ verdeeld, en een kind kan in elk van deze vakdelen een „proef“ afleggen. Om tot deze proeven, die maandelijks schriftelijk en mondeling worden afgenomen, te worden toegelaten, moet een „werkstuk“ gemaakt worden en verder meestal een voorgeschreven hoeveelheid

schriftelijk en mondeling werk gedaan worden dat op kaarten duidelijk omschreven staat.

Ieder kind krijgt een „werkboekje" waarop aangegeven is welke proeven hij doen moet, maar hij is vrij in de volgorde waarin hij ze aflegt.

Telkens als hij „slaat" voor een proef, wordt dit door het kleuren van een vakje in zijn werkboekje aangetekend, zodat ieder kind steeds weet hoe ver hij gevorderd is, en wij ook met een oogopslag kunnen zien, waarop hij zich nog moet toeleggen.

Wij geloven n.l. (en de ervaring van de jaren dat wij gewerkt hebben heeft het ons bewezen), dat kinderen behoefte hebben aan het concrete en het beperkte. Zij zijn gelukkig als wij ouders of voor zorgen, dat zij steeds een beperkte, tastbare opgave voor zich krijgen, al weten zij evengoed als wij, dat als zij „klaar" zullen zijn, weer iets nieuws volgen zal.

Wanneer een werker de voorgeschreven proeven met succes heeft afgelegd, krijgt hij een „diploma". Voor de oudere kinderen, dus zij die werk doen dat overeenstemt met dat van de U.L.O. of middelbare scholen, worden de proeven voor de diploma's afgelegd voor een gecombineerde commissie van leerkrachten van de Pallas Atheneschool te Amersfoort, de U.L.O.school van de Bussumse Montessori-vereniging en onze „Werkplaats".

Deze drie onderwijsinstellingen zullen n.l. voortaan samenwerken in het uitreiken van twee „I.V.O.diploma's" (d.w.z. diploma's voor „individueel voortgezet onderwijs"), waarvan het eerste („I.V.O. I") in de plaats kan treden van het U.L.O.diploma of einddiploma 5-j. H.B.S. en het tweede („I.V.O. II") van einddiploma 5-j. H.B.S. of Gymnasium. Een groot verschil met deze bestaande diploma's bestaat echter op twee punten: 1e worden de I.V.O.diploma's verstrekt niet op grond van een examen, maar als gevolg van het geregeld werk door de jaren heen en 2e worden zij gegeven als resultaat van sterk gedifferentieerd werk, waarbij de eisen voor „speciaalvakken", te kiezen uit minstens twee vakgroepen, worden verzwaaard, terwijl die voor de overige (algemene) vakken aanmerkelijk worden verlicht.

Daarnaast wordt ook een „algemeen diploma" beschikbaar gesteld, waarbij de stof meer gelijkelijk over alle in aanmerking komende vakken verdeeld wordt.

Het is duidelijk dat de instelling dezer I.V.O.-diploma's een belangrijk moment betekent in de geschiedenis van ons werk, daar nu de mogelijkheid veel groter geworden is, dat een kind dat in de „Werkplaats" gevormd is, ook in de wereld daarbuiten erkenning

zal vinden voor de arbeid die het in de Kindergemeenschap verricht heeft. Nog groter zal deze mogelijkheid worden, als, zoals wij hopen, meerdere scholen zich bij de reeds gevormde kern zullen aansluiten.

Wat de geestelijke achtergrond van het werk betreft, daarover kan in een kort artikel als dit uit den aard der zaak niet veel gezegd worden. Toch moet ik met enkele woorden trachten enige belangrijke grondgedachten te doen spreken.

De „grote vrijheid” waarover ik reeds sprak is een gevolg van het feit, dat wij zoveel maar mogelijk is alle dwang vermijden, al zullen wij in bepaalde gevallen, waar ons zulks als „behandeling” tijdelijk nodig lijkt, een kind niet de vaste leiding onthouden zonder welke hij soms niet tot werken komen kan. Vrees inboezemen, dus „straffen” en ook prijzen beloven doen wij nooit, en ook trachten wij zoveel mogelijk de kinderen niet in een bepaalde richting te stuwven door suggestieve middelen, daar wij voor alles wensden dat ieder kind zich naar zijn wezen ontplooiën zal, gelovende dat aldus het beste in hem het snelste en het sterkste tot zijn recht zal komen.

Bij mij persoonlijk komt dit voort uit een na veel denken gerijpte overtuiging, dat wij het Al mogen zien als één geheel, waarin alles zijn relatieve waarde heeft, al doen de dingen zich van uit elk subjeetief punt van beschouwing ook vaak als felle en onverzoenlijke contrasten voor. En ook, dat ieder onzer niet beter doen, niet hoger reiken kan, dan wanneer hij zich in de volledige eerlijkheid en de ernstige stilte van het alleen-zijn verdiept door „in te keren tot zichzelf,” of, wat in wezen tot hetzelfde voert: zich te openen voor het oncindige geheel aller dingen, met de begeerte zich er in te verliezen.

Dit relativisme, dit dualistisch monisme, leidt tot die volledige verdraagzaamheid die elk werk moet kenmerken dat de synthese zoekt. En ook voert het tot dat krachtige geloof, dat onontbeerlijk is voor ieder die in onze dagen van verbijstering het nieuwe bouwen wil.

Welke plaats in dit alles de figuur van Jezus Christus volgens mijn overtuiging inneemt, ook daarover zeg ik kort iets in het boek, waarover ik hier enkele hoofdstukken tracht aan te geven, maar ik kan en wil niet trachten daarover met enkele woorden iets hier te zeggen. Reeds is de uiteenzetting van het „neo-Christendom” zoals ik die in het laatste hoofdstuk gegeven heb zo kort, dat deze tot misverstand aanleiding geven kan, maar toch zal een zorgvuldig lezen van die bladzijden, hoop ik, kunnen meewerken tot een nieuwe en verrijkte erkenning van hem die over de gehele wereld ontelbare harten bezielt.

In het boek staan vele technische dingen beschreven, vele kleinigheden van organisatie, methodiek, didaktiek. Sommige lezers zullen vinden dat ik te zeer in onderdelen afdaal, maar ik heb het opzettelijk gedaan, daar ik meen dat juist ook de kleine dingen belangrijk en nodig zijn, om het grote doel te benaderen.

Ook heb ik getracht, een beeld te geven van het leven in de Werkplaats-kindergemeenschap; over de dagindeling, over de bijzondere gebeurtenissen: uitvoeringen, excursies, kampen. Ik vertelde iets over onze heerlijke tocht in Juni j.l. met ons veertigen op het opleidingsschip de „Prins Hendrik“, waarop wij 3 weken lang voeren, helemaal tot Gent! Ook over ons orkest en het verdere muzikaleven, over het frisse buitenleven met zijn dagelijkse gymnastiek en zwemmen, zijn zon en spel, zijn nachtwandelingen en bosbessentochten.

Men zal, als men dat leest, wel merken dat ~~men~~ kinderen een heerlijk leven hebben, maar men zal daarnaast, hoop ik, aanvoelen, dat al dat prettige samengaat met een ernstig streven, nauwgezet en gedegen werk te leveren, en vooral ook te beseffen wat het betekent verantwoordelijkheid te dragen.

In een van de laatste hoofdstukken heb ik uitgestippeld hoe ik geloof dat de kindergemeenschap zich ontwikkelen kan tot een economisch veel sterker en daardoor tevens efficiënter geheel, als het op breder basis zal kunnen worden aangelegd.

Het plan is, te trachten, meerdere paviljoens te stichten. Elk van deze zal uit niet meer dan 50 kinderen van allerlei leeftijd mogen bestaan, maar alle paviljoens samen zullen één organisch geheel moeten vormen, een complex, dat juist daardoor ook in deze benarde tijden zichzelf in stand zal kunnen houden.

De sterk toenemende belangstelling in dit plan, zowel in het binnenland als over de grenzen, geven hoop, dat het door de samenwerking van velen eenmaal zal kunnen worden uitgevoerd.¹⁾

Voorlopig echter hebben wij al onze kracht en toewijding nodig, om de beide bestaande centra steeds beter te doen worden. Het werk geniet noch begeert enige subsidie uit de overheidskassen, en

¹⁾ Juist dezer dagen wordt door de Commissie van Beheer van de W.K.B. een oproep tot medewerking en steun verzonden, waaraan de volgende personen hun morele steun geven: Mevr. Sandberg-Geisweil v. d. Netten, en de heren: Ir. A. Bos, voorz. van de Ver. „Het Zuider Volkshuis“ te Rotterdam, T. C. Bos, voorz. Unie v. Chr. Onda en Ondessen in Ned., Sem Dresden, G. de Jong, Dir. van het Onderwijsfonds v. d. Scheepvaart, Prof. Kohnstamm, J. Stamperius, Oud-Schoolopziener, W. Terpstra, Gemeentelijk Insp. v. h. L. O., Johan Toot, oud-gedelegeerd lid en secr. v. d. Onderwijsraad in Indië en Dr. J. A. Vor der Flake, Rector v. h. Baarns Lyceum.

de medewerkers die hun gehele tijd en energie aan het werk geven, aanvaarden volledige onzekerheid voor de toekomst. Pas enkele weken geleden vormde zich de reeds genoemde Commissie van Beheer²⁾, die trachten wil het werk een vastere economische basis te geven en ook naar zijn vermogen de zorg voor de medewerkers op zich heeft genomen.

Het loek heb ik geschreven eensdeels om aan hen die zich voor het tegenwoordige werk interesseren, de gelegenheid te geven het te leren kennen (dit te meer, daar wij feitelijk niet in staat zijn bezoekers te ontvangen), maar anderdeels om belangstelling te wekken voor het grotere project, dat alleen gedragen door een groot aantal belangstellende tijdgenoten, tot uitvoering zal kunnen komen. Vandaar de ondertitel: „Ervaringen en perspectieven van de Werkplaats te Bilthoven”.

²⁾ Adres: Sect. Hobbemalaan 78. Bilthoven.

Nog steeds: Jeugd in nood!

door WILLY KUIN—HARTTORFF.

Op een vergadering van de landelijke commissie ter bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid, werd eens door een bekend jeugdleider de opmerking gemaakt, dat het toch wel vreemd was, dat men in ons zo ordelijke land, de noodzakelijkheid niet inzag van inventarisatie der jeugdige werklozen. Wel pleegt men aan een goed bedrijf de eis te stellen, dat er regelmatig nauwkeurige inventarisatie plaats vindt, maar aan de maatschappij stelt men deze eis blijkbaar niet. Zou men dan werkelijk meubelen of radiotoestellen belangrijker vinden dan mensen „materiaal”?

De juistheid van deze min of meer ironische opmerking werd me weer bijzonder duidelijk, toen ik onlangs een artikel in een Duits jeugdleidersblad¹⁾ las, waarin de statistische gegevens besproken werden, die de volkstelling van 1933 had opgeleverd; ter gelegenheid waarvan men n.l. een uitgebreid onderzoek naar de aard en de omvang der jeugdwerkloosheid had ingesteld.

Waar nog steeds in ons land de meer dan dringende noodzakelijkheid van een dergelijk onderzoek niet wordt ingezien, komt het me gewent voor, de aandacht te vragen voor de betekenis daarvan.

¹⁾ Das Junge Deutschland Aug. 1934, Dr. Bernard Mewes: Die berufliche Struktur der arbeitslosen Jugend.

In de eerste plaats wordt zo op een gegeven ogenblik bekend, hoe groot het totaal aantal jeugdige werklozen is. In ons land werken we regelmatig met z.g. deskundige schattingen, hoewel niemand precies weet op grond waarvan deze schattingen tot stand komen. Zo sprak men een jaar geleden druk over de 100.000 jeugdigen die in ons land zonder werk waren; sinds enige maanden spreekt ieder deskundige van 70.000.

Veel belangrijker echter dan het bekend worden van het totale aantal is het feit, dat men door een telling een nauwkeurig overzicht krijgt van de samenstelling en verspreiding van de groep jeugdige werklozen.

Wanneer we de Duitse statistieken nagaan,¹⁾ blijkt allereerst, dat van de 5 miljoen werklozen (4 miljoen mannen en 1 miljoen vrouwen) 1.150.906 jeugdigen beneden 18 jaar en 1.150.906 jeugdigen van 18—25 jaar zijn, dat is totaal 26,1 %! Of zoals men het zo typisch in Duitsland uitdrukt: elke vierde werkloze is een jongere beneden 25 jaar. (Onder de kantoorbedienden is dit zelfs elke derde!).

Een tweede ontdekking is het ontzaglijk hoge percentage van vrouwelijke jeugdigen onder de werklozen. Zoals men weet heerst in ons land overal de *mening*, dat er onder meisjes maar zeer weinig werkloosheid voorkomt. Het kan zijn, dat ons land wat dit betreft in gunstiger omstandigheden verkeert. Het feit echter dat in Duitsland 47 pct. der beneden 18-jarige werklozen en 26 pct. der 18—25-jarigen, meisjes zijn, noopt ons toch wel tot een grondig onderzoek, alvorens we meningen als waarheden beschouwen.

Merkwaardigerwijs is verder gebleken, dat de werkloosheid der beneden 18-jarigen vooral onder de ongeschoolden voorkomt (ook en vooral bij de vrouwelijke huishoudelijke krachten), terwijl bij de 18—25-jarigen juist de geschoolden het sterkst door werkloosheid worden getroffen.

Ten slotte krijgt men door de statistiek een inzicht in de geografische verspreiding van de jeugdwerkloosheid en in de verspreiding over de verschillende beroepen.

Wat is nu het grote belang van het verkrijgen van inzicht op alle genoemde punten? Wel, dat men daardoor in staat wordt gesteld

¹⁾ Men bedenke dat ze van Juni 1933 stammen en dus niet het juiste beeld van nu weergeven.

doeltreffend te werk te gaan bij de bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid, zowel als bij die van de werkloosheid zelf.

Het wanhopige in ons land is, dat we eigenlijk met onze bestrijdingspogingen in het wilde weg werken. Volkomen onsystematisch en inefficiënt, ondanks de grote hoeveelheid goede wil die voor dit werk bij de meerderheid ~~van~~ de bevolking leeft. Maar een andere manier van werken is niet mogelijk bij een zo absoluut gebrek aan gegevens. Men weet niet precies hoeveel jeugdigen er zonder werk rondlopen, men kent de verhouding van jongens en meisjes niet, evenmin als de leeftijds- en beroepsgroepering. Het is dan toch ook geen wonder, dat men met de maatregelen die men *ten behoeve* der jeugdige werklozen treft, nog geen tiende gedeelte bereikt. Hoe kan men iets ten behoeve van iemand doen, als men zijn behoeften niet kent?

Het is begrijpelijk, maar daarom niet te aanvaarden. Want het is onverantwoordelijk op deze manier langer te werk te gaan. In de eerste plaats omdat men de meerderheid der werkloze jongeren aan hun lot overlaat, hetgeen tot ernstige gevolgen voor hen en voor de maatschappij kan leiden. In de tweede plaats omdat men het toch al zo moeilijk te verkrijgen geld op een roekeloze wijze uitgeeft.

Het is bekend, dat één der veel gebezigde argumenten tegen het instellen van een dergelijk onderzoek als boven genoemd in ons land is, dat het veel geld kost en dat we dit niet hebben. Alles is betrekkelijk. Inefficiënt werken gedurende jaren kost eveneens geld. Waarschijnlijk zou ook hier de waarheid van het oude spreekwoord blijken, dat de Cost voor de Bael uitgaat. Want het is wel zeker, dat we met hetzelfde totaalbedrag dat nu wordt uitgegeven alleen al ter bestrijding van de *gevolgen* der jeugdwerkloosheid, zeer veel meer zouden bereiken, als we doeltrekender te werk zouden gaan. Bovendien zou een inzicht in de omvang, de aard en de verspreiding der jeugdwerkloosheid ons helpen bij de bestrijding van dit euvel zelf. We behoeven hier slechts te denken aan de grote taak, die een goede voorlichting bij de beroepskeuze heeft, welke voorlichting eerst dan werkelijk iets zou kunnen betekenen op dit gebied, als we een overzicht van de mogelijkheden in de verschillende beroepen hadden.

Wat de geldkwestie betreft, is de oplossing niet zo moeilijk als men meent. We zouden immers al een eind op de goede weg zijn, als er bij wijze van steekproef éénmaal een onderzoek naar de jeugdwerkloosheid zou worden ingesteld. Voor de uitwerking der gegevens — zonder twijfel een tijdrovend en omvangrijk werk — zou men de medewerking van werkloze jonge intellectuelen kunnen inroepen. Bij

het onderzoek zelf, zouden de jongeren kunnen helpen, die de kursussen van de verschillende plaatselijke comités bezoeken.

Men bedenke, dat een zeer groot gedeelte van onze jeugd, nog steeds in nood is!

Nuschrift.

Toen bovenstaand artikel reeds geschreven was, vernamen de dagbladen het antwoord dat de Minister van Sociale Zaken aan een Kamerlid had gegeven, die betreffende dezelfde kwestie als in ons artikel besproken, vragen had gesteld.

Uit dit antwoord blijkt, dat de Minister een onderzoek, als in bovenstaand artikel bepleit, niet noodzakelijk acht, o.a. om de volgende reden. Sinds korte tijd worden door de organen der arbeidsbemiddeling in gemeenten met meer dan 5000 inwoners, gegevens verzameld omtrent mannelijke werkloze arbeiders, gespecificeerd naar de aantallen ingeschrevenen onder de 18 jaar, van 18—25 jaar en van 26 jaar en ouder. Bovendien zijn door enkele gemeentelijke arbeidsbeurzen gegevens verzameld omtrent het aantal werkzoekenden, die in 1927 en volgende jaren een diploma van een inrichting van middelbaar onderwijs behaalden. De Minister kan daarom niet inzien, welk praktisch nut het voorshands zou kunnen opleveren meerdere gegevens te verzamelen en te publiceren.

Dit antwoord lijkt steekhoudend en afdoende; het is het echter geenszins. Immers ingewijden (en de Minister is één der meest ingewijden) weten, dat een *zeer groot* aantal der jeugdige werklozen zich niet bij de arbeidsbeurzen meldt. De reden daarvan is wel voornamelijk, dat ze toch geen steun krijgen, en dat ze alle hoop op werk krijgen — ook via de arbeidsbeurzen — reeds lang hebben opgegeven.

Wanneer we zien dat in October 1933 de arbeidsbeurzen opgaven dat er 7359 mannelijke werklozen beneden 18 jaar en 48804 van 18—25 jaar waren, d.i. totaal 56.163, terwijl er volgens deskundige schatting zeker 100.000 jeugdigen beneden 24 jaar zonder werk waren, dan is het wel duidelijk dat de door de arbeidsbeurzen verzamelde gegevens *geen* juist beeld geven van de omvang der jeugdwerkloosheid.

Bij de genoemde tekortkomingen komt bovendien nog deze, dat gegevens omtrent *vrouwelijke* werklozen totaal ontbreken.

Een onderzoek naar de omvang en de aard der jeugdwerkloosheid in ons land — werkloosheid zowel onder mannelijke als onder vrouwelijke jeugd — is derhalve nog steeds dringend noodzakelijk!

W. K.—H.

Boekaankondiging.

Alois Funk, *Film und Jugend*. Ernst Reinhardt, München. 1934. Br. R.M. 4.80. Leinen R.M. 6.50.

Dr. Alois Funk heeft een poging gedaan om op grond van een studie van het wezen der film en een rondvraag op brede schaal een inzicht te krijgen in de psychische werking, welke de film op de rijpe jeugd uitoefent. Het vraagstuk film en jeugd werd om de belangrijke psychologische en paedagogische zijden reeds dikwijls besproken, maar tot een exact wetenschappelijk onderzoek kwam men slechts zelden.

De schrijver stuurde 3 vragenlijsten rond, n.l. een lijst bevattende 21 vragen, welke werd toegezonden aan hen, die met de jeugd in veelvuldig contact kwamen, zoals leraren en jeugdleiders; de tweede lijst richtte zich tot de jonge mensen van 14—18 jaar zelf, opdat zij zich omtrent hun eigen beleefingen zouden uiten en ten slotte was de derde lijst bestemd voor jonge mensen ouder dan 18 jaar, die uit hun herinnering moesten mededeelen hoe de film in de leeftijdsjaren tussen 14 en 18 op hen had gewerkt. Door deze drievoudige opzet kon men geraken tot een zo objectief mogelijke constatering der psychische feiten. Het totale materiaal heeft betrekking op 14863 jonge mensen.

De enquête versprekt o.a. inlichtingen omtrent de gevoeligheid en de tijd van het bioscoopbezoek. Doordat op de 2e vragenlijst tevens geïnformeerd werd naar leeftijd, geslacht, godsdienstige richting, grootte van de woonplaats en beroep, was het mogelijk de invloed van deze factoren vast te stellen. De vraag „Waarom bezoekt de jeugd de bioscoop?“ wordt uitvoerig beantwoord. Verveling, gewoonte, mode, de mogelijkheid om zich te ontwikkelen en de film zelf blijken de belangrijkste drijfveren te zijn. Bij de keuze der films speelt de aanbeveling door kennissen de grootste rol. Overduidelijk blijkt uit de antwoorden hoe krachtig de films beleeft wordt en hoe vooral de v.g.n. dynamische films zich in de bijzondere belangstelling mogen verheugen.

De invloed van de film op de karaktervorming, wordt door den schrijver

uitvoerig besproken. Tegenover de weinige positieve waarden vindt hij in veel groter mate de destructieve invloeden van de film, een resultaat waartoe ook vele opvoeders op grond van jarenlange waarnemingen kwamen.

E. van den Bossche, *Het technisch onderwijs in België*. N.V. Standaard Boekhandel, Brussel, 1934. fl. 5.50.

In de Economische-Sociale bibliotheek onder leiding van Prof. Dr. F. van Goethem en Prof. Dr. G. Sap, verscheen bovengenoemde monografie. De schrijver, leraar aan de Hogere Technische School te Aalst, heeft zich tot taak gesteld het ontstaan, de groei en de huidige stand van het technisch onderwijs in België te beschrijven. Onder technisch onderwijs moet men hier verstaan het onderwijs, hetwelk men hier te lande meestal met de naam nijverheids-onderwijs aanduidt; bovendien het landbouwonderwijs en het handels-onderwijs.

Dr. van den Bossche vangt zijn werk aan met een geschiedbeschrijving van het technisch onderwijs, welks ontwikkeling in vele opzichten parallel loopt aan de ontwikkeling van dit onderwijs in ons land. In de aanvang der 19e eeuw is ook in België weinig of niets van technisch onderwijs te bespeuren. Slechts enkele tekenscholen en academies leidden een slepend bestaan. De economische opleving in het midden der eeuw werkt ook door bij het technisch onderwijs. De wet van 1 Juli 1850 voor het middelbaar onderwijs is in haar betekenis voor het technisch onderwijs te vergelijken met onze M.O.-wet van 1863. Zowel in België met de middelbare scholen als in ons land met de burgerescholen, bleek men te hoog te grijpen. Het gevolg was voor beide schoolsoorten een kwijnend bestaan. Van vele andere scholen, die op particulier initiatief en in verband met de plaatselijke belangen werden opgericht, wordt de geschiedenis beschreven. Slechts weinig scholen bleken in de praktijk te voldoen. Een merkwaardig experiment was de oprichting van de „leerwerk-

huizen". Oorspronkelijk bedoeld ter verbetering der erbarmelijke toestanden in de vlasnijverheid, ontwikkelden zij zich tot concurrenten der industrielen. Eerst op 't einde der 19e en in den aanvang der 20e eeuw valt een krachtige ontwikkeling van het technisch onderwijs waar te nemen. Voor de jongens worden dan „beroepsscholen met praktijk in de school" opgericht, welke men kan vergelijken met onze ambachtsscholen. Ook het huishoud- en vakonderwijs voor meisjes, het landbouwonderwijs en het handelsonderwijs delen in de snelle vooruitgang.

Na de historische inleiding volgt in Hoofdstuk I een beschrijving van het technisch onderwijs op de huidige dag. Voor ons merkwaardig is het voorkomen van de Zondagsnijverheidsscholen, waar de leerlingen gedurende 3 a 4 jaren een 40 weken per jaar onderwijs ontvangen. Ook het gesubsidieerde leerlingwezen blijkt in België te bestaan. Beroepskeuze en het belang van psychotechnisch onderzoek worden in Hoofdstuk II besproken. Van groot belang voor een juiste beroepskeuze kan volgens de schrijver het onderwijs in de z.g. 4e graad (de laatste 2 jaren) van het lager onderwijs worden. Hoofdstuk V behandelt de Overheidsbemoeiingen met het technisch onderwijs. Een wetelijke regeling bestaat in België niet. De schrijver verwijst zijn landgenoten naar de z.i. uitmuntende regeling in ons land, waar Rijk en gemeenten wettelijk verplicht zijn resp. 70 en 30 pct. der netto-kosten te dragen. De onzekerheid door het ontbreken eener regeling geschapen, vormt een niet onbelangrijke belemmering voor de noodzakelijke continuïteit en uitbreiding van het onderwijs. In Hoofdstuk VI worden de gedane pogingen tot het verkrijgen eener wettelijke regeling uitvoerig besproken, terwijl in het slothoofdstuk de economische en sociale betekenis van het technisch onderwijs wordt behandeld. Evenals de Leuvense hoogleraar Prof. van Goethem in het voorwoord voor dit werk, wijst Dr. van den Bossche op het levensbelang, hetwelk voor een land betrokken is bij de bloei van zijn technisch onderwijs. Vooral deze laatste hoofdstukken behandelen vraagstukken,

welke ook voor ons land actueel zijn.

Het werk wordt besloten met uitvoerige statistische gegevens, welke historie en heden van het technisch onderwijs in België belichten. §

M. E. Leliman-Bosch, *Geschiedenis van het huishoudonderwijs in Nederland*. Nijmegen en van Ditzmar N.V. — Rotterdam, 1953. Gehouden (1,90).

De eerste inspectie bij het Nijverheidsonderwijs voor meisjes heeft een geschiedenis van het huishoudonderwijs in ons land geschreven, welke als een wezenlijke aanwinst voor de onderwijs-geschiedenis beschouwd kan worden aangemerkt. Boeiend verhaalt de schrijfster — zelf een der voortrekkers — van de tegenstand, die moest worden overwonnen om de overtuigende ingang te doen vinden, dat het systematisch leren van het huishoudelijk werk, met alles wat daarmee samenhangt, niet slechts een modegeil, maar maatschappelijk bezien een dringende noodzakelijkheid was. Uit een enquête van de afd. 's-Gravenhage der Maatschappij van Nijverheid omstreeks 1880 gehouden, bleek hoe bedrevend de voedingstoestanden der arbeidersgezinnen waren. Voorlichting der aanstaande arbeidersvrouwen was nodig om daarin verbetering te brengen. Wij lezen van de oprichting der eerste (kook)scholen, de moeilijkheid om geschikt personeel te vinden, de tegenstand niet slechts van conservatieve zijde, maar niet in de laatste plaats ook van de heftigste strijdsters voor de emancipatie der vrouw. Oorspronkelijk was het werk bedoeld als geschiedbeschrijving van den Bond van Leraressen bij het Huishoudonderwijs en wij zien er in hoeveel werk de leden van deze en andere bonden hebben verzet en welk aandeel zij hebben gehad in de opbouw van deze thans zo belangrijke tak van onderwijs. Verder vinden wij nog uitvoerig beschreven de eerste overheidsbemoeiingen op dit terrein, de totstandkoming en werking van de Nijverheidsonderwijswet, terwijl tenslotte nog enkele woorden worden gewijd aan de invloed van de huidige crisis op het huishoudonderwijs. §

INHOUD VAN AFLEVERING 2.

	Bladz.
Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan der Maatschappij tot nut van 't algemeen, door A. H. Gerhard	33
Toynbee Hall's vijftigjarig bestaan, door E. C. Knappert .	42
Kindergemeenschap, door Kees Boeke	53
Nog steeds: Jeugd in nood! door Willy Kuin—Harttorff .	58
Boekaankondiging door §.	
Alois Funk. Film und Jugend	63
E. van den Bossche. Het technisch onderwijs in België	63
M. E. Leliman—Bosch. Geschiedenis van het huishoud- onderwijs,	64

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8,75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0,75

Problemen van vrije tijd¹⁾

door J. HOVENS GREVE.

In een bijeenkomst, die ik in de loop van dit jaar mocht bijwonen, waarin een aantal „volksontwikkelaars“ de problemen van de vrije tijd bespraken, kwam men na veel belangwekkende bespiegelingen tot de conclusie, dat eerst eens duidelijk zou moeten worden vastgesteld, wat men eigenlijk onder vrije tijd verstond. Eerlijk gezegd sloeg mij toen de schrik om 't hart en ik meende kort en bondig: Vrije tijd is de tijd, die per dag overschiet als de tijd, nodig om te slapen, te eten en voor ons bestaan te werken, wordt afgetrokken van de 24 uur, die een dag nu eenmaal pleegt te hebben.

Ik hoop, dat ik het goed zult vinden, dat we ons voor vandaag maar eens houden aan deze omschrijving, er zijn natuurlijk andere mogelijk, maar voor ons doet men ik hiermee te kunnen volstaan.

Van de oude vrije Germanen vertelt Tacitus, dat zij de arbeid aan de „converijen“ overlieten en het is volkomen met dit gebruik in overeenstemming als wij kunnen constateren, dat in de middeleeuwen het woord „arbeid“ de betekenis heeft van moeite, nood of leed.

Een dergelijke tegenstelling van absolute vrijheid van, tegenover absolute gebondenheid aan de arbeid valt door alle eeuwen heen en in alle streken der wereld waar te nemen en het spreekt vanzelf, dat hierdoor spanningen ontstonden en conflicten, die hier zóó en elders weer anders hun oplossingen in compromissen vonden.

Zo zien we in de middeleeuwen,²⁾ dat het streven der handwerkslieden, der gezellen, er voortdurend op gericht is, om zoveel mogelijk vrije dagen te hebben en dat is te meer van betekenis omdat, zoals men pleegt aan te nemen, het werk in de middeleeuwen een veel grotere voldoening moest geven aan de handwerker, die men met moderne ogen misschien wat al te zeer als een zelfscheppende kunstenaar pleegt te zien, dan de bevrediging, die de moderne arbeider aan de lopende band kan vinden.

In de middeleeuwen wordt elke gelegenheid te baat genomen om feest te vieren. Het grote aantal heiligendagen, waarop het werk werd neergelegd en die ieder weer op andere wijze een of andere feestelijkheid met zich brachten, kwam op een wijze aan de behoefte aan ontspanning tegemoet, om welke wij deze zogenaamde duistere eeuwen benijden kunnen, omdat de feestviering verband hield met de hele

¹⁾ Rede uitgesproken op de Algemene Vergadering der Mij. tot nut van 't Algemeen op 17 November 1934.

²⁾ Zie het artikel van Professor Dr. Carl Mennicke in *Volksontwikkeling* XV, 65 v.v.

levensvisie van die tijd en een feest, dat gefundeerd is in de geloofs-overtuiging of wereldbeschouwing der feestvierenden heelt de beste basis, die wij ons denken kunnen.

In de eeuwen, die de middeleeuwen van de nieuwe tijd scheiden, zien we hoe onder invloed van de leerstellingen der Calvinistische kerk de arbeid van „dwang en vloek” wordt verheven tot „zege en deugd”. Voor de zondige mens is eigenlijk niets liever dan zoveel mogelijk arbeid. Daarnaast krijgt de arbeid tengevolge van de zich ontwikkelende vrije concurrentie een steeds groter belang en is de strijd om het bestaan.

De middeleeuwse feesten werden van hun luister beroofd, zij ont-aarden, vervlakken en verrowen en moeten tenslotte in de loop van de achttiende eeuw van staatswege verboden worden.

Er kwam feitelijk niets voor in de plaats. Het begrip vrije tijd ging voor de grote massa geleidelijk aan verloren, men vond het normaal dat zij van de vroege morgen tot de late avond arbeidde.

En nu volgt met de overgang van de achttiende naar de negen-tiende eeuw de periode van steeds verder om zich heen grijpende industrialisering.

Bij het schier ongelooflijke misbruik van mannen-, vrouwen- en kinderarbeid, dat de eerste decennia van de 19de eeuw kenmerkte, zullen we niet blijven stilstaan. We weten allen, dat de 19de eeuw er een is geweest van strijd op allerlei punten, maar zeker niet in de minst belangrijke mate van strijd op het gebied van vermindering van arbeidsuren aanvankelijk — en van verovering van vrije tijd in een later stadium.

Voor ons land willen we de hoofdmomenten aanstippen. In een artikel van den inspecteur v. d. arbeid, N. C. Winkel, in Volks-ontwikkeling (XV, 97 v.v.) lezen wij dat nog tot omstreeks 1860 sprake was voor nagenoeg geen enkele categorie van arbeiders van enige vrije tijd en dat werkdagen van 16 uur geen uitzondering waren en dat 12 en 14 uur regel waren, waarbij dan nog opgeteld moesten worden 2 uur voor schafttijden tussen de arbeid, zodat de arbeiders, die 's morgens om zes uur in de fabriek gingen, er pas 's avonds om acht uur weer uitgingen. Het is duidelijk, dat dan de eerste vermindering van deze arbeidsduur nog niet kon leiden tot iets wat wij — niettegenstaande onze bovengenoemde definitie — met de term vrije tijd zouden kunnen betitelen.

Bij een parlementaire enquête in 1866 deelt een glas- en aarde-werffabrikant in alle gemoedsrust mee, dat in zijn fabriek de arbeiders jaarlijks vier vrije dagen genoten met uitzondering van de stokers,

die geen enkele vrije dag hadden en dat op Zondag werd doorgewerkt. Hij meende, dat de arbeiders een wekelijks vrije dag niet zouden wensen. (In dit verband mag ik even medelen, dat ik elders genoteerd vond, dat in de 16de eeuw in het Beijerse mijnbedrijf naast 125 werkdagen, 80 vrije dagen voorkwamen!).

Op deze enquête volgde de arbeidswet van 1889 tot het tegengaan van overmatige en gevaarlijke arbeid van jeugdige personen en vrouwen. Voor de vrije tijd van de normale arbeider had de wet nog weinig betekenis.

In de nu komende jaren begint de eigenlijke strijd om de vrije tijd met de eis van de 10-urige arbeidsdag. Buiten de wetgeving om worden in verschillende bedrijven kleinere en grotere successen behaald. Het moest echter nog 1908 worden voordat de Algemene Nederlandse Typografenbond kon vaststellen dat op sommige plaatsen een 9½- en hier en daar een 9-urige werkdag was ingevoerd.

De arbeidswet van Talma in 1911 bracht opnieuw verbeteringen voor vrouwen en kinderen, maar iedere wettelijke beperking van de arbeidstijd voor mannen bleef uit. In 1915 bracht de Steenhouwerswet de eerste beperking van de arbeidstijd voor volwassen mannen, de motieven hiertoe lagen op hygiënisch terrein.

De eerste wet, die als norm de 10-urendag voor mannen bracht met de bedoeling hen van enige vrije tijd te verzekeren is de Stuwa doorswet, die 1 November 1916 in werking trad.

Inmiddels was de oorlog gekomen en de verandering van inzicht in de maatschappelijke verhoudingen welke deze bracht, ongetwijfeld gepaard met vrees van verschillende kanten voor revolutie, heeft aan de zoeven geschetste betrekkelijk langzame ontwikkeling van de vrije tijd een versnelde beweging gegeven.

In 1919 werd in de Tweede Kamer met 69 stemmen tegen 3 (uiterst links) de arbeidswet aangenomen, waarbij de maximale arbeidsduur voor alle arbeiders in fabrieken en werkplaatsen werd bepaald op 8½ uur per dag en 48 uur in de week, waarnaast de voorgeschreven vrije Zaterdagmiddag. Voor belangrijke groepen arbeiders (vrachtovervoer, landbouw en binnenscheepvaart) is nog niets geregeld.

In dit korte historische overzicht hebben we dus gezien hoe het begrip vrije tijd en het bezit daarvan in primitieve tijden alleen beperkt was tot de vrijen, hoe in de middeleeuwen tijdens het gildewezen de gezellen zich in een betrekkelijk groot kwantum vrije tijd mochten verheugen, hoe in de overgangseeuwen de vrije tijd voor de arbeiders langzaam maar zeker tot niets ineen schrompelde en hoe in

de 19de en 20ste eeuw in hardnekkige strijd een stuk vrije tijd veroverd werd, welke strijd onder de invloed der na-oorlogse tijdsomstandigheden belangrijke successen heeft mogen boeken.

Na het zoeven genoemde jaar 1919 hebben we tien jaar lang een ontwikkeling van het bedrijfsleven kunnen gadeslaan, die door allerlei oorzaken in 1929 is uitgelopen op een wereldcrisis zoals nog nooit is beleefd.

Voor het onderwerp, dat we vandaag onder ogen zien, het vrijetijdsprobleem, heeft de na-oorlogse ontwikkeling van het wereldproductie-apparaat gevolgen had, die we in hun geweldigheid maar slechts kunnen overzien.

In het verslag van de rede, die professor Kohnstamm het vorige jaar in onze Algemene Vergadering heeft gehouden, lezen we, dat in de Duitse bedrijven in 1929 11,4 miljoen paardekrachten meer werkten dan in 1907. Dat betekent een inschakeling van arbeidsvermogen, die gelijk staat aan 50 miljoen levende paarden of van honderden miljoenen menselijke slaven. De productie per dag van een werkmans in de ijzerindustrie steeg als men die in Januari 1925, 100 noemt, in 1926 tot 120, in Mei 1927 tot 140. Ondanks de verkorte arbeidstijd produceerde elke arbeider in de Duitse mijnen in 1926, 118 %; in 1928, 126 %; in 1930, 152 % van de productie van 1913. In 1929 was in de margarine-industrie slechts $\frac{1}{8}$ deel voor verpakking nodig als in 1910.

Het National Bureau of economic research geeft voor Amerika te dien aanzien belangwekkende cijfers.

In de korte periode van 6 jaren van 1919 tot 1925 steeg het productievermogen per arbeider in de ijzer- en staalindustrie met 37,6 %; in de chemische industrie met 53,2 %; in de aardewerkindustrie en steenbakkerijen met 55,6 %; in de tabakindustrie met 55,7 %; in de rubberindustrie met 99,2 % en in de auto-industrie met 120 %.

Waarom geef ik U deze cijfers?

Niet omdat zij een geschikt materiaal zouden leveren voor een verhandeling over enkele van de oorzaken van de huidige crisis en werkloosheid; ik zou dan in een verzwakte herhaling vallen van het betoog, dat het vorige jaar op meesterlijke wijze door professor Kohnstamm is geleverd. Maar ik wil heden Uw aandacht vragen voor een ander gevolg van alle mechanisering, rationalisering en perfectionering van de arbeid.

Alle vernuftige methodes van arbeidsverdeling of mochten wij zeggen toebedeling, al deze verfijnde werktuigen, al deze van jaar tot jaar

met miljoenen toenemende mechanische paardekrachten, al dit verhoogde energie-effect van elke ton steenkolen, van elke liter petroleum of benzine, al deze milliarden kilowatts elektrische energie, die de steeds meer aan de menselijke behoeften onderworpen watermassa's der aarde ons gehoorzaam leveren, wat produceren zij eigenlijk?

Natuurlijk wij weten het wel. Zij produceren al die duizend en een zaken waardoor wij beter wonen, ons beter kleden, beter eten misschien. Zij doen nieuwe wegen uitschieten over het land in alle richtingen, zij stampen de huizen uit de grond, zij brengen de massa's in beweging en doen duizend dingen meer, van waardevol, over nuttig, via overbodig tot schadelijk, in alle graden en nuances.

Zij vervullen niet alleen behoeften, maar onder het productie- en consumptiesysteem waaronder we leven of mag ik zeggen nóg leven, scheppen zij ze ook, zie maar naar winkelramen en de kranten. Het al maar weer scheppen van nieuwe behoeften is wel een van de miserabelste gevolgen van het door de aansporing van het winstbejag steeds hoger stijgende technische vermogen van de bedendaagse mens.

Maar hiertoe is het producerend vermogen dier techniek niet beperkt. Dat zou het geval zijn indien het productievermogen gelijke tred hield met het product van twee factoren, waarvan de ene het gemiddelde bevolkingsaccres uitdrukt en de andere de toename per hoofd van de materiële menselijke behoeften. Maar de praktijk leert, dat dit productievermogen onevenredig sneller toeneemt. Het zou misschien niet waar zijn als de totale productie ten goede kwam aan de bevolking der hele aarde, maar ik behoef U slechts het welhaast klassiek geworden voorbeeld der verdrinken of verstookte Braziliaanse koffiebomen te noemen, om elke schijn van kans daarop op het ogenblik buiten discussie te stellen. Neen, de moderne techniek produceert behalve genoemde zaken een nieuw artikel in het groot, niet zichtbaar en niet tastbaar, maar daarom niet minder reëel. Zij is de groot-producent van

VRIJE TIJD.

De voor bijna 100% der mensheid geldende waarheid, dat wie niet werkt ook niet eten zal, geeft ons de verklaring aan de hand, dat vrije tijd anders dan de lucht, die wij vrijelijk mogen inademen, eigenlijk een economisch goed is, gelijk alles wat slechts met moeite kan worden verkregen. Maar de parallelle gaat niet geheel op, omdat een voortgezette toename van het bezit van vrije tijd anders dan bij economische goederen, door de mens niet op prijs wordt gesteld.

De oudhollandse wijsheid, dat ledigheid des duivels oorkussen is, is waarlijk niet alleen uitgevonden om de luin tot werkzaamheid aan

te sporen, maar is veeleer de neerslag van met veel leed opgedane ervaring.

Zagen wij in onze inleiding, dat vrije tijd aan de ene kant een begeerd goed is, aan de andere kant is het een best waarvan de ingewijden weten, dat het zorgvuldig beheerd moet worden.

Een paar maanden geleden had ik in een departement met eender bestuursleden een gesprek over onze enquête naar de besteding van de vrije tijd van den loonarbeider. Wilt U weten wat ik deed, zei hij, dat kan ik U wel zeggen: over een brug hangen en kringetjes spuwen. Daarna trok hij eens flink aan zijn sigaar en... blies het prachtigste kringetje, dat ik ooit zag, de lucht in en antwoordde het met voldoening na. Met welk historisch verhaaltje ik naar zeggen wil, dat het probleem van de besteding van de vrije tijd er een is, dat voor alle standen geldt.

Nu vind ik kringetjes blazen hoelemaal niet erg. Ik vind het zelfs een aangename bezigheid en ik kan dus naar analogie hiervan goed navoelen het genoegen om met een flink kwantum tabaksap een kring te spuwen, die verder reikt dan mijn vorige en welke gulven die van mijn buurman overtreffen. Kringetjes spuwen zowel als kringetjes blazen is per slot toch nog een vorm van uitrustende activiteit en ik meen zelfs, dat er nog een aesthetisch element in zit.

Zie, nu zitten we midden in een nieuw probleem. De houthandelaar is niet meer: hoe krijgen we vrije tijd, maar wat doen we er mee?

De Engelse econoom Keynes rekent reeds met de mogelijkheid van een drie-urige werkdag. Wat zullen we met die vrije tijd doen, nu en in de toekomst? *We*; dus niet *ze*! Voor de sigarenroker zowel als voor de tabakspruimer is die vraag een levensvraag en *ze* zal dat in stijgende mate worden.

Lettende op het gebaren der menigte zal iemand geneigd zijn te vragen: „Wat baat het indien we al maar meer vrije tijd krijgen en we weten niet wat we er mee zullen doen?”

Bij een acht-urige werkdag begint deze vraag reden van bestaan te krijgen, al is het in enigszins andere zin dan de gemelijke vragensteller van daareven bedoelde.

Laten we om nuchter te blijven voorop stellen het recht op luiheid. Het levens- en werktempo is tegenwoordig in veel gevallen zo snel, dat we waarlijk niet beginnen moeten met ons te ergeren, indien we iemand eens lekker niets zien doen. Wij moeten ons geenszins verbeelden, dat bij een achturige werkdag iemand, die er een gezin op na houdt, zich dikwijls zal behoeven af te vragen, wat zal ik met mijn vrije tijd doen en als hij het toch doet, dan is het om-

dat zijn ogen niet openstaan voor wat hij thuis zou kunnen doen, om de arbeid van zijn vrouw te verlichten of om gezelligheid in zijn gezin te brengen. Of dit tekort niet dikwijls zou voorkomen? Ik voor mij geloof bij duizenden en nog eens duizenden. En zo zien we aan dit ene geval reeds hoezeer een goede besteding van de vrije tijd in zijn allereenvoudigste vorm reeds vraagt naar voorbereidende opvoeding tot dit werk.

De arbeid van zijn vrouw verlichten, zei ik daareven. Dat betekent vanuit een opvoedkundig standpunt gezien reeds allerlei. Het betekent het overwinnen van valse schaamte en eigenlijk is daarvoor nodig verbod voor het zogenaamde „vrouwenwerk“ waarvoor alweer nodig is eerbied überhaupt voor het werk van een ander enerzijds en anderzijds het vermogen om aan de dingen om ons heen de maatstaf aan te leggen, die aan hen past en niet die wij toevallig in onze eigen zak hebben. Men meet de Uivervlucht met kilometers, maar het werk van den bankwerker met een micrometerschroef en als de cylinders van de motoren van Parmentier niet aan die micrometermaat hadden beantwoord, dan was van Nederland's Uivervreugde niets terecht gekomen.

Opvoeding tot eerbied en waardering is dus eigenlijk al nodig voor die ene bescheiden vorm van besteding van vrije tijd welke bestaat uit — laten we maar zeggen: „kopjes omwassen“.

Een van de allereerste dingen, die voor de volwassene van tegenwoordig nodig is om zijn allereerste voorraad van vrije tijd goed te besteden, is dus opvoeding tot een goed gezinsleven.

Wat dat niet alles omvat behoeft ik U in een tijd, waarin de Wibauts op een onzalig ogenblik hun boek over „het wordend huwelijk“ hebben durven publiceren, waarlijk niet te zeggen.

Maar zeker is, dat als een goed gezinsleven een der eerste veristen is voor ongetelde duizenden voor een goede besteding van de vrije tijd en als we daartoe willen opvoeden, dat 't dan nodig is om met die opvoeding niet te beginnen op het ogenblik, dat het trouwboekje wordt uitgereikt.

Neen, opvoeding tot een goed besteden van de vrije tijd begint bij het kind en niet eens bij het schoolplichtige kind, maar eigenlijk reeds bij de zuigeling, welke het reeds van betekenis is of hij zijn vrije tijd (dat is dus voor hem de tijd waarin hij niet „bezet“ is met zuigen of slapen) besteedt met schreeuwen of tevreden in zijn wieg rondkijken.

En of het bewaarschoolkind zich zal vervelen, dan wel in blijde activiteit zijn schooluren doorbrengen is van grote betekenis voor zijn

verdere leven niet alleen, maar ook voor de moeder, die hem er heen brengt of vandaan haalt en dus voor haar gezinsleven.

En of het lagere-school-kind de school beschouwt als een kweeling, dan wel als een welkom arbeidsveld voor zijn vermogens, dat zal voor zijn toekomstige vrijetijdsbesteding van de grootste invloed zijn.

Ach — zegt de goede onderwijzer die zijn opvoeder is geweest gedurende een zo belangrijk deel van die schooljaren — wat is er in die zestien-jarige jongen overgebleven van wat hij met dertien of veertien, toen hij ons verliet, beloofde.

Waarom, vraag ik U?

En dan moet mi. het antwoord luiden: Omdat de maatschappij geen eerbied voor hem heeft gehad.

Wie moet er nu eerbied hebben voor een veertien-jarig jongmaatje, dat de wereld ingaat. Je zoult eens zien wat voor eigenwijze bliksems het dan werden, ze verbeelden zich nu al zoveel. En wat heeft dat nu overigens met de besteding van de vrije tijd te maken?

Alles. Als het jongmaatje in werkplaats of fabriek oudere kameraden zou ontmoeten, die eerbied hadden voor het jonge leven, dat hier voor 't eerst door de poort schrijdt, als zij hem begrijpend tegemoet traden en helpend terzijde stonden, dan zou de zestienjarige niet de onverschillige slungel zijn, die hij nu is.

Maar waar moeten de oudere vakgenoten de eerbied vandaan halen, die hun zelf evenmin is ten deel gevallen?

U ziet, langs het rustige kanaaltje der kopjesomwassersrij zijn we gekomen aan de golvende zee der grote maatschappij, waar elke nieuwe golf ons een nieuwe vraag voor de voeten werpt.

Indien wij het gevoel van eerbied kunnen wekken en waar het aanwezig is kunnen opkweken en versterken, dan zullen we een belangrijke bijdrage leveren tot een nadere oplossing van het probleem der vrijetijdsbesteding. Het is toch niet nodig, niet waar, dat ik in dit gezelschap en na dit betoog nog behoef te onderstrepen, dat ik met eerbied niet bedoel die bekende verhouding van de mindere tot de meerdere, die de mindere kleineert en de meerdere ontsiert. Bij eerbied kan ik niet denken aan iets, dat kleineert; *eerbied maakt ons open, heft ons op, maakt ons tot offers bereid en overstroomt ons met geluksgevoel.*

* * *

Wij hebben met een enkel woord reeds gezegd, dat de opvoeding tot de juiste besteding van de vrije tijd niet aan een bepaalde leeftijd gebonden is. Daarnaast hebben we wel niet bewezen, maar toch aangeduid, dat het probleem niet is beperkt tot een bepaalde bevol-

kingslaag. Als we zoals wij hier zitten eerlijk zijn tegenover elkaar, dan behoeft ik U het bewijs niet te leveren.

Hier bieden zich enkele middelen tot verdeling van de stof aan.

Wij zullen dus het gebied overzien naar de leeftijden van de betrokkenen en naar de kringen waaruit zij komen, waarnaast de verschillende belangstellingsgraden, die overal voorkomen, niet uit het oog zullen mogen worden verloren.

Daarbij zullen we aan een enkele paedagogische beschouwing niet kunnen ontkomen en tenslotte zullen we moeten nagaan, welke rol onze Maatschappij bij dit werk speelt of zal kunnen en moeten spelen.

1. *De jeugd- en kleuterleeftijd.* Deze heeft zich in de laatste jaren in een sterke belangstelling van de zijde der moderne psychologie mogen verliezen. Meer dan ooit te voren is men zich bewust geworden dat tal van verschijnselen, die tot geluk of ongeluk van de volwassenen strekken, teruggaan op indrukken of ervaringen, die het kind in deze periode heeft ontvangen of opgedaan. Deze wetenschap legt ons de plicht op om aan de ouders de betekenis van hun gedragingen tegenover hun kinderen ook op deze leeftijd duidelijk te maken. We zullen daarbij op verbazing en ongeloof stuiten in elke kring van onze samenleving en bovendien nog gelegenheid hebben te ervaren, dat het ook voor welingelichten vaak moeilijk is om na het het verwerven der kennis, hiernaar ook te handelen.

Dit wat de ouders betreft. Wat de kinderen zelf betreft, na het bovenstaande zal het duidelijk zijn van hoe grote betekenis voor 95% van de kleuters het is, om een deel van de dag hun tijd door te brengen in goed geleide kleuterhuizen, waar ze hun tijd leren besteden op een wijze en in een omgeving, die voor slechts 5% der bevolking buiten deze inrichtingen en dan nog maar ten dele te bereiken is. Dat wij hiermee niet bedoelen de ouders van hun opvoedingstaak te ontheffen behoeft geen betoog. Integendeel, wij menen, dat via het kind en wat het in de kleuterschool leert enervaart de ouders menig lesje zullen krijgen. Het is hierom, dat wij eigenlijk van het personeel dier inrichtingen het allerbeste zouden willen vragen. Wij weten alweer, dat dit in de meeste gevallen nog niet beschikbaar is, al stemmen de uitzonderingen ons dankbaar en hoopvol. Hier ligt nog oneindig veel te doen en de crisissomstandigheden zullen wat hier en daar bereikt is met ondergang bedreigen. Wij voor ons zien al sinds jaren in de goede leidster van het kleuterhuis een toekomstige sociale opvoedster voor het platteland, al weten wij dat zij dan een geheel andere opvoeding zal moeten hebben genoten, dan haar nu te beurt valt.

Maar, zo vragen wij ons af, zou men nu van de nood niet eens

een deugd kunnen maken? Zou het onmogelijk zijn, dat de ontwikkelde en maatschappelijke belangstellende jonge doktersvrouw of domineesvrouw in haar dorp de bewaarschoolschort voorbood en in de morgen-uren aan haar dorpsgenoten liet zien, hoeveel waarde zij hecht aan deze opvoeding van jeugdigen in gemeenschap? Dat zij dit zal doen zonder er geld voor te vragen spreekt van zelf. Men redeneert niet; daarmee stoot zij misschien een leerkracht, die er van leven moet, het brood uit de mond. In de eerste plaats moeten hier en daar kleuterscholen wegens intrekking van het gemeentesubsidie worden gesloten. In de tweede plaats is het betere te verkiezen boven het minder goede en zolang ik een sociaal en moederlijk voelend mens voor onze kleuters voor niets zou kunnen krijgen, geef ik daaraan de voorkeur boven een goedwillend jong meisje, dat onze kinderen nog als neffen-exemplaren moet hanteren. Genoeg hierover. Ik weet wel: hier zijn duizend en één bezwaren omheen. Ruimt U ze maar op en bewaar de kern.

II. *De schoolplichtige leeftijd.* Het kind wordt bewust en daardoor de mogelijkheden voor een juiste besteding van zijn vrije tijd talrijker.

De pädagogische vraagstukken van de lagere school staan midden in de belangstelling van bepaalde groepen van leerkrachten en bepaalde groepen van ouders. Als ik alleen maar het woord Nutsseminarium voor pädagogiek uitspreek, dan spreek ik al boekdelen, nauwkeurig geteld zelfs 23 boekdelen, al zijn ze niet allemaal even dik, in 5 jaren tijds! Dat betekent, dat de lagere schoolleeftijd van niet minder betekenis is voor het opgroeiende kind dan de vorige periode. Dat betekent, dat de ouders in hun vrije tijd zich moeten bezig houden met wat het kind bezig houdt en bezig houden met hen die zich met zijn kind bezig houden, opdat het later als vrij mens in de vrije maatschappij zal weten waarmee het zich zelf bezig zal houden in zijn vrije tijd.

Maar voor het kind zelf begint de besteding van zijn vrije tijd al een punt van gewicht te worden en wij begrijpen, dat er instanties buiten gezin en school beginnen te komen, die trachten te zorgen, dat die vrije tijd zo efficiënt mogelijk besteed wordt.

III. Ik kom thans aan de derde periode, welke de leeftijd van na de lagere school tot het volwassen-zijn omvat.

Hier heeft door maatschappelijke oorzaken de eerste sterke bifurcatie plaats. Een zeker percentage gaat naar scholen van voortgezet onderwijs en de overgrote meerderheid moet thans een vak zoeken.

Voor beide groepen heeft de vrije tijd grote betekenis. Ik vrees

niet tegenspraak te ontmoeten als ik zeg, dat deze betekenis voor de niet verder studerenden het grootst is en dat toch van de rol, die de vrije tijd in hun leven speelt, tot nu toe het minst terecht komt.

Tot nu toe was het probleem van de besteding van de vrije tijd alleen maar een ernstig probleem; hier begint het zijn grimmige kant te tonen.

IV. Het probleem krijgt in de vierde periode nog ernstiger aspecten, waarbij we mogen constateren, dat tijdens de overgang van drie naar vier een nieuw element buiten alle paedagogiek of maatschappelijke invloeden om zijn rol begint te spelen, als het liefdeleven in allerlei vorm aan beide geslachten, een vervulling van een belangrijk deel van de vrije tijd begint te brengen.

In zijn beste vorm brengt dit ons *gewild* nieuw leven en daarmee zouden we kunnen zeggen, dat de cyclus gesloten was, *ware het niet* dat ook de volwassene ouder wordt, zonder dat daarmee zijn vrije tijd ophoudt te vragen, hoe besteedt gij mij het best?

* * *

Wij duidden reeds aan, dat de wijze waarop men zijn vrije tijd besteedt, verschillend zou zijn naar het milieu, waaruit men komt. Dat is tot op zekere hoogte waar, echter maar zeer betrekkelijk. Als we om ons heen kijken, dan zullen we zeker constateren, dat in milieu's van beschaving en ontwikkeling de kans voor het opkomend geslacht om op beschaafde en ontwikkelde manier zijn vrije tijd te besteden, niet ongunstig is; dat evenwel het gevaar van geestelijke overvoeding, of tragischer van geestelijke slapheid, of erger van decadentie geenszins te onderschatten is; dat anderzijds een milieu van grofheid en belangstellingloosheid uiteraard een slechte kans biedt aan de ontwikkeling van geestelijke belangstelling, maar dat we deze dikwijls als 't ware als oppositie tegen het milieu zien omhoogschieten en dat zeker een gezond eenvoudig milieu zonder oververfijning een gezonde voedingsbodem vormt voor die frisse geestelijke belangstelling zonder welke onze maatschappij zou uiteenvallen in een kleine groep geestelijke bonzen en een grauwe massa van belangstellinglozen. Stellen we dus eens en vooral vast, dat we voor het wekken van interesse geen enkele groep moeten uitsluiten van onze pogingen en dat we het hovaardige „ze" nooit mogen gebruiken, tenzij we ons bewust zijn dat wij *op hele gebieden* ook tot „ze" moeten worden gerekend. Dat betekent verder, dat we bij een goede besteding van de vrije tijd vooral niet alléén moeten denken aan geestelijke arbeid. Het percentage kinderen, zowel als volwassenen, dat zich meer voelt

aangetrokken tot manuele dan tot geestelijke arbeid, is zeker aanzienlijk veel groter dan dat van hen, wier voorkeur naar het geestelijke gaat. Het spreekt vanzelf, dat dit ook in de besteding van de vrije tijd tot uitdrukking moet komen.

* * *

Gaan we thans na aan welke algemene eisen het werk moet voldoen, dat we in dienst willen stellen van hen, die naar een goede besteding van de vrije tijd streven of — niet streven.

We dienen ons bij dit werk bij voorbaat bestand te maken tegen de teleurstelling, dat de grote massa zich van al onze bemoeuwingen niets aantrekt. Dat spreekt eigenlijk vanzelf om verschillende redenen. Ik noem er U enkele:

- 1e. Omdat de historische periode gedurende welke de grote massa over vrije tijd beschikt en dus over de besteding er van kan denken nog maar uitermate klein is, zodat zich bij haar nog geen goede traditie heeft kunnen vormen, nog geen gewoonte, nog geen vanzelfsprekendheid zich heeft vastgelegd.
- 2e. Omdat de vormen voor de besteding van de vrije tijd, die door de „volksontwikkelaars” worden aangeboden, in veel gevallen niet voldoende rekening houden met dit gebrek aan traditie, noch met het feit, zo juist genoemd, dat de overgrote meerderheid meer tot praktische dan tot geestelijke arbeid zich aangetrokken voelt.
- 3e. Omdat het commerciële amusements- of verstrooiingsbedrijf er zich niets van aantrekt of de vrije tijd in zijn instituten doorgebracht bijdraagt tot verheffing dan wel tot vernedering van het publiek en omdat het speculerende op de ingeboren neiging der mensen om de weg met de minste weerstanden te kiezen, hoger gerichte strevingen bijna onoverwinnelijke concurrentie aandoet.
- 4e. Omdat een belangrijk percentage in alle kringen te traag is om zich druk te maken om wat dan ook.

Dit laatste is misschien niet helemaal waar. Zo zijn wij overtuigd dat er onder die laatste groep velen schuilen, die bij het Uiversucces hartelijk hebben meegeleefd en er misschien wel een deel van hun nachtrust voor hebben opgeofferd, om deze krachtig werkende sensatie mee te beleven.

Zij zijn dus nog wel te benaderen, maar de prikkels moeten uiterst krachtig en eenvoudig zijn zoals bij de Melbourne-wedstrijd of grof

zoals bij een zogenaamde zesdaagse, of aan eigen, zij het bescheiden jeugdprestaties aanknopen, zoals bij grote voetbalwedstrijden, of door massale bijeenkomsten fascinerend, zoals bij optochten, openluchtdemonstraties en dergelijke.

Ik ben mij heel goed bewust, dat ik hier rijp en groen in een grote pot heb geworpen. De rijpen mogen het mij niet kwalijk nemen en zich troosten, dat er voor de groenen in hun broederschap in dezen altijd nog een opbouwend element zit.

Ja ik wil nog wel verder gaan en verklaren, dat er in het feit dat „dertigduizend mensen in grote spanning toezien naar het spel dat twee en twintig mensen bedrijven met een stuk leer” toch nog meer zit, dan de kritiek er in zag, die aan een voetbalwedstrijd de juist genoemde deukte gaf. In het massagejuich zit ongetwijfeld een stukje heldenverering en zolang we de massa nog niet voor Schweitzer kunnen laten juichen, moeten we haar niet alleen toestaan het te doen voor Pijnenburg, maar er ons zelfs in verheugen.

De weeten genoemde oorzaken van teleurstelling mogen ons een weg wijzen bij het zoeken naar de meest efficiënte methoden om een juiste besteding van de vrije tijd te bevorderen.

Het is duidelijk, dat we er op uit zullen moeten zijn om belangstelling op te wekken. En we weten nu, dat die belangstelling zich niet alleen op geestelijke zaken richt. In aanmerking komen dus naast geestelijk ontwikkelingswerk, handenarbeid en algemene lichamelijke oefening, waarbij we te bedenken hebben dat deze gebieden niet scherp van elkaar gescheiden zijn, maar dat hun grensvlakken over elkander schuiven. Voor alle gebieden geldt als opperste pedagogische regel, dat door zelfwerkzaamheid het hoogste nuttig effect wordt bereikt.

De neiging tot zelfwerkzaamheid behoeven we in de regel niet te wekken, in het overgrote deel der mensheid is zij van nature aanwezig. Ja, ik vraag me af of we zo erg naast de waarheid zouden grijpen, als we zeiden, dat de neiging tot zelfwerkzaamheid soms zo sterk is, dat zij anderen geen kans geeft om hun eigen behoefte aan zelfwerkzaamheid te bevredigen. Zou men misschien daarvan terecht den ouderwetsen schoolmeester een verwijt kunnen maken en zou deze défaut de sa qualité alleen aan die veel gesmaide figuur eigen zijn?

Wat betekent dat voor ons werk?

Dat we er o.a. naar streven moeten het niet te beperken tot enkele lezingen maar dat we die lezingen, waarbij men overigens zeer goed „zelfwerkzaam” kan luisteren, ja eigenlijk alleen goed luistert als men „zelfwerkzaam” is, moeten trachten te gebruiken om tot, wij mogen nu zeggen, meerdere zelfwerkzaamheid te geraken.

Het is mode geworden (en ik wil graag bekennen, dat ik zelf lange tijd niet vrij ben geweest van de invloed daarvan) dat aan de enkele lezing voor de ontwikkeling van de volwassene weinig waarde werd gehecht.

De massaproductie aan lezingen van beroepssprekers heeft ongetwijfeld mee bijgedragen tot die geringschatting, alsmede de nonchalance waarmee vaak de keuze van een onderwerp werd bepaald. Ik geloof, dat indien hier scherper geselecteerd wordt, zowel wat spreker als wat onderwerp betreft, de lezing een nieuwe betekenis kan krijgen voor het wekken van interesse en het stimuleren van zelfwetendheid, die we niet moeten onderschatten. Maar spreker als onderwerp zullen dan als regel midden in het hedendaagse leven moeten staan, wat niet betekent, dat ik de historie voor dit doel haar waarde ontzeg.

In de laatste jaren is het mij herhaaldelijk overkomen, dat ik in districtsvergaderingen uit de mededelingen van de afgevaardigden over de door hun departementen gehouden lezingen kon opmaken, dat geen 10 ja geen 5% van de onderwerpen iets te maken had met de grote vragen, die op 't ogenblik de wereld beroeven.

Dat een mooie vorm van besteding van vrije tijd op 't ogenblik is gelegen in een nadere bestudering van die vragen, zo mogelijk in een samenwerkende club of anders uit boek of tijdschrift, spreekt vanzelf.

En het is gelukkig, dat we af en toe kunnen vaststellen, dat deze vorm in onze departementen voortreffelijk is geslaagd. Ik herinner u er aan wat ik een jaar geleden mocht meedelen in Nutswerk van het kleine dorp Andijk, waar gedurende 10 winterweken gemiddeld 70 mensen op een avond bijeenkwamen, om onder leiding van een plaatselijk predikant en een student in de handelswetenschappen de vragen van de dag te horen uiteenzetten en bespreken. Zolke voorbeelden zijn er, maar ze zijn er veel en 'veel te weinig. Indien werkelijk iets van de ernst van het probleem der vrijetijdsbesteding tot u is doorgedrongen, dan zult gij u moeten afvragen: Waarom te Andijk wel en bij ons niet?

Op die vraag kan geen ander antwoord volgen dan dat men bij ons geen vertrouwen of geen moed heeft gehad, of de noodzaak niet heeft gevoeld of — of — of — oef!

Na wat ik gezegd heb over de betekenis van de vrije tijd voor het gezinsleven, over de waarde van de kennis van eenvoudige opvoedkundige problemen, spreekt het wel vanzelf, dat zo'n studieclub zich behalve met de grote vragen van de dagen ook heeft bezig te houden met de kleine vragen van onze eigen gedragingen ten opzichte

van elkaar en van onze kinderen. Zal ik u eens een onderwerp noemen wat Jan Nieuwenhuijzen in zijn dagen dorst te formuleren? en dan zult ge schrikken, „Welke pligten eischen reden en godsdienst van echtgenooten, zoowel omtrent het zedelijke als het lichamelijke, wanneer de vrouw zich in een gezegende staat bevindt”.

Met deze vraag, zegt professor Kohnstamm in ons Gedenkboek, toont hij een man te zijn die wat de inhoud der problemen betreft zijn tijd zeker anderhalve eeuw vooruit is, prof. K. zou althans zeer dankbaar zijn, als wij over een werkelijk diepgaand antwoord over deze vraag zouden kunnen beschikken.

Nu is het meensins mijn bedoeling het antwoord op deze vraag van uw toekomstige studieclub te verlangen. Maar wat ik wel zou willen wij wat in de praktijk in Hengelo door de u bekende Heer Ehlbecker met succes is geschied: neemt u onze beide boekjes „Tot Geluk Gebooren” eens als grondslag voor een aantal ouderbijeenkomsten. Laat ieder voor elke avond een paar hoofdstukjes van te voren lezen en kom dan samen om er uw gedachten over uit te spreken en uw ervaringen te foetsen aan elkaar.

Meent ge niet, dat dit de houding van de ouders tegenover de school tevens zal beïnvloeden en acht gij het uitgesloten, dat na afloop van deze avonden een tentoonstelling van het Reizend Museum voor ouders en opvoeders, welke gij uit Rotterdam kunt laten komen, niet met geheel andere en begrijpendere ogen zal worden aangezien, dan zonder die voorbereiding?

Van reizende tentoonstellingen gesproken. Hebt gij in uw departement onze reizende collectie van handenarbeidmodellen al gehad en heeft onze reizende leerkracht voor jeugdwerk, mejuffrouw Bos, haar opwekkend woord in uw omgeving reeds gesproken? Weet gij wel, dat wij ten aanzien van de besteding van de vrije tijd met dit werk twee vliegen in één klap slaan; de kleine vliegen van 8—14 jaar en ouder, die hierbij hun vreugdevolle Woensdag- en Zaterdagmiddag beleven en de grote vliegen van 20, 30, 40 jaar, die hier het geluk ervaren, dat belangeloze arbeid voor anderen nooit nalaat te geven? Weet gij wel, dat in sommige departementen 10, 20, 30 volwassenen aan deze arbeid deelnemen. Is er mooier besteding van de vrije tijd denkbaar?

Wilt gij een andere mogelijkheid?

Het hoofdbestuur is bereid uw departement terwille van uw toekomstige studieclub te abonneren op groepen van tijdschriften, zo ge wilt op een paedagogische groep, op een sociaal-economische groep, op een natuur-historische groep of welke andere groepen gij maar

wilt. Maar op één voorwaarde, n.l. dat er een leider aanwezig is en dat de leden van deze tijdschriftenclub eens per maand bijeenkomen, waarbij een of twee van hen over een vooraf opgedragen onderwerp uit die tijdschriften een referaat zullen geven.

Bij dit alles speelt de zelfwerkzaamheid de gewichtige rol, die zij in alle werk moet vervullen.

Bij het jeugdwerk kwam de behoefte aan manuele bezigheid reeds tot zijn recht, al blijft het werk hiertoe niet bepaald.

Maar als we denken aan de school- en werktuin van het departement Warnsveld, die daar nu al sinds jaren als een prachtig museum in onze Maatschappij staat, dan weten we dat hier voor andere departementen nog mogelijkheden zijn voor de goede besteding van de vrije tijd, ook voor hen die beter een schop of een lood dan een pen hanteren. En hetzelfde geldt voor de gelukkig talrijke volkstuinten, die 26 departementen in 't leven hebben geroepen en het floraliewerk dat in 19 departementen beoefend wordt.

Toen ik rondliep met de gedachte: hoe zal ik voor onze departementen spreken over de problemen van vrije tijd en op welke mogelijkheden zal ik hen wijzen waarop zij leiding kunnen geven aan de besteding van die tijd, meende ik dat ik veel gevallen zou moeten aanhalen van geslaagd werk buiten de departementen en de voorbeelden van het prachtige werk van de Arbeiders Jeugd Centrale, van het Instituut voor Arbeiders Ontwikkeling, van bepaalde uitstekend gedirigeerde Volksuniversiteiten, van de Amsterdamse Maatschappij voor Jongemannen, van de Nederlands Christelijke Jongelingsbond en welke andere instituten voor Volksontwikkeling en Volksverheffing al niet meer — stonden mij voor de geest en ik dacht, ik zal onze afgevaardigden vertellen, hoe hier het ene werk en ik dacht het andere tot bloei is gekomen, om hen te prikkelen de geslaagde voorbeelden na te streven.

Maar nu ik aan het einde ben gekomen weet ik weer, dat dit niet nodig is.

Ik weet dat over ons hele land verspreid in de 300 departementen wel zoveel vormen van een goede besteding van de vrije tijd voorkomen, dat wij geen nieuwe vormen van anderen behoeven na te bootsen.

Wij hebben de lezing, wij hebben de cursus, wij hebben de bejaardenschool, wij hebben de lagere school, wij hebben het vervolgonderwijs, en wij hebben zelfs het hoger onderwijs — wij hebben de toneelclubs, wij hebben het muziekgezelschap, wij hebben de jeugdclub, wij hebben de schooltuin, wij hebben de volkstuin, wij hebben

de sportclub, wij hebben de ijsbaan, wij hebben de zwemplaats, wij hebben de bibliotheek, wij hebben het leesgezelschap, wij hebben de schoolbioscoop en wij hebben de film voor volwassenen — waarlijk als we alles, wat we deden, *goed* deden, dan konden we trots zijn. Maar wij zijn niet trots. We weten dat we van dit alles nog te weinig hebben. Maar dat is het ergste niet, we weten dat we dit alles lang niet *intensief* genoeg doen.

Als we waarlijk naast bovengenoemde verenigingen en instituten willen werken voor een betere besteding van de steeds groeiende vrije tijd, dan zullen we ons werk op alle punten moeten intensifiëren, verdiepen. Dan mag het ons niet met rust laten, als we zien dat voor dit *id* dat de belangstelling dalende schijnt, dan moeten we zoeken eerst bij ons zelf en dan bij onze organisatie of bij de omstandigheden, waar de fout zit.

Ergens moet hij zitten en we zullen hem vinden.

Dames en Heren.

Nu het mij vergund is geweest op deze 150ste verjaardag van onze Maatschappij het woord tot U te voeren, heb ik het niet willen hebben over het verleden. Ons gedenkboek legt daarvan voldoende getuigenis af. Eigenlijk ging mijn woord ook niet over het heden, al moest ik er lang en veel over spreken.

In feite was het mij te doen om de toekomst.

Als het gróóteste probleem van de toekomst zie ik een bevredigende regeling van het wereldproductie- en distributiesysteem.

Maar ik weet, dat het niet op de weg van onze Maatschappij ligt om hier baanbrekend werk te verrichten. Wij zullen hier toeschouwend moeten afwachten.

Maar als nevenverschijnsel van het economisch gebeuren staat voor mij vast, dat een toenemend kwantum van de vrije tijd de mensheid zal worden toegemeten.

Wij zijn overtuigd, dat de cultuur van een volk voor een goed deel afhangt van de wijze, waarop het zijn vrije tijd besteedt.

Wij weten, dat toename van vrije tijd *zonder meer* geen geluk betekent.

De Maatschappij tot nut van 't algemeen, die naar de beginselen van de Christelijke godsdienst het algemeen volksgeluk wil bevorderen, vindt dus in de komende tijd haar taak uitgebreid en verzwaard tevens.

Uitgebreid om dat de beschikbare tijdsruimte vergroot wordt.

Verzwaard omdat met onze toenemende bewustwording ons inzicht in de gecompliceerdheid der vraagstukken verdiept wordt.

Moge onze Maatschappij onder die nieuwe last haar veerkracht

behouden en jong en onvervaard voortschrijden naast de zusterinstituten, die met haar willen zorgen, dat ons volk jong en onvervaard tegen de stormen, die ons en de wereld teisteren, kan optornen.

Wat kunnen wij persoonlijk daaraan doen?

Zie, er is een tekort in de wereld aan mensen, die zonder zichzelf te zoeken, bereid zijn zich geheel te geven aan maatschappelijk werk, dat in duizend vormen om toegewijde krachten vraagt.

Als we een mens ontmoeten, die zich ergens geheel aan geeft, dan voelen wij dat hij kracht uitstraalt, dan zijn wij bereid ons achter hem te scharen, dan schragen wij zijn kracht, dan sterken wij zijn zelfvertrouwen, dan wordt niet een vicieuze cirkel gesloten, maar een magische keten van krachten.

Ergens moet deze keten beginnen, laat het bij U persoonlijk zijn.

Payez de vôtre personne!

en de rest zal U toegeworpen worden.

Toynbee Hall's vijftigjarig bestaan,

door E. C. KNAPPERT.

II. De verdere ontwikkeling van Toynbee Hall. ¹⁾

In 1906 legde Barnett zijn betrekking neer als directeur van Toynbee Hall na 22 jaar dienst en een verblijf van 33 jaar in Oost-Londen.

Zijn opvolger was T. Edmond Harvey, toen waarnemend directeur, later gedurende vele jaren liberaal parlamentslid en nu directeur van een Settlement in Leeds. Harvey was een leerling van Barnett, waardoor diens vertrek geen radicale wijziging bracht in het beleid.

Toen hij op zijn beurt in 1911 zijn ontslag nam, dank zij den druk van zijn politieke arbeid, maakte Barnett hem het grootst mogelijke compliment: „De eerste Directeur heeft dit toppunt van geluk bereikt. Hij heeft het bestuur van zijn opvolger gezien en hij is voldaan.” Harvey's opvolger Maurice Birley bleef nog korter, slechts tot 1914.

Het belangrijkste kenmerk van deze onmiddellijk aan den oorlog voorafgaande periode was de steeds nauwere samenwerking met de W.E.A. (Workers Educational Association) die in 1903 was opge-

¹⁾ Daar de schrijfster van het artikel over Toynbee Hall in het Novembernummer van dit tijdschrift over geen volledige gegevens beschikte voor de latere geschiedenis van Toynbee Hall, noch deze kon bemachtigen, vroeg en verkreeg zij dit opstel van den tegenwoordigen directeur Dr. J. J. Mallon.

richt door Albert Mansbridge, vroeger leerling van het Huis en later een groot persoonlijk vriend van Barnett.

Voorwaar niet de minst belangrijke bijdrage van Toynbee Hall aan de jonge organisatie, die een nieuwe poging was van vertegenwoordigers der universiteiten en arbeiders, om den arbeiders hooger onderwijs te bezorgen, was, haar als helper een jongen inwonenden werker af te staan, genaamd R. H. Tawney.¹⁾ Tawney zou een van de mannen worden die het meest direct verantwoordelijk waren voor hare ontwikkeling over het gansche land en hare vestiging op een solide en blijvende basis. In 1915 werd de Bibliotheek van Toynbee Hall een centrale boekerij voor de W.E.A. Sedert heeft deze zich ontwikkeld tot de Nationale Centrale Bibliotheek voor leden der W.E.A. van waaruit wetenschappelijke en geleerde werken over het gansche Verenigde Koninkrijk worden verspreid.

Onze „residents“ interesseerden zich voor de Padvindersbeweging, waartoe maatschappelijke werkers zich voelden aangetrokken, omdat zij er een middel in zagen voor de voortgezette opvoeding van jongens, die anders straatstijpers zouden worden. De liberalen zagen er een opbouwend alternatief in voor verplichten krijgslendienst, welke in de critieke jaren voor den oorlog zoo dikwijls bepleit werd.

T. S. Lukis richtte in 1908 de eerste troep op in Oost-Londen, slechts weinige dagen nadat Baden-Powell zijn „scouting for Boys“ had uitgegeven. Onder dezen onzen „resident“ en enkele van zijn medestanders werd dat een modeltroep. Hij en anderen mengden zich in den strijd, die toen woedde over de lijnen, waarlangs de padvinderij zich zou ontwikkelen. Zij kwamen op tegen alle strekkingen in militaire richting. In Toynbee Hall werd steeds de opvoedkundige opvatting gehuldigd. Zelfs werd het argument naar voren gebracht, dat er een eind moest komen aan de padvinderij, zoodra de overheid ontwaakte tot hare verantwoordelijkheid van voortgezet schoolonderwijs. Intusschen ging men voort met nuttig werk te verrichten op het terrein van plaatselijk bestuur en in andere richtingen.

Waardevolle en energieke propaganda werd georganiseerd om werkegevers en werknemers op de hoogte te brengen en op te voeren tot goed gebruik van de „Trade Boards act“. Deze wet maakte de loonregeling mogelijk voor de „sweated“ bedrijven zooals de kleermakerij. In 1913/1914 werd een poging gedaan om een soort van vereeniging op te richten voor de hulpeloze huisarbeiders van Oost-Londen, die te zeer geslagen door het lot waren om zichzelf te organiseren.

¹⁾ Men kent hem hier ook als den schrijver van „The acquisitive society“.

In de plaatselijke besturen werkten de „residents“ voortdurend ter bestrijding van laksheid en tot het tegengaan van corruptie.

In 1909 werd William (later Sir William) Beveridge's klassieke werk gepubliceerd over „Unemployment: a Problem of Industry“, waarin de moderne opvatting van werkloosheid als een ziekte van het industriële systeem werd gekenschetst. Dit boek had tot grondslag onderzoekingen door hem gedaan, terwijl hij onderdirecteur was. Men heeft dus het recht te zeggen, dat het een bijdrage van Toynbee Hall was tot het leven der natie. Bijna onmiddellijk werd de schrijver aangewezen om het nationale systeem van arbeidsbeurzen, dat hi bepleitte, te organiseren.

De wereldoorlog beteekent een crisis in de geschiedenis van Toynbee Hall niet minder dan in die van de natie. Een poos scheen het twijfelachtig of het mogelijk zou zijn voort te gaan bij gebrek aan „residents“, maar weldra boden zich nieuwe aan ter vervanging van hen, die hadden dienst genomen. Niemand twijfelde er aan of de oorlog omvatten enkele maanden voorbij zijn en het settlement begon met geestkracht aan wat zijn voornaamste drievoudige taak scheent op de gewone wijze door te gaan, overeenkomstig het verzoek van de Regering stappen te doen om den ontstellenden nood te verzachten, waarin al dadelijk de bedrijven van Oost-Londen verkeerden en plannen en voorbereidselen te maken tot oplossing van na-oorlogse problemen. In verband met de tweede taak was de stichting van een school tot opleiding van volwassenen met het oog op hun overgang tot andere beroepen, een belangrijke proefneming. Waarschijnlijk was dit de eerste poging om volwassenen voor nieuwe beroepen op te leiden als een middel om industrieelen nood te verlichten. Maar de nood was slechts tijdelijk. In de lente van 1915 genoot het Oost-einde een ongekeerde voorspoed als gevolg van oorlogsoverdrachten, en bij gebrek aan verdere kandidaten ter opleiding, werd de school overgenomen door het ministerie van oorlog, om artilleristen te leeren leer te naaien, voordat zij naar het front gingen.

Van de toekomstplannen was het belangrijkste dat van den pas benoemden energieke jongen Directeur H. George Heath om het settlement over te brengen naar Poplar, waar het in staat zou zijn in een meer typisch fabrieksdistrict te werken dan Whitechapel, waar de City steeds dieper indrong en waar een groot deel der bevolking van vreemde afkomst was.

In 1915 wist Heath het Bestuur van Toynbee Hall over te halen erin toe te stemmen, dat het woongedeelte werd overgebracht naar twee huizen in Poplar, zoodat men na den oorlog klaar zou staan om

het werk te beginnen in een overwegend Britsche wijk. Bovendien zou het nieuwe settlement „residents” opnemen van beiderlei kunne. Men had geen slechteren tijd kunnen kiezen voor de proef, die het intusschen de moeite waard was te nemen. Heath en zijn vrouw waren militante pacifisten en deze omstandigheid was noodlottig.

Toynbee Hall in Poplar kwam met goed gevolg tusschen beide om de bewoners van naburige huurkazernen te beschermen tegen uitbuiting. Het opende cursussen en organiseerde clubs.¹⁾ „Een arbeiders-advocaat (Heath trekkende verzet aan tegen de uitdrukking: een advocaat der armen)“ gaf rechtskundig advies. In de dagen na de groote ontplofing in de munitiefabriek te Silvertown in het Oosteinde, die mijlen in het rond verwoesting aanrichtte, werkten de vrouwelijke „residents” meegebroken aan het organiseren van onderstand.

Maar het nieuwe settlement schoot nooit echt wortel.

De verlatting door den oorlog verwekt, werd al grooter en de proefneming mislukte in 1917.

Intusschen waren de oude werkzaamheden voortgezet in Commercial Street 28 (het oude Toynbee Hall) onder E. F. Hitchcock, die tegelijkertijd een werkzaam ambtenaar was aan het ministerie van oorlog, maar zonder „residents” en in het begin van 1918 besloot het Bestuur het woongedeelte te heropenen.

Zoetjesaan verzamelden zich om Hitchcock een aantal oude en nieuwe „residents” en toen de wapenstilstand was tot stand gekomen, was alles gereed voor het werk van wederopbouw, dat men zag als de functie van het settlement in het nieuwe Engeland van het naoorlogseke tijdperk.

In een memorandum dat werd voorgelegd aan het bestuur van Toynbee Hall, formuleerden de „residents” in 1919 de beginselen, die zij meenden dat men behoorde te volgen. Waarschijnlijk is het meest treffende kenmerk van hunne voorstellen, dat zij het bijna in niets noodig oordeelden af te wijken van Barnett's beginselen van vóór veertig jaar.

De herleving van het Settlement werd in 1919 gevierd met een reünistendiner gepresideerd door Bryce (later Lord Bryce), die als parlamentslid voor het district in nauw contact had gestaan met de oorspronkelijke inrichting.

Toynbee Hall herwon zonder slag of stoot zijn vroegere nationale betekenis.

¹⁾ Een club is in het Engelsch een organisatie van gelijkgezinden, die ten bate der leden opvoedend en ontspannend werk ter hand neemt.

Het verband met het verleden in datzelfde jaar door de „residents“ bepleit, is sedert bewaard gebleven.

Het settlement heeft zijn positie gehandhaafd als nationale instelling en kan er zelfs aanspraak op maken zijn internationale reputatie te hebben uitgebreid.

Onder het directeurschap van Dr. J. J. Mallon, die een van de leiders geweest was van de beweging tot vestiging van „Trade Boards“¹⁾ en die zelf een publiek man is met ruime en veelzijdige belangstelling, heeft het zijn contact behouden met iedere tak van maatschappelijk leven zonder zijn onpartijdig karakter te verliezen. De waarde van dit laatste bleek opnieuw gedurende de algemeene staking, toen Toynbee Hall in Oost-Londen een rol speelde als vredeslichter en, op het voorbeeld van de dokwerkersstaking in 1889, medewerker tot handhaving van de orde en de goede stemming. De zeer belangrijke concerten, die het organiseerde, droegen hier niet weinig toe bij.

Dit deel van zijn werkzaamheden, hetwelk mag saamgevat worden onder het hoofd „Volksuniversiteit“ heeft zich altijd in stijgende lijn bewogen. Als in de dagen van Barnett gaat het hier niet om vak-maar om cultureel onderwijs. Toynbee Hall is de verzamelaarsplaats van een van de grootste afdelingen van de W.E.A. in Engeland.

In de laatste jaren is opvallend een toenemende belangstelling voor de kunst, in het bijzonder voor de tooneelkunst, die te voren tamelijk stiefmoederlijk werd behandeld.

Een klein theater, voor een groot deel tot stand gekomen dank zij de pogingen van de spelers zelf, is het middelpunt van een onafgebroken dramatische werkzaamheid, meerendeels experimenteel van karakter.

Vanaf de tachtiger jaren deed Toynbee Hall pionierswerk in het organiseren van goedkope reizen, een traditie, die eveneens sedert den oorlog is voortgezet. Want hoewel de oorspronkelijke Reizigersclub in 1913 bezweek, werd in het settlement in 1921 op zeer kleine schaal de Arbeidersreisvereniging opgericht, nu een van de grootste en belangrijkste reisorganisaties.

Twee dingen stelde zij zich ten doel: arbeiders in staat te stellen meer van de wereld te zien, maar ook omgang tusschen de volken te vergemakkelijken als middel tot internationale samenwerking en vrede. In vele landen van Europa heeft men het voorbeeld nagevolgd. Zoodra er meer vastheid is in geldswaarde, wordt uitwisseling van bezoekers op groote schaal tegemoet gezien.

¹⁾ Mallon organiseerde in die dagen met groot succes voetbalmatches tusschen stakers en politie-agenten. (Noot vertaalsster).

Van belang blijft onderzoek.

Het ligt voor de hand, dat Toynbeemannen aandeel hebben in het Nieuwe Overzicht van Leven en Werken in Londen, dat de pioniers-enquête van Booth¹⁾ up-to-date brengt. Dit werk wordt geleid door Sir Hubert Llewellyn Smith, een vroegeren „president.”

Als een eerste stap tot financiering van maatschappelijke onderzoeken is de Barnett-vereeniging opgericht, die reeds veel heeft mogelijk gemaakt.

Bovenheen zijn van tijd tot tijd plaatselijke enquêtes gehouden van verdragende beteekenis. Zoo werden b.v. de resultaten van een onderzoek naar den internationalen economischen toestand naar het departement van financiën gezonden en ter tafel gebracht op een ministerieele conferentie over werkloosheid.

Gedurende de laatste tien jaar verschijnen geregeld boeken van Toynbee Hall-mannen over hun enquête-werk. Zekere phasen van het onderwijs-systeem; losse arbeid in de Londensche havens; decentralisatie der industrie; sociale verzekering; de verkeerswet; ziedaar eenige van de vele sociale kwesties die nauwkeurig onderzocht werden.

Via den directeur en de inwonende werkers gaat het settlement voort met zoo goed het plaatselijke als het nationale openbare leven te dienen.

Van zijn na-oorlogsche „residents” zijn Denneth Lindsay, J. R. Oldfield en R. H. Turton allen lid van het Parlement geweest, terwijl de graaf van Listowel in het Hoogerhuis werkzaam is. Die allen en vele anderen hebben zitting gehad in plaatselijke lichamen.

Tot de werkzaamheden van den Directeur behooren het lidmaatschap van den Nationalen Economischen Raad, de Koninklijke Commissie voor vergunningen, een aantal ministerieele en andere comitees, en eindelooze andere sociale verplichtingen.

Propaganda voor maatschappelijke belangen is evenmin veronachtzaamd.

Honderden studenten van de verschillende universiteiten zijn ingeleid in Oost-Londen en deszelfs problemen op de studie-weken, welke sedert 1922 jaarlijks worden gehouden.

Een andere belangrijke jaarlijksche gebeurtenis is sinds 1921 het Engelsch-Amerikaansch seminarium, dat bezocht wordt door groote groepen Amerikaansche maatschappelijke werkers en onderzoekers. Dr. Sherwood Eddy is hun leider, zij komen naar Toynbee Hall om

¹⁾ Bedoeld wordt het groote werk van Charles Booth — niet die van het Heilsleger — *Life and Labour in London*, in 17 deelen. (Noot vertaalter).

Engelsche instellingen te bestudeeren en de leiders te hooren en te ontmoeten van het Engelsche leven en het Engelsche denken. Meer dan duizend Amerikanen, onder welke mannen van beteekenis, hebben deze kweekschool bezocht. Aan beide zijden van den oceaan is het Seminarium van algemeene bekendheid.

Voor de buurt beteekent Toynbee Hall een sociaal centrum. Daar komen vakvereenigingen en de besturen van zieken-, begrafenis-, spaarfonds en enz. enz. bijeen. Plaatselijke dans- en ontspanningsclubs gebruiken de lokalen en zalen. Een groot aantal particuliere gemeenschappen voor maatschappelijk werk en twee regeeringsdepartementen hebben er hunne kantoren. Het rechtskundige bureau voor armen en minvermogenenden houdt er wekelijks zitting. De zakenmannen en de docenten lunchen er geregeld samen ter bespreking van lopende zaken. Op deze en nog andere wijzen is Toynbee Hall geworden tot het middelpunt van het leven der Whitechapelsche buurt.

Er is in de laatste vijftig jaar een zeer groote wijziging gekomen in de levensomstandigheden van Oost-Londen en nergens sterker dan in den omtrek van Toynbee Hall. Whitechapel is tegelijk meer respectabel en minder kleurrijk en romantisch van aanblik geworden dan in 1884. De oorzaken? Het steeds meer binnendringen van de „City" en daarmee gepaard gaande veranderingen in het karakter der bevolking.

En daarbij de sociale wetgeving in het leven geroepen door het „uitvoerbaar socialisme" dat Barnett een van de eersten predikte en in praktijk bracht en dat sedert is doorgedrongen binnen alle politieke partijen. Een bezoek aan de „slums" is niet langer sensationeel als in de dagen van „Donkerst Londen".

Maar het maatschappelijk vraagstuk moge dan minder sensationeel zijn, ernstig is het nog steeds. In den diepsten grond is het armoedeprobleem, wat reeds Barnett's diagnose was. Een settlement als Toynbee Hall heeft nog zeer belangrijke functies te vervullen, als een „Volksuniversiteit", als een maatschappelijk middelpunt voor de overbevolkte buurt, voor jong en oud uit de omringende huurkazernes en als een centrum van propaganda en onderzoek.

In de vervulling van deze oogenschijnlijk oninteressante functies kan Toynbee Hall met recht zeggen, dat het de tradities van zijn stichters voortzet.

Hoe werkt de vrije school?

door G. J. GISCHLER.

Wij staan aan het begin van een nieuwe tijd. Oude waarden en zekerheden hebben afgedaan. De generatie van nu vindt de toegang tot vele welgebaande wegen van vroeger versperd, en moet naar nieuwe mogelijkheden zoeken. De nieuwe tijd roept om de nieuwe mens, hiermee moet de opvoeding rekening houden. Uit de catastrophale moeilijkheden, die iedere overgangstijd kenmerken, worden nieuwe impulsen en waarheden geboren, als zodanig betekenen zulke tijden, ondanks de vele offers die zij vergen, winst voor de toekomst.

Hoe moet de opvoeding veranderen wil het kind van nu, zich naar lichaam, ziel en geest harmonisch ontwikkelen en straks tegen het leven bestand zijt? Hoe kan men bij het kind voldoende originaliteit, zelfvertrouwen en rijkdom ontwikkelen, die hem een houvast zullen geven in de vele onverwachte levensmoeilijkheden en de soepelheid zich snel en vlug aan te passen aan de vele wisselingen, waaraan het moderne leven de mens blootstelt.

Daar de staatsscholen wettelijk te zeer gevangen zitten in het keurslijf van de staatsregeling, zullen het de ongesubsidieerde, particuliere scholen moeten zijn, die baanbrekers zijn voor nieuwe richtingen.

Over een bepaald soort van deze particuliere scholen, waarvan reeds een 25-tal in West-Europa bestaan, wil ik, die jaren lang tot mijn grote vreugde dit hoogst originele en succesvolle onderwijs mocht leren kennen, hier iets laten volgen, te meer daar te den Haag, Zeist en A'dam reeds zulk een school bestaat en dit jaar te Bandoeng de te Vrije-School in Nederlandsch-Indië gesticht is. „Vrij” niet op te vallen in de ongunstige zin van het woord, maar „vrij” van de staats- en gouvernementsregeling.

Na een reis van ruim een jaar door West- en Midden-Europa om kennis te maken met het moderne onderwijs en hare resultaten, kwam ik tenslotte ook te Stuttgart in de Waldorfschool, waar het onderwijs gegeven wordt overeenkomstig de paedagogische beginselen van Dr. Rudolf Steiner.

Tot op die dag volslagen leek op het gebied der Anthroposofie, bracht mij dit verblijf te Stuttgart inderdaad grote verrassingen. Wat ik in deze uiterlijk hoogst eenvoudige school te zien kreeg, boeide me in de allerhoogste mate.

't Onderwijs tintelde van leven, van originaliteit, 't werkte inspiratief op de kinderen. Men voelde, dat de leerkrachten met een zeldzame bewustheid alles voorbrachten, zó en niet anders moest het, toevalligheid was hier uitgesloten. Men speurde wijde perspectieven,

en een diepte van inzicht, die een ongekende draagkracht geven aan de woorden van de docenten en onderwijzers. Daar gebeurde iets, daar stond een geheel leraarscollege van een school met 1000 leerlingen als één man naast elkaar, met volle liefde en overgave voor hun paedagogische arbeid werkend vanuit één groot beginsel. Liefde, overgave, toewijding, ik had ze natuurlijk elders ook gevonden, maar hier was meer, hier was een *onbarmlertig streng* en *consequent* werken aan de eigen morele en geestelijke persoonlijkheid. Een dag na dag zich zelf herzien en een consequent doorgevoerde meditatieve scholing. Daarom maakte het leraarscollege als zodanig *in een school* een sterke indruk. Er waren niet alleen begaafde, geestdrijvende enkelingen, zoals men natuurlijk in alle richtingen vindt, maar 't *geheel* stond op een hoog plan.

En hier leek mij het cardinale punt te liggen.

Met systemen en theoriën hoe hoog, hoe volmaakt ook, *kan men* niet opvoeden. Men voedt slechts op, door de eigen levende persoonlijkheid. Datgene wat levend verwerkt is, dus tot levensbezit geworden is van bepaalde systemen en theoriën heeft slechts waarde voor de opvoeding van kinderen. Daarom behoort het alpha en omega van de opvoeder *zelfopvoeding* te zijn en kan men bij wijze van zeggen, beter zijn kind toevertrouwen aan een doodgewone school met prima leerkrachten, dan aan de allermooiste onderwijsinrichting, waarvan de leerkrachten qua mens disharmonisch zijn of moreel minder sterk staan. Datgene wat mij aan de Waldorf-school meer dan aan een andere trof, was de streng doorgevoerde zelfopvoeding, en de positieve levenshouding van de leerkrachten.

Toen begonnen de gesprekken met de diverse leraren. Ik had mij niet bedrogen, hier was een hoogheid van opvattingen, hier speurde men mogelijkheden, als ik nergens elders had gevoeld.

Hoe is de inrichting van deze Waldorfschool en al de Vrije Scholen naar haar voorbeeld opgericht?

- I. Zij omvat lagere + middelbare school, 7 klassen lagere + 5 middelbaar + 1 examenklasse.
- II. Coëducatie in alle vakken.
- III. Geen standenschool. 't Schoolgeld is progressief.
- IV. Niet dan bij hoge uitzondering blijft een kind zitten. 't Intellect verbetert niet door zitten blijven, integendeel werkt het onverschilligheid en luiheid in de hand. 't Vermindert het zelfvertrouwen van het kind en een lichamelijk rijper kind werkt funest in een klasse met jongeren.
- V. De school heeft geen directeur. Het gehele college van leraren

is verantwoordelijk voor de gang van zaken, wat ieder een veel groter verantwoordelijkheid oplegt ten aanzien van de gehele school.

Een raad van 5-7 leraren wordt jaarlijks gekozen om de school naar buiten te vertegenwoordigen en de administratie te voeren.

- VI. De belangrijkste vakken als moeder-taal, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, plant- en dierkunde, physica, chemie en al de wiskundevakken worden periodesgewijs gegeven, dus voor de tijdsduur van 1-6 weken naar gelang van de leeftijd der kinderen en de belangrijkheid van het vak.

De eerste 2 ochtenduren worden dagelijks aan zulk een vak besteed, zodat de kinderen er zich rustig en zeker in kunnen werken en er zich grondiger mee verbinden, dan wanneer hen nu en nu een ander vak wordt opgedist. Binnen het bestek van die 2 uren is voldoende afwisseling mogelijk, zoodat het voor de kinderen, die moeite met een vak hebben, nooit een-toring of te vermoeiend behoeft te worden. Daarna blijft het rusten tot een volgende periode, bezinkt, wordt soms schijnbaar vergeten, maar door de repetitie aan 't begin van de volgende periode weer in het geheugen teruggeroepen. De ondervinding is, dat het kind met groter vreugde de vakken op deze wijze in zich opneemt, omdat de afwisseling groter is. Slechts het rekenen moet voortdurend geoefend. Een kort ogenblik wordt daar per dag aan besteed buiten de eigenlijke periodes om.

- VII. De vreemde talen worden op de Vrije School van de eerste klasse lagere school af gegeven, 2 in de 1e kl., de 3e in de 3e kl. Daar het kind van 6 jaar nog zeer dicht bij de nabootsingsleeftijd staat, neemt een kind veel gemakkelijker op deze leeftijd een vreemde taal in zich op dan later, wanneer het hem veel groter moeite kost uitspraak en intonatie juist weer te geven. Terwijl dit een voorsprong geeft op de vreemde talen in de middelbare school, zodat men dan meer tijd aan literatuur kan geven en uren, die anders voor rekening van de talen komen, nu voor wiskunde kan vrijmaken en andere vakken, die zeer veel van het intellect van de kinderen vergen.

Dat dit jeugdig leren van vreemde talen verwarrend zou werken op het kind is onjuist, daar men op een leeftijd begint, dat het kind zijn moedertaal al tot zekere hoogte beheerst. De vreemde talen worden in de lagere klassen van de lagere school sprekenderwijs gegeven, zooals ze hun moedertaal leerden.

Geschreven zien de kinderen 't pas tegen het eind van de derde klasse. Terwijl in de 4e met de eerste beginselen van de grammatica begonnen wordt.

- VIII. Aan iedere Vrije School is een schoolarts verbonden, die deel uitmaakt van het leraren-college. Hij is de trouwe raadsman, die de leraren en ouders op medisch-, physisch- en psychologisch gebied bijstaat. Hij heeft toegang tot *alle* lesuren, observeert de kinderen en geeft de betreffende leerkrachten raad, hoe ze met een bepaalde factor *meer* in het bijzonder bij dit of dat kind rekening zouden kunnen houden. Zijn werk is in hoofdzaak *voorkomend*.
- IX. Dezelfde leerkracht van de lagere school gaat tot en met de 8e klasse met de kinderen mee. Pas bij de puberteitsovergang (wat een natuurlijke afsluiting van een bepaalde levensperiode is) gaat het kind in handen van vakleraren over. Dit is nodig, omdat het paedagogische *zwaartepunt* in de lagere schoolleeftijd valt en opvoeden een werk van *jaren*, niet van dagen is. Slechts door jarenlang contact kan die band tussen een toegewijde leerkracht en haar klasse groeien, die paedagogisch voor de kinderen het vruchtbaarst is. Ook komen soms pas na jaren de gevolgen van de paedagogische maatregelen voor de dag, die men in de laagste klassen getroffen heeft. Tegen te grote eenzijdigheid wordt gezorgd door de vakleraren van zang, curythemie, gymnastiek, handenarbeid, tuinbouw, handwerken enz.
- X. De niet intellectuele vakken vallen op de latere uren van de dag.
- XI. Huiswerk wordt in de eerste 4 klassen niet, in de 5e en 6e zeer weinig gegeven.
- XII. De *Vrije Scholen* zijn *neutrale* scholen. Anthroposofie wordt de kinderen *niet* bijgebracht. Zij dient de leerkrachten slechts tot richtsnoer om het kinderwezen steeds zuiverder te kunnen benaderen. Het onderwijs is klassikaal met mogelijkheid tot individuele opgaven.

Maar dit alles beperkt zich slechts tot het uiterlijke van de Vrije School. Het essentiële verschil tusschen iedere Dr. Steiner-school en andere onderwijs-instituten is, dat de harmonische groei, naar lichaam, ziel en geest van het kind, de menswording, nummer één is; het levend, scheppend inspiratief onderwijs meer en bewuster tot in de details wordt doorgevoerd, dan ik ooit elders zag.

't Leerplan is *geheel* overeenkomstig de verschillende ontwikkelingsstadia van het kind opgebouwd en houdt in de 1e plaats met het paedagogische rekening.

Wie een kind disharmonisch en onevenwichtig laat en zich slechts tot de intellectuele ontwikkeling beperkt, spant het paard achter de wagen, levert een eenzijdige stumperd aan de maatschappij af, die wel tot bepaalde starre denkwijzen in staat is, maar bij de minste levensschokken *dérailleert*, omdat hij theoretisch en levensvreemd werd opgevoed.

Wat haten alken, getuigschriften, diploma's voor het levensgeluk van de mens, als hem levenswijsheid, levensliefde, levensmoed ontbreken? Is het karakter niet steeds waardevoller gebleken dan schoolknipblijf, originaliteit en het in staat zijn tot scheppend denken, meer dan *academische* kennis? Hoevelen in deze maatschappij zijn scheppend in hun denkvermogen, hoevelen groeien in geestelijke zin, ook na hun 28e à 50e jaar?

Moet men niet vaak in de opvoeding de fout en oorzaak zoeken? Kreeg men in het gewone onderwijs niet dikwijls steun voor brood? Hoeveel blijft daarvan als *levensvatbaar* hangen?

Moet men dus actes, diploma's en examens negeren? Zoolang de maatschappij slechts de poorten tot bepaalde betrekkingen openstelt via de brug van bepaalde actes en examens kan men, ondanks de diepste overtuiging hoe slecht en betrekkelijk de maatstaf is, die bij bepaalde examens wordt aangelegd, dit *niet* doen. Men snijdt dan te veel wegen bij voorbaat voor het kind af.

Daarom leidt de Vrije School ook wel degelijk voor het eind-examen op. (Dit jaar slaagden 5 van de 4 candidaten.)

Hoe kunnen we nu het ideaal wat we ons voor oogen stellen met de opvoeding van een kind bereiken?

- 1e. n.l. de mens in het *denken* tot de voor hem in het leven *grootst mogelijke klaarheid* te brengen.
- 2e. In het *voelen* tot de voor hem hoogst mogelijke *liefdevolle ont-plooiing* en *verdieping*.
- 3e. En in het *willen* tot de voor hem grootst mogelijke *intensiteit, vastheid* en *energie*.

Hoe kunnen we dit inderdaad verwezenlijken, zoodat 't *praktijk* en *levende waarheid* wordt en geen dode theorie blijft, want aan theorieën is deze tijd rijk, maar wat hebben we aan de schoonste theorieën, als ze levensvreemd blijven?

Door van het *gehele levende kind zelf* uit te gaan en niet bij ons denken over het kind te blijven staan. Met het intellect bereiken

we slechts ten dele de mens, dat wordt in deze tijd nu we allen, zelfs de onintellectuelen, toch geïmpregneerd zijn met het intellectuele denken van deze tijd, te vaak vergeeten.

Men vergeet, dat men in ieder kind een driehed voor zich heeft: lichaam, ziel en geest, die elkaar over en weer, bij het levende organisme beïnvloeden. Met het kennen van de wetten van de *dofe materie* onder invloed van het natuurwetenschappelijk denken van de laatste eeuw, dat zulk een hooge vlucht heeft genomen, waar het de technische ontwikkeling betreft, is men te vreemd komen te staan tegenover de zieleprocessen, die slechts door de wetten ~~van het ziele~~ wezen te benaderen zijn, terwijl de geest zijn eigen wetten heeft, liggend op het gebied van de geest, die slechts langs de weg van geesteswetenschappelijk onderzoek, van verdieping door meditatie ~~te leren~~ zijn.

Welke grote ontwikkelingsstadia kan men bij het kind duidelijk onderscheiden?

Bij de geboorte kan men eigenlijk slechts van de geboorte van het fysieke lichaam spreken, ziel en geest zijn dan nog slechts dromend en slapend aanwezig. In deze eerste levensjaren kan men waarnemen hoe er ordening komt in de chaotische bewegingen, hoe er uitdrukking begint te komen in het gezichtje en 't wezen van het kind. De geest werkt er aan. 't Kind is geheel overgegeven aan zijn omgeving, men zou haast van een religieuze overgave kunnen spreken. En het bouwt zijn lichaampje niet alleen op doordat het voedsel tot zich neemt, maar wat er aan moraliteit en liefde in de directe omgeving van het kind leeft neemt het ook in zich op en doet zich zelfs tot in het fysieke van het kind gelden. Terwijl de eerste jaren alle krachten voor de opbouw van het lichaam noodig zijn, verandert dit omstreeks het 6e en 7e jaar. Men zou eigenlijk de tandenwisseling tot zekere hoogte (alle ontwikkeling gaat langzaam, terwijl men echter op bepaalde leeftijden van grote sprongen in de ontwikkeling kan spreken) kunnen beschouwen, als de afsluiting van deze eerste periode.

In verhouding groeit het kind niet zoo enorm meer, en komen groeikrachten vrij, die als het ware latent gebleven zijn en zich nu op een hoger plan metamorphoseren n.l. helpen aan de opbouw van het geheugen. Vóór het 7e jaar is het geheugen meer gebonden geweest aan de zintuiglijke waarneming en *gewoonte-handelingen*. Vandaar dat een klein kind uiterst conservatief is, handelingen, dagindeling, verhalen liefst op dezelfde wijze herhaalt.

Na het 7e jaar emanciperen zich de geheugen-krachten en wordt het kind rijp voor de school.

Is dit 6- tot 7-jarige kind nu een denkend en intellectueel wezen?

In eerste instantie zeer zeker *niet*.

't Is integendeel in hoge mate dikwijls onlogisch in zijn handelwijze.

Het is n.l. in de eerste plaats in de jaren tusschen 7—14 een veelend wezen, levend in sympathieën en antipathieën.

Wil men het kind het onderwijs dus zo geven, dat het er het meeste profijt van heeft en het minste door vermoed wordt, dan moet men aanknopen bij het gevoelsleven. 't Kind moet sterk beeldend onderwijs ontvangen, *volgevallen* aan het goede en *schone* krijgen, een innerlijke *vreugde* daaraan beleven, antipathie tegen het *boze* en *lelijke* niet op grond van een gebodssysteem. Het wil dit onder leiding van de autoriteit van de opvoeders, hetzij ouders of onderwijzers. Terwijl het zeer jonge kind onbereikbaar is voor ieder autoriteits-principe, huilt als het een gevoel van lichamelijk onbehagen heeft, handelt en zich beweegt volgens eigen innerlijke wetten, 't iets oudere kind meer reageert op de intonatie van onze stem, dan op de verstandelijke inhoud van onze woorden, heeft 't 7—14-jarige kind behoefte aan een *autoriteit*, die hij volgt en hem leiding geeft in zijn nog onvolwassen wilsleven. Een kind heeft behoefte op deze leeftijd aan *zulk een leiding*, het voelt er zich *rustig* en *veilig* in. *Niet* te willen ingrijpen in het wilsleven van het kind, omdat we mis zouden kunnen tasten is *negatief*, hiermee hangen we slechts ons zelf het brevet van onbekwaamheid om. Het kind heeft nog geen geëmancipeerde wil, kan niet *vrij willen*, dat kan men pas als de *persoonlijkheid* ontwikkeld is, als men geestelijk rijp en vrij is uitgegroeid, dus op veel en veel oudere leeftijd.

Natuurlijk heeft men met *tact* en *wijsheid overeenkomstig* het wezen van het kind hem te leiden. Men schoolt dus dit wilsleven niet door het kind *vrij te laten*, maar door het kind als *geheel* in het onderwijs op te nemen, hem niet slechts met het hoofd, maar met zijn gemoed, zijn handen, voeten en lichaam te laten werken.

Niet omdat onze paedagogie een cultus van het gevoelsleven maakt, appeleren we door ons kunstzinnig-beeldend onderwijs, daaraan in deze jaren zoo sterk, maar omdat hier in deze jaren het zwaartepunt ligt, 't kind is overwegend gevoelswezen. In deze jaren legt men de basis voor een liefdevolle levenshouding, voor enthousiasme en levenswarmte, op grond van een *liefdevolle* verbinding met het leven die nu gelegd moet worden, kan zich later de mensch ontwikkelen wiens *wil* geleid wordt door deze positieve genegenheid voor al wat goed en schoon is, die niet uit harde, koude plicht handelt, maar uit overtuiging het goede, ware en positieve wil.

Door het kind ook met het lichaam veel te laten doen, wat abso-

luut niet beperkt behoeft te blijven tot gymnastiek, eurythmielessen en de handarbeidsvakken enz. maar zeer goed in het rekenen — Ned. Taal onderwijs opgenomen kan worden, komt men tegemoet aan de *bevegingszin* van het jonge kind, die nu zinvol en niet chaotisch, maar onder leiding doelbewust in het onderwijs benut wordt.

Het onderwijs, dat zó en ook *rhythmisch* gegeven wordt, is tevens speciaal voor het minder intelligente kind een weldaad, omdat het zich op deze wijze met de te leren stof verbinden kan, daar dit het kind veel minder inspanning kost, dan wanneer het alleen met zijn hoofd moet werken, terwijl het harmoniserend werkt op het schanderende kind. Want droog intellectueel onderwijs is voor *alle*, ook de meest intelligente kinderen funest, 't kweekt eenzijdige oude mannetjes en vrouwtjes, 't werkt verstarrend, verhardend, sklerotiserend. Veel gevallen van arteriosklerose op veel oudere leeftijd ook na het 50e jaar, hangen samen met té eenzijdig intellectueel onderwijs in de jeugd.

Bij het onderwijs in deze jonge jaren moet men zeer sterk rekening houden met het *rhythme*.

Al wat *rhythmisch* gebeurt vermoeit 't minst. (Werkzaamheid van hart en longen gaat onverpoosd door van geboorte tot dood *zonder* te vermoeien, spier- en hersen-werkzaamheid vermoeit wel).

Voor het jonge kind is het *rhythmische* element levensvoedsel (behoefte aan *rhythmische* versjes bij het heel jonge kind met zinloze inhoud). 't Werkt harmoniserend op de nog niet gereguleerde ademhaling-bloedsomloop van het kind. Welke factoren moet men in deze jaren nog meer in het oog houden, wil het kind zich zo *intensief* mogelijk met de leerstof verbinden? Want op de *intensieve* verbinding komt het aan, wil het onderwijs voor het hele leven vrucht dragend zijn.

Door met subtieler wezensverschillen rekening te houden, die bijv.

a. voortvloeien uit de verschillende *temperamenten*. Een duidelijk uitgesproken temperament brengt met zich bepaalde sympathieën en antipathieën en een uitgesproken geaardheid, waaraan men bij het jonge kind deels tegemoet moet komen, wil het kind vol profijt van het onderwijs hebben.

Verder met behoefte aan afwisseling in

b. *Humor, tragiek*,

Spanning, ontspanning.

Vrolijkheid, ernst.

Beweging, rust.

Hanteren we op deze wijze het onderwijs met een soepelheid, die steeds rekening houdt met de kinderen in de klasse, dan zal het

onderwijs voor een bepaald leerjaar steeds weer anders gegeven moeten worden, niet naar de soort en hoeveelheid der te behandelen stof, maar naar gelang van de eisch, die de kinderen ons door hun wezen stellen.

Omstreeks het 9e à 10e jaar treedt bij de kinderen een verandering op. 't Kind wordt „Ik-bewuster“, het gaat zichzelf meer als individu beleven, tegenover de hem omringende wereld en de natuurrijken, waarmee het voordien veel meer verbonden was. Nu is de tijd gekomen het kind dierkunde, plantkunde, geschiedenis, aardrijkskunde te geven.

Omstreeks het 12e, 13e jaar betreedt het kind weer een nieuwe levensfase. Het groeit meer in de mechanische bewegingen van zijn skelet, dat groter en zwaarder wordt in deze jaren. De natuurlijke gracie, die de bewegingen van het kleine kind kenmerken, gaat verloren. Houterig, ongracieus en onhandig wordt het kind, speciaal de jongen. Nu is de tijd aangebroken om met vrucht onderwijs te geven in vakken, waarin de mechanische wetmatigheid heerscht, men kan met physica, meetkunde, algebra beginnen.

Eindelijk zijn we de puberteitsleeftijd genaderd.

* * *

De puberteit 14—15 jaar tot het eind van de schoolleeftijd.

Evenals men de tandenwisselingstijd als de afsluiting van de werking van bepaalde plastische krachten kan beschouwen, kan men de puberteitsleeftijd beschouwen als de afsluiting van de werking van bepaalde muzikale krachten in de opbouw van het lichaam van de mensch (men denke ook aan één der symptomen n.l. de stemverandering).

Meer dan men beseft, werkt nu het gesproken woord, niet alleen *wat*, maar speciaal *hoe* men de dingen zegt. Een welluidende muzikale stem, een goed verzorgde stijl, een mooie opbouw van de te doceren stof, een kunstzinnige, welverzorgde taal en bijpassend gebaar, helpen het kind en hebben sterke invloed op deze leeftijd.

Nu ontwaakt in de jonge mens zijn bewuste liefde tot wereld en mensheid, waarvan de liefde tot het andere geslacht slechts een klein onderdeel is. Vriendschapsbanden worden gesloten, sociale neigingen komen te voorschijn, clubs vormen zich.

't *Denklevens* begint zich nu vrij te ontwikkelen. 't Begrip voor *oorzaak* en *gevolg* ontwaakt. Te voren kan men volgens deze wetmatigheid het kind eigenlijk geen geschiedkundige ontwikkeling doen begrijpen. Nu wel.

Denkend wil de jonge mens nu het leven benaderen en leren kennen. Op grond van innerlijke intellectuele overwegingen en overtuigingen

gaat het kind goed en slecht onderscheiden. Inplaats van de overgave aan de autoriteit van de opvoeder, treedt nu een bewust en kritisch onderscheiden. Zelf kiest het kind zich zijn helden, uit vrije innerlijke overtuiging.

De tijd van de enkele klasseleraar, die tot het begin van de 9e kl. het kind begeleidde, is nu voorbij. Vele vakleraren treden in zijn plaats.

't Onderwijs wordt van nu af meer op de ontwikkeling van het denken gericht.

Maar men heeft met meer factoren rekening te houden, wil men de kinderen door deze aan stormen en onevenwichtigheid zoo rijke tijd zoo goed mogelijk heen helpen.

Welke werking heeft de puberteitsovergang op den jongen en het meisje?

In beiden ontwaakt het begeerte-, het liefde-, het geslachtsleven. Bij het meisje in de regel iets vroeger. Bij haar blijft, ook in de komende jaren, het gevoelsleven overheersen, minder dan bij den jongen, wordt het geleid en beheerst door *het ik*. Maar de vrouw veel meer dan de man draagt in het diepst van haar ziel een kosmisch-ideaal beeld, een norm voor goed en slecht. Dit ideaalbeeld, deze innerlijke maatstaf en zekerheid is haar een gids. Daarom treedt zij reeds in deze jaren met een zekerheid en scherpte van intuïtie op, die de jongen totaal mist. Bij de vrouw zal het begeerte- en gevoelsleven de overhand behouden, ook na haar 20—21e jaar, bij den man is dat anders.

Het bewustzijn, het Ik is daar de overheersende factor, denkend, begrijpend wil de man de wereld en het leven doorvorsen en benaderen ook de vrouw, die hem meestal het grootste raadsel is. De man oordeelt en veroordeelt volgens zijn bewuste intellect, de vrouw oordeelt en veroordeelt volgens haar diepste gevoel, volgens een onmiddellijk aanvoelen van de mens en de levenssituaties.

Daar het Ik nog niet gëmancipeerd is in deze puberteitsjaren en slechts tegen het 21e jaar zich langzamerhand vrij ontwikkelt, mist de jongen het richtsnoer, dat hem later leiden zal in zijn leven. Zijn optreden is veel onhandiger, hij komt in de ware zin des woords in de lummel- en vlegeljaren.

Maar nog iets anders grijpt plaats. In deze leeftijd voelen jongen en meisje, dat iets in hen ontwaakt en gerijpt is, wat men niet naar buiten toont, wat men verborgen houdt voor de wereld.

Dit roept het *schaamte*gevoel te voorschijn en dit doet zich tot in de onbewuste gebieden van het zieleleven gelden.

De jongen en het meisje *verbergen* hun werkelijke gevoelens. De jongen toont zich lummelachtig, ruw, slungelachtig, om alsjeblieft niemand te behoeven tonen wat er aan betere, teerdere gevoelens en tendenzen in hem leven. Het meisje toont uiterlijk het omgekeerde, ze wil op de voorgrond treden, zich doen gelden, een zekere koketterie en snibbigheid, een overdreven gevoel van eigenwaarde ontwikkelt ze.

Aan kritiek ontbreekt het haar lang niet in deze dwaze en toch zo ontroerende leeftijd. Dit tolereert ze niet, dat kan ze zich niet laten welgevallen, wat verbeekdt de wereld zich wel! Zij zal wel eens tonen wie ze is!

Maar nu de grond der zaak bedekt ook zij onder al die uiterlijke demonstraties haar werkelijke diepere gevoelens.

Wille *guch* wordt in deze aan den opvoeder gesteld?

Ten eerste euideloos veel zin voor *humor*. Zonder humor komt men nooit, maar in deze tijd heelemaal niet, met de kinderen klaar.

Met een zekere fijngevoelige tederheid moet men verder het diepere meer verstopte wezen, het schaamtegevoel, respecteren. Dit behoeft nooit in woorden door te klinken, maar moet uit onze houding spreken en heeft een ongehoord grote opvoedkundige werking.

Tegenover den jongen moet men laten blijken, dat men zijn vlegelachtigheid, hoewel men er indien nodig op ingaat, toch in de grond niet zo serieus neemt, terwijl men de koketterieën, de snibbigheden en arroganties van het meisje met een zekere humoristische, welwillende gratie opvangt, maar figuurlijk gesproken haar dan de rug tokeert, er dus geen innerlijk aandeel aan neemt.

Wil men de kinderen in deze jaren een werkelijke steun meegeven, dan behoort men er nu voor te zorgen in het onderwijs religieuze en morele gevoelens wakker te roepen, wat aan de hand van de behandeling van litteratuur en geschiedenis zeer goed kan. Ook moet men de kinderen een open oog trachten te geven voor het aesthetische in de wereld. Een gevoel voor de grandiooze schoonheid van een zonsop- en ondergang, van een zee bij stormweer, de ontroerende teerheid der ontkluikende bloemen, de pure blankheid van een wijde sneeuwvlakte enz. zal hen in deze jaren meer behoeden voor verkeerde erotische neigingen, dan alle mogelijke tot in het uiterste gedreven sexuele voorlichting. Dit laatste concentreert de aandacht steeds meer op het punt in kwestie, waarover jongeling en meisje ingelicht moeten worden. Niet echter behoort het in het centrum der aandacht te staan op deze leeftijd.

Een warm gevoel voor het *verhevene* en *schone* bezorgt een tegenwicht. Vandaar, dat op de Vrije School in de 9e kl. het kunstge-

schiedenisonderwijs begint, kinderen aan het grote schoolorkest kunnen deelnemen, veelstemmige koren uit de klassieke meesterwerken gezongen worden, de handwerkklassen en de houtarbeid nu meer op het vrij-kunstzinnig-scheppende gericht zijn.

Men moet ook hier weer een onderscheid tusschen jongens en meisjes in het oog houden.

Men moet trachten de moreel-ethische gevoelens voor het meisje zo te ontwikkelen, dat zij bij haar met een schoonheidsprincipe verbonden worden.

Zij moet als het ware een zekere mate van aesthetische vreugde in het goede, zedelijke en religieuze hebben. Het meisje moet welbehagen voelen in de goddelijke, bovenzinnelijke oorsprong van de wereld, het wil rijke beelden voor haar gevoelsleven en haar phantasie, die uitdrukken hoe schoon een goed en edel mens is, terwijl men bij den knaap op de innerlijke kracht doelen moet, die het gevolg is van zedelijke hoogheid, en die van de edele mens uitstraalt.

Het meisje heeft men in deze jaren voor verwekelijking te behoeden, het mag geen zinnelijk-aestheetje worden. Gemoeidswarmte en levensliefde moeten haar daarvoor behoeden.

De jongen mag geen krachtpatser worden. Daarom hebben kinderen van deze leeftijd zeer sterke behoefte aan idealen. Idealen, die een wilskarakter dragen, een doelstelling hebben. Het begeerteleven der kinderen heeft behoefte aan de steun, de ruggegraat, die krachtige idealen het geven. Het meisje en de knaap vragen zich af: „waartoe is het leven er"? 't Leven moet zin hebben. Wat is de zin, het doel van het leven? 't Verlangt van ons een richtsnoer. Geen groter zegen, dan wanneer de jongeling en het meisje in deze leeftijd een mens ontmoeten, tot wie zij vol verering kunnen opzien. Dat kan richtinggevend zijn in hun leven. Ze hebben behoefte aan heldenverering, grootheid, hoogheid van geest en hoeveel meer doet het „levende voorbeeld" niet, dan de „beschrijving" van een held!

De jongen vraagt ook hier weer meer naar de afgeronde persoonlijkheid, het karakter van de betreffende mens, het meisje naar de belevingen, de daden, de gebeurtenissen uit het leven van den held.

't Is dus nodig, dat wij van de meer uiterlijke levensverschijnselen, die kinderen van een 9e klasse nog sterk boeien, tot de dieper liggende innerlijke opvatting der dingen overgaan. Terwijl bijv. de humor en de kritiek in de litteratuur een hoofdmotief voor dat onderwijs in de 9e klasse vormen, gaat men in de 10e klasse tot de innerlijke structuur der taal over, men behandelt metriek, poëtië en woordafleidingen. Aan de hand van de behandeling van het Nibelungenlied

en de Gudrunsaage toont men aan, hoe de liefde zich vanuit de gebondenheid der bloedsverwantschap tot de vrije individuele liefde ontwikkelt, van heidendom tot Christendom met andere deugden en doelstellingen.

Over het geheel wordt de leerstof in de 10e klasse vanuit het gezichtspunt van het natuurleven behandeld, terwijl men in de 11e klasse overgaat, ze vanuit het gezichtspunt van het zieleleven te bespreken. Lyriek en Romantiek worden behandeld, maar ook het dramatische element in de litteratuur. Men gaat uit van de Parzivallegende van Wolfram v. Eschenbach en zoekt in de latere litteratuur metamorphen van een soortgelijk motief, terwijl men dit tot in de 19e eeuw vervolgt.

In de 12e klasse, die de eigenlijke afsluiting van de school vormt (de 13e klasse is slechts gericht op de voorbereiding van het eindexamen) wordt de leerstof van uit geestelijk gezichtspunt doorgenomen. De wereldlitteratuur van de laatste 100 jaar wordt behandeld. In de geschiedenislessen geeft men een samenvattend beeld tot op de huidige tijd toe.

In alle vakken wijst men op grote samenhangen, men geeft een synthese, zoodat het wereldbeeld wat het onderwijs op de Vrije School geeft, als een machtig en veelzijdig bouwwerk voor den jongen mens oprijst en hem de samenhang der dingen doet zien.

Hij heeft hoge ideële waarden leeren kennen. Sterke positieve impulsen voor zijn toekomstig leven meegekregen, hij heeft zelfstandig leren werken en kan nu met vrucht een hogere studie vervolgen, die hem meer in „speciaal“ gebieden van de wetenschap zal voeren.

Doordat tot in de hoogste klasse toe voortdurend voor een harmonische ontwikkeling van lichaam, ziel en geest is gezorgd, staat de jonge mens niet als eenzijdige intellectuele karikatuur in het leven, met een openhooping van theoretische, levensvreemde kennis, die slechts een ballast voor de geest zijn.

In de intellectuele vakken heeft hij zijn denken gescherpt, in de kunstvakken zijn gevoel ontwikkeld, in de practische vakken handenarbeid, tuinbouw, eurythmie, gymnastiek, veldmeten, kamperen, zijn lichaam en handen.

Geen wonder, dat de oud-scholieren voldoen in de maatschappij. Zij hebben zich niet volgens vaste schablonen ontwikkeld. Door de wijze van lesgeven is originaliteit, soepelheid in hun denken aangeweekt en hebben ze hun aanpassingsvermogen ontwikkeld. Wat de jongeren in deze ontredderde tijd steeds meer te pas zal komen,

omdat vele oude waarden hebben afgedaan en men nieuwe levenswegen overeenkomstig nieuwe idealen te zoeken heeft.

Mag ik eindigen met een van Dr. Steiners eigen woorden:

Dem Stoff sich verschreiben,
Heiszt Seelen zerreiben.
Im Geiste sich finden
Heiszt Menschen verbinden.
Im Menschen sich schauen,
Heiszt Welten erbauen.

Het Gedenkboek der Maatschappij tot nut van 't algemeen

door Prof. Dr. H. BRUGMANS.

De redactie van Volksontwikkeling heeft mij gevraagd een enkel woord in dit orgaan te willen wijden aan het Gedenkboek van onze Maatschappij, uitgegeven bij haar anderhalve-eeuwfeest. Het kan de bedoeling niet zijn den inhoud van dit lijvige boek ook maar in het kort te resumeeren en evenmin de inhoudopgave af te schrijven en daardoor aan te wijzen, welke Nutsmannen van nu zich gegeven hebben aan haar geschiedenis, gezien van verschillend standpunt, tot uiting komend in haar veelzijdige werkzaamheid. Ik moge volstaan met naar aanleiding hiervan te zeggen, dat dit gedenkboek door zijn zeer veelzijdigen inhoud een vraagbaak zal worden en blijven voor wie in groote lijnen wil weten, wat het Nut in de anderhalve eeuw van zijn bestaan heeft beoogd niet alleen, maar ook tot stand gebracht. Wie wil, kan het hier vernemen van de meest ervaren en beproefde deskundigen.

Maar het gedenkboek geeft meer en juist daarop wilde ik de aandacht vestigen, zelfs den nadruk leggen. Het Nut bestaat thans anderhalve eeuw; het dagteekent uit de nadagen der republiek en is bepaald van patriotschen huize met een inslag van dissenterschap. Welnu, van hoeveel genootschappen, maatschappijen kan het worden gezegd, dat zij bij dezen ouden oorsprong niet alleen nog leven, maar nog krachtig zijn en bloeien? Een traditie is stellig een kostbaar goed; een nobele traditie is even zeker een sterke kracht ten leven. Maar geen mensch en geen groep, welke ook, kan van traditie alleen leven, ook niet, wanneer men zelf de illusie daarvan heeft. Een traditie moet niet alleen geestelijken inhoud hebben, zij moet dien inhoud niet

onveranderd aan het nageslacht overleveren; zij moet dien inhoud integendeel steeds vernieuwen, kan het zijn, veredelen. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat zij steeds met alle opiniën van den dag moet medegaan, en nog veel minder, dat zij als de weerhaan met alle winden in ons veranderlijk geestelijk klimaat moet meedraaien. Maar dat beteekent wel, dat deze oude traditie zich steeds moet vernieuwen, dat zij zich altijd moet aanpassen aan wat na zorgvuldige keuring deugdelijk en waardevol is gebleken. Vrijheid en gezag, deze polen van ons Nederlandsche volksleven, beheerschen ook het leven van onze maatschappij, het gezag der traditie en de vrijheid die traditie telkens weer te vervullen van de idealen van een telkens weer nieuwen tijd.

Het is wel zeker, dat onze maatschappij met haar traditiën en idealen nimmer het Nederlandsche volk als geheel heeft gegrepen. Waarlijk niet te verwonderen. Hoezeer men in onzen kring het woord neutraliteit wel al te dikwijls in de mond heeft gevoerd, neutraal kan niemand zijn, die het waardig ernstig meent met zijn beginselen. Er waren en zijn dus velen, die zich door ons levensdoel niet voelen geboeid, eerder afgestooten. Maar wat wij na anderhalve eeuw toch wel hebben gewonnen, is de eerbied van ons streven bij andersdenkenden: juist onze overtuiging heeft dien eerbied opgewekt, veel meer dan een fictieve neutraliteit. Onze maatschappij zegt reeds in haar naam, dat zij werkt voor het algemeen, maar zij heeft nooit de illusie kunnen hebben, dat zij daarbij steunde op het algemeen. Zoo iets heeft nimmer bestaan, bestaat niet en kan ook niet bestaan. Het geestesmerk van ons volk, waarvan Huizinga in ons gedenkboek spreekt, draagt ook onze maatschappij; maar zij heeft ook kenmerken, die uit een bepaalden tijd zijn gegroeid en zich daarna hebben ontwikkeld tot wat wij thans in het Nut als sprekende eigenschappen waarnemen. Altijd zullen wij blijven streven naar een humanistisch Christendom, waarvan Kohnstamm de groote waarde en ook de eigenaardige zwakheden uiteenzet: maar hoe weinigen verstaan dit ideaal buiten dezen kring en — laat ons eerlijk zijn — toch ook wel daarbinnen.

In anderhalve eeuw is zeer veel veranderd in de geestelijke structuur van het Nederlandsche volk. De geestelijke sfeer der achttiende eeuw is ons wat vreemd geworden — is zij eigenlijk wel geheel van ons vreemd? Ik kan het, gezien vele geestelijke stroomingen van onze tijd, nauwelijks gelooven. Dat is niet alleen een nadeel. Want al zijn wij veel minder nuchter geworden dan ons voorgeslacht, de demonische heroiek van andere volken van onze dagen is ons vreemd gebleven. Wij blijven als onze voorouders werkzaam tot nut van het algemeen, maar het nut zien wij ruimer en breeder dan zij. De mensch heeft veel

dingen noodig, die in engeren zin tot niets ter wereld nuttig zijn: men zou kunnen zeggen, dat men juist die dingen het meest ontbeert, die men het minst noodig heeft. Dit bewustzijn breekt zich in onzen tijd steeds meer baan, ook in het Nut. Zoo gezien en zoo opgevat, heeft het Nut niet alleen een heden, maar ook een toekomst.

Met deze weergave van een indruk moge ons gedenkboek de wereld ingaan!

Boekaankondiging.

Edwin R. Embree, Margaret Sargent Simon, W. Bryant Mumford: *Island India goes to school*. The University of Chicago Press, 1954. \$ 2.—.

In 1933 vertrokken naar Ned.-Oost-Indië, uitgenodigd door het Gouvernement, ter bestudering van land, volk en onderwijs 3 personen onder auspiciën van de Julius Rosenwald Stichting. Het waren: 1e Edwin R. Embree, de president van de Julius Rosenwald Stichting, die zich in dienst van deze stichting en van de Rockefeller Foundation jarenlang bezighield met rassenkwesties en met het onderwijs onder de negers; 2e Margaret Sargent Simon, secretaresse van de Julius Rosenwald Stichting en 3e W. Bryant Mumford, hoofdinspecteur en organisator van het onderwijs in Brits Taganyika. Van hun ervaringen stelden zij een rapport samen, hetwelk onder den titel „Island India goes to school”, bijzonder smaakvol en verzorgd werd uitgegeven.

Het werk vangt aan met een beschrijving van de geografische gesteldheid, het klimaat, de voortbrengselen en de verscheidenheid der Maleise volkeren. De invloeden der vreemde Westerse en Oost-Aziatische volken en van verschillende religies als Hindoeïsme, Islam en Christendom worden in het kort besproken, terwijl ook aan de

levenswijze der bevolking indische bladzijden worden gewijd.

Het overgrote deel van het werk is gewijd aan het schoolwezen. Wij vinden een beschrijving van de verschillende schoolsoorten, welke naar de inlandse en Europese bevolking zijn opgericht. Een en ander wordt door statistische gegevens toegelicht en met afbeeldingen geïllustreerd. In een hoofdstuk „Comments on present schools” worden de bezwaren tegen het overigens geprezen opvoedingssysteem vermeld. De bedenkingen zijn in hoofdzaak gericht tegen de nalatigheid van het Gouvernement, om de inlandse bevolking te brengen tot zelfopvoeding. Relatief te veel aandacht wordt volgens de schrijvers besteed aan de technische verbetering der op de Europese markt gerichte productie, een streven waaraan ook het onderwijs dikwijls ondergeschikt gemaakt wordt. Andere punten van critiek vormen de dreigende overbevolking van Java en de hygienische toestanden waaraan te weinig aandacht zou worden geschonken. Het boek besluit met belangwekkende beschouwingen over de gewenste verhouding tusschen moederland en kolonie, de taak der kolonisten volgens Pres. Wilson, de betekenis der technische vooruitgang voor het Oosten en vele andere vraagstukken, waarvoor een land als koloniserende mogendheid gesteld wordt.

INHOUD VAN AFLEVERING 3.

	Bladz.
Problemen van vrije tijd, door J. Hovens Greve	66
Toynbee Hall's vijftigjarig bestaan II, door E. C. Knappert	82
Hoe werkt de vrije school? door G. J. Gischler	89
Het gedenkboek der Maatschappij tot nut van 't algemeen, door Prof. Dr. H. Brugmans	102
Boekaankondiging door §.	
Edwin R. Embree, Margaret Sargent Simon, W. Bryant Mumford. Island India goes to school	104

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren a f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—. van 6 serie's f 15.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpsaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere informatie zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

De opleiding van den onderwijzer (in verband met zijn sociale taak) ¹⁾

door G. VAN VEEN.

De economische toestand van een volk is de aanduiding van het meest ingewikkelde samenspel en tegenstreven van ongetelde morele, geestelijke en materiële krachten en machten.

Dr. H. Colijn.

In „Het Onderwijs” van 25 Augustus l.l. kwam een artikel voor van een van de redacteuren, examinerator voor de hoofdaacte, getiteld: „Het Nederlands in het moeras”. Dit artikel bevatte materiaal, om een beeld te geven van het droevig verval, waarin de scholing van den onderwijzer, die opgaat voor zijn hoogste bevoegdheid, speciaal wat de moedertaal betreft, verkeert.

Deze daad verdiende m.i. lof en was uit een oogpunt van publiek belang volkomen gerechtvaardigd. „De nood was den auteur opgelegd” en ik kan mij moeilijk voorstellen, dat hij daartoe zal hebben besloten zonder daarin den examenvoorzitter te hebben gekend.

Hij schreef o.m.:

„Waar blijkbaar alle zelfcontrole bij het schrijven ontbreekt, behoeft het niet te verwonderen, dat er herhaalde malen heel ernstig gezondigd wordt tegen zinsbouw en taaleigen.

Ja, de slordige en gebrekkige uitdrukking van gedachte gaat zo ver, dat de corrector, niet alleen vanwege het slordige schrift, maar ook door gebrekkige, stumperige zinsbouw, heel veel tijd moet besteden aan het lezen van wat er staat; dat hij vraagtekens plaatst, omdat hij het niet begrijpt, of, omdat hij vermoedt, dat de candidaat maar wat schrijft. Over sommige passages moet hij doodeenvoudig heenspringen vanwege de onleesbaarheid.”

Deze auteur heeft over zijn indiscretie (hij werkte met foutenmateriaal) een en ander moeten hooren. Intussen hebben de officiële verslagen hem sedert grondig gerehabiliteerd.

Ik citeer hieruit:

Rotterdam, (Ned. Taal): „Dikwijls bleek, dat (de kandidaten) niet op de hoogte waren van de eenvoudige taalverschijnselen....

Opvallend was ook de slordige stijl waarin veel opstellen waren geschreven....

¹⁾ Rede, gehouden voor de Afd. Amsterdam van het Ned. Ond. Genootschap.

De Commissie vraagt zich af, *of hier onvoldoende studie-erust dan wel gemis aan de nodige aanleg oorzaak van de ongunstige resultaten moet worden genoemd.*¹⁾

Amsterdam, (Ned. Taal): „Een groot gedeelte van de opstellen vertoonde verregaande slordigheid in stijl, spelling en interpunctie. De bouw van de opstellen was dikwijls ~~zeer~~ gebrekkig.

Amsterdam, (Opvoedkunde): „Het schrijftelk werk ~~gaf~~ aanleiding tot de klacht, dat vele candidaten niet in staat waren, hun gedachten in behoorlijk Nederlands uit te drukken. De vorm, waarin de opstellen gegoten waren, bleek in veel gevallen gebrekkig. ~~Wachtte~~ van een zeer gering aantal candidaten werden de opstellen niet door *ergerlijke taal- en stijlfouten* onderscheid.

Als ik mij in de uit deze publicaties ontstane controversen niet onbetuigd kon laten, dan was dat, omdat deze mij als een aanleiding in de schoot vielen eens te zeggen, wat mij allang bezwaarde. Want dat er op het gebied van de onderwijsopleiding „something rotten is in the State of Holland” is voor mij al lang geen vraag meer.

Ik herinner me nog precies, wanneer ik mijn eerste schok kreeg. Ik was ergens op een school, die ik alweer uit discretie niet verder mag aanduiden. Op die school gingen leerlingen met allerlei vooropleiding: gymnasium, H.B.S., een enkele met Ulo en ook enkele onderwijzers. Er was examenwerk gemaakt en ik mocht het inkijken. Het bleek, dat een van de candidaten, een onderwijzer, zich over de hele linie had onderscheiden door werk, dat in negatieve zin alles wat er bij was, met stukken sloeg. Het was werkelijk erg. En toen was het, dat de directeur, een academicus, langs zijn neus weg de opmerking maakte: „Ik had altijd nog al hoog bij de onderwijzersbevoegdheid opgekeken, maar nu sta ik toch verbaasd, dat men met zo weinig onderwijzer kan worden”. Ik kon hem toen gelukkig wijzen op ander werk, ook van een collega, dat in één woord uitmuntend was — maar zijn antwoord was: „Nou ja, maar die andere is er toch ook gekomen”. Die angel is bij mij blijven zveren: hoe in 's hemelsnaam kon iemand die zo treurig werk leverde, de slagboom passeren, die toegang geeft tot het onderwijzersambt. Want een type als deze jongeman zou ieder mensenkenner in een half uur door moeten hebben.

Ik ben, waar ik kon, mijn licht op gaan steken, en ik had de zaak spoedig door: hier was het schooleindexamen de schuldige. Ik beschouldig niemand; ik zou er niet aan denken. De kweekschoolleeraar

¹⁾ Onderstrepingen van schrijver *dezes*.

doet wat ieder doet onder zijn omstandigheden. Hij helpt zijn leerlingen en hij komt zelf graag met een hoog percentage goede cijfers uit de bus. We herinneren ons toch zeker allen nog wel de dagen van het Loffelijk Ontslag? Als Jan zijn loffelijk ontslag kreeg, kon hij b.v. als leerling worden toegelaten in het diamantvak. Jan was ongelooflijk dom, maar hij was een door en door goeie en hartelijke jongen. Nooit enige last mee, integendeel Jan geloofde in zijn meester met de trouw van een hond. Bovendien Jans ouders waren arm — er hing voor hen wat van af. En Jans moeder kwam op school. Ze liet je voelen, dat ze begreep, dat het helemaal van jou afhing en als ze je eindelijk ~~in ver~~ had, dat je zei: „We zullen nog eens zien“, drukte ze je de hand met het verbeugde gezicht van „O, ik begrijp het al... het komt in orde.“

De onderwijzer, die werkelijk voor zijn kinderen voelt, kan evenmin alleen de verantwoordelijkheid dragen voor lotsbepalingen als de moeder, die van nature haar gevoel voor eigen kind als het beste meedraagt, wat zij heeft. Op de meest critieke momenten moet ook zij „de zaak uit handen geven“, wil de redelijke lijn niet uit het oog worden verloren.

Ik neem dus den leraar, die een aardigen leerling „helpt“, niets kwalijk. Alleen moet nadrukkelijk gezegd worden, dat er kleine en grote dingen zijn. De onderwijzer, die Jan de toekomst tot het diamantvak opende, deed daar weinig kwaad mee, ook al marchandeerde hij met zijn paedagogisch geweten en al wist hij in de toekomst ook voor eigen gevoel zwak te staan. De onderwijzer, die op dezelfde overwegingen Piet „een briefje“ gaf voor de H.B.S. beging al een grotere zonde.... aan Piet en aan de H.B.S. beide, maar de leraar, die uit goedhartigheid meewerkt, om Klaas in de gelegenheid te stellen op te *voeden* met wat hij is: een slordige en trage denker, die vergriipt zich ernstig aan het gemeenschapsbelang.

Ik zou, waar zo ernstige belangen op het spel staan, niemand voor een gewetensconflict willen stellen, waarin het gevoel voor eigen leerlingen botst met koelere overwegingen.

Hoeveel H.B.S.-leraren zijn er niet, die gaarne van het school-eindexamen af zouden zijn op geen andere overweging dan dat ze de pijn van zulke gewetensconflicten voelen. Het is een koud kunstje een dommen, maar sympathieken leerling te doen slagen — een zwaar werk een vraag te doen, waarvan je van te voren weet, dat hij er op hangen zal. Voor den bijzitter blijven deze innerlijke roerselen natuurlijk verborgen. Hoogstens denkt de leraar, als een zwakke een goed figuur heeft gemaakt en de gedelegeerde zegt: „Het was heel

goed" — „Nu zeg ik „ja"; maar wat ben ik eigenlijk een huichelaar, want ik weet immers, dat het niks is". Ik herhaal: het is mij bekend, dat vele H.B.S.-leraren graag het staatsexamen terug hebben. Maar hoeveel meer rijpt dit conflict bij het kweekschool-eindexamen, waar leraren toegang tot het opvoedingsambt verlenen?

Maar laten wij de cijfers doen spreken; want die zeggen genoeg. Ik wil achtereenvolgens nagaan:

a. Van welke kwaliteit zijn de leerlingen, die onze kweekscholen opnemen?

b. Hoe verloopt de schifting op de kweekscholen?

c. Welke resultaten geven de kweekschool-eindexamens?

d. Van welke kwaliteit is het personeel op de kweekscholen?

Al mijn cijfers haal ik uit de laatste cijfers van het rijksbureau voor statistiek.

a. De leerlingen.

Van deze komen:

uit de eerste klasse van de U.L.O.-scholen	4,1 %
" " tweede " " " "	24,5 %
" " derde " " " "	15,5 %
" " vierde " " " "	1,8 %

Mee brengen:

diploma A U.L.O.-scholen	22,9 %
" B " "	4,4 %
" Driejarige H.B.S.	6,4 %
" Vijfjarige " of Gymnasium	3,1 %
Een andere „vooropleiding" genoten	17,5 %

Wij constateren dus, dat 2e en 3e kl. Ulo al bijna 40 pCt. van de leerlingen leveren. Met de Ulo A-leerlingen en de leerlingen van „andere opleidingen", onder welke laatste wel grotendeels de speciale en gebrekkige preparaties zullen vallen, komen we reeds tot 80,2 pCt.

Er zal wel niemand zijn onder collega's, die met deze cijfers voor ogen, de kwaliteit van de leerlingen onzer kweekscholen hoog durft aanslaan. Er is een tijd geweest, dat de knapste leerlingen ten plattelande dongen om een beurs aan onze rijkskweekscholen. Vaak waren er honderd gegadigden voor 20 beurzen en 80 gingen teleurgesteld naar huis. Maar ook deze 80 waren in zekere zin „de room" van ons plattelandsintelleet, anders had geen onderwijzer (gezien de meestal smalle beurs van de ouders) geadviseerd hen een kansje te laten wagen. En het waren deze afgewezen leerlingen, die straks grotendeels onze normaallesen bevolkten, waar ze een uiterst gebrekkige

opleiding kregen, die voor velen nochtans vrucht kon dragen, omdat ze intelligent waren. En deze „normaal“-leerlingen wisten, dat ze straks op onderwijzers- en hoofdexamen hadden uit te komen met de leerlingen van de kweekscholen, die in zekere zin het peil van het examen beheersten en dat ze moesten aanpakken. Vroeger kwam dus de room van het plattelandsinleel, nu krijgt men in de toekomst, als de maatschappij weer trekt, „de ondermelk“ op onze kweekscholen, zoals een deskundige het uitdrukte. Ik zou degenen, die het goed menen, willen toevoegen: waakt voor de belangen van het vak, opdat het niet verpauperiseert, eerst geestelijk en dan stoffelijk.

b. De schifting.

Maar het ~~zou~~ kunnen zijn, dat na de plaatsing op de kweekscholen, een zo rigoureuze schifting plaats vond, dat uit het niet-superieure grondmateriaal slechts het zuivere goud werd behouden. Een schifting, die dan b.v. de H.B.S. nog in rigour zou kunnen overtreffen. Men weet, dat onze Middelbare School reeds in het eerste jaar 25 pCt. laat zitten (het jongste cijfer is 25,9 pCt.) en dat ongeveer $\frac{1}{3}$ van de leerlingen de school doorkomt zonder doubleren en dat ongeveer 50 pCt. de eindstreep haalt. Een toestand, die en voor 'slands kas en voor de betrokken leerlingen overigens fataal is en tot betere selectiemethoden voor de toelating moet voeren.

Hoe staat het nu met de kweekscholen? In de eerste klasse blijft 15,5 pCt. zitten, in de 2e klasse 11,6 pCt. en in de derde klasse 11,5 pCt. Wie het sommetje maakt, zal vinden, dat niet één derde maar tweederde in de vierde klasse verschijnt zonder gedoubleerd te hebben en als de verhouding ongeveer is als aan de H.B.S. dan verschijnen zeker 90 pCt. te eniger tijd aan het eindexamen. Gedurende de studie op de scholen zelf wordt dus een zwakke selectie toegepast, veel en veel zwakker dan op de H.B.S.

c. Exameresultaten.

Maar het zou kunnen wezen, dat de jury, die uiteindelijk over de toegang van het vak heeft te beslissen, scherpe eisen stelt. Zo was het van ouds. Tussen 1882 en 1904 schommelde het percentage der toegelatenen om de 60 pct. En voor de hoofdaacte werd van ouds $\frac{2}{3}$ naar huis gestuurd. Misschien dus, dat men aan het eind een strenge geestelijke visitatie toepast.

De getallen zijn in negatieve zin welsprekend. In 1930 slaagde voor de kweekschoolindexamen 92,9 pct., in 1931 92,7 pct., in 1932 92,8 pct., in 1933 89,9 pct.

Maar voor de staatsexamen, die vermoedelijk heel wat intelligenter

materiaal ter onderzoek kregen (veel candidaten met diploma vijfjarige en gymnasium) waren de percentages in dezelfde jaren resp. 55, 62,4, 51 en 50,3 pct.

Kan men zich voorstellen, dat een rector van een lyceum, van wien ik een brief mocht lezen en die, onder invloed van de tijdsomstandigheden een aantal goed geprepareerde leerlingen op het staats-examen zag afwijzen en 100 pct. aan een met name genoemde kweek-school zag slagen, meende, dat hier iets niet in orde was?

d. Het personeel der kweekscholen.

Maar ten slotte zou het kunnen zijn, dat wij aan de kweekscholen een personeel hebben, dat van lood goud weet te maken, m.a.w. dat over een zodanige bekwaamheid in de wetenschap der vakken, welke het doceert beschikt, dat ook de tragen denkelen krijgen.

Laten ook hier de cijfers mogen spreken.

Aan de Nederlandse kweekscholen wordt blijkens de laatste statistiek onderwezen:

Nederlands, door leerkrachten, die voor 54,5 pct. slechts een bevoegdheid L.O. hebben.

Lezen, door leerkrachten, voor 93,6 pct. met bevoegdheid L.O.

Rekenen, door leerkrachten, voor 96,9 pct. " " "

Wiskunde, door leerkrachten, voor 42,5 pct. " " "

Handelskennis, door leerkrachten, voor 85,7 pct. " " "

(voor 14,3 pct. alleen met hoofdacte).

Aardrijkskunde, door leerkrachten, voor 56,6 pct. " " "

Geschiedenis, door leerkrachten, voor 56,7 pct. " " "

Natuurkunde, door leerkrachten, voor 70,4 pct. " " "

Natuurl. historie, door leerkr., voor 77,9 pct. " " "

Scheikunde, door leerkrachten, voor 79 pct. " " "

Frans, door leerkrachten, voor 59,4 pct. " " "

Duits, door leerkrachten, voor 49,9 pct. " " "

Engels, door leerkrachten, voor 46,1 pct. " " "

Paedagogiek, door leerkrachten, voor 68,2 pct. " " "

Dit trieste lijstje doet per slot van rekening de deur dicht. Hoef ik voor U het beeld op te roepen van den man, die met een middebare bevoegdheid in een der humanioravakken een benoeming krijgt en zich nu zijn genoegen vergald ziet door het feit, dat hij naast het vak, waarin hij zich bekwaam voelt, ook nog te onderwijzen krijgt „theorie van de rekenkunde,” die hij bij zijn eigen opleiding altijd heeft verfoeid en plantkunde, waarvan hij niets meer weet? Och, hij is een plichtsgetroouw man: hij gaat voor theorie-rekenen

eerst zelf een boekje doorwerken en hij gaat ook plantjes determineren, maar zal hij daarmee in deze vakken een goed leraar zijn?

Er wordt in ons vak veel over „transfer” gesproken, over de disposities, die studie in het ene vak wekt ten opzichte van het andere. Ik geloof niet erg in die zakelijke transfer, maar ik heb een buitengewoon vertrouwen in persoonlijke transfer. Als ik persoonlijk liefde heb gekregen voor enig vak van kennis en daarin actief ben geworden, dan is het immer geweest door een leermeester, die mij „gepakt” heeft, omdat hij zelf in het vak leefde en omdat hij de diepere zin er van voor mij kon laten leven op een wijze, die als geestelijke verrijking werd gevoeld. En ik weet van anderen, dat zij dezelfde ervaring hebben. En als een treurig landschap ligt in mijn herinnering het gepruts van al die mensen, die niets te geven hadden dan wat moeizaam vergaarde kennis, welke nooit wortel had geschoten, „dienders” zonder leven en zonder geloof. Ik heb de grijze verveling, welke deze mensen omgaf, persoonlijk als de ergste marteling ervaren, waaraan men kan worden onderworpen en ik herinner me, dat we op een hoofdactecursus elkaar met spelden zaten te prikken, wat vermoedelijk als een symbolische handeling bedoeld was om te onderzoeken, of ergens in de diepte het leven nog reageerde. Wat voor doodzonde heeft de Nederlandse kandidaat-onderwijzer begaan, dat hij moet luisteren naar lessen in natuurkunde en natuurlijke historie van mensen, die voor driekwart op wat opgewarmde boekjeswijsheid moeten teren en nooit een diepere studie van het vak maakten? Ik wil over de 68,2 pct., die paedagogiek bedrijft op de basis van een lager-onderwijsbevoegdheid, niet te veel zeggen, omdat de middelbare acte in dit vak nog jong is, ofschoon de herinnering aan de wijze, waarop onze vakwetenschap van ouds gedoceerd werd, in mij zeer wrange gevoelens wekt en ik te dien opzichte juist zeer strenge eisen zou willen stellen. Hoevelen onder ons hebben niet een afkeer tegen de paedagogiek opgelopen, die ze nooit meer kwijt raken, tengevolge van het menu, dat ze vroeger hebben moeten verorberen? Als er één kok is onder de docenten, die garantie moet geven, dat hij de eetlust niet bederft, dan is het zeker de paedagoog en ik ben ook nu nog allesbehalve gerust, al is er veel verbeterd.

Moet ik nog iets van de talen zeggen? Ik heb als docent in de paedagogiek altijd de raad gegeven: lees de auteurs in hun eigen taal. Men moet elke denker in zijn sfeer laten, omdat men hem anders denatureert en niet meer aanvoelt, dat wat voor hem wezenlijk moet zijn, maar voor ons anders kan wezen, juist omdat wij in een andere sfeer leven. Neem een andere taal als voertuig en de hele sfeer is

weg. Het is toch niet te veel geëist te vragen, dat de aanstaande onderwijzer de leidende geesten in hun eigen taal kan lezen? Bovendien meen ik, dat onderwijzers enige notie moeten hebben van cultuurgeschiedenis, dat ze iets van Goethe's, Shakespeare's en Molière's betekenis moeten verstaan, al kan het niet meer zijn dan een voorlopige kennismaking. Maar wie geven de talen? Aan een H.B.S. drie-jarige in Amsterdam heeft geen leraar een kans, die geen *Haute* heeft. Maar aan onze kweekscholen wordt gemiddeld door meer dan de helft van de docenten les gegeven met een (de hemel weet vaak, hoe oude) lagere akte.

En wie nu even nadenkt, begrijpt wat dat voor kweekschoolend-examens worden bij zo'n personeelbezetting. Ik heb in „Het Handelsblad“ een examen over de thermometer weergegeven op lagere-school-peil. Is er soms iemand, die nu gezien heeft hoe driekwart van de docenten natuurkunde en natuurhistorische lessen geven met een bevoegdheid lager onderwijs, die niet vooraf begrijpt dat hier eenvoudig in heel veel gevallen wat gememoriseerd zal worden, om het op het examen op te zeggen? En dat de examinerator wel zal oppassen niet buiten zijn boekje te gaan, omdat hijzelf daarbuiten nog noch steg weet? Dat wordt immers vanzelf een opdreunen van wat parate kennis, die in een vaste vorm met een vooraf bepaalde omvang gememoriseerd is. En als ik bezwaar heb gemaakt, omdat de Ned. taal blijkbaar gebrekkig werd beheerst en omdat ik meende, dat deze taal onmisbare voorwaarde was om tot denken te komen, dan kunnen we nu constateren, dat het denken in de logische denkvlakken vermoedelijk ook maar een zeer armoedige kans krijgt.

Ik heb eens een zeergeleerde een verslag horen doen van zo'n kweekschoolindexamen. „Je hoort er dingen, b.v. op gebied van historische feiten, waarvan ik nooit gehoord heb en je vraagt je af, waar het allemaal voor dient, maar aan enig inzicht komt het maar heel zelden toe.“

Wat heeft Nederland aan onderwijzers, die rechtsomkeert moeten maken, zodra zij de drempel van het inzicht zijn genaderd, omdat de docent daarover in veel gevallen zelf niet heen kan stappen? Ik heb gedelegeerden gesproken, die mij vertelden mooie examens te hebben meegemaakt. Ik neem aan, dat zij gelijk hebben, ook al trek ik hun eigen deskundigheid vaak in twijfel. Ik neem bij voorbaat aan intussen dat er een aantal docenten zijn, die werk leveren, dat boven elke lof verheven is en ik zou zelf dadelijk een aantal namen kunnen noemen, waarin ik voor honderd procent vertrouwen heb, maar deze loffelijke verschijningen mogen onze ogen niet sluiten voor het feit, dat, over

het geheel genomen, de opleiding van den Nederlandsen onderwijzer nog in een stadium verkeert, die een blaam is voor het land en een ernstig maatschappelijk euvel.

* *

En hiermee ben ik dan aan het tweede deel van mijn betoog gekomen: de eisen, die aan den onderwijzer moeten worden gesteld, om in een tijd als deze zijn taak naar behoren te kunnen vervullen.

Om in dezen mijn standpunt te belichten, heb ik nodig even iets te zeggen van mijn theoretische premissen, zoals die bij ons „in de school van Kohnstamm" gelden en ik zou het graag doen aan de hand van het volgende tekeningetje:

Dat tekeningetje stelt voor de menselijke ziel en haar verschillende voedings „schichten". In de onderste werken de z.g.n. primaire functies: ademhaling, bloedsomloop, spijsvertering, die sterke invloed hebben op ons levensgevoel. In de tweede laag worden de hieneden gewekte energien omgezet in „driften", welker bevrediging ons een „behoefte" is. Uit de derde „Schicht" wordt ons bewustzijn gevoed van uit onze relaties

met onze medemenssen, terwijl in de absolute laag onze gevoelens van roeping en verantwoordelijkheid gegrond zijn, die (vandaar het spitse dak) op één centrale intelligentie moeten zijn gericht.

In ieder dezer lagen, met uitzondering van de onderste,¹⁾ wil zich beurtelings een mannelijke en een vrouwelijke tendentie uitdrukken. In de animaal-instinctieve laag: disciplineren (m) en spontaneïteit (v); in de sociaal humane laag: orde (m) en sfeer (v); in de absolute laag: normbesef (m) en mystieke versmelting (v). Wij zijn gewoon op deze „Schichten", die uiteraard niet meer zijn dan een werkhypothese, onze paedagogische werkzaamheid te oriënteren, met dien verstande, dat geen ogenblik de zin van 't onderdeel voor de totaliteit uit het oog wordt verloren, omdat de gezonde ziel als een eenheid moet blijven functioneren.

Ik moet het bij deze vage aanduiding laten, doch ik had haar nodig, om tot mijn sociaal-paedagogische beschouwing te komen. De kwestie is n.l., dat de onderscheidingen, die wij in de individuele

¹⁾ Misschien draagt in deze laag de man zelfs nog duidelijk de sporen van huis uit carnivoor te zijn (jager), terwijl de vrouw als herbivoor is begonnen (plantenzoekster). Dit kan zich in de verschillende geardeheid van man en vrouw mede uitdrukken.

ziel maken, zich functioneel in de collectieve of sociale ziel voortzetten.

Als wij de directieve maatschappelijke groepen op de Schichten van deze collectieve ziel betrekken, dan zijn het de technici, wier arbeid wortelt in de animaal-instinctieve laag. Zij voorzien in onze „behoefsten” en, aangezien die behoeften in ons bewustzijn momenteel de toon aangeven, zijn deze technici onder ons zeer geëerd. In de bovenste verdieping huizen onze „richters”. Zij zijn van velerlei val. Zo hebben wij de wijsgeren, die absolute waarheid bestreven en ons met hun logica in verbinding brengen met „de logos”. Zij leren ons, dat nadenken nooit anders mag zijn dan gehoorzaam denken over wat ons in die logos is voorgedacht. En zij waken bij de denknormen. Dan hebben wij de religieus-ethische richters, die onze aanblijf vestigen op zedelijke normen, welke geëerbiedigd moeten worden, willen wij niet in de chaos verzinken. Onze theologen huizen in deze tweede afdeling. In de derde huizen degenen, die de waacht houden bij de rechtsnormen, het zijn onze juristen van edele stijl, die hun rechtsbewustzijn uit de bronnen van het antieke recht hebben gevoerd, toen deze nog niet verontreinigd waren. En ten slotte komen wij aan onze begenadigde kunstenaars, die voor de aesthetische normen hebben te waken en deze tot uitdrukking en erkenning hebben te brengen.

Ik noemde deze vier groepen die der „richters”, omdat zij als norm-dienaren de wacht hebben bij ons geestelijk compass. Intussen zijn er in onze verindividualiseerde maatschappij, waarin het sociale totaliteitsgevoel zozeer in het gedrang is gekomen, ernstige ontwrichtingen te constateren. Ik zei reeds, dat de technicus als behoeftevoorzieners koning is onder ons. Alleen begint de koningskroon hem wat hoofd-pijn te bezorgen. Het geval herinnert aan de toverleerling van Goethe. De technicus is een machtig man, maar hoe hij ooit den instinctief door hem overprikkelden mens weer baas moet worden, is een raadsel. Het is gemakkelijker geesten op te roepen dan ze te bezweren en men kan bij Huizinga¹⁾ lezen, hoe de trustmagnaten in Amerika psychologisch gesproken slachtoffers zijn geworden van hun eigen Babylonische torenbouw. Deze maatschappij heeft zich technisch zo snel ontwikkeld, dat ze sociaal-psychologisch onbeheersbaar is geworden, ook en vooral voor degenen, die wij materieel gesproken, geneigd zijn almacht toe te dichten. Deze machtigen zitten als wij allen in de armen van de monsterpoliep gevangen, wier maag ze hebben verzorgd met het gevoel er een dankbaar huisdier aan te zullen krijgen.

¹⁾ Mensch en menigte in Amerika.

De maatschappij is alleen regeerbaar, als „de richters” gezag en ontzag hebben. Maar de technicus heeft zijn best gedaan hen tot een faillissement te brengen. Hij heeft den denker tot zijn slaaf gemaakt en hem geen boeken laten produceren, om waarheid te brengen, maar enkel boeken, „die het deden”, waaraan „instinctieve behoefte” was en waaraan was te verdienen. Hij heeft den ethicus als een „ouderwetse sok” belachen en hem een plaats in zijn musea toegedacht. Hij heeft den kunstenaar omgekocht, om kunst te produceren, die de instincten in het geveel kwam en waarin de hogere kunstnormen werden verraden en hij heeft het recht gebogen op een wijze, die een schending betekent van de rechtsnormen, die het „goddelijk” recht degradeerde tot juristerij, bezoedeld onder de handen van den handigen mens.

Maar nu de technicus volledig succes heeft gehad, krijgt hij toch langzamerhand het gevoel, dat er iets niet in orde is, dat er ergens een algrond gaapt, groot genoeg, om zijn machtig bouwsel te verzweigen.

Intussen, het individualistische noodlot voltrok zich evenzeer aan de richters. De denkers gingen een verbond aan met deelwaarheden, die veel succes hadden, maar de verbinding met het waarheidsgeheel misten — de theologen lieten „de heidenen”, die hun ter bekering zijn toegewezen, links liggen en hadden slechts gezag onder de stulp van hun kerkisme, de juristen trokken zich in hoogmoed terug binnen de grenzen van hun formele recht, dat onvruchtbaar werd en de aestheten verkommerden evenzeer in de kluis van hun individualistische hoogmoed. En dat zij allen te zamen één taak hadden, dat één spits dak hunner aller arbeid dekte, welks convergerende lijnen moesten wijzen naar de éne centrale intelligentie, waardoor, waaruit en waartoe alle geordend leven bestaat, dat voelden ze niet meer. En dus leefden ze ook onderling in afzondering met het gevoel, dat de bureu er niet veel van terecht brachten en hun verdiende loon hadden, als ze tot verval raakten. Zo wordt alle individualisme, dat de totaliteit loslaat, op de duur ziek tengevolge van „perniciose anaemie”

Maar deze tijd stelt dwingende eisen. Zou de maatschappelijke leiding niet kunnen leren het verband te herstellen, dat sedert de Middeleeuwen verbroken werd, dan staan we met zekerheid voor den „Untergang des Abendlandes” en het is de maatschappelijke intelligentia, welke verantwoordelijkheid draagt voor de gang van zaken en die zich voor alles op deze samenwerking moet bezinnen.

En nu staan we voor 't droevige feit, dat de groep, die geroepen is als schakel op te treden tussen de tweede en vierde laag in het

grote collectieve toewant zijn, met op de hoogte staat van het werk, waarom de tijd roept. Van de derde laag zie de paedagogen in de ruimte van des woords genomen, de representanten. Welke nu het werk van menschenleiding in de praktijk doen en te maken hebben van de praktijk — dan hebben zij begrip nodig van het werk. Het moeten zij de moeilijkheden begrijpen op 't gebied van de opvoeding in de menselijke verhoudingen, waarmee de bekende wereld dan zullen zij de waarde en de betekenis van de kennis kunnen verstaan, waarbij de richters de wacht hebben betrekken. Dit alles voor de zeer moeilijke opgave beide groepen van kennis op te brengen tot een synthese te brengen, die dus uitgedrukt moet worden in een van menschenleiding, aangepast aan de behoeften van de mens. Het zal ze zich tot die hoogte kunnen opwerken, dat zij pas de kennis van de technici en van de richters weer nieuw verstaan en weten. Het zal de maatschappij weer voort kunnen, waar zij de kennis van de technici zou als van zelf een nieuwe constructieve grondbeginsel van de menselijke heile linie baat hebben. Maar wil deze toestand kunnen ontstaan, dan zal de wereld der paedagogen anders gericht moeten worden, dan zich op een ondergeschikt niveau moeten bewegen.

Anders gericht moeten zijn... Wij zijn allen, kennelijk, met de bescheiden, het slachtoffer van een langdurige en kwadaardige ontgiffing, die in de 17e en 18e eeuw is aangevangen. In die beide eeuwen is men begonnen de natuur te idealiseren, wat een dwaalheid is gebleken en geen onschuldige.

Aan die idealisering van de natuur danken we ook een begrip als „natuurrecht“. Zoals de mens van nature goed zou zijn, zo kent hij ook van nature het recht. Men vergat, dat de natuur maar een soort recht kent, als dat van de sterkste. En het recht van de sterkste is de zwakke te overheersen en als hem dat gemakkelijker voorkomt doet hij te schakelen. Het begrip „recht“, in verband gebracht met het begrip „natuur“ is een contradictie in terminis, aangezien de natuur geen recht kent, maar bij conflict slechts geweld aanwendt. Dat buiten alle rechtsbegrip valt. Recht is slechts aanwezig, waar cultuur is en dat hadden we ten minste van de Romeinen kunnen leren, recht maakt pas haar entrée, waar een systeem van ordening is, dat dit recht kan dragen. De primitieve heeft dus geen recht om vrij te denken, geen recht op het vrije woord, geen recht op ondersteuning bij ziekte of op pensioen. Al deze „rechten“ worden pas later geboren, als de sociale ordening zo ver is voortgeschreden, dat met deze rechten het bestaan van het geheel niet meer in gevaar wordt gebracht. Maar

dan komen die rechten ook, omdat een mens zijn medemens geen rechten kan onthouden die vervulbaar zijn en elke voortschrijdende ordening bijna op de voet wordt gevolgd door nieuwe rechten, die aan individuen en groepen zonder gevaar voor het geheel kunnen worden toegekend.

In algemene zin is dan van recht op goed onderwijs, op een goed salaris voor den onderwijzer niet eerder sprake, dan wanneer het maatschappelijk systeem de toekenning van deze rechten gelooft. Het onderwijs, gebaseerd op de wet van 1806 was, gezien met onze ogen, meer dan armoedig, de salarissen van de onderwijzers waren in de letterlijke zin des woords „hongerlonen” — niet, omdat er ergens een hoge „heersende klasse” was, die toen nog niet tot een hoge onderwijsbegroting kon worden gedwongen, maar om geen andere reden dan dat een arme maatschappij nog geen hoge onderwijslasten kon dragen. Gedurende de Franse revolutie gaan alle mooie onderwijsplannen van een radicale geest als Condorcet eenvoudig de prullemand in — men wou wel, maar men kon niet; de productiviteit van de samenleving was te gering, om uitgaven, als die plannen vroegen, te bekostigen. En men stelle zich het Russische onderwijs ook nu nog maar niet te rooskleurig voor — het is, alweer met onze ogen gezien, een uitermate sjofole geschiedenis en het kan ook niet anders zijn: de sociale ordening is nog lang niet ver genoeg voortgeschreden, om voor onderwijs en onderwijzers grote uitgaven te doen, hoe graag men ook zou willen.

En in onze tijd gaan wij zelfs bergaf. Wie rustig de cijfers bekijkt, die Dr. Idenburg in „Volksontwikkeling” heeft gegeven, waarin wordt berekend, dat de staat voor het onderwijs 500 miljoen gulden in gebouwen, terreinen en inventarissen heeft belegd, terwijl jaarlijks 382 miljoen (gemeenten inbegrepen) aan exploitatiekosten worden uitgegeven, wat bijna een *zestiende* deel is van ons totale belastbare volksinkomen van 4 milliard gulden en hoe het materiele fundament van onze volkswelvaart bezig is af te brokkelen, die weet, dat hier het woord „recht” meteen zijn fundament is komen te missen. En wil de onderwijzer, dat deze toestand zich in gunstige zin wijzigt, dan zal hij het bijgeloof in de biceps, zoals dat geleidelijk uit het natuurrecht is opgekomen, hebben af te zweren, en mee moeten werken aan een sociaal-economische ordening, waarop een goed onderwijssysteem en daarnaast zijn eigen sociale positie kan steunen. M.a.w. hij kan de klassestrijd voorlopig wel demobiliseren. Die heeft, als men geen geweldadige omwenteling wil riskeren en die zou ons — vrees ik — duur te staan komen, enkel effect, als de maatschappelijke dis goed

voorzien is. Waar niet is, verliest niet alleen de keizer, maar ook de proletariër zijn recht op datgene, wat hij duurzaam „veroverd” meende te hebben.

De onderwijzer — we herhalen het — zal zich dus anders moeten richten dan hij tot dusver als geesteskind van het natuurrecht, dat gewend was te „eisen”, gewoon was. Zijn taak wordt het aan een nieuwe ordening mee te werken, die weer dragen kan, wat tengevolge van economische verzakking, bezig is weg te zinken. En daarvoor zal hij zich op een hoger geestelijk niveau moeten gaan bewegen en zijn veelszins negatieve stemmingen in positieve gezindheid moeten omzetten. Want dat wordt de algemene opgave tot een positieve gezindheid te komen, die voorwaarde is voor reconstructie. Juist in die gezindheid heeft de onderwijzer voor te gaan en heilend te geven. Maar niet in de geest van een vaag braafheidsvertoon of een hartstochtelijk eenheidsgeroep. Neen, zakelijk en doelmatig met inzicht in het wezen van zijn taak en kennis van feiten.

Hij heeft samen te werken en in de tijd, die komen gaat, zal hij de richters in hun viervuldigheid hebben te verstaan; hij zal ook de opgaven, die een technische ordening stelt aan het systeem van mensenleiding, moeten kunnen oplossen. Maar dat kan hij alleen als hij of een belangrijke categorie van leiders, die het vertrouwen hebben van de groep als geheel, zich op hetzelfde geestelijk niveau kunnen bewegen als de richters en de technici. Dan pas wordt een onderling verstaan mogelijk, dat nu nog te veel afstuit op het feit, dat de onderwijzer als intellectuele halfwas door de intelligentia niet als intellectueel wordt geaccepteerd. M.a.w. er zal gestudeerd moeten worden en hard gestudeerd, wil niet alleen de onderwijzer als bondgenoot geaccepteerd worden, maar wil hij ook inderdaad wetenschappelijk de problemen beheersen, waarvoor hij wordt gesteld.

Het zal dan in de toekomst niet meer moeten voorkomen, dat iemand „neutraal” onderwijs geeft zonder enige wijsgerige notie te hebben van de richtingen welke zich in het volksleven voordoen op godsdienstig, ethisch, juridisch en aesthetisch terrein, zonder enige scholing te hebben gehad op sociologisch terrein, zonder anders dan in de jaren der onrijpheid uit boekjes over psychologie en paedagogiek te hebben „geleerd”. De paedagoog moet m.a.w. in de toekomst in de diepte ook iets verstaan van de vraagstukken, waarvoor de aanpassing van de volksopvoeding aan nieuwe sociale en psychologische eisen hem stelt.

Die aanpassing komt niet automatisch langs de weg van een opleiding vijfj. H.B.S., waarop velen hun hoop hebben gevestigd. Ik

voor mij ben zeer overtuigd, dat slechts die onderwijzer voor zijn taak berekend zal zijn, die sociaal-psychologische vraagstukken weet op te lossen op de grondslag van diepgaande studie en veel ervaring, dan dat ik aan een H.B.S.-opleiding met veel wiskunde, natuurkunde en scheikunde voor dit doel waarde zou willen hechten.

Belangstelling voor de mens als individu en sociaal wezen, voorbereid door uitstekend biologieonderwijs, met kennis van en inzicht in de moedertaal en vreemde talen, in de historie en in maatschappij-verhoudingen zijn, naast praktische vaardigheid en gevoel voor kunst, de meest wandevolle uitrusting.

Voor deze taak maakt de huidige opleiding niet bekwaam. Indien het doel van de paedagogische opleiding was geboorneerde mensen te kweken, die niet buiten zichzelf kunnen treden, wier oog nooit tot de sociale en culturele horizon reikt, dan kunnen we met de staf, die aan onze kweekschool werkt, tevreden zijn. Als het doel is geesten te kweken, die gevoel hebben voor perspectief, dan zullen wij de kweekschoolopleiding van de grond af hebben te reconstrueren en nieuwe, fres bloed door haar heen moeten laten stromen. Want als nieuw sociaal-paedag. probleem rijst het beklemmende vraagstuk op van de besteding van de vrije tijd in een maatschappij, die over luttel jaren slechts 6, misschien 5 of 4 uren „nuttige arbeid" voor haar executieve leden overlaat. En naarmate aldus de sociaal-economische functie minder beslag legt op den burger, zal in de toekomst de vraag naar een sociaal-paedagogisch systeem, waarin de activiteit van de enkeling nieuwe prikkels krijgt, welke individu en gemeenschap ten goede zullen doen gedijen, meer en meer op de voorgrond treden.

Daarvoor moeten nieuwe mensen klaar staan. De huidige onderwijzer, die slechts geloofd aan één mogelijkheid en dat is zijn routine-werkzaamheid, is voor die aanpassing onbekwaam. Hij moet een ander mens worden, hij moet „opengemaakt" worden. Dat zal hem in eerste instantie geen materiële vruchten in de schoot werpen — die vruchten komen pas, als hij als bekwaam monteur de machinerie weer mee op gang heeft helpen brengen. Loopt deze verder vast, dan zal er niemand meer dupe zijn dan hij — want hij woont op de culturele bovenverdieping, die slecht gemeubileerd blijft, als daar beneden het bedrijf hokt.

Wat nu in de toekomst als taak voor den onderwijzer urgent wordt, is:

- a. te zorgen voor een sociale sfeer van samenwerking in zijn school,
- b. zijn leerlingen die vormen van activiteit bij te brengen, welke voor de verdere uitbouw van hun persoonlijk leven en van de maatschappij nuttig zullen blijken.

De vermaarde „meerderheidsjongen“ van Dr. van Wijk, die een proletarisch standaardtype vertegenwoordigt, volgens de mening van veel jeugdleiders, een standaardtype, dat zich in deze dagen van werkloosheid nog op angstwekkende wijze vermenigvuldigt, doet ons zien, dat de school én naar de ene én naar de andere zijde hopeloos tekort schiet. In een omgeving geplaatst, die een beroep doet op zijn sociale en sociabele eigenschappen, die wat initiatief vraagt in de praktische sfeer, staat deze jonge mens met twee linkerhanden en is bovendien „lam en slapedanig.“

Zal dit type verdwijnen, dan hebben wij een school nodig, waar lichamelijke training opleidt tot vitaal zelfgevoel en zelfucht, waar „gepaste en nuttige kundigheden“ worden beoefend in een sfeer van gemeenschapszin, waar het gevoel voor normen, in een laag van verantwoordelijkheid gegrond, zich kan ontwikkelen. Dan zal de school zich van haar verouderde concurrentiebasis moeten losmaken en van zoveel, dat, gezien in het licht van deze tijd, waardeloos is geworden.

Maar dan hebben we nieuwe mensen nodig met zendeling-bloed, die met hun beide benen in de maatschappij staan en gevoel hebben voor de eisen van de praktijk, mensen met organisatorische zin, die daarnaast openstaan voor culturele waarden. Dan moet de paedagoog als gewaardeerd kameraad de middenschakel kunnen worden in de tusschen trits technicus-mensenleider-richter, die slechts als driemanschap een zieke maatschappij kan saneren.

En, zodra wij algemeen sociale opgaven zien, wordt de taal een van onze belangrijkste voertuigen en de paedagoog de leider, voor wie die taal eerste en belangrijkste hulpmiddel is. Maar dan zal juist hij die taal meester moeten zijn, niet in de zin van een hoger kunstenaarsschap, maar ten dienste van een emotionele en intelligente vertolking van wat er in hemzelf en in zijn groep omgaat.

En ik denk hier in de eerste plaats, om mij tot één hoofdzak te bepalen, aan de wijze van uitdrukking, die én in de opleiding én op de lagere scholen zozeer verwaarloosd wordt *het spreken*. Onwillekeurig komen me voor de geest de vergaderingen van mijn vakvereniging, waar jaar in jaar uit de mensen op hun stoeltje zaten, zonder ooit een mond open te doen, luisterende naar een half dozijn executanten. Niet, dat ze in de daar aanhangige materie geen standpunten hadden en geen ideeën — dat bleek wel, als men na afloop met de collega's opwandelde en gloednieuwe argumenten hoorde. „Maar, waarom heb je dat niet gezegd?“ vroeg men dan. „Ik houd er niet van me zelf op de voorgrond te plaatsen,“ maakte de een zichzelf wijs. „Ik zou voor geen nog zoveel durven“ bekende eerlijker een ander en aldus

beheerste een klein aantal mensen en, lang niet altijd de belangrijksten, de groepsopinie.

Wat voor invloed kan er op de brede kring volwassenen uitgaan van een groep sociale werkers, wier belangrijkste werktuig het woord is, maar die in eigen kring nog niet eens durven spreken over zaken, waarover ze wel een oordeel hebben.

Naar twee kanten moeten de gevolgen ongunstig zijn.

In de eerste plaats wordt de leiding steriel, die niet uit het levende bewustzijn van de leden wordt gevoeld. De beraadslagingen missen veelzijdigheid. Wat nu een smal gootje is, zou een bruisende ideeënstroom kunnen zijn als uit het landschap van alle kanten de beken haar water onttrokken. ¹⁾ Want dat deze bodem in aanleg waterrijk genoeg is, als maar niet alles verzandde, heb ik vele malen betoogd. De onderwijzerswereld bergt intellect genoeg; alleen wordt dit intellect niet gemobiliseerd.

Maar er dreigt nog een ander gevaar en dit is een wijsheid, die we aan Klages danken. Wie zichzelf opsluit en niet tot uitdrukking komt, wordt innerlijk verlaand. Omdat zijn denken en voelen toch niet wordt uitgedragen, mist de activiteit zin. Een mens speelt niet straffeloos zijn leven lang voor stommetje. Zo lijdt dus ook met de afgeslotenheid de innerlijke productiviteit en er openbaart zich nog een andere trek: wie zelf niet tot expressie komt, blijft licht met een gevoel van wrevel zitten, dat elke niet afgereageerde impuls achterlaat en kan nu ook niet de vrije activiteit bij anderen op dit punt waarderen. En zo ontstaat de negatieve gezindheid, vooral ten opzichte van dengene die tot expressie komt zonder mandaat te hebben, vooral, wanneer die expressie de nauwgetrokken grenzen van de groepsopinie overschrijdt, wat de vrijwelende en denkende mens natuurlijk licht doet.

Deze dingen moet men in acht nemen, om te verstaan, dat er zo weinig aan productief paedagogisch denken bij de onderwijzers naar buiten komt. Hun zwak expressievermogen verwacht alles van de leiding, die zich in paedagogicis onbetuigd liet. De passiviteit kweekte steriliteit en de steriliteit wederom vijandigheid ten opzichte van alles, wat zich maar even buiten de gewone lijn bewoog.

En dat was dan nog maar de buitenkant. Want er is natuurlijk ook een binnenkant en dat is de school zelf. Wie zelf geremd is in de „Ausdruck“ zal ook in de school geen expressie nastreven. En zo heeft het spreken dan ook formeel geen plaats op het leerplan der lagere school. Dat men slechts al sprekende leert spreken en dat het spreken

¹⁾ De vreugde van het werk aan het Nutsseminarium is niet het laatst, dat het zoveel onderwijzersintellect mobiliseert.

in ongedwongen verkeer ook in de school voorwaarde is voor het leren spreken, dat b.v. het samenwerken in groepsarbeid voor kinderen een belangrijk middel is om in natuurlijke conditie tot dat spreken te komen — de onderwijzer wil het niet zien. Hij spuurt reeds „wanorde”, waar slechts sprake is van natuurlijke beweging.

En zo is het feit, dat hij volgens het starre systeem geleerd heeft en zelf niet de vlotte omgang heeft gekend binnen de werkende groep, oorzaak, dat hijzelf op 't gebied van spontane kinderlijke uitingen ruimtevreze heeft gehouden.

Als eens zijn eigen spontane uitingen in een verbeterde opleiding onder leiding van wat oorspronkelijke mensen zijn vrijgekomen, komt als vanzelf de neiging, in een andere meer sociale attitude het kinderlijk initiatief meer vrijheid te laten. Maar die attitude wordt uit rekenboeken en bij wiskundesommen, bij opname van te mechaniseren kennis zonder belevingswaarde niet geleerd. En zo zien we, dat, willen we een nieuwe school hebben, eerst aan een nieuwe opleiding moet worden gebouwd, waar geen paedagogen naar cliché's worden geknipt, maar waar mensen tot zelfstandig denken en handelen worden opgevoed op een wijze, dat ze later zich aan nieuwe eisen kunnen aanpassen. En dat natuurlijk niet op het terrein van 't spreken alleen, maar over de hele linie: we moeten immers krijgen een ander leesonderwijs, een ander taalonderwijs, ander rekenen, andere geschiedenis, andere aardrijkskunde, andere natuurkunde... alles gebouwd op een basis van natuurlijke belangstelling in zelfwerkzaamheid, al willen we de klassikale lessen niet missen.

Het is hier mijn taak tot dit doel een program voor zulk een kweekschoolonderwijs te ontwerpen. Het enige, wat mij te doen overblijft, is nog te betogen, dat met zo'n nieuwe kweekschoolopleiding de geestelijke ontwikkeling van den onderwijzer niet zal zijn afgesloten.

Zal hij zich of zal althans een belangrijk procent van het corps de hoogte bereiken, die wij als noodzakelijk voor de samenwerking met andere cultureel leidende groepen, nodig noemden, dan moet na de kweekschoolopleiding de eigenlijke vakstudie aan de hand van de praktijk beginnen. Het is niet nodig, dat de onderwijzer in het bezit is van zijn hoogste bevoegdheid beneden de jaren, waarop de medicus, de jurist of de theoloog zich grondig kunnen hebben voorbereid. Integendeel, wie wezenlijk wetenschappelijk inzicht zal hebben in opvoedingsvragen, die hun wortels hebben in wijsbegeerte, ethiek, psychologie en sociologie kan onmogelijk, voordat praktische ervaringen, mensenkennis en maatschappelijk inzicht hebben doen rijpen, aan ernstig wetenschappelijk werk, dat onder goede leiding moet staan, beginnen.

En wederom moet ik uitspreken, dat wat nu hoogste bevoegdheid is, de hoofdacte, een papier is zonder waarde. Ook hier worden enkel snijbloemen geoogst, waarvan alleen de bovengrondse delen wat oppervlakkige aandacht hebben. Ik mag hier wel eens zeggen, dat een van mijn kennissen, examinerator voor de paedagogiek op een hoofdacteexamen en zelf zeer bevoegd, mij zei: „Toen wij alle examenopstellen hadden doorgelezen, kwamen wij als commissie tot de conclusie, dat er eigenlijk geen een was, dat voldoende verdiende. Het was niets — ook de besten brachten het niet verder dan tot het napraten van wat aangeleerde boekenwijsheid, nergens vond men iets van eigen gedachten op een bescheiden wetenschappelijke niveau uitgewerkt.”¹⁾

„Het was niets”,... laten we dat vast houden: het is niets en over een paar jaar zal er niets van over zijn, omdat — bittere ervaring van examineratoren — de „opgespoten” kennis niet zijn wortels heeft in wezenlijke ervaring. Daarom sterven die snijbloemen zo spoedig. Ze laten zich niet eens overplanten in een natuurlijke voedingsbodem — de bezitter van de hoofdacte doet als regel ook geen moeite hun leven te verlengen. Integendeel hij wenst zo spoedig mogelijk te vergeten.

Laat men dus, als het onderwijzersexamen onder behoorlijke waarborgen is gedaan, gerust het hoofdexamen laten vervallen, dat in principe geen hoger niveau betekent, maar laat men op 25 of 26 jarige leeftijd den onderwijzer na onder wetenschappelijke leiding de wetenschap van zijn vak en derzelver grondwetenschappen te hebben beoefend, een wetenschappelijke graad ter beschikking stellen, die hem tot volwaardig intellectueel maken en tot deskundige in zijn vak, wat hij nu niet is.

En al moge daaraan misschien voorlopig geen remuneratie zijn te verbinden, welke aan deze bevoegdheid recht laat wedervaren, dat zal de tijd terecht brengen, vooral als de onderwijzer leert mee te bouwen aan een nieuwe orde van zaken, die ook voor hem een behoorlijke sociale positie kan dragen.

Daarmee zal en deze vastgelopen maatschappij en het kind en de onderwijzer gebaat zijn.

¹⁾ Hierbij zij uitdrukkelijk gezegd, dat ik het bij de huidige examenmethode ook niet doenlijk acht, om anders dan zuiver reproductief te werken. Het hele systeem van examineren is ondeugdelijk voor het doel, dat men nastreeft.

De vooruitgang der Speeltuinbeweging

door G. Ph. SELMAN. N. U. S. O. voorzitter.

Mocht ik in de vorige jaargang een schets geven van de snelle ontwikkeling van het Speeltuinwerk in Nederland, thans vraag ik uw aandacht voor een uiteenzetting van de stand van zaken, mede in verband der herdruk der publicaties in 1932 en 1933 van de Landelijke Commissie ter bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid, opgenomen door „De Jeugdleider”, het keurig verzorgde berichtenblad van het Nederlands Jeugdleiders Instituut van Juli-Aug. 1934.

Nu het Amsterdamse Gemeentebestuur het niet op zijn verantwoordelijkheid wenst te nemen nieuwe bedragen voor de aanleg van Speeltuinen op de begroting te brengen, moet er nit een ander vaatje worden getapt. En dat vaatje wordt ons gepresenteerd door de Commissie bovengenoemd. Reeds in 1933 hadden wij het genoeg in correspondentie te mogen treden met de plaatselijke Commissie van een oever IJselsteden, over het object: aanleg van speeltuinen door jeugdige werklozen.

Daar had het gemeentebestuur het initiatief genomen een bijeenkomst te beleggen van vertegenwoordigers van verschillende instanties; als daar zijn: jeugdorganisaties en vakbonden, organen der arbeidsbemiddeling, woningbouwverenigingen enz.

Er was een plaatselijk comité gevormd, dat de brochures der Commissie bovengenoemd in studie had genomen en zich als praktisch werk voorstelde het aanleggen van een speeltuin.¹⁾

Onder de objecten ten algemene nutte verstaat de Commissie:
a. Het aanleggen van sportvelden en speelweiden, als volgt gemotiveerd: Al beschikken vele gemeenten over goed geoutilleerde sportterreinen, doorgaans zijn deze uitsluitend ter beschikking van scholen en organisaties. Aan terreinen, waar de jeugd geheel vrij sport kan beoefenen en kan spelen, bestaat bijna overal grote behoefte.

b. Het aanleggen van speeltuinen. Motivering:

Hoewel men in een groot aantal gemeenten, doorgaans op initiatief van speciale speeltuinverenigingen, tot het stichten van kinderspeeltuinen is overgegaan, ontbreken deze in tal van grote en middelgrote plaatsen ten enenmale.

Juist het aanleggen en inrichten van dergelijke speeltuinen kan een uitnemend werkobject voor jeugdige werklozen zijn. Het grondwerk zou kunnen geschieden door ongeschoolde arbeiders, omrasteringen zouden door metaalbewerkers kunnen worden gemaakt, terwijl enkele speelwerktuigen, zoals draaimolen, zweef-schommels, wipplanken, enz.

¹⁾ Deze speeltuin is in de zomer van 1934 geopend. (S.)

door jeugdige bouwvakarbeiders kunnen worden vervaardigd, evenals een schuilplaats, zandbak, toiletten enz.

Tot zover het rapport der Commissie, dat wij gaarne onderschrijven en warm aanbevelen.¹⁾

Reeds een paar jaar geleden gaven wij op een lezing over het speeltuinwerk in een kleine gemeente als onze mening te kennen, dat wij het zouden toejuichen, wanneer het gemeentebestuur kon besluiten, door de volwassen werklozen en de „jeugdige“ te zamen een speeltuin of tuin te doen aanleggen. Er zijn toch tal van dorpen, waar van veelvuldig spelen door de kinderen in de straten en op de tot parkeerterrein benutte pleinen geen sprake meer is. In Hillegom, waar op 18 Juli 11. de tweede speeltuin is geopend, heeft men dit begrepen.

Wil men ook in Amsterdam de woorden maken tot mooie daden, dan staan N. U. S. O., Bond en Verenigingen als „Hugo de Groot“, „Het Westen“ en „Olympia“ klaar om te helpen.

Wat door zelflozen kan worden bereikt, hebben de laatste jaren in „Rotterdam-Crooswijk“ en „Charlois“ en in Amsterdam de verenigingen „Toindorp Buiksloot“ en „Tuindorp Nieuwendam“ bewezen.

1) Zij verre van mij ook maar een enkele speeltuinvereniging in ons Speeltuin-Nederland te willen te kort doen.

Het jaarverslag 1934 geeft het volgende overzicht:

Stand op 31 December 1934.

Leden Centrales:

Amersfoort	met	4	vereen. adres:	Marconistraat 17.
Amsterdam	„	56	„	Keizersgracht 232.
Arnhem	„	3	„	H. v. Kolstraat 13.
Groningen	„	10	„	Bedumerweg 16 a.
Haarlem	„	4	„	Adc. de Jongestraat 35.
Leiden	„	3	„	Lusthoflaan 54.
Rotterdam	„	3	„	Jan v. Avennesstraat 37.
Zaanstreek	„	4	„	Voltastraat 13, Wormerveer.
Hillegom	„	2	„	Parallelweg 127.

Verspreide Leden:

Aalsmeer	„	1	„	Hadleystraat 41.
Alkmaar	„	1	„	Hulststraat 8.
Alphen	„	1	„	Boetzelaerstraat 56.

¹⁾ In Amsterdam zal waarschijnlijk het aanleggen van een tweetal speeltuinen op het werkplan voor volwassen werklozen worden gebracht. (S).

Beverwijk	met	1	veeren.	adres: H. Burgerstraat 5.
Ede	"	1	"	" Poortlaan 18.
Eindhoven	"	1	"	" Kalmoesstraat 111.
Enkhuizen	"	1	"	" Westerstraat hoek Kwakepad.
Heerlen	"	1	"	" Mesdagstraat 1.
Hengelo	"	1	"	" Sloetsweg 225.
Assendelft	"	1	"	" Stationsbuurt 898.
Meppel	"	1	"	" Ambonstraat 7.
Purmerend	"	1	"	" Vooruitstraat 7.
Utrecht	"	1	"	" Boerhavenlaan 15.
Vlissingen	"	1	"	" Crocuslaan 15
Weesp	"	1	"	" Papelaan 4.
Zwolle	"	1	"	" Sallandstraat 11.

Totaal 87 Speeltuinverenigingen.

Hierbij hebben zich in 1934 als lid van De Nederlandse Unie van Speeltuinorganisaties, waarvan het secretariaat gevestigd is bij J. Schuitemaker, Olympiakade te Amsterdam, doen inschrijven 19. De eerste Asser Speeltuinvereniging. 2°. „De Bataafse Kamp“ te Hengelo in Twente, terwijl in Enschedé en Almelo, in Deventer en Dordrecht, in Gouda en den Helder, in Velzen en IJmuiden prachtige speeltuinen te vinden zijn en in Zutphen en Apeldoorn, in Eindhoven en elders nieuwe verenigingen zijn opgericht.

Natuurlijk begrijpen wij zeer goed, dat de gemeentebesturen ten aanzien van het beschikbaar stellen van terreinen geen ijzer met handen kunnen breken.

Er zijn voorbeelden van goede wil.

Zo ligt voor mij een missive van Burgemeester en Wethouders ener gemeente, waar zich ook de afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bijzonder voor de speeltuinbeweging interesseert en haar naam aan de speeltuinen heeft geschonken, in welk bericht wordt medegedeeld, dat bedoeld gemeentebestuur in zijn streven om de 4e vereniging ter plaatse aan grond te helpen, gehandicapt is geworden door een besluit van Gedeputeerde Staten der bewuste provincie.

Ook buiten Amsterdam zijn voorbeelden van speeltuinverenigingen, die belangrijk buitenschools jeugdwerk verrichten zonder speeltuin. Dat zij, om het ledental op peil te houden, met grote moeilijkheden te kampen hebben, ligt voor de hand. Gelukkig de plaats, waar een centraal of federatief bestuur van speeltuinvrienden de moed der volharding er weet in te houden. Ook de N. U. S. O. zit niet stil.

In 1955 was het hoogtepunt harer werkzaamheden het organiseren van een centrale cursus tot opleiding van spelvaarders en spelvaardsters.

Met financiële en morele steun van de Nederlandse Bond voor Lichamelijke Opvoeding, die gedurende een reeks van jaren zomer-cursussen in spel en sport heeft georganiseerd voor onderwijskrachten en zich thans specialiseert op de bekende, populaire 4-daagse wandeltochten in en om Nijmegen, kwamen in de week van 21 tot 26 Aug. 1955 een 50-tal speeltuinleden uit Amsterdam (5), Arnhem (3), Eindhoven (2), Hillegom (1), Leiden (3), Rotterdam (3), Utrecht (1), Vlissingen (1), Wormerveer (3) en Zaandijk (1) samen om zich te oefenen en bekwamen in de zogenaamde „kleine“ en „grote kinderspelen“.

Een week lang hebben 33 mannen en vrouwen, uit alle delen van ons land, de interessante cursus gevolgd, die de N. U. S. O. en de Ned. Bond van Lichamelijke Opvoeding in het clubgebouw van de speeltuinvereniging „Oost-Arnhem“ georganiseerd hadden.

Deze cursus is een baanbrekende cursus geweest. Wat hier bereikt is, moet uitgedragen worden in alle delen van ons land. Wij staan aan het begin. De eerste schrede op het goede pad is gezet.

Dat een dergelijke cursus alom in de lande rijke en rijpe vruchten draagt, bewijzen de jaarverslagen en maandbladen der diverse speeltuinverenigingen.

Jammer genoeg mankeert het de N. U. S. O. aan de geldmiddelen om een dergelijke hoogtijweek te herhalen.

Vallen er ten aanzien der organisatie, centralisatie en concentratie in de Nederlandse speeltuinbeweging sedert de oprichting van de Unie d.d. 15 Maart 1931 mooie feiten te constateren die op vooruitgang wijzen, ook bij belangrijke onderdelen van het veel omvattende en veelzijdige speeltuinwerk gaat het bergopwaarts.

In het hierboven aangehaalde verslag wordt gewaagd van een korfbalspel-demonstratie.

Sedert het ogenblik, dat de onderwijsman Broekhuizen na zijn bezoek aan de slojd-cursus te Naäs in Zuid-Zweden zijn leerlingen met een bal in en door een aan een paal bevestigde korf leerde en liet werpen en gooien, heeft het korfbalspel naast het voetbalspel, naast tennis, hockey, cricket en zovele andere spelen, ontwikkeld tot een nationale sport van betekenis.

't Ligt voor de hand, dat dit spel voor kinderen en rijpere jeugd aan de speeltuinen niet voorbij is gegaan.

't Zijn vooral de Amsterdamse speeltuinverenigingen die een 10-tal jaren geleden de stoot hebben gegeven tot de instelling van een competitie van twaalfallen van jongens en meisjes beneden de 15-jarige leeftijd.

Tal van speeltuinen — helaas niet alle — lenen zich uitstekend voor het uitzetten der velden en vakken volgens de regels der landelijke en plaatselijke bonden.

Een enquête naar aanleiding van de 10-jarige geschiedenis van de Amsterdamse Korfbalbond (A. K. B.) vertelde ons, dat in 22 van de 30 Amsterdamse speeltuinen door niet minder dan 1600 A. K. B.-leden, waarvan 600 adspiranten, regelmatig werd gekorfbald.

Dat dit bij de jeugd zo populaire spel niet enkel grote betekenis en niet te weerleggen nut heeft en afwerpt voor de lichamelijke, maar ook voor de geestelijke en morele ontwikkeling van ons volk in zijn jengdgeneratie, toont ons de heer J. du Bois, gewezen voorzitter van de Bond van Amsterdamse Speeltuinverenigingen en voorzitter van de Adspiranten Commissie uit de A. K. B. aan, waar hij in het juli 1934 nummer van „De Nederlandse Speeltuin”, schrijft:

„Voor ons speeltuinsen is de vraag: Niet al wij goede korfballers kweken, staat bij ons voorop, maar wel: dat wij o.m. door korfbal medewerken aan de goede lichamelijke opvoeding der jeugd in een maatschappij, die onze jongeren al te vroeg kluistert aan fabriek of kantoor, met al de nadelen van de levenswijze, daaraan noodzakelijk verbonden.

Naast dit schone is er nog een andere belangrijke factor, die korfbal en speeltuin bij goede leiding ook samenbinden zal.

Eenzijds profiteert de speeltuin-korfbalclub van de jeugd, die op haar toestroomt door het spel onder leiding en waarvoor de club zich maar behoeft open te stellen. Dat gaat haast vanzelf!

Anderzijds echter is het de taak van het speeltuinbestuur het contact met de korfballers(sters) zo te doen zijn, dat er een wisselwerking komt en de korfballers zich beschikbaar stellen voor hulp bij het speeltuinwerk in zijn vele vertakkingen.

Wij hebben hiervan prachtige staaltjes beleefd en menige oud-adspirant, groot geworden, heeft ons door zijn optreden in het belang der jeugd bijna tot jaloersheid verwekt.

Het is maar de vraag of een speeltuinbestuur de nodige tact heeft om op de jongelui vat te krijgen.

Natuurlijk zal het niet met allen gelukken. Niet iedereen is paedagoog en nog minder is iedereen goed speeltuinwerker of -werkster.

Maar er zijn er ook en vooral onder Uw jonge korfballers, indien

gij ze vindt, dan is Uw lichamelijke oefening gepaard gegaan met de geestelijke opbouw van het opgroeiend geslacht.

En de speeltuin moet arbeiden aan de gehele opgroeiende mens: lichaam en geest!"

Dit naar aanleiding van het 10-jarig jubileum van de aspirantencommissie uit den A. K. B., die in 1934 een competitie organiseerde, waaraan meer dan honderd twaalfstallen deelnamen en volgens onze gegevens, ervaring en aanschouwing is het tal van steden, waar mooie speeltuinen zijn (Arnhem, Groningen, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Zaandam) navenant.

De demonstratie te Arnhem op Vrijdagavond 25 Augustus 1933 heeft haar doel niet gemist.

De landelijke commissie ter bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid noemt in haar objecten ten „algemeen" nutte onder a 2 bij het aanleggen van speeltuinen als „eventueel" het maken van een kleine schuilplaats bij de speelplaats."

In haar tweede rubriek: Objecten ten nutte van particuliere verenigingen of instellingen, beveelt ze aan: het bouwen van een uitzichtoren, een houthuis enz. op eigen verenigingssterrein.

Op het verlanglijstje der speeltuinvereniging ontbreekt het bezit van een eigen clubgebouw, liefst op de speeltuin, niet.

Nu wil ik mij in dit artikel beperken tot de lichamelijke ontwikkeling der speeltuinjeugd en toch naar het schitterende voorbeeld van Oost-Arnhem pleiten voor een turngebouw op het speeltuinterrein.

Uit dezelfde kring, waarmede de speeltuingenoten zo gaarne contact hebben, omdat van daaruit de zozeer gewenste deskundige voorlichting moet geschieden, is mij verweten, dat ik het onderwijs in de lichamelijke opvoeding op de scholen zou afbreken ten nutte van het speeltuinwerk. Zoiets kan mijn bedoeling nooit geweest zijn. Wel wensen wij ook de gymnastiek, het turnen, de lichte atletiek te betrekken binnen de sfeer der opvoeding buiten schoolverband.

Wij doen dit trouwens al een reeks van jaren en ook in dit opzicht valt vooruitgang waar te nemen.

Mooie herinneringen bewaren wij aan de zomer van 1924, toen er onder auspiciën van de Bond van Amsterdamse Speeltuinverenigingen in het R. A. I. gebouw een gemeenschappelijke turndemonstratie plaats vond van een 1000-tal gymnasten uit de Speeltuin Gymnastieklubs. Een optocht met vlaggen en eigen speeltuinverenigingsmuziekcorpsen van uit de Tuin op het Weteringsplantsoen ging aan die uitvoering

vooral, en 't spijt mij zeer, dat wij toen de 50 gulden misten om de film van dat heerlijke speeltuingebeuren aan te kopen.

Na die hoogtijdag in onze beweging is een eenvoudige speeltuinclub tot afdeling en vereniging verheven en 't is deze Gymnastiekvereniging, die dit jaar haar tweede lustrum vierde, 1e. met een goed geslaagde uitvoering in het Concertgebouw op 10 Maart 11. en 2e. met niet minder geslaagde internationale gymn.wedstrijden op 25 en 24 Juni in het Oosterpark.

Dr. K. H. van Schagen, de Inspecteur voor de Lichamelijke oefeningen te Amsterdam, leidde het keurig verzorgde programma in met de woorden:

„Amsterdam-Zuid”, onderafdeling van de Speeltuinvereniging van die naam, viert haar tienjarig bestaan.

't Verwondert ons niet, dat „Amsterdam Zuid”, die immers een waardig bestaan voerde, haar tweede lustrum op niet minder waardige wijze wenst te vieren.

Want immers, met deze feestviering streeft ze minder eigen glorie na als wel de verbreiding van de gymnastiek in de ruibste zin des woords, onder de brede massa van de Amsterdamse bevolking.

Een dergelijk streven kan in een tijd, waarin voor de meesten de lichamelijke inspanning tot een minimum gereduceerd is, het vitale in de mens zo weinig gelegenheid geboden wordt zich te uiten, niet genoeg gewaardeerd worden.

Ziehier een prachtig staaltje van waardering, waaraan ik kan toevoegen, dat de eminente Leider van nu voor ruim 10 jaar als schuchtere jongen, ternauwernood aan de korte kniebroek ontwassen, aan de gymnastiekclub assistentie verleende.

En ook over dit onderdeel van ons speeltuinwerk lezen wij in jaarverslagen en maandbladen.

Dat wij ondanks crisis, misère, malaise en werkloosheid op de ingeslagen speeltuinweg wensen voort te gaan, behoeft zeker geen nader betoog.

In het Heden ligt 't Verleden,

In het Nu wat worden zal!

Als 't getij verloopt....

door S. BAARDA.

Zij, de dochter van een caféhouder, was al enige jaren verloofd. Het paar wilde graag trouwen, maar de man verdiende te weinig. Om het inkomen te verhogen, besloot zij een winkel in chocolade-werken te openen, „want“, zo zeide zij, „die winkels gaan nog all“ Al heel spoedig kwam ook ik tot de conclusie dat het in dit vak nog al scheen te gaan!

Wat een bergen van zoetigheid zag ik opgestapeld, niet uitsluitend achter de grote spiegelruiten van de Jamin- en Nabarrowinkels, maar ook in nog tientallen andere grote en kleine zaken in de dichtbevolkte buurten. Wie zijn toch de afneemsters van dit alles?

— — — — —
Drie jaar is het kleine ventje met z'n hoepelbeentjes en bleek gezichtje. „Moeder, ikke ook een cent,“ bedelt het kereltje, als moeder de grotere kinderen, die uit school komen, een cent toestopt voor lekkers. Een later wordt de kleine door de groten meegetrokken, om ook zijn cent in te ruilen tegen snoep. Moeder heeft voor zich zelf ook wat lekkers gehaald, voor bij de thee. Tegen inruiling van honnen is zij de gelukkige bezitster geworden van het lang begeerde theeservies dat bij Jamin in de vitrine prijkte; dit wordt nu ingewijd.

— — — — —
Het ijscokaretje bij een der stadsparken heeft een gedaantewisseling ondergaan: er zijn grote houten burden op aangebracht voor aanprijzing van de winter-consumptie als:

1 kop chocolade met slagroom 5 ct.

1 kop chocolade met tompoes 6 ct.

De afnemers van deze rijdende winkels zijn in de regel loopjongens: zijn deze dezelfde als die gewend waren aan snoep in hun prille jeugd? Heeft een jongen tussen 14—18 jr. heus behoefte aan een tompoes?

Hoe groot is ook nu nog het verschil tussen stads- en plattelands-jeugd. De laatste zijn nog steeds, naar ik veronderstel, aanhangers van de moderne voedingsleer, zoals die door een Dr. Hettema wordt aanbevolen.

Ze doet niet aan tompoezen en repen chocola, prefereert nog steeds wortels, zandrapen en appels, die de natuur ter beschikking stelt.

De dochter van den caféhouder heeft haar zakeninzicht niet aan haar verlovling te danken, al bezorgde deze haar de prikkel haar genie te ontplooiën.

In vaders café stonden op dezelfde wijze de glaasjes te lokken als

nu in haar winkel de nougatblokken, de rumbonen en de caramels, ook al zijn ze bedoeld een ander publiek te trekken.

En zelfs kost het haar geen grote gedachtesprong, van het een op het ander te komen. Moest zij voor vader 's Zaterdags niet altijd allerlei lekkernijen klaar maken, waaronder de gezouten pinda's een belangrijke plaats innamen, welke zich in de bijzondere gunst van de vrouwen verheugden, die op Zondagavond een glaasje kwamen drinken met haar echtgenoten? Neen, men hoeft de blaci van haar winkel niet aan een algemene helderziendheid in zaken toe te schrijven.

Ze kende haar klanten reeds vroeger.

Als regel heeft elk mens nã inspannende arbeid behoefte aan een stimulans om weer „fit" te worden. De caféhouders, die in de buurt van de fabrieken en werkplaatsen hun bedrijf uitoefenen, weten van deze behoefte profijt te trekken. Even vóór dat de fabriekspoort open gaat, ter onderbreking of beëindiging der dagtaak, worden de glaasjes met spiritualiën klaargezet, waardoor de arbeiders niet weinig openthoud, haast in 't voorbijgaan, 't vocht kunnen opnemen. Met de afrekening heeft de kastelein tot Zaterdagmiddag geduld, tot zolang houdt hij de afname wel met streepjes bij.

De veerkracht, door alcohol opgewekt, kan niet anders dan van tijdelijke aard zijn, waardoor bij zware lichamelijke arbeid, na korte tijd, de behoefte aan een tweede borrel zich zal voordoen.

De natuurlijke bron om de levenskracht te hernieuwen is een stevige doelmatige voeding. Maar wie in haar leven in vele huishoudens achter de coulissen heeft gekeken en weet wat in vele keukens wordt gebrouwd, is verbaasd, dat aan de maaltijden vaak zó weinig zorg wordt besteed. En aangezien de man in de vragen der voeding ook nog niet aan het hoofdstuk der calorieën is toegekomen, is er weinig kans op zaakkundige kritiek.

Vader kan op moeders menu maar geen geestdrift voor de arbeid vinden. Hij voelt zich lusteloos en slap; dit is vaak de reden van de toevlucht naar de borrel.

Moeder, die thuis zo tevreden is over haar kookkunst, welke intussen haar man niet aan de nodige energie kan helpen, doordat de voedingswaarde tekort schiet, moeder schept een tekort dat de weg naar de gevaarlijke toonbank opent. Een ogenblikkelijke neiging wordt een steeds vaker terugkerende behoefte, de behoefte gewoonte, de gewoonte mogelijk verslaafdheid.

Hoe vaak zou door onkunde de vrouw het graf graven van haar eigen huwelijksgeluk en het geluk van haar kinderen?

Op de vrouw, die een huisgezin heeft te verzorgen, rust een verantwoordelijkheid die minstens zo groot is als van menig geëerd ambtsdrager.

De vrouw heeft het lichamelijk en geestelijk welzijn van man en kinderen in haar hand.

Haar financieel beleid eist evenveel zorg als dat van den Minister van Financien.

De wijze waarop zij het loon van haar man tot waarde weet te brengen, door het doelmatig te besteden, speelt voor de welvaart van het gezin minstens een even grote rol als de hoogte van het loon van den man. Is zij een slechte huishoudster, dan is de graad van efficiëncy, die zij bereikt, vaak zo laag, dat een ander gezin met lager loon welvarend is in vergelijking met het hare.

Zijn de vrouwen, over 't algemeen genomen, goede huishoudsters; weten zij, ook met beperkte middelen, een smakelijke maaltijd voor te zetten?

Dat hieraan nog wel 't een en ander ontbreekt, is niet enkel af te leiden uit het feit, dat er nog altijd veel oud-brood aan den schillenboer wordt mee gegeven. De smakelijke ketelkoek die van oud-brood, met verder weinig onkosten, is te bereiden, komt zelden of nooit op het dagelijks menu voor.

Dat een oude geroosterde boterham (zonder korstjes) als 't kan met een weinigje boter en een korreltje suiker een veel doeltreffender versnapering voor de kinderen is, dan bovengenoemde snoeperijtjes, wordt door weinig huismoeders begrepen, nog minder toegepast. Om van de geroosterde korstjes, die, fijn gewreven, het paneermeel kunnen vervangen, maar niet eens te spreken.

Evenmin schijnt men weinig te weten, hoe resten verwerkt kunnen worden, zodat van goed bereid voedsel nooit iets verloren behoeft te gaan.

Mag de vrouw van deze onkunde een verwijt worden gemaakt? — Neen!

Het is eerder een eigenaardig verschijnsel dat van iedere vrouw, die trouwt, wordt verwacht dat zij niet alléén een goede huishoudster maar bovenal een goede kookster is, zonder dat zij voor dit werk voldoende is opgeleid.

Het is maar een klein deel van de getrouwde vrouwen, dat haar opleiding aan een huishoudschool ontving. Een ander klein deel is 't, dat aan een huishoudschool of aanverwante instelling, alléén de kookcursussen volgde.

Het grootste deel heeft de huishoud- en kookkunst bij moeder thuis geleerd.

Hierdoor ontbreekt 't haar niet alléén aan grondige theoretische kennis, maar ook vaak nog aan voldoende praktijk; vooral wat 't koken betreft.

De meeste moeders zijn nu eenmaal geen lerarissen. Waar een enkele deze eigenschap, in aanleg, wél bezit, is zij toch niet de meest geschikte om te onderrichten. Het zij bij de een omdat ze 't geduld met eigen kinderen spoedig verliest, bij de ander omdat deze over 't weinig tijd beschikt en hierdoor 't leerlingenwerk gauw overneemt, vóór dat 't wordt verknoeid.

Door deze onplanmatige opleiding is er naar 'k meen geen arbeids-terrein te vinden, waar de een zo weinig waardering heeft voor de werk-methode van de ander, dan in 't huishoudbedrijf.

Niemand zal 't serieus kunnen verdedigen dat de ongeschoolde opleiding aan de behoefte voldoet. Men kan hoogstens de vraag opwerpen: is het noodzakelijk dat iedere vrouw een goed opgeleide huishoudster is?

Deze vraag zou ik willen beantwoorden met: ja!

Het huishoudbedrijf, opzettelijk spreek ik van huishoud*bedrijf*, want dit is het inderdaad in haar veel omvattende details, moet iedere vrouw als vak kennen. Dit geldt ook voor de vrouw die er zelf een klein werkzaam aandeel in heeft, voor haar is kennis van het vak nodig om het werk van haar helpster(s) te kunnen brooddelen en te waarderen!

Gemis aan waardering voor deze arbeid is mede een der hoofdoorzaken geweest, dat het huishoudwerk, als vak, in discredit is geraakt.

Toen dan ook in de loop der laatste twintig jaren voor de meisjes nieuwe werkgelegenheden open kwamen, op kantoor en fabriek, namen zij deze kans gretig aan om van het gehate, miskende huishoudwerk af te komen.

Hoe dit bedrijf zich in de naaste toekomst zal ontwikkelen, coöperatief of in besloten familieverband, de vorm lost het vraagstuk niet op.

Vakkennis is een der eerste voorwaarden voor aanpassing aan nieuwe vormen.

Er is een oud-Hollands spreekwoord dat zegt: „De weg naar 't hart van den man gaat door de maag.”

'k Laat 't graag in het midden of dit spreekwoord geheel juist is, of niet. Naar 'k meen is 't echter wel zó, dat in een huisgezin waar de maaltijden altijd goed verzorgd en op tijd klaar zijn, de man en ook de volwassen kinderen meer haast zullen maken thuis te komen, dan waar dit niet het geval is.

De behoefte om buitenshuis, in café, aan haringkar of in de automatiek al vast een vóórproefje te nemen, zal bij degenen die gewend zijn zich op vaste tijden behoorlijk te voeden, minder groot zijn.

Een nieuw tijdperk is voor de vrouw ingeluid.

Nu niet om haar meer werkgelegenheden aan te bieden, integendeel om haar 't veroverde arbeidsveld, voor een groot deel, te ontnemen.

Dit behoort voor de vrouw niet in alle opzichten achteruitgang te betekenen, het getij verloopt alleen, dus *moeten* de bakens verzet!

Doelbewust heb ik getracht aan te tonen dat er voor de vrouw een groot arbeidsveld braak ligt. Het ontginningswerk zal in de eerste plaats door de jongeren moeten worden gedaan.

Het is daarom naar 'k meen gewenst, dat aan het lager onderwijs, als verplicht leervak, ook huishoudonderricht wordt verbonden.

Voor de kinderen (tegenwoordige en a.s. huisvrouwen) zag 'k graag, op grote schaal, avondhuishoudscholen open gesteld.

Of het bestaande leerplan van de huishoudscholen zich voldoende bij deze omstandigheden kan aanpassen, of dat ook hierin eerst hervormingswerk is te verrichten, laat ik gaarne ter beoordeeling over aan de pas in het leven geroepen commissie ter verbetering van de volksvoeding.

Deze commissie verdient echter de volle medewerking van Regering en gemeentebesturen om te komen tot verhoging van de volksgezondheid.

Feiten en Pogingen

In Amsterdam heeft de economische crisis een didactisch novum bewerkstelligd: dat bij uitzondering ditmaal eens verbljvend mag heten. Twee jonge onderwijzers, de heren R. A. H. Arntz en J. H. Mulder, beiden onderwijzers-wachtgelders, maar door de regering voor dit doel vrijgesteld van tijdelijke dienst en beiden bezitters van een acte Aardrijkskunde M.O., hebben initiatief genomen tot het inrichten van een schooltentoonstelling ten dienste van het onderwijs in Aardrijkskunde voor Ned. Indië. Zij hadden daarbij royale medewerking van het Koloniale Instituut, dat het materiaal ter beschikking stelde, van het gemeentebestuur, dat voor het vervoer van de inventaris zorgde (het geldt hier een reizende tentoonstelling),

van jeugdige werklozen, die de expositietafels maakten en voorts van particulieren.

Uitgangspunt van de heren is de gedachte, dat nog altijd de belangstelling van ons volk voor onze koloniën beneden peil is: zeer veel lager ook dan het volksbelang eist. En aangezien Mohammed niet of veel te weinig tot de berg komt (het Kol. Instituut), zal de berg tot Mohammed komen en een eerste tentoonstelling werd gearrangeerd in de Willem Barendszschool, Krommeniestraat 21, Amsterdam.

Ik heb, daartoe uitgenoodigd, aan deze expositie een bezoek gebracht en trof het bijzonder, omdat met een nieuwe klasse was binnengekomen, zodat ik een uurtje kon meeluisteren. De ten-

tentoonstelling, in een gewoon klasse-lokaal opgesteld, in sober gehouden. Er is geen ander materiaal dan in het algemeen in de hoogste klassen der Lagere School ter sprake komt en dan nog alleen dat, wat betrekking heeft op het leven van de inlanders en een indruk geeft van hun beschavingspeil. Zo veel als men in een uur met vrucht de revue kan laten passeren en niet meer.

Ik heb zelf gehooid een uurtje naar den heer Arntz zitten luisteren en de kinderen waren een en al oor en oog. Geen wonder trouwens, als een onderwijzer met liefde voor de kinderen en met kennis van zaken praat over dingen, die hem interesseren en deze bovendien alles „echt“ kan maken door allerlei dingen uit die vreemde wereld te laten leven. Aan de orde kwamen: geestengeloof met bijbehorende attributen, de inlandse woning en de nog niet ideale hygiënische verhoudingen, kleding, batikken, muziek, toneel, enz.

Het bleek de bedoeling van de heren eerst een aantal van deze tentoonstellingen te houden in verschillende delen van de stad en daarbij zelf lessen te geven, maar in de toekomst zouden ze demonstratielessen aan onderwijzers willen geven, die dan op een periodiek op bepaalde plaatsen terugkerende tentoonstelling zelf hun lessen kunnen geven.

Na ervaring te Amsterdam te hebben opgedaan, zouden de heren dit werk over het gehele land willen uitbreiden.

Maar zij willen zich niet beperken tot het Lager Onderwijs, ook aan het U.L.O. en het M.O. zouden ze hun tentoonstellingen dienstbaar willen maken. Natuurlijk hebben ze dan ander materiaal nodig. Speciaal de culturea moeten voor deze scholen aan de orde worden gesteld. Ook menen ze — de heer Eggink, leraar aan het Meisjes-

lyceum past deze gedachte met zijn leerlingen toe op het Koloniaal Instituut — dat hier plaats is voor zelfwerkzaamheid en teamwork. De leerlingen moeten leren zich te bedienen van aanwezige statistieken en zelf hun notities maken uit wat op de tentoonstelling te hunner beschikking wordt gesteld. Ze komen dan met opdrachten omtrent bepaalde onderwerpen en het is duidelijk, dat als in de klasse de opdrachten individueel en groepswijze verdeeld worden, de kinderen straks gezamenlijk met een belangrijk materiaal op school terug kunnen, dat daar nader kan worden bewerkt.

In leidende kringen blijkt men oer van het nut dezer tentoonstelling door- drongen: mij werden speciaal de namen van de heren Joekes, van Krompen en Welter genoemd, terwijl Dr. Van, de Amsterdamsche Wethouder zich zeer voor de zaak interesseert, reeds trouwens Dr. Hendriks en de gemeentelijke inspectie. Ik trof bij mijn bezoek Prof. Steinmetz, die zich zeer verhoudt tenoos over dit initiatief van zijn leerlingen.

Het komt mij voor, dat andere Nederlandse gemeenten gerd zullen doen zich met de heren in verbinding te stellen. Zij hebben er zeker evenveel belang bij als Amsterdam. (Het adres van den heer Arntz is: Amstellaan 32, Amsterdam-Z.).

Ook buiten het onderwijs verdienen deze exposities aandacht. Het is mij bekend, dat cursussen van een 20-tal lessen in voorbereiding zijn voor „Lagere-Indiegangers“ van de Koninklijke Ned. Marine.

Maar zouden tevens vele ouders van kinderen niet met genoegen komen luisteren en kijken? En is ook voor hen deze tentoonstelling niet zeer nuttig?

G. v. V.

INHOUD VAN AFLEVERING 4.

	Bladz.
De opleiding van den onderwijzer (in verband met zijn sociale taak) door G. van Veen	105
De vooruitgang der Speeltuinbeweging, door G. Ph. Selman	124
Als 't getij verloopt, door S. Baarda	131
Feiten en Pogingen, door G. v. V.	135

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1954:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :**

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8,75

**MIJ.TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Ontwikkelingscursussen voor gevangenis- personeel

door Mr. M. J. A. MOLTZER.

Het zal onmogewijden misschien onheuglijk voorkomen, maar het is een feit, dat in ons land voor gevangenispersoneel tot voor kort *geenerlei* vorm van opleiding bestond. Het is de verdienste van den directeur van de School voor Maatschappelijk Werk te Amsterdam, dat hij, toen hij in 1927 kennis kreeg van pogingen, welke door de desbetreffende ambtenaarsorganisaties werden gedaan om tot een opleiding van het gevangenispersoneel te geraken, contact heeft gezocht met de betrokkenen, uit welk contact een vierjarige cursus is voortgekomen, gehouden van 1929 tot 1933. De cursus was in twee delen gesplitst, n.l. een algemeen ontwikkelend gedeelte en een speciaal vakgedeelte. Het algemeen ontwikkelend gedeelte omvatte de vakken: Nederlandse taal, Geschiedenis, Aardrijkskunde en Rekenkunde. Het speciaal gedeelte: Zedekunde, Opvoedkunde, Kennis van strafrechtspleging en van de verschillende Strafstelsels en Reclasseringsarbeid.

De cursus is op deze algemene basis door verschillende leerkrachten gegeven in 15 plaatsen en wel in: Amsterdam, Arnhem, Breda, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Leeuwarden, Roermond, Rotterdam, Utrecht en Veenhuizen.

Daar wij menen, dat deze eerste proeven van opleiding alle aandacht verdient en zeker behoort te worden voortgezet, hebben wij Mr. Moltzer verzocht zijn verslag ter beschikking van ons tijdschrift te stellen. Mr. Moltzer verklaarde zich hiertoe bereid; wij laten het hieronder met een kleine bekorting volgen.

DE REDACTIE.

Inrichting:

Een groote zorg baarde de keuze van de docenten, waarbij men afhankelijk was van plaatselijke of althans van niet te veraf wonende krachten. Op een hoogst enkele uitzondering na mag de keuze — waarbij ook de plaatselijke comité's werden geraadpleegd — als een gelukkige beschouwd worden, wanneer men in aanmerking neemt de appreciatie, welke het onderwijs heeft ondervonden. Bij die keuze werd zooveel mogelijk tevens rekening gehouden met de levensrichting, die door het grootste gedeelte van het personeel ter plaatse werd aangehangen. Ondergeteekende is van oordeel, dat slechts goed onderwijs gegeven kan worden, wanneer de docent zich geheel geeft, en heeft daarom geenszins den eisch gesteld, dat het onderwijs z.g. objectief zou worden gegeven. De objectiviteit is in zooverre betracht — althans, zoo was zijn wensch — dat het ook voor degenen, die afwijkende meeningen huldigen, aangenaam was naar den docent te luisteren. Nimmer is een klacht ingediend over gebrek aan objectiviteit, noch waar een anti-revolutionnaire of Katholiek, noch waar een sociaal-democraat onderwijs gaf.

Niet overal is de cursus tezelfder tijd aangevangen. Dat heeft verschillende oorzaken. Het overleg ter plaatse het zoeken naar docenten, wat niet altijd even vlot ging, de moeilijkheden in verband met den diensttijd, die zelfs met den besten wil niet steeds gemakkelijk te overwinnen waren, hebben tot gevolg gehad, dat de cursus in het eene gesticht eerder dan in het andere kon aanvangen.

De eerste cursus is begonnen in Groningen, Februari 1929; de laatste in Leeuwarden eind Juni 1929.

Enkele malen zijn de docenten, zoowel voor het algemeen als voor het bijzonder gedeelte in Amsterdam op de School voor Maatschappelijk Werk bij elkaar gekomen om over den aard van het onderwijs, de inrichting en de verdeeling van de stof gezamenlijk te spreken, waarbij getracht werd enerzijds zooveel mogelijk eenheid in de behandeling te verkrijgen, en anderzijds aan de eigen wenschen de noodige vrijheid te laten. Telkens werd een uitgebreid schema welwillend door één van de docenten vervaardigd. Natuurlijk hebben zich hierbij moeilijkheden voorgedaan, maar onoverkomenlijk zijn zij in de praktijk niet gebleken.

Gelijk reeds opgemerkt, was de cursus in een algemeen en in een bijzonder gedeelte gesplitst. Hij zou in totaal 5 jaar duren. Deze termijn is met één jaar overschreden, voornamelijk tengevolge van de wisseling van vakken, de noodzakelijkheid van repetitoren en de examens. In den loop van 1954 hebben nog eenige herexamens plaats gehad.

Voor het algemeen gedeelte werd elk jaar proefwerk gemaakt, dat door de heeren L. Glashouwer en J. Westerhof, resp. hoofdonderwijzer en onderwijzer aan de strafgestichten te Amsterdam telkens is ontworpen en nagezien. Aan het einde van den cursus is een examen afgelegd, gedeeltelijk mondeling, gedeeltelijk schriftelijk.

Voor het bijzonder gedeelte, dat bestond uit een reeks afzonderlijke vakken, werd telkens aan het einde van de behandeling der stof een examen afgenomen. Het was moeilijk te vergen, dat dit examen in zijn geheel aan het slot van den cursus zou plaatsvinden.

Het resultaat van den cursus:

Wat is het resultaat van den cursus geweest? Een zuiver oordeel is daarover niet te vellen, maar om het oordeel toch niet al te subjectief te doen zijn, heeft ondergeteekende vragenlijsten rondgezonden zoowel aan de deelnemers als aan de docenten en directeuren. De som van deze subjectieve oordeelvellingen geeft nog geen objectief beeld tot uitkomst, maar benadert het wel zooveel mogelijk. Ook is

daardoor gemakkelijker geworden eenige conclusies te trekken, welke voor de toekomst dienst kunnen doen.

Alvorens echter op de ontvangen antwoorden in te gaan, moge nog eens de aandacht erop gevestigd worden, dat de cursus gegeven werd aan het in dienst zijnde personeel en dat het volgen daarvan geheel vrijwillig is geweest. De krachtige opwekking tot het deelnemen aan den cursus, zoowel van de zijde van de plaatselijke comité's als van onderteekeenaar dezes, heeft er niet toe mogen leiden, dat het deelnemen algemeen is geweest. Het totaal aantal cursisten bedroeg 517, terwijl erop gerekend kan worden, dat in de betreffende gestichten het daarvoor in aanmerking komende personeel uit ongeveer 700 man bestond.

Onder de deelnemers bevonden zich ook enkele hogere ambtenaren. In één plaats waren zelfs een directeur en een adj.-directeur ingeschreven, die niet alleen op deze wijze van hun bijzondere belangstelling in den cursus hebben blijk gegeven, en die daardoor zeker er grootendels toe hebben bijgedragen, dat in het onder hun leiding staande gesticht de belangstelling zeer groot is geweest.

Van deze 117 ingeschrevenen bereikten tenslotte 115 de eindstreep of 57,3%. De oudsten, n.l. die boven 50 jaar, zijn allen afgevallen. Het grootste aantal deelnemers, maar tevens het grootste aantal geslaagden, was geboren tusschen de jaren 1885 en 1896, gelijk uit bijlage I blijkt.

Reeds na het eerste jaar waren de rijen sterk gedund en het aantal deelnemers van 517 op 176 teruggebracht; het tweede jaar vielen nog 51 en het 3e jaar nog 25 af.

Op deze wijze wordt duidelijk, dat van degenen, die zich tenslotte aan het examen onderwierpen, slechts zeer enkelen (3) het diploma niet deelachtig zijn geworden.

Er zijn van 92 cursisten antwoorden ingekomen. Het oordeel van de deelnemers over den cursus luidt zonder uitzondering gunstig. Slechts één maakt een restrictie ten aanzien van enkele vakken. Een groot aantal drukt zich in meer of minder uitbundige termen uit. Alle vakken krijgen een beurt bij het antwoord op de vraag: Welke onderdeelen hebben U het meest geboeid? Verreweg de grootste betekenis wordt door de cursisten aan het bijzonder gedeelte gehecht en van dit gedeelte heeft de opvoedkunde en de zielkunde de meeste belangstelling gewekt. Het spreekt vanzelf, dat dit toe te schrijven is aan het verband, hetwelk tusschen hun werk en deze vakken bestaat. Ook waar de lessen in de Nederlandsche taal vooropgesteld

worden, gebeurt dit, omdat de cursisten beter hebben leeren stellen, hun woordenkeus is verrijkt en zij daardoor gemakkelijker rapporten kunnen uitbrengen over de ingeslotenen.

De wijze van behandeling van de stof prijzen de cursisten in het algemeen om strijd: „was bevattelijk, best“; „was goed en duidelijk“; „was onderhoudend en zeer duidelijk“; „boven alle lof verheven“. Eén vermeldt: „de behandeling was, hoewel wel eens wat hooggaande, zeer goed te volgen“. Ook op andere wijze komt de appreciatie van de cursisten uit. „Alle docenten“, zoo schrijft een cursist, „waren ons ter wille en nooit vonden zij ons te lastig met vragen stellen. De lessen hadden nog langer moeten duren. . . Wij waren te veel alleen met de ons te zware stof.“

Gelijk reeds werd opgemerkt, mag worden aangenomen, dat op een heel enkele uitzondering na de keuze van de docenten bijzonder gelukkig is geweest. Natuurlijk zal het wel waar zijn, wat één opmerkt: „dat de eene docent begrijpelijker was dan de andere“.

Onderlusschen wordt een paar maal ook een ander geluid vernomen: „Over de wijze van behandeling kan ik niet roemen, hoe goed het ook bedoeld zal zijn“.

Wat heeft er dan aan geschort, zal men vragen. Gewenscht werd „een behandeling meer als van een schoolmeester en dan met voorbeelden werken, de voornaamste punten opschrijven en niet dicteeren, b.v. zooals de vragenlijst van het eerste cursusjaar“. Een tweede schrijft: „Mijn oordeel over de wijze van behandeling is niet in gunstigen zin. Ik stel de wijze van bestudeering van vragen en antwoorden van het eerste jaar ver boven de andere twee jaren. Redenen, omdat de onderwerpen veel te uitgebreid werden behandeld. Zooalshet in het laatst van den cursus gedaan heeft, kan ik mij ermede vereenigen, langzaam dicteeren en opschrijven, maar zooals het eerst gebeurde, vlug behandelen en wij verschillende punten aanteekenen en thuis uitwerken, was haast onmogelijk.“

Deze beide oordeelvellingen wijzen niet uit, wat zij hopen te be-wijzen. Het vragen- en antwoordenstelsel, op zichzelf voor weinig ontwikkelde leerlingen volstrekt niet verwerpelijk, brengt het gevaar mede, dat men tevreden is met van buiten geleerde lesjes.

Het algemeen gunstig oordeel der cursisten heeft een groot aantal van hen niet weerhouden op de vraag, of het aanbrengen van veranderingen bij het organiseren van een nieuwen cursus wenschelijk werd geacht, bevestigend te beantwoorden. Deze wenschen gaan niet steeds in dezelfde richting. Toch bevatten zij aanwijzingen, waarvan een volgend maal gebruik kan worden gemaakt.

Wat de uitgebreidheid van de stof betreft, naast degenen, die daarin geen verandering wenschen, staat een niet gering aantal, dat het bijzonder gedeelte gaarne uitgebreid zag ten koste van het algemeen gedeelte. De meesten hebben, gelijk boven reeds werd medegedeeld, daarvoor de grootste belangstelling. Eén ziet zelfs in de uitgebreidheid van het algemeen gedeelte de reden, dat er zooveel zijn afgevallen. Een enkele maal wordt zelfs gevraagd het algemeen gedeelte geheel weg te laten.

Onder degenen, die aan het algemeen gedeelte de voorkeur gegeven hebben, en wel omdat het hun te geringe kennis of vergeten kennis, speciaal van de Nederlandsche taal, heeft versterkt, zijn er, die juist de lessen in dit laatste vak willen zien uitgebreid.

Ook over den inhoud van de stof, d. w. z. over de te doceeren vakken, komt een aantal wenschen naar voren. Naast de vakken, waarin reeds onderwijs is gegeven geworden, zijn er verscheidenen, die gaarne de behandeling van de gevangenisreglementen op het programma zouden zien geplaatst. Een enkele vraagt om les in moderne talen, omdat ook vreemdelingen tot de gevangenisbevolking behooren; handenarbeid wordt genoemd, terwijl aangedrongen wordt op meer eerste hulp bij ongelukken.

Naar ondergeteekende voorkomt, hebben degenen, die vragen om les in Esperanto, godsdienstleer enz. het doel van den cursus te veel uit het oog verloren.

Bij de vraag, of men verandering in de wijze van behandeling wil zien aangebracht, komt de zeer begrijpelijke wensch naar voren het algemeen en het bijzonder gedeelte na elkaar te doen behandelen. Het is zonder twijfel niet gelukkig geweest, dat de lessen in hetzelfde vak om de veertien dagen werden gegeven, hetgeen geschied is, omdat over het algemeen maar één avond in de week aan den cursus kon worden gewijd, zoodat de ééne week een vak van het bijzonder gedeelte en de andere week één of meer vakken van het algemeen gedeelte werden gedoceerd.

„Er zouden”, schrijft dan ook een cursist, „twee avonden in de week moeten en kunnen worden besteed voor den cursus. De dienst zou dat toe moeten laten, dat mag geen bezwaar wezen.”

Als slechts één avond in de week onderricht werd gegeven, is dit geschied, omdat veelal de lessen buiten diensttijd vielen, waartegen terecht groot bezwaar is gemaakt. Na een lange dagtaak is het moeilijk de noodige aandacht aan het onderwijs te schenken, of — om in de eigen taal van één der cursisten te blijven — „de uitgebreidheid van de stof was voor mij te zwaar in zoo'n korten tijd, ook met het

oog op de lange diensttijden; 's morgens 7 uur in dienst tot 12 uur, dan gauw naar huis schaften, 2 uur weer in dienst tot 9 of 7 uur, dan gauw naar den cursus en dan gebeurde het wel, dat ik niet direct met mijn volle aandacht bij den docent was."

Aan dit bezwaar kan niet voldoende aandacht geschonken worden. De vraag is alleen maar, op welke wijze het uit den weg te ruimen is. Het is niet uitgesloten, dat het gebrek aan waarachtige belangstelling bij enkele directeuren aanleiding is geweest om daarin minder tegemoet te komen dan mogelijk zou zijn geweest, maar ook waar met groote zorg naar een oplossing is gezocht, is deze niet steeds gevonden geworden.

Het behoeft geen betoog, dat dit ook den langen duur van den cursus in de hand heeft gewerkt, waarover menige opmerking in de antwoorden is gemaakt geworden.

Gevraagd wordt, of enkele docenten eenigszins meer rekening zouden willen houden met het peil van hun hoorders. Sommigen hadden gaarne gezien, dat de stof meer herhaald werd en dat syllabi werden verstrekt, wat overigens in verschillende plaatsen geschied is. Enkele docenten gaven, in plaats van zelf dictaat te laten houden, aan het einde van de les een kort overzicht, hetgeen over het algemeen zeer op prijs werd gesteld. In dit verband zij erop gewezen, dat verscheidene cursisten bij de algemeene opmerkingen op het verschil in en het tekort aan ontwikkeling gewezen hebben om het onderricht behoorlijk te volgen. „De algemeene ontwikkeling", zoo heet het in een antwoord, „wat betreft het bijzonder gedeelte, was niet voldoende om direct de zware leerstof in zijn geheel te begrijpen en te volgen. Na verloop van tijd werd dit veel beter, maar toch zou een eenvoudige handleiding een goed werk hebben verricht." Ook de leeftijd speelt hierbij een rol. „Het is voor onzen leeftijd", aldus een ander, „soms moeilijk een cursus te volgen, daar men zoo spoedig vergeet. Toch heb ik er geen spijt van, dat ik eraan heb deelgenomen."

Bij de vraag: Welk profijt meent U van den cursus in Uw werk te hebben getrokken? is vrijwel het algemeene oordeel, dat men meer algemeene ontwikkeling heeft opgedaan, dat men geestelijk is gegroeid, dat het inzicht is verruimd, dat men meer zelfbeheersching heeft gekregen.

Dit zijn opmerkingen, die het persoonlijk leven gelden. „Ik ben een gelukkiger mensch geworden," schrijft één. Een tweede: „Wat ik anders niet zag, wat betrekkelijk donker was, waar als het ware een gordijntje voorhing, dat zie ik nu."

Ook ten aanzien van het werk en den omgang met ingesloten en meent men van den cursus profijt te hebben getrokken. Eén noemt als zoodanig „een beteren kijk op het gevoelsleven van de aan onze zorg toevertrouwde gedetineerden”, een tweede: „meer zelfvertrouwen in den omgang met gedetineerden, beter inzicht in de toestanden en omstandigheden, waarin deze menschen verkeeren en verkeer hebben”. Een derde spreekt van: „ruimer oordeel, milder oordeel, dieper indenken in het zieleleven van gedetineerden, ruimer blik, men kan de menschen beter begrijpen, ook kan men ze beter voorlichten”. Een vierde schrijft: „je kunt jezelf beter beheerschen en gevoelt meer liefde voor je evenmensch, doordat men zichzelf op den achtergrond kan brengen. . . . Men krijgt meer zelfstandigheid, ruggegraat”. Een vijfde: „voel mij in het algemeen meer ontwikkeld dan voorheen, kan mij beter in de geestesgesteldheid van de gevangenen indenken, mijn algemeene kennis is verrijkt, kan mij beter en gemakkelijker uitdrukken en ben wel in staat een behoorlijke verklaring omtrent een bepaald persoon te geven, wat zijn geestesgesteldheid betreft.” Weer een ander zegt, „dat hij de misdadigheid in een ander licht ziet.”

Zoo zou men kunnen vervolgen. Het spreekt vanzelf, dat, waar men aldus oordeelt, ook de liefde tot het werk grooter is geworden. „Het werk is daardoor prettiger”, zoo meldt één cursist, „en niet zoo geestdoodend meer en nuttiger voor de gedetineerden.” „De liefde tot het werk wordt door een dergelijken cursus aangewakkerd, wat den gedetineerden ten goede komt”, schrijft een ander. Weer een ander getuigt: „Ik meen, dat het volgen van den cursus mij meer ambitie voor mijn werk heeft gegeven”. „Ik gevoel mij voor mijn werk thans een heel ander mensch”, schrijft hij tevens. „Ik heb een ruimer blik gekregen in het leven van den mensch in aanleg en opvoeding, het heeft ons den mensch leeren zien in zijn strijd met goed en kwaad. Ons werk brengt ons in aanraking met den gevallen mensch, juist daarom was de te behandelen stof voor ons zoo belangrijk.”

Dat sommigen het profijt niet groot achten bij het huidige systeem wordt slechts vermeld ter completeering. Het voorzichtige antwoord van één der cursisten worde hier echter alsnog overgenomen. „Over het profijt van den arbeid, valt voorloopig moeilijk een juist antwoord te geven. De practijk van ons gevangenisstelsel leent zich er niet voor het geleerde voor de volle 100 % te benutten. Het contact tusschen personeel en gedetineerden is daartoe onvoldoende. In het algemeen geloof ik, dat er een andere geest gekomen is in de laatste jaren, wat betreft de verhouding tusschen personeel en gestraften. Het is me vroeger meermalen opgevallen, dat een gedetineerde zoo

spoedig werd verdacht van een simulant te zijn, die veel deed en sprak met allerlei bijbedoelingen. Mede door den cursus is de laatste jaren daarin verbetering ingetreden. Allerlei afwijkingen worden thans anders beoordeeld, omdat er speciaal ten opzichte van het zieleleven ook van den misdadiger juist begrippen zijn bijgebracht. Dat thans in den gestrafte meer dan vroeger de mensch wordt erkend en gezocht, acht ik een groote vooruitgang."

Bij de algemeene opmerkingen worden onderwerpen aan de orde gesteld, die deels reeds in het bovenstaande zijn verwerkt, zooals de te lange duur. Van verschillende kanten wordt uitgesproken, dat — gezien de jarenlange inspanning en opoffering — meer waardeering was verwacht dan in het uitreiken van een diploma tot uitdrukking is gekomen. Dit is een telkens terugkeerende opmerking, al verbindt slechts één daaraan de conclusie: „niets dan teleurstelling". Veel eer als algemeen oordeel deze uitlating kunnen gelden: „Hoewel wij geen tastbare resultaten hebben gekregen, meenen wij toch, dat de tijd, aan den cursus besteed, niet verloren is, doch inderdaad winst zal opleveren." Een ander laat zich aldus uit: „jammer, dat het werk van de bewaarders zoo weinig wordt gewaardeerd." Ook leeft bij velen nog de hoop, dat voor kadervorming in de eerste plaats een keuze zal worden gedaan uit degenen, die den cursus met vrucht hebben gevolgd. Dikwijls wordt uitgesproken, dat de cursus verplicht moest worden gesteld voor het geheele personeel. Meermalen worden de hoogere ambtenaren daarin ook betrokken en voorts wordt opgemerkt, dat men — om voor een tijdelijke aanstelling in aanmerking te komen — de kennis moest bezitten, die vereischt was voor het examen algemeen gedeelte. Een ander drukt zich aldus uit: „dat het gehalte van het geheele personeel zoo moet zijn, dat allen met lust en liefde zoo'n cursus zouden volgen en niet een gedeelte, zooals het nu het geval is. En dat bovendien de toestand in de gevangenissen zodanig zou moeten worden gewijzigd, dat de resultaten van zoo'n cursus ook zouden kunnen worden toegepast". Weer een ander betreurt, dat het contact is verbroken, en pleit voor de uitgifte van een maandschrift, waarin de verschillende onderwerpen van den cursus worden behandeld en uitgewerkt.

Aan de docenten was in de eerste plaats gevraagd hun oordeel omtrent ontwikkelingspeil en bevattingsvermogen van de cursisten uit te spreken. Dat daaraan nog wel wat ontbreekt, mocht reeds van tevoren worden aangenomen, gezien het buitengewoon groote aantal afvallers. De omstandigheden hebben niet in elk opzicht meegewerkt — het worde gaarne toegegeven — dat neemt niet weg, dat het ge-

voel van onmacht den cursus behoorlijk te volgen en te verwerken een groote rol moet hebben gespeeld, gelijk ook wel uit enkele der antwoorden van de cursisten spreekt.

Het oordeel der docenten komt hiermede geheel overeen. Over het algemeen gaat het ontwikkelingspeil boven dat van het gewone lager onderwijs niet uit. Van een gedeelte der deelnemers wordt het niet hooger geschat dan van een leerling der vierde of vijfde klasse. Daartegenover staan anderen, wier ontwikkelingspeil dank zij hun belangstelling op verschillend gebied zich boven het lagere schoolniveau heeft verheven.

Eén docent schrijft, dat het over het algemeen zijn verwachtingen heeft overtroffen, daar staat een ander tegenover, die het op een enkele uitzondering na te laag vond.

Ook het bevattingsvermogen blijkt zeer uiteen te loopen. Door de meeste docenten wordt dit voldoende geacht, tenminste bij hen, die aanbleven. Al wordt het niet met zooveel woorden gezegd, toch is wel aan te nemen, dat de door één docent gemaakte restrictie: „zij, die aanbleven hadden een goed, of zeer goed bevattingsvermogen” ook voor de overige leeraren geldt. Enkele constateeren dan ook, dat de vragen van begrip verdwenen, of dikwijls wegblevén.

De ijver, ook daarnaar is gevraagd, wordt over het algemeen geprezen. Sommige docenten laten zich in deze termen uit: „boven allen lof verheven”. Het antwoord van een docent voor het algemeen gedeelte, moge hier woordelijk volgen: „Deze was vaak zeer groot, vooral als men bedenkt, dat de lessen practisch na diensttijd genomen en uitgewerkt moesten worden; na vaak lange dienstitijden nog eens — meestal onder het critisch oog van eenige waanwijze spruiten — gewone lagerschoolkennis in te pompen, eischt een sterken wil en een grooten ijver. Het feit, dat velen na eenige maanden studie de moed ontzoonk, zegt voldoende voor het uithoudingsvermogen van de genen, die de eindspurt meemaakten.”

Een docent in een vak van het bijzonder gedeelte meldt: „Ik moet zeggen, dat ik hierover zeer tevreden ben geweest. De deelname aan den cursus is vrijwillig. Hoewel er bij enkelen misschien slechts het behalen van het diploma aan vastzit, mag men aannemen, dat belangstelling voor de te behandelen stof de meesten heeft bewogen tot deelname. En dat komt aan den ijver ten goede.”

Anderen vonden den betoonden ijver „zeer voldoende”, een enkele „voldoende”. Slechts één docent is teleurgesteld. Waar gebrek aan ijver is geconstateerd, is dit vooral waargenomen bij de afvallers, maar ook bij degenen, die — hoewel zij aanbleven — toch niet heel

goed meekonden. Het ligt daarom voor de hand het antwoord van één van de docenten: „over het algemeen goed, bij sommigen was er de rechte ambitie niet; dit viel gewoonlijk samen met gering beavtingsvermogen” te generaliseeren.

Ook het resultaat, voorzover betreft het verwerken van de geboden stof, waarvan op het examen moest worden blijk gegeven, is dan ook bevredigend gebleken. Het aantal gezakten is, gelijk reeds werd medegedeeld, gering, nl. 3 van de 122. Maar daarbij dient dan ook in het oog te worden gehouden het inderdaad groote aantal van degenen, die vóór het einde den cursus verlieten. Zien wij iets verder dan den uitslag van het examen, zoo worden onze gedachten vanzelf geleid in de richting, waarheen sommige docenten deze voeren: „Het resultaat aan positieve kennis, wat het speciale deel betreft, is waarschijnlijk niet blijvend en niet al te groot. Toch heeft het onderwijs zeer verruimend gewerkt, algemeene belangstelling en ook die in het eigen vak groeide, naarmate het algemeen inzicht groter werd.” Hieraan moge een andere uitlating worden toegevoegd: „Indirect echter is de vrucht van dezen cursus geweest, dat de weetgierigheid vergroot is. Nu nog zijn er leerlingen, die mij vragen komen stellen, die bewijzen, dat de verkregen beginselen worden uitgewerkt en overdacht en aan de practijk getoetst. Eén der leerlingen, die zich in de Nederlandsche taal verder wilde bekwamen, ging na afloop van den personeelscursus nog eens een gemeentelijken cursus volgen.”

Wij zijn hiermede vanzelf beland bij de vraag, die wel als de allergewichtigste mag worden beschouwd: Meent U, dat de gehouden cursus dienstig is geweest om het personeel berekender te maken voor hun taak? Zoo neen, waarom niet? Zoo ja, in welk opzicht?

Allergewichtigst, immers met het oog hierop is de cursus opgezet. Hier in het bijzonder dienen de antwoorden gewogen te worden. Het spreekt vanzelf, dat in deze het oordeel van de docenten, die gelegenheid hebben het personeel geregeld in het werk waar te nemen — en dat zijn er niet weinige — van meer beteekenis is, dan dat van hen, die dit niet kunnen doen. Duarmede wordt aan de laatsten geen onrecht gedaan. Hun conclusie is echter een meer indirecte, tw. betreft datgene, wat zij bij de cursisten gedurende den cursus en op het examen hebben meenen te bespeuren.

Ondertusschen kloppen de antwoorden van bijna alle docenten in deze geheel met die der cursisten. In drieërlei opzicht meent men, dat de cursus het gevolg heeft gehad de deelnemers meer berekend te maken voor hun taak. In de eerste plaats hebben zij meer zelfvertrouwen gekregen bij hun werk. Zij staan rustiger, met meer gezag

tegenover de ingeslotenen; hun minderwaardigheidsgevoel — om de veel gebezigde uitdrukking te gebruiken — is teruggedrongen. Zij zijn ook in staat beter gefundeerde en beter gestelde rapporten in te dienen. In de tweede plaats hebben zij meer belangstelling gekregen voor de persoon van den gevangene. De bewaarders zien meer dan vroeger het verband der dingen. Laten wij een docent, wiens oordeel in de reclasseeringswereld algemeen op prijs wordt gesteld, het woord geven: „Bij velen van het personeel is dit zeer zeker het geval. Zij zien de gevangenen anders, hebben gemerkt, dat er problemen zijn, hebben leeren opmerken en nadenken. Een verhoogd idealisme was bij velen waar te nemen. Er waren er, bij wie aanvankelijk, soms blijvend, de beteekenis van het onderwijs vooral lag in het te verwerven diploma, dat de kans bracht op materiele vooruitgang. Niet zoo heel weinigen gingen echter onafhankelijk van het hier en daar materialistische uitgangspunt de kennis op zichzelf waardeeren en het belang ervan voor hun eigen persoonlijkheid en hun werk beseffen.”

In dezelfde lijn ligt het antwoord van den docent, die het bereikte resultaat „matig” achtte, desniettegenstaande bij deze vraag vervolgde: „Toch meen ik, dat de leerlingen nut van den cursus zullen hebben, omdat zij door wat meer psychologisch-psychiatrisch inzicht de persoon van den gevangene beter zullen aanvoelen en begrijpen, zoodat er toch wel practisch resultaat te boeken is.”

Een enkele meent in dit verband als zijn oordeel te moeten uitspreken, dat slechts bij een ander gevangenisstelsel de beteekenis van den cursus tot haar recht zou komen. „De cursus was doelmatig”, aldus luidt zijn oordeel, „doch allerm minst voldoende om van 't gevangenispersoneel te maken, wat men hun gaarne toebedenkt. Theorie heeft te weinig resultaat, indien de bewaarders niet in de gelegenheid worden gesteld in de practijk hun taak naar behooren te leeren vervullen. De practische opleiding zou moeten uitgaan van daartoe geschikte gestichtsdirecteuren. De organisatie is thans dor en ambtelijk. De sfeer deugt niet.” Daartegenover moge gesteld worden een ander antwoord: „Het besef, ook een bescheiden rol te vervullen in de opvoeding, heeft hen uit de ambtelijke sleur verheven en meer oog en hart voor hun werk doen krijgen.”

Het is hier wellicht de juiste plaats om te gewagen van het oordeel van twee docenten, wier antwoorden een volkomen anderen geest ademen dan dien der overige. Hier wordt niet op de vraag over het nut van den cursus geantwoord: „ongetwijfeld”, „absoluut”, „zeer beslist”, maar een diametraal tegenovergesteld oordeel uitge-

sproken. Zij staan als twee eenlingen¹⁾ uitermate sceptisch tegenover het geheel. De eene meent, dat op een enkele uitzondering na voor allen het bereikte resultaat gering is en dat het onderwijs de deelnemers maar weinig berekend voor hun taak heeft gemaakt, en wel omdat het ontwikkelingspeil te gering is.

* De ander acht ook over het algemeen het ontwikkelingspeil onvoldoende en schrijft verder: „Mijn indruk was, dat bij de niet goede leerlingen het resultaat nihil was en dat bij de goede het gevaar groot was, dat zij het verworvene, nu zij verder zonder deskundige leiding werken moeten, spoedig weer geheel vergeten zullen en dat zij op den duur door den cursus niet berekend voor hun taak zullen zijn. Een enkele cursus is nog geen opleiding”

Het is gelukkig, dat dit geluid vernomen is. Immers uit de scherpste kritiek valt het meest te leeren. Wat heeft dezen beiden docenten dit oordeel in de pen gegeven? Beide wijzen, gelijk gezegd, op het onvoldoende van het ontwikkelingspeil. De eene acht het bevattingsvermogen en den betoonden ijver voldoende, de ander noemt het eerste „verschillend: goed en slecht” en meent, dat de ijver bij de meesten te verklaren is, „omdat het meer om het diploma dan om de kennis van zaken ging”. Deze zelfde docent acht een bezwaar, dat vele cursisten te oud waren en dat de cursus na dienstdtijd werd gegeven. Toch zal wel niet misgetast worden, als de diepste grond van hun negatief oordeel gezocht moet worden in hetgeen reeds met een enkel woord werd aangeduid. De taak van den bewaarder zal steeds vervuld worden onder leiding (waarmede geenszins bedoeld is te zeggen, dat daaraan behoeven te ontbreken een eigen initiatief en inzicht, een zekere mate van zelfstandigheid). Welnu, aan deze leiding ontbreekt volgens deze docenten, en van deze twee niet alleen, het een en ander. Op de nog niet behandelde vraag, of een nieuwe cursus moet worden georganiseerd, luidt van den eene het antwoord: „ja, maar onder voorwaarde, dat zij verder onder deskundige leiding blijven werken” en van den ander: „alleen, wanneer ook administratief en in 't algemeen hooger personeel eraan deelneemt.”

Op de kwestie van de leiding wordt nog teruggekomen. Hier worde slechts de vraag naar voren gebracht, waaraan is toe te schrijven,

¹⁾ Misschien zou nog een derde aan dit tweetal toegevoegd moeten worden: het is niet gedaan, omdat deze over het resultaat van den gehouden cursus gunstig oordeelt, desondanks niet voor herhaling pleit, „omdat een gevangenisbewaarder een te eenvoudige positie heeft, gepaard aan een zeer eenvoudige ontwikkeling van huis uit. Van hem wordt noch opvoedkundig werk, noch reclasseringswerk, noch langdurig contact verwacht, resp. noodig geoordeeld”.

dat het oordeel dezer docenten volkomen van dat der overigen afwijkt. Niet aan hun kijk op de deskundigheid van de directies. Daarin staan zij niet alleen, gelijk wij zagen. Het zal wel heel moeilijk wezen een afdoend antwoord te geven. Op één ding moge ondergeteekende ondertusschen wijzen. Beiden zijn geleerden. Geleerden met een streng wetenschappelijk geweten kennen de gevaren van populariseering hunner wetenschap, die inderdaad ook zeer groot is. Halve kennis, schijnkennis, is bedenkelijker dan geen kennis en inderdaad, wanneer de cursus ertoe leidde, dat nog meer dan reeds gebeurt, geschermd werd met half begrepen termen, zou het middel erger zijn dan de kwaal.

Evenwel, ook andere docenten hebben zich van dit gevaar rekenschap gegeven: „Ik heb moeten oppassen, dat de cursisten niet de gedachte kregen, dat ze het nu wel wisten“, schrijft één. En een tweede: „Ik geloof inderdaad, dat de cursus wel in een enkel opzicht dienstig is geweest om het personeel berekender te maken voor hun taak. Echter niet doordat de leerlingen een hoeveelheid parate kennis hebben opgedaan. De kennis der behandelde stof blijft summier en er is altijd gevaar, dat deze summiere kennis leidt tot waanwijsheid. Daarom heb ik er alles op gezet om de leerlingen de noodige voorzichtigheid bij te brengen in het bepalen van hun oordeel over toestanden en zaken, liggende op het gebied, waarmede zij bij hun taak in aanmerking komen. Het is van groot belang, dat zij er zich voor wachten bij de gedefinieerden onjuiste denkbeelden omtrent hun straf, rechtspraak, gevangeniswezen, reclasseering enz. op te wekken. Dat bespaart veel leed en voorkomt het kweken van een opstandigen geest. Ik meen, dat in dit opzicht wel eenig resultaat is bereikt.“

Evenwel, de cursus beoogde geen wetenschappelijke vorming, maar het bijbrengen van vak kennis op grond van wetenschap, voorzooover dat van belang is voor de praktijk. Daarop komt het aan. De waarde nu van de scherpe kritiek der bovenbedoelde docenten ligt in den prikkel, dien zij geeft, om zich volkomen rekenschap te geven van het doel van het onderwijs, van de daarbij te volgen methoden, van de daarmee bereikte resultaten en van de voorwaarden, welke vervuld moeten zijn, wil het vrucht dragen.

Over de wenschelijkheid den cursus te herhalen bestaat vrijwel een communis opinio. Wel wordt hier en daar verandering, d.w.z. verbetering voorgesteld, waarmede het goed zal zijn een volgende maal rekening te houden. Enkele docenten dringen erop aan den cursus nog eenvoudiger te maken, andere ervoor te zorgen, dat hij vooral op de praktijk gericht blijft. Ook vragen sommigen den duur te bekorten. De aandacht wordt erop gevestigd, dat getracht moet

worden de lesuren in diensttijd te doen geven en niet in den laten avond en dat in het algemeen een regelmatig bezoek moet worden verzekerd.

Enige leeraren pleiten voor een vakopleiding en spreken de meening uit, dat deze aan den cursus moet voorafgaan. Daarbij zou o.a. aan de orde moeten komen de bespreking van de taak van den bewaarder, de behandeling van de gevangenisreglementen. Een enkele dringt aan op een nog scherpere formuleering van de te behandelen stof, een ander op een nog nauweren samenhang tusschen de verschillende onderdeelen en een derde zou den cursus besloten willen zien door lezingen en geregelde boekbesprekingen. Verschillenden spreken uit, dat ook het hogere personeel, in het bijzonder het administratieve personeel, daaraan diende deel te nemen. Eén spreekt over de toelating van het hulppersoneel en het behalen van het diploma als eisch voor een vaste aanstelling. Gevraagd wordt naar leermiddelen, boeken, platen enz.

Ook bij de algemeene opmerkingen worden behartigenswaardige dingen gezegd. Door verschillende docenten wordt betreurd, dat aan het diploma geen toelage verbonden was. Er wordt op aangedrongen, dat bij bevordering met het diploma zal worden rekening gehouden.

Enkele docenten hebben aanleiding gevonden iets van hun bevingen mede te deelen, hetgeen nog meer spreekt, wanneer bedacht wordt, dat daarnaar niet is gevraagd. Eén schrijft: „Het zijn de prettigste lessen geweest, die ik ooit gegeven heb”, een tweede: „ik kan U verklaren, dat ik zelden met zooveel plezier een cursus gegeven heb, juist om den ijver en de belangstelling van de cursisten”. Een man, vergrijsd als directeur van een kweekschool voor onderwijzers, eindigt zijn mededeelingen met de opmerking: „Nooit heb ik met meer animo les gegeven en meer medewerking en geuegenheid van de leerlingen ondervonden.”

Een vraagstuk, dat telkens in de antwoorden naar voren komt en waarop boven reeds werd geduid, zij het niet met zooveel woorden, en met de leiding samenhangt, is door één der docenten bij de algemeene opmerkingen uitdrukkelijk naar voren gebracht: „In het eerste jaar van den cursus vroeg één der cursisten zeer bescheiden: „Zit daarin niet iets vreemds, dat wij nu allerlei dingen leeren begrijpen, dat wij onderling kunnen spreken over dingen, waarvan de hogere gevangenisambtenaren in het algemeen niets weten?” Ik heb gezegd, dat ik dit ook vreemd en onjuist vond. U zult zich misschien kunnen herinneren, dat ik U destijds geschreven heb, dat m.i. de zaak op

den kop werd gezet, dat het rationeeler was het a.s. directiepersoneel flink te onderwijzen om dan later door deze, geassisteerd door deskundigen van buiten, de eigenlijke personeelsopleiding in de gestichten zelf praktisch en theoretisch te doen plaats hebben door het dan goed onderlegde hogere personeel, aangevuld door meer speciale deskundigen. Dit is in het algemeen nog mijn standpunt. Hoewel ik voor het lagere personeel den cursus zeer nuttig heb gevonden en ervaar overtuigd ben, dat onder hen iets van een anderen geest is gaan leven, meen ik toch, dat het gevangeniswezen in zijn geheel noodig heeft, dat de opleiding begint bij de hooger geplaatsten om van daaruit over te gaan op de lageren."

Ook aan de directies der strafgestichten is een lijst met vragen gezonden. Niet allen hebben deze echter beantwoord. Eén deelt mede, dat leden van zijn personeel niet aan den cursus hebben deelgenomen, een ander, dat hij eerst te kort in functie is om een oordeel uit te spreken. Eén directeur hecht aan den gehouden cursus geen betekenis, twee anderen houden deze voor gering. De overige directeuren nemen aan, dat de kennis der deelnemers is verrijkt, één denkt hierbij aan een vermeerdering van de algemeene ontwikkeling, een ander aan meer kennis van het zieleleven van den mensch, terwijl door één der directeuren eraan toegevoegd wordt, dat het vanzelf spreekt, „dat de opgedane meerdere kennis het vlot functionneeren van den dienst ten goede komt".

Daarmede zijn wij genaderd aan de volgende vraag: Hebt U kunnen bemerken, dat van den cursus eenige invloed op het personeel is uitgegaan inzake de wijze, waarop het zijn taak vervult? Het behoeft geen betoog, dat de directeuren, die aan den cursus geen of weinig beteekenis toekennen, deze vraag ontkennend hebben beantwoord, maar zij staan daar echter geenszins alleen in. Sommigen achten deze vraag mede in verband met het kleine aantal deelnemers, dat volheid, althans momenteel moeilijk positief te beantwoorden. Daar staan echter anderen tegenover. „Bij de beambten, die aan den cursus hebben deelgenomen", zoo luidt een antwoord, „is waarneembaar een meer zelfbewuste en oordeelkundige wijze van optreden jegens de gevangenen." „Naar mijn meening", aldus een ander, „is over het algemeen wel te constateeren, dat het tegenwoordige bewakingspersoneel met meer tact en bezadigheid optreedt dan een vroegere generatie, welk gunstig verschil voor een deel, naast een betere selectie ook wel aan de gehouden cursussen zal zijn toe te schrijven." Een derde schrijft: „Ik meen, dat het personeel in het algemeen wat meer begrijpend tegenover de gevangenen staat."

De meeste directeuren achten voortzetting gewenscht. „Ja”, zoo meldt er één, „zooowel voor de beambten en den dienst als voor de gedetineerden. Verplichte deelname door *alle* ambtenaren worde ernstig overwogen.” Degenen, die sceptisch staan tegenover den gehouden cursus, achten het niet van belang, dat de cursus wordt voortgezet en wel om reden, „dat ik nooit heb opgemerkt, dat een cursist een beter bewaarder er door geworden is”, gelijk één naar voren brengt. Een ander schrijft: „Zoolang er niet naar gestreefd wordt de leerstof beter te doen aansluiten aan het door de cursisten vroeger genoten onderwijs, acht ik het over het algemeen genomen van zeer weinig belang, dat met het geven der cursussen wordt voortgegaan.”

Bij de vraag naar de gewenschte veranderingen, komt in de eerste plaats naar voren de lange duur. En verder: „Men overwege”, zoo schrijft één, „de mogelijkheid van toevoeging, zoo noodig ten koste van andere vakken van het bijzonder gedeelte, van

1. de beginselen der Nederlandsche letterkunde,
2. eenige onderrichting in de wetten, besluiten, reglementen en voorschriften betreffende of rakende het gevangeniswezen,
3. lessen in eerste hulp bij ongelukken.”

Een volgende directeur meent: „uitbreiding algemeene ontwikkeling, zoodanig, dat de gedachten gemakkelijk en eenvoudig onder woorden gebracht kunnen worden”. Dezelfde directeur, die oordeelde, dat er een kloof was tusschen de leerstof en het door de cursisten vroeger genoten onderwijs meent: „m.i. zouden er, al naar het ontwikkelingspeil der deelnemers, eenige klassen moeten worden gevormd. Dan ook zou het noodzakelijk zijn, dat alle vakken werden gedoceerd door een goed, behoorlijk voor dat doel ingewerkten hoofdonderwijzer, omdat deze gemakkelijker zou aanvoelen, of de leerstof door de cursisten kon worden verwerkt.” Een ander meent, dat bijbrengen van talenkennis nuttig zal zijn.

Bij de algemeene opmerkingen werd o.a. deze aangetroffen: „Als algemeene opmerking moge ik hieraan toevoegen, dat bij een groot gedeelte der deelnemers de ondergrond te mager is om van deze late bebouwing veel vrucht te kunnen verwachten. Bovendien schijnt volgens uitlatingen van meerdere cursisten, het huiswerk zeer veel van hun vrijen tijd te vergen en zelfs heeft een enkele het opgegeven, omdat hij bij zijn studie in de gewone schoolvakken door zijn kinderen werd uitgelachen. Een bewijs te meer, hoe bezwaarlijk het is om onvoldoende onderlegde menschen op lateren leeftijd bij te werken.”

Over de plagerijen der kinderen kan men in verschillende antwoorden uitlatingen vinden, ook mondeling is daarover ondergeteekende meermalen gesproken.

Een ander wijst nog op het gevaar, „dat de meeste cursisten het behandelde van paedagogie, psychologie en psychiatrie niet intens hebben verwerkt, met het gevolg, dat het heel spoedig zal zijn vergeten.”

Ook onder de directeuren zijn er, die het betreuren, dat van hooger hand geen belooning in uitzicht is gesteld.

In het algemeen is de toon van de antwoorden der directeuren lager gestemd dan die van docenten en cursisten. Symptomatisch is het antwoord van één van hen, die den cursus in den tegenwoordigen vorm voldoende vindt voor het doel en dus geen verandering wenschte te zien aangebracht: „Daar kennis van het op den cursus onderwezene voor het daaraan deelgenomen hebbend personeel, hoewel m.i. niet onontbeerlijk voor bewaarders en opzichters bij den arbeid, in geen geval schaaft, acht ik het niet van bepaald belang geen voortgang met dergelijke cursussen te maken.” Uit die dubbele ontkenning kan men een gematigd onverschillige houding proeven.

Conclusies:

I. Een niet gering gedeelte van de deelnemers koestert den wensch zijn arbeid als opvoedend werk te beschouwen en te verrichten. Dat begeerte naar lotsverbetering een rol speelt, is buiten discussie. Het zou verwonderlijk zijn, dat bij het gevangenispersoneel een zoo algemeen verschijnsel als dit niet zou zijn te constateeren, naar het komt ondergeteekende kortzichtig voor om te zeer den nadruk daarop te leggen. De cursisten mogen betreuren, dat hun volharding niet met een materiele belooning is bekroond geworden, toch spreekt uit de antwoorden zulk een duidelijke taal van dankbaarheid, dat geen twijfel gevettigd is aan de moreele waardeering van het genoten onderricht. Het blijve niet onvermeld, dat bij de besprekingen met het personeel, die aan den cursus in de verschillende plaatsen vooraf zijn gegaan, de vertegenwoordigers van de organisaties steeds den nadruk op het ideëele moment hebben gelegd. Als de vraag ter sprake kwam: „Wat brengt het volgen van den cursus ons op?” was telkens het wederwoord daarop niet de bijzondere aandacht te richten. Door de organisaties en hun leden is dan ook voortdurend er op aangedrongen, dat het personeel niet uitsluitend „bewaardert” zou zijn, maar opvoedend ambtenaar, en steeds naar voren gebracht dat, nu er jeugdgevangenissen en psychopatheninrichtingen kwamen, er veel meer van het personeel zou worden gevorderd en dat het personeel daardoor aan hoogere eischen van ontwikkeling moest voldoen, dan thans het geval was.

II. Een groot deel van het huidige personeel is hetzij te oud,

hetzij te onontwikkeld om geschikt te worden gemaakt voor een werkring bij het gevangeniswezen, die in overeenstemming zou zijn met nieuwe begrippen omtrent het doel daarvan. Bekijkt men den cursus in dit licht, dan heeft hij gefaald. Zelfs, wanneer voor een oogenblik aangenomen werd, dat de geslaagden voor 100 $\frac{1}{10}$ wel die geschiktheid deelschijnlijk zijn geworden, dan nog heeft de cursus aan zijn algemeen doel niet beantwoord. Van de $\pm$ 700 beambten in alle gestichten, daarbij niet gerekend het personeel voor den huishoudelijken dienst, welke in aanmerking kwamen om den cursus te volgen, hebben zich ruim 300 hiertoe opgegeven en zijn er 119 geslaagd, d.w.z. $\pm$ $\frac{1}{6}$. Een der leden van het Landelijk Comité sprak meermalen uit, dat hij in dit opzicht den cursus totaal mislukt achtte. Afgescheiden van de vraag, of in het algemeen het personeel aan het eene gesticht ontwikkelder is dan aan het andere en waar- aan dit feitelijk is toe te schrijven, dient groote zorg aan de keuze van beambten te worden besteed. Dat zulk een aanzienlijk deel van het personeel geen behoefte heeft getoond aan verdere ontwikkeling, geeft toch stellig geen hoogen dunk van hun geestelijke instelling tot het ambt. Men moge er nog zoo overtuigd van zijn, dat aanleg en karakter voornameer zijn dan opleiding, men moge nog zoo zwaar laten wegen de tegenwerkende factoren als leeftijd, gebrekkige ontwikkeling, cursus na afloop van de dagtaak, moeilijkheden thuis en wat dies meer zij, in allen gevalle pleit deze houding geenszins voor de behoefte bij het personeel zichzelf op hooger ontwikkelingspeil te brengen en daardoor de belangstelling voor hun werk levendig te houden. Een veel sterkere selectie dient te worden toegepast. Hoe krachtig de selectie is, die in Engeland wordt toegepast, moge blijken uit een brief, dien de leider van de Training School for Prison Officers, Gilbert Hair aan den heer Hart geschreven heeft over de Britsche opleiding:

„In every case where there is the slightest doubt regarding the suitability of the candidate for the Service it has been the fixed practice for the Service to get the benefit of the doubt, i. e., the man is to be told that he has failed.”¹⁾

III. De hervorming van het gevangeniswezen dient gelijken tred te houden met de organisatie van de opleiding. Een opleiding kan

¹⁾ *Training Schools for Prison Officers.*

Plans and Syllabi of 'The United States Training School for Prison Officers; The New York City Keepers' Training School, and The British Training School for Prison Officers, compiled by *Hastings H. Hart*, Consultant in Delinquency and Penology, Russell Sage Foundation, New York 1930, p. 47.

niet in de lucht hangen, moet ergens toe zijn, men moet tot iets worden opgeleid. Herinnerd mag worden aan het antwoord van een der docenten, dat een herhaling van den cursus geen zin had, omdat er van de bewaarders niets geëischt wordt, waardoor het geleerde tot zijn recht zou kunnen komen. Ondergeteekende acht deze uitspraak niet geheel billijk, zij wordt weerlegd door het getuigenis van heel wat bewaarders zelve. Ook onder het huidige regiem heeft de opleiding zin. Gelukkig kan reeds thans van het personeel een opvoedende kracht uitgaan. De opvoedende kant van het bij ons geldende gevangenisstelsel behoort echter niet tot zijn sterkste zijden en moet zoo krachtig worden ontwikkeld, dat de bewaarders geen bewaarders meer heeten en zijn. Zij hebben eenmaal niet het gevoel, dat men van hooger hand wenscht, dat zij in de rijen der opvoedende ambtenaren worden opgenomen, hetgeen te betrecuren valt. De antwoorden der deelnemers laten zien, welk een bron van kracht onder hen niet of te weinig wordt aangeboord, van welke mogelijkheden niet of te weinig wordt gebruik gemaakt. Welk een zegen, in den vorm van meer arbeidsvreugde bij de betrokkenen, welk een hernieuwing van levenskracht bij de ingesloten en hier onontkiemd blijven, is niet te meten. Er kunnen en moeten dus krachtbronnen, die in het personeel schuilen, in het in dienst zijnde en waarschijnlijk nog meer in het toekomstige, worden aangeboord. Maar dan moet in het strafstelsel ernst worden gemaakt met de gedachte, dat ook de lagere ambtenaren een opvoedende taak hebben.

IV. De opleiding mag niet tot een enkelen cursus worden beperkt. Ten volle worde hier beaamd het woord van één der docenten: „een cursus vormt nog geen opleiding.“ Deze cursus is een pis-aller geweest en een herhaling van den cursus zou evenmin een werkelijke opleiding kunnen vervangen. Maar dan dient men behalve aan de eischen, die men aan de voorontwikkeling en die men voor geschiktheid stelt, zich rekenschap te geven:

- a. van de eischen, die men aan het personeel ten aanzien van zijn toekomstige werk meent te moeten stellen,
- b. van de vakken en onderwerpen, die men wenscht te behandelen.

Men zie eens de Engelsche en Amerikaansche schema's in het genoemde boekje van Hastings II. Hart, *Training Schools for Prison Officers*.

Daarnaast doen zich natuurlijk allerlei andere vragen voor, n.l. of het niet gewenscht zou zijn om de opleiding op één plaats te concentreren, gelijk dat in Engeland en Amerika het geval is. Terecht is

er geklaagd over het verschil van behandeling der vakken in de onderscheidene plaatsen. Daaraan is echter niet te ontkomen. Wordt evenwel de opleiding bij een bepaalde school, een bepaald gesticht ondergebracht, dan is dit bezwaar opgeheven en worden nog twee andere tevens ondervangen. In de eerste plaats behoeft men dan niet alleen aan het in dienst zijnde personeel het onderricht te geven, maar kan dit onmiddellijk worden gevolgd door nieuw aangestelden, en in de tweede plaats behoeft de opleiding zich niet te beperken tot de groote gestichten. Het personeel van de kleinere inrichtingen heeft met jaloersche oogen gezien naar wat elders gebeurde. Men heeft gevraagd naar schriftelijke cursussen, waaraan groote moeilijkheden zijn verbonden. Dat alles behoort dan tot het verleden. Een tenslotte is het dan niet noodig meer het volgen van het onderwijs over te laten aan de bereidheid van het personeel en kan aan den veel geuften wensch, dat de opleiding verplicht zou zijn voor allen, voldaan worden.

V. De opleiding van het lager personeel zal geen voldragen vruchten voortbrengen, indien de opleiding van het hogere personeel niet mede tot oplossing wordt gebracht. Het is hier niet de plaats om dit zeer urgente vraagstuk te behandelen, maar, waar het verband houdt met de opleidingskwestie van het lagere personeel, moge er althans iets van gezegd worden. Bij de verdere herziening van ons strafstelsel zal zonder twijfel gebroken worden met het systeem, dat het gestichtsbestuur berust bij de colleges van regenten en zal hetzelfde gebeuren wat bij de invoering van de Kinderwetten geschied is, toen aan het hoofd van de rijksopvoedingsgestichten directeuren en directrices geplaatst werden, welke bijgestaan worden door commissies van toezicht. Sedert de invoering van den nieuwen Gevangenismaatregel in Januari 1934 is hetzelfde ten aanzien van Veenhuizen bepaald. In dienzelfden maatregel is men slechts schoorvoetend in gelijke richting gegaan ten aanzien van de overige strafgestichten. Wil op dit gebied met succes verder worden gewerkt, dan zal aan de opleiding van het hogere personeel de noodige aandacht moeten worden geschonken. Welk belang deze opleiding ten aanzien van die van het lagere heeft, behoeft nauwelijks betoog. Een opleiding van het lagere, het zij eenigen docenten en cursisten toegegeven, kan alleen in de practijk beteekenis hebben, wanneer bij de toetsing van theorie aan de practijk de directies der strafgestichten daarbij leiding kunnen geven. Zoo er onder de directeuren zijn, die dat niet vermogen — en waarschijnlijk is hun aantal niet zoo klein — dan is daarvan niemand eenig verwtijf te maken. Het is nooit van hen verwacht, laat staan geëischt, maar het feit is er niet minder waar en betreurenswaard om. Prof. Liep-

mann heeft in een inleiding op een boekje over de Hamburgsche jeugdgevangenis *Habnßfersand* het volgende geschreven:

„Die Mängel unseres Gefängniswesens hängen im letzten Grunde mit allgemeinen Mängeln unserer geistigen und seelischen Entwicklung zusammen. Vorher aber gilt es, sich über ihre speziellen und spezifischen Ursachen klar zu werden. *Sie liegen einmal darin, dass uns nicht genügend geeignete Kräfte für die Aufgaben des Strafvollzuges zur Verfügung stehen. Man denke: Es ist vielleicht der einzige Beruf in Deutschland, für den nicht einmal eine besondere Berufsausbildung notwendig* erschienen ist. Im Lande des Berechtigungswesens und der gebahnten Wege kann sozusagen jeder „ungelehrte Arbeiter“ jeden Posten im Gefängnisdienst einnehmen. Vom höchsten Beamten bis zum untersten Aufseher gibt es hier insofern keinen Unterschied, als sie alle „nicht ausgebildet oder erzogen, sondern — gefunden werden.“ ¹⁾

Deze te jong overleden geleerde moge overdrijven, er zijn wel meer beroepen, waarvoor geen speciale opleiding geschapen is al zou ze dringend noodig zijn, maar zijn boutade verdient ook voor ons land overweging.

¹⁾ Overgenomen uit *Der Aufsichtsbeamte im Strafvollzuge*. Die Vorbildungen des Berufs, die Leistungen der Aufsichtsbeamten und ihre heutige unrichtige Bewertung. S. 46, in welk rapport het als citaat ontleend is aan de Einleitung van Prof. M. Liepmann zum vierten Heft der Hamburgischen Schriften zur gesamten Strafrechtswissenschaft, herausgegeben von Prof. M. Liepmann. In den zweiten druk van genoemd Heft IV. Das Hamburgische Jugendgefängnis *Habnßfersand* von Dr. Walter Hermann, welke mij ten dienste staat, komt slechts een Einleitung des Herausgebers zur zweiten Auflage voor, waarin wel eenige belangrijke beschouwingen over de opleiding zijn te vinden, maar niet het bewuste.

De Grondslagen-wet

door A. H. GERHARD.

Er is bij de behandeling der jongste onderwijsbegroting een onderwerp ter sprake geweest, zij 't ook tamelijk vluchtig, dat maar matig de aandacht heeft getrokken en dat eigenlijk de meest intense belangstelling verdiende van allen, wie de zaak van het onderwijs ter harte gaat.

Ik wil beginnen met een getrouw relaas van het hieromtrent bij deze gelegenheid verhandelde.

In het Voorlopig Verslag van 25 November 1934 leest men o.a. het volgende:

„Herhaaldelijk heeft de Minister én in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting van het loopende jaar én in het Onderwijsdebat op den voorgrond gesteld, dat hij de bezuiniging op het onderwijs niet in de eerste plaats zou zoeken in een cumulatie van incidenteele bezuinigingen, maar in een volledige reorganisatie van het onderwijs in zijn geheel. De Minister stelde daarbij in het vooruitzicht, dat in de eerste maanden van 1934 de grondslagenwet in ontwerp zou verschijnen.

In plaats van te komen met het ontwerp van een algemeene regeling, zoals hij die in groote lijnen heeft aangegeven, heeft de Minister eenige wijzigingen van onderwijswetten ingediend, welke zijn behandeld en aangenomen, terwijl een ontwerp, betreffende de onderwijzersopleiding nog op verdere behandeling wacht.

Deze leden wilden niet ontkennen, dat de Minister in dezen een zware taak op zich heeft genomen en zij verwonderden er zich dan ook niet over, dat hij nog niet tot een resultaat is gekomen, doch de omstandigheid, dat van een algemeene lijn in 's Ministers onderwijspolitiek niets valt te bespeuren en hij zich tot partiele regelingen blijft beperken, heeft het vertrouwen niet versterkt, dat aanvankelijk in dezen bewindsman werd gesteld door die leden, welke indiening van een grondslagenontwerp op prijs zouden hebben gesteld. Gaarne zouden zij vernemen, wanneer de Kamer bedoeld ontwerp zal kunnen verwachten.

Daartegenover stonden zij, die meenden, dat reorganisatie van het onderwijs niet stond op het program dezer Regering, wier taak in de eerste plaats was het scheppen van sluitende begrotingen, wat diep ingrijpende bezuinigingen vorderde. Van hen leest men de volgende zinnen.

„Enige leden waren van oordeel, dat het niet te betreuren valt, dat het zogenoemde grondslagen-ontwerp nog niet bij de Kamer is ingediend.

Naar hun oordeel zou de Minister goed doen, zich geheel te wijden aan den bezuinigingsarbeid, die zeer veel van hem en van zijn ambtenaren eischt.

In de Memorie van Antwoord van 10 December 1934 verweert de Minister zich tegen bovenaangehaalde verwijten als volgt:

„Inderdaad is gebleken, dat de ondergeteekende, toen hij verleden jaar de indiening van een ontwerp-Grondslagenwet binnen enkele maanden in uitzicht stelde, zich een illusie maakte. Voor die eerste maanden is dit een gevolg geweest van den arbeid, dien andere urgente maatregelen hebben geëischt.

Het ontwerp kon eerst in April j.l. aan den Onderwijsraad worden gezonden. Diens advies is thans nog niet ingekomen. Is dus te voorzien, dat de indiening veel langer op zich zal laten wachten, door de zeer hooge eischen, die de onvermijdelijk gebleken inkrimping van de uitgaven zal stellen, heeft zich de noodzakelijkheid voorgedaan om buiten dit ontwerp om denkbeelden te verwezenlijken welke de ondergeteekende bij den opzet daarvan heeft voor oogen gehad. Deze voorstellen zullen derhalve de Kamer in anderen vorm bereiken.

Bij de openbare behandeling op 14 December 1934 werd aan het onderhavige onderwerp weinig tijd besteed. Dr. Moller betreurde, dat het ontwerp nog steeds niet leidend was en vooral maakte hij er de

Onderwijsraad een verwijt van, dat deze het zo lange tijd bestudeert, dat het practisch, naar hij meende, „van de baan geraakt“ (Iland. 1047).

Ook de heer Ketelaar toonde zich weinig gesticht over de gang van zaken. Zijn grief betrof ook inzonderheid de Onderwijsraad.

„Maar mij heeft toch ook wel als den heer Moller getroffen de mededeeling, dat dit wetsontwerp aan den Onderwijsraad was toegezonden in April van dit jaar en dat op het oogenblik, dat de Minister de Memorie van Antwoord schreef, het rapport van den Onderwijsraad nog niet was ingekomen. Dat is na acht maanden. Wij hebben nu door een interruptie van den Minister gehoord, dat het vandaag juist is ingekomen.

Gaat het evenwel zoo — ik weet niet, of wij ooit dat rapport zullen zien en ik kan nu nog niet den inhoud beoordeelen — dat een lichaam, dat eigenlijk aan niemand anders verantwoording verschuldigd is dan misschien aan den Minister, hoewel die verantwoordelijkheid dan nog maar zeer betrekkelijk zal zijn, het stuk gewoon laat liggen, dat zulk een Raad zegt: het is niet naar onzen zin, wij brengen er geen advies over uit. Natuurlijk, men camoufleert dat misschien door beweringen als: het is zoo moeilijk, het moet dus wel lang duren. Ik vraag mij af, of het niet wenschelijk zal zijn voor de Kamer dit vraagstuk eens onder de oogen te zien. Ik weet niet waaraan dit ligt; ik kan daarover mijn veronderstellingen hebben.

Er wordt wel eens van cumulatie van betrekkingen gesproken; ik kan denken, dat hierop misschien een zekere cumulatie van betrekkingen invloed heeft, dat iemand niet genoeg tijd heeft, die rapporten tijdig uit te brengen en geheel te vervolmaken, zooals men ze wenschte. Het gaat niet aan, dat een lichaam als de Onderwijsraad de zaken eigenlijk op eigen verantwoording geheel kan ophouden.“ (Iland. 1052).

Men ziet, de heer Ketelaar was niet mals in zijn oordeel. Toch meende ook hij, dat deze verfraging geen onoverkomelijke ramp op-leverde.

Het behoefde ten minste niet tot gevolg te hebben, dat men de gewone wetgevende arbeid zou moeten stop zetten ten aanzien van die onderwerpen, welker nadere regeling urgent was.

Het antwoord van den Minister op de geopperde bezwaren in deze is van grote betekenis, wijl daarin de algemeene strekking van de bedoelde wet werd aangegeven en van de daarvan te verwachten invloed op het gehele onderwijsstelsel.

„De Grondslagenwet trekt de lijn van de constructie van het onderwijs — daar zit niet zooveel bijzonders in — en houdt in volmacht aan de Regeering om bij algemeenen maatregel van bestuur allerlei dingen te regelen, die nu bij wettelijke bepalingen worden geregeld. Zij bedoelt mogelijk te maken, in betrekkelijk korten tijd van enkele jaren een regeling te geven aan het onderwijs, die eenvoudiger en doelmatiger is. Door middel van een zelfstandige herziening van de geldende wetten is dit niet mogelijk. Daarover behoeven de heeren niet zoo verbaasd te zijn. In afwachting van wat op dien grond tot stand komt, blijven gelden de wettelijke bepalingen, die er op het oogenblik zijn.

De bedoeling is geen andere dan om na het leggen van die grondslagen, waarin men een besiek vindt van het op te trekken gebouw, het onderwijs verder te regelen, hetzij bij wet, maar voor een groot deel bij algemeenen maatregel van bestuur, voor zoover wettelijke bepalingen niet noodig zijn." (Hand. 1067).

De Minister doet dan nog uitkomen, dat de huidige wet z.i. veel te veel administratieve bepalingen bevat, wat haar toepassing veel te stroef maakt, dat in de door hem gedachte regeling uiteraard de grondwettelijke positie van het bijzonder onderwijs onaangetast blijft en dat men beter deze regeling bij het groeiende onderwijs kan aanpassen.

Verder gaf hij nog deze data: 26 Mei 1933 was hij met deze zaak begonnen en had nu, 14 Dec. 1934, het advies van de Onderwijsraad ontvangen, „een dikke portefeuille“, dat een inspannende studie vorderde.

Niettemin hoopte hij nog de zaak in behouden haven te kunnen brengen.

Het zal de trouwe lezers van dit tijdschrift niet hevremden, dat dit onderwerp hier weer ter sprake komt. Inderdaad „weer“, want de naam „Grondslagenwet“ moge thans aan wat nieuws doen denken, de overwegingen, die tot de erkenning der noodzakelijkheid van zodanige wet voerden, zijn volkomen dezelfde, als die een rol speelden bij het bepleiten van de instelling van een Onderwijs-raad en (of) van een Centraal Pedagogisch Instituut.¹⁾

In de onderhavige kwestie komt men onwillekeurig tot twee opmerkingen: 1e. of er geen overmoed school in de blijkbare mening van den Minister, dat hij met zijn, door hem zelf verkozen, raadsman een zaak in staat van wijzen zou kunnen brengen, die reeds bijna een kwart eeuw geest en gemoed van verscheidene zeer bekwame mannen op het gebied van wetgeving voor en organisatie van volkswontwikkeling heeft bezig gehouden, zonder dat er nog maar enig resultaat van wezenlijke betekenis is bereikt.

Doch misschien kunnen we, zodra we kennis krijgen van de ontworpen wet, tot de blijde erkenning komen, dat op geniale wijze een basis is gelegd voor verdere vruchtbare besprekingen;

2e. dat in de aangevochten houding van de Onderwijsraad zich zeer ernstig de fout van zijn ontstaan vreekt.

In de tijdschriftartikelen, waarnaar hij noot is verwezen, is op die fout nadrukkelijk gewezen en de motivering van dit oordeel mogen we dus als bekend aannemen. Toch wil ik hier éne aanhaling herhalen en wel het woord van De Savornin Lohman in 1919:

¹⁾ Men vergelijke „De onderwijsraad“ jg. XII, bl. 161; „Onderwijsraad en Centraal Pedagogisch Instituut“ ib. bl. 218, jg. XIII bl. 97 en bl. 403; en de artikelen van Prof. Kohnstamm: „Komt gij met vrede?“ jg. XIII bl. 101 e.v.; „Onderwijs-leiding“ jg. XIV bl. 293 e.v.

„Het Departement is voor het jus constitutum, voor de uitvoering van de wet en de Onderwijsraad voor het jus constituendum, voor de toekomst, voor de ontwikkeling.”

Het is meer dan jammer, dat Dr. de Visser in zijn schepping deze klare en zo belangrijke tegenstelling heeft verwaarloosd en de Onderwijsraad in de eerste plaats een laak oplegde, die hem tot een aanvullende editie van het Departement maakte.

In feite is, als consequentie daarvan, de Raad in een minimum van tijd niets anders geworden dan ten behoeve van den Minister het hoogste college voor administratieve rechtspraak op het terrein van toepassing der Onderwijswetten.

Op dit terrein heeft hij bergen van werk verzet, veel verdienstelijke verricht, dat echter in niets, letterlijk in niets van enige productieve waarde was tegenover de tekenende klacht: „boven ons is het luchtledige.” Wat men als het wezenlijke doel van het in het leven te roepen lichaam hoopte is in geen enkel opzicht vervuld, dat het n.l. leiding en richting zou kunnen geven voor een zodanige — natuurlijk geleidelijke — reorganisatie van ons gehele onderwijssysteem, dat het zich kon aansluiten aan de voortschrijdende, streng wetenschappelijk gefundeerde, inzichten op paedagogisch en didactisch gebied en organisch de diep ingrijpende veranderingen in de sociaal-economische structuur der maatschappij kon volgen.

Onder deze omstandigheden mag men eigenlijk de Onderwijsraad er geen verwijt van maken, dat hij zoveel tijd voor het gevraagde advies nodig had.

Ik zou ook wel, als de heer Ketelaar, een veronderstelling kunnen maken doch dan deze, dat misschien de huidige Raad voor het merendeel zijner leden onder de invloed van zijn eigen historie gedacht heeft nuttiger werk te doen te hebben in de talloze administratieve geschilpunten en dat derhalve het gevraagde advies overwogen moest worden in de weinige vrije ogenblikken, die bedoeld nuttiger werk overliet.

Ware meergemeld advies indertijd opgevolgd, dan zou de Onderwijsraad, in de daarbij bedoelde zin samengesteld, waarschijnlijk reeds jaren geleden een ontwerp in hoofdlijnen voor algehele reorganisatie na ampele voorstudien hebben gewrocht.

Het heeft niet zo mogen zijn en 't is, ingevolge de wet der traagheid, zoveel te moeilijker geworden om doeltreffende instellingen tot stand te brengen.

Intussen, men moet daarvoor elke mogelijkheid benutten, die zich voordoet of tenminste bruikbaar is te maken. Nu er een Grondslagenwet in ontwerp ligt, is het zeer gewenst, dat het publiek eigendom

worde met het daarop uitgebrachte advies. Blijkt het vermoeden juist, dat dit in de hoofdzaak afwijzend is, dan nog is 't van belang de gronden, waarop dit rust, te leren kennen. De verdienste van 's Ministers initiatief is in elk geval deze, dat eindelijk het in wezen brandende vraagstuk der reorganisatie, beter gezegd, der systematisering van het gehele onderwijs tot een sluitend en harmonisch samenhangend geheel in concrete vorm in discussie komt.

Van één ding houd ik mij overtuigd, als de zaak eenmaal in discussie is, dan kan 't niet uitblijven of gaandeweg zal een groeiend aantal belanghebbenden en deskundigen tot het inzicht komen, dat alle onderwijs nieuwe oriëntering behoeft, zoowel ten aanzien van de maatschappelijke betekenis van elk zijner geledingen en hun onderlinge verhouding, als van zijn plaats en waarde in het geheel der staatshuishouding en van de taak en de bevoegdheden der beherende en leidende overheidsorganen.

Men zal zich daartoe er rekenschap van moeten geven zonder vooropstelling van traditionele opvattingen, of het onderwijs enerzijds ieder de opleiding verschafft, waarvoor hij geestelijk en lichamelijk geschikt is en anderzijds aan de eisen voldoet, welke voortvloeien uit de economische structuur van het geheel, zoals die zich in enig bepaald tijdvak voordoet. Gans deze studie zal dan beheerst worden door de overtuiging, dat de toekomst van elk volk vóór alles afhangt en in verstandelijk en bovenal in moreel opzicht van de ontwikkeling, die het in zijn jeugd heeft verworven.

Men kan geredelijk toegeven, dat 't heel begrijpelijk is, als velen de mening huldigen, dat in de huidige, benarde tijden dringender vraagstukken van onderwijsbelang een oplossing vragen dan de voorbereiding tot het scheppen van een groots en gesloten systeem van voorbereidend lager tot hoger onderwijs, zich gemakkelijk aanpassend aan nieuwe vorderingen op pedagogisch en didactisch terrein en aan de eisen van de voortschrijdende sociale ontwikkeling.

Wie zo denkt zal geloven, dat 't verstandiger is de zaak uit te stellen tot rustiger, tot beter tijden; doch de vraag is of een betere grondslag voor karakter, inhoud en organisatie der algemene volksontwikkeling niet het machtigste middel zal blijken tot de zo vurig gehoopte sociale redding.

Daarom alleen reeds, achten wij het een gelukkig feit, dat er een grondslagenwet in ontwerp is, dat zelf de basis kan en zal vormen voor een diepgaande gedachtenwisseling, die niet onwaarschijnlijk nog langer tijd zal vorderen dan 't befaamde advies, maar waardoor de zaak een stap vooruit zal komen.

Januari 1935.

Iets over meisjesopvoeding naar aanleiding van een paar kookdemonstraties in deze tijd van crisis

door IDA HEIJERMANS.

In een der Scholen voor Vrouwenarbeid te Rotterdam geeft een lerares een kookdemonstratie voor vrouwen. Zij doet het om haar te leren hoe in deze crisistijd het geld, dat de steuntrekkende werklozen, door Maatschappelijk hulpbetoon ondersteunden en wie met hen gelijk te stellen zijn, door hen kan uitgegeven worden, het best te besteden is, zo dat de te bereiden maaltijd het voedzaamst wordt, dus het lichaam der kinderen kan helpen opbouwen, dat der volwassenen onderhouden.

De demonstratie is voor alle vrouwen toegankelijk, die kunnen en willen zien en luisteren.

Ook ik ben onder de aanwezigen, ernaar toe gedreven door mijn grote belangstelling, want ik weet, dat er gevaren kunnen dreigen door ondervoeding van de grote massa, gevormd door hen, die met hun gezinnen rond moeten komen elke week met slechts enkele guldens.

De lerares begint. Onmiddellijk wordt zij in de rede gevallen door een paar vrouwen, die met opgewonden stemmen woorden van haat en wantrouwen uitschreeuwen, omdat zij in de demonstratie een poging menen te zien om de steunnormen nog meer te verlagen.

De lerares verdedigt het werk van hulp. Anderen trachten te kalmeren, uit te leggen. Het helpt slechts gedeeltelijk, schijnt soms olie op het vuur te zijn.

Die vrouwen willen en kunnen noch luisteren, noch begrijpen. Want in haar spreekt slechts de haat tegen allen, die in andere omstandigheden verkeren dan zij zelve. Het begrip voedingswaarde is hun onbekend; het feit, dat men gas en allerlei ander materiaal economisch en oneconomisch gebruiken kan, evenzeer.

Met een gevoel van beklemming ga ik naar huis, dat niet wijkt, als mij verteld wordt, dat bij de andere demonstraties hetzelfde is voorgevallen, er groepen vrouwen overal verschenen zijn, enkel om uiting te geven aan haat en wantrouwen.

Moedig zijn de scholen en haar leraressen doorgegaan met de lessen, maar nergens hebben zij de talrijke belangstellenden getrokken, die zij meenden te mogen verwachten, omdat voor haar het werk toch begonnen was.

Het kan wezen, dat er in de opzet wellicht iets over het hoofd gezien werd, niet voldoende rekening werd gehouden met de prikkelbaarheid, die het gevolg is van ontbering en werkloosheid. Mogelijk.

Maar dat verklaart noch de haat, die zich uitte in het woedende verzet, noch het ontstellend gemis aan inzicht.

De oorzaken daarvan liggen veel dieper. Dat saboterende roepen en schreeuwen was slechts uiting, verschijnsel van een ziekteproces.

Alles wreekt zich op aarde. Deze voorspelling van Goethe wordt schrijnende waarheid in deze tijd van crisis.

De haat tussen mensen van hetzelfde land, dezelfde stad krijgt meer dan ooit nu brandstof, die hem doet oplaaën. Er zal heel wat moeten geschieden, voor dat vuur geblust is!

En ontstellend is de onkunde, die zich uitte in de houding van die vrouwen, welke niet wilden, maar ook niet konden luisteren.

Aan wie de schuld?

Die vraag is niet moeilijk te beantwoorden. Wetten en voorschriften hebben zo ontzaglijk veel vergeten te regelen en te verbeteren. Niemand onzer gaat in dat opzicht vrij uit. Misschien ook niet die verbitterden, die alleen met de argumenten van de felle haat streden, of in doffe onverschilligheid berustten, maar zeker hebben wij allen een plicht verzaakt door niet het als van de daken te roepen, dat er een wet van oorzaak en gevolg is, er nergens vijgen van distelen te lezen zijn en een maatschappelijk moeras, dat niet gedempt werd, steeds meer gifplanten moet voortbrengen.

We ervaren het nu.

Hoe zouden die vrouwen, welke niet wilden inzien, dat het werk in haar belang op touw was gezet, dit hebben kunnen doen?

Wie hebben dat inzicht trachten te verhelderen? Het gezin, waaruit zij voortkwamen, dat evenmin beschikte over enige vorming? De scholen, die haar moesten laten gaan en de maatschappij insturen op een leeftijd, dat zij in het belang van individu en gemeenschap, nog het meest leiding hadden dienen te geven?

De ziektekiemen in mens en samenleving konden veilig voortwoeren.

Een ietsje werd geleerd en van allerlei in de kinderhoofden ingepompt, dat later verdween zonder eenig spoor na te laten.

Hoeveel van die vrouwen hebben een vervolgschool kunnen bezoeken? Welk bedroevend klein percentage van haar kon na het lager onderwijs iets anders nog krijgen dan het beetje eenzijdige schoolse kennis, opgedaan in de zes of zeven schooljaren, door den wetgever verplichtend gesteld?

Zo moesten er duizenden en duizenden, meisjes en jongens, verschrompelen naar ziel en lichaam. We hebben wellicht ons in slaap gesust met ons te verbeelden, dat het zo erg niet was. Wie nu echter

oren heeft om te horen, en ogen om te zien, in deze tijd van crisis, ervaart, dat maatschappelijk gesproken, we slechts oogsten wat we zaaiden.

Ik luisterde naar de woorden, uitgeschreeuwd in haat, ik keek naar enkele jonge vrouwen, die haar kleine kindertjes hadden meegebracht. Wat, wat, vroeg ik mij af, hebben wij allen haar meegegeven om haar moedertaak in de hoogste zin van het woord te vervullen?

We hebben wellicht het ziekteproces, dat de mensheid doormaakt, nodig om in te zien, dat in zijn symptomen het zich openbaart en we allen geroepen zijn om het voortwoekeren te bestrijden.

En daar is voor alles nodig: opvoeding van het meisje in verband met eigen individuele gaven, doch ook met de gezinstaat en het moederschap, die beide in de meeste gevallen haar wachten zullen.

Op bedroevende wijze wordt deze meisjesopvoeding nog steeds aan het toeval overgelaten.

Een heel klein percentage der meisjes bezoekt de nijverheidsscholen, die ingericht zijn om haar kennis bij te brengen voor al datgeen, speciaal voor haar bestemd, omdat zij zich wenden naar haar toekomst van gezinsarbeid. Soms ook vragen veel meisjes toegang tot die scholen en kunnen niet toegelaten worden, omdat er te weinig scholen zijn.

En wat gebeurt er op onze inrichtingen voor uitgebreid lager onderwijs, op onze H.B.S., op onze gymnasia en lycea? Ook deze vraag moet beantwoord worden, want voor ons volkswelzijn gaat het niet alleen om de opvoeding der categoriën meisjes uit de kringen der oeconomisch zwakken.

Er wordt in die andere scholen met alles rekening gehouden: met inpompen van allerlei schijngeleerdheid, met echte geleerdheid soms ook, met allerlei werk en beroepen, maar niet met de toekomst van het meisje als gezinshoofd en moeder.

De lagere school, die het meisje haar deuren uitsluit op de leertijd van twaalf of dertien jaar, zou óók voor dat kind haar taak niet volbrengen, wanneer zij in het laatste jaar haar wat van het huishouden leerde. Indien zij dat deed, zou zij toch nog altijd te kort schieten in de vorming van het meisje tegenover haar moedertaak.

Maar de huishoudelijke kennis vraagt iets anders dan wat lessen, aan het meisje gegeven, dat twaalf of dertien jaar oud is.

Wij leven in een tijd, die op elk gebied ander inzicht vraagt, ook op dat van het huishoudelijk terrein.

Ik ervoer het bij de eenvoudige demonstratie in de School voor

Vrouwenarbeid voor vrouwen uit deze crisisperiode, maar ook bij een in het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Rotterdam.

Die voor de door de crisis getroffen vrouwen toonde aan, dat er ervaring en inzicht noodig zijn om te kunnen koken en regelen, zoals het niet alleen goed is in deze tijd van ellende, maar ook voor elke andere, ook als er weer een periode van welvaart zal zijn. Dan nog eist die een overlegend verstand en een vaardige hand om met gas-toestellen in elke vorm zo om te gaan, dat er geen gas verspild wordt, en zich goed te bedienen van kranten en hoopkisten om voedings-waarde en warmte te behouden.

De demonstratie bij het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf had niet slechts tot doel de economisch het zwaarst getroffen voor te lichten. De lerares, ambtenares in dienst der gemeente, legde uit hoe een electrisch fornuis gebruikt diende te worden, had het over verschil-lende toestellen, door de stroom aan warmte-voortbrenging gehelopen, toonde, hoe alles geregeld en gecontroleerd moest worden, zó, dat de beurs van den verbruiker het minst uit te geven had.

Ik luisterde en keek met grote aandacht, was weer getroffen door het wonder en het mysterie, dat we electriciteit noemen en kwam onder de indruk van de vorderingen der techniek en al haar vondsten om de mens het werk te vergemakkelijken. Maar tevens begreep ik, dat zij, die met het keukengerei moesten omgaan, allermint kinderen konden en mochten zijn, want er was oefening en helder begrip voor nodig om het te gebruiken, en om geen stroom te verspillen, en om ongelukken te voorkomen.

Beide demonstraties betoogden hoe koken de voedingswaarde der spijsen kan bevorderen of te loor doen gaan, hadden het, al was het in termen, zo eenvoudig mogelijk, over de voor de mens, in ver-band met werk en leeftijd, nodige calorïën, over eiwitten, kool-hydraten, zouten en wat dies meer zij.

Hoe kunnen meisjes van twaalf of dertien jaar voor die wijsheid reeds rijp zijn? Zou het, als ze haar op die leeftijd geleerd werd, niet hetzelfde effect hebben, als al het andere, haar ingepompt in een ontwikkelingsperiode, dat ze het niet verteren kunnen, op de duur niet vervliegen als kaf voor de wind?

En, zou het beneden de geestelijke „standing" van de leerlingen der U.L.O.-scholen, der H.B.S., Gymnasia en Lyceea zijn, wanneer die meisjes leerden omgaan met al die toestellen, voor koken nodig en welker bediening een helder verstand vraagt? Zou voor haar wijsheid uit den boze zijn, die het verband begrijpt tussen voeding en bouw van het lichaam? Is het minder beneden haar „standing" dan wat ook, dat zij leren en bestuderen moeten?

Doch behalve het directe onderwijs, — dat gelijk reeds betoogd werd te veel omvattend is om door kinderen van 12 en dertien jaar reeds overzien te kunnen worden en dus voor haar geen eindvorming kan en mag zijn, — kan de school toch in haar ganse leertijd vanaf de kleuterjaren tot aan het einde van de cursus, in de richting werken, die opleiding beoogt van het meisje, dat, wat ook het leven als werk-kring haar zal brengen, in elke arbeid gediend is door kennis, nuttig voor haar zelve, haar gezin, haar kinderen.

Alles wat haar verstand scherpt, haar handiger maakt, haar gezondheid bevordert, werkt ertoe mee om van haar een meisje en vrouw te vormen in de hoogste betekenis van het woord.

Zo heel veel vrouwen betreuren het, dat in haar jeugd haar vingers niet geoefend werden! Er is natuurlijk aangeboren handigheid, maar ook die, welke, al is zij nooit tot de ontwikkeling der echte gave te brengen, toch iets bereiken kan, dat waarde heeft voor het hele leven.

En velen zal het gaan als mij, die luisterende naar wat de lerarissen uitlegden en beloogden, begrepen, dat er iets is, wat elke school leren kan. Ligthart schreef en sprak er reeds over, en in de demonstraties ervoer ik het. Natuur- en scheikunde hebben zo'n ontzaglijk grote betekenis voor het dagelijks leven. Het verband tussen kooktijd en de warmtebron ervoor gebruikt, het verschil tussen warmtegraad van een vlam en het kookpunt van een of andere vloeistof of materie, waardoor het dwaze verspilling is om bijv. het gas hoog te laten branden, als iets al kookt, enz. enz., — ook dat alles ware te leren en te begrijpen door elke leerling aan elke school, die onderwijs heeft gehad, dat hoekengeleerdheid in de ban deed, doch prikkelde tot kijken, waarnemen, opmerken, denken.

Zulk een voorbereiding en eindonderwijs moesten *alle meisjes* omvatten, uit alle kringen, en alle inrichtingen door haar bezocht!

Het is waarlijk niet de eerste keer, dat dit door mij bepleit wordt. Jaren geleden deed ik het reeds, óók in de tijd der hoogconjunctuur van star en eenzijdig gericht feminisme. Nu echter wordt deze beschouwing met nog dieper gewortelde overtuiging geschreven. Want deze crisistijd ruikt de schone schijn weg, die vermooide wat in het wezen der zaak slechts ziekte en ellende was.

Op pijnlijke wijze openbaarde het zich bij de demonstratie voor de door de crisis getroffen vrouwen hoe onkunde en haat tussen mens en mens verwoestend werken.

In het voorafgaande werd kort uiteen gezet hoe anders gerichte scholen met ander onderwijs dan tot nu toe in de meeste gevallen gegeven, de onkunde zouden kunnen bestrijden.

En de haat? We kunnen niet plotseling een andere samenleving doen rijzen. Maar wel kan de school zo werken, dat er voor de toekomst zaaiel wordt uitgestrooid, waaruit een maatschappelijk gewas kan voortkomen, dat vruchten draagt van onderlinge hulp en wil om elkander te steunen en te begrijpen.

Waar kinderen leren samenwerken met elkander in gemeenschappelijke arbeid, gaan zij begrijpen, dat zij elkander nodig hebben. Het gebeurt reeds hier en daar en Kees Boeke vertelde in *Volksontwikkeling* hoe het onder zijn leiding geschiedt.

Maar op de grote massa der scholen leert het kind zich niet als één in een werkgeheel voelen en beschouwen. En evenmin is de tijd reeds aangebroken, dat in zijn onderhouw ons onderwijs samen brengt alle kinderen van alle richtingen en uit alle kringen.

Om dit te bereiken is tijd nodig. We groeien evenmin ten opzichte daarvan plotseling in een andere samenleving. Toch kan de school voorbereidende arbeid verrichten om betere verhoudingen tot stand

te brengen. Gelijk gezegd kan het geschieden door de school één werkgemeenschap te doen zijn, maar met de oudere leerlingen is er bewust en systematisch een opvoedingswerk te verrichten en in de eerste plaats met de grotere meisjes, om haar iets te doen kennen van de oeconomische structuur der maatschappij, wat iets anders betekent dan kennis van staatsinrichting zonder meer.

Laten zij inzicht verkrijgen in het lijden en de nood van hen, die geholpen moeten worden. Ook dat zou niet beneden haar geestelijke „standing” zijn. Het aangeboren moederlijke voelen in elk normaal meisje zou begrijpen en meevoelen en het gezonde verstand zou leren inzien, dat alleen die hulp goed is, die in elk opzicht genezend en dus gezond makend werkt.

En als dan over de ganse linie van ons onderwijs begrepen werd door de jonge en de oudere leerlingen, dat arbeid van het hoofd en die der hand in het wezen der zaak nooit twee afzonderlijke gebieden beploegen, dan ook zal het fatale wantrouwen gaan verdwijnen, waarmee nu de „hoofd”- en de „hand”-arbeiders tegenover elkander staan en beider werk niet met wederzijds minachting beschouwd worden. Er zullen altijd leiders in elk werk moeten zijn, doch als de leerlingen gezamenlijk hebben leren werken, zal het iets vanzelfs zijn in elke arbeidsverhouding, dat die leider er is, omdat die de meest geschikte voor zijn taak van aanvoeren en overzien blijkt te wezen.

Ook dit alles wordt door mij niet voor het eerst betoogd. Herhaaldelijk uitte ik deze, mijn paedagogische overtuiging steeds in het geschreven en gesproken woord.

Doch door datgeen wat ik zag en hoorde op de demonstratie, door mij bijgewoond, moest het mij nu uit de pen, omdat het in deze tijd zó blijkt, dat onze maatschappelijke ontwikkeling op een punt is gekomen, dat koerswijziging noodzakelijk is.

Resumerende wat er betoogd werd, zij het aldus samengevat:

Onkunde en haat doen hun funeste invloeden gevoelen;

vervolgonderwijs na de lagere school is voor alle meisjes nodig;

het moet voor allen, welke inrichtingen van onderwijs zij ook bezoeken, rekening houden met haar arbeid der toekomst van gezinshoofd en moeder, met eerbied voor en ontwikkeling echter van haar individuele gaven;

de school als werkgemeenschap kan alleen de basis leggen voor betere verhoudingen tussen volwassenen;

eerbied voor alle arbeid van „hoofd” en „hand” moet gekweekt worden;

de leider bij het uitvoeren van werk wordt als vanzelf aangewezen;

de oudere meisjes hebben inzicht nodig in de oeconomische structuur der maatschappij, haar noden en de wijze om te helpen, ten einde te werken later voor de gezondheid van individu en maatschappij.

INHOUD VAN AFLEVERING 5.

Bladz.

Ontwikkelingscursussen voor gevangenispersoneel, door Mr. M. J. A. Moltzer	137
De grondslagen-wet, door A. H. Gerhard	157
Iets over meisjesopvoeding naar aanleiding van een paar kookdemonstraties in deze tijd van crisis, door Ida Heyermans	163

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroening, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8,75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

De zegen van de tegenspoed

door A. H. GERHARD

Wie van de inhoud van ons tijdschrift geregeld kennis neemt, behoeft niet meer de opzettelijke mededeling, dat het woord Volksontwikkeling eigenlijk de verzamelnaam betekent voor het begrip Ontwikkeling in de engere zin van verstandelijke vorming en voor dat van opvoeding.

Doch ook dit laatste kan in velerlei zin worden begrepen.

In de eerste plaats denkt men dan uiteraard aan zedelijke opvoeding, waarbij als doel is gesteld de vorming van de jeugdige mens tot een zedelijke persoonlijkheid, die zich onder alle omstandigheden in houding en gedrag tegenover zich zelf en zijn medemens door de eisen der moraal laat leiden.

In algemene zin omvat het begrip opvoeding evenwel veel meern.l. elk pogen, dat bewust er op gericht is om in de mens (daarbij niet uitsluitend aan de jeugd gedacht) goede eigenschappen, inzichten, gewoonten en neigingen te kweken en tot zo hoog mogelijke ontwikkeling te brengen.

Tweeërlei is hierbij mogelijk.

Men bepaalt zijn aandacht bij het individu, wat door de ouders geschiedt bij hun kinderen; wat ook van de onderwijzer mag worden verondersteld bij zijn leerlingen.

Feitelijk is dit de oudste en tevens de meest algemeen erkende opvatting van opvoeding.

De andere richting is deze, waarbij men alle middelen overweegt, die er toe strekken kunnen, dat noodzakelijk geoordeelde hoedanigheden en meningen worden aangekweekt in de massa, in de gemeenschap, omdat deze, als geheel, er alleen bij gebaat is, als het grootst mogelijk aantal harer leden deze gewenste hoedanigheden bezit.

Het grote belang van deze andere richting wordt in toenemend sterker mate gevoeld, naarmate de maatschappelijke omstandigheden het lot van ieder individu steeds nauwer binden aan dat der gehele gemeenschap.

Dit klemmt vooral in tijden van grote achteruitgang en dalend levenspeil. Over 't algemeen genomen, is er geen moeilijker opdracht dan om zich aan te passen aan zogenaamd lager niveau. Immers, men voelt zich dan gedwongen afstand te doen van de bevrediging van behoeften, die men als onmisbaar is gaan beschouwen, handelingen na te laten, die volkomen redelijk mochten heten, zich genoegens te ontfangen, die geur en kleur aan het leven gaven zonder de geringste minderwaardigheid ten gevolge te hebben.

In de regel voelt men dit gedwongen verlies te sterker, naarmate men deze voordelen pas later in het leven heeft leren kennen.

Tegenover zulke daling kan men tweërlei houding aannemen. Eéne is die van rusteloos verzet en te trachten met alle middelen de verloren positie te herwinnen. Op zich zelf beschouwd is deze houding volkomen begrijpelijk en is ze ook wel te billijken. Moeilijk valt dan echter te ontkennen, dat er iets onvruchtbaars in zit, als het uitzicht op de herwinning uiterst gering moet gezien worden en slechts tot makkende verbittering voert, die altijd ondermijning van zedelijke kracht is.

De andere is die, welke het best gekenschetst is met het gevleugelde woord; „To make the best of it.”

Dan geeft men zich zelf er rekenschap van of de niet meer te bevredigen behoeften of genoegens van die aard zijn, dat ze een onmisbare factor vormen voor ons geestelijk en moreel welzijn en soms leert men dan inzien, dat niet alle ontberen een nadeel is.

Ook is het mogelijk, dat men dan de ervaring opdoet, dat veel van wat men nu schijnt te moeten missen, met andere, beter bereikbare middelen te verkrijgen is of zelfs, dat er veel sleur of gebrek aan kennis te constateren valt in onze gewoonten op het terrein van studie, der dagtaak of van de huishouding, die de begeerde resultaten deden verkrijgen met veel meer inspanning en kosten dan bij goed beleid en kennis nodig was.

In dit opzicht faalt de opvoeding misschien bij ons allen en opent zich een terrein van nog onbegrensde voorlichting.

Er schijnt een gevaar te duchten. Dit n.l. dat men door verstandig handelen en doelmatige kennis de schadelijke gevolgen van de achteruitgang op te heffen of minder voelbaar te maken, het streven naar wederopheffing van het levenspeil verzwakt.

Wie dat vreest, heeft toch geen goede kijk op de ontwikkelingsdrang in ons geslacht. Wat dit onder de invloed van de nood der tijden wint aan inzicht omtrent de doeltreffendheid der middelen van levensonderhoud en aan zelfbeheersing over neigingen en begeerten, komt juist ten goede aan de strijd voor de vooruitgang.

* * *

Deze inleiding was nodig en moge er toe dienen om mogelijk misverstand ten aanzien der strekking van hetgeen volgen gaat te voorkomen.

Het tegenwoordig tijdsgewricht biedt een zeer somber beeld der samenleving, gebukt onder de gevolgen van een wereldcrisis, welks weerga in de historie niet is te vinden.

Niet, dat er geen andere tijden van zware economische moeilijkheden zijn geweest, doch een, die in gelijke mate alle klassen der maatschappij trof, alle delen der wereld had bereikt, haar steeds in angst hield voor de dreiging van een algemene oorlog, terwijl hij schier geen enkel uitzicht op eindelijk herstel bood, heeft ons geslacht nog niet medegemaakt.

Het is hier niet de plaats en allerm minst mijn bedoeling om te trachten de oorzaken van dit alles bloot te leggen, maar wel om na te gaan, welke invloed de huidige toestanden en de daardoor onvermijdelijk verwekte mentaliteit kunnen en moeten hebben met het oog op de sociale opvoeding.

Het verbijsterende in de ganse situatie is ongetwijfeld dit, dat het productie-vermogen van ons geslacht door de verbazende vlucht, die de techniek heeft genomen, in die mate gestegen is, dat de voorziening in alle redelijke behoeften van ieder binnen ons gemeenschappelijk bereik ligt, veel beter dan ooit te voren en niettemin miljoenen deelneming aan het productie-proces wordt onthouden, tot demoraliserende werkloosheid zijn gedoemd en daardoor kwalijk in de uiterste nood-druft kunnen voorzien.

En terwijl dit productie-vermogen nog steeds groter wordt, wat, op zichzelf beschouwd, een hoger materieel welvaartsniveau denkbaar zou maken, schijnt over de gehele wereld één eis, als resultaat der opperste economie, overheersend, dat geheel ons geslacht zich heeft in te stellen op een lager levenspeil, duidelijk bedoeld tot op de grens van het in stoffelijk opzicht onmisbare.

Logisch schijnt deze eis niet, als men tot uitgangspunt neemt de regel van Camphuyzen:

„Ach, waren alle mensen wijs en wilden daarbij wel”.

Immers, als een waarachtige gemeenschap denkbare ware, d.w.z. een algemene en oprechte samenwerking van en tussen *alle* volkeren, klassen en individuen, dan kon deze aarde inderdaad, althans in materieel opzicht, een paradijs zijn, terwijl men steeds heviger naar 't schijnt allereenwege moeite doet, om de hel te bestendigen.

Maar helaas, de feiten zijn nu eenmaal zo, als zij zijn en ons geslacht heeft meer dan ooit bezinning van node.

Het ligt voor de hand, dat deze beschouwing er toe leiden moet, dat de „bezinning” zich in de eerste plaats richt op de vraag, hoe een betere geestesgesteldheid der volkeren, dus voor alles der individuen te bewerken is, wijl zonder deze op herstel, in welke vorm ook, niet te hopen valt.

Deze conclusie klemt, al behoeft men nog geen cynicus te zijn om haar een utopie te noemen.

Maar wie zich beijvert de realiteit niet uit het oog te verliezen, erkent het als volkomen begrijpelijk, dat overal zij, die het zwaarst onder de druk der tijden gebukt gaan, hun volle kracht aanwenden in het streven om de economische positie met de vele levensmogelijkheden welke zij bood en die voor miljoenen is verloren gegaan, weer te herwinnen. Dezen verstaan de roep naar een lager levenspeil slechts als een dwang voor de grote massa om duurzaam als een onherstelbaar verlies te aanvaarden van wat men als onmisbaar heeft leren beschouwen. Levensgewoonten, die kleur gaven aan een vaak eentonig bestaan, levensbehoeften, welker vervulling men meent niet te kunnen en dus ook niet wil missen, kortom een verlies, waarin men niets anders zien kan dan een achteruitgang, die door niets geboden schijnt, een afstand doen van „cultuurgooederen“, die een waardevol bezit vormen.

Wic deze mentaliteit zonder meer kwalificeert als gespend aan alle economisch verantwoordelijkheidsbesef, miskent m.i. de drijfveer van alle economische ontwikkeling, in de natuur zelf des mensen gelegen. Ik vrees namelijk geen ernstige tegenspraak, als ik die zie in het rusteloos pogen van de mens, om bevrediging te verkrijgen van elke behoefte, als zodanig gevoeld en te overwinnen wat daarin belemmert, terwijl door die bevrediging weer nieuwe behoeften worden geboren, die tot verder zoeken naar de daarvoor geschikte vervulingsmiddelen nopen.

Van het ogenblik af, dat niemand meer enige nog niet bevredigde behoefte zoude kennen noch . . . vermoeden en ieder voor elke tegenstand in de bevrediging zonder enig verzet weekt, zou alle verdere ontwikkeling op 't gebied der techniek, d.w.z. de toepassing van nieuw verworven kennis der natuurkrachten, welke laatste men ook niet gezocht zou hebben, stop staan.

De economische vooruitgang is de vrucht van de altijd werkende begeerte naar groter stoffelijke welvaart in de ruimste zin van het woord genomen.

Aldus schijnt de normale gang van zaken, waarbij de waarschijnlijk parallel lopende ontwikkeling op geestelijk en moreel gebied geheel buiten beschouwing kan blijven.

In de gegeven voorstelling krijgt men echter de indruk van een over 't algemeen geleidelijk verlopende opgaande lijn in de ontwikkeling, die geheel in strijd is met het werkelijke gebeuren. Wij moeten vooral ook rekening houden met een andere factor van grote betekenis en die ik het best geformuleerd vind in het aloude adagium: „nood leert bidden.“ Immers de onweerstaanbare overmacht der geweldige natuurkrachten en meer nog de funeste gevolgen van de eeuwige

onderlinge vete der mensen deden voortdurend weer verloren gaan van wat verworven was aan materiële welvaart en aan middelen of zelfs mogelijkheden tot bevrediging van neigingen en behoeften, door vorige geslachten noch gevoeld of zelfs gekend.

Voortdurend prikkelden deze rampen de energie der overblijvenden om het verlorene te herwinnen, het te loor gegane opnieuw uit te vinden, wat weder verkregen was beter te beschermen tegen dreigende gevaren of, door ervaring geleerd, het bestaande op meer doeltreffende wijze te benutten. Tevens echter drong het velen der meer bezonnenen om de innerlijke waarde van de „cultuurgoederen“, die op zo geweldadige wijze verloren waren geraakt, te beoordelen.

Het is altijd leerzaam om zich ten behoeve der laatst genoemde overwegingen de historische vergelijking te maken tussen het leven van geslachten, die naar tijdsorde ver van elkander verwijderd zijn, om dan tot de erkenning te komen, dat het gemis van veel, dat men in latere tijden onmisbaar achtte, in vervlogen jaren niet in het minst verhinderde om zich behagelijk en gelukkig te voelen.

Als men zich tracht te verdiepen in de levensmogelijkheden der aanzienlijken, vele eeuwen geleden, en in die van de arbeidende klassen van thans, dan komt men tot verrassende conclusies, afgescheiden natuurlijk van de uitzonderlijke ellenden der chronische werklozen.

Hopelijk leest niemand in het voorafgaande een pleidooi voor terugkeer naar vroegere tijden, want 't ware de reinste dwaasheid dit in feitelijke zin te beproeven.

De onuitroeibare natuurlijke neiging in het menselijk geslacht is deze, dat het niet laat varen wat wezenlijke winst is. Wel beschouwt het onwillekeurig al wat zich nieuw aanmeldt als winst; het kost ontzaggelijke moeite en veel tijd vóór dat het op dit gebied het kaf van 't koren leert scheiden.

Daarin ligt nu de eminente taak der sociale pedagogie om de noodzakelijkheid te doen inzien, dat steeds alles, wat als levensbehoefte wordt gevoeld, op zijn innerlijke waarde voor het levensgeluk van de mens wordt getoetst.

Ze blijft toch altijd waar, de oude stelling, dat die mens slechts waarlijk sterk en vrij is, die van geen enkele zijner neigingen en begeerten de slaaf is, die de vervulling daarvan dus kan ontberen, voor zover ze niet onmiddellijk tot levensbehoud moeten dienen, als de omstandigheden dat wenselijk of nodig maken, ook al kon hij er gaarne aan toegeven, wanneer onthouding niet geboden is.

En wie zal 't willen ontkennen, dat pedagogisch bezien, de waarlijk vrije mens zich eerst in tegenspoed, *ook aan zich zelf* openbaart.

Men versta mij wel, ik zie die vrijheid en die sterkte niet in de mens, die de slagen van het noodlot ondergaat zonder de geringste poging tot afweer of ter verijdeling dan wel verzachting der gevolgen, zonder enige geestelijke veerkracht om zich boven dat lot te verheffen door een nieuwe levenstaak te kiezen of door nieuwe wegen te beproeven tot verkrijging van nieuwe bestaansmogelijkheden. Ik zie ze wel in hem, die door de beproeving komt tot bezinning over de waarde van wat verloren is of tot betere waardering van wat behouden bleef, die uit de tegenspoed de lessen trekt, die hem leren kunnen om op *beter*e wijze te voorzien in wat hij wezenlijk behoeft, die gefroost prijs geeft, wat slechts schijnbaar tot zijn levensvreugde bijdroeg, die er zich op toelegt om met de middelen, die beschikbaar zijn gebleven, op meer doeltreffende wijze tot stand te brengen wat hij als zijn levenstaak ziet, die daardoor wint in morele kracht en waarde als mens, dus ook als *medemens*.

Ziedaar nu de „aanpassing” die door de nood van de tegenspoed tot voordeel wordt in lichamelijk als in geestelijk opzicht.

* * *

Er zijn er, die in de huidige malaise, als in alle vorige overeenkomstige zo goed als uitsluitend slechts een economisch verschijnsel willen zien, ontstaan als een gevolg van verwarrende invloeden in de heersende maatschappelijke verhoudingen, onder de werking van immanente economische wetten, waarbij aan de mens, hoofdzakelijk gezien in zijn dubbele kwaliteit van producent en consument, een tamelijk ondergeschikte rol als richtende factor is toebedacht.

Voor hen is de te volgen weg aangewezen, of men beproeft door allerlei maatregelen, inbegrepen de simpele peil-verlaging, die invloeden tegen te gaan of tenminste te verzwakken of hun verdere werking voor goed te voorkomen door wijziging in de economische structuur.

In beide gevallen hoopt men weer de gunstiger verhoudingen terug te zien komen en het verloren levensniveau, zo mogelijk nog verhoogd, doch in wezen onveranderd, te herwinnen.

Naar mijn overtuiging zullen al die pogingen slechts kunnen eindigen met de onvrijwillige erkenning, dat men bezig is geweest stro te dorsen, zelfs al lijken ze tijdelijk gunstig succes te kunnen hebben.

Wie daarentegen in al het maatschappelijk gebeuren, ondanks het daarin duidelijk waar te nemen ogenschijnlijk buiten-menselijk wetmatig verloop, in de eerste plaats de mens ziet, als de drager van dat gebeuren, een vrij-wel onberekenbaar complex van geestelijke eigenschappen en die daardoor op alle pogingen anders reageert dan

men veronderstelt, moet zijn houding tegenover deze schrikkelijke tijd bepalen mede in 't licht der bovenstaande beschouwingen.

Deze toch vloeien voort uit de ontwikkelingsgeschiedenis van ons geslacht, die doet zien dat een volk evenals een individu, dat zich niet in een stemming van machteloosheid neerlegt bij de gevolgen van een ramp, doch niettemin ten volle rekening houdt met hun realiteit en zich een klaar beeld tracht te vormen van hoe het de middelen en mogelijkheden, die nog ten dienste zijn blijven staan, op andere, doeltreffender wijze zal kunnen aanwenden dan die het gewend was, een dieper inzicht verwerft in de wegen, die tot het gewenste doel, tot een werkelijke vooruitgang kunnen voeren en de wil om die wegen in te slaan.

Zo alleen zal een volk of een individu in waarheid een actiever functie vervullen in de bepaling van zijn lot, zijn toekomst, ook ten aanzien van alle overige invloeden, dan men gemeenlijk geneigd is aan te nemen.

Ter illustrering wil ik wat nader ingaan op twee onderwerpen onder de vele, die de huidige malaise ons opdringt, n.l. het onderwijs en de voeding.

Het eerste onderwerp is wel zeer pijnlijk. Alles, waarop wij met trots terugzagen als de mooie vrucht van langdurig streven, is met forse hand in alle vitale delen dodelijk aangetast.

Het voorbereidend onderwijs, dat gaandeweg steeds beter begrepen werd als een pracht-voorbereiding voor het werk in de lagere school, op weg naar een bijna volledige opheffing. De lagere school zelf in velerlei opzicht wreed teruggedrongen op de weg van ruimer ontplooiing en wetenschappelijke fundering; het voortgezet onderwijs, als onmisbaar erkende vernieuwing, verdieping en uitbreiding van 't gewone onderwijs, zien we bijna overal vallen als éérste offer van de moloch der bezuiniging; het vak-onderwijs met zijn wondersnelle ontwikkeling sedert enige tientallen van jaren, op de weg van gestadige terugdringing tot afbraak toe.

Het moet allen, die in een goed en veelzijdig ontwikkelde jeugd en jongelingschap de voorwaarde bij uitnemendheid zien voor een wel toegerust volk in de toekomst, een echte nachtmerrie zijn deze generale neerslag te moeten aanschouwen.

Begrijpelijk, dat men zich dan moeilijk een andere weg tot redding van wat hopeloos dreigt verloren te gaan kan denken, dan eenvoudige herstel van het gehele onderwijswezen, zoals het reilde en zeilde.

Doch, hoe zou men de ogen kunnen sluiten voor het feit in al zijn stuitende realiteit, dat uitzicht op bedoeld herstel in de eerste jaren

uitgesloten is en eigenlijk steeds minder mogelijk wordt, naarmate het langer uitblijft.

Is het dan goed zich te bepalen bij weeklachten over 't verleden en slechts te dromen van tijden, die alles terug zullen brengen zoals het was?

Terecht voelen wij het als een zwaar vergrijp tegenover de jeugd van nu, die in de eerste plaats de lijdende partij zal zijn onder wat zij in haar groeiperiode zal gaan missen, wat zij later niet zal kunnen inhalen.

Ik stel mij op 't ogenblik de man of de vrouw voor, die voor de klasse staat van een dikke veertig leerlingen en zich het vroegere dertigtal herinnert, wie de nodige leer- en hulpmiddelen kariger zijn toegemeten dan hij of zij ooit heeft ondervonden, wie de hoop op een echte klasse-gemeenschap, zoals zij die zich vroeger hebben voorgesteld, is vervlogen en die bovendien zich voortdurend bedreigd weten in hun bestaan.

Wat wonder, als de eerste uitroep, toen hij of zij in de nieuwe positie zich terugvond, met woede en weemoed was: „daar kan ik nooit van terecht brengen, wat mij vroeger lukt!”

Doch wie dan zijn leerlingen *aanziet* kan in die stemming niet blijven en... hij zoekt of er geen wegen zijn te vinden.

Over deze mogelijkheid te schrijven is thans niet de bedoeling. Het was mij alleen te doen om de reactie op de verklaarbare ontstemming en de daardoor noodwendig opgewekte begeerte om zich te verdiepen in al wat er reeds verhandeld is over de inrichting en... inhoud van ons onderwijs, over de psychologische fundering der methoden, over voor en tegen van het klassikaal onderwijs, over al of niet nauwer contact der school met het maatschappelijk leven, over het duurzaam nuttig effect van het werk in de school, enz.

Wien zou 't ergeren, als het zware juk, waaronder het onderwijs thans doorgaat, het onbedoelde sein werd voor een innerlijke vernieuwing?

Soortgelijke gedachten gingen mij door het hoofd toen ik kennis nam van de velerlei pogingen die in 't werk gesteld worden om meer huishoudelijke kennis, inzonderheid opzichtsens de bereiding van maaltijden, onder de arbeidende bevolking, vooral nog op het platteland te verspreiden.

Weliswaar heeft men reeds geruime tijd vele wetenschappelijke verhandelingen in 't licht gegeven, betreffende de maximale voedingswaarde der maaltijden, zowel uit hoofde der samenstellende delen naar aard en verhouding als van de bereidingswijze, doch de belangstelling er voor bleef tot geringe groepen beperkt en dan nog wel hoofdzakelijk bij welgestelden.

De overgrote meerderheid geloofde, dat in de „eenvoudige burgerpot”, bereid naar oud recept en methode, alles gelegen was wat de eenvoudige mens behoefde.

Maar de zaak komt anders te staan, als het er juist op aangaat komen, dat het grote gros der werkenden, uit de schaarse middelen, voor lijflicht beschikbaar, het maximum-nut haalt. Het artikel „Als het getij verloopt” gaf er al een sprekende illustratie op.

En wederom vraag ik, wien zou 't ergeren, als alle klassen der maatschappij leerden meer fysieke kracht en gezondheid te putten uit bescheidener middelen dan zij vroeger vermochten uit wat veel ruimer toevlneide.

Eigenlijk geschiedt dan niet anders dan wat reeds op allerlei gebied wordt nagejaagd. De techniek dankt zijn reusachtige vorderingen aan de dwingende nood voor alle ondernemers om ten gevolge der hevige concurrentie en de verbitterde strijd om het bestaan door verbeterde productie-methoden en doelmatiger gebruik der arbeidskrachten, de kosten per eenheid van productie te verminderen; het toenemend streven naar efficiency op alle gebied is wezenlijk niets anders.

Het is allerdroevigst voor de tallozen, die tengevolge van dit alles als „overbodig” uit de productie worden gestoten. Men moge dit betreuren voor wie het treft. Geen sterveling echter die aan de mogelijkheid, zelfs aan de interne wenselijkheid gelooft, dat men van dat proces de voortgang zou kunnen stuiten; zelfs Gandhi is niet volkomen consequent.

De steeds luider klinkende roep om „Ordering” is zelf ook een prachtbewijs er voor, dat „nood leert bidden”.

Men moet er zich echter voor hoeden om bijv. bij de twee nader bekeken voorbeelden in de aansporing tot bestudering van wat feitelijk ook een vorm van efficiency is, slechts te zien een steun voor wat men de reactie noemt. De waarschuwing is niet overbodig, want het is volstrekt niet ondenkbaar, dat sommigen in het eerste geval misschien denken, dat het blijkbaar doenlijk is om nog wat verder te gaan met de vergroting der klassen en de vermindering der kosten voor leer- en hulpmiddelen en dat uit het tweede geval de conclusie wordt getrokken, dat de „steun” en de lonen nog wel een dwijtje naar beneden kunnen verdragen.

Dergelijk soort van gevolgtrekkingen zijn steeds en bij alles gemaakt, doch ze zijn nooit duurzaam een richtsnoer geweest voor efficiënte economie, ze kunnen het evenmin zijn voor efficiënte pedagogie noch voor sociale opvoeding.

De grenzen der opvoeding

door Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM.

In een geruchtmakende dies-rede ¹⁾ heeft de Rector Magnificus der Amsterdamse Universiteit een overoud vraagstuk opnieuw aan de orde gesteld: dat van de grenzen der opvoeding. Hun speelruimte is naar zijn mening al zeer gering; met instemming haalt hij een woord van Nietzsche aan ²⁾: Die beste Erziehung vermag kaum mehr als über die Erbanlagen zu täuschen. Men ziet, we zijn daarmede wel heel ver verwijderd geraakt van het 18e eeuwse geloof aan de *al-macht* der opvoeding, zoals wij dat niet slechts bij een emotioneel schrijver als Rousseau, maar ook bij een kritische geest als Kant aantreffen. „Achter de opvoeding ligt verscholen het grote geheim van de volmaaktheid der menselijke natuur“, zo vindt men aangevend in de uitgave van zijn colleges over opvoedkunde.

Ik meen hier als bekend te mogen veronderstellen hoe die ommekeer in de 19e eeuw zich heeft voltrokken. Gesteund door feiten, aan de ervaring ontleend, maar in hoofdzaak op de grondslag van een metafysische causaliteitsleer, die in het spel van moleculen en atomen, beschreven door de klassieke mechanica, de diepste oergrond der werkelijkheid meent te vinden, kwam in de criminologie een richting op die den „geboren misdadiger“ als het even beklagenswaardig als onverantwoordelijk produkt ziet van blinde krachtwerkingen. Al ligt de aanvang der 20e eeuw reeds een derde van een eeuw achter ons, Prof. Stomps is nog op dat standpunt blijven staan; alleen de motivering is een weinig anders geworden. In de plaats van het fatum der moleculen en atomen is dat van de chromosomen getreden, de celkernen, die volgens hem de onveranderlijke dragers der geestelijke „eigenschappen“ zullen zijn. Trouwens, het ware ook wel heel moeilijk, nu de moderne natuurkunde tot zo diepgravende kritiek van het oude determinisme is gekomen, daar nog zijn steunpunt te zoeken. Maar overigens blijft alles bij het oude, zelfs de langzamerhand wat wankel geworden „stamboom-argumenten“ der vorige eeuw ziet men hier weer optrekken, gelijk in een wat pover geregisseerde Gijlsbroght-opvoering, waar al maar weer dezelfde belegeraars de poort van het oude klooster binnen trekken. Zo zien wij hier bijv. de beruchte nakomelingen der Juke's en der Kallikak's de oppermacht der erfelijkheid bewijzen, zonder dat de schr. op de gedachte schijnt te zijn gekomen, dat hoogstens in de film, maar zo goed als nooit in de

¹⁾ Prof. Dr. Th. J. Stomps. De mutatietheorie in hare betekenis voor onze samenleving. Amsterdam 1936.

²⁾ I. c. p. 17.

werkelijkheid, de kinderen van prostitué's, souteneurs, vagebonden en misdadigers in keurige burgerhuizen plegen te worden opgevoed en omgekeerd.

Er is dan ook geen reden den schr. op den voet te volgen. Al te weinig heeft hij zich — b.v. toen hij uitkomsten als die van Freud en Adler „volstrekt waardeloos” verklaarde, omdat zij niet passen bij zijn vooropgezette mening — indachtig gehouden aan de onbetwifelbaar goede raadgeving, die hij zijn hoorders medegaf¹⁾: „Eens anders mening moet men steeds respecteren, maar wanneer éclatante feiten worden genegeerd, past slechts een medelijdend schouderophalen.”

Maar wel schijnt het mij zaak, mede naar aanleiding van deze rede, het vraagstuk, zoals het zich in de 20e eeuw aan ons voordoet, nog eens in het licht der feiten te bezien. En dan treft ons allereerst de geweldige gecompliceerdheid en daardoor de bijkans onontwarbare moeilijkheid van het probleem. Zouden wij inderdaad een volkomen „ontwarring” vragen, dan zouden wij het „bijkans” van zoeven zeker mogen weglaten; de middelen om aanlegs- en omgevings-factoren op empirische gronden volledige te scheiden, zullen wel te allen tijde blijven ontbreken, al ware het slechts — zoals Dr. Bijlmer in zijn rede over de betekenis van de erfelijkheidsleer voor de anthropologische wetenschappen zo terecht uiteenzet — omdat het experiment bij het erfelijkheidsonderzoek aan de anthropologie om duidelijke redenen is ontegd. Desniettemin hebben wij in de laatste decennia feiten van verstrekkende betekenis leren kennen. Ik denk daarbij niet slechts aan de reeds genoemde inzichten, die wij aan psycho-analyse en individual-psychologie omtrent de mogelijkheid van karakterverandering te danken hebben, maar ook aan de feiten bij de behandeling van zeer zware psychosen, waarvoor de zogenaamde activiteits- of verantwoordelijkheidstherapie onze aandacht is komen vragen.²⁾ Evenwel dit alles betreft de aanwijzing van wat wél door milieu, dus opvoedings-invloeden in de wijdeste zin des woords, kan worden bereikt. Uit den aard der zaak is het veel moeilijker zekerheid te krijgen omtrent het omgekeerde, d.w.z. de grens die door de opvoeding *niet* kan worden overschreden. Want de tegenwerping blijft zeer moeilijk te ontzenuwen, dat een andere en betere opvoeding misschien ware geslaagd, waar de feitelijk toegepaste schipbreuk heeft geleden.

Eigenlijk is er dan ook maar — voor zover wij thans zien — slechts één groep van verschijnselen aan te wijzen die in dit opzicht positieve

¹⁾ L. c. p. 17.

²⁾ Zie mijn „De psychiater als opvoeder.” Mededeling No. 6 van het Nutsseminarium voor Pædagogiek.

bijdragen voor onze kennis kan verschaffen: de vergelijking van één- en twee-eïge tweelingen.¹⁾ Hier schijnt inderdaad de gelijkheid van milieu-invloed vrijwel gewaarborgd te zijn; vindt men een *systematisch* verschil van gelijkenis tussen de beide soorten van tweelingen in die zin, dat de erfelijk identieke een-eïgen meer op elkaar gelijken, dan de erfelijk verschillende twee-eïgen, dan mag men daarin niet zeer hoge waarschijnlijkheid een direkt door erfelijkheid bepaalde overeenstemming zien, al blijft zelfs hier de *onveranderlijkheid* der aldus verkregen eigenaardigheid aan twijfel onderhevig.

Inderdaad toont nu het enige nauwkeurige onderzoek van deze aard, dat mij bekend is, zulk een systematisch verschil. Ik bedoel de Hamburger Zwillingsstudien van Dr. H. Lottig²⁾. Deze had de gelegenheid tien paren een-eïge met tien paren twee-eïge tweelingen te vergelijken. Ter vergelijking van de psychische resp. karaktereigenschappen — bij de zuiver lichamelijke behoef ik hier niet stil te staan — bedient hij zich van de karakterleer van Klages, die naar bekend is stof, kwaliteit en structuur van het karakter onderscheidt. In elk van deze drie groepen vindt hij duidelijk grotere overeenkomst bij de erfelijk-identieke dan bij de erfelijk-verschillende tweelingen. Maar er is ook een groot verschil waar te nemen tussen de drie groepen onderling. Ten opzichte van wat Klages de stof van het karakter noemt, vindt Lottig in hoofdzaak — schoon hij voor schoolaanleg en geheugen enig voorbehoud maakt — overeenstemming bij de een-eïgen. Groter is dit verschil bij de „kwaliteit“, de belangstellingsrichting en de neigingen, alsmede het zelfgevoel. Deze vertonen „eine nicht geringe Modifikationsbreite“³⁾. Nog sterker zijn de verschillen uitgesproken bij de „structuur“, waar zij⁴⁾ „bei dem einen Partner ein ganz anderes Verhalten hervorgerufen (können) als bei dem andern, wenn nur die Lebens- und Erlebnisvorgänge zu einer Modifikation führen“.

Lottig komt dan ook samenvattend tot deze conclusie: Alle festgestellten Modifikabilitäten berechtigen jedenfalls zu der Feststellung,

¹⁾ Zoo juist ontving ik een artikel van Hertha Orgler, gepubliceerd in Heft I Jg. 1935 van de Int. Zsch. f. Individualpsychologie.

Daarin worden een aantal gevallen van een-eïge tweelingen besproken, die enkele dagen of weken na de geboorte gescheiden werden en in verschillende milieus opgroeiden. Er treden naar de beschrijving zeer aanzienlijke verschillen op, in intellect, in karakter of in beide. Daar ik de originele artikelen, die de schrijfster aanhaalt, nog niet tot mijn beschikking heb, durf ik nog geen definitieve conclusies te trekken. Ik hoop echter hier of elders op dit punt terug te komen.

(Noot bij de correctie).

²⁾ Beih. 61 zur Zsch. f. ang. Psych. Leipzig 1931.

³⁾ l. c. p. 80.

⁴⁾ l. c. p. 82.

dass den erziehenden, vorbeugenden und heilenden Einflüssen auf psychischem Gebiet bedeutende Aufgaben zufallen, trotz der starken genischen Verankerung aller Eigenschaften. Gilt dies schon für den Stoff des Charakters, also vorwiegend für die Fähigkeiten, die ja nur durch Übung und Anstrengung zu Fertigkeiten werden können, so gilt es in viel hervorragenderem Masse für Artung und Gefüge (qualiteit en structuur). Die richtige Leitung und Erziehung gerade der differenzierten Naturen erweist sich auch von diesem Standpunkt aus gesehen als eine dringende und lohnende Aufgabe. Und ferner: die psycho-therapeutischen Bemühungen der letzten Jahrzehnte, die von Freud aufgedeckten psychischen Mechanismen können in weitem Ausmasse fruchtbar sein innerhalb des Bereiches der modifikatorischen Veränderungen. Mit besonderer Sorgfalt sollte in Zukunft die Zwillingpsychologie der nervösen Charaktere gefördert werden, um zu erweisen, wieviel an neurotischen Erkrankungen Unabwendbares Schicksal darstellen, und wieviel durch falsche Denk- und Lebensweise und durch äusseres Erleben bedingt, also prinzipiell „heilbar“ sind.¹⁾

Men ziet, dat de „grenzen der opvoeding“ er in het licht van een exact empirisch onderzoek toch weer aanmerkelijk anders uitzien, dan zoals men ze zich kan dromen, gebogen over een microscoop of rustig zittende achter een schrijftafel. En deze langs biologischen weg verkregen uitkomst is des te opmerkelijker, omdat zij — ik wees er reeds boven op, dat ook zij nog gronden van twijfel openlaat — op haar beurt weer bevestigd wordt door onderzoek van paedagogisch-psychologische en psycho-therapeutische zijde. Het spreekt vanzelf, dat ik binnen de grenzen van een artikel in Volksontwikkeling mij tot een aanduiding van hoofdzaken moet bepalen; maar ook deze kan, naar ik hoop, voldoende verduidelijken wat bedoeld is. Laat mij beginnen met de eerste der twee genoemde methoden van onderzoek, de paedagogisch-psychologische. Vrij algemeen neigt de moderne karakterleer tot een scheiding van karakter en temperament of tot een onderscheiding van „vormen“ en „inhouden“ van het karakter, die, in bijzonderheden afwijkende van de leer van Klages, toch dit hoofdkenmerk ermede gemeen heeft, dat onderscheiden wordt tussen eigenaardigheden, door de lichamelijke bouw mede bepaald en in dezelfde mate als deze aan erfelijkheid onderworpen, en de geestelijke inhouden, die in eigenlijke zin het gedrag van de mensch besturen. Tevergeefs zal men, naar deze opvatting, trachten het tempo, het rythme en de vitale intensiteit door opvoeding of andere milieu-

¹⁾ l. c. p. 83—84.

factoren diep te beïnvloeden; zij zijn, even constant als de eigenaardigheden van de waarneming, gefundeerd in de inrichting der zintuiglijke organen. Evenmin gelukt ombuiging van de eigenaardige stemmings-variaties en aanpassingsmogelijkheden aan de omgeving, die Kretschmer als cyclothym en schizothym of Jung als extrovert of introvert heeft beschreven. Een wijziging van deze reactie-vormen treedt, zoals o.a. onderzoeken van een leerling van Jaensch nader hebben bevestigd, zelfs niet op bij die diep-ingrijpende recrystallisatie van de gehele persoonlijkheid, die men „bekering” noemt.

Het staat er nog altijd mede als met de bekering van dien Paulus, die wel de gehele *richting* van z'n geestelijk leven, de inhoud die er leiding aan gaven, zag veranderen, maar die in zijn later leven al de temperaments-eigenschappen van vóór Damascus nog zo duidelijk aan de dag legt. Slechts in zover heeft de moderne psychologie onze blik gescherpt, dat wij heel wat nauwkeuriger tusseu „vorm” en „inhoud” beginnen te onderscheiden, ook al zijn wij nog slechts aan het begin. En als resultaat daarvan kunnen wij onze ervaringen aldus formuleren: Geen mens is door een erfelijk fatum waarde-blind voor de normen, waaronder het menselijk leven staat. *De wijze, waarop* een mens uiting geeft aan zijn medeleven met zijn naaste, aan zijn eerbied voor de waarheid, aan zijn ontroering door schoonheid, is in hoge mate bepaald door erfelijke factoren, zoals ook zijn lichaamslengte, of zijn klank-expressie of de snelheid van zijn opvatting dat is. Maar principieel is geen der grote waardegebieden, zelfs niet het hoogste, dat ze alle omvat, zelfs voor den „abnormalen” mens gesloten.¹⁾ Tref men desniettemin schijnbaar volkomen „gesloten”, onbereikbare kinderen of mensen aan, dan laten zich altijd, en in 't bijzonder juist in de zware criminologische gevallen jeugd-trauma's aanwijzen, diepe geestelijke vervondingen, die een deel dier geslotenheid verklaren en de medeverantwoordelijkheid, de solidariteit der maatschappij vastleggen.

Zien wij dus hier bevestigd wat Lottig over de grote betekenis van milieu en opvoeding opmerkte, anderzijds plaatst ons die „medeverantwoordelijkheid” voor een andere grens der opvoeding, dan die welke een fatalistische erfelijkheidsleer alleen ziet. De ironie der feiten heeft het geweld, dat tot de psychologen, wier beschouwingen Prof. Stomps als „volstrekt waardeloos” heeft gebrandmerkt, ook Künkels behoort, van wien hij schijnt aan te nemen dat deze de almacht der opvoeding bepleit. Had hij de zin van Künkels „nonische karakter-

¹⁾ Men verg. voor ervaringsgegevens op dit gebied het binnenkort verschijnende geschrift van Mej. L. C. P. Visscher, „De godsdienstige opvoeding van het zwakzinnige kind,” in de reeks „Afwijkende Kinderen,” den Haag Uitg.-Mij. Haga.

kunde¹⁾ verstaan, dan zou hij begrepen hebben, dat juist voor Künkel nauwkeurig omschreven „grenzen der opvoeding“ bestaan, die de opvoeder en de therapeut hebben te eerbiedigen. In de grote ogenblikken van het leven, in dat wat Künkel Krise noemt, dient ieder opvoeder zich bescheiden terug te trekken. Hulpdiensten kan hij verrichten, de weg wijzen naar het louteringsproces, ten dele daarin meegaan, op de hoogtepunten *moet* de opvoeder zich terugtrekken, omdat ieder mens, jong of oud, zijn *eigen* beslissingen, niet die van zijn omgeving moet nemen. Althans geen ander mens mag hier de beslissing trachten te forceren. Het woord van Geoffroy St. Hilaire, dat Prof. Stomps citeert, maar telkens weer schijnt te vergeten: „Devant nous se trouve toujours l'infini“, wordt door Künkel zeer nauwkeurig in 't oog gehouden.¹⁾

Maar het is niet mijn bedoeling hier anders dan zeer terloops te spreken over *deze* grens der opvoeding, die men de interne zou kunnen noemen. Keren wij terug tot de andere, de externe, die het terrein van milieu en opvoeding afgrenst tegenover de causale factoren der erfelijkheid. Ik heb boven gezegd, dat niet slechts de paedagogopsycholoog, maar ook de psycho-therapeut tot een scheiding komt van „vormen“ en „inhouden“, die grote overeenkomst toont met de door Lottig op biologische gronden getrokken scheidslijn. Ik wil dit nog illustreren aan de beschouwing van een afwijking, die door Prof. Stomps wederom met voorbijgaan van het beschikbare feitenmateriaal wordt besproken: ik bedoel het gebied van de homosexualiteit bij den mens.²⁾

In zijn onlangs verschenen geschrift *Homosexualiteit* behandelt Dr. J. H. van der Hoop dit vraagstuk. Dat hij het doet in de reeks publicaties van de afdeling Nederland van de Wereldbond voor Sexuele Hervorming bewijst dat hij het niet à tort et à travers wil opnemen voor traditionele opvattingen. Maar juist omdat hij met

¹⁾ De uitval van Prof. Stomps tegen Künkel is vermoedelijk mede een gevolg van de omstandigheid, dat het niet tot Prof. Stomps doorgedrongen is, dat in de terminologie van Künkel — gelijk trouwens in de gehele hedendaagse karakterleer — het woord karakter *niet* de gehele psyche omvat, bij Künkel speciaal duidt het de verworven en dus niet uit erfelijkheid verkregen eigenschappen aan.

²⁾ Ik moet erkennen, dat mij de bewijskracht van de kruising van Europese wijfjes en Japanse mannetjes van den plakkervlinder, die „uitsluitend mannelijke nakomelingen opleverde“, waarin Prof. Stomps „het probleem van de homosexualiteit bij den mensch natuurlijk volkomen begrepen“ acht, (l. c. p. 23) ten eenenmale ontgaat. Zelfs als die nakomelingen zich homoseksueel zouden gedragen, wat in 't geheel niet wordt vermeld, en waarschijnlijk niet zo heel gemakkelijk te constateren zou zijn, blijft toch altijd nog het verschil bestaan, dat een mens nu eenmaal geen plakkervlinder is.

ernst en nauwkeurigheid kijkt naar de feiten, moet hij de aanlegs- of erfelijkheidstheorie der homosexualiteit bestrijden: „Wanneer men uitgaat van de vooropgestelde mening, dat de homosexualiteit zich alleen uit erfelijke factoren ontwikkelt, dan sluit dit in, dat deze uiting voor dergelijke mensen de enige normale uiting betekent en dat iemand van andere aanleg niet tot dergelijke voor hem abnormale uitingen kan worden verleid. *De meeste onderzoekers beschouwen deze opvatting als onjuist of als niet van toepassing op de grote meerderheid der gevallen*” (p. 44).

Uit het boek van J. Bauer haalt hij dit oordeel over de bekende proeven van Steinach aan, die gewoonlijk van homoseksuele zijde als beslissend voor de fatum-theorie worden genoemd: „De door Steinach beweerde uitstrooiing van cellen van vrouwelijk kiemklierweefsel in de geslachtsklieren van homo-sexuele mannen is van verschillende zijde bewezen een histologische vergissing te zijn.” (p. 33). En hij plaatst er de volgende proeven tegenover: „Twee gevallen, die door Bauer worden aangehaald, kunnen nog toelichten, dat het hormoon, dat door de nieuw ingebrachte geslachtsklier wordt afgescheiden, *wel de drift versterkt, maar geen invloed uitoefent op de richting daarvan*. Kreuter bracht in het lichaam van een normalen man, die gecastreerd was wegens tuberculose van beide geslachtsklieren, de geslachtsklieren van een homo-sexueel. *Daarna vermeerderde de geslachtsdrift, maar van een homo-sexuele houding was geen spoor te vinden*.”

Fischer deed een mededeling over iemand met gebrekkige ontwikkeling van de geslachtsklieren, die tevoren nooit geslachtsdrift had vertoond en bij wien de implantatie van de geslachtsklier van een normalen man uitgesproken homo-sexuele aandrift veroorzaakte”. (p. 33/34).

De door mij hier gecursiveerde delen van het citaat geven weer nauwkeurig de scheiding aan tussen „vorm” en „inhoud”: de intensiteit der levensverrichtingen is een „vorm”-quaestie, wil men een temperamentsquaestie, die door de lichamelijke constitutie is bepaald en alleen met deze wijzigbaar is. De richting gevende factor, dat wat mee tot de geestelijke inhoud behoort, is van gans andere invloeden afhankelijk. Zo komt dan ook Dr. van der Hoop tot een besliste afwijzing van de erfelijkheidstheorie op dit gebied. „Van de theorie, dat alle homosexualiteit aan invloeden van de interne secretie toegeschreven moet worden, ontbreken alle bewijzen” (p. 36). Maar natuurlijk hebben nog meer dan die ontbrekende bewijzen van het tegendeel de vele gevallen van „geneeslijkheid”, die in de literatuur zijn vermeld, of

¹⁾ Ik cursiveer.

die Dr. van der Hoop, gelijk elk psychotherapeut, uit ervaring kent, zijn eindconclusie geleid: „De psycho-analytische inzichten stellen in het licht, dat *ieder* ¹⁾ mens in de vroege jeugd homo-erotische wensen heeft gehad, die de grondslag voor latere homo-sexuele uitingen *kunnen* ¹⁾ vormen. De opvoeding krijgt dan nog een groter taak dan gewoonlijk wordt aangenomen, omdat juist in de eerste levensjaren zeer veel kan worden bereikt, zowel in de goede als in de verkeerde richting. Deze opvatting leidt er dus allerminst toe de uitingen van de aanleg als een soort noodlot aan te nemen, maar zal er eerder naar doen streven die vormen te ontwikkelen, welke een gelukkiger aanpassing in het leven mogelijk maken” (p. 44).

Inderdaad, ieder kenner van dit gebied weet — maar die kennis is in het grote publiek nog maar al te weinig doorgedrongen — welk een rol juist op het gebied der homosexualiteit de verleiding speelt. Zij is helaas nauwelijks minder groot dan de zegenrijke invloed der geneezing dank zij onze modern-psychologische beschouwingen. In het concrete geval kan men bijna altijd de jeugd-trauma's waardoor de verleiding vat kreeg, aanwijzen. En de homosexualiteit staat dan ook nooit op zichzelf; zij gaat gepaard met en is verbonden aan andere karakterschaden en infantiele bindingen. En als zij verdwijnt vallen ook deze weg en omgekeerd; althans zo is het gegaan in alle nauwkeurig beschreven gevallen. Prof. Stomps is blind gebleven voor beide soorten van feiten, die toch aantonen dat *indien* de homoseksuele erfelijkheid voorkomt, zij beperkt moet zijn tot een zeer klein aantal der manifeste gevallen. Reeds de eenvoudige onderscheiding tussen feno- en geno-type had hier den erfelijkheidsonderzoeker moeten waarschuwen. Maar aan *dit* „negeren van élatante feiten,” kan men nu — ter wille van de tienduizenden, die het aangaat — niet „met een medelijdend schouderophalen” voorbijgaan. Een beroep op zijn verantwoordelijkheidsbeset tegenover de jeugd, in 't bijzonder de academische jeugd, die hij toesprak, heeft Prof. Stomps bij voorbaat afgesneden door zijn loochening van *alle* verantwoordelijkheid ¹⁾. Maar hen, die zich wél van hun medeverantwoordelijkheid bewust zijn voor de geestelijke gezondheid der komende generatie zou ik willen wijzen op het merkwaardige feit, dat dadelijk na de oorlog de „Inversionswelle” (zie het gelijknamige artikel van William Stern in de Zsch. f. päd. Psych. van 1920 deel XXI p. 16) is komen opzetten.

Wie iets van de gevolgen daarvan heeft waargenomen, kan moeilijk volhouden, dat wij hier met een mutatie in de erfelijke eigen-

¹⁾ L. c. p. 18—19.

schappen van een volk te doen hebben. Ook ons land is er niet van verschoond gebleven; het boek van Groenewegen, dat Stomps citeert, was een uitvloeisel van de bezorgdheid, daardoor in sommige academische kringen gewekt. Maar de feiten der psychotherapeutische behandeling stonden toen nog heel wat minder vast dan nu; vermoedelijk daardoor heeft Groenewegen zich in hoofdzaak tot descriptie bepaald. Hoe sterk de milieu-invloed zich in deze dingen heeft doen gelden, hebben nog de opzienbarende publicaties na 30 Juli '34 in Duitsland geleerd. En al moge de vraag of er soms in enkele zeldzame gevallen erfelijke homosexualiteit voorkomt nog verschillende beoordeling vinden, dat zij zeker „niet alleen afhangt van de aangeboren neigingen, maar ook van de ideale eischen”,¹⁾ zal wie van de feiten onbevooroordeeld kennis heeft genomen, Dr. van der Hoop moeilijk kunnen tegenspreken. Laten wij dan hopen, dat steeds meerdere kennis der thans nog maar al te weinig bekende psychotherapeutische feiten in de toekomst zal beletten, dat de „grenzen der opvoeding” worden miskend, gelijk dat in deze rectorale rede is geschied.

¹⁾ v. d. Hoop, l. c. p. 43.

De intellectuele werklozen

door V.

Als ik schrijf „intellectuele werklozen”, dan neem ik als voorbeeld de werkloze leraren, waartoe ik persoonlijk behoor, zodat ik het meeste van wat hier volgt, ken uit eigen ervaring.

Spreekt men over de werkloosheid, dan denkt men in de eerste plaats aan handarbeiders en hoofdarbeiders als kantoorbedienden enz. Dat er onder de intellectuelen werkloosheid bestaat, daar wordt in verschillende kringen vaak nog niet voldoende aan gedacht. Het grote publiek, wetende dat een handarbeider, die zonder werk is, in het algemeen niet in staat is zijn vrije tijd nuttig te gebruiken, beredeneert hoogstens, dat de intellectueel, die in deze omstandigheden verkeert, altijd wel wat te doen heeft in de vorm van studie en verder in de meeste gevallen ook nog een familie achter zich heeft staan, die hem of haar nog wel geldelijk kan ondersteunen. Er wordt dus gemeend dat de gevolgen van de werkloosheid voor ons niet zo actueel zouden zijn. Dat „men” zo redeneert, is wel begrijpelijk, maar het is niet aan te nemen dat een regering, die zelf uit intellectuelen bestaat,

van onze toestand niet beter op de hoogte zou zijn en niet zou inzien, dat er meer voor ons gedaan moet worden, dan tot nu toe gebeurde.

De voornaamste moeilijkheid voor ons ligt wel op het volgende terrein. Wij zijn het leven begonnen met ons door studie te specialiseren. Nu komt hier op een gegeven oogenblik een eind aan. Niet dat verder studeren geheel onmogelijk is, maar in dit stadium hebben wij de praktijk nodig. De zuivere theorie is van weinig belang als we die niet aan de ervaring kunnen toetsen, om zo het volgende niveau te kunnen bereiken. En juist dit is het punt, waar onze moeilijkheden beginnen, want praktisch werken kunnen we niet. Het zogenaamde hospiteren (of assisteren, volontairen) aan de middelbare scholen komt hiervoor niet in aanmerking, daar we dan toch niet geheel zelfstandig kunnen lesgeven, of hoogstens een paar lessen per jaar. Dit is niet als een werkkring te beschouwen.

Wij zien nu een eerste groep van gevallen, waarin iemand voor een vak zogenaamd „afgestudeerd" is en zich daarna weer op een ander gebied begint te specialiseren.

Een chemicus studeert rechten, een bioloog chemie, een neerlandica klassieke letteren, een lerares Engels medicijnen, een paar leraren tekenen wiskunde, er zijn mensen met acte M.O. Geschiedenis en Aardrijkskunde, M.O. en doctoraal Nederlands, idem Frans, M.O. Geschiedenis en Economie, een leraar met M.O. Boekhouden en Economie studeert voor Accountant, enz.

De gedachtegang hierbij is, dat elke specialisatie een nieuwe kans in de maatschappij betekent. Het is natuurlijk duidelijk dat de kansen voor de werkloze intellectuelen, als groep genomen, er niet door veranderen. Het kan alleen tot gevolg hebben dat de mensen die de meeste aanleg voor vak α hebben, door toevallige omstandigheden in vak β worden tewerkgesteld, en daardoor de β -specialisten noodzaken, door deze verkleining van hun arbeidskansen, zich ook weer op een ander gebied te bekwamen, dat, daar dit niet hun eerste beroepskeuze was, in de meeste gevallen minder geschikt zal zijn. Dergelijke toestanden zijn dan ook niet bevorderlijk voor onze kultuur, daar deze toch gebaseerd is op steeds verder doorgevoerde specialisatie. Wij pakken verder alles aan en zijn daardoor vaak niet in staat ons zelfs op de hoogte te houden van het eigen vak.

Er wordt ook nog anders gereageerd. De bovenvermelde groep laat zich niet ontmoedigen, en sommigen beginnen dus zelfs gedeeltelijk weer van voren af aan.

Een ander gedeelte heeft de moed verloren om nog ooit eens als intellectueel daadwerkelijk aan het maatschappelijk leven deel te nemen.

Zij lijden aan allerlei complexen, waarvan de voornaamste wel die van minderwaardigheid is.

Een leraar met acte M.O. Geschiedenis en M.O. Staathuishoudkunde, Lager acte en Hoofdtype, was boekhouder bij een grote maatschappij, en is werkloos. Hij durfde het bijwerken van een H.B.S.-leerling te klasse niet aan.

Een lerares M.O. Frans met kennis van Latijn werd gevraagd het overschrijven van Latijnse inscripties, zij voelde zich er niet toe in staat.

Sommigen van deze groep laten echter de studie geheel varen en voeren weinig of niets meer uit, met dezelfde gevolgen als hierboven genoemd, waarbij niet vergeten mag worden dat een transportarbeider, die vijf jaar zonder werk rondloopt, wel moeilijk weer aan het werktempo zal kunnen wennen, maar niet in die mate minder voor zijn vak geschikt zal geworden zijn als de werkloze intellectueel, die gedurende lange tijd niets aan zijn vak heeft kunnen doen. Een physicus bijvoorbeeld kan er moeilijk een privé-laboratorium op na houden en de assistentschappen zelfs zijn maar al te dun gezaaid, ook al omdat diegenen die zoiets veroverd hebben, er door de slechte vooruitzichten zo lang mogelijk blijven. Het is begrijpelijk dat een leraar Nederlands zich niet met hart en ziel aan zijn vak kan wijden, als hij niet het minste vooruitzicht heeft, in de praktijk zijn kennis te kunnen gebruiken. De particuliere lessen die er te krijgen zijn, worden nog meestal onder het actieve lerarencorps verdeeld. De Neerlandicus gaat hoogstens stenografie en typen leren om de werkloze kantoorbedienden en privé-secretaresses de laatste schaarse vliegjes af te vangen. De een deelt mede, dat hij wel kan chaufferen en de ander probeert het in het kellnersvak, waardoor het aantal werklozen in die branche weer met één vermeerderd wordt. De werkverdeling wordt zo een chaos en de maatschappij, die gebaseerd is op specialisatie, zet haar specialisten aan dat werk, waarvoor ze niet in de eerste plaats gespecialiseerd en geschikt zijn.

Is het niet te begrijpen dat velen onder ons helemaal bij de pakken gaan neerzitten? Het is een belang voor de kultuur en voor ons, dat aan deze toestand zo spoedig mogelijk een eind komt, hoe dan ook. De fout ligt niet aan de werklozen. Wij moeten iets anders gaan doen om ons hoofd boven water te houden, de meesten zijn te ver heen om zich nog erg druk te maken over kultuurbelangen.

Nog een derde groep is er, die er wel een zeer speciaal aanpassingsvermogen op na houdt. Zij zijn aan hun positie als werkloze gewend en hebben er zich zo in geschikt, dat ze het langzamerhand een ideaal-toestand gaan vinden. Immers, een werkloze heeft veel

voor op een ander, alles kun je afschuiven op de werkloosheid en je wordt nog op de koop toe door iedereen beklagd. Deze groep is er geldelijk meestal niet het slechtst aan toe. Ze solliciteren liever niet te veel, men kan immers nooit weten, het onmogelijke zou eens kunnen gebeuren en ze voelen zich onbewust niet meer in staat zich te wennen aan dagelijks werk.

Deze laatste is gelukkig niet de grootste groep. Van mensen die boven hun werkloosheid staan, zijn voorbeelden te over, ze werken op het gebied van hun vak en pakken daarnaast alles aan om voor hun onderhoud te zorgen.

In het orgaan van de vereniging van werkzoekenden met volledige M.O.-bevoegdheid (We.M.O.), „We.M.O. Mededelingen“ aflevering Januari 1935, komt een artikeltje van deze strekking voor, getiteld: „Minderwaardig?“ Ik haal er de volgende voorbeelden uit aan:

„Of de leden arbeidsschuw zijn en hoe zij zo al hun dag doorbrengen? Een leraar M.O. Teken en assisteert des morgens een enigszins hulpbehoevend heer, die hiervoor de We.M.O. een intellectueel vroeg, des middags schildert en batikt hij, volgt een beeldhouw cursus en enkele uren zijn gewijd aan 't bezoeken van een paedagogische cursus, het hospiteren en het lesgeven van een werklozenclub.

Een neerlandica, die de 4 diploma's stenografie behaalde, werkt des morgens als volontair in een bibliotheek en vult de rest van de dag met privaatlessen in Esperanto, Letterkunde, Kunstgeschiedenis en Deens en Zweeds vertaalwerk.

Een biologie, die na haar doctoraal examen de Lager Acte behaalde en de hulp-actes Handwerken en Gymnastiek, werkt op kantoor, een andere biologie legde zich, na haar promotie, toe op het behalen der actes Handenarbeid, terwijl zij ook wetenschappelijk werk verricht op het gebied van haar vak, vele leden werken aan hun diss., allen zoeken naar werk en bezigheid.

Ik voeg er nog aan toe: Een neerlandica werkt op een kantoor, nadat ze eerst bij een accountant was, waar ze ook op het kind moest passen, een dr. biologie met L.O.- en Montessori-acte was kinderjuffrouw en werd ontslagen, omdat ze solliciteerde, enz.

Hieruit blijkt, dat ook wij geldelijke moeilijkheden hebben. Voor ons gelden in deze maatschappij ook nog andere normen als voor den werklozen handarbeider. Als wij de kans voor een betrekking niet willen verspelen, dan moeten wij altijd nog behoorlijk gekleed gaan, wij kunnen niet lesgeven op een middelbare school als wij er armoedig uitzien. Verder hebben we nog onze noodzakelijke uitgaven voor

studiewerken enz. Wij zijn even werkloos als een ander, maar er wordt meer van ons gevergd.

Wij willen dus betaalde arbeid. In een gezonde maatschappij moet prestatie met tegenprestatie worden vergoed. Het volentairen heeft alleen dan zin als het tijdelijk is en werkelijk de weg opent tot een zeker bestaan.

Maar als de toestand zo blijft als ze is, dan zal het eenmaal een voldongen feit zijn, dat onze generatie overgeslagen is, en wat zullen wij moeten beginnen als onze ouders er eenmaal niet meer zullen zijn?

Daarom willen wij werk, en wel betaald werk op ons eigen gebied. Dit is niet alleen ons persoonlijk belang, maar in het belang van de gehele komende kultuur.

Onder ons zijn alle godsdienstige, politieke en andere overtuigingen vertegenwoordigd, maar dit hadden wij allen gemeen en hebben we bijna allen weten te behouden:

De wil om te werken.

De sociale waarde van het spreekonderwijs

door M. VASTENHOEW.

Het doel van dit artikel is te wijzen op het belang van meer zorg voor de spreektaal. Ik wil de gesproken taal bezien als een belangrijke factor voor:

I. de gemeenschap; II. de cultuur; III. de persoonlijkheid; IV. de maatschappelijke positie.

Een van de oudste problemen in de paedagogiek is: hoe vinden wij de juiste verhouding tusschen het sociale en het individuele element in de opvoeding? Wij leven thans in een overgangstijd. Achter ons ligt een periode van eenzijdig overheerschend intellectualisme en individualisme (deze twee zijn innig verbonden). Thans komt er weer behoefte aan een minder eenzijdige opvoeding, want de psyche is méér dan enkel intellect. Het individu-los-van-de-gemeenschap is een hersenschim, een niet levensvatbare afdwaling. Ook de Individualpsychologie wijst hier op.

De druk der tijden roept bij velen de gemeenschapsgedachte wakker. Men gaat beseffen, dat de huidige moeilijkheden niet het gevolg zijn van onze onmacht in de beheersching van de materiële wereld, zooals eens Malthus veronderstelde, maar van een geestelijk tekort, voornamelijk een tekort aan gemeenschapszin.

De taal nu is een van de belangrijkste middelen, ja *het* belangrijkste middel, waardoor het individu in relatie treedt met zijn soortgenooten. Het gemeenschapsprobleem (de *gemeenschap* wel te onderscheiden van de instinct-gebonden kudde) ontmoeten wij hier als een taalprobleem. Men kan jarenlang te midden van een volk wonen, zonder het geestelijk iets te benaderen, als men de taal niet kent. Wie een vreemd volk wil bestudeeren en begrijpen, moet beginnen met zich de taal eigen te maken. „De taal is gansch het volk.” De taal is innig saamgeweven met de gansche persoonlijkheid. Taalverschil kan menschen scheiden, die naar hun diepste wezen bijeen behooren, terwijl taaleenheid bindingen bewerkt tusschen zeer uiteenlopende persoonlijkheden. Voor het individu is de taal onder meer een adaptatiemiddel, een middel om zich te handhaven in de strijd om het bestaan. Alléén, d.i. buiten de *gemeenschap*, is hij niets. Slechts in en door en met de *gemeenschap* kan hij leven. De taal bindt hem aan zijn soortgenooten: zij beïnvloeden hem, en omgekeerd hij hen door middel van de taal.

Taaleenheid bindt en vereenigt, taalverschil brengt verdeeldheid. Het Bijbelsche verhaal van de Babylonische spraakverwarring als straf heeft diepe zin.

Onlangs nog kon ik enkele malen constateeren hoe sprekers voor de radin emotionneele weerstanden wekten enkel en alleen door hun eigenaardige uitspraak van het algemeen beschaafd, weerstanden, die absoluut niets te maken hadden met de inhoud van hun betoog! Eenheid in de spreektaal is zeer gewenscht. Verheugend is het feit, dat minister Marchant kort geleden in de Tweede Kamer gewezen heeft op de noodzakelijkheid, om in het vervolg bij de examens meer aandacht te besteden aan het spreken der candidaten.

Een groot deel van alle menselijke twist en strijd is „woordenstrijd”, d.w.z. een strijd, die onnoodig zou zijn, als men slechts over de juiste woorden beschikte. Tot op zekere hoogte is alle denken en waarheid zoeken en pogen om de juiste woorden te vinden.

De tijd dringt! Nu de fouten der democratie zoo duidelijk in het oog springen, dat velen er geen heil meer in zien, en vragen om een niet-democratisch (communistisch of fascistisch) stelsel, moeten zij, die de democratie in waarde houden als de in principe juiste en gezonde maatschappelijke orde, meewerken aan de verbetering van haar fouten. De waarde eener democratie wordt bepaald door de waarde van haar leden. Zij veronderstelt een basis van zelfstandig oordeelende en denkende individuen. Gezonde democratie is een ideaal, waar wij in de

praktijk nog niet aan toe zijn. De moeilijkheden betreffen de uitvoering, maar laten de principes onaangetast. Wij zijn nog niet veel verder dan min of meer zelfstandige kudden, zoodat er nog geen sprake is van ware democratie. Eén van de ernstigste verwijten, die men de leiders der verschillende sociale en politieke groepen kan maken, is zeer zeker, dat zij te veel kudde-leiders zijn, d.i. spreek-trompet van het egoïsme en de agressiviteit van hun groep, en te weinig volksopvoeders, te weinig paedagogen, die vóór alles de normen hoog houden. Zij maken zich bemind door steeds op de bres te staan voor de juiste of vermeende rechten van de groep, en wagen het niet hun populariteit te riskeeren door te wijzen op datgene, zonder hetwelk al die rechten niets beteekenen: zelftucht, plichtsbetrachting en een hogere humaniteit dan de solidariteit van het kudde-instinct. In plaats van steeds weer te wijzen op de normen, loopen zij achter de min of meer banale doeleinden van de groep aan. Wie de democratie wezenlijk wil, moet beginnen met haar normen te eeren.

Wat heeft dit nu te maken met ons onderwerp?

Elke historische periode heeft haar eigen cultuurleven, en de afspiegeling en drager ervan is de taal. Wanneer men aanneemt dat er verschillende cultuurniveaux bestaan, dan dringt deze waardeering van de cultuur tot een waardeering van de cultuurtaal. De taal wordt dan de graadmeter van de cultuur. Men kan de verschillen niet duidelijker inzien dan door zich de moeilijkheden van het vertalen voor de geest te roepen. Een adaequate overzetting van de eene taal in de andere is slechts mogelijk, als de respectieve culturen elkaar voldoende benaderen. Nieuwenhuis betoogt b.v. dat in Ned. Indië de geest, in casu de cultuur van het Westen alleen door een Westersche taal kan worden gebracht, en dat daarom het Nederlandsch (als de door de omstandigheden aangewezen Westersche cultuurtaal) de onmisbare schakel is van de feodale naar de nieuwe tijd.

Sedert J. H. v. d. Bosch in 1893 zijn „Pleidooi voor de Moedertaal, de Jeugd en de Onderwijzers” publiceerde, is er ook in ons land door velen getracht, althans theoretisch, een andere geest in het taalonderwijs te brengen. Hoe komt het, dat wij zoo weinig resultaten zien? Schijnbaar is er activiteit genoeg: jaarlijks verschijnt een respectabel aantal nieuwe methoden, waarvan helaas de qualiteit meestal niet evenredig is aan de quantiteit. Eén verklaring is deze: de wetenschappelijke fundeering van de methoden ontbreekt nog te veel; het meerendeel der methodenschrijvers bekommert zich niet in het minst om de theoretische basis van hun practisch werk. Maar daarnaast is er een andere verklaring. Kan het niet zijn, dat velen

een intuïtief-paedagogisch wantrouwen koesteren ten opzichte van de wetenschappelijkheid van een zeker soort taalpositivisme, dat leidt tot excessen als: „alle taal als uiting is volmaakt", of: „de opvoeder behoeft zich over het leeren spreken der kinderen niet druk te maken." Nu is het doel van dit artikel te betoogen, dat wij als ouders en opvoeders ons over dat leeren spreken wel druk moeten maken, en dat een hoofdfout van het oude taalonderwijs is, dat het deze zijde van het taalgebruik heeft verwaarloosd. Weliswaar gaat men tegenwoordig veelal uit van de leuze: „Taal is klank", de reactie van de Nieuwe-Taalgidsers op een verstarde vormendienst, maar in de praktijk komt er van spreekonderwijs, dat men als gevolg van dit uitgangspunt toch zou verwachten, niets terecht. Eenerzijds moeten we dit zeker verklaren uit het feit, dat de onderwijzersopleiding geen aandacht schenkt aan het spreekonderwijs. Anderzijds dekt de vlag „taal is klank" de lading der methodes meestal slecht. Het mondelinge gedeelte wordt hopeloos verwaarloosd, de gesproken taal is nog steeds het stiefkind.

Natuurlijk is taal niet altijd klank, evenmin als klank altijd taal is. De klanken der gesproken zoowel als de teekens van de geschreven taal zijn slechts symbolen voor psychische inhouden. Bedoelt men met bovengenoemde leuze echter, dat voor de meeste menschen de gesproken taal de voornaamste is, dan heeft zij zin.

De methode „In Nieuwe Richting" van Alberts en Martens noemt als doel van het taalonderwijs: a. de mondelinge uiting van anderen te verstaan; b. zich zelf mondeling uit te drukken in de algemeen beschaafde omgangstaal; c. de schriftelijke uiting van anderen te verstaan; d. zich schriftelijk (volgens een bepaald spellingsysteem) uit te drukken in de algemeen beschaafde omgangstaal. Het nieuwe en belangrijke in deze doelstelling is: het naar voren brengen van de punten a. en b. Hiermee wordt nadrukkelijk de eisch van spreekonderwijs betoogd. Een verblijdende stap vooruit is, dat de schrijvers in hun praktijk bewijzen, dat het hun ernst is met dit spreekonderwijs. Om misverstand te voorkomen moet ik hierbij de opmerking plaatsen, dat het niet gaat om een nieuw „vak": spreken. Het betreft een accentverschuiving: van eenzijdig schriftelijk taalonderwijs naar een grotere zorg voor de gesproken taal, zoowel wat vorm als inhoud betreft.

Alle taal is onvolmaakt. Dit geldt in sterke mate van de gesproken taal. Het verschil tusschen actieve en passieve taalbeheersching is zeer groot. De techniek van het spreken is vaak verkeerd. Zoowel aesthetisch als hygiënisch worden er talrijke fouten gemaakt. Zoowel

naar vorm als naar inhoud is het spreken van de meeste menschen ronduit slecht.

Men spreekt van de „verstomming” in het moderne leven. Alle eenvoudige samenlevingen vertoonen de middeleeuwsche voorliefde voor het gesproken woord, bij ons dreigt de kijk-sport alles te overwoekeren. Nu is het de taak van de school te hulp te komen in die gevallen, waar het gezin of de maatschappij te kort schieten. Ook, al is haar invloed gering tegenover de machtige invloeden van huiselijk en maatschappelijk milieu, ook al overschreeuwen de straat en het gezin haar, zooals eens Ligthart zeide. Niet vertwijfelen is hier het parool. Vroeg beginnen met het verzorgen van de spreektaal en dan volhouden door alle klassen van de school heen, dag in dag uit. Zelfs al zien wij in, dat de opvoeding méér is dan het vormen van een reeks goede gewoonten, blijft het groote belang van de gewoontevorming gelden.

Ons geheele onderwijssysteem moet meer psychologisch en sociologisch gefundeerd worden. Van verschillende zijden en meer in het bijzonder door de opkomende sociale psychologie en paedagogie, wordt gewezen op de sociale taak van de school. Men spreekt over een werkschool, gemeenschapsschool, maatschappijsschool, enz. enz. Dit nieuwe onderwijs, dat streeft naar een echte activiteit-van-binnen-uit, zal ongetwijfeld meer gelegenheid geven tot spreken dan het oude. Maar ook het omgekeerde is waar. Terecht zegt bovengenoemde Nieuwenhuis in zijn Bronnenboek: „Meer dan de invoering van handenarbeid bepaalt de inrichting van het taalonderwijs het karakter der werkschool.”

In de doelstelling van Alberts en Martens wordt het z.g. algemeen beschaafd genoemd als *de* taal, die wij het kind moeten leeren. Waarom wordt dit vrijwel algemeen als vanzelfsprekend aangenomen? Enkel omdat het de algemeene taal is, waarmee men in het geheele land terecht kan? Of omdat het de taal is, die in de „betere” kringen wordt gesproken? Er is nog een derde motief: het algemeen beschaafd kan worden beschouwd als de wezenlijke drager van de cultuur van een volk. Vergelijk hetgeen boven werd gezegd omtrent het verband tusschen taal en cultuur. We benaderen de cultuur van een vreemd volk niet bij voorkeur door middel van een dialect. Men moet mij goed begrijpen: het doel is hier niet, de ongetwijfeld groote waarde van sommige dialecten voor de cultuur te ontkennen, maar: te wijzen op het algemeen beschaafd als de belangrijkste drager van de cultuur van een volk. Het gaat hier niet over het spreekonderwijs voor de dialectsprekenden alleen, maar voor allen, ook voor hen, die thuis dagelijks het algemeen beschaafd hooren.

Het is met het taalonderwijs als met heel ons onderwijs. Wij leven in een overgangperiode: de hervorming van het taalonderwijs is een strijd tegen de atavismen van een klassiek-humanistisch georiënteerde periode. Wij hebben geleerd de taal niet langer te beschouwen als een logisch opgebouwde statische constructie van het menselijke intellect, maar als een psychische functie, die groeit met zijn drager. Met die psychologische taalbeschouwing is o.a. dit gewonnen, dat wij nu van paedagogische zijde gaan beseffen, dat het verzorgen van de taal van het kind een van de belangrijkste middelen is tot opbouw van zijn persoonlijkheid. Naast de paradox: „De taal is gansch het volk” zou men een andere kunnen stellen: „De taal is gansch de mensch”. De waarde van een persoonlijkheid blijkt uit de taal, die hij gebruikt, zoowel wat de inhoud als de vorm betreft.

Taal en individu beïnvloeden elkaar wederkeerig; daarom is de zorg voor beter spreekonderwijs méér dan het aanbrengen van een laagje vernis, waardoor men meer kans heeft op succes in het leven. Het verzorgen van de spreektaal, het letten op klank en woordenschat, is een werken aan eigen beschaving, aan het eigen karakter. Vlot en beschaafd spreken is meer dan vernis, het is een wezenlijk beschavingselement! Onze democratische maatschappij heeft heel wat standverschillen genivelleerd, maar de taalverschillen zijn gebleven en dit is verklaarbaar. Een weinig omgangstechniek is gauw aangebracht, maar goed spreken vraagt meer.

Het doel van beter taalonderwijs, en in het bijzonder van het onderwijs in het spreken, is zeker niet alle leerlingen te verrijken met een soort handelsreizigers-welsprekendheid. Het hoog houden van de taalnormen is een werken aan een betere gemeenschap, een hogere cultuur, een beschaafder individu!

Ik wil eindigen met datgene, waarmee ik volgens veler meening wellicht had moeten beginnen: met te wijzen op het belang van goed spreken voor de economische positie. Inderdaad hangt de maatschappelijke positie, het succes in de wereld er vaak van af, in hoeverre iemand de algemeene omgangstaal vlot en beschaafd spreekt. De mondelinge taalbeheersching is vaak de maatstaf voor promotie. Bij overigens gelijke omstandigheden zal degene, die de algemeene taal beschaafd spreekt, de beste kansen hebben.

Mag de school, mag een opvoeder dergelijke utiliteitsoverwegingen negeren? Zeer zeker niet. Elke school moet zijn onderwijs mede richten naar de engere en bijzondere behoeften van de streek en de bevolking. Het gevaar is evenwel, dat de practische werker in de

school de „maatschappelijke eischen" gaat beschouwen als een constante grootheid, die hij ten allen tijde heeft na te streven. Elke paedagoog moet telkens weer zijn houding bepalen tusschen twee polen: enerzijds de veelal a-normatieve maatschappelijke eischen, anderzijds de normen van zijn levens- en wereldbeschouwing.

Vatten wij het bovenstaande nog eens samen, dan hebben we in de eerste plaats geconstateerd, dat eenheid van gesproken taal de menschen nader tot elkaar brengt, zoodat het spreekonderwijs meewerkt aan de oplossing van het gemeenschapsprobleem.

Ten tweede vonden we, dat het verstaan en spreken van de beschaafde omgangstaal een voorwaarde is voor het deel hebben aan de cultuur van het eigen volk. Tevens bleek het hooghouden van de taalnormen van wezenlijk belang voor een gezonde democratische samenleving.

Ten derde legden we de nadruk op het feit, dat de zorg voor de gesproken taal in niet mindere mate dan die voor de geschreven taal een belangrijke factor is voor de vorming van de persoonlijkheid.

Ten slotte vermeldde wij het feit, dat goed spreken vaak beslissend is voor de sociale positie.

Feiten en Pogingen

Een toneelstuk voor de jeugd in de Volksuniversiteit te Rotterdam.

Het is voor het eerst, dat een Volksuniversiteit een toneelstuk voor jongeren heeft laten vertonen. Dit, op zichzelf genomen, is belangrijk genoeg om er de aandacht op te vestigen, daar hier een gebied betreden wordt, waarop onkruid welig tiert en opvoedend werk kan verricht worden. Opgevoerd werd *Woelle Woelle! Wau! Wau! of de Zwarte Hand*.

Het stuk als zodanig, — het werd voor het eerst in Amsterdam vertoond, doch niet voor de V. U., — is wat „filmschtig" van inhoud en de middelen, die de jongens, welke de hoofdrollen vervullen, gebruiken om tot hun doel te geraken, zijn niet overal van de beste soort. En een Amerikaanse sigarettenkoning, die met kapitalen smijt ter wille

van de reclame, is nu juist geen figuur om door jongeren bewonderd te worden. De spil, waar het stuk om draait, is te veel het geld, ook voor de jongens.

Maar, nu eenmaal een Volks-Universiteit het jeugdtoncel-terrein heeft betreden, is verbetering te verwachten van dit toneel op elk gebied. Doch om slechts dit te constateren, wordt hier over de opvoering niet geschreven.

Het allerbelangrijkste was de wijze, waarop de jongens speelden. De volwassenen, die de vertoning zagen, kregen hierdoor een les van de allergrootste betekenis. Amsterdamse kinderen, uit de allereenvoudigste kringen, speelden zo bijzonder goed, dat het een kostelijk iets werd naar hen te kijken en te luisteren. En zij konden spelen, gelijk zij het deden, omdat zij, die leidden, zich hadden gevoegd naar de aard van deze Amsterdamse jongens in elk opzicht. Die moesten

het de moeite waard vinden om op te treden in de club, waarnaar het stuk genoemd is, omdat zij konden beleven en uitbeelden wat zij als leden van „De Zwarte Hand” hadden te doen: al het geheimzinnige, maar ook al de trouwe kameraadschap en de plichten der samenhoorigheid, het eerlijke tegenover elkander. Reeds werd erop gewezen, dat het filmachtige wat te veel in het stuk de hoofdrol speelde en er wat koortsachtig genaasd werd op het geld van den sigarettenkoning, maar het publiek van jongeren het welk speelde of heek, kan ook zijn voordeel doen met de les, dat om iets te bereiken, slimheid, moed en doorzettingsvermogen nodig zijn.

En bovendien konden daarom de jonge acteurs zo van ganser harte zich in hun rollen inleven, omdat zij, die leidden, niet schaafden en polijsten, waar het niet hoefde. Zij lieten de jongens in spreektrant en actie kinderen blijven, ook in hun Amsterdams accent.

Hun spel werd daardoor iets als een poging om tot echte volkskunst te komen, want die kan alleen ontbloeien uit de werkelijkheid.

Laten wij hopen, dat het jeugdtoneel bewust daartoe mag blijven bijdragen. Wellicht zal dat ook kunnen, als het, gelijk gezegd, zich naar een toekomst richt, waar het vechten om het bezit van geld niet meer de motor van het handelen is, de agent van politie en de jongens wat meer op kameraadschappelijke voet met elkander staan, wat toch de normale verhouding behoort te wezen... en... en... de ouders ook nog een woordje meespreken. Is het als een teken van deze tijd te beschouwen, dat zij in dit stuk van en voor jongeren geen ogenblik ten tonele verschijnen of zelfs genoemd worden? De kleine, heel kleineheid van het stuk gaat maar in eens naar Amerika, plotseling, alsof hij geen ouders heeft!

De V. U. heeft echter met die opvoering willen betogen, dat er te werken is onder haar auspiciën voor het jeugdtoneel. En dat is het voornaamste!

Ida Heijermans.

We weten het: het Nederlandse volk eert zijn dichters niet zo ala zijn schilders; er zullen wel tal van oorzaken te vinden zijn voor dit verschijnsel. Eendaarvan is ongetwijfeld, dat de woordkunst heel wat minder wordt gekend. Op een paar recente feiten en pogingen, om hierin verbetering te brengen, mogen we thans wijzen.

De Maatschappij tot verbetering van Woordkunst, enkele jaren geleden opgericht door wijlen Albert Vogel, heeft bij de firma J. B. Wolters te Groningen, een drietal bundels uitgegeven: bloemiezingen, verzamelingen van poëzie en stukken proza, bestemd om in de school, in de club of op de verenigingsavonden te worden voorgedragen. Drie bundels, een Rooms-Katholieke, een Christelijke en een neutrale, omdat men — zoals in 't voorbericht gezegd wordt — rekening wilde houden met de gebruikelijke indeling van het onderwijs en met verschillende door gezindheid en wereldbeschouwing gescheiden groepen onzer samenleving. Toch moeten, naar de samenstellers wenschen, „dezze drie bundels een geheel vormen, omdat uit alle drie de schoonheid, de kracht en de tederheid van het Nederlandse Woord zal moeten spreken tot allen, die onze letterkunde bewonderen en liefhebben.” Dat het met die gedeeldheid niet zoo eenvoudig was als aanvankelijk werd gedacht, bleek hieruit, dat toen de inhoudsopgaven van de drie delen werden vergeleken, er heel wat „doubletten” voorkwamen, die moesten worden weggevoerd. De samenstellers van de R.K. bundel waren: Gerard Brom, Bernard Verhoeven en Albert Vogel; van de Chr. bundel: Jan H. Eekhout, A. L. v. Hulzen en Dr. J. van Ham; van de neutrale bundel: A. F. Miranda, Dr. J. L. Walch en Ir. D. J. Kruythoek. De firma Wolters gaf de drie bundels (prijs per bundel f 2.25) een smaakvol, uniform uiterlijk. Ongetwijfeld zal dit mooie werk zijn weg vinden in de school en in de andere kringen, waarvoor het bestemd is. Hetzelfde doel wordt nagestreefd door den bekenden Amsterdamschen acteur en voordrachtskunstenaar — Paul Hul.

Paul Hul (Nic. Maesstr. 52, Amster-

dam Z.) heeft een album grammofoonplaten samengesteld; op deze platen met 14 speelkaanten, zijn 34 gedichten en 1 compleet stuk proza vastgelegd, door Huf op de hem eigene, verdienstelijke wijze gedeclameerd. Een vijftal middeleeuwse gedichten, een gedicht van Hooft, twee van Bredero, vijf van Vondel, een stuk proza van Van Deysel, verzen van Alb. Verwey, Van Eeden, Boutens, Leopold, Herman Gorter en een tiental dichters van onze eigen tijd. Als we in aanmerking nemen, dat bij de keuze ook tal van technische eisen zich deden gelden, kan men die keuze niet anders dan voortreffelijk noemen.

De prijs van het album: f 25.—, zal misschien voor 't budget van sommige scholen wat hoog zijn, maar daar moet dan iets op gevonden worden: onze H.B.S., Gymnasia, Lycea, Kweekscholen en ook U.L.O. scholen moeten het voorbeeld volgen van het vijftigtal inrichtingen, die zich blijken het prospectus, de platen hebben aangeschaft.

Deze grammofoonplaten-serie staat als hulpmiddel bij 't literatuuronderwijs boven de zoeven aangekondigde bloemlezingen; hierom, omdat zij aan de leerlingen iets brengt, wat de leraar in 't algemeen gesproken, niet brengen kan, d.i. de zuivere artistieke voordracht van het gedicht of het stuk proza.

Nodig is verder, dat dit eerste album door andere wordt gevolgd, teneinde verschillende tijdperken en richtingen in de literatuur recht te doen.

Voor het onderwijs zou een samenwerking van Paul Huf met de Woordkunstvereniging van grote betekenis kunnen worden.

't Meest geniet de doorsnee-leerling toch van de voordracht, als hij het gedicht ook gedrukt voor zich kan nemen; een bloemlezing van het allerbeste en dit op de grammofoonplaat; een samenwerking van leraar en voordrachtkunstenaar.

Als die poging eens een feit werd!

Bt.

Paedagogisch-psychologische leraars-opleiding.

De opleiding der leraren van het M. en V.H.O. voor hun eigenlijke

levenstaak, die immers niet ligt in de zelfstandige beoefening der wetenschap, maar in onderwijs en opvoeding van jonge mensen, heeft in ons land reeds een lijdensgeschiedenis van omstreeks één derde van een eeuw. De zgn. „Bevoegdheidscommissie" in 1900 door Minister Goeman Borgesius benoemd tot regeling van de akten M.O. heeft in haar rapport van 25 Jan. 1902 de mening uitgesproken „dat het niet langer geduld mocht worden, dat aan leraren bij het middelbaar en gymasiaal onderwijs de voorbereiding voor de uitoefening van hun ambt ten enen male ontbreekt". Maar al werd door allerlei Staatscommissies, particuliere commissies, wetsoontwerpen, die de grondgedachten van het rapport der Bevoegdheidscommissie overnamen, de belangstelling zo nu en dan verlevendigd, het geduld van autoriteiten, leraren, ouders en in 't bijzonder van de voor de opleiding verantwoordelijke instellingen: de Universiteiten, bleek onuitputtelijk. Tot voor enkele maanden althans bleef de „onduddbare" toestand bestaan.

Thans is dit anders geworden. Bij het te kort schielen van de wetgevende macht om dit, gelijk zo menig ander onderwijsprobleem aan te vatten, laat staan te ordenen, heeft hier de praktijk zelf althans voor het ene deel der opleiding, de theoretische, een voorlopige oplossing gebracht. Naar het Weekblad van het Gymn. en Midd. Onderwijs van 12 Sept. l.l. meldde, is de volgende regeling tot stand gekomen:

„Op initiatief van en na overleg met de inspectie van het gymasiaal en het middelbaar onderwijs zal door de „Vereniging tot bevordering van de studie der Paedagogiek" — welke vereniging de docenten in de paedagogiek aan alle Nederlandse universiteiten omvat — en door de Rooms-Katholieke Leergangen te Tilburg, voor aanstaande leraren een eenjarig college ingesteld worden in:

- a. de paedagogische psychologie, in het bijzonder die van de rijpende jeugd;
- b. de algemene didactiek.

Na het volgen van deze colleges zal door het afleggen van een tentamen een

testimonium kunnen verkregen worden. De doctorandi, die aan de universiteit voor hun doctoraal examen de paedagogiek als hoofd- of bijvak hebben gekozen, zullen dit testimonium zonder nader tentamen kunnen verkrijgen. De inspectie is voornemens, bij de beoordeling van de aanspraken van sollicitanten op een betrekking bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, mede waarde toe te kennen aan het bezit van bedoeld testimonium."

Naar wij vernemen, is deze regeling in deze cursus ook overal doorgevoerd en wordt zij door de betrokkenen gunstig beoordeeld, ook al ontbreekt het daar niet geheel aan critici, die menen

dat zij overhaast en met on-Nederlandse voorivarendheid is ingevoerd.

Wat nu nog ontbreekt is de eveneens door de Bevoegdheidscommissie aanbevolen praktische opleiding. Daar deze niet door enkele colleges ingevoerd kan worden, maar de medewerking van vele leraren, directeurs en schoolbesturen vereist, is het de vraag of zij een algemene regeling zal kunnen vinden zolang elke maatregel, die geld kost, daardoor reeds veroordeeld lijkt. Toch zijn er door belangeloze medewerking van een aantal leraren in de laatste tijd zeer waardevolle proeven in dit opzicht genomen, waarover wij binnenkort iets hopen te berichten.

AN.

Boekaankondiging

Radio as a cultural agency. The National Committee on Education by Radio, Washington, D.C., '34.

The National Committee on Education by Radio, opgericht door 9 der machtigste organisaties op onderwijsgebied in de Ver. Staten, heeft 7 en 8 Maart 1934 te Washington een congres gehouden, waar ruim 80 vertegenwoordigers van verscheidene kringen uit het maatschappelijk leven in de Ver. Staten hun mening over de betekenis van de radio als cultuurfactor te kennen gaven. Van dit congres verscheen onder bovengenoemde titel een rapport, waarin de inleidingen, de discussies en de aangenomen resoluties zijn opgenomen.

Dr. G. F. Zook wees er in zijn openingsrede op, dat welhaast alle opvoeders het er over eens zijn, dat de moderne communicatiemiddelen als film en radio van grote betekenis kunnen zijn als hulpmiddelen bij het onderwijs. Hoe men echter het grootst nut van deze uitvindingen zal trekken is nog een open vraag en het juiste antwoord te benaderen, voor wat betreft de radio, was het doel van dit congres.

In zoverre de inleiders zich bepaalden tot de Ver. Staten zelf, waren zij

unaniem van mening, dat tot op heden de radio voor de volksoopvoeding nog lang niet geworden is wat hij had kunnen zijn, ja velen meenden zelfs dat van een verderfelijke werking gesproken moest worden.

De machtige concerns, welke film-fabricatie en -exploitatie, de vervaardiging van radio-ontvangerstoestellen en de krachtigste zenders in één hand hebben, bekommeren zich naar 't schijnt maar al te weinig om de mogelijkheden, welke de radio biedt, wanneer deze mogelijkheden niet van financiële aard zijn. Niet het belang van de luisteraars is doel van de omroep want, zegt Dr. Jerome Davis van de Yale University: "It has no interest in trying to elevate the public standards, solely in getting the maximum return for its advertisers."

En het resultaat? Dr. Lee de Forest, één der pioniers op radiogebied, drukt zich daarover als volgt uit: "Nine-tenths of what one can hear is the continual drivel of second-rate jazz, sickening crooning by degenerate sax players, interlarded with blatant sales talk."

Zelfs de jeugd is niet veilig, de "helden" en "heldinnen" uit de sensationele radio-verhalen worden voor de reclame-wagens der betalende adverteerders gespannen.

In Canada had, blijkens het verslag van den vertegenwoordiger van de omroep aldaar, eenzelfde ontwikkelingsgang tot resultaat, dat de op commerciële basis gefundeerde zenders zich slechts tot de dichtbevolkte streken richtten, wijl slechts daar voor hun adverteerders zaken waren te doen. Het platteland, dat in de eerste plaats verlossing uit zijn isolement begeerde, werd verwaarloosd. De zeer verspreid wonende farmers telden als kopers immers niet mede. De regering greep toen echter in en heeft door nationalisatie de omroep aan zich getrokken.

Als resultaat van de gehouden besprekingen werden in de slotzitting van het congres met algemene stemmen aangenomen „Principles which should underlie the American radio policy,” welke ter kennisneming aan President Roosevelt met verzoek om uitvoering zouden worden voorgelegd.

Het doel van de omroep zal niet langer gelegen moeten zijn in het dienen van de particuliere belangen van de adverteerders maar in het dienen van het algemeen belang. Daartoe zal het volgens deze beginselen nodig zijn, dat de staat als controlerend orgaan optreedt en in 't bijzonder rekening houdt met de belangen der jeugd en der minderheden. §

Alfred Eckardt, *Die akademische Lehrerbildung*. Verlag Hermann Böhlau Nachf., Weimar 1934. R.M. 3,80.

De onderwijzersopleiding, die zich in ons land op 't ogenblik in de bijzondere belangstelling mag verbrugen, vormt ook bij onze Oostelijke naburen een moeilijk oplosbaar probleem. Art. 143 der Duitse Grondwet van Weimar: „Die Lehrerbildung ist nach den Grundsätzen, die für die höhere Bildung allgemein gelten, für das Reich einheitlich zu regeln,” hoewel eenstemmig door de Nationale Vergadering in 1919 aangenomen, heeft tot op heden niet tot een voor het gehele Rijk geldende uniforme

regeling geleid. Eckardt geeft in zijn werk de huidige stand van zaken in de verschillende Duitse landen weer, terwijl ook van de onderwijzersopleiding in sommige andere landen een summier overzicht wordt geboden. In de meeste Duitse landen is opleiding aan een hogeschool, gecombineerd met praktisch-pedagogische scholing vereist; slechts Beieren en Wurtemberg kennen nog de kweekschoolopleiding.

De ideale vorming van den onderwijzer zal volgens Eckardt, prof. Kriech e.a. niet plaats kunnen hebben aan kweekscholen, maar men zal binnen het kader der universiteiten moeten komen tot oprichting van pedagogische faculteiten, die de opleiding van leerkrachten voor lager, middelbaar en hoger onderwijs ter hand zullen nemen. Passend in de ideologie van het nationaal-socialistische Derde Rijk zal er worden gevormd een onderwijzers-leeraarsstand, welks leden zich als „Bildner und Führer” tot taak stellen de opvoeding van de jeugd tot Duitse mensen, die nationaal denken en nationaal handelen. §

Répertoire des centres nationaux de documentation pédagogique.
Institut international de coopération intellectuelle. Paris, 1934

Door het Internationale Instituut voor Intellectuele Samenwerking werd een boekje uitgegeven, waarin de bij dit instituut aangesloten onderwijscentra hun werkwijze in 't kort uiteenzetten. Ons land is b.v. vertegenwoordigd door het Nederlandsch Museum van Onderwijs en Opvoeding te Amsterdam.

Verder bevat het werkje een lijst van de voornaamste periodieken op onderwijs- en pedagogisch gebied, welke in de aangesloten landen verschijnen.

Wellicht kan het boekje, dat de inlichtingen in de Franse en in de Engelse taal verstrekt, van nut zijn voor hen, die zich op de hoogte wensen te stellen van de stand van zaken buiten onze grenzen. §

INHOUD VAN AFLEVERING 6.

	Bladz.
De zegen van de tegenspoed, door A. H. Gerhard	169
De grenzen der opvoeding, door Prof. Dr. Ph. Kohnstamm	178
De intellectuele werklozen, door V.	186
De sociale waarde van het spreekonderwijs, door M. Vastenhouw	190
Feiten en Pogingen.	
Een toneelstuk voor de jeugd in de Volksuniversiteit te Rotterdam, door Ida Heijermans	196
Samenwerking van leraar en voordrachtskunstenaar, door Bt.	197
Paedagogisch-psychologische leraaropleiding, door An	198
Boekaankondiging.	
Radio as a cultural agency, door §	199
Alfred Eckardt. Die akademische Lehrerbildung, door §	200
Répertoire des centres nationaux de documentation pédagogique, door §	200

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—. van 6 serie's f 15.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Ontwerpen voor de bouw van Scholen voor het Buitengewoon Onderwijs te Amsterdam

door W. H. TEN SELDAM.

Amsterdam heeft gedurende de laatste jaren steeds scholen gebouwd, welke uitmunten door eenvoud en doelmatigheid. De ontwerper van die gebouwen was steeds „de dienst der Publieke Werken”, welke anoniem werkt. Echter is het geen geheim dat de eigenlijke ontwerper de Stadsarchitect, de heer Ir. A. R. Hulshoff is, die kans ziet om met beperkte middelen en zonder gebruik te maken van dure uitwendige versieringen gebouwen te scheppen, welke harmonisch in het stadsbeeld passen en door hun juiste en gevoelige verhoudingen steeds een schoon geheel vormen. En dat niet alleen wat de gevels betreft, doch ook wat de afwerking en de doelmatige verdeling der inwendige ruimte aangaat. Bijgestaan door een staf van bekwame architecten en technici bouwde hij schoolgebouwen, welke niet alleen aangenaam voor het oog zijn, en het onderwijs rustige, fris beschilderde en zonnige lokalen, ruime en vrolijke trappen en portalen bieden, doch tevens relatief goedkoop zijn en waaraan alle overbodige luxe vreemd is. Het pleit voor de bekwaamheid van de „Dienst” dat deze in een tijd van crisis en bezuiniging, waarbij alles wat ook maar even overbodig is, onverbiddelijk uit de plannen geschrapt moet worden, toch steeds met beperkte middelen iets schoons weet te scheppen en met de ruimte weet te woekeren. En ook, dat men steeds een open oog heeft voor de eisen, welke een veranderende en steeds verder voortschrijdende onderwijsmethodiek stelt, en er dus niet voor terugdeinst bestaande plannen te wijzigen en zo nodig door totaal nieuwe te vervangen.

Toen in 1933 besloten werd een school voor Buitengewoon Onderwijs te bouwen in de Kraaipanstraat, werden de bouwplannen voor deze school ontworpen conform de eisen, welke men tot die tijd aan deze scholen had gesteld. De school werd ingericht voor 6 klassen, terwijl er flinke lokalen werden ontworpen voor houtslojd, kartonslojd en kookonderwijs. De lokalen waren berekend voor 18 leerlingen en werden gemeubeld met tafeltjes en stoeltjes.

Toen men tot de bouw wilde overgaan, maakte de Rijksinspecteur van het Buitengewoon Onderwijs (B.O.), Dr. A. van Voorthuysen, het Gemeentebestuur er op attent dat het, gezien de nieuwere inzichten in het Buitengewoon Onderwijs, nuttig zou zijn de lokalen groter te maken. Immers bij het B.O. trad de tendentie op om het klassikaal onderwijs steeds meer te vervangen door individueel onderwijs. En dit niet alleen zó, dat tijdens een lesuur in één bepaald vak

de kinderen individueel verschillend werk *in dit vak* verrichtten, doch zó, dat de leerlingen op hetzelfde moment ook met verschillende vakken (waaronder ook handenarbeid) bezig waren. Dus meer in de geest zoals we dit op de Montessori- en Daltonscholen aantreffen.

Deze nieuwere richting bracht de eis tot grotere lokalen met zich mee, zoals hieronder nader uiteengezet zal worden.

Het bleek echter dat de uitwerking van de bouwplannen reeds in zulk een voortgeschreden staat was, dat het veranderen ervan zeer grote kosten met zich zou medebrengen. De Rijksinspecteur heeft toen zijn goedkeuring aan de bestaande bouwplannen gehecht, terwijl van Gemeentewege werd toegezegd een commissie te benoemen, welke het vraagstuk van de bouw der B.O. scholen nader zou bestuderen.

Deze commissie werd toen ingesteld ingevolge besluit van B. en W. van Donderdag 11 Mei 1933. Tot leden werden benoemd *Dr. A. van Voorthuysen*, Rijksinspecteur van het B.O., *H. J. Kockx*, Bouwkundig Inspecteur L.O., *Ir. A. R. Hulshoff*, Stadsarchitect, *H. A. Verhey*, Gemeentelijk Inspecteur, *Dr. K. H. van Schagen*, Gemeentelijk Inspecteur voor de lichamelijke opvoeding, *Dr. H. Herderschee*, Schoolarts voor het B.O., *W. H. ten Seldam*, Gemeentelijk Inspecteur van het Onderwijs, die tevens tot voorzitter werd benoemd en *A. ter Horst*, Secretaris van de schoolraad voor het B.O.

Deze commissie heeft eerst nagegaan aan welke eisen een moderne B.O. school volgens de nieuwere paedagogische inzichten moet voldoen. Zij kwam daarbij *in haar eerste opzet* tot het volgende resultaat:

1. Een eerste vereiste is (trouwens zoals voor alle schoolgebouwen) dat licht en lucht aan alle kanten toe kunnen treden, terwijl voorts een grote speelruimte aanwezig moet zijn. Verder is het gewenst dat het aantal klasse-lokalen niet te klein zij. Immers B.O. scholen zullen steeds het karakter dragen van centrale scholen, zodat het aantal leerlingen van te voren moeilijk aan te geven is. Men kan wel frachten van de bevolking van een district een bepaald percentage van vermoedelijk zwakzinnigen aan te geven, doch deze cijfers hangen in hoge mate af van de eisen welke men stelt voor toelating van leerlingen tot B.O. scholen. Van Rijkswege bestaat de neiging een minder aantal leerlingen tot de B.O. scholen toe te laten door de bovengrens te laten zakken. Amsterdam is tot nu toe een der weinige gemeenten, die de bovengrens nogal laag houden. Men kan zo allicht tot een percentage zwakzinnigen komen van $1\frac{1}{2}\%$ van de bevolking der lagere scholen. Doch dit getal zegt nog weinig. De B.O. scholen hebben nu eenmaal een bepaald milieu-karakter, zodat de welstand van een stads-wijk ook grote invloed heeft op het percentage kinderen uit die wijk,

dat naar B.O. scholen gaat. Instituten en dure scholen van schoolverenigingen herbergen vaak een aantal kinderen, die in ander milieu naar een B.O. school gezonden zouden zijn. We kunnen dus niet op de kaart, lettende op het aantal gezinnen, op het vermoedelijke aantal kinderen en op het vermoedelijke percentage zwakzinnigen daarvan, aangeven voor hoeveel leerlingen ergens in een stadsdistrict een B.O. school ingericht moet worden. Zodat het veilig is zulk een school niet te klein te maken, daar het gemakkelijker is de districtgrenzen zo nodig meer naar buiten te verleggen, dan later gedwongen te zijn buitenklassen te vormen, met alle daaraan verbonden nadelen. Bovendien worden de vakarbeidlokalen voor een kleinere school relatief te duur. De moderne opvatting eist voorts het inrichten van een huishoudklasse en arbeidklasse, waartoe de grotere meisjes en jongens telkens tot één groep verenigd moeten worden. Hiertoe is echter een voldoende aantal dezer grotere meisjes en jongens nodig. Van elke groep dus 18 of meer. En dit kan alleen plaats vinden op betrekkelijk volkrijke scholen. De commissie meende dan ook dat een B.O. school *tenminste 8 leslokalen moet hebben.*

2. Tot nu toe heeft men in de B.O.-scholen de klasselokalen betrekkelijk klein gehouden, daar deze slechts voor 18 leerlingen bestemd waren. Alle vakonderwijs geschiedde in de vaklokalen. Er zijn dus op de oudere (en ook op de laatst gebouwde) scholen behalve een gymnastieklokaal ook een of meer lokalen voor kartonarbeid, en een of meer lokalen voor houtslújd. Voorts is in de Amsterdamse scholen steeds een keuken aanwezig, alsmede een „huiskamer” en „slaapkamer”, welke laatste vertrekken dienen om de meisjes huishoudelijke bezigheden te leren verrichten.

Sedert zijn de opvattingen, zoals in de inleiding reeds gezegd is, echter wel wat veranderd. Het individuele onderricht is meer op de voorgrond gekomen, wat met zich medebrengt, dat de leerlingen niet steeds met dezelfde leerstof bezig zijn. Zo is het mogelijk, dat een leerling, wat minder gedisponeerd tot de meer zuiver „intellectuele” vakken, tot karton- (of hout-) arbeid moet overgaan. Dit kan alleen, wanneer de gelegenheid in het lokaal of in een belendend lokaal aanwezig is. In enkele gevallen in oudere scholen heeft men dan ook de „arbeidsklasse” gevestigd in 2 belendende, door schuifdeuren gescheiden lokalen. In het ene lokaal staan de schoolbanken, in het andere enkele werkbanken. De leerlingen die een soort „taken” verkrijgen, zijn meestentijds in beide lokalen bezig, enkelen werken aan hun taal- of rekenwerk, anderen aan metaal-, hout- of kartonwerk.

Behoeft men niet op kosten te zien, dan zal het gewenst zijn alle klassen in zulke dubbele lokalen onder te brengen. Dit is bijv. bij de bouw der nieuwe B.O.school te 's Heerenloo geschied. Gezien echter de huidige financiële toestand, kan men dit niet als eis stellen. Doch wel, dat de lokalen zó groot worden, dat er behalve gewone banken of tafeltjes en stoeltjes ook enkele werkbanken in geplaatst kunnen worden. De commissie kwam dan ook tot de eis van *acht grote leslokalen*, waarvan tenminste 2 door schuifdeuren verbonden zijn.

3. Het is mogelijk de tafeltjes zo in te richten, dat er kartonarbeid aan verricht kan worden. (In Utrecht heeft men zulk een systeem toegepast) *Hierdoor kan een afzonderlijk kartonarbeidlokaal dus vervallen.* Houtarbeid is niet in volkomen stilte te verrichten. Al zal het dus gewenst zijn bij het meer individuele onderwijs de mogelijkheid te scheppen om ook in het lokaal enige houtarbeid te verrichten, toch zal het, wil men de leerlingen die met zuivere hoofdarbeid bezig zijn niet al te erg storen, nodig blijven de eigenlijke houtarbeid op aparte uren in een apart lokaal te onderwijzen. Vandaar dat de commissie tot de eis kwam van *een lokaal voor houtarbeid*.

4. De grotere meisjes hebben, zoals uit de ervaring blijkt, minder belangstelling voor de z.g. intellectuele vakken dan voor de handvaardigheidsvakken. Wil men voor haar ook een „arbeidsklasse“ inrichten, dan zal dit zoo moeten geschieden, dat ze zowel huishoudelijk werk als hoofdarbeid naar verkiezing of naar aanwijzing van de leerkracht kunnen verrichten. Hiertoe is het nodig, dat de keuken slechts door schuifdeuren van het leslokaal gescheiden is, of er een deel van uitmaakt (zoals bijv. de keukentjes der Montessorileslokalen). De commissie kwam dan ook tot de eis, dat er *een eenvoudige, aan een leslokaal belendende keuken* moest zijn of, indien dit te duur is, *een keukentje in het leslokaal*.

Wanneer het leslokaal als een soort van huiskamer wordt ingericht, met een „buffet“, een centrale tafel, een opklapbed en een al dan niet verborgen wastafel, als een kamer, waarin ook geslapen en zelfs ook gekookt kan worden, zooals dit in de meer bekrompen woningen, waaruit de meeste meisjes der B.O.scholen voortkomen, regel is, dan is een afzonderlijke „huis“- en „slaapkamer“ overbodig. Deze betrekkelijk dure ruimten kunnen dus vervallen. De meisjes kunnen bovendien de huishoudelijke werkzaamheden veel beter in werkelijk gebruikte lokalen verrichten, dan in een steeds ongebruikte huis- en slaapkamer. Zij kunnen de les-huiskamer en de keuken schoonhouden, evenals de kamers van het Hoofd, den dokter en het perso-

neel, alsmede de badgelegenheid. Zo leren zij het huishouden beter, dan door steeds maar weer een ongebruikte schone kamer af te stoffen en ongebruikte meubelen op te wrijven. De commissie kwam dan ook tot het resultaat: *aparte huis- en slaapkamers zijn onnoodig.*

5. Daar bij centrale scholen bijna steeds een deel van het personeel tussen de schooltijden overblijft, is *een aparte personeelskamer gewenst*. Op de gewone scholen G.L.O. heeft men die laten vervallen (behalve op de scholen in de tuindorpen), omdat ze zo weinig gebruikt worden. Op de B.O.scholen zal het gebruik echter frequenter zijn om bovengenoemde reden.

6. *Een dokterskamer*, liefst met wachtkamer, is natuurlijk nodig. De laatste kan vervallen, wanneer de hal gelegenheid tot wachten biedt. Wel is *een donkere kamer* zeer gewenst, daar men op vele scholen foto's maakt van bijzondere gevallen. Deze donkere kamer kan heel bescheiden zijn, een grote kast (met werktafel en een gootsteen) is voldoende.

7. Daar de meeste leerlingen der B.O. scholen uit armer milieu komen, is het aantal leerlingen dat schoolvoeding krijgt relatief groot. (Op de z.g. bezinkingsscholen blijven alle leerlingen op school eten.) Op de meeste bestaande scholen is het behelpen. Men laat bijv. in het kartonarbeidlokaal of in het gymnastieklokaal eten. Dit is gezien de etenslucht enz. ongewenst. De commissie kwam daarom tot de eis van *een afzonderlijke eetzaal*.

Resumerende kwam dus de commissie *in haar eerste opzet, en alleen lettende op wat zeer wenselijk is*, afziende dus van ingrijpende bezuinigingen tot de volgende eisen:

1. acht grote leslokalen, liefst van ten minste 7×7 m.
2. een lokaal voor lichamelijke oefening.
3. een lokaal voor houtarbeid.
4. een eenvoudige keuken, door schuifdeuren verbonden met een der lokalen.
5. een dokterskamer met wachtkamer.
6. een kamer voor het Hoofd.
7. een personeelskamer.
8. een eetzaal.
9. een donkere kamer.
10. een paar douchecellen.
11. een flinke speelplaats (liefst met ruimte voor schooltuintjes).

De commissie heeft deze eisen echter nog eens nader bestudeerd met het oog op mogelijke verdere bezuiniging. Een B.O. school immers is toch altijd duur, dus is het in deze tijd gewenst alles wat ook maar enigszins gemist kan worden — al is het ook wenselijk — te laten vervallen. De commissie meende op haar oorspronkelijke plan dan ook zo nodig de volgende bezuinigingen aan te kunnen brengen:

a. inplaats van met 8 leslokalen kan men er desnoods met 7 volstaan, indien het houtarbeidlokaal gemakkelijk uit een der klassen te bereiken is. Immers bij de opzet met 8 lokalen was gedacht aan een arbeidsklasse voor jongens, welke een dubbel lokaal vraagt. Bij het ontworpen bouwplan zijn geen belendende, door schuifdeuren gescheiden lokalen mogelijk (behalve bij de keuken), zodat deze inrichting van een arbeidsklasse toch moest vervallen.

b. de afzonderlijke eetzaal kan vervallen, wanneer de keuken groot genoeg is om deze als eetzaal te gebruiken en er een flinke bergruimte wordt gemaakt, waarin de eettafels en banken opgeborgen kunnen worden. De meisjes der huishoudklasse kunnen voor dit alles zorgen en krijgen dan tevens een goed object voor huishoudelijke lessen.

c. wanneer er in het gebouw centrale verwarming is, kan de wachtkamer vervallen, vooral wanneer de dokterskamer op de verdieping komt, zodat de wachtende ouders geen last hebben van tocht bij een geopende buitendeur.

d. de donkere kamer kan ingericht worden als een grote kast in de dokterskamer.

e. wanneer de kamer van het Hoofd ruim genoeg gemaakt wordt, kan desnoods een afzonderlijke personeelskamer vervallen, vooral wanneer er een afzonderlijke garderobe voor het personeel wordt ontworpen.

De vraag werd ook onder de ogen gezien of een B.O. school met een school voor G.L.O. onder één dak gebouwd kan worden.

Dit toch zou, doordat er dan een gemeenschappelijk gymnastieklokaal mogelijk werd, tot een aanmerkelijke bezuiniging leiden. De Inspecteur voor de lichamelijke opvoeding had geen bezwaar tegen een gemeenschappelijk gebruik van een gymnastieklokaal. Wel verlangde hij een flinke speelplaats, daar de lichamelijke oefening vooral bij het B.O. grotendeels in de vorm van openluchtspel gegeven behoort te worden.

Een overwegend bezwaar van een dubbel schoolgebouw in de vorm zoals dit gewoonlijk gebouwd wordt, is het feit dat de schooldeuren dicht bijeen liggen in hetzelfde front. Dit is voor het B.O. ongewenst. Ook voor het G.L.O. kan dit bezwaar van de kant van de ouders

opleveren. Deze bezwaren kunnen evenwel ondervangen worden, wanneer het schoolgebouw op een straathoek gebouwd wordt. De schooldeuren kunnen dan in verschillende straten aangebracht worden, zodat G.L.O. en B.O. uiterlijk niets met elkaar te maken hebben. Wanneer de speelplaats der B.O. school dan doorloopt over de volle diepte van het bouwblok, zal deze groot genoeg zijn, terwijl tevens nog een achteruitgang mogelijk wordt.

De commissie verzocht den Heer *Hulshoff* een plan te ontwerpen, volgens zijn nieuwere opvattingen omtrent scholenbouw, waarbij gelet werd op de volgende eisen: De B.O. school worde onder één dak gebouwd met een school voor G.L.O. en moet hebben:

1. 7 leslokalen, ten minste 7×7 m., waarvan één belendend aan de keuken en daarvan door schuifdeuren gescheiden.
2. een keuken, die tevens tot eetzaal kan dienen, met flinke berg-ruimte voor de eetzaaltafels en -banken.
3. een houtarbeidlokaal.
4. een lokaal voor lichamelijke opvoeding, waarbij een paar douche-cellen.
5. een ruime kamer voor het Hoofd, welke tevens kan worden gebruikt voor personeelskamer, dus met kookcomfoor en gelegenheid tot afwassen.
6. een garderobe plus W.C. voor het personeel.
7. een dokterskamer met donkere kamer.
8. een ingang, welke in een andere straat ligt dan die der belendende school voor G.L.O.
9. een grote speelplaats, gescheiden van die der school van G.L.O.

Voorts gingen de Heren *van Voorthuysen*, *Herderschee* en *ter Horst* de eisen na welke aan het meubilair gesteld moesten worden, zodat dit in de plannen ingetekend kon worden.

Deze subcommissie formuleerde ook de eisen voor een *Imbecillen-school*. Een centrale imbecillenschool (bezinkingschool), zoals die in Amsterdam voorkomt, stelt andere eisen dan een gewone B.O. school. De leerlingen van deze imbecillenscholen krijgen bijna uitsluitend manueel onderwijs, zodat er een flinke werkruimte (bijv. voor weef-toestellen etc.) in de lokalen moet zijn. Ze blijven allen over, zodat de eettegelegenheid andere en zwaardere eisen stelt dan die van de gewone B.O. school. De ouders brengen deze leerlingen en komen hen halen, zodat er een flinke ruimte voor het wachten (bij slecht weder) aanwezig moet zijn. Deze ruimte kan tevens benut worden

om de resultaten van het werk ten toon te stellen (de werkstukken worden n.l. vaak door ouders gekocht).

De subcommissie kwam dan ook tot de volgende eisen voor een imbecillenschool:

1. een ruime hal, waarin banken en wandkasten om de door de leerlingen gemaakte verkoopbare voorwerpen te etaleren. Een wandbord voor mededelingen.

2. een „jongensklasse“ van 7×10 m, waarin behalve 18 tafeltjes en stoelen ook nog de nodige werktuigen voor de handenarbeid geplaatst kunnen worden.

3. een „meisjesklasse“ van ten minste 7×7 m met aanrecht en gootstenen en ingericht als „huiskamer“.

4. 4 klasselokalen van 7×7 m.

5. een eetzaal (7×10 m).

6. een eethamer voor het personeel, dat op deze school moet overblijven en in groepen aanwezig is bij de voeding der leerlingen.

7. een speelzaal.

8. een dokterskamer met

9. een donkere kamer.

10. 2 douchecellen.

11. een kamer voor het Hoofd.

12. een flinke bergplaats voor raffia, pitriet, cocos etc.

Het is gewenst dat de sub 3, 5 en 6 genoemde lokaliteiten gemakkelijk te overzien zijn, daar de meisjes van de huishoudklasse hier moesten werken onder toezicht van haar onderwijzeres.

De uitvoerige gegevens door de subcommissie aan den Heer *Hulshoff* verstrekt vindt men in bijlage 1 en 2.

De Heer *Hulshoff* heeft, aan de hand van deze gegevens, plannen ontworpen:

a. voor een school B.O. belendende aan een school voor G.L.O.

b. voor een imbecillenschool.

De tekeningen van deze plannen zijn achter dit artikel opgenomen. Deze plannen werden aldus ingericht, dat, volgens de nieuwere plannen voor scholenbouw te Amsterdam de lokalen *aan twee tegenover elkander gelegen zijden ramen hebben*, zodat steeds ventilatie door geopende ramen mogelijk is, van welke zijde de wind ook moge komen, of aan welke zijde er ook rumoer door spelende kinderen moge zijn.

Daartoe moet de schoolgang langs de lokalen vervallen en zullen dus ook de privaten een andere plaats dan in de gewone scholen moeten verkrijgen. Deze moeilijkheid is opgelost door telkens twee

lokalen achter elkaar te bouwen, gescheiden door een ruimte waarin kledingbergplaats en privaten zijn aangebracht, terwijl deze ruimte, alsmede het achterste klasselokaal via het voorste leslokaal bereikbaar zijn. Het spreekt van zelf, dat in dit lokaal dus een flinke doorloop open moet blijven, al dan niet door een laag muurtje of door kasten van de eigenlijke klasseruimte afgescheiden.

Het plan voor de gewone B.O. school vertoont de volgende kenmerken:

1. De B.O. school is samengebouwd met een school voor G.L.O., doch heeft een ingang in een andere straat. De school met speelplaats beslaat de volle diepte van een bouwblok (in arbeiderswijken) nl. 43.50 m.

2. Hierdoor is een speelterrein mogelijk van totaal 886 m², welk terrein gesplitst kan worden in een speelplaats van 17.40 × 22.50 m (392 m²) en een schooltuin van 16.85 × 30.25 m (494 m²). Deze afdelingen zijn door hagen gescheiden. De speelplaats is van die der gewone L.O.school gescheiden.

3. Op de begane grond vindt men behalve de kamer van het Hoofd (tevens personeelskamer) en de garderobe voor het personeel, de grote zaal voor houtarbeid (8,5 × 13 m) met twee ruime bergplaatsen en een flinke wasgelegenheid (plus W.C.) en in een andere vleugel twee klasselokalen van 7 × 7 m met tussenruimte voor kleren en W.C. Voorts is er op de speelplaats nog een fietsenbergsplaats voor het personeel.

4. Op de eerste verdieping vindt men in de ene vleugel de huis-houdklasse (7 × 8,5 m) grenzende aan de keuken-eetzaal (8,5 × 9 m). Deze keuken is op eenvoudige wijze ingericht, terwijl er een grote bergruimte met wijde toegang is, waarin de eettaalfels en -banken ondergebracht kunnen worden. In het middengedeelte vindt men de dokterskamer met donkere kamer en een bergruimte voor leermiddelen.

In de andere vleugel weder twee leslokalen van 7 × 7 m.

5. Op de tweede verdieping vindt men in de ene vleugel het gemeenschappelijk gymnastieklokaal van 8,5 × 16 m met *openschuifbaar dak* en flinke bergruimten en kleedkamers, terwijl er ook een cel met twee douches is aangebracht, welke ook van de B.O.school uit, buiten de gymnastiekzaal om, bereikbaar is. In de andere vleugel wederom twee leslokalen van 7 × 7 m.

6. Het gehele B.O.gebouw is 391 m² groot (dat der school G. L. O. 246 m²), het gehele terrein der B.O.school 1277 m². Daar het terrein der G.L.O.school 595 m² is, is het totale terrein voor deze twee scholen dus 1872 m² groot.

Alle lokalen hebben aan twee zijden ramen, zodat frisse lucht en licht

volop aanwezig kunnen zijn en het steeds mogelijk is rumoer op speelplaats of op straat evenals te felle zonneschijn buiten te sluiten en toch te ventileren.

Natuurlijk wordt de school in frisse kleuren opgeschilderd en de tuinbeplanting in aansluiting aan de architectuur aangelegd.

De kosten van een dergelijk gebouw, *mits in zijn geheel gebouwd*, (dus zowel de school voor G.L.O. als die voor B.O.) zouden *in deze tijd* te schatten zijn op f 142.000.—, waarvan op rekening van de B.O.school f 83.500 komt en op die der G.L.O.school f 58.500.

Deze begroting is inclusief de kosten van de centrale verwarming en de douche-inrichting der B.O.school, doch exclusief de kosten van meubilering en stoffering.

Wanneer we deze kostenberekening vergelijken met de kosten van de bouw van B.O. II in de Kraaipanstraat, welke (omgerekend naar de tegenwoordige prijzen en met centrale verwarming) f 125.000.— à f 128.000.— bedroegen (ongerekend de grondprijzen), dan zien we *welk een geweldige besuiniging dit plan geeft*, terwijl toch de klasruimte groter en de inrichting nóg weer doelmatiger en meer hygiënisch is geworden.

Voor een *centrale imbecillenschool* volgens de eisen der subcommissie ontwierp de heer *Hulshoff* twee plannen, een voor 6 klassen (type A) en een voor 4 klassen (type B).

De eerste is nodig, wanneer de school als centraal voor een groot stadsgedeelte wordt gedacht.

Deze scholen zijn als afzonderlijke scholen gedacht, daar een compleet ingericht gymnastieklokaal niet nodig is en met een flink speellokaal kan worden volstaan. Ook is het gewenst dit soort kinderen wat verder uit de buurt van gewone scholen te houden, indien dat mogelijk is. De gebouwen zijn wederom ontworpen op de hoek van een bouwblok.

Bij *plan A* (voor zes klassen) vindt men op de begane grond behalve de bergplaats voor rijwielen en de garderobe (plus W.C.) van het personeel, twee leslokalen van 7×7 m met tussenuimte voor kleding en voor privaten en voorts twee ruime douchecellen en een speellokaal van 8×14 m.

De speelplaats is 14.40×26 m (≈ 376 m²) en heeft een overdekte zandbak.

Op de eerste verdieping vindt men in de ene vleugel: twee leslokalen van 7×7 m waarvan een als „meisjesklasse” met centrale

tafel en twee weefstoestellen is ingericht; in het middengedeelte: de de kamer voor het Hoofd, die voor den dokter (met donkere kamer) en de eetkamer voor het personeel, welke grenst aan de eetzaal van 8×10 m.

Op de tweede verdieping vindt men: een klaslokaal van 7×7 m en een „jongensklasse” van 7×12.5 m, waarin behalve de tafeltjes en stoeltjes voor 18 leerlingen en dubbele schaaftank, een weefstoel en mattenweefstoestellen geplaatst kunnen worden.

Een school, volgens dit plan gebouwd, zou thans inclusief centrale verwarming en doucheinrichting, doch exclusief de kosten van meubilering en stoffering f 83.000.— kosten.

Bij *plan B* (voor vier klassen) vindt men op de begane grond een gewoon leslokaal (7×7 m), de „jongensklasse” van 7×10.25 m en voorts de inrichting als bij *plan A*; terwijl de eerste verdieping gelijk is aan die van *plan B*. Een tweede verdieping is er niet. Doordat de „jongensklasse” groter is dan een gewoon leslokaal, moet er bij dit plan een afzonderlijke rijwielbergplaats op de speelplaats worden gemaakt. De kosten van dit plan zouden thans f 73.000.— bedragen (met centrale verwarming en douche-inrichting, doch zonder meubilering en stoffering).

De commissie meent de normen voor een B.O. school en voor centrale imbecillenscholen zó ontworpen te hebben, dat deze gebouwen het aan bruikbaarheid winnen zullen van de bestaande scholen, terwijl toch door het weglaten van alles wat ook maar enigszins gemist kon worden, de kosten aanmerkelijk geringer geworden zijn. Dat zij dit bereikt heeft dankt zij in de eerste plaats aan den Stadsarchitect, den Heer *Hulshoff*, die in deze commissie het meeste werk heeft verricht en door zijn ervaring en inzicht in staat is geweest deze sobere en doelmatige, zuinige doch aesthetisch schone plannen te ontwerpen. Zij hoopt nu maar dat de tijden eens weer zó mogen worden, dat Amsterdam weer B.O. scholen kan gaan bouwen volgens dit nieuwe „*plan Hulshoff*”.

Bijlage I.

Eisen te stellen aan een SCHOOL VOOR BUITENGEWOON ONDERWIJS.

1. *Houtlokaal.*

9 dubbele schaaftanken 152×150 cm.

1 enkele schaaftank 153×65 cm.

2 dubbele kasten 140×60 , hoog 1.80 m.

1 tafel met zinken blad 120×100 cm.

1 gascomfoor.

2. *Donkere kamer.*

Plank aan een der wanden over hele lengte op tafelhoogte en ± 40 cm breed, daarboven idem voor berging van benodigdheden.
Wasbak, stoel.

3. *Kamer Hoofd.*

Ruime kasten.

Flinke grote tafel of eenvoudig bureau (in elk geval laden).

4 stoelen. Wasgelegenheid. Gascomfoor.

4. *Dokterskamer.*

Flinke tafel (minstens 150×70). Zes stoelen.

Aan binnenmuur twee dubbele kasten, waarvan één gedeeltelijk hangkast. Tussen deze kasten in: wasbak met granieten zijstukken van $\pm 50 \times 30$. Ligstoel. Gascomfoor.

5. *3 klaslokalen (hogere klassen).*

18 tafels 60×80 met stoeltjes. (Tafels met stevige rand voor 't bevestigen van figuurzaagklemmen). Flinke bergruimte onder 't blad. Een enkele schaaftank (153×65) of als de ruimte 't toelaat een dubbele (153×130).

Lage kasten onder de ramen over de hele lengte van het lokaal of open kasten met gordijn. 't Middenstuk bestaande uit 20 laden, ± 50 cm breed en zoo hoog, dat er 5 boven elkaar kunnen.

Een dubbele hoge kast (130×35 ; hoog 185).

Kist voor karton, papier, enz. 130×35 , hoog 85 cm).

Tafel leerkracht, minstens 150×70 met stoel.

Bord aan de wand.

Wasbak.

Gascomfoor.

3 andere klaslokalen voor de lagere klassen.

't Zelfde als boven, maar de tafeltjes 70×50 , geen schaaftank, geen kartonkist, geen gascomfoor.

6. *Meisjesklasse.*

18 tafeltjes 70×50 . 1 tafel leerkracht (150×70) met stoel; kasten als in andere klassen.

7. *Kooklokaal (eetzaal).*

Aanrecht onder ramen, zover de ramen reiken, met 3 ingebouwde wasbakken. Bergruimte er onder (planken).

- 2 tafels (140×70) met granieten blad (en onderblad).
- 2 tafels (120×50) elk met 3 pits gasstel.
- 1 kolenfornuis met oven.
- 2 kasten 2 m $\times$ 60 cm; hoog 2.40 m.
- 1 opklapbed.
- 1 rek voor pannen 120×40 .
- 1 droogrek $\pm 110 \times 40$.
- 6 strijkplanken, 2 vuilnisemmers, tafels voor de eetzaal, ruimte biedend voor ± 30 kinderen. Deze tafels moeten gemakkelijk opgeborgen kunnen worden, dus niet groot, desnoods losse bladen op schragen.
- 8. *Gymnastieklokaal* (opgave van den heer Van Schagen).
 Linoleumvloerbedekking met daarop geschilderde omgangsaan.
 1. 8 wandrekken met twee bijbehorende banken, elk van 4 vakken.
 2. 10 klimtouwen.
 3. 2 springstandaards met snoeren.
 4. 1 kleine springplank.
 5. 2 rubbermatten.
 6. 1 springkast.
 7. 1 grote bal.
 8. 20 kleine (oude Slazenger) ballen.
 9. 1 slaghout.
 Voor 't opbergen van de ballen kan met een ballennet volstaan worden (*geen kasten*). In de kleedkamer een zinken wasbak met 4 kranen.
 7, 8, 9 te leveren door Gemeentemagazijn, de rest door Gemeentewerkplaatsen.

Bijlage II.

Eisen te stellen aan een CENTRALE BEZINKINGSSCHOOL.

Op de voorgrond dient gesteld, dat in deze scholen nooit te veel licht en frisse lucht kan toetreden.

Aanwezig moeten zijn de volgende lokaliteiten:

1. een zeer ruime *hal*, waarin banken en wandkasten om door de kinderen gemaakte verkoopbare voorwerpen te etaleren.
 Wandbord met mededelingen.
2. Een *jongensklasse* $\pm 7 \times 10$ m. Hierin moet ruimte zijn voor:
 18 tafeltjes (70×50) en stoeltjes.
 1 dubbele schaaftank 152×130 .

- 1 tafel 160 × 70 met stoel.
 - 1 striktafel voor 4 personen) voor mattenvlechten.
 - 1 pers)
 - 1 sterke tafel (± 180 × 100) met stevige rand, waarvan de helft met zink bekleed.
 - 1 raffia bergplaats (bijv. plank 1.40 × 40 met gordijn).
 - 1 diepe wasbak.
 - 1 gascomfoor.
 - 1 lage kast onder de ramen (middenstuk 20 laden zie B.O.)
 - 1 gewone dubbele schoolkast.
 - 1 wandbord.
 - Kist voor karton enz. (zie B.O.)
3. *Meisjesklasse: 7 × 7.*
- Aanrecht langs raamkant met 2 ingebouwde gootstenen, 2 à 3 tweepits gasstellen op 't aanrecht. Onder 't aanrecht een plank.
 - Opklapbed.
 - Grote tafel in het midden, waaraan 18 meisjes kunnen zitten, met stoelen.
 - Lange lage kast (middenstuk laden).
 - Gewone dubbele kast.
 - Droogrek.
 - 2 strijkplanken.
 - Tafel leerkracht 150 × 70 met stoel.
4. *4 klasselokalen 7 × 7 m.*
- 18 tafeltjes en stoeltjes, (70 × 50).
 - Lage kast onder raam (met laden in midden).
 - Gewone dubbele kast.
 - Wandbord.
 - Wasbak.
 - Tafel leerkracht 150 × 70 met stoel.
5. *Eetzaal. (± 7 × 10 m).*
- 6 grote tafels met stoelen.
 - Lage kasten onder raam (geen laden).
 - 2-pits gasstel.
 - Wasbakje.
6. *Eetkamer voor 't personeel ± 3½ × 4½ m.*
- Tafel ± 160 × 180 en zes stoelen.
 - 1 tafeltje ± 80 × 80, waarop 2-pits gascomfoor.
 - Wandkastje ± 120 × 40; hoogte ± 80 cm.

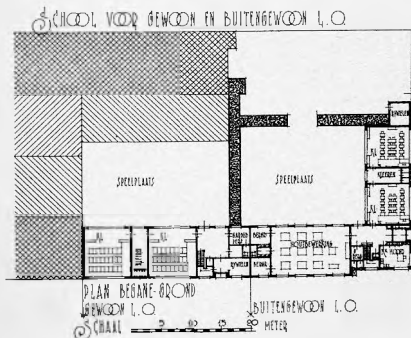
7. *Spelzaal*, ongeveer zoo groot als gymnastieklokaal B.O. (met enkele gymnastiektoestellen).
8. *Donkere kamer* (zie B.O.)
9. *Douche* met 2 cellen.
10. *Dokterskamer* (inrichting zie B.O.)
11. *Kamer Hoofd* (zie B.O.)
12. *Flinke bergplaats* voor raffia, pitriet, cocos, hout.

Is de school te groot voor een bepaalde buurt dan onder 40 : 2 klassen. De rest blijft dan gelijk, alleen de eetzaal kan dan zijn $\pm 7 \times 7$ m met 4 tafels.

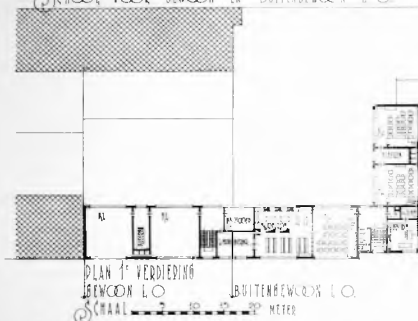
In elke klasse een ligstoel (dekstoel).

In de school moet plaats zijn voor 4 weeftoestellen, waarvan minstens twee in de meisjesklasse.

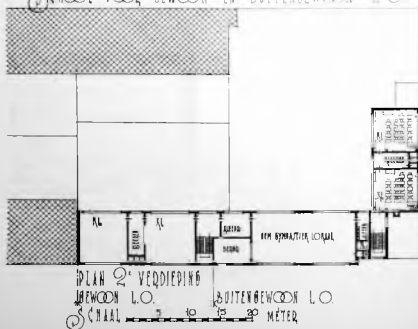
3, 5 en 6 moeten gemakkelijk te overzien zijn, daar de meisjes van de huishoudklasse hier moeten werken en in 't oog gehouden moeten worden door de onderwijzeres der huishoudklasse.

SCHOOL VOOR GEWOON EN BUITENGEWOON L.O.

SCHOOL VOOR GEWOON EN BUITENGEWOON L.O.

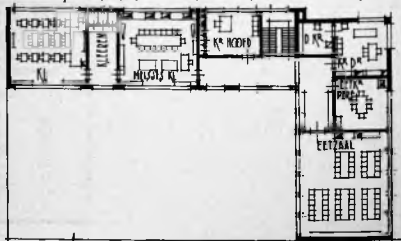
BEZINKINGS SCHOOL PLAN A

PLAN BEGANE GROND

SCHAAL 1:500 5 10 15 20 METER

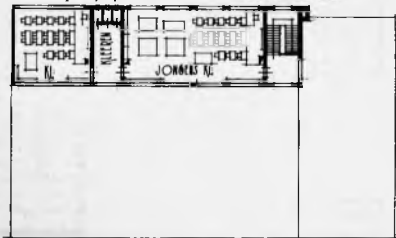
BEZINKING'S SCHOOL PLAN A EN B

PLAN 1^e VERDIEDING

SCHAAL 1 : 5 10 15 20 METER

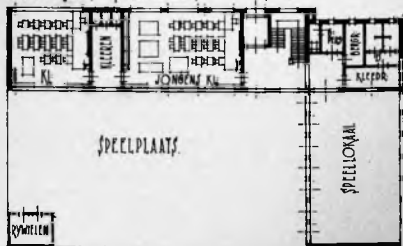
BEZINKING'S SCHOOL PLAN A

PLAN 2^e VERDIEDING

SCHAAL 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000 METER

BEZINKING'S SCHOOL PLAN B

PLAN BEGANE GROND
 SCHAAAL 5 10 15 20 METER

Oud en nieuw volkstoneel

door H. J. VAN WIELINK.

In zijn oorsprong is alle toneel volkstoneel in de meest absolute zin van het woord. Immers het is — met zang, muziek en dans verbonden — de toneelmatige verbeelding van de verhouding van de primitieve mens, dat wil dus zeggen van de hele primitieve gemeenschap, tot de onzienlijke machten, die zijn leven beheersen, maar die hij slechts benaderen kan met zijn geest door ze te concretiseren, door ze in menselijke of dierlijke gestalte zich te verbeelden. Dat is nog zo bij de primitieven in de duistere binnenlanden van Afrika en Australië, dat was zo in de oer-tijd van het Griekse toneel en van het klassiek Japanse no-spel, dat was ook zo in het heidense West-Europa.

Voor de christelijke godsdienst de heersende geloofsvorm werd in West-Europa, vierden de Germanen (en de Kelten) op de gezette tijden hun heidens-religieuze feesten. Alle leden der gemeenschap namen aan deze feesten deel, één in hun primitieve godsdienstzin, in hun verering van de goede, hun vrees voor de boze demonen.

Wanneer de dagen weer lengden en het milde jaargetijde dus weer dichterbij kwam, werd het midwinterfeest gevierd met allerlei symboliek, die tot doel had de vruchtbaarheid van al wat leefde te bevorderen. In het voorjaar werd aan Freya geofferd, de godin der vruchtbaarheid, wat weer met uitbundige feesten gepaard ging. Omstreeks St. Jan viel het dulle feest van de zonnegod Balder, het z.g. zomer-zonnewende-feest.

En daar tussen hadden nog tal van andere hun plaats. Ommegangen, muziek en zang, dans en dramatische voorstellingen maakten deel uit van de plechtigheden, zij waren de veruiterlijking van een innerlijke gespannenheid, die alle leden der gemeenschap bezielde en aan hun religieuze verlangens ontsprong en die ten slotte dikwijls uitbarstte in woeste orgiën, waarin de wildste drijfven uitgevierd werden en jong en oud zich in ongebonden seksualiteit uitleefde.

Het behoeft geen betoog dat met de invoering van het Christendom — dikwijls tengevolge van een vorstelijk decreet — deze oer-oude feesten niet uit het leven der nieuwbakken Christenen verdwenen. Hoe zou het kunnen? Van ouder tot ouder, eeuw in eeuw uit, waren ze gevierd met de ernst en de bezieling der heidens-religieuze vrees voor de kwade en vrouwen op de goede goden; het zou te naïef zijn geweest van de Kerk te verwachten dat het Bijbelwoord, vaak nog maar zeer ten dele begrepen, vaak met onwil aangehoord, deze oude tradities onmiddellijk zouden doen versterven. Ze begreep dat hier geen banvloeken zouden helpen — ze koos een andere, psy-

versteekt doordat hij gekroond werd door een weerhaan. Volgens Prof. Schrijnen is de Palmpaas een rudimentaire meiboom, „zo men wil een christelijke loot van de heidense stam, een schamele rest.“ Opvallend is dat in de Meifeesten der A. J. C. de meiboom weer herleefd is; het symbolische planten van de meiboom met linten versiert, onder gezang en gedans grijpt in wezen terug naar oer-oude tijden.

Tenslotte vermelden we de Paasvuren, die nog op vele plaatsen ontstoken worden: „lentevuren, die vruchtbaarheid brengen over velden en stallen en die vreugdevuren werden of ook zuiveringsvuren in christelijke zin, want het volk spreekt dichterlijk van het „doornenkroon verbranden“. Het dramatische karakter van dit feest komt nog duidelijk tot uiting in de wijze waarop het te Ootmarsum in Overijssel wordt gevierd. Op Paaszondag komen vroeg in de morgen enige mannen en jongens op de markt bijeen en heffen daar het oude paaslied aan: Christus is opgestaan, enz. Zingend trekken ze de straten door, keren op het marktplein terug en gaan ter kerk. In de namiddag wordt dit gezang herhaald en besloten door de kerkdienst. Dan trekt men naar de stad terug; bij de ingang geven mannen en vrouwen, jongens en meisjes, elkaar de hand en nu gaat het in lange rijen zingend over de straten en door de huizen tot eindelijk op de markt de slotplechtigheid plaats vindt. Dit gebruik, dat vluggen (vleugelen) heet wordt op Paasmaandag herhaald. Het pleit — aldus prof. Schrijnen — weer voor de samenhang van liturgie en volksgebruiken en herinnert aan de Middeleeuwse dramatische kerkdienst.

Uit de heidense natuurspelen kon het middeleeuwse toneel zich niet ontwikkelen; gekerstend, konden enkele elementen blijven voortleven in en naast het eigenlijke middeleeuwse volkstoneel, maar de kern daarvan vond zijn oorsprong in een andere bron: die der Christelijke eredienst.

De ritus der katholieke kerkdienst heeft in zich zelf een dramatisch karakter en er was dus maar weinig nodig om op bepaalde kerkelijke feestdagen de dienst tot een lithurgisch drama te doen uitbloeien, wat uit de volgende voorbeelden moge blijken.

Twee priesters, Maria en de aartsengel Gabriël verbeeldende, een duif boven hun hoofden neerdalend uit het kerkgewelf, veraanschouwelijken op toneelmatige wijze het gebeuren op Maria Boodschap; twee priesters, Jozef en Marie, een krib met een Christuskindje, een os en een ezel, geplaatst bij het altaar en op een hoge plaats, op het orgel b.v., een engelenkoor, waren voldoende om een eenvoudige

chologisch juistere weg: ze poogde deze feesten te kerstenen, zoals ze dat trachtten met alle heidense symbolen. De stroom van, vaak woeste, levenslust, die in deze feesten de dagelijkse gewendheid in onstuimige vaart verbrak, af te dammen, lag buiten haar macht, hem in te dammen binnen de dijken der christelijke jaar-ordering bood meer kans van slagen en eenmaal in het rustige bed der christelijke feestviering, was er grote kans dat langzamerhand het heidens karakter der feesten zou verdwijnen en de heidense symbolen, voor zover ze niet geheel verdwenen, zinneloos zouden worden, zoals b.v. met de vermommingen, met de zwaard- en knuppeldansen, oorspronkelijk alle vruchtbaarheidssymbolen, geschiedde.

Zo werd het Midwinterfeest gekoppeld aan dat van Christus' geboorte, het Kerstlicht werd het symbool van het lengen der dagen; de feesten ter ere van Freya werden verbonden aan de vastentijd, de Balderfeesten gepaard aan het Heilige Sacramentsfeest. Maar de uitbundigheid, die de heidense feesten kenmerkte en die in strijd was met de christelijke leer der verzaking van de vleeselijke lusten, bleef nog even lang haar stempel drukken op de feesten, die daardoor als een veiligheidsklep dienden voor de vaak te hoge druk der christelijk-godsdienstige plichten.

Tot diep in de Middeleeuwen, ja dikwijls ver daarna, in enkele gevallen tot op de dag van vandaag bleven de overblijfselen van het heidens ritueel voortleven. Zo moest het stadsbestuur van Maastricht in de 15e eeuw nog het optreden van zwaard- en knuppeldansers in processies verbieden.

Het sterzingen op Driekoningen — de ster is het verchristelijkte rudimentaire overblijfsel van de nieuwjaarsvuren, als alle heidense feestvuren vruchtbaarheidssymbool — was nog tot diep in de vorige eeuw een geliefd feest. Drie jongens — soms ook mannen — als koningen verkleed, één hunner met roet zwart gemaakt, gingen van huis tot huis en droegen aan een staak een ster, uit papier gesneden en met goud en zilver versierd. Treffend noemt prof. Schrijnen het sterk op de voorgrond dringende lyrisch-dramatische karakter van dit gebruik.

In de vastenavondviering is ten dele een lente-vóórfeest bewaard, in de vastenavondukluchten leeft de dolle uitgelatenheid voort die dit feest kenmerkte.

De takken of boompjes waarmee kinderen lopen op Palmzondag is een ander voorbeeld van synkretisme: een vermenging n.l. van de christelijke palmtak en de meiboom, van christendom en natuurreligie. De meiboom was bij de heidenen vruchtbaarheidssymbool, wat nog werd

versterkt doordat hij gekroond werd door een weerhaan. Volgens Prof. Schrijnen is de Palmpaas een rudimentaire meiboom, „zo men wil een christelijke loot van de heidense stam, een schamele rest.“ Opvallend is dat in de Meifeesten der A. J. C. de meiboom weer herleefd is; het symbolische planten van de meiboom met linten versierd, onder gezang en gedans grijpt in wezen terug naar oer-oude tijden.

Tenslotte vermelden we de Paasvuren, die nog op vele plaatsen ontstoken worden: „lentevuren, die vruchtbaarheid brengen over velden en stallen en die vreugdevuren werden of ook zuiveringsvuren in christelijke zin, want het volk spreekt dichterlijk van het „doornenkroon verbranden“. Het dramatische karakter van dit feest komt nog duidelijk tot uiting in de wijze waarop het te Ootmarsum in Overijssel wordt gevierd. Op Paaszondag komen vroeg in de morgen enige mannen en jongens op de markt bijeen en heffen daar het oude paaslied aan: Christus is opgestaan, enz. Zingend trekken ze de straten door, keren op het marktplein terug en gaan ter kerk. In de namiddag wordt dit gezang herhaald en besloten door de kerkdienst. Dan trekt men naar de stad terug; bij de ingang geven mannen en vrouwen, jongens en meisjes, elkaar de hand en nu gaat het in lange rijen zingend over de straten en door de huizen tot eindelijk op de markt de slotplechtigheid plaats vindt. Dit gebruik, dat vlöggen (vleugelen) heet wordt op Paasmaandag herhaald. Het pleit — aldus prof. Schrijnen — weer voor de samenhang van liturgie en volksgebruiken en herinnert aan de Middeleeuwse dramatische kerkdienst.

* *

Uit de heidense natuurspelen kon het middeleeuwse toneel zich niet ontwikkelen; gekerstend, konden enkele elementen blijven voortleven in en naast het eigenlijke middeleeuwse volkstoneel, maar de kern daarvan vond zijn oorsprong in een andere bron: die der Christelijke eredienst.

De ritus der katholieke kerkdienst heeft in zich zelf een dramatisch karakter en er was dus maar weinig nodig om op bepaalde kerkelijke feestdagen de dienst tot een liturgisch drama te doen uitbloeien, wat uit de volgende voorbeelden moge blijken.

Twee priesters, Maria en de aartsengel Gabriël verbeeldende, een duif boven hun hoofden neerdalend uit het kerkgewelf, veraanschouwelijken op toneelmatige wijze het gebeuren op Maria Boodschap; twee priesters, Jozef en Marie, een krib met een Christuskindje, een os en een ezel, geplaatst bij het altaar en op een hoge plaats, op het orgel b.v., een engelenkoor, waren voldoende om een eenvoudige

voorstelling te geven van het Kerst-mysterie, enkele geestelijken van achteruit de kerk naar voren schrijdend en neerknielend verbeeldde de herders, die den geboren Heiland kwamen aanbidden, en op Drie Koningen kwamen drie priesters, van drie zijden naar het altaar getogen, achter een sterrelicht aan dat van achter naar voren werd bewogen, de fantasie der kerkgangers te hulp en deden hen dieper meeleven met het Bijbelverhaal.

Want dat was het doel der lithurgische drama's. het christelijk-godsdienstig besef, dat bij vele christenen nog volkomen ongevormd was, dat dikwijls nog een verwarrend mengsel was van heidense en christelijke symboliek, een scherper omlijning te geven. De taal, waarin de dienst werd gevoerd, het Latijn, kon tot de verheldering van dat besef maar weinig bijdragen. In het godsdienstig onderricht was nog maar hoogst gebrekkig voorzien en langs deze weg kon dus maar hoogst onvoldoende het begrip van wat er in de kerk voorviel, worden verhelderd. En dat was zeer noodig. Want de mystieke sfeer van de kerkdienst, die op de daarvoor zeer gevoelige primitieve middeleeuwen grote indruk maakte, bracht zeker de gelovige in de voor godsdienstige contemplatie nodige stemming, maar verhoedde niet dat de christelijke symbolen door overgeleverde heidense voorstellingen werden verduisterd. Het beeld in toneelmatige vorm moest de fantasie van de gelovige te hulp komen en scherper vorm geven aan de bijbelse voorstellingen. Deze dramatische verbeelding van het bijbelgebeuren wekte op natuurlijke wijze nieuwe reacties in ziel en geest der kerkgangers, die daardoor nader gebracht werden tot de zin van de christelijke eredienst.

Enmaal de weg der dramatiek ingeslagen, ging men snel in de nieuwe richting verder. Het lithurgische drama — oorspronkelijk een eenvoudige veraanschouwelijking van de dienst en daaraan dan ook in tijd en indeling gebonden — werd uitgebreid, er werden voorstellingen ingevoegd, er namen meer personen aan deel, die uit godsdienstige lekenverenigingen werden gekozen, aan costumering en decoratie werd toenemende aandacht besteed en na verloop van tijd leefden de kerkelijke spelen hun eigen leven, ontwikkelden ze zich langs eigen wegen. Brokstukken uit de Bijbel werden in de z.g. mysteriespelen opgevoerd. Urenlang duurden de spelen, die een diepe indruk op de toeschouwers maakten. Ze zagen in concrete vorm zich fragmenten uit Oude en Nieuwe Testament voor ogen gesteld en deze vorm van godsdienstige beleving wekte in velen het geloof tot nieuw leven en voerde menigeen tot inniger belijdenis. Ook uit de mirakelen-litteratuur, waaraan de Katholieke kerk zo rijk is, putte

men stof voor het geestelijk toneel; stukken als Mariken van Nymweghen, ook thans nog wel opgevoerd door beroepsgezelschappen, geven ons een beeld van de wijze waarop deze stof op toneelmatige wijze werd bewerkt.

Dikwijls gaven bijzondere aanleidingen: een besmettelijke ziekte, oorlogen, bedreiging met invallen door de Turken e.d. de stoot tot het opvoeren van bepaalde spelen, die dan om een zekere aantal jaren herhaald werden en soms een zeer lang leven leidden. Het is zeker dat vele van dergelijke door een gelofte ontstane spelen eeuwen lang hun bestaan hebben weten te rekken en eerst in de 18e eeuw door rationalistisch geörienteerde vorsten en landsbesturen verboden werden en daardoor teniet gingen. We weten hoe toen ook getracht is een eind aan de Oberammergauer Passiespelen te maken; maar de onverzettelijke geloofsijver van de Oberammergauers heeft het van de overheid gewonnen en de spelen tot in deze tijden met steeds toenemende luister en onder groeiende internationale belangstelling in ere gehouden; nog steeds worden ze der traditie volkomen getrouw als zuiver volkstoneel — zij het dan modern-technisch geperfectioneerd — opgevoerd.

Ook in andere streken worden in de laatste decennien dergelijke spelen door het volk opgevoerd, o.a. in Erl in Tirol en in Stieldorf in het Zevengebergte. Hoewel de opvoeringen hier primitiever van vorm zijn dan die te Oberammergau, is de historische betekenis van deze spelen geringer, daar ze eerst uit het eind der vorige of het begin dezer eeuw dateren en niet op een eeuwenoude traditie berusten zoals te Oberammergau. Toch mogen we hierin een herleving van het Middeleeuws-geestelijke volkstoneel zien, omdat ongetwijfeld de stimulans tot deze spelen is uitgegaan van de Middeleeuwse passiespelen, van welke betekenis men zich in de loop der 19e eeuw door onderzoekingen en studiën — onder invloed van de Romantiek vooral — een voorstelling leerde vormen.

Hetzelfde geldt van de in ons land sedert enkele jaren de aandacht trekkende Passiespelen te Tegelen in Limburg. Het spel is in volksproza geschreven en wordt in het zachte en onvervalste Limburgse dialect opgevoerd. Volgens Mr. Henrik Scholte, die er in „De Groene Amsterdammer” van 15 Aug. 1931 een enthousiaste beschrijving van geeft, boeit het spel onophoudelijk en is er menig punt waar uit deze veraanschouwelijking van heilige en eenvoudige dingen een grote en reine emotie geboren wordt. Het volgend citaat uit genoemd artikel geeft ons een goed beeld van het vertoonde alsmede van de vertoners, die uit zuivere godsdienstige aandrang hun opvoeringen verzorgen, al zullen natuurlijk bij deze en gene ook wel andere drijfveren meewerken.

„Het verloop is conform de Katholieke leer. Den Joden een groot aandeel in de tragische en volop levend gehouden ontwikkeling gevend, is het niettemin sterk anti-Joods, waarbij de karakters, die uit de massa naar voren komen, vanzelf een klassiek-toneelmatige verdeling kregen, tot de kleinste „rollen" toe, als die van Barrabas, van Malchus, wien een oor werd afgeslagen (en de goede, maar driftige Petrus had dat hier kunnen doen!) van Salome, van Veronica en van de vrouw tegen wie Petrus den Heer driemaal verloochende (en driemaal kraaide, naief maar ontroerend in de simpele en concrete gang van het spel, de haan). Judas werd aldus vanzelf de *marqué* en als zodanig niet zonder talent gespeeld; Herodes een nar, Pilatus (dien ik te voren in een der pauzes ontmoet had, toen hij nog in zijn bretels en met de allerlandelijkste eenvoud bij een witte agrarische problemen stond op te lossen), Pilatus dan werd een Romeinse *raisonneur*, tot men hem even naief en even kinderlijk-concreet, de waskom en de handdoek reikte om zijn handen in onschuld te wassen. Den Christus sloeg en maltraiteerde men, maar ook de jonge man, die deze zware en moeilijke rol te spelen had — hij was een bescheiden spoorweg-employé, dien ik had leren kennen, toen hij door de regen aan kwam fietsen, een pet op en in zijn Zondags pak, met een kartonnen doos achterop, waarin zijn *costuum*! — scheen uit het juiste hout gesneden: een tengerere en ernstige figuur, die ook in het traditionele gebaar de vereenzelviging met het heilige bezat.

Het is natuurlijk waar dat men hier en daar — bij het requireren van zoveel krachten uit één dorp — noodzakelijkerwijze in de gebreken der rederijkers verviel en dat ook de *aesthetica*, van dracht en kleur bepaald door de traditie der bidprentjes (maar was er één onder die duizenden toeschouwers, die iets anders zou wensen dan het levend en waarachtig maken van wat hij in zijn dorpse huiskamer aldus gezien en aldus gedacht had?)

Tot zover Henrik Scholte. We hebben het Oberammergauer spel wel, het Tegelse nog niet gezien en moeten wat het laatste betreft op beschrijvingen afgaan. Maar het komt ons voor, dat al zijn de Beierse opvoeringen in eeuwenoude traditie geworteld, de Tegelse daarentegen aan een initiatief van recente datum te danken, waarbij invloed van de Beierse en Tiroler opvoeringen niet te miskennen valt, — dat desondanks het Limburgse spel in zijn grotere naïeviteit dichter staat bij het oude Middeleeuwse volkstoneel, dan het Beierse van de laatste decennien.

Of er ook in ons land, of in Vlaams-België nog resten over zijn van Middeleeuwse opvoeringen, verborgen in één of ander afgelegen

dorpje? We betwijfelen het; immers zou het zo zijn, dan hadden onze overal rondspiedende pers-vogels er allicht iets van bespeurd en er ons in mooi opgemaakte artikels kond van gedaan. Echter, onmogelijk is het niet, dat hier of daar een dorpje of gehuchtje is, waar men, zij het nog zeer primitief, misschien zelfs rudimentair, overblijfselen van dergelijke spelen heeft of waar in het geheugen van oudere mensen nog de herinnering leeft aan zulke overblijfselen, sindsdien verdreven door onze moderne tijd, die enerzijds de belangstelling voor het oude prikkelend, anderzijds de tendentie heeft om veel ouds op te ruimen zonder pietiteit en te vervangen door „moderner” zaken. Mochten hier of daar nog zulke resten leven, al schijnen ze nog zo onbelangrijk, dan hopen we dat dit artikel er toe moge bijdragen ze aan het licht te brengen. *Voor gegevens dienaangaande houdt de redactie van dit tijdschrift zich zeer aanbevolen.*

We mogen van deze pogingen om langs toneelmatige weg het religieuze besef te verdiepen, niet afstappen zonder er op te hebben gewezen hoe in verschillende kringen, zowel katholieke als protestantse, los van de bovenbesproken traditie, op dit terrein in de na-oorlogse-jaren geëxperimenteerd wordt. We denken daarbij in de eerste plaats aan het lekenspel „Kinderen van dezen Tijd,” op verzoek van en in overleg met het bestuur van de Vrijzinnig Christelijke Studenten Bond geschreven door Henriette Roland Holst en opgevoerd door leken.

De bedoeling van dit spel was voor de V.C.S.B. „uitdrukking te geven aan wat er op het ogenblik leeft onder zijn leden, die als religieuze intellectuelen in de maatschappij willen staan” en te „pogen iets uit te drukken van ons onbevredigd zijn met eigen leven en met ons leven in de wereld, uiting te geven aan ons verlangen mede te strijden om een betere gemeenschap, sterk door het bewustzijn met de eeuwige hoogste levenswaarden verbonden te zijn.”

Het is niet de bedoeling van dit artikel een waardering van dit spel te geven evenmin als we dat willen doen van de Katholieke lekenspelen „Het Koninklijk Paaskruis” dat met Pasen 1931, „Triomf der Levenden”, dat met Pinksteren 1931 en „Pinksterzegen” dat met Pinksteren 1932 werd vertoond, alle drie in het Amsterdams Stadion, het eerste en derde door de z.g. Graalmeisjes, het tweede door verschillende R.K. organisaties. Wel mogen we constateren dat zowel de protestantse als de katholieke spelen — de laatste waren bedoeld als een „antwoord” op het eerste — grote indruk hebben gemaakt en in ons land de weg hebben geopend voor een geheel nieuwe vorm van toneelbeoefening. Dat het bij deze eerste pogingen is gebleven,

zal zeker niet in de laatste plaats te wijten zijn aan de crisis, die al zoveel heeft belemmerd in zijn groei, wat in gunstiger tijden zeker tot schone wasdom zou zijn geraakt.

Op bescheiden schaal wordt door kleinere groepen dit werk intussen voortgezet en naast andere verdienen hier de Katholieke jeugdgroepen genoemd te worden, die zich blijkbaar ijverig op het religieuze leken-spel toeleggen getuige de lijvige „Bundel lekenspelen" verscheen bij het Toneelfonds „Ons leekenspel" te Haarlem.

Wij vinden daarin lekenspelen van allerlei aard. Op verschillende daarvan zullen wij in het vervolg van ons artikel nader ingaan, maar hier willen wij de aandacht vestigen op enkele — modern bewerkte — mysterie- en mirakelspelen, die duidelijk het streven verraden om in moderne vorm dezelfde stof op het toneel te brengen als de Middeleeuwse Katholieken dat deden en kennelijk met hetzelfde doel: versterking van eigener en anderer godsdienstzin.

We treffen er o.a. in aan „Eerste Blijdschap van Maria: De boodschap" uit: De zeven blijdschappen van Maria-mysterie-spel, in spreek-koor vorm door Jozef Boon C.S.S.R.; „Gastmaal der Kinderen" mysterie-spel door Henri Gheon, in het Nederlands bewerkt door de bekende Brabantse leken-toneelleider Kees Spierings (in dit stuk treden o.a. O.L. Vrouw en het kind Jezus sprekend op); het mirakelspel „De Vijand" uit het Fraus van Henri Brochet, dat een voorval behandelt uit het leven van den H. Pascalis Baylon, die een langdurige, hooglopende twist tussen twee mensen wist te beslechten enkel door steeds weer te zeggen: „Broeder, vergeef hem ter Liefde Gods"; de mirakelspelen „De Legende van St. Nicolaas" naar Henri Gheon, en „St. Franciscus eet pasteiën" van Henri Brochet, het eerst opgevoerd 26 Januari 1926 te Parijs door de „Compagnons de Notre Dame", ter gelegenheid van de „Journées d'Art religieux des Cahiers Catholiques".

Wordt vervolgd.

Een veelbelovend begin

door A. H. GERHARD.

In het zeer interessante artikel van den heer Moltzer in het Februari-nummer van dit tijdschrift geeft mij aanleiding tot een korte, aansluitende beschouwing.

In de eerste plaats wil ik aangeven, waarom mij de inhoud heeft verheugd. Een feit van algemene betekenis is toch dit, dat men in de loop van langer dan een eeuw steeds beter is gaan inzien, dat

allen, aan wie de zorg voor menschen, zowel jonge als oudere, is opgedragen of tenminste tegenover dezen een taak hebben te vervullen, daartoe naast bijzondere eigenschappen ook kennis en inzicht moeten hebben van de noden, behoeften, neigingen en drijven van degenen, die aan hun zorg en hoede zijn toevertrouwd.

Die kennis en dat inzicht waaien de gemiddelde mensch niet aan. Ik zeg „gemiddelde“, omdat er altijd van die geestelijk begenadigden zijn geweest en nog zijn voor wie het: „al doende leert men“ voldoende schijnt. Natuurlijk mogen wij ook voor dezen niet voorbij zien, dat de kunst niet verkregen wordt zonder vele misgrepen, die de goede weg doen verkennen, maar wat toch altijd iets bedenkelijks heeft, wijl de misgrepen in de regel ten koste zijn gegaan van menschen.

Doch voor de allermeeften is deze oefenweg zeer onvoldoende, al blijft hij voor ieder onmisbaar. Zij hebben voorafgaande voorlichting en methodische uiteenzetting van door ouderen verworven ervaringen nodig, om van de lessen, die men „al doende“ kan opdoen, het gewenschte profijt te trekken voor de opgelegde taak.

Ik denk nu, als sprekend voorbeeld aan de geschiedenis van het onderwijs en van de krankzinnigenverpleging, die voor beide de langzame evolutie doet zien in de eisen, welke aan onderwijzers en verplegenden te stellen zijn. Wel is waar zijn we nog lang niet de oude overheids-paedagogie te boven, dat deze groepen van werkenden vooral niet te veel moeten weten, opdat zij vrede kunnen houden met de eenvoudige sociale positie, waarin zij nu eenmaal moeten blijven. De eersten zijn al ruimschoots geschikt, als zij de luttel kennis kunnen overgieten, die ieder behoort te bezitten, voor de anderen is 't al mooi genoeg, als ze maar geoefend zijn om precies te doen, wat hun gezegd wordt te doen.

Doch er is al heel wat veranderd.

Ik zou, wat gewonnen is, aldus willen omschrijven: men erkent, dat ook zij — en dat geldt niet alleen de genoemde groepen — die een eenvoudige taak te vervullen hebben ten opzichte van menschen, moeten kunnen *begrijpen* wat ze doen en waarom ze 't zo moeten doen, als voorgeschreven wordt en bovendien, dat ze in de talloze onverwachte situaties zelfstandig met verstand en beleid kunnen optreden.

Dat vordert op 't doel gerichte voorbereiding.

* * *

Blijkbaar wint dat inzicht ook veld ten opzichte van het personeel in de strafinstellingen. Nog niet algemeen. Bijzonder heeft mij de aan-

haling getroffen op bl. 133, waaruit nog onvervalst de 18e eeuwse opvatting spreekt: „Daar kennis van het op de cursus onderwezene voor het daarna deelgenomen hebbend personeel, hoewel m.i. niet onontbeerlijk voor bewaarders en opzichters bij den arbeid, in geen geval schaadt...”

Juist „bewaarders”, „bewakers”, hierin schuilt nog onomwonden — ’t is grof uitgedrukt — de waakhondenfunctie.

Een belangrijk aantal der cursisten heeft daarentegen duidelijk begrepen, dat hun werk een *opvoedend* karakter moet hebben, al is daaraan waarschijnlijk niet vreemd de voor onze moderne inzichten zonderlinge omstandigheid, dat er in de gevangenis een hogere functie bestaat, slechts door enkelen te bereiken: van „opvoedend ambtenaar”.

De hulde aan de School voor Maatschappelijk Werk gebracht voor het baanbrekend werk, dat zij met het instellen der genoemde cursussen heeft gedaan, is volkomen verdiend.

En nu het resultaat. Daarover is de schrijver niet wel te spreken, in ieder geval niet opgetogen. Volgens de mededeling waren de cursussen bestemd voor het lagere personeel van alle strafinstellingen. Dit kon tot bijwoning niet gecommandeerd worden; het inderdaad inspannende en veel tijd eisende werk, dat voor de cursus moest worden verricht, viel geheel buiten de diensturen, vaak na een zware dagtaak; aan het welslagen als cursist was generlei beloning in uitzicht verbonden. Men houde dit in ’t oog bij de waardering der volgende feiten.

Totaal konden in aanmerking komen ongeveer 700 mensen, waarvan velen reeds 50 jaar of ouder; 317 lieten zich inschrijven, waarvan 122 het volhielden gedurende de *drie à vier* jaar, dat de cursus duurde; 3 zakten voor ’t diploma.

Zonder enige aarzeling noem ik deze uitslag zeer bemoedigend, die een sterke belofte voor de toekomst inhoudt.

Men bedenke toch, dat eigenlijk de enige werkzame prikkel tot deelneming, behalve de misschien zeer vage hoop, dat ’t — wie weet — nog wel ereis een voordeeltje kon opleveren, slechts de eigen innerlijke aandrift kon zijn, dat blijkbaar zo goed als niemand een enigszins betekenende algemene ontwikkeling had gehad, zodat de geestelijke basis, waarop voortgebouwd moest worden, van zeer onvoldoende constructie was, die dus menigeen het blijven deelnemen te moeilijk maakte en tenslotte dat er van de „leidende” ambtenaren over ’t algemeen bitter weinig aanmoediging uitging.

Of de Duitse aanbaling aan ’t slot van ’t artikel voor Nederland opgaat, kan ik niet beoordelen. De heer Moltzer zelf vindt, dat ze hier toch wel overweging verdient!

Of de toestanden in Engeland en Amerika *overal* kloppen op de schone gedachten in de Engelse aanhalingen tot uiting gebracht, weet ik ook niet! Als ik me herinner wat er wel eens onthuld is over gevangenis-methoden in Amerika, onder de onschuldige betiteling van „the third degree”, bekruipt me enige twijfel.

Wat er echter van zij, dit schijnt men wel te moeten aannemen, dat ook aan 't personeel in de hogere leiding geen al te zware eisen van voor-opleiding noch van vereiste bekwaamheden of karaktereigenschappen zijn gesteld.

Bedenkt men dat alles, dan blijf ik te vaster bij mijn opinie dat 't een verheugend feit is, dat $\pm 17 \frac{1}{2}$ der gehele personeelsbezetting de lust en volharding gehad heeft om drie à vier jaren achtereen een studie te volgen, feitelijk alleen om kennis en inzicht op te doen van en voor hun dagelijkse taak.

Wat mij vooral tot deze optimistische beschouwing bracht, is de zuiver psychologische overweging, dat de eerste voorwaarde om tot een doeltreffende opleiding voor enig beroep te komen niet deze is of de overheid of de directies haar willen voorschrijven (hoe nuttig op zichzelf) maar of het personeel zelf de behoefte er aan gevoelt en dus de begeerte er naar koestert en demonstreert.

Want, het begin immers van deugdelijke voorbereiding voor alle pedagogisch of psychiatrisch werk is, dat de arbeiders op dit terrein zich bewust tonen, dat zij in hun ontwikkeling iets *missen*, wat zij intuïtief voelen te *behoeven*.

Er is dus in mijn ogen geen reden voor teleurstelling, al zal 't nog lang duren voor algemeen erkend wordt, dat niemand tot enige functie, hoe eenvoudig ook schijnbaar, bij gevangenen mag worden toegelaten, die daarvoor pedagogisch en psychologisch niet berekend kan worden geacht.

Met cursussen als de onderhavige is de eerste schrede gezet. Ongetwijfeld ontbrekt er nog veel aan; maar een opleiding, die aan alle vereisten voldoet, is pas te verwachten, hoe paradoxaal 't ook moge klinken, als er reeds velen der functionarissen een goede leerschool hebben doorlopen. Het gaat nu eenmaal in de wereld alles met horten en stoten en slechts langs de weg van verscheidene gebrekkige stadia nadert men 't begin van volkomenheid.

Boekaankondiging

Amélie Arató, *L'enseignement secondaire des jeunes filles en Europe*. J. Leblégué et Cie., Ed., Bruxelles, 1934.

De „Fédération Internationale des Femmes diplômées des Universités" besloot in 1926 in haar te Amsterdam gehouden vergadering, een onderzoek in te stellen naar de organisatie van het middelbaar onderwijs voor meisjes in de verschillende landen van Europa. De aanleiding tot dit onderzoek vormden de algemeen voorkomende klachten over het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs. Enerzijds klagen ouders en leraren over de overbelasting der kinderen, terwijl anderzijds de hoogleraren zich beklaagden over de aankomende studenten, wier voorbereiding tot de hogere studie veel te wensen over zou laten.

Dr. Amélie Arató werd belast met het persoonlijk onderzoek in de onderscheidene landen en haar bevindingen deelt zij nu in bovengennemd werk mede.

In het inleidend hoofdstuk geeft de schrijfster in 't kort aan hoeveel moeilijkheden en vooroordelen te overwinnen waren alvorens in de verschillende landen aan de vrouwen toegang verleend werd tot de universiteiten en hogescholen. Omstreeks 1870 werden in de merendeel landen de eerste bescheiden pogingen daartoe gedaan en men kan heden ten dage wel zeggen, dat overal de deuren der inrichtingen voor hoger onderwijs voor haar openstaan.

Na deze historische inleiding geeft de schrijfster in het 1e deel van haar werk een overzicht van de organisatie van het middelbaar onderwijs voor meisjes in de onderscheidene landen van Europa. Daar in de meeste landen jongens en meisjes te zamen of in ieder geval gelijkaardig onderwijs ontvangen, krijgt men hier een vrij volledig overzicht van het gehele middelbare onder-

wijs. Goed verzorgde en uitvoerige figuren en tabellen helpen mede het inzicht vormen. In dit 1e deel worden mede behandeld de toelatings- en eindexamens en de internaten.

Het 2e deel van het boek heeft meer het eigenlijke onderwijs tot onderwerp. Uitvoerige tabellen geven de lesroosters van de verschillende schoolsoorten weer, terwijl de schrijfster door voorbeelden aangeeft op welk niveau zich de eindexamens bewegen. Hoofdstuk II behandelt „l'éducation morale" waarbij ook de coeducatie en de taak der jeugdverenigingen ter sprake komen. In de daarop volgende hoofdstukken worden de lichamelijke opvoeding, de schoolhygiëne en de voorbereiding voor de toekomstige speciale taak der vrouwelijke jeugd aan een onderzoek onderworpen.

Ook de positie der vrouwelijke leraren, welke positie zij in vele gevallen nog belangrijk te verbeteren acht, wordt door de schrijfster behandeld. Aan de opleiding van leraren en leraressen is het 3e deel van haar boek gewijd.

In het 4e deel worden dan behandeld de positie van de oud-leerling als moeder der toekomstige leerlingen en in 't algemeen de verhouding schoolgezin.

Tenslotte komt de schrijfster tot de conclusies, welke dit uitgebreide onderzoek haar heeft opgedrongen. Grote verscheidenheid blijkt er te bestaan inzake de vooropleiding voor de middelbare school, het gegeven onderwijs, de duur der academische studie, de vorming der leraren en leraressen, enz. Een ding treft men echter in de meeste landen aan n.l. groeiende ontevredenheid met het bestaande. Bijna overal werd Dr. Arató medegedeeld, dat een hervorming van het middelbaar onderwijs gewensd en reeds in voorbereiding was. Tout comme chez nous!

v. d. M.

INHOUD VAN AFLEVERING 7.

	Bladz.
Ontwerpen voor de bouw van Scholen voor het Buitengewoon Onderwijs te Amsterdam, door W. H. ten Seldam . . .	201
Oud en nieuwe Volkstoneel, door H. J. van Wielink . . .	221
Een veelbelovend begin, door A. H. Gerhard	228
Boekaankondiging, door v. d. M.	232

Lichtbeelden-Vereniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 -- POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling 1934:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereniging een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Oud en nieuw volkstoneel

door H. J. VAN WIELINK.

II.

De Middeleeuwse lithurgische drama's werden oorspronkelijk, zoals we boven zagen, opgevoerd enkel door priesters of andere geestelijken. Naarmate de spelen echter uitgebreider werden, werd ook het aantal personen dat er aan deelnam groter en men moest dus wel leken in het spel betrekken. In 't begin werden dezen natuurlijk minder belangrijke rollen toegewezen, waarschijnlijk het eerst de duivelsrollen, die al spoedig een plaats in de drama's kregen, niet in de laatste plaats om daarin een komisch element aan te brengen. Het aantal leken nam allengs zo toe, dat zij zich gingen verenigen als „Gesellen van den Kercke", later „Gesellen van den Spele", nog later Rhetorykers genoemd (naar het Frans: Rhetoriciens). Deze Kamers van Rhetorycke of Rederijerskamers (fr. Chambres de Rhetorique) trokken de geestelijke toneelspelkunst geheel aan zich, toen in de vijftiende eeuw onder invloed der „moderne devotie", toenemend verzet kwam tegen het optreden van priesters in toneelstukken en door deze en andere oorzaken — waarop wij hier niet verder kunnen ingaan — het geestelijk drama uit de kerk verdween en in de open lucht: op het kerkhof of het stadsplein, werd opgevoerd. Al bleef de band met de kerk meestal bestaan, niet het minst doordat een priester veelal fungeerde als leider van de kamer, toch kreeg het toneel, dat nu in de letterlijke zin van het woord lekontoneel werd, een ander karakter en daardoor ook andere ontwikkelingsmogelijkheden.

Dat kwam vooral tot uiting in de 16e eeuw, toen op geestelijk en maatschappelijk gebied zulke diep in het leven der West-Europese volken ingrijpende gebeurtenissen plaats vonden en de West-Europese cultuur zulk een grondige wijziging onderging.

Het toneel werd de plaats waar de tijdsproblemen behandeld werden en behandeld konden worden zonder dat er dadelijk consequenties uit behoeften voort te vloeien. Wat nu door krant en brochure, door film en radio, door onderwijs en voordracht geschiedt: het verbreiden van nieuwe gedachten, het propaganda maken voor nieuwe ideeën, het debatteren over allerlei problemen, dat geschiedde toen door het toneel. Vanaf het toneel konden allerlei dingen gezegd worden, die op een andere plaats geuit, de spreker ernstig zouden zijn aangerekend. Hoewel men ook hier voorzichtig moest zijn en het meermalen is voorgekomen dat Rederijers, die gedichten geschreven hadden, waarin priesters of de kerk zelf gehekeld werden, werden onthoofd of opgehangen.

Als kunst betekenden de spelen der Rederijers niet veel en de

meeste er van zijn zelfs niet gedrukt, wat overigens niet betreurd behoeft te worden, wanneer we het gehalte in aanmerking nemen van de werken, die ons wel overgeleverd zijn. Uit cultuur-historisch oogpunt zijn deze echter van grote betekenis, want er blijkt ten duidelijkste uit, dat „het toneel in die dagen midden in de werkelijkheid kwam te staan en een kracht onder de krachten tot vervorming der werkelijkheid werd. In het Rederijkerstoneel ziet men het gezicht van de tijd veranderen. Men ziet het geloof dat God van den mens verlangt, ellende en nood geduldig te dragen, plaats maken voor een geest van opstandigheid", (H. Roland Holst).

Op welke wijze men het toneel dienstbaar maakte aan de strijd tegen de kerk, kan duidelijk blijken uit een korte bespreking van de opgave voor het zinnespel op het landjuweel, d.i. de grote rederijkerswedstrijd, te Gent in 1539. „De Fontaine", de feestvierende kamer, had als vraag voor het zinnespel d.w.z. spel naar aanleiding van een van te voren opgegeven zin, gesteld: „Welck den mensche stervende meesten froost is?" De vraag dwong de deelnemende verenigingen zich uit te spreken over het toen brandende vraagstuk der kerkhervorming; de uitkomst was dat uit de meeste stukken de geest der hervorming sprak, terwijl in die weinige, die op katholiek standpunt stonden, op misbruiken werd gewezen. De Bruggenaars b.v. bepleiten het recht der leken om de bijbel te lezen, en in „Gheistelyck bewijs", een der personificaties, waarvan het in de Rederijkers wemelt, laat de priesters zeggen:

De mond is in de kercke, 't herte is thuyt,
Wij drincken droncken, wij vierten de daghen,
Wij hooren misse, wij vloecken, wij plighen,
Wij stichten kercken met ander lui's goet.

De Gentse zinnespelen maakten bij de vertoning zulk een indruk, dat de bundel herhaaldelijk werd herdrukt en veel gelezen — vooral toen hij op de index geplaatst werd; zo hebben deze stukken niet weinig bijgedragen tot de verbreiding van de Hervorming.

Van de talloze aanvallen die de rederijkers vanaf de planken op de kerk ondernamen, noemen we hier enkel nog „Een spel van zinnen opt derde, vierde en vijfste Cappittel van Twerck der Apostelen, waarin twee zinneken (komische zinnebeeldige personen) „Valsch Propheet" en „Schoon Ypocryt" willen beletten dat de apostelen het Christendom prediken, want als de mensen zouden geloven dat zij door Christus alleen de zaligheid ontvingen, dan zou de kerk daardoor veel inkomsten verliezen. Wat weten die vissers van de godsdienst? De duivels weten

het daarheen te leiden dat de apostelen worden gevangen genomen en verbannen. De zinnelken, die elkaar plagen, onthullen daarbij hoe ze de menschen bedriegen en afzetten. Later worden de apostelen weer gevangen genomen; de soldaten, die daarmee belast zijn, hopen dat ze verbrand zullen worden. Een engel komt hun bevrijden, maar als ze in de tempel voor het volk prediken worden ze weer gevat.

Aan het slot spreken twee personen de conclusie uit die men uit het stuk moet trekken en zeggen daarin o.a. hoe men ziet:

Hoe nu wordt geschonden des waarheits predicatie,
Als van den gheleerden nu lydenden blamatie,
Si zorghen (= vrezen) 't verlies van haar goede,
Want Gods woort en prijst niet den armoede.

Als de waarheid maar grote rijkdommen gaf, dan zou zij niet zo gehaat zijn, maar geprezen worden door de geleerden, zegt de andere.

Tegenover deze spelen stonden natuurlijk andere waarin het katholieke standpunt werd verdedigd, zo b.v. in een spel dat de Amsterdamse stadsbode Jan Thönsz in 1551 schreef en waarin de toeschouwers worden aangespoord het oude pad niet te verlaten en de zinnelken scherpe dingen zeggen over de aanhangers van de nieuwe leer.

Ook op politiek en economisch terrein doen de Rederijkers zich in hun spelen gelden. Zo schreef de bekende Cornelis Everaert zijn spel van „d'Ongeelycke Munte" (1550), het stuk houdt zich bezig met de bezwaren van de verschillende munt-standaards in de verschillende plaatsen; er treedt o.a. „De Scaemele Arbeider" in op, die er zich over beklaagt dat hij de grootste schade lijdt. „Redelic Ghevoel" meent dat Keizer Karel wel maatregelen zal nemen. De Keizer wordt verder opgehield en de arbeider wordt gewezen op zijn eigen tekortkomingen en hem worden ontelbare teksten voorgehouden, maar dat neemt niet weg dat het spel een berisping aan de regering inhoudt, wat trouwens in de bedoeling van den schrijver lag, getuige het feit dat de eerste bewerking van dit gegeven niet mocht worden opgevoerd en Everaert toen een gematigder stuk schreef, dat blijkbaar wel door de brugel kon.

Bekend is ook het „Spel van Teoren" van Laurens Jansz van Haarlem (1565). In dat jaar hadden enige graanhandelaars zich verenigd, om grote partijen koren op te kopen en het dan tegen een buitengewoon hoge prijs weer van de hand te doen. „Teoren", in de gedaante van een vrouw, wordt door hen op een zolder gevangen gehouden, terwijl een burger en een werkmán zich beklagen bij „Reden" die zich tot de regering zal wenden, om de prijs vast te stellen. Mooi

is dit stuk niet, het is voor ons te langdradig om zelfs interessant te zijn, maar we kunnen ons voorstellen hoe de tijdgenoten van dit „tijdstoneel“ gesmild hebben, hoe zij die de gevolgen van dergelijke praktijken aan den lijve ondervonden, zich er over verheugden dat hun vrienden op de planken daar zo scherp de waarheid over zeiden. En er is niet veel fantasie voor nodig om zich voor ogen te stellen hoe de toeschouwers na het spel over deze wantoestand met verdubbelde verbolgenheid aan het debatteren zijn geslagen.

Ook dit rederijkerstoneel was dus echt volkstoneel, maar daar het in directe betrekking stond tot de problemen van de tijd waarin het ontstond, dus echt „tijdstoneel“ was en niet zoals de godsdienstige spelen algemeen-menselijke vraagstukken behandelde, kan het ons niet verwonderen dat deze stukken slechts een zeer tijdelijke betekenis hadden en betrekkelijk spoedig na hun opvoering in het vergeetboek raakten. In de dagen van hun ontstaan echter stonden ze in het centrum van de belangstelling niet alleen van de bevolking, maar ook van de overheid die de meer of minder revolutionaire tendenzen die tal van stukken hadden, met lede ogen zag en dan ook al spoedig maatregelen nam om deze propaganda voor nieuwe levensbeschouwingen de kop in te drukken. We zagen reeds hoe Rederijkers werden ter dood gebracht, andere werden verbannen of tot bedevaarten, b.v. naar Rome veroordeeld. Maar ook preventief trad de overheid op — als bij ons de Radio-contrôle-commissie — door censuur op de op te voeren stukken.

Ons interesseert dit Rederijkerstoneel in bijzondere mate, omdat wij in de na-oorlogse-jaren in het dilettanten-toneel een ontwikkeling kunnen waarnemen naar een nieuw volkstoneel, dat merkwaardige overeenkomst vertoont met het zoeven besprokene. In de loop van de zeventiende eeuw had het Rederijkerstoneel z'n betekenis verloren; verdrongen door het opkomende beroepstoneel, dat onder renaissance-invloed stond, zakte het af naar de onderste lagen van het volk. Wel werd er in de loop der 18e en der 19e eeuw door dilettanten toneel gespeeld, maar dit dilettantentoneel miste eigen karakter en was niet meer dan een meestal zeer zwakke nabootsing van het beroepstoneel.

Na de wereldoorlog heeft zich echter in verschillende kringen een toneelbeweging onder leken ontwikkeld, die aan het dilettantentoneel een eigen betekenis wil geven, door het een afspiegeling te doen zijn van het geestelijk en maatschappelijk leven van zijn beoefenaars in tegenstelling met het oudere dilettanten-toneel, dat evenals het hedendaagse beroepstoneel op een enkele uitzondering na buiten de problemen van deze tijd staat.

Natuurlijk kan men aan dit nieuwere lekontoneel niet de naam volkstoneel geven in die zin als we dat in vroeger eeuwen mochten doen; immers er is thans van eenheid in ons volk allermint sprake en toneel dat, zoals het middeleeuws en dat van de Rederijkers ook, heel de bevolking belang inboezemde, kan er thans moeilijk geschreven worden. Maar toch vinden we in het „tijdstoneel“, zoals dat in het bijzonder in katholieke en socialistische kringen, maar ook in moderne-protestanse groepen in de laatste jaren is ontstaan, zoveel gelijkenis met het oude volkstoneel, dat we het als een nieuwe vorm van volkstoneel mogen begroeten.

We hebben hier in de eerste plaats de z.g. lekenspeelen op 't oog, waarover we hiervoor al een en ander gezegd hebben. Deze hebben zich geleidelijk ontwikkeld uit de eenvoudige spreekkoren en zijn als deze van Duitse origine. De spreekkoorbeweging vond in Duitsland z'n oorsprong in de socialistische jeugdbeweging, die voor z'n proletarische feesten behoefte had aan een middel tot uitdrukking van het gemeenschapsbesef en dat vond in het gezamenlijk zeggen van socialistische verzen.

Weldra poogde men de werking van het koor te versterken door bewegingsplastiek en zo ontstond het bewegingssprekkoor, waaruit zich al spoedig het leken spel ontwikkelde, dat een sterker dramatische werking kreeg doordat men verschillende figuren, meestal personificaties, evenals in de zinnespelen, tegenover elkaar plaatste en zo een bepaald conflict stelde en tot oplossing bracht. Het koor bleef echter een belangrijke plaats innemen. Andere dan socialistische groepen maakten in Duitsland eveneens gebruik van dit middel om aan hun beginselen uiting te geven en voor hun ideën propaganda te maken, o.a. de Katholieken en vooral ook de Nationaal-Socialisten.

Al spoedig werd door de A.J.C. de spreekkoorbeoefening hier te lande nagevolgd en vertaalde en oorspronkelijk Nederlandse leken spelen vormen in de laatste jaren een belangrijk deel van de feesten der Nederlandse socialistische jeugdbeweging. We zagen reeds dat ook andere organisaties hier te lande zich op het leken spel toelagden, met name de vrijzinnig-christelijke jeugdgroepen, die een gelukkige greep deden toen zij onze grootste dichteres uitnodigden, om voor hen een leken spel te schrijven, aan welk initiatief wij het belangrijke spel „Kinderen van dezen tijd“ danken. Dit initiatief vond spoedig navolging; de religieus-socialistische beweging vond Mevrouw Roland Holst bereid een stuk te schrijven: De Moeder, waarin de opkomst van de socialistische beweging, de zich in deze beweging al scherper manifesterende tegenstellingen, de strijd tussen de groepen en de ver-

wachte oplossing van deze tegenstellingen op het toneel worden gebracht. Daarop volgde: Wij willen niet — een anti-oorlogspel en De Roep der Stad, een lekenspel waarin de trek van de hoeren naar de stad en de gevolgen daarvan voor hun uiterlijk en innerlijk leven worden behandeld.

In de laatste jaren zien we in 't bijzonder ook de Katholieke jeugdgroepen zich van het lekenspel bedienen. We merkten reeds op hoe het middeleeuwse mysterie- en mirakelspel in lekenspel-vorm herleefde; maar ook maatschappelijke vraagstukken worden op deze wijze behandeld en in het Katholieke licht gezet. En juist deze stukken zijn in het verband van dit artikel van een bijzondere betekenis omdat zij meer dan de andere lekenspelen nog bij de zinnespelen aansluiten. Wat trouwens niet te verwonderen is. Want zo ergens dan zal men in Katholieke lekenspelbeoefening naar het Middeleeuwse en het Rederijkerstoneel teruggrijpen. Hetgeen ook in de inleiding tot de bovengenoemde bundel lekenspelen nadrukkelijk wordt geconstateerd.

Ter illustratie hiervan willen we even stilstaan bij twee stukken van Michel Becker, beide vertaald door Pieter van der Valk. Het eerste: De Psalm van dezen Tijd — „wil de eeuwige ideeën, die o.a. veertig jaar geleden middels de encycliek „Rerum Novarum“ — zo leert ons de korte samenvatting van de inhoud — „de mensheid als morele plicht voor ogen zijn gesteld, in nauw verband brengen met onze tijd. Kerk en Paus verschijnen als de door God gezonden en om zijn boodschap van „Gerechtigheid, Vrede en Liefde“, ook als bestemd voor de arbeiders over te brengen. Tegenover de kreet van het proletariaat, de boodschap van de haat der revolutie en de aanvankelijke twijfel van alle koren, stelt God (als de Onzichtbare stem) zijn opdracht tot de vorming van een nieuwe maatschappij en langzaam erkennen de mensen een levensmogelijkheid in speciaal-economische maar in de allereerste plaats in geestelijk-religieuze zin. Aan het slot wordt dan ook de lofzang van de 150e psalm gezongen“.

Voor wie nimmer een middeleeuwse moraliteit als de beroemde „Spiegel der Salicheit van Elckerlyc“ of een zinnespel las, doet het optreden van God — al blijft die, zoals ook in de M. E. meestal, onzichtbaar —, van de Paus (men vergelijkte Marike van Nymweghen) en zelfs een abstractie als „De Kerk“, tussen figuren als de proletariër, de oproerling eigenaardig aan; in het oude volkstoneel was zo iets, zoals we zagen, heel gewoon. Een volkomen nieuw element vormen echter de koren.

Het tweede koorspel „De litanie van onze Tijd.“ wendt zich, volgens de inleiding, „tot allen die met open ogen in onze tijd staan.

Het behandelt een donkere werkelijkheid (n.l. de werkloosheid), maar het geeft tevens de enige en laatste weg aan, die in naam van God voert tot bezinning op de eeuwigheid".

Er treden als individuele stemmen in op: De koorleider, de werkloze, de vrouw, de opstandige — en verder de koren der werklozen, der vrouwen, der hoogmoedigen en der opstandigen. Het koor der hoogmoedigen, die de overwinnigen der techniek bezingen, herinnert even aan „Kinderen van deze Tijd", maar de oplossing is een andere: het stuk eindigt met een gezamenlijk gebed: Onze Vader.

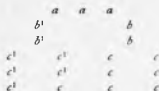
Deze en dergelijke leken spelen worden in toenemende mate opgevoerd door groepen van jongemannen en door Graalmeisjes, die spreekkoor en leken spel in de laatste jaren met ernst beoefenen.

Naast deze leken spelbeweging vraagt nog een andere vorm onze aandacht, die er wel aan verwant is, maar toch in opzet en uitwerking er van verschilt. Deze vindt zijn oorsprong in Rusland, in de groepen der z.g. Blauwe Bloesen, groepjes lekespelers, die voor en in de dagen der omwenteling aan het front onder de soldaten propaganda maakten voor de ideeën der revolutie, door bij wijze van levende krant de talloze analphabeten onder de Russische soldaten op toneelmatige wijze voor te stellen wat er achter het front gebeurde, hoe de toestanden in de steden zich wijzigden enz. Na de revolutie deden zij dienst ter verbreiding van de nieuwe ideeën onder de boeren in de provincie en de arbeiders in de fabrieken, om de eersten de voordelen der mechanisatie en der socialisatie, de laatsten de noodzakelijkheid van een steeds stijgende productiviteit in te prenten.

Deze propaganda-vorm werd al spoedig in Duitsland en Oostenrijk door communistische en socialistische groepen overgenomen en ook andere als de katholieke en in het bijzonder de nationaal socialistische, hebben er een dankbaar gebruik van gemaakt.

In ons land hebben enkele communistische z.g. agitproptroepen (agitatie-propaganda-troepen) gewerkt en verder enkele socialistische arbeiderstoneelverenigingen. De Bond van arbeiderstoneelverenigingen maakt onder z'n leden voortdurend propaganda voor deze vorm en in verschillende afdelingen onderneemt men pogingen in die richting. Wel het aardigste werk heeft op dit terrein de door mej. Lida Polak opgerichte en geleide club „Wording" geleverd; op zeer oorspronkelijke wijze werd bewegingsrhytmiek aangewend ter ondersteuning van een kernachtige dialoog. De stukjes werden door de leden in onderlinge samenwerking opgesteld en inengezet en de resultaten waren dikwijls heel aardig. Een enkel voorbeeld moge ter illustratie dienen: Rationalisatie, een scene die de toepassing van de rationali-

satie en de gevolgen daarvan voor de arbeiders wil veraanschouwelijken. Als het scherm opgaat, staan tegen een decor van grijze doeken een negentiental in zwarte trainingspakken geklede spelers gegroepeerd, Op de achtergrond in het midden drie figuren (a) vlak naast elkaar, de werkgevers voorstellend die naar steeds groter productiviteit streven, op de voorgrond links en rechts twee groepen van acht spelers (b en c), arbeiders voorstellend. De groep ziet er ongeveer als volgt uit:

De spelers *a*, *b* en *b¹* staan met het gelaat naar het publiek, de spelers *c* en *c¹* met de gelaten naar elkaar toegewend. De arbeiders beelden door rythmische bewegingen het arbeidsproces uit; de spelers *c* en *c¹* door het op- en voor-neer-zwaaien der armen, de spelers *b* en *b¹* door rythmisch voor- en achter-uitwiegend de armen beurtelings te strekken. Door de gelijkmatige, soepele wijze waarop dit bewegen gebeurt, werkt dit toneel zeer suggestief, het geeft een heel sterke indruk van het bewegen van vliegwielen en cylindere. Ondertussen uiten de werkgevers hun verlangen — in korte dwingende zinnen — naar groter winst door rationalisatie, dus door meer arbeid met minder arbeidskrachten. Telkens verzet zich een der arbeiders, wil het opgeven; even staakt het bewegen, maar een dwingend woord jaagt allen weer in het gareel en in steeds sneller tempo gaat het nu voort. Tot dat het steeds opgedreven rythme de arbeiders te machtig wordt en ze in heftig massaal verzet losbarsten.

* * *

We hebben niet de illusie met het bovenstaande alles te hebben behandeld wat er over volkstoneel te zeggen valt. Integendeel. Dat was trouwens allerm minst het doel van dit artikel.

Tal van punten, die zeker de moeite waard zouden geweest zijn te bespreken, moesten we of voorbijgaan of konden we maar even aanstippen. We zijn echter tevreden als we er in geslaagd zijn belangstelling te wekken voor het volkstoneel als cultuurfactor van zeer grote betekenis.

Wat het oude volkstoneel betreft, hopen we dat onze beschouwingen

onze lezers zullen prikkelen tot het nasporen van wat er in ons land nog aan resten er van over is.

Wat het nieuwe volkstoneel betreft — dat is nog van zeer jonge datum en de betekenis daarvan is dus nog slechts te vermoeden. Voor een fout in de beoordeling ervan zouden we bij voorbaat willen waarschuwen: meet het niet met de maten van wat wij als Kunst (met een hoofdletter!) beschouwen. Want dat bedoelt het niet te zijn. Dat het dikwijls van taal zwak, aan dramatische poëzie arm en gebrekkig van karaktertekening is, deert de socialistische arbeiders en de opstandige jeugd evenmin als de katholieke jongeren en de Graalmeisjes, wat zij er in verlangen uitgedrukt te zien zijn hun idealen, hun gevoelens, hun strijd, hun geloof. Groeit het uit tot kunst, des te beter, blijft het in dat opzicht beneden de maat, dan wordt dat gelaten aanvaard.

Of deze specimina van volkstoneel betekenis zullen hebben voor de vernieuwing van het hedendaagse toneel in 't algemeen? Wie kan dat zeggen? Het enige wat met zekerheid te zeggen valt is dat het antwoord op de vraag of het toneel in de komende tijden als factor van culturele betekenis zal zijn of niet zal zijn, besloten ligt in het antwoord op deze andere: of het toneel er in zal slagen weer de weerspiegeling te worden van wat er leeft in de grote massa's van het volk.

Betekenis en bestaansrecht der driejarige H.B.S.

door Dr. A. J. VAN PESCH.

De betekenis der driejarige H.B.S. voor de opleiding der jeugd, die de lagere school reeds doorlopen heeft, en daarmede dus ook het *bestaansrecht* der driejarige H.B.S., is niet te bespreken als er niet aan verbonden wordt een kort overzicht over hetgeen de driejarige H.B.S. geweest is in iets andere vorm dan de hedendaagse en onder *zeer afwijkende* maatschappelijke omstandigheden vergeleken met de hedendaagse. Ik heb namelijk in mijn Amsterdamse leraars- en directeursstijd drie perioden in dit type school meegemaakt, een *eerste* periode van soliede en logische bloei, een *tweede* periode van paddestoelachtige en lichtelijk onlogische groei, een *derde* periode van onmiskenbaar verval.

De eerste periode gaat van de oprichting der gemeentelijke driejarige H.B.S. in het jaar 1877 tot ongeveer het begin van de wereld-

oorlog. In dit lange tijdvak, dat ik natuurlijk slechts ten dele maakte, ontstond naast de „eerste H.B.S. 3 j. c.“, eerst met jongensbevolking, later met gemengde bevolking, de „tweede H.B.S. 3 j. c.“ als een zelfde type school, de „derde H.B.S. 3 j. c.“ die de onderbouw was van de toenmalige enige Openbare Handelsschool, en de „vierde H.B.S. 3 j. c.“, die een afwijkend type had, doordat hier de wiskunde in mindere mate, de talen in meerdere mate beoefend werden, dus die een handelsopleiding gaf. Het eind dezer periode van rustige bloei is reeds gekomen toen ook nog de „vijfde H.B.S. 3 j. c.“ verscheen, die zich onder het directoraat van den lateren Inspecteur Bolkestein afsplitste van de „vierde drie“. ¹⁾

Wat was de bedoeling der driejarige H.B.S. in deze eerste periode? Dat blijkt het allerbest uit het feit dat het *schoolgeld* voor de driejarige belangrijk lager was dan voor de vijfjarige. Het was dus de school voor de smalle beurzen, voor de middenstand en zelfs voor de gegoede arbeidersstand. Jongens, die eigenlijk wel op een vijfjarige thuis behoorden, maar waarvan de ouders liever niet vijf jaar lang een vrij hoog schoolgeld betaalden eer de jongen aan kostverdiene toe was, gingen naar de school, die hun de gewenste middelbare opleiding gaf, dus iets wat tenminste leek op die ener vijfjarige, maar die reeds na *drie* jaren de leerling afleverde om desgewenst met het teken ener voltooide opleiding de maatschappij in te gaan, een opleiding, die niet zó diep op alle details inging als op de vijfjarige, maar die even degelijk was en de gehele leerstof, zij het dan ook in eenvoudiger vorm, als afgerond geheel behandeld had. Er zouden verscheiden bekende namen te noemen zijn op allerlei gebied, die een voldoende bewijs zijn dat deze driejarige opleiding aan hoge eisen voldeed en haar leerlingen een degelijke ondergrond gaf voor hun verdere maatschappelijke ontwikkeling, namen van mensen die het een heel eind in de wereld geschopt hebben."

Het laat zich ook wel horen dat het leerlingenmateriaal niet slechter was dan op de vijfjarige; het waren immers niet de *dommer* kinderen die de driejarige kreeg, maar de kinderen van finantieel minder draagkrachtige ouders. En als 't puntje bij het paaltje komt heb ik liever even intelligente jongelui uit een dergelijke milieu dan uit beter gesitueerde kringen. Want het is mij steeds opgevallen dat de jongens van de driejarige wel drommels goed wisten dat hun ouders ook het lagere schoolgeld nu niet bepaald gemakkelijk opbrachten en dat de

¹⁾ Door later plaatsvindende vernummering der scholen zijn deze nummers niet alle dezelfde van thans.

zoons door toewijding moesten vergoeden (en dit ook deden!) wat de vaders voor hen offerden. Ik kan dan ook niet anders zeggen dan dat het lesgeven aan de driejarige school mij een genot was, dat nog vergroot werd door het ontbreken der zorgen voor een cind-examen als dat der vijfjarige. De driejarige had en heeft nog een schooleindexamen en voor een docent met verantwoordelijkheidsgevoel is dat een best ding.

Waren er leerlingen bij, die erg goed voldeden, dan was de mogelijkheid van verdere geestelijke ontwikkeling niet uitgesloten. De school sloot aardig aan bij andere gespecialiseerde scholen, de Kweek-school voor Onderwijzers, de Middelbaar Technische School, de Openbare Handelsschool (4e klasse), die immers zelf op een gelijksoortige driejarige onderbouw berustte, enz. Zelfs de „vijfjarige“ was geen onmogelijkheid. De docenten die in dien tijd veel voor de school en de leerlingen voelden en die niet meenden dat hun taak ten einde was als zij het voorgeschreven aantal les-uren hadden gegeven, werkten kosteloos de zeer goede leerlingen bij in hun laatste schooljaar, voor wiskunde, natuurkunde en plant- en dierkunde en gewoonlijk zonder veel moeite konden deze leerlingen dan de vierde klasse der vijfjarige H.B.S. volgen. Te verbazen was dit goede resultaat niet, immers men gaf zijn moeite en tijd uit den aard der zaak alleen aan de *zêér* goede leerlingen, goed van hoofd en goed van wil, dus de *élite*. Ook hier zou ik verscheidene namen kunnen noemen van oud-leerlingen, die via de drie-jarige, de vijfjarige en de hogeschool soliede wetenschappelijke posities veroverden tot professoraten toe.

De tweede periode loopt van het begin van de wereldoorlog tot ongeveer 1925.

Schommelden de getallen der schoolbevolking wat de driejarige burgerscholen betreft in 1911—1914 nog om de 1000, daarna liepen de getallen steeds hoger op om in 1924 tot 1999 te stijgen. De schoolbevolking was dus in 10 jaar *verdubbeld*, terwijl de aanwas der Amsterdamse bevolking natuurlijk niet gelijken tred hiermee hield. In deze tijd breidden de drie-jarige scholen zich enorm uit; de bestaande scholen waren overvol. Niet alleen dat er nog een gewone drie-jarige H.B.S. bijkwam met algemeen ontwikkelend leerplan der vroegere 1e, 2e, 3e en 5e 3-jarige, immers de opgerichte 2e O.H.S. bevatte toch eigenlijk ook weer een drie-jarige H.B.S. als onderbouw evengood als de 1e O.H.S. maar vooral groeiden de handels-drie-jarigen als kool. Terwijl er reeds geruime tijd een particuliere handels-drie-jarige bestond (die der Algemene Winkeliersvereniging of A.W.V.) verschenen nu

inderdaad als paddestoelen de zesde, de zevende, zelfs de achttste drie-jarige uit de grond, alle met het handelsprogramma der vierde drie-jarige of met een combinatie van gewoon- en handelsprogramma. Hieruit alleen reeds is te zien dat de onmatige schijnbloei van de handel tijdens de hoogconjunctuur na de oorlog ook deze schijnbloei der drie-jarige H.B.S. veroorzaakte, immers men vroeg hoofdzakelijk naar kantoorpersoneel.

Maar de Middelbaar Technische Scholen vroegen ook meer materiaal om aan de plaatsingsmogelijkheden in de Indische cultures te voldoen, de Kweekscholen vroegen veel materiaal om genoeg onderwijzers te fokken voor het zich uitbreidend lager- en voorbereidend lager onderwijs met al zijn specialisaties. Dus ook de gewone drie-jarige burgerscholen waren vol. In deze periode zijn ook de maatregelen genomen, die de kiem van het verval, dat in de derde periode zou komen, reeds in zich droegen. Deze maatregelen zijn in de eerste plaats de gelijkstelling van de schoolgelden voor de drie-jarige en de vijf-jarige, verbonden met de kosteloze boekenlevering. In de tweede plaats kwam de gelijkstelling der programma's van eerste en tweede klasse der drie-jarige aan die der gelijkstaande klassen der vijf-jarige H. B. S. In de derde plaats mag men er ook bij rekenen het toelaten der leerlingen zonder examen, op grond van een eenvoudige „verklaring” der lagere school. Zolang de maatschappij gretig bleef vragen naar nieuwe werknemers, zo snel mogelijk afgericht en desnoods van niet al te goede kwaliteit, werkten deze maatregelen niet slecht.

De drie-jarige scholen puilden erdoor uit van leerlingen, want het ging op de „drie” vlugger dan op de „vijf” al was deze laatste even goedkoop. En als de leerling eens erg goed bleek te zijn of de vader kwam in deze economische bloei-periode ook in onverwacht goede doen, dan was de overgang van de volkomen gelijke 1e en 2e klasse der 3-jarige naar de volgende klasse der 5-jarige mogelijk; de 5-jarige was vrijwel verplicht deze leerlingen te nemen.

Dat deze aansluiting verre van fraai was, zal men allicht begrijpen; niet de leerlingen, die wij docenten het uitmuntendst vonden gingen over naar de 5-jarige, maar de leerlingen, wier ouders zich konden permitteren hun kinderen langer opleiding te geven zonder dadelijk aan geldverdien ten te behoeven te denken. Uit die tijd dateert dan ook het alleszins begrijpelijke wantrouwen waarmee de vijf-jarige deze leerlingen der drie-jarige ontving.

Nu de derde periode, die tot heden voortduurt en waarin de schoolbevolking der driejarige burgerscholen van vrijwel 2000 in 1924 geleidelijk

achteruitliep met honderden per jaar, om na een kleine stijging na het minimum van 1344 in het jaar 1929 iets op te lopen tot 1493 in 1932, maar daarna weer te zakken tot het in deze lopende cursus 1339 bedraagt, zonder veel uitzicht op stijging. Integendeel! De juist gesloten inschrijving geeft voor de driejarige burgerscholen weer een zeer belangrijke afnemingscijfer te zien, vergeleken met de inschrijving van 1934.

Toen met de crisis de vraag naar kantoorkrachten plotseling en in toenemende mate afnam, begonnen al dadelijk de handels-driejarigen het loodje te leggen. De zesde en achtste driejarige burgerscholen veranderden volledig in gewone driejarigen, de zevende driejarige verdween geheel; maar de gewone driejarigen krompen ook in, zodat juist toen in 1927 de beroemde 1e H.B.S. 3 j.c., die op de Weteringschans hoek Vijzelgracht begonnen was, haar vijftigjarig bestaan zou vieren, deze school wegens krimpende bevolking der gezamenlijke scholen van dit type werd opgeheven, een maatregel, die de driejarige in 't algemeen extra trof, omdat daardoor het gehele zuiden der stad buiten het bereik der driejarigen kwam te liggen en telkens twee scholen dicht bij elkaar overbleven in het westen en oosten der stad. Invloeden geheel buiten de onderwijsbelangen staande zijn, naar ik meen, niet onschuldig geweest aan deze verkeerde maatregel, die nu pas hersteld is door het opheffen van een der oostelijke driejarigen¹⁾ en het omzetten van de handelsdriejarige in zuid ten dele in een driejarige met algemeen ontwikkelend leerplan. Er zijn dus nu nog drie driejarige H.B.-scholen met algemeen ontwikkelend programma (oftewel „gewone” driejarigen) en een met gemengd handels- en alg. ontw. programma.

Waarom ook de *gewone* driejarige achteruit ging is te verklaren, niet alleen doordat ook hiervoor de aanvraag der kantoren afnam, maar ook omdat er nu voor de finantieel minder goed gesitueerden geen enkele reden meer was om hun kinderen liever naar een driejarige te zenden dan naar een vijfjarige. Als immers het schoolgeld even laag was en de boeken even kosteloos en het programma voor de eerste twee jaren even moeilijk, dan was er niet de minste reden om aan de driejarige de voorkeur te geven. Alleen als men het intellect van zijn kinderen niet voldoende vertrouwd voor een complete vijfjarige leergang, of liever als het schoolhoofd dit niet deed (want de ouders volgen nog steeds het uil- Valk-systeem), kwam het kind op de

¹⁾ De school, die het nummer der 1e H.B.S. 3-j.c. geërfd had tegelijk met het archief, dat ik er op een der zolders in verregaand chaotische toestand aantrof.

driejarige. Deze werd dus van nu af aan duidelijk de school voor de *intellectueel-zaakkeren*, waarvoor de school nooit bedoeld was.

Dit werd nog erger toen de vijfjarige het verplichte toelatingsexamen kreeg en de driejarige nog steeds op een verklaring moest of mocht blijven toelaten. De toestand werd zo ernstig, dat de Directeuren der driejarige burgerscholen het gemeentebestuur een verplicht toelatingsexamen vroegen en dit ook verkregen om de stroom van onbruikbare leerlingen enigermate te keren. Maar dit bracht en brengt natuurlijk weer mede een verminderende schoolbevolking.

Niet alleen dat in dit opzicht de maatregelen, genomen in de tweede periode van schijnbloei, ongunstig naverkten, maar ook in ander opzicht kwamen slechte gevolgen voor den dag. Het programma, dat in de eerste en tweede klas parallel moest lopen aan dat van de vijfjarige, was voor de overigens bruikbare leerlingen vooral op wiskundig gebied nodeloos overbelast met dingen, waar zij niets aan hadden, terwijl in de derde klasse opeens het *gehele* verdere gebied in een razend tempo moest afgegraasd worden om een afgeronde opleiding te blijven geven, evenals voorheen. Men begrijpt dat dit niet ging. Om maar één vak te noemen: de natuurkunde kreeg vroeger, bij het oude programma, 3 uur in de tweede en 3 uur in de derde klasse. Bij een werkjaar van 40 weken in de tweede klasse en 34 weken in de derde klasse (korter wegens het eindexamen!) had men dus totaal $40 \times 3 + 34 \times 3 = 222$ uren. Thans echter kreeg men slechts in de derde klasse natuurkunde, en wel 5 uur per week, dus totaal $34 \times 5 = 170$ uren. Een dergelijke beperking moet natuurlijk zeer schadelijk werken voor zo'n vak, vooral als de uren, die nu aan de wiskunde er bij gegeven zijn in de tweede klasse vrijwel nutteloos zijn, daar het merendeel der leerlingen, die de driejarige *thans* heeft, er niet rijp voor is. De percentages onvoldoende cijfers op dit gebied zal ik maar in portefeuille houden! — Ik persoonlijk heb dan ook jaren geleden reeds met door cijfers toegelichte argumenten het Gemeentebestuur gevraagd het oude programma weer te herstellen. Ik kreeg bericht dat men alles met belangstelling had gelezen, maar zolang het wetsontwerp op het M.O. nog hangende was, oordeelde men het beter het programma der driejarige niet te wijzigen. En men weet: het wetsontwerp dat *toen* hing is ingetrokken en nu hangt er een ander!

Toch zijn alle Directeuren van driejarige burgerscholen te Amsterdam op 't ogenblik overtuigd dat er programma-verandering *moet* komen om de zaak weer in orde te krijgen.

Een verdere oorzaak der achteruitgang der driejarigen is te zoeken

in het feit dat de crisis niet alleen de scholen onmiddellijk aantastte in hun leerlingenmateriaal, maar ook langs omwegen. De M.T.S. had geen afzetgebied meer voor haar gediplomeerden, dus de leerlingen met einddiploma „driejarige“ waren niet happig meer op de M.T.S.; het onderwijs zat vol met wachtgelders, dus animo voor de Kweek-school voor Onderw. was er ook niet meer. De scheepvaart bloeide niet meer, te veel stuurlui liepen werkeloos rond, dus voor de Kw. voor de Zeevaart was ook de animo verminderd. Alle speciale vakopleidingen waarvoor de driejarige H.B.S. een ideale voorontwikkeling gaf, hadden de arbeidsmarkt reeds zoo overvoerd b.v. voor analyst(e), voor telefonist(e), voor klerk in rijks- of gemeentedienst, voor radio-telegrafist(e), voor de Indische cultures (via de Deventer landbouwschool), enz. enz., dat de leerlingen der driejarige met hun einddiploma daar geen uitkomst meer vonden. Daar het afzetgebied der driejarige burgerscholen zodoende afnam, was ook de toeloop tot dit schooltype niet meer zo in trek. Alleen de O.H.S. bleef nog een flinke afnemer van onze geslaagde leerlingen, al dreigden deze scholen ook in een zelfmoordstemming de tak af te zagen waarop zij zaten; zij meenden namelijk dat zij, nu zij omgedoopt waren tot „literaireconomische H.B.S. 5 j.c.“, voor hun fatsoen geen leerlingen der driejarige meer konden toelaten tot hun vierde klasse of alleen met een examen. Gelukkig overwon hier het gezonde verstand en de toestand bleef zoals zij vanouds was.

Niet bevorderlijk voor de resultaten der drie-jarige H. B. S. was en is ook de al te gemakkelijke toelating voor leerlingen uit gezinnen, die te weinig verdienen om schoolgeld verschuldigd te zijn. Bij een scherper selectie is dit niet hinderlijk, maar wel bij een te goedge toelating zoals lange jaren heerste. In plaats van de redenatie: „ook uit een arm gezin moet een flink kind de ontwikkelings-mogelijkheid van het m.o. krijgen,“ welke stelling krachtig te verdedigen is, kwam de redenering: „als uit gegoede gezinnen eigenlijk ongeschikte kinderen met kunst- en vliegwerk (door privaates e.d.) op de m.s. meestrompelen, moeten de eigenlijk ongeschikte kinderen van de geen-schoolgeld-betalende gezinnen ditzelfde recht hebben,“ welke stelling m.i. zeer verwerpelijk is.

Kon ik erop wijzen dat in de eerste bloeiperiode der drie-jarige H. B. S. de kinderen, waarvoor het lagere schoolgeld der drie-jarige betaald werd, juist door ijver en toewijding dikwijls gunstig afstaken bij de leerlingen van scholen met hoger schoolgeld, in de derde periode van verval is mij al te vaak overkomen dat ouders de kosteloze plaatsing zo weinig apprecieerden dat zij zelfs de moeite niet namen

eens overleg te plegen met mij of mededeling te doen aan mij als hun kind van school werd genomen om een of ander baantje te krijgen als 't op school niet schitterend ging. Het kind verdween opeens, en dikwijls had ik de grootste moeite de kosteloos in bruikleen gegeven schoolboeken weer binnen te krijgen. Dat kinderen van dit soort ouders geen overmatige ijver betoonden (integendeel!) was niet anders te verwachten, want hun ouders schaadden zij er niet mee, alleen de gemeente, en die was er immers goed voor!

In de laatste jaren is er een bedenkelijk verschijnsel bijgekomen dat de drie-jarige H.B.S. niet ten goede komt. Door het vullen der klasse-afdelingen tot de rand (en zelfs *over* de rand) en door het opdragen van 28 uren aan de docenten tegelijk met het opheffen van een der scholen, dreigen er overcomplete docenten te komen, dus wachtgelders. Om dit zoveel mogelijk tegen te gaan benoemt de gemeente in vacatures geen nieuwe docenten maar laat als sollicitanten alleen docenten toe uit de overige gemeentelijke scholen voor middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs. Daar nu het leeraarspersoneel zeer begrijpelijk angstig is voor een eventuele rijksalarisregeling, die voor de drie-jarige H.B.S. bedenkelijk veel lager is dan voor een vijfjarige H.B.S., „vluchten” docenten der drie-jarige als 't kan gaarne naar vijfjarige en gymnasium, zelfs al bleven zij gaarne aan de school die hun goed aanstond. Zo gaan nogal eens uitmuntende docenten verloren voor de drie-jarige H.B.S.

Eigenlijk ligt in alles wat ik hier als geschiedenis schreef, reeds de beantwoording opgesloten van de vraag naar het bestaansrecht der drie-jarige burgerschool.

Blijft de zaak zoals zij thans is, dan heeft de driejarige nog wel recht van bestaan, maar alleen in beperkte mate. Naar mijn mening kunnen veel harer leerlingen, vooral zij die na het einddiploma behaald te hebben, direct naar kantoor gaan om 't daar als jongste bediende niet heel ver te brengen (als zij nog een kantoor zelfs vinden) en dat is een groot percentage der geslaagden, vrijwel even goed het goedkopere U.L.O. bezoeken als het duurdere M.O. Dit laatste duurt wel een jaar korter, maar er zijn genoeg leerlingen, die een klas doubleren en er dus ook vier jaar over doen, evenals over een vier-jarige U.L.O.-school. En dan vermijden zij meteen de moeilijkheden, die voor veel leerlingen met wat minder concentratievermogen het stelsel van ieder-uur-wisselende leraren meebrengen en die bij klasse-docenten, zoals het U.L.O. kent, in veel mindere mate optreden. Voor de leerlingen echter, die een verdere opleiding zullen willen ontvangen, hetzij de

O.H.S., hetzij in de toekomst misschien weer in toenemende mate de Kweekscholen (zowel voor Onderwijzers als voor de Zeevaart), hetzij de M.T.S. (in een der bestaande varianten scheepsbouw, architectuur, machinebouw, electrotechniek) en veel andere, ten dele reeds door mij vermelde, opleidingen blijft de driejarige H.B.S. een uitermate geschikt, ik mag wel zeggen een *onmisbaar* schooltype, omdat zij tegelijk met het meer op de *eigen energie* der leerlingen gerichte systeem der vak-docenten der vijfjarige, wat de driejarige gunstig onderscheidt van het U.L.O., toch ook blijft geven wat de vijfjarige in haar eerste drie klassen niet geven kan, namelijk een *afgerond geheel van algemene ontwikkeling*.

Het ideaal zou zijn als de oude toestand der eerste periode weer terug kwam, het vroegere programma, het verschil in schoolgeld. Het eerste is mogelijk en wenselijk, het laatste is vermoedelijk in deze democratische tijden niet mogelijk en misschien ook niet wenselijk. Wel zal men voort moeten gaan in de richting waarin men reeds ging, n.l. een scherper schifting bij de toelating. Natuurlijk als 't kan een beter soort schifting dan de tegenwoordige, maar dit kan vermoedelijk wel bereikt worden zonder zelfs het ontwerp K.B. nog werkelijkheid te zien worden. Onder de bestaande condities is een schifting naar het intellect, meer dan naar feitenkennis, m.i. reeds niet onmogelijk.

Ondenkbaar is ook niet dat een algemene omwerking der drie-jarige H.B.S. in de toekomst kan plaats vinden, waarbij zij naast de vooropleiding voor de reeds door mij vermelde vak-opleidingen, een belangrijker opdracht heeft in het gehele middelbaar onderwijs n.l. als voorbereidende school voor de hogere klassen der vijf-jarige, evenals thans alleen voor de literair-economische H.B.S. vijf-jarige (A).

Als zij deze plaats gaat innemen behoeft de drie-jarige H.B.S. ook niet vrijwel beperkt te blijven tot Amsterdam zoals nu het geval is, waar de bevolking door haar eigenaardige samenstelling blijkbaar een voorkeur heeft, of tenminste „had“ voor de drie-jarige H.B.S.; de Rijksbezuinigingsvoorstellen zijn in deze richting werkzaam.

Maar hoe zij ook wordt of blijft, haar kracht moet de drie-jarige H.B.S. blijven zoeken in het geven van *eindonderwijs*, van een ontwikkeling tot een *afgerond geheel*. Latere scholen kunnen dan *wijder* kringen trekken om de gegeven ontwikkelingscirkel, maar de ontwikkelingskring der drie-jarige moet een gehele taart zijn en niet een taartpunt!

De maatschappelijke betekenis van het U.L.O.

door A. LOBSTEIN.

Er is verschil tussen het M.U.L.O. van vóór de wet 1920 en het U.L.O., dat we thans kennen. Dat verschil komt niet tot uiting in de éne letter M., die in de wet 1920 verdween, omdat toen het Frans als leervak op de L.S. geschrapt werd. Vóór 1920 waren er scholen voor Gewoon L.O., Uitgebreid L.O. en Meer Uitgebreid L.O. De middelgroep verdween en dus schoof het M.U.L.O. een plaats terug. Consequent is men met die naams-degradatie niet geweest, want Indië behield de oude naam. Het tegenwoordig U.L.O. heeft in hoofdzaak dezelfde vakken van onderwijs die ook het vroegere M.U.L.O. kende.

Een uitzondering dient gemaakt voor het vak Handelskennis, dat wel niet verplicht is, maar toch tot de 5 zogenaamde U.L.O.-vakken behoort, waaruit volgens de bepalingen van art. 3 der L.O.-wet 1920 tenminste een drietal gekozen moet worden, wil de school tot de U.L.O.-scholen gerekend worden. Dit vak nu, dat aan vele U.L.O.-scholen thans onderwezen wordt was op de oude M.U.L.O.-scholen vrijwel onbekend.

Maar ook het onderwijs in Handelskennis vormt niet het grote verschil tussen de oude M.U.L.O.-scholen en het tegenwoordig U.L.O.

Het M.U.L.O. was indertijd een surrogaat-H.B.S. Voor 1905 was ook reeds een drang te bekennen naar de H.B.S.; minder sterk was de trek naar het gymnasium. Ook in die tijd was het aantal mislukkingen op deze soort scholen erg groot, zoals de oud-Wethouder van Amsterdam, de heer Polak, met cijfers heeft aangetoond.

Voor vele van deze leerlingen, die dus het H.B.S.-onderwijs niet konden volgen, was de Mulo-school een uitkomst. Dit Mulo-onderrwijs werd vaak gegeven op instituten, maar ook op de „Franse” scholen, die in vele kleinere plaatsen soms tot bloei kwamen en die door een vrij gunstige regeling een voldoende aantal onderwijzers telden. Dit waren dus in het algemeen openbare scholen.

Maar ook het bijzonder onderwijs begon deze scholen in het leven te roepen. In het algemeen waren deze scholen standenscholen, soms met een vrij hoog schoolgeld. Het aantal Mulo-scholen nam gaandeweg toe, vooral toen met de groei van het Mulo-examen ook het aantal voorrechten dat aan het bezit van het Mulo-diploma verbonden was, steeds groter werd.

Amsterdam telde in 1905 slechts één Openbare Muloschool, de bekende meisjesschool aan het Molepad. Eerst in 1907 werd daar de eerste Openb. Mulo-school voor jongens en meisjes opgericht, de

Amstelschool, een school met 18 klassen. Deze school was, evenals trouwens de Muloschool aan het Molenpad, een centrale school, die aansloot aan het onderwijs op de scholen voor G.L.O. De Amstelschool was voor Amsterdam een novum. Voor het eerst werd nu aan de vele goede leerlingen van de Volksschool de gelegenheid voor voortgezet onderwijs geopend. De toegang tot H.B.S en Gymn. was voor de begaafde leerlingen der Volksschool uiterst moeilijk. Het programma dezer school verschilde sterk van dat der opleidingscholen, de zogen. 3e en 4e klas scholen.

Het Frans, toentertijd verplicht vak bij het toelatingsexamen, werd niet aan de Volksscholen (de 1e en 2e klas-scholen) onderwezen. De Mulo-school aan het Molenpad betrok de leerlingen eveneens van de opleidingscholen. De oprichting van de Amstelschool was dus inderdaad een belangrijke gebeurtenis op onderwijsgebied in de hoofdstad.

De Wet-1920 schafte, zoals we eerder opmerkten, het Frans op de L.S. af en gaf een omschrijving van het U.L.O., waardoor dit onderwijs toegankelijk werd voor alle leerlingen der L.S. die voortgezet onderwijs verlangden. Wel werd nu ook de toegang tot de Middelb. school door de afschaffing van het Frans en van het toelatingsexamen veel gemakkelijker gemaakt, maar de toeloop tot de M.S. bleef beperkt en het aantal leerlingen der Volksschool, dat overging naar de M.S. was gering. In zeer sterke mate echter profiteerde het U.L.O. van de nieuwe wetsbepalingen.

En hierin accentueert zich nu het verschil tussen de oude Mulo-school en de U.L.O.-school van de Wet-1920:

De U.L.O.-school wordt Volksschool in de ware zin van het woord.

Hier niet een school, die zijn leerlingen betreft uit bepaalde milieus, maar alle kringen zenden hun kinderen naar de U.L.O.-school.

Het arbeiderskind vooral, dat tot nog toe slechts sporadisch gelegenheid kreeg van het voortgezet onderwijs te profiteren, dringt nu de U.L.O.-school binnen om een ontwikkeling te ontvangen, die het tot nog toe moest ontberen.

Maar ook de beter-gesitueerden volgen, hoewel aarzelend, vooral als meer en meer het begrip doordringt, dat het M.O. (om van het V.H.O. niet te spreken) voor vele middelmatige leerlingen ongeschikt is en het U.L.O. met zijn eenvoudiger programma en methodiek voor die middelmatige leerlingen nog altijd de gelegenheid biedt, hetzij tot het verkrijgen van eenvoudige betrekkingen in handel, industrie en administratie, hetzij de voorbereiding kan geven voor verdere studie op Middelbaar Technische scholen, Kweekscholen voor onderwijzers, Zeevaartscholen enz.

Het is deze drang naar meer ontwikkeling enerzijds en het eenvoudiger onderwijs anderzijds, die de werkelijk-verbazingvekkende groei van het U.L.O. veroorzaken. Het is onjuist, de groei van het U.L.O. te zien als een crisisverschijnsel, omdat de ouders toch niet zouden weten, wat met de kinderen te beginnen en ze nu maar een paar jaar „opbergen”. We zullen dat verderop nog even nagaan.

De sterke groei van het U.L.O. blijkt wel uit de volgende cijfers:

Amsterdam, dat in 1907 dus 2 Openbare Mulo-scholen bezat, telde in 1933 niet minder dan 26 Openbare U.L.O.-scholen. Door combinatie is in 1934 dit aantal verminderd, maar het aantal leerlingen bleef stijgen. Van 1923 tot 1932 wordt alleen in Amsterdam het aantal U.L.O.-leerlingen, dat de Openbare scholen bezoekt, ongeveer verdubbeld, van ± 2700 tot ruim 5000. In diezelfde periode vermindert het leerlingenaantal der H.B.S. met 3 j.c. van ± 2000 tot ± 1500 . Dit verschijnsel vertoont zich in het gehele land.

We geven hieronder een overzicht van het totaal aantal U.L.O.-leerlingen; Openbaar en bijzonder samengeteld.

		Toename.
1922	26837	} 2584
1923	29421	
1924	33884	
1925	37682	
1926	41022	3340
1927	51502	10480
1928	53170	1668
1929	56970	3800
1930	60810	3840
1931	67134	6324
1932	75240	8106

In het „onderzoek naar de behoefte aan leerkrachten bij het L.O.,” uitgaande van het Ministerie van Onderwijs, wordt voor het U.L.O. het aantal leerlingen voor de volgende jaren geschat op:

1933	85007
1934	94655
1935	104481
1936	114416
1937	124318

Misschien is deze schatting wat te optimistisch, feit is, dat in 1937 het aantal ULO-leerlingen de 100000 zal overtreffen.

Nu moge het waar zijn, dat een zeker percentage van deze formidabele groei toe te schrijven is aan de crisis, dit percentage speelt tegenover de natuurlijke groei van het Mulo een ondergeschikte rol. Deze groei wordt door geen enkel onderwijsinstituut in ons land geëvenaard.

Vergelijken we slechts:

De toename van 1922 t/m 1932 bedraagt voor de U.L.O.-school 180%

Voor de gymnasia: van 1920 t/m 1930, dus over een even lange tijdsduur een toename van $\pm 50\%$ (van 5178 tot 7833).

Voor het gehele M.O. in die 10 jaren een toename van $\pm 33\%$ (van 25895 tot 34350).

Reeds nu telt het U.L.O. méér leerlingen dan alle inrichtingen voor M.O. en V.H.O. te zamen, zelfs aanzienlijk veel meer.

Merkwaardig is ook, dat, terwijl het Openbaar Lager Onderwijs tegenover het bijzonder L.O. meer en meer afbrokkelt, het Openb. U.L.O. zich weet te handhaven.

In het reeds genoemde „onderzoek” wordt het percentage der leerlingen van Openb.-scholen G.L.O. berekend:

	1929	39,3
	1932	35,2
en geschat:	1934	34,3
	1937	32,8

Voor het Openbaar U.L.O. vonden we:

	1929	44,6
	1932	43,9
	1934	44,3
	1937	44,3

Dit schijnt erop te wijzen, dat men in de kringen van de voorstanders van het Openbaar Onderwijs groter waarde aan voortgezet onderwijs hecht.

Ontegenzeggelijk heeft het uitreiken van een Mulo-diploma na afgelegd examen op de bloei van het U.L.O. een grote, stimulerende uitwerking gehad. Het aantal kandidaten, dat aan dit examen deelnam, steeg eveneens met grote cijfers.

Vergelijken we dit aantal in 1922 met dat van 1932, dan zien we een stijging van 180% (van 3024 in 1922 tot 8427 in 1932).

Dit cijfer van 180% komt overeen met de stijging van de schoolbevolking. Het aantal kandidaten bedroeg in 1934: 9413, terwijl dit aantal in 1935 de 10000 niet onbelangrijk zal overtreffen.

Ongetwijfeld heeft de waarde van het Mulo-diploma grote betekenis gehad voor de ontwikkeling van het U.L.O.

De H. B. S. ten Plattelande en de U. L. O.-School

door H. C. DERKSEN.

De kleine steden van het platteland kunnen alleen al om financiële redenen geen aanspraak maken op verscheidenheid van scholen voor voortgezet onderwijs. Ze moeten voldaan zijn met één zo'n inrichting; en dat moet dan die zijn, welke zoal niet geheel op de gewenste dan toch op bevredigende wijze kan voldoen aan de behoeften van de opgroeiende jeugd van het stedeke zelf en zijn omgeving, die „het lager onderwijs te boven naar meerdere ontwikkeling tracht“.

Deze school dient er dus rekening mee te houden, dat die jeugd telt a.s. artsen, apothekers, tandartsen, dierenartsen, ingenieurs van land- en bosbouw, landmeters, ontvangers en inspecteurs der belastingen, employés in de cultures en handel, ambtenaren bij de gemeente, post en telegrafie en spoorwegen, vliegeniers, analisten enz. en ook enkelen, wier doel het is de studie voort te zetten aan hogeschool of universiteit in wis- en natuurkundige vakken.

Deze school kan niet geven een speciale voorbereiding voor elk van de genoemde groepen; zij moet geven de algemene ontwikkeling voor al die groepen en daarmee de *basis* leggen, waarop door het individu in zijn verder te kiezen speciale richting kan voortgebouwd worden.

Daartoe was lange jaren de H. B. S. met vijfjarige cursus de aangewezen inrichting; en zij legde inderdaad de nodige basis op bevredigende wijze. Nu is echter sinds jaren de H. B. S. met vijfjarige cursus gesplitst in de afdelingen A. en B.; en bij keuze tusschen die beide moest die van het platteland op de afdeling B. vallen, mede om de voorrechten aan het getuigschrift van die afdeling verbonden.

De kernvakken van die afdeling B. zijn de wis- en natuurkundige; en de eisen voor die vakken zijn eenzijdig opgedreven.

Dat nu is, althans voor het platteland, fataal.

En volgens Prof. Rutgers te Delft is het voor de aankomende studenten van de Technische Hogeschool niet eens voldoende, dat ze, op hun trap, goede wiskundigen zijn, ze moeten daarbij ook over vergaande technische vaardigheid beschikken; terwijl ook zonder die vergaande opdrijving het eindexamen van de H. B. S. afd. B. reeds te zware eisen stelt voor wis-, natuur- en scheikunde en mechanica aan een groot deel van haar leerlingen, waardoor het belang van velen geofferd wordt ten bate van de enkeling, die als voortzetting van zijn studie de wis- en natuurkundige richting kiest.

Met minder voor de wiskundige vakken bedoel ik niet minder theorie. De onderwerpen, die nu behandeld worden, kunnen gehandhaafd blijven,

maar daarbij moet het hoofddoel zijn het aanbrengen van goede begrippen en juist inzicht, met toepassing in niet te ingewikkelde vraagstukken. Voor de enkelen, wier toekomst meer vaardigheid vraagt, en die aanleg en lust voor de wiskundige richting hebben, zal het geen groot bezwaar zijn — met de graag gegeven voorlichting van hun leraren — op eigen kracht in het tekort te voorzien.

Ook andere vakken dienen matigheid te betrachten. De vaak heel dikke leerboeken doen de vraag opkomen, of ze in de er voor uitgetrokken uren wel *bewerkt* kunnen worden, laat staan *verwerkt*. En de leerling dient toch hele kennis te krijgen, geen halve. Hele kennis is niemand tot last; het is de halve, die de studie moeilijk maakt, die overlading brengt en leidt tot overspanning.

Voor de vreemde talen eist het eindexamen een vertaling in de moedertaal. Het mag die echter niet zo moeilijk stellen, dat gevreesd moet worden voor het in het gedrang komen van mooie poëzie en proza, die de talen bieden en die meer de belangstelling van de leerlingen zullen hebben en veel kunnen bijdragen tot hun literaire ontwikkeling.

In de beperking blijkt de Meester. De school kan niet haar leerlingen afleveren pasklaar voor al de verschillende richtingen, die ze zullen uitgaan. Ze moet zich beperken tot het aanbrengen van degelijke, bezonken kennis, die de leerlust aanwakkerd, die allen van dienst kan zijn, leggende een vaste grondslag als *voorbereiding* voor het toekomstig levenswerk. De hoogte, waartoe dat levenswerk wordt opgevoerd, is verder in hoofdzaak afhankelijk van de energie, waarmee het wordt opgevat, niet van een getuigschrift van de H.B.S., en ook niet van een aan hogeschool of universiteit verkregen graad.

De H.B.S. telt ook leerlingen, die ten slotte studie in de rechten of letteren tot doel kiezen. Voor dezen zou een gymnasium de aangewezen voorbereidende inrichting geweest zijn. Maar als een gymnasium niet heen en weer reizende gevolgd kan worden, dan zijn daaraan meer bezwaren dan alleen van de kosten verbonden. Bovendien kan de neiging eerst op te ver gevorderde leeftijd blijken. Voor hen staat de weg tot de gewenste studie aan de universiteit open na een aanvullings-examen in latijn en grieks, zodat de door deze plattelanders gekozen richting niet is afgesloten.

Een niet gering deel van de leerlingen der plattelands H.B.S. kan voor zijn toekomstig werk volstaan met de leerstof van de eerste drie jaar. Het zijn o.a. de a.s. middenstanders, landbouwers en verpleegsters en zij, die hun studie voortzetten aan Middelbaar Technische School, Zeevaartschool, Vakschool voor meisjes en Kweekschool voor

onderwijzers en onderwijzeressen, tot welke kweekschool het getuigschrift van een H.B.S. met driejarige cursus toegang verleent in de eerste klasse.

Aan de wens van velen, dat de H.B.S. met vijfjarige cursus ook de vooropleiding van onderwijzers zal zijn, is nog niet voldaan.

Tegenwoordig bestaan op het platteland geen hogere burgerscholen met driejarige cursus meer; ze zijn alle vijfjarig geworden. Slechts een enkele heeft daarbij toen het getuigschrift van welvolbrachte driejarige leertijd behouden. M.i. terecht, omdat de school voor het platteland is blijven dienen als driejarige en vijfjarige en er onderscheid gemaakt mag worden tussen welvolbrachte driejarige leertijd en overgang naar de vierde klasse. Gelet op de leerstof van de vierde klasse zal dat benaamd kunnen worden. Toen de scholen met driejarige cursus nog bestonden, werd een leerling met het getuigschrift van zo'n school dan ook, volgens voorschrift, alleen tot de vierde klasse van een vijfjarige elders toegelaten *op grond van een verklaring van den directeur, dat dese hem bekwaam achtte voor het onderwijs in die klasse.*

Aan de school, die het getuigschrift bleef handhaven, werd aan het einde van een cursus dan ook, wat betreft de leerlingen van de derde klasse, eerst beslist omtrent wie van hen de vergadering der leraren kon verklaren, dat ze de drie jaar behoorlijk goed ten einde hadden gebracht en dezen werd het getuigschrift toegekend, terwijl daarna beslist werd, wie van hen ook de vierde klasse met vrucht zouden kunnen volgen.

Nu is ook aan deze school het getuigschrift van welvolbrachte driejarige leertijd vervallen, met als gevolg, dat enkele leerlingen, die het toch mocht toekomen — en die het ook gekregen zouden hebben, als de H.B.S. driejarig was gebleven — na de derde klasse doorlopen te hebben, nu de wereld ingaan zonder enig getuigschrift.

Dat is m.i. een ongewenste toestand en voor de genoemde leerlingen ook onbillijk tegenover de bezitters van het U.L.O.-diploma, bij wie ze in het algemeen in ontwikkeling toch zeker niet achterstaan en die — hele en halve genen uitgesloten — lang niet in staat zijn het onderwijs in de vierde klasse van de H.B.S. te volgen.

De onbillijkheid treft te meer, omdat aan het U.L.O.-diploma voorrechten zijn verbonden, die nu nog alleen ook gelden voor leerlingen van de H.B.S., die naar de vierde klasse bevorderd zijn. Ik meen dan ook zeer stellig, dat wederinstelling van het oude getuigschrift billijk en rechtvaardig is.

Dat de eerste drie jaren aan de H.B.S. de leerlingen in het algemeen tot vrij wat hoger peil van ontwikkeling kunnen brengen, dan het

U.L.O.-diploma waarborgt, daarop behoeft de H.B.S. zich niet te verhovaardigen en daarvoor kan de U.L.O.-school geen smaad treffen. Het verschil ligt in de omstandigheden.

Hoewel er afwijkingen zijn, geldt toch als stelsel, dat het onderwijs aan de U.L.O.-school wordt gegeven door *klasseonderwijzers* met bevoegdheid voor *lager* onderwijs en dat aan de H.B.S. door *vakleraren* met bevoegdheid voor *middelbaar* onderwijs.

Daarmee heeft de H.B.S. een hele voorsprong; want de hoofdzaak is niet welke leerstof is behandeld, maar hoe ze is verwerkt. En het valt niet te ontkennen, dat alleen hij goed onderwijs kan geven, die de leerstof volkomen beheerst. Alleen wie meester is van die stof kan juist inzicht geven, de begrippen zuiver aanbrengen, de hoofdzaak van bijzaken onderscheiden en verband leggen tussen de onderdelen. Alleen hij beschikt, waar 't nodig blijkt, over voldoende en geschikte voorbeelden tot toelichting; hij durft en kan de zaken van verschillende kanten bezien en ook eigen mening geven; hij vreest niet de vragen en opmerkingen van de leerlingen, maar hoopt er op. Alleen hij, die boven de leerstof staat, kan ontwikkelend onderwijs geven en is in staat ook schijnbaar moeilijke leerstof zo voor te dienen, dat ze binnen de bevattin van de leerlingen valt.

Het is niet zo'n geringe zaak de leerstof voor $\pm$ 12- tot 16-jarigen zo als gewenst is te beheersen, zelfs niet voor enkele verwante vakken. Daartoe is beslist nodig middelbare bevoegdheid. En dan nog moet de bezitter van die bevoegdheid niet menen, dat hij meteen al zijn leerstof voldoende meester is. Hij zal ras ondervinden, dat er nog heel wat gapingen in zijn kennis zijn en dat hij niet in alle delen het juiste inzicht heeft, zodat hij, zijn taak ernstig opvattend, tot bevrediging van zich zelf en ten bate van zijn leerlingen, zijn kennis zal herzien en aanvullen.

Hierin ligt niet iets min vleijends voor de onderwijzers van de U.L.O.-school. Ik heb alle eerbied voor hun werklust en werkkraft en stel hoog hun kennis van de vele leervakken, maar ze *kunnen* niet van alle zo op de hoogte zijn, als voor inderdaad goed ontwikkelend onderwijs nodig is. Daarbij komt nog, dat hun taak zwaarder wordt, doordat de U.L.O.-school meer leerlingen met minder goede aanleg telt, dan de H.B.S., welke — al vergist ze zich daarbij een enkele keer — alleen leerlingen aanneemt, die ze in staat acht het onderwijs te volgen.

Maar al verdient — mede op grond van mogelijke verdere studie — de H.B.S. de voorkeur boven de U.L.O.-school, niet overal ten plattelande is gelegenheid tot het volgen van een H.B.S. Daar zal een U.L.O.-school op haar plaats zijn en haar diploma een behoefte

blijven, vooral voor leerlingen met gunstige aanleg. Ook is er een hele schare van ouders, die voor hun kinderen het gewoon lager onderwijs niet voldoende achten, maar voor hen toch ook niet begeren het volledig onderwijs aan een H.B.S.

In het belang van de leerlingen zelf, moet m.i. echter de U.L.O.-school niet op haar banken geplaatst houden degenen, voor wie een H.B.S. open staat en die daar het onderwijs met vrucht kunnen volgen.

Het Mulo-examen is een algemeen examen. Geen enkel onderwijs-instituut kent deze vorm van algemeen examen. Alle scholen voor voortgezet onderwijs hebben een schooleindexamen, soms gedeeltelijk algemeen, zoals de H.B.S. met 5 j. c. Het is niet de bedoeling om in dit artikel de voor- of nadelen van het algemeen examen uiteen te zetten. De Mulo-school kent dit examen al sinds 1907. En het heeft in de loop der jaren zijn betekenis bewezen.

Die betekenis is tweeledig:

a. Het geeft een zekere waarborg voor algemene ontwikkeling.

b. Het heeft een belangrijke invloed op het onderwijs aan de U.L.O.-school uitgeoefend.

Wij zullen dit met een enkel voorbeeld toelichten.

De P.T.T. (post en telegrafie) had voor zijn in dienst zijnde ambtenaren, die promotie wensten te maken, doch niet in het bezit waren van een bepaald diploma, een ontwikkelingsexamen ingesteld. Sinds enige jaren is dit ontwikkelingsexamen afgeschaft, doch in plaats daarvan is het Mulo-examen voorgeschreven (met enkele vrijstellingen). Nieuw aangesteld personeel moet het Mulo-diploma bezitten.

Wat het tweede punt betreft, hierbij denken we o.a. aan de nieuwe Mulo-methodiek, een keur van leerboeken, die rekening houden met het gehalte der U.L.O.-leerlingen.

Hoe wordt het U.L.O. door de maatschappij beoordeeld? Het is merkwaardig, dat, terwijl uit alle kringen der maatschappij scherpe critiek wordt uitgeoefend op H.B.S. en Gymn. het U.L.O. juist daar veel meer waardering vindt.

Dit is verklaarbaar. Beide groepen van leerlingen zullen, als ze in de praktijk komen, eenvoudige arbeid moeten verrichten. Men verwacht dan van den H.B.S'er meer dan van den U.L.O.-leerling. Bovendien zal de U.L.O.-leerling in het algemeen bescheiden zijn, wetende, dat hij nog zo weinig weet. Het schriftelijk werk wordt op de U.L.O.-school in het algemeen beter verzorgd. De onderwijzers der U.L.O.-school eisen van hun leerlingen groter netheid en accuratesse, kunnen dit eisen, omdat het aantal vakken geringer is. Dit zijn factoren, die een gunstig oordeel bevorderen. We dienen te erkennen,

dat de in het algemeen grotere intelligentie der H.B.S.ers, hun meerdere ontwikkeling hun op de duur wel de prioriteit zullen verschaffen.

Niet alleen in de kringen van handel en industrie wordt gunstig over het U.L.O. gedacht, ook vele tot oordeel-bevoegden hebben woorden van lof voor het U.L.O. We denken daarbij aan mej. Anna Polak, die herhaaldelijk de Mulo-examens bijwoonde, aan het oordeel van Dr. Luning Prak, die onlangs in „Onze kinderen en hun toekomst” over het U.L.O. schrijft:

„Deze (de U.L.O.-school) geeft een voortreffelijke opleiding voor handel en verkeer, voor kantoor en winkel. Duizenden M.O.-leerlingen zouden veel meer profiteren van deze wat bescheidener school.”

En uit het Jaarverslag 1933 citeren wij de volgende woorden van den Hoofdinspecteur in de 2e Hoofdinspectie:

„Alle inspecteurs roemen het U.L.O., daar zit een vitaliteit en een doorzettingsvermogen in, die merkwaardig zijn. Hoe hard en hoe serieus wordt er gewerkt!”

Is er iets onrustbarends in de grote groei van het U.L.O. en het Mulo-examen? Zal het intellectuele proletariaat, dat toch al moeite heeft een betrekking te vinden, niet geweldig toenemen? Deze vrees is o.i. ongegrond. In normale tijden kan onze maatschappij van deze toename geen nadeel ondervinden. De U.L.O.-school brengt het algemene peil van ons volk op hoger niveau. Dat mag niet worden tegengegaan. Geen belemmering voor deze groei. In dorp en stad vindt men thans, juist door de U.L.O.-school, de gelegenheid wat meer ontwikkeling op te doen, dan de Volksschool kan geven. Wij zijn niet blind voor het feit, dat er leerlingen zijn, voor wie ook het U.L.O. ongeschikt is, leerlingen, die het onderwijs in b.v. 3 moderne talen en Wiskunde niet kunnen verwerken. Hier zal gezocht moeten worden naar een stelsel van differentiatie, een stelsel, waaraan de U.L.O.-school zal kunnen voldoen, omdat de Wet dit onderwijs een mate van soepelheid heeft toegekend, waarvoor we slechts dankbaar kunnen zijn.

Internationale paedagogische Conferentie in „De Werkplaats” te Bilthoven

door IDA HEIJERMANS.

De leidende persoonlijkheid in deze Conferentie was natuurlijk Kees Boeke, de stichter der „Werkplaats.” Hij heeft er deze inleidingen gehouden: „Het dilemma van het onderwijs en van de

maatschappij. Nieuwe factoren in 't geding', vervolgens sprak hij over: „De kindergemeenschap Bilthoven" en ten slotte behandelde hij „De kindergemeenschap als middel tot omvorming van de maatschappij."

In *Volksonwikkeling* behoeft niet veel over de denkbeelden gezegd te worden, door Boeke onder woorden op de Conferentie gebracht, daar hij in de gelegenheid was naar aanleiding van het verschijnen van zijn boek *Kindergemeenschap* in ons orgaan te vertellen waar het hem om te doen was en is.

Op de conferentie sprak hij uitvoerig over zijn overtuiging als wijsgeer en paedagoog, hoe in zijn werkplaats gestreefd werd om het kind te brengen tot innerlijke vrijheid en daardoor tot zelf-ordering. Hij wees erop, dat het voert tot zelfverwezenlijking in het schrift der leerlingen. Niet als op de gewone school is dat schrift bij de kleintjes keurig om later op de middelbare school te veranderen in het tegengestelde: achteloze slordigheid. In de „Werkplaats" begint het kind met onbeholpen letters, die, hoe ouder het wordt, veranderen in het beheerste en keurige, dat het schrijven der oudere leerlingen kenmerkt, zoals iedereen, die de tentoonstelling der kinderen zag, constateren kon.

Wat leeft, groeit en wijzigt zich, zeide Boeke. Ook de werkplaats doet dit. Steeds meer en meer groeit zij uit tot een middel, dat tot omvorming der maatschappij kan leiden. Reeds nu, doordat de kinderen een stuk grond bebouwen, waarvan de door hen gekweekte producten ten goede komen aan de leiders der Werkplaats, zijn zij als ingeschakeld in het productie-apparaat, kunnen de werkplaatsen uitgroeien tot een soort coöperatie, kernen van waar uit de grote samenleving genezende kracht kan putten.

En niet meer is het werk van Boeke iets, dat met hem staat of valt. Al is hij een gans bijzondere persoonlijkheid, een ongewoon begaafde, deze wijsgeer-paedagoog-ingenieur, welke op de conferentie lange inleidingen hield, zonder van aantekeningen gebruik te maken, de bijeenkomsten met vaste hand leidde, waar het nodig was vlot het gesprokene der anderen in het Engels, Frans of Duits vertaalde, de eerste viool speelde in een kwartet, bij de zang begeleidde op de piano, ons allen versjes liet zingen, door hem gedicht en gecomponeerd, — deze persoonlijkheid was en is natuurlijk de stimulerende kracht, maar nieuwe werkplaatsen zijn aan het opkomen. In Rotterdam zijn de plannen gereed en betrekkelijk spoedig zal er een daaraan het werk kunnen gaan, — in Arnhem wordt aan de voorhereidende arbeid begonnen.

Ook is er een gemeenschappelijke arbeid verricht door „De Werkplaats“, de Pallas Athene School te Amersfoort, de Bussumse Montessori-vereniging om te komen tot Individueel Voortgezet Onderwijs.

Hoe het principe doorwerkt, bleek ook ter vergadering door een kort bezoek van den heer G. de Jongh, directeur van het Onderwijsfonds van de schippers. Hij vertelde, dat er door deze vereniging gezocht was naar een goede methode voor schipperskinderen, waarvan er nog zeer veel geen onderwijs kunnen krijgen door de eigenaardige moeilijkheden, waaronder het schippersgezin verkeert. Hij had van allerlei gezien en niet geschikt gevonden voor deze kinderen. Het toeval had hem in aanraking gebracht met Boeke en zijn werkplaats, toen kinderen met hun leiders per boot een excursie maakten naar Gent. Met anderen, die voor en met de schippers werken, had de spreker toen een tocht met Boeke over het Flevo-meer gemaakt. Boeke had daar met zijn leermiddelen gedemonstreerd. En door de aard van deze leermiddelen, die tot zelfwerkzaamheid en zelf-controle leiden, was het dit bijzondere auditorium duidelijk geworden, dat de schipperskinderen, zonder uit hun omgeving gerukt te worden, in staat zouden zijn in te halen datgeen wat hun tot nu toe ontbroken had.

De heer J. G. Westerweel vertelde uitvoerig hoe er op „De Werkplaats“ door de kinderen gewerkt wordt.

Na een inleiding van den heer L. H. Fonteyn, hoofd van de Montessori-school te Bussum over „Inrichting en betekenis van het I.V.O.-werk en de I.V.O.-diploma's“, en een bespreking van den heer J. H. Bolr, hoofd van de Pallas Athene School te Amersfoort over „Ontwikkeling van het I.V.O.-werk in het komende jaar“, — volgden er langdurige besprekingen over datgeen wat noodzakelijk geacht kan worden als leerstof voor het voortgezet lager onderwijs en de diploma's daarvoor te geven, alles zo ingericht, dat het beginsel der aangesloten scholen niet verlochend werd en de leerling toch, maatschappelijk gesproken, er door gesteund werd. De bespreking was echter uit de aard der zaak van zodanige didactische aard, dat er in ons tijdschrift niet veel over gezegd kan worden.

Van de buitenlanders waren aan het woord Mad.^{lle} Rachel Gampert uit Genève, Lucia Calomeri uit Boekarest, Wyatt Rowson uit Londen en Paul Geheeb uit Genève.

De eerstgenoemde sprak over het werk van het *Bureau international* te Genève, waaraan zij als een der secretaresses verbonden is en deelde o.a. een en ander mee uit een paar door het bureau gehouden enquêtes.

Lucia Calomeri, die inspectrice te Boekarest is, veroverde haar

publiek door haar wijze van voordragen en de ongewone manier, waarop zij als inspectrice werken kan. Zij vertelde van de kindertuutjes, door haar op de scholen gehouden, waarin zij sprookjes vertelt en hoe zij contact met de kinderen krijgt door hen uit de banken en om zich heen te lokken.

Wyatt Rawson, een der directeurs van de *New Education Fellowship*, had het over „De mogelijkheid van gezamenlijke internationale actie voor vernieuwing van het onderwijs.”

Van de buitenlandse sprekers boeide natuurlijk ook zeer Paul Geheeb, door zijn persoonlijkheid en zijn ganse verleden, zodat na zijn korte uiteenzetting er een zeer belangrijke bespreking volgde. Zijn onderwerp was: „Internationale Kindergemeenschappen.”

Volgens hem zou er nooit van wereldvrede sprake kunnen zijn, als kinderen van verschillende nationaliteit en verschillend ras niet met elkander hadden leren omgaan. De coöperatie der volwassenen moest beginnen bij de kinderen. Het nationale is de bodem, waarvan de opvoeding moet wortelen, maar het internationale element moet in de school ook vertegenwoordigd zijn door leraren van verschillende nationaliteit. Hij was eerst verbonden aan een der *Landerziehungsheime*, gesticht door dr. Lietz. De *Odenwald Schule*, waarvan de spreker later de directeur was, ging van andere beginselen uit, omdat de *Landerziehungsheime* steeds meer hun principes begonnen te verloochenen en nu zich geheel „ingeschakeld” hebben.

Geheeb werkt als leider van het *Institut Monnier* nu in Zwitserland, te Versoix, en werkt in de richting van een *Menscheitschule*, zoals hij het formuleerde.

In de bespreking, die op de inleiding volgde, werden verschillende pogingen beschreven, die reeds nu en ook in de toekomst het mogelijk maken of het zullen doen, dat ook de kinderen de oeconomisch zwakke kringen uit verschillende landen elkander zullen leren kennen door groepswijze in vreemde landen te verblijven en er gemeenschappelijk te leren.

Doch de opvoeding in het gezin, werd er door sommigen met klem betoogd, moet zeker voor het kleine kind hoofdzaak blijven.

Een vader had, vertelde hij, van ganser harte zijn kinderen, toen zij de lagere school verlaten hadden, naar de *Odenwald Schule* gestuurd, omdat hoe harmonisch ook zijn gezin was, hij en zijn vrouw onmogelijk verwezenlijken konden, ook door gemis aan opleiding voor hun taak als ouders, wat die school bood.

Ten slotte moet nog gewezen worden op de voordracht van M. Thiery, directeur van het Schoolmuseum te Gent, die een der avonden

aan de hand van lichtbeelden vertelde van dit museum. Heel eenvoudig, — hij had, zeide hij, nog nooit in het openbaar gesproken, — schetste hij het ontstaan van dit museum, voortgekomen uit zijn werk van onderwijzer en toen door hem in opdracht van de gemeente, uitgewerkt tot het tegenwoordige museum, dat echter iets anders is dan een tentoonstelling, want elk lokaal dient ook voor een klassikale les over een onderwerp, daar door den klasseonderwijzer te behandelen. In vacaties en Zondagen kan het museum door iedereen bezocht worden, ook de tuin, die met al haar planten een soort openlucht-museum is.

Geboeid luisterden en keken wij naar den spreker, die uit liefde voor zijn vak ons het resultaat van vijf en twintig jaar arbeid met kinderen en volwassenen in beeld bracht.

De conferentie is zeer belangrijk geweest. Zij werd bijgewoond door plm. 300 belangstellenden.

Wij hebben de „Werkplaats” niet aan de arbeid gezien. Wel was er een tentoonstelling van het werk der leerlingen en de leermiddelen, waarvan sommige door de kinderen zelf vervaardigd waren. En van hun praktische arbeid kregen wij toch een staaltje door de handige wijze, waarop zij in de vestiaire bezig waren en telkens bij de middagthee, die door hen rondgedeeld werd.

Feiten en Pogingen.

Het leken spel „Als jij het wilt” in Ons Huis te Rotterdam.

Het valt buiten het kader van *Volksontwikkeling* om het licht te laten vallen op de betekenis van Garrit Stuiveling's „Als jij het wilt”. Over de opvoering kan echter niet gezwezen worden, omdat het stuk gespeeld werd door leken, voor het grootste deel leden der Ontwikkelingsclubs van „Ons Huis” en voor de zeer kleine minderheid medewerkers van deze vereniging. Dus was deze opvoering daardoor iets wat tot het gebied der volkskunst behoort. Ook is er verschil tussen dit leken spel en de spelen, door b.v. Henriëtte Roland Holst geschreven. Bij haar nemen sprekers voor de uitvoerders de grootste plaats in. Dit is niet meer in die mate het geval bij „Als jij het wilt”. Dit

richt zich ook tot het kunnen der individuele spelers, waarvan zeer velen een kleinere of grotere rol hebben te vervullen.

Laat er maar dadelijk geconstateerd worden, dat het door hen buitengewoon goed is gedaan.

Het is waar, dat de leiders, die instudeerden, onder gunstige omstandigheden verkeerden. Zij kenden door hun lange ervaring op het gebied van opvoeringen hun mensen, wisten waartoe elk van hen in staat was, konden de mannen en vrouwen, jongeren en ouderen schatten naar hun prestatievermogen en daardoor tot de noodzakelijke typering van elke rol komen.

Maar dit alleen verklaart niet geheel het bijzondere der opvoering, die tot een treffend sijn van volkskunst werd.

Al de spelers doorvoelden wat zij te

zeggen hadden. Het spel werd daar door iets van hun eigen leven en ook tot dat van het publiek, dat in ontroerende stilte luisterde. Er was als een geestelijke brug gespannen tussen spelers en luisteraars.

Tweede waarheid werd door de opvoering bewezen.

In de eerste plaats die, dat het toneel slechts dan een roeping vervult, wanneer het uitbeeldt wat in den mens leeft. Dan ontmoeten toneelspelers en publiek elkander in zelve ontroering.

En ook toonde de opvoering aan, dat leken als spelers tot voortreffelijke uitbeelding zich opwerken kunnen, als er

met vertrouwen en inzicht geleid wordt. Wie voordroegen, deden het bijna allen met zijn begrip; wat zij zeiden kwam „over de planken.“ Toch, maatschappelijk gesproken, behoren bijna allen, die acteerden en de verzen voordroegen, tot de zeer eenvoudige kringen.

In den mens zijn er bronnen van ontwikkeling, te zelden aangehoord. Doch zij zijn er.

De kwaliteit der opvoering van Gaerli Stuiveling's stuk bewees het. Dat is een reden tot vreugde, tot vertrouwen in de betekenis en toekomst van de echte volksoontwikkeling.

Ida Heijermans.

Boekaankondiging.

Apprenticeship in England, France and Germany. United States Department of the Interior, Office of Education. Washington, D. C. 1934.

Het Department of State der Ver. Staten heeft rapporten doen samenstellen van het leerlingwezen in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Deze rapporten, welke door de consuls in de hoofdsteden werden samengesteld en voor gebruik in de Ver. Staten zijn bestemd, geven een summier overzicht van de huidige stand van het leerlingwezen in genoemde landen. Wellicht kan men met deze rapporten ook in ons land zijn voordeel doen.

Van de leerlingopleidingen in Engeland worden in 't bijzonder die der „School of retail distribution“, van het „Institute of certified Grocers“, beide in Londen en van de „Drapers' Chamber of Trade of the United Kingdom“ behandeld. De verlaggever komt tot de conclusie, dat de thans reeds wijzende opleidingen tot het verleden zullen gaan behoren, indien men er niet in slaagt de leerlingen meer belangstelling en daardoor meer arbeidsvreugde bij te brengen.

Het verslag van Frankrijk vangt aan met een beschrijving van de verwording

van het leerlingwezen in de guldentijd, het verdwijnen tijdens de Revolutie en het herstel daarna. De wet van 22 Februari 1851 heeft de opleiding volgens het leerlingstelsel uitvoerig geregeld. Vermeldenswaard is nog, dat het succes van een Parijse school voor winkeelpersoneel, de oprichting van soortgelijke scholen in vele Franse steden tengevolge had.

De Consul-Generaal van de Ver. Staten te Berlijn, wiens rapport het uitvoerigst is, ziet in het leerlingstelsel vooral een mogelijkheid om de gevolgen der jeugdwerkloosheid te verzachten. In Duitsland heeft het middeleeuwsse gildewezen — zij het aangepast aan de gewijzigde omstandigheden — stand gehouden en is het georganiseerd in de gilden en de „Handwerkskammern“. De Gewerbe-Ordnung regelt het leerlingwezen en stelt de belangen van meester en leerling veilig. Onderscheid kan worden gemaakt tussen de vrijwillige gilden en de gilden, in welke, op verzoek der betrokkenen, de inschrijving door de overheid verplichtend is gesteld. Een klein stuk bedrijfsordening, naar welke door velen zoo verlangend wordt uitgezien! v. d. M.

INHOUD VAN AFLEVERING 8.

	Bladz.
Oud en nieuw Volkstoneel II, door H. J. van Wielink . . .	233
Betekenis en bestaansrecht der driejarige H.B.S., door Dr. A. J. van Pesch	241
De maatschappelijke betekenis van het U.L.O., door A. Lobstein	250
De H.B.S. ten Plattelande en de U.L.O. School, door H. C. Derksen	254
Internationale paedagogische Conferentie in „De Werkplaats” te Birkhoven, door Ida Heijermans	259
Feiten en Pogingen. Het leken spel „Als jĳ het wilt” in „Ons Huis” te Rotterdam, door Ida Heijermans	263
Boekaankondiging, door v. d. M.	264

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek” van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

**Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.**

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren a f4.— (kleine serie f3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f30.—, van 6 serie's f15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuyzen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Jeugdwerkloosheid

door WILLY KUIN—HARTTORFF.

In Juni is te Genève de 19e zitting van het Internationaal Arbeidsbureau gehouden. Een zitting die wel van zeer bijzonder belang is geweest door de onderwerpen, die er besproken zijn, zoals verkorting van de arbeidstijd, verbod van ondergrondse arbeid voor vrouwen, betaalde vacantie, jeugdwerkloosheid.

In dit artikel willen we ons met het laatste bezighouden.

Dat het probleem van de jeugdwerkloosheid op deze zitting aan de orde is gesteld, vindt zijn oorzaak in een verzoek van de Socialistische Jeugd-Internationale (23 Aug. '32), om de mogelijkheid van een internationale regeling op dit gebied onder de ogen te willen zien. De Raad van Beheer had aan de conferentie overgelaten of zij de besprekingen een voorlopig karakter wilde doen dragen, dan wel of zij reeds in deze zitting tot het aannemen van een internationale regeling wilde komen.

Vandaar dat het rapport, dat ten dienste der besprekingen is gepubliceerd,¹⁾ een tweeledig karakter draagt. Het eerste gedeelte geeft een overzicht van de wettelijke en andere regelingen in verschillende landen en van de praktijk van het werklozenwerk; het eindigt met een serie punten, die als basis hadden kunnen dienen voor een eventueel door het I.A.B. in te stellen enquête.

Het tweede gedeelte bevat het ontwerp voor een internationale regeling, in de vorm van een aanbeveling.

Hoewel er in de eerste besprekingen van vele kanten bezwaren rezen tegen het reeds in deze zitting aannemen van een aanbeveling, is het tenslotte gelukkig toch gebeurd.

Want hoewel erkennende, dat het onderwerp wel zéér moeilijk is om zo snel tot algemene uitspraken te komen, zijn we toch nog meer overtuigd van de noodzaak, zo snel mogelijk maatregelen op grote schaal te nemen.

Het resultaat der Geneefse besprekingen is dus geweest, dat men de 47 punten, waaruit het ontwerp-aanbeveling bestond, heeft aangenomen met 2 kleine wijzigingen.

Deze punten zijn a.h.w. een extrakt van het grote rapport. Een rapport dat op zichzelf zó belangrijk is als studie over de jeugdwerkloosheid, dat het ons goed lijkt het hier te bespreken, daarbij de indeling van de aanbeveling volgend.

¹⁾ Chômage des jeunes gens, Genève. Bureau International du Travail. 1935.

Leerplicht; minimum-leeftijd voor toelaten van kinderen tot beroepsarbeid; algemeen- en vakonderwijs.

Het tweede hoofdstuk, waarin de eerste twee punten aan de orde komen, is buitengewoon interessant door de gegevens die het bevat inzake kinderarbeid. Wie mocht menen dat er — nu in vele landen leeftijdsgrenzen zijn gesteld voor de toelating tot de arbeid — geen arbeid door te jonge kinderen meer wordt verricht, zal van het tegendeel worden overtuigd. Het is duidelijk dat de uitzonderingsbepalingen, die op de wettelijke regelingen in allerlei landen zijn gemaakt, aanleiding kunnen geven tot misbruik van de kinderlijke krachten. Immers het feit dat de autoriteiten in bepaalde gevallen toestemming tot kinderarbeid kunnen geven (b.v. omdat het kind uit armoede mee moet helpen om in het onderhoud te voorzien) zegt niets over de wenselijkheid van de kinderarbeid op zichzelf.

De vragen die aan de orde worden gesteld zijn:

Tot welke leeftijd moeten de kinderen worden verplicht de school (gedurende hele dagen) te bezoeken?

Is het gewenst voor hen die, van school komend, geen passend werk kunnen vinden, een leerplicht in te stellen. Zo ja, hoe lang moet dan de duur van dat onderwijs zijn?

Om de eerste vraag te kunnen beantwoorden, is het nodig de toestand in de verschillende landen te kennen. Het rapport bevat daartoe zeer instructieve tabellen, zowel over de leeftijden van schoolbezoek als van de leeftijden waarop jeugdigen tot de beroepsarbeid worden toegelaten. Uit de eerste tabellen blijkt dat de maximumleeftijdsgrens voor verplicht schoolbezoek (hoewel variërend tussen 11 en 16 jaar) in de meeste landen op 14 jaar is gefixeerd. Van de 100 landen waarvan gegevens zijn gepubliceerd (sommigen verdeeld in kantons of landen), zijn er 61 waar dispensatie op de leerplicht kan worden gegeven. Slechts van 16 landen wordt uitdrukkelijk vermeld dat dit niet mogelijk is! De motieven voor de dispensatie zijn in de meeste gevallen: seizoensdrukte in het landbouwbedrijf of armoede.

Uit de tabellen inzake de leeftijdsgrenzen voor toelating tot de arbeidsmarkt, blijkt dat de leeftijdsgrenzen variëren al naar de verschillende beroepen en sexen, tussen 12 en 21 jaar.

De gegevens maken het duidelijk, dat het probleem van de verlenging der leerplicht slechts kan worden opgelost in verband met dat van de toelating tot de beroepsarbeid. Dit is van belang met het oog op de tweede vraag die hier aan de orde wordt gesteld, n.l. die van de wenselijkheid van verlenging van de leerplicht voor hen die, van school komend, geen passend werk kunnen vinden. Men stelt n.l. de

vraag of het in deze tijd van zo grote werkloosheid niet mogelijk zou zijn, het totale aanbod van handenarbeid door jongeren te verminderen ten bate van de ouderen, door de leerplicht te verlengen. Eventuele financiële moeilijkheden, die hiervan het gevolg kunnen zijn, zouden opgelost kunnen worden door uitzonderingsbepalingen te scheppen, of (o.i. een betere maatregel) door de ouders een bijdrage te verstrekken. *Pedagogisch acht men verlenging van de leerplicht een groot voordeel*, daar het de mogelijkheid biedt tot het ontvangen van herhalings- en vakonderwijs.

Het is treffend dat blijkens de gegevens van het rapport, in steeds meer landen verlenging van de leerplicht wordt aanbevolen.

De vraag of dit vervolgonderwijs gedurende de gehele dag of slechts enkele uren per dag moet worden gegeven, is van zeer groot belang, evenals die naar de aard en de methode van het onderwijs. Het probleem van het leerlingwezen en van de vakopleiding, dat hier ook naar voren komt, acht men zo moeilijk en van zoveel gewicht, dat besloten is hieraan een speciale zitting te wijden.

Het antwoord op de eerste boven gestelde vraag wordt gegeven in het eerste punt van de aanbeveling en luidt:

De minimum leerplichtige leeftijd en de minimum-leeftijd van toelating tot beroepsarbeid, moeten voorlopig minstens op 15 jaar geïxteerd worden, in afwachting van de omstandigheden, die het mogelijk maken dit minimum te verhogen.

Hoewel als het doeltreffendste middel ter bestrijding van de gevolgen der jeugdwerkloosheid verlenging van de leerplicht wordt beschouwd, meent men toch dat het nemen van andere maatregelen ook nodig zal blijven, met name voor jongeren die reeds te oud zijn voor het vervolgonderwijs en daar waar verlenging niet mogelijk is.

Genoemd wordt als zodanig de mogelijkheid, na de verplichte schooltijd toch de school te blijven bezoeken, bij welk vervolgonderwijs dan een algemeen cultureel doel zal moeten worden nagestreefd.

Verder wordt genoemd het volgen van kursussen in algemeen vormend en vakonderwijs. Dit zou voor alle jeugdigen — of minstens voor alle jeugdige werklozen — verplicht moeten worden gesteld.

Voor de 18—24-jarige werklozen zou gelegenheid tot beroepsvoorbereiding moeten worden gegeven, waaraan dan tevens kursussen in algemene ontwikkeling dienden te worden verbonden.

Ook voor de *intellektuele jeugd*, onder wie eveneens grote werkloosheid heerst, acht men verlenging van het schoolbezoek gewenst. In de aanbeveling wordt dan ook aangeraden deze jongeren de ver-

lenging van hun reeds begonnen studie mogelijk te maken, of het bezoek aan een andere school te bevorderen, waar ze vakkennis of algemene kulturele ontwikkeling kunnen verwerven (o.a. mogelijk te maken door gratis inschrijving, verstrekken van beurzen, enz.).

Besteding van de vrije tijd.

Om een goede besteding van de zo overvloedige vrije tijd der jeugdige werklozen te bevorderen, wordt aangeraden naast de organisatie van algemeen ontwikkelend en vakonderwijs, die der ontspanning ter hand te nemen, b.v. door honken open te stellen, leeszalen en gymnastiekzalen beschikbaar te stellen, enz.

Deze centra dienen ook voor de nog werkenden toegankelijk te zijn, teneinde zoveel mogelijk de scheiding tussen werkloze en werkende jeugd te vermijden. „En un mot, il faut empêcher que leur chômage ne les mette au ban de la vie sociale.”

Verder wordt er op gewezen dat in de praktijk sociale hulp, zoals het gratis verstrekken van logies, maaltijden enz., dikwijls zeer nodig is.

Werkkampen.

Hoewel in het rapport bijna uitsluitend over de arbeidsdienst wordt gesproken, heeft men de aanbeveling gelukkig veel algemener gehouden door van werkkampen te spreken en de telst-wijziging — voorgesteld door de Nederlandse regeringsgedelegeerde — aan te nemen, dat deze kampen niet per se door de overheid behoeven te worden georganiseerd.¹⁾

Met zeer veel nadruk wordt in het rapport zowel als in de aanbeveling gewezen op de buitengewoon zware taak van de leiding — en derhalve op de noodzakelijkheid van leidersscholing.

In het rapport wordt krachtig gewaarschuwd tegen het gevaar van vermilitairisering van dergelijke kampen, en er wordt op gewezen dat men bij het werk goed in het oog dient te houden, dat het in de eerste plaats een *paedagogisch* doel heeft.

¹⁾ Het doet vreemd aan in een rapport dat gebaseerd is op gegevens door de regeringen verstrekt, te lezen dat wat de A.D. betreft, men in Nederland de tijd nog niet gunstig heeft geacht haar op een nationale basis in te voeren. Ons inziens was hier — gezien het standpunt der organisaties die zich met dit werk bezig houden — een meer positieve uitspraak juistere geweest. Het was niet zo, dat men het tijdstip niet gekomen achtte, maar men heeft in een gedocumenteerd rapport (uitgegeven door de Landelijke Commissie tot Bestrijding der Jeugdwerkloosheid) het instituut van de A.D. voor Holland afgewezen en de methode der werkkampen aanbevolen. Onze werkkampen worden in dit hoofdstuk met 29 regels afgedaan, terwijl b.v. over de Duitse arbeidsdienst 8 pagina's zijn opgenomen.

In de praktijk van de arbeidsdienst — die doorgaans van vrij lange duur is — is gebleken, dat een der allermoeilijkste problemen die zich hier voordoen, is: de plaatsing van hen, wier diensttijd is afgelopen. In de aanbeveling wordt dan ook in een speciaal punt gezegd, dat de Raad van Toezicht (waarvan men de instelling nodig acht om een algemene controle op het instituut van de werklampen te kunnen uitoefenen), zeer nauw dient samen te werken met de openbare plaatsingsinstellingen.

De plaatsing en uitbreiding van de mogelijkheden tot normaal werk.

De kwestie, waarom het hierbij voornamelijk gaat, is die van de organisatie van de arbeidsbeurzen en van de beroepskeuze-voorlichting. Daar de plaatsing van jonge arbeiders zeer speciale problemen met zich mee brengt, acht men het noodzakelijk speciale takken van openbare dienst daarvoor te scheppen. Het belangrijkste probleem is dat van contact tussen plaatsing en beroepskeuze-voorlichting. Meer en meer is gebleken in de praktijk dat samenwerking, eventueel combinatie van plaatsingsburo en beroepskeuzeburo voor jongeren noodzakelijk is. Immers met plaatsing alleen is men er niet. Ze moet moreel, zowel als met het oog op de toekomst van de jongere, goed zijn; en meestal is controle na de plaatsing zeer gewenst.

Wanneer men de gegevens van de landen die zijn opgenomen leest, blijkt dat men hoe langer hoe meer tot het inzicht begint te komen dat beroepskeuze-voorlichting — ook met oog op de werkloosheidsbestrijding — voor jongeren zeer noodzakelijk is (en dat terwijl men in ons land de bestaande buro's opheft.)

In enkele landen heeft men reeds dergelijke speciale secties voor jongeren aan de arbeidsbeurzen ingericht. Maar ook daar gaan, als overal, de meeste plaatsingen nog buiten de arbeidsbeurzen om. Ze geschieden dus zonder voorlichting, veelal op goed geluk, veelal uit traditie, zonder dat rekening gehouden wordt met de veranderende economische omstandigheden. In de belangrijke studie over jeugdwerkloosheid van Jewkes en Winterbotten¹⁾ wordt meegedeeld, dat in Lancashire's katoenindustrie — hoewel er 23 pCt. van de jongens en 17 pCt. van de meisjes tussen 16 en 18 jaar werkloos waren — van de van school komende jongens 12 pCt. en van de meisjes 35 pCt. weer in die industrie gingen werken. De schrijvers menen dat aan deze toestand alleen een einde kan komen, wanneer het gebruik maken van officiële plaatsingsburo's verplicht wordt gesteld, voor werkgevers zowel als voor werknemers.

¹⁾ Juvenile Unemployment. Londen, 1934.

Het inrichten van speciale secties voor jongeren aan de arbeidsbeurzen is ook aanbevolen door de Interparlementaire Conferentie van Istanboel van 1934. Tevens is toen opgemerkt dat dergelijke secties in permanent kontakt moesten staan met de scholen en andere inrichtingen van onderwijs. Zo mogelijk zouden deze secties een werkplaats kunnen hebben, waar de bekwaamheid der jonge arbeiders bestudeerd kan worden. De secties zouden na de plaatsing, toezicht op de jonge arbeiders moeten houden.

In de aanbeveling wordt dan ook onder dit hoofd het allereerst gezegd, dat algemeen de openbare plaatsingsinstellingen centrale en plaatselijke diensten zouden moeten bevatten, die belast werden met de plaatsing van jongelieden beneden de 18 jaar.

Wat de *uitbreiding van de mogelijkheden tot normaal werk* betreft, worden in het rapport allerlei pogingen opgesomd, die op dit gebied zijn gedaan, o. a. de Umschichtungsaktion in Duitsland, waardoor jongeren hun plaats aan ouderen (huisvaders) afstaan en zelf in de A. D. of als volontair gaan werken.

Merkwaardig is, dat hoewel het probleem der werkloze intellectuele jeugd reeds in meerdere landen onder ogen wordt gezien, bij de maatregelen die voor de werkloze jeugd in het algemeen worden getroffen, niet of nauwelijks rekening wordt gehouden met de speciale behoeften van de intellectuele groep.

De pogingen die hier en daar gedaan zijn om de toelating tot de universiteiten en tot bepaalde beroepen te beperken, hebben doorgaans grote oppositie bij de jongeren gewekt.

In het rapport wordt gezegd, dat juist ook voor de intellectuele jeugd beroepskeuze-voorlichting noodzakelijk is.

Behalve aan de uitbreiding van de bestaande werkmogelijkheden, is ook aandacht besteed aan het scheppen van nieuwe.

Genoemd wordt o. a. de Duitse actie van de *Landhilfe*, waarbij getracht wordt de jongeren zoveel mogelijk op het land als tijdelijke hulp te plaatsen, in de hoop dat ze later zelf tot kolonisatie zullen overgaan. Voor de jongeren die uit de A. D. komen, is de *Arbeitsdanke* geschapen, een instelling die speciale kampen organiseert, waar landbouwonderricht gegeven wordt; alles met de bedoeling zelfstandige bouwers te vormen.

Dat het met de kolonisatie niet al te best gaat, blijkt uit het feit dat slechts 10 à 15 pCt. van degenen die in de Landhilfe waren, besloten buiten te blijven; terwijl slechts 1 pCt. is gaan „siedlen“.

Ook in andere landen (Australië, Nw. Zeeland e.a.) zijn pogingen gedaan om de jongeren uit de steden naar het platteland te verplaatsen.

In de aanbeveling wordt de nationale zowel als de internationale „transfer” genoemd als middel tot bestrijding van de jeugdwerkloosheid, terwijl ook wordt aangeraden in bedrijven waar een roulerings-systeem bestaat, in tijden van grote werkloosheid dit speciaal uit te breiden tot de jonge arbeiders.

Ten slotte wordt hierbij nog de vervroegde pensionnering genoemd als middel om de werkmogelijkheden voor jonge lieden in administratieve beroepen uit te breiden.

Statistieken.

Dat de statistieken het laatst in de aanbeveling worden genoemd, betekent niet, dat het I.A.B. hun waarde gering acht. Integendeel. In het rapport is het gehele eerste hoofdstuk er aan gewijd. Daarin wordt allereerst gewezen op de grote moeilijkheid, momenteel juiste gegevens over de werkloosheid van jeugdige arbeiders te verkrijgen.

Hierdoor wordt het o.a. onmogelijk de cijfers, die het I.A.B. van de verschillende landen heeft verzameld, te vergelijken. Verder ook doordat men bij het verstrekken van gegevens, geheel verschillende leeftijdsgrenzen opgeeft, en de cijfers van verschillende tijd dateren en op verschillende manieren verkregen zijn.

Ondanks dit alles lijkt het ons zeer instructief ze onder elkaar te zetten. We krijgen dan het volgende overzicht:

Duitsland	(1934)	507.864	tot 24 jaar. ¹⁾
Oostenrijk	(1933)	1.887	15—21 „
België	(1933)	70.000 à 80.000	16—20 „
Denemarken	(1933)	36.272	18—25 „
U. S. A.	(1930)	878.562	15—24 „
Finland	(1933)	15.520	16—25 „
Groot-Brittannie	(1931)	683.656	14—24 „
Hongarije	(1930)	96.654	tot 25 „
Italië	(1932)	386.656	15—25 „
Japan	(1932)	270.911	14—19 „
Noorwegen	(1932)	20.000	18—24 „
Nieuw Zeeland	(1932)	3.004	
Nederland	(1933)	56.163	tot 25 „
Polen	(1934)	1.598	15—18 „
Zweden	(1933)	57.412	16—25 „
Zwitserland	(1934)	7.269	tot 24 „
Tsjechoslowakye	(1935)	113.471	14—24 „

¹⁾ In 1933 bedroeg het aantal nog 1.222.353. Men dient er bij het beoordelen van deze cijfers echter rekening mee te houden, dat de jongeren die in de A.D. gaan, niet meer als werkloos worden geteld.

Uit de gegevens die het I.A.B. heeft verzameld, zijn eigenaardige dingen omtrent de *meisjeswerkloosheid* aan het licht gekomen. Het is n.l. opvallend, dat het percentage jeugdige vrouwelijke werklozen veel hoger is in verhouding tot het totaal aantal werkloze vrouwen, dan het percentage van de manlijke jeugdige werklozen tot het aantal werkloze mannen. Het verschil kan zeer aanzienlijk zijn. In Gr. Britannie bedroegen in 1931 deze percentages 44.3 en 25.4. De oorzaak van dit hogere percentage bij de meisjes moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit, dat het percentage jeugdige vrouwen dat zich in het algemeen *aanmeldt* op de arbeidsmarkt, in verhouding tot het totaal aantal vrouwen veel groter is dan het aantal jonge mannen.

We zien dan ook een grote overeenstemming tussen de statistieken van de arbeid en van de werkloosheid op dit punt. Hieruit wordt in het rapport de konklusie getrokken, dat *de beide sexen ongeveer gelijklijk door de werkloosheid worden getroffen*. Een uitspraak die ons speciaal in Nederland wel te denken moet geven, daar er hier tot nu toe steeds is gezegd, dat er voor de meisjes niet veel gedaan behoefde te worden, daar de werkloosheid onder haar minimum zou zijn.

Zoals ook in het rapport wordt opgemerkt, zijn de bovengenoemde cijfers aan de *zeer* lage kant. Wij kunnen dit het best beoordeelen aan de publicatie over Nederland (opgave arbeidsbeurzen 1933). Hier staat 56.163, terwijl zoals ook in het rapport is vermeld, door de deskundigen het aantal werklozen tussen 14 en 24 jaar in 1934 in ons land wordt geschat op 70.000 à 100.000. Het I.A.B. meent dan ook te mogen aannemen dat — wanneer men het totaal aantal werklozen in de wereld op 25 miljoen stelt — *het aantal beneden-25-jarige werklozen zeker 6 à 7 miljoen bedraagt*.

Hoe gemakkelijk het ook zou zijn, indien er internationaal eenzelfde methode van meten zou worden toegepast, het I.A.B. acht dit niet mogelijk, daar elk land rekening te houden heeft met voor dat land specifieke problemen. Hierdoor is het b.v. al niet mogelijk dezelfde leeftijdsgrenzen te aanvaarden. Toch worden er in het rapport middeelen aangegeven ter verbetering van de observatie der jeugdwerkloosheid, o.a. de uitbreiding van de bestaande *statistieken* betreffende de werkloosheid in het algemeen. Men zal voor de jeugdigen leeftijdsgrenzen moeten fixeren. Het I.A.B. is van oordeel dat de minimumgrenzen samen dienen te vallen met de leeftijdsgrenzen voor toelating tot de arbeidsmarkt; terwijl de maximum-grens op 24 jaar zou kunnen worden gesteld, mits men de beneden-18-jarigen en de 18-24-jarigen onderscheidt. Verder zou natuurlijk een klassifikatie naar sexe en beroep noodzakelijk zijn.

Indien deze statistieken niet worden bijgehouden, wordt in het rapport aanbevolen van tijd tot tijd speciale enquêtes over aard en omvang der jeugdwerkloosheid te houden.

Naast de statistieken zijn de *volkstellingen* zeer belangrijk voor het verschaffen van materiaal. Weliswaar worden ze maar weinig gehouden, maar daartegenover staat dat ze een zeer volledig en gedetailleerd karakter dragen.

Verder zijn *monografische studies* en enquêtes zeer belangrijk ter aanvulling van de statistische gegevens. Men kan hierdoor op de hoogte komen van de gemiddelde duur der jeugdwerkloosheid, van de beroepservaringen en van de huiselijke omstandigheden der jeugdigen.

Conclusie.

Ieder die het rapport doorgewerkt en de aanbeveling gelezen heeft, moet wel overtuigd zijn van de ontzaglijk grote moeilijkheden, die de bestrijding van de jeugdwerkloosheid en haar gevolgen met zich brengt. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat verschillende gedelegeerden stemden tegen het aannemen van een aanbeveling reeds na één zitting.

Toch hebben wij het gelukkig genoemd, dat dit ten slotte is gebeurd. Immers — en het blijkt ook uit dit rapport weer meer dan duidelijk — de nood is zo hoog gestegen, dat wachten om welke reden dan ook, misdadig en gevaarlijk wordt.

Misdadig is het om de 6 miljoen of meer jonge mannen en vrouwen die op werk en op ontplooiing wachten, te laten wachten, uitzichtloos. Misdadig is het om in de wereld zoveel jonge kracht ongebruikt te laten. En gevaarlijk is het bovendien, want jonge mensen houden het niet uit zonder arbeid en zonder perspectief te leven. De dadendrang en de levenskracht moeten een uitweg vinden, hoe en waar dan ook.

Het spreekt vanzelf, dat men niet ondoordacht te werk mag gaan bij de bestrijding van een euvel als dat van de jeugdwerkloosheid, dat op zoveel gebieden ingrijpt. Maatregelen van zo grote betekenis als b.v. verlenging van de leerplicht, hebben veel groter gevolgen dan men oppervlakkig vermoedt. Daarom is het goed, dat er aan de besprekingen te Genève een ernstige studie is voorafgegaan en dat de resultaten daarvan zijn gepubliceerd.

Laten we echter hopen, dat de landen die de aanbeveling zullen ontvangen, *positief* van deze studie gebruik zullen maken en zich niet zullen laten afschrikken door de moeilijkheden die er in aan het licht komt.

Men bedenke toch goed, dat het hier geen akademische kwestie geldt, maar het direkte lot van meer dan 6 miljoen jonge mensen!

Bovendien worden er maatregelen aanbevolen, die zeker wanneer men *werkelijk* wil, direct te nemen zijn in allerlei landen, o.a. in Nederland. We denken b.v. aan het inrichten van statistieken, het houden van enquêtes, en — meer praktisch — aan het in het leven roepen van speciale openbare plaatsingsbureaus voor jongelieden.

We beseffen zeer goed dat voor dit alles geld nodig is. Het antwoord op de vraag of dit er *is*, hangt af van de urgentie der maatregelen. Het is onze vaste overtuiging dat er meer geld beschikbaar zou worden gesteld — door overheid zowel als door particulieren — indien men deze urgentie beter zag. Juist daarom is een rapport als van het I. A. B., is een petitionnement als te Geneve werd aangeboden door jeugd van allerlei landen, en zijn vooral dergelijke internationale besprekingen van onschatbare waarde.

Ontwikkelingswerk voor Werklozen te Utrecht

Sinds enige jaren wordt met medewerking van de Volksuniversiteit te Utrecht door een speciaal voor dit doel ingestelde Commissie krachtig gewerkt om de geestelijke nood der werklozen enigszins te lenigen, door hun gelegenheid te geven tot het volgen van ontwikkelingscursussen van allerlei aard. Een vorm van hulp dus, die in tal van plaatsen van ons land met min of meer succes wordt verleend doch die in veel gevallen tot grote teleurstelling heeft geleid. Het is ons bekend dat deze teleurstelling soms geleid heeft tot de fatale gedachte: „wij moeten dit lapwerk maar opgeven“. Wij menen daartegenover dat men het niet moet opgeven en verheugen er ons in, dat wij door het overnemen van een groot gedeelte van het verslag der Utrechtse Commissie, (dat ons tot dit doel werd toegezonden) iets er toe zullen kunnen bijdragen, dat in andere plaatsen nieuwe moed wordt geput uit de gunstige ervaringen van Utrecht.

* * *

Nadat gedurende een drietal jaren het werk op bescheidener schaal in de localiteiten van de Volksuniversiteit was verricht en men voldoende ervaring had opgedaan om te weten in welke richting men voort moest gaan, werd besloten de zaak krachtiger aan te pakken en vooral ook naar de organisatorische kant te versterken.

Een werkcomité toog aan het werk en ontwierp een schema van

de te geven cursussen. Een persconferentie werd gehouden, waarin de plannen werden uiteengezet. De pers verleende haar gewaardeerde medewerking. Grote publiciteit van wat men wilde en aan te bieden had werd verkregen en in October 1934, aan het begin van het werkjaar, hadden zich reeds 886 cursisten aangemeld.

Aanvankelijk werd het Comité door de grote toeloop van cursisten cnigszins overweldigd en de beschikbare localiteit in het toch zo ruime gebouw der Volksuniversiteit bleek te klein. De welwillende houding van de directie der Openbare Leeszaal, welke ook enige lokalen beschikbaar stelde, heeft hier uitkomst gebracht.

Om een beeld te geven van de opzet, laten wij hieronder de cursussen volgen met het aantal ingeschrevenen in October. Het spreekt vanzelf dat in de loop der latere maanden hierin mutaties zijn voorgekomen.

	Docent	Inscr.
1. Over het leven van mens en dier.	Drs. M. van Raalte.	36
2. Het menselijk lichaam.	Drs. M. van Raalte	30
3. Maatschappelijk leven in verleden en heden.	Mevr. Cole.	28
4. De mens en de aarde, waarop hij leeft.	J. Knock.	29
5. Nederlandse taal.	W. F. de Vries	114
6. Frans voor beginnenden.	W. F. de Vries	33
7. Frans voor gevorderden.	W. F. de Vries	12
8. Duits voor beginnenden.	E. H. F. Leeuwe	51
9. Duits voor gevorderden.	E. H. F. Leeuwe	18
10. Engels voor beginnenden.	Drs. J. de Lange	62
11. Engels voor gevorderden.	Drs. J. de Lange	25
12. De wetten van het economisch leven.	W. A. Tieman	65
13. Hoe ons land bestuurd wordt.	W. A. Tieman	62
14. Wiskunde.	Drs. G. A. v. Deift	22
15. Tuinbouw.	H. D. de Groot	18
16. Algemene Ontwikkeling.	F. Kraay	118
17. Schaken.	P. Jungman	46
18. Studieklas.	J. de Groot	117

886

Spoedig kon uitbreiding van het aantal cursussen onder het oog worden gezien. Een cursus Esperanto en een cursus E.H.B.O., welke laatste spoedig gesplitst moest worden in drie groepen, werden geopend. Het Werk-Comité vond in de heren J. Vancęek en Dr. J. de Vries bekwame leerkrachten. De heer Dr. F. Quintus Bosz, die

in opdracht van de regering een propaganda-campagne voor Indië voert, verklaarde zich bereid ook voor de deelnemers aan de dagcursussen een serie lezingen over Indië te houden, waardoor nogmaals een interessante cursus werd toegevoegd aan het programma.

Jammer was het, dat de cursus Tuinbouw inmiddels moest worden opgeheven. Het is wel zeer eigenaardig, dat de liefhebberij in tuinieren zich schijnt te bepalen tot praktische werkzaamheid. Theoretisch onderwijs wordt slechts door weinigen gewaardeerd.

In de loop der volgende maanden zijn telkens wijzigingen in het rooster der cursussen gebracht al naar mate de praktijk dit vroeg.

Men hoedde zich voor verstarring, en stelde zich tijdig in op de gewijzigde omstandigheden van het jaargetijde, als het moeilijker werd de cursisten in de tredmolen van geregelde cursussen vast te houden. Het programma moest soepeler worden. De cursussen werden dan ook goeddeels opgeheven en maakten plaats voor losse lezingen, welke zoveel mogelijk afgesloten onderwerpen betroffen en voor zover mogelijk in aansluiting op de behandelde leefstof. Daarnaast werden excursies georganiseerd op natuurhistorisch of folkloristisch gebied.

De behandelde leefstof.

Mensch en Dier. Cursus 1.

Overzicht der grondslagen van Voortplanting en Erfelijkheidsleer. (Enkele algemene lessen over erfelijkheid van geestelijke eigenschappen, tweelingonderzoek, eugenetica, enz. De grondslagen van de ontwikkeling van een dierlijke kiem; regeneratie-verschijnselen; iets over de Evolutie-gedachte, enz.)

Menselijk Lichaam. Cursus 2.

Skelet. Schedel. Prehistorische Mens. Spieren. Zenuwstelsel. (Reflexleer, Ruggemerg, Hogere Centra, Hormonen). Zintuigen. De ontdekking van enige ziekte-verwekkende bacteriën.

Maatschappelijk leven. Cursus 3.

De Oudheid. Grieken en Romeinen. (Cultuurleven.) De Middeleeuwen. (Het Katholieke Christendom. Het Kloosterwezen. Het Latijn. De Kunt, Ridderwezen. De Kruistochten. De Ketters. De Jodenvervolgingen.) De Renaissance. De Boekdrukkunst. Het Bourgondische Huis. Karel V.

Mensch en Aarde. Cursus 4.

Geologische bijzonderheden van de aardkorst; Tijdperken. Veenvorming (hoogveen, laagveen). Steenkoolvorming. De Zee en haar bewoners. (Samenstelling en eigenschappen van het zeewater. Eb en vloed. Zeestroomingen, golfstroom. Plankton en nekton. Benthos. Visserij-onderzoek.

Nederlands. Cursus 5.

Hoofdzaken uit de spraakkunst en oefeningen in het zuiver schrijven der werkwoordelijke- en buigingsvormen; oefeningen in het schrijven van „vreemde" en „moeilijke" woorden en verklaring hunner betekenis. De nieuwe spelling. Eenvoudige oefeningen voor stijlverbetering; enige brieven, notulen, e.d.; leesoefeningen. Voordracht van proza en poëzie.

Frans. Cursus 6, 6a en 7.

Beginnenden: Eenvoudige oefeningen ter verkrijging van enige woordenkennis; de lidwoorden en hun verbuiging; iets over de tijden van de regelmatige werkwoorden op *er* en *avoir* en *être*. (De Bock en Leeman 1e stukje).

Gevorderden: Lectuur uit Dubois II. Idioom en Grammaire. Aan de hand der Grammaire thema's uit De Bock en Leeman, 2e serie, 3e stukje.

Duits. Cursus 8, 8a en 9.

Beginnenden: 1. Duitse schrijffletters. 2. Hulpwerkwoorden *haben* en *sein*. 3. Zwakke werkwoorden. 4. Verbuiging der zelfstandige naamwoorden. 5. Het voornaamwoord. 6. Voorzetsels met de 4e naamval. 7. Voorzetsels met de 3e naamval. 8. Het telwoord. 9. Lezen uit „Napoleon und die weisse Frau".

Gevorderden: 1. Lectuur van fragmenten uit de Duitse letterkunde. 2. Onregelmatige werkwoorden. 3. Beginselen der handelscorrespondentie. 4. Litteratuurgeschiedenis.

Engels. Cursus 10, 10a en 11.

Beginnenden: *Directe methode*, eenvoudige woordenkennis bijbrengen en de meest eenvoudige grammaticale beginselen. 1. To have en to be. 2. Plural. 3. The regular forms of the Present and Past tense. 4. Personal and possessive pronouns. 5. Some irregular Past tense forms. 6. Progressive form. 7. Past progressive form. 8. Shall and will in the Future tense. 9. The use of *do* in: questions, negative sentences, abbreviated answers. 10. The difference between the Past and the Perfect tense.

Gevorderden: Eenvoudige leesstukken, vervolg grammatica: 1. Comparison. 2. The use of *one* with adjectives. 3. Some and any. 4. The place of adverbs. 5. The passive form. 6. Participle and Gerund. 7. Relative Pronouns. 8. Can, may, ought to and should, must. 9. Interrogative Pronouns. 10. Will and shall used as stress-forms. 11. Herhaling van de capita selecta uit de grammatica en lezen in *The Lady of the Barge*.

Economie. Cursus 12.

Het begrip: Theoretische Economie. Geschiedenis: Liberalisme;

Socialisme; Gilde-wezen; Syndicalisme; Moderne stroomingen; Arbeidswetgeving; Trust- en Kartelwezen. Het begrip Geld en de betekenis van het Geld in onze samenleving.

Staatsinrichting. Cursus 13.

Bestuur van land, provincie en gemeente. Grepen uit de verschillende organieke wetten. De ontwikkeling van ons staatsbestel in de loop der tijden. Vreemdelingenwet. Kieswet. Bespreking van staatsrechtelijke figuren als: Kroon, Commissaris der Koningin, Burgemeester. Het parlementaire stelsel.

Wiskunde. Cursus 14.

Beginselen der algebra (coëfficiënt, macht, grondtal, exponent. Positieve en negatieve getallen, vergelijkingen met één onbekende. Merkwaardige producten en ontbinden in factoren. Iets over Logarithme en Rekenliniaal). Beginselen der vlakke meetkunde (Lijnen, hoeken, driehoeken. Gelijk- en gelijkvormigheid van driehoeken. Veelhoeken. Oppervlakken.) Eenvoudige grondbegrippen der stereometrie. (Inhoudsformulen van balk, prisma, pyramide, kegel en bol.)

Tuinbouw. Cursus 15.

Tuinbouwproducten. Samenstelling van de bodem, planten, poten, zaaien. Meststoffen.

Algemene ontwikkeling. Cursus 16.

Bespreking van actuele gebeurtenissen op cultureel gebied. Grepen uit de veelheid van dingen en gedachten van alle eeuwen. Iets over het Heelal. Oude gebouwen en hun historie. Vragen van de dag.

Schaken. Cursus 17.

Theoretische en practische lessen. Demonstratie van interessante problemen.

Studieklas. Cursus 18.

Gelegenheid voor het onder leiding maken van „huiswerk“. Onopgelost gebleven problemen uit de les worden toegelicht. Aan de hand van een bibliotheekje, waarin, behalve een collectie handwoordenboeken, studieboeken op verschillend gebied aanwezig zijn, kan ook zelfstudie plaats vinden. In de loop van het jaar waren cursisten bezig met boekhouden, stenografie, natuurkunde, scheikunde, wiskunde, moderne talen, letterkunde, enz. (Wij hebben er zelfs aangetroffen, die met analytische meetkunde doende waren!)

Esperanto. Cursus 19.

Woordenkennis. Begrip van de taalregels. Het leren lezen en schrijven van Esperanto. Toepassing van de directe methode.

E. H. B. O. Cursus 20a, b en c.

Het menselijk lichaam. Practische hulp bij ongevallen. Snij- en

brandwonden. Kunstmatige ademhaling. Verbandleer. (Alles volgens de methode van het „Oranje-Kruis" en gericht op bekwaaming voor het E. H. B. O.-examen.)

Het leven in Indië.

Iets over het leven van den blanke in de tropen. Cultuur van de Inlanders. De verhouding tussen Blanken en Inlanders.

„Iets over de sfeer van onze gemeenschap."

Het is te verleidelijk, schrijft de commissie, om in dit verslag niet enige bijzonderheden te vermelden, die ogenschijnlijk misschien buiten het eigenlijke werk staan, in wezen er echter een integrerend deel van zijn. Het moet o.i. toch enige verwondering baren, dat mensen, die uit de bedrijven gedrongen zijn, die vaak nooit iets aan studie gedaan hebben, in toch betrekkelijk ruime mate hun belangstelling tonen voor min of meer wetenschappelijke problemen. Natuurlijk is getracht de stof zo populair mogelijk te behandelen, doch dit neemt niet weg, dat onderwerpen als erfelijkheid, devaluatie, gemeentelijke autonomie, enz. een grote inspanning vergen van de cursisten. Deze geestelijke inspanning, maar vooral de wil, om de problemen, waarvoor men gesteld werd, te verwerken, dwingen onze bewondering af. Wij hebben getracht, zij het ook op gebrekkige wijze, onze waardering te tonen: in December werden een veertigtal cursisten, wier bezoeklĳsten daartoe aanleiding gaven, uitgenodigd een prijsje in ontvangst te nemen. Er waren toen 9 cursisten, die, ofschoon ze vier of meer cursussen volgden, geen enkele les verzuimd hadden! Prijzen werden gegeven aan allen, die meer dan 90 % presentiepunten op hun lijst hadden, d. w. z. die b.v. van 100 lessen meer dan 90 keer aanwezig waren geweest. Er waren er onder, die 10, 'n enkele die 15 cursussen had gevolgd. Deze en soortgelijke feiten moeten indruk maken. Er blijkt overduidelijk uit, dat er onder de economisch het zwaarst getroffenen, nog krachten aanwezig zijn, die niet licht vernietigd zullen worden. Hier ziet men het welhaast wanhopig pogen van de mens, die niet geestelijk te gronde wil gaan, ook als er materieel gebrek aan alles gekomen is. Het heeft ons dan ook niet erg verwonderd, dat de eersten onder de „prijswinners" niet grepen naar een doos sigaretten, maar dat de wens uitging naar het bezit van een boek.

Tegen Pasca herhaalden wij de „prijs-uitreiking". Thans kwamen ruim vijftig cursisten in aanmerking, onder wie er 11 waren, die geen enkel verzuim hadden.

En lezer, kunt U zich de strijd voorstellen, waar de keus bepaald was tussen een mandje eieren en een boek? Een psycholoog zou hier stof voor interessante problemen hebben kunnen vinden.

Van hen, die meer dan 90% bezoek hadden, waren er in December 18, die dat percentage ook in de studiezaal behaalden, in April 24, zodat, wat zelden gebeurt, er een stijgende lijn was in de intensiteit van het bezoek in de voorjaarsmaanden.

In de loop van Januari hebben we een poging gewaagd, op iets meer intieme wijze het contact met de cursisten van opvoedende waarde te doen zijn. We stelden „praat- en vragenmiddagen” in. De trouwste cursisten (de met een prijsje beloonden) konden hieraan deelnemen, ofschoon ook in beperkte mate anderen werden toegelaten. Op deze middagen kon ieder zich uitspreken over onderwerpen, die zijn belangstelling hadden, vragen stellen over voor hem on- of minder bekende begrippen, vreemde woorden konden verklaard worden, enz. Een reeks onderwerpen kwam ter sprake: Een bezoek aan een werkløzenkamp in Bentveld, Vrijmetselarij, Ordening, Spiritisme, Democratie en Dictatuur, enz. Zelfs heeft zich een kandidaat opgeworpen om de „wetenschappelijke” basis van het anti-semitisme aan te tonen¹ (Hij is er niet in geslaagd...). En als dan ieder zich zoveel mogelijk had uitgesproken, werd gezamenlijk gezocht naar de al-menselijke overkoepeling van alle geschillen, dan poogde de leider van de groep in alles de gedachte van de broederschap aller mensen te doen spreken. Zou hij er in geslaagd zijn?...

Niet vergeten mag worden, dat de heer Jacq. Engels, leider van het „Gemeenschapshuis” in Amsterdam, op een dezer middagen een inleiding hield over het werk daar, dat in Vrijzinnig Christelijke zin geleid wordt. Op een andere middag sprak de heer H. Ploeg Jr., secretaris van de Ned. Ver. tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken over het probleem: „Is de Machine onze Vijand?” Met veel belangstelling werd het gesprokene aangehoord en een interessante gedachtenwisseling, waaraan vrijwel alle cursisten deelnamen, volgde.

Niet alle cursisten konden steeds een actief aandeel hebben in het vele werk, dat verricht moest worden. Er werd daarom een „werkploeg” gevormd. De koffie en thee moest worden „geserveerd”, een geweldige hoeveelheid typewerk moest gemaakt worden (van de meeste cursussen werden vrijwel wekelijks syllabi verstrekt, terwijl de cursus Esperanto geheel gegeven werd aan de hand van door den heer Vanecsek geschreven lessen¹), roosters moesten worden gewijzigd, boeken moesten worden gekaft en opnieuw ingebonden, de administratie moest worden gevoerd, kaartsystemen bijgehouden, nieuwe cursisten moesten te woord gestaan worden, zwem- en bioscoopkaarten moesten tijdig en zoo eerlijk mogelijk worden gedistribueerd, enz. Al dit werk te verzetten

zou onmogelijk geweest zijn, indien er niet steeds een behoorlijke werkploeg uit de cursisten en ook daarbuiten was bezig geweest. Een der cursisten moeten we daarbij afzonderlijk noemen; de heer L. Boulonois, die vanaf de eerste inschrijving tot op heden, dag aan dag aanwezig is geweest, die een groot deel van de administratie voor zijn rekening nam, heeft getoond, niet slechts een goed kameraad en een kerel uit een stuk te zijn, doch ook een bekwaam administrateur, voor wien we slechts één wens hebben: Kerel kom nooit meer terug, maar geve de hemel, dat je werk vindt!

In de loop van het voorjaar werd contact gezocht met verenigingen en corporaties, die werkkampen en internaten organiseren, teneinde enkelen onzer menschen gedurende enige dagen in andere omgeving geplaatst te krijgen. Dit pogen is met succes bekroond: er werden enige cursisten uitgezonden naar de internaten van de Arbeids-Gemeenschap der Woodbrookers in Bentveld, naar de Volks-Hogeschool in Bakkeveen, naar de Rotary-kampen, terwijl enkele andere cursisten bereids door hun organisaties naar de R.K. of Prot.-Chr. kampen waren uitgezonden. Dit werk zal onze volle belangstelling houden.

Omdat het regelmatig bezoek aan de cursussen wel eens moeilijkheden thuis zou kunnen geven, werd getracht de belangstelling en daarmee de sympathie van de huisgenoten te wekken. Wij organiseerden daartoe maandelijks een avondlezing, waarvoor huisgenoten konden worden geïntroduceerd. Geheel belangloos werkten daaraan verschillende personen mede.

Moeilijkheden en schaduwzijden.

Zoals men al reeds hier en daar heeft kunnen lezen, deden zich in ons werk verschillende moeilijkheden voor. Sommige daarvan konden worden overwonnen. Een die blijft en die onoverwinbaar schijnt — niet slechts in Utrecht — is het verloop van het bezoek op de cursussen. Hoe langer een cursus duurt, hoe groter het verloop. Een leergang, die met een vijftigtal cursisten wordt begonnen, haalt nauwelijks vijftien bezoekers op de laatste les. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit, dat de groep van werklozen niet een gelijkblijvende groep is, doch een die voortdurend aan verschuiving onderhevig is. Zo neemt men vaak waar, dat cursisten na een paar jaar werkloosheid, plotseling voor enige weken weer een baantje krijgen. Komen zij na deze korte werkperiode weer op de Volksuniversiteit terug, dan zijn zij voor geregeld cursusbezoek in het algemeen verloren: zij zijn er teveel uitgeraakt.

Wij hebben getracht dit bezwaar zoveel mogelijk op te heffen: de studiekلاس biedt gelegenheid om onder leiding zo mogelijk zelfs van

den betrokken docent, weer „bij“ te komen. Een enkele maal lukt dit ook wel, doch meestentijds is de onderbreking van het geregelde cursusbezoek fataal.

Een ander middel om het verloop te bestrijden is het indelen van de lesstof in perioden van drie maanden. Ook deze maatregel heeft wel iets geholpen.

Het verloop vindt echter zijn oorzaak niet alleen in het genoemde verschijnsel. Wat men overal waarneemt — en heus niet alleen bij werklozen — is een persoonlijk gebrek aan doorzettingsvermogen. Natuurlijk wordt er steeds op gewezen, dat doorzettingsvermogen, wilskracht, de grootste kracht is in de strijd tegen de neerhalende factoren, doch het euvel blijft.

Ook in kleinigheden doen zich moeilijkheden voor. Een cursist krijgt werk en „vergeet“ zijn boeken terug te brengen. Een ander mag hem dan narijden om te trachten het materiaal, waaraan zijn vroegere lotgenoten grote behoefte hebben, weer terug te krijgen; een cursist verandert van adres, geeft dit echter niet op, maar komt later klagen, dat hem geen bericht van roosterwijziging is toegezonden; een „cursist“ komt een paar weken niet op les, doch toont zich verontwaardigd als hem dan zijn bioscoop- of zwemkaart wordt onthouden, waar hij „recht“ op meent te hebben, en zo meer. Dit alles stemt vaak kregel, maar mogen we van mensen, die uit het maatschappelijk verband zijn geraakt, het summum van gemeenschapszin eisen? Zou het niet zelfs verwondering wekken, indien juist deze groep karakterdeugden vertoonde, die men in de kringen van werkenden toch ook slechts sporadisch aantreft? . . .

Het is een kwellend verschijnsel, dat op een bevolking van ruim 160.000 inwoners $\pm$ 10.000 werkloos zijn, dag in dag uit, maand in maand uit, velen jaar in jaar uit, van wie dan ongeveer 600 trachten hun gedachten afleiding te bezorgen, hun uren te vullen, in het gunstigste geval hun horizon te verruimen, door cursussen te volgen en studieboeken ter hand te nemen, die hen niet kunnen klaar maken voor een positie in de arbeidende wereld, maar slechts hun vastgelopen energie in banen leiden. Inderdaad, de sombere ondergrond van dit werk bezorgt ons soms zware uren. Wat ons het werk in het najaar weer zal doen opnemen is de overtuiging, dat het beter is lapwerk te doen, dan de gaten open te laten.

Dat de bijzondere sfeer mede mogelijk geworden is door de omgeving waarin het werk geschiedt, de Volksuniversiteit aan de Nieuwegracht, het groote oud-Utrechtsche huis met zijn ruime gezellige kamers en zalen, waar de cursussen en studieklassen nu reeds vier jaar

achtereen onderdak hebben gevonden, stemt de Commissie tot dankbaarheid.

Enkele statistische gegevens.

I. Het aantal lessen, dat van de verschillende cursussen gegeven werd.

No.	Cursus.	Aantal lessen.
1.	Mens en Dier.	22
2.	Het Menselijk Lichaam.	23
3.	Maatschappelijk Leven.	26
4.	Mens en Aarde.	25
5a.	Nederlands.	27
5b.	Nederlands.	27
6.	Frans (Beginnenden).	27
6a.	Frans (Rep. Cursus).	15
7.	Frans (Gevorderden).	27
8.	Duits (Beginnenden).	27
8a.	Duits (Rep. Cursus.)	15
9.	Duits (Gevorderden).	27
10.	Engels (Beginnenden).	25
10a.	Engels (Rep. Cursus).	14
11.	Engels (Gevorderden).	25
12.	Economie.	25
13.	Staatsinrichting.	25
14.	Wiskunde.	26
15.	Tuinbouw.	11
16.	Algemene Ontwikkeling.	27
17.	Schaken.	26
19.	Esperanto.	19
20.	E. H. B. O.	46
21.	Het Leven in Indië.	14

Totaal (behalve studieklas): 571 lessen.

II. Het aantal bezoekers per maand.

Maand.	Aantal bezoekers.
October.	2667
November.	2689
December.	2656
Januari.	2602
Februari.	3172
Maart.	3046
April.	949

Totaal (behalve studieklas): 17680

Uit I en II blijkt, dat elke les gemiddeld bezocht werd door 31 cursisten.

In totaal hebben zich 637 personen laten inschrijven (voor 3303 cursussen) van deze 637 zijn er 49 nooit opgekomen. De 588 opgekomenen volgden dus (ongerekend de studieklaas) gemiddeld 30 lessen.

III. Verdeling van het aantal genoten lessen (ongerekend de studieklaas) over de verschillende groepen van niet en wel georganiseerden.

	Ongeorg.	Georganiseerden:					Onbek.	Totaal
		Modern.	Neutr.	R K.,	P.C.,	Synd.		
Aantal		4122	1733	1287	1034	487		
Lessen:	8888	8663					129	17680
Aantal		141	52	63	40	11		
Cursisten:	260	307					21	588
Gem. genoten		29	33	20	26	44		
lessen:	34	28					6	30

IV. Het bezoek aan de studieklassen.

Maand	Aantal bezoeken	Aantal lessen	Gemiddeld
October	851	60	14
November	893	60	15
December	974	59	17
Januari	847	45	19
Februari	1066	60	18
Maart	994	70	14
April	410	39	11
Totaal	6036	393	15

V. Berekening aantal „man-uren“.

Cursusgroepen	Aantal bezoekers	Gem. lesduur	Aantal „man-uren“
Schaken	972	2½ uur	2430
E.H.B.O. en Indië	1668	1 „	1668
Andere Cursussen	9052½	1¼ „	7544
Studieklassen	15040	1¼ „	22560

Totaal: 34202

Gedurende de periode 1 October—ult, April waren de 588 cursisten

dus gemiddeld ruim 58 uren min of meer intensief „ bezig ” met het ontwikkelingswerk, uitgaande van onze commissie.

VI. De indeling der cursisten naar leeftijd en voor zover mogelijk naar organisatie:

Leeftijd.	Totaal.	Ongeorg.	Mod.	R.K.	P.C.	Neutr.	Synd.	Onb.
Tot 20 jaar	106	97	4	5	—	—	—	—
20—25 „	187	101	33	25	17	9	2	—
25—30 „	122	46	34	15	9	14	6	—
30—35 „	80	15	31	12	7	13	2	—
35—40 „	43	12	18	5	2	4	2	—
40—45 „	35	11	16	1	2	4	1	—
45—50 „	17	3	7	1	2	2	2	—
50—55 „	12	4	5	—	—	3	—	—
55—60 „	3	—	—	—	2	1	—	—
60—65 „	3	—	2	—	—	1	—	—
Onbekend	29	—	—	—	—	1	—	28
Totaal	637	288	150	64	41	52	14	28
Gem. Leeft. 27jr.	23jr.	32jr.	28jr.	27jr.	34jr.	32jr.	?	?

De gemiddelde leeftijd der cursisten ligt dus behoorlijk boven de 24 jaar. Het aantal cursisten beneden 25 jaar bedraagt 293 (onwillekeurig vraagt men zich af of de gedachte van het bestrijden der gevolgen van de „jeugd”-werkloosheid niet uitgebreid dient te worden tot: het bestrijden der gevolgen van werkloosheid.)

VII. De indeling der cursisten naar de beroepen:

Beroepen.	Totaal.	Ongeorg.	Mod.	R.K.	P.C.	Neutr.	Synd.	Onb.
Bouwvakken	69	18	31	10	4	2	4	—
Metaalnijverheid	104	44	36	13	9	1	1	—
Hand. en Kant. Bed.	124	86	15	8	5	10	—	—
Fabrieksarb.	25	11	6	3	3	—	2	—
Transportarb.	46	26	14	2	2	—	2	—
Hotel-Café-Beidr.	32	4	4	7	—	17	—	—
Typografen	44	8	10	7	5	14	—	—
Sigarenmakers	23	1	15	1	3	1	2	—
Technici	55	31	10	3	3	6	3	—
Meubelm.-Stoff.	13	4	2	2	5	—	—	—
Diversen	52	33	7	8	2	2	—	—
Onbekend	28	—	—	—	—	—	—	28
Zonder beroep	22	—	—	—	—	—	—	—
Totaal	637	288	150	64	41	52	14	28

(Opvallend is in VI de grote toevloed van jeugdige werklozen in de groep van ongeorganiseerden, terwijl in VII het grote aantal ongeorganiseerde Handels- en Kantoorbedienden en Technici de aandacht vraagt.)

De ontwikkeling der cursisten liep wel zeer uiteen. Naast cursisten, die alleen lager onderwijs hadden genoten, waren er cursisten met kweekschool-opleiding, eindexamen H.B.S. m. 3 j. c., H.B.S. m. 5 j. c., M.T.S.-ers en bezitters van nijverheids-acten. Het volgende staatje geeft er een beeld van:

VIII Genoten onderwijs:	Aantal:
L.O.	403
U.L.O.	18
L.O. + Ambachtsschool	42
L.O. + Handelsonderwijs	18
L.O. + ander onderwijs	25
M.U.L.O.	76
M.T.S.	4
H.B.S. m. 3 j. c.	17
H.B.S. m. 5 j. c.	8
Onbekend	26
	637

De Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande,

door GR. G. SMIT, Inspectrice Nijverheidsonderwijs.

Op 15 April 1934 hield ik een lezing voor de Nederlandse Bond van Volkshuizen, waarvan het verslag Juni 1934 in dit tijdschrift werd opgenomen.

Ik schetste daarbij een vorm van samenwerking tussen verschillende instanties welke zich bezig houden met ontwikkeling op het platteland, welke mij als een ideaal voor ogen stond, maar waarvan ik mij zelfs in mijn grootste enthousiasme toch niet voorstelde dat de verwezenlijking al spoedig op komst was. Het is daarom wel een grote vreugde voor mij U te kunnen tonen, hoe door de omstandigheden thans een groot stuk van dit werk gereed is gekomen in een vorm, die mijn stoutste verwachtingen overtreft.

Het landbouwhuishoudonderwijs is geleidelijk op het gehele platte-

land doorgedrongen en het is daar een goede bekende. De scholen en cursussen bereiken een groot gedeelte van de bevolking en oefenen ongetwijfeld op het gezinsleven een belangrijke invloed uit.

Intussen, zoals met alle voortgezet onderwijs, zijn er nog altijd grote groepen van vrouwen, welke van dit onderwijs zijn verstoken omdat de cursussen nog te veel tijd en financiële opofferingen vragen. Het zijn vooral de vrouwen van landarbeiders, kleine boeren, vissers enz. welke nog niet bereikt worden. Wij kunnen niet zeggen, dat deze groepen het onderwijs minder nodig hebben. Integendeel, het is van het grootste belang, dat juist deze vrouwen leren met weinig geld en primitieve hulpmiddelen de huishouding zo te besturen, dat de gezinsleden daarin lichamelijk en geestelijk op de beste wijze tot ontwikkeling kunnen komen. De vraag was echter hoe haar te bereiken. De crisis heeft dit vraagstuk urgent gemaakt.

Om deze redenen zijn in de tweede helft van 1934 over het gehele land provinciale commissies tot stand gebracht, waarin vertegenwoordigd zijn de verschillende organisaties, welke reeds het onderwijs verzorgen, landbouworganisaties, vrouwenverenigingen enz. Er is naar gestreefd zoveel mogelijk alle groepen en richtingen hierin te vertegenwoordigen en het is dan ook de bedoeling, dat het onderwijs wordt gegeven met volkomen erkenning van de richting van de bevolking, zodat geen enkele groep principiële bezwaren behoeft te hebben om hieraan mede te werken. Deze commissies dienen objectief te beoordelen, welke plaatsen de meeste behoefte hebben aan het onderwijs. Het is daarom een verblijdend feit, dat het voorzitterschap in de regel berust bij een vertegenwoordiger van het provinciaal bestuur, welke de provincie in haar geheel overziet en leiding weet te geven aan de verschillende verlangens.

De samenwerking in de commissies is buitengewoon goed. Men steunt het werk financieel en moreel, zonder te vragen of het eigen groepsbelang hiermee wordt gediend; het is dan ook geen ongewoon verschijnsel, dat een R.K. vereniging helpt aan de totstandkoming van een neutrale cursus of omgekeerd en dat de commissaris van de Koningin met een arbeidersvrouw overlegt of men met een kook- of met een naaicursus zal beginnen!

Wanneer deze provinciale commissies voor de totstandkoming van elke cursus de gewone weg van de Nijverheidsonderwijswet hadden moeten volgen, zou het werk nimmer tot zulk een omvang zijn uitgegroeid. Met medewerking van Mr. H. P. Marchant, toen minister van onderwijs, welke de grote betekenis van dit werk inzag, is daarom de „Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande” tot

stand gebracht door de drie Centrale landbouworganisaties en de landelijke verenigingen Het Groene Kruis en Het Wit-Gele Kruis. Professor van Poelje is als voorzitter aangewezen en het secretariaat berust bij Mr. H. J. Tap, Referendaris op het departement van Onderwijs.

In mijn functie van inspectrice N.O. woon ik als adviserend lid de vergaderingen bij en regel ik met de provinciale commissies het onderwijs.

Voorlopig wordt gewerkt volgens het volgende schema:

1. *Koken* ($6 \times 2\frac{1}{2}$ uur); voorwerklessen.

Samenstelling en bereiding van vijf verschillende zomerdagrantsoenen, waarvoor de grondstoffen uit eigen bedrijf betrokken kunnen worden.

Inmaakmethoden met eenvoudige hulpmiddelen.

Bij de bespreking de aandacht vestigen op de noodzakelijkheid van afwisseling in de voeding, zindelijkheid bij de bereiding en de maaltijden.

2. *Koken* ($6 \times 2\frac{1}{2}$ uur); voorwerklessen.

Samenstelling en bereiding van vijf verschillende winterdagrantsoenen, waarvoor de grondstoffen uit eigen bedrijf betrokken kunnen worden.

Verwerking van de slacht met eenvoudige hulpmiddelen.

Bewoning van het huis in de winter, verwarming, verlichting, ventilatie.

3. *Koken* ($6 \times 2\frac{1}{2}$ uur); voorwerklessen.

Samenstelling en bereiding van vijf verschillende dagrantsoenen voor een zieke of herstellende, die geen dieet heeft, doch met zorg gevoed moet worden (met grondstoffen uit eigen bedrijf).

Bij de bespreking enige wenken geven over de verdere verzorging van een zieke.

4. *Tuinbouw* (6×2 uur).

Aanleg en onderhoud van een eenvoudige groentetuin bij het huis, welke voldoende groente oplevert voor zomer en winter.

5. *Naaïen en wassen* ($6 \times 2\frac{1}{2}$ uur).

Het vervaardigen uit oud goed van onderkleding voor kinderen.

Het breien van een babyhemdje, luierbroekje, kinderkousjes.

Het wassen en strijken van de meegebrachte kledingstukken.

6. *Naaïen en wassen* ($6 \times 2\frac{1}{2}$ uur).

Het vervaardigen uit gedragen kleding van bovenkleding voor kinderen. Het breien van das, muts, handschoenen.

Het wassen en strijken der meegebrachte kledingstukken.

Het ligt in de bedoeling, dat de vrouwen zoveel mogelijk alle zes serie's van zes lessen kunnen ontvangen. Wij kunnen deze vrouwen echter niet voor meer dan zes lessen tegelijk verbinden, daar zij dikwijls thuis zeer veel bezigheden hebben.

Hoe komt nu een cursus tot stand?

De provinciale commissie maakt uit welke plaats het meest voor het onderwijs in aanmerking komt en verzoekt dan een van hare leden, dikwijls de burgemeester ter plaatse, om een plaatselijke commissie in het leven te roepen, waarin zoveel mogelijk de vrouwen zelf zitting hebben. Daar de subsidie uitsluitend bestemd is voor salariëring van de leerkrachten, dienen de overige kosten door daarvoor in aanmerking komende organisaties gedragen te worden. Meestal is het mogelijk, dat door de gemeente een lokaal met verlichting en verwarming wordt beschikbaar gesteld. De inventaris voor de kooklessen wordt plaatselijk bij elkaar gebracht. Daar bij deze lessen niet zelf gewerkt wordt, doch de lerares demonstreert, is hiervoor slechts een kleine inventaris nodig. Het is van belang, dat dezelfde kooktoestellen en hetzelfde gereedschap wordt gebruikt, dat de vrouwen thuis bezitten. De stichting „Hulp na Onderzoek" in Amsterdam heeft tot onze grote blijdschap aan de Stichting f'2000.— verstrekt voor het aanschaffen van naaimachines. Door de medewerking van de firma Pfaff zijn wij in staat hiervoor 60 machines aan te schaffen, zodat voor de naailessen, een, zij het ook kleine, inventaris aanwezig is.

De materialen voor de kooklessen dienen door de vrouwen zelf bijeen te worden gebracht of te worden betaald. Deze kleine bijdrage werkt trouwens gunstig om het verloop op de cursus tegen te gaan en de kosten behoeven niet hoog te zijn, daar de crisisbureau's gratis spek, bonen, blikvlees enz. beschikbaar hebben gesteld.

Een post, welke nog door de provinciale commissie's betaald moet worden, is de reiskosten van de lerares. De leraressen krijgen een zeer moeilijke taak en wanneer wij willen, dat zij die behoorlijk vervullen, spreekt het vanzelf, dat haar een behoorlijke betaling moet worden gegeven. Het gaat daarom niet aan deze kosten op haar te verhalen. In enkele provincie's is daarom provinciaal subsidie verleend voor de reiskosten.

En hoe gaat het nu met het werk in de praktijk? Op 11 Februari van dit jaar is de Stichting tot stand gekomen, daarna kon men met het subsidiëren van de cursussen beginnen. Ruim vier maanden nadien, zijn reeds 70 cursussen tot stand gekomen, met gemiddeld 25 deelnemers per cursus.

De vrouwen komen toegestroomd en onze enige zorg was, dat wij

door het beperkte bedrag aan subsidie zovelen moeten afwijzen. Gelukkig kan door steun van het prophylaxe fonds in 1935 het werk echter voortgang hebben.

En de belangstelling van de vrouwen? Deze is gewoonlijk buitengewoon groot. Wanneer er geen paal en perk aan wordt gesteld, neemt ieder de volgende les ook nog haar buurvrouw of een familielid mee. Of wij werkelijk op de duur enige verbetering in de huishoudingen zullen kunnen constateren, moeten we afwachten. De grote aandacht waarmee de lessen worden gevolgd, maakt dit wel waarschijnlijk. Maar zeker is, dat het in het zware, moeilijke leven van deze vrouwen reeds veel betekent, dat zij even uit de dagelijkse sleur worden gehaald en dat er iemand is, die probeert haar zorgen te delen en te verlichten.

Vrouweninternaten te Bentveld,

door DORA DE JONG.

Om te doen begrijpen wat doel en inhoud is van 't internaatswerk, dat in 1932 in Bentveld begon en dat steeds groeiend is, dank zij de steun uit een wijde kring ontvangen, zal het nodig zijn te spreken, niet alleen over de organisatie die dit werk leidt, maar ook over de grond, waaruit dit werk ontstond en gevoed wordt.

Dit werk van de Arbeiders-Gemeenschap der Woodbrookers ontstond niet toevallig. Het is noodzakelijk geworden door de economische omstandigheden, het is ontstaan uit de innerlijke noodzaak, die de Arbeiders-Gemeenschap krachtens haar wezen hiertoe drong. Een wezen, zoal niet volkomen bepaald, dan toch zeer sterk beïnvloed door de beide organisaties, die tot haar ontstaan leidden.

Bedoeld worden het Genootschap der Vrienden, de Quakers, en de Vereniging Woodbrookers in Holland. De grote gedachte, het leidend beginsel, die daar geldend zijn, werken dóór, ook in het Bentveldse internaatswerk.

Wie iets weet van 't werk der Arb.-Gem., kent ook wel de plaatsnaam Barchem en weet, dat dáár het centrum is van de Woodbrookers. Een naam, die verwijst naar een andere plaats, n.l. Woodbrooke, een plaats in Engeland, een studieoord der Quakers, waar mensen van verschillende nationaliteit en van verschillende godsdienstige overtuiging elkaar vinden. Allen gedreven door de ernstige wil, God te dienen, allen overtuigd dat vele wegen tot dat doel leiden kunnen.

Een studieoord, waar men cursussen volgen kan, maar waar men zich ook tot zelfstudie kan bepalen. Waar de bezoekers in één groot gezinsverband worden opgenomen. Natuurlijk bepaalt daar de Quakergeest de onderlinge omgang, een geest van vrije vroomheid en vrome vrijheid, waarin mensen van verschillende aard, verschillende aanleg, verschillende ontwikkeling en verschillende geestesrijpheid toch allen volkomen tot hun recht kunnen komen, waarin ieder wordt erkend als een waardevol deel van het grotere geheel.

De Quakergeest, die leidt tot het dienen van God, maar dit doel niet anders kan bereiken, dan door dienst, ook aan mensen.

Ook Hollanders bezochten Woodbrooke. Zij leerden door de dagelijkse stille Quakerdienst de grote beteekenis kennen der stilte, waarin de mens tot zich zelf komt en hierdoor iets leert verstaan van gewijde overgave. Zij werden er ontroerd en leerden de les „doorgeven wat wordt ontvangen aan geestelijke rijkdom“. Zij hebben doorgegeven. In de Vereniging Woodbrookers in Holland hebben zij uitgedragen de levensrijkdom en levensblijheid, in Woodbrooke ontvangen. Zij kozen hiervoor de cursusvorm en in 1910 werd de eerste cursus gehouden, waarin door lezingen, door persoonlijke omgang, maar vooral in de wijdingstonen de deelnemers werden verrijkt en verdiept. Van nu aan werden geregeld cursussen gegeven, vanaf 1913 te Barchem op eigen terrein, in de eigen lezingzaal. Cursussen, bezocht door mensen van rechts en van links, die zich verenigden, elk op de eigen motieven, maar allen gedreven door „een oprecht verlangen naar God“. Tot de links-georiënteerden behoorden ook socialisten. Mensen, die op de cursussen zeker zochten verdieping en verzuivering van 't eigen leven, maar in wier hart was ingebrand, dat hun oprecht verlangen naar God voor hen o.m. betekende: werken aan de omvorming der maatschappij, werken voor het socialisme.

Afzonderlijk georganiseerd in de Arb. Gem. der Woodbrookers, een werkverband der Vereniging, organiseren zij sinds 1920 cursussen en leergangen te Barchem, sinds 1931, toen de Arb. Gem. een eigen centrum te Bentveld stichtte, óók daar. Zij volbrengt haar werk „de arbeidersbeweging dienen in religieuze geest“, als deel der Vereniging en is tegelijkertijd een zelfstandige religieus-socialistische organisatie.

Nauw contact houdend met de moderne arbeidersbeweging, door dat velen die leiding geven, ook in de sociaal-democratische beweging op vooruitgeschoven posten staan, worden de noden dier beweging sterk meebeleefd.

De arbeidersbeweging dienen in religieuze geest, betekent niet,

enkel door lezingen, door cursussen verheldering van inzicht te brengen over belangrijke vraagstukken. De taak is niet voldoende volbracht, als getracht wordt de religieuze gevoels- en gedachtewereld nader tot de moderne arbeidersbeweging te brengen. De opdracht eist ook, te trachten een sterk socialisme in deze ontredde wereld tot werkelijkheid te maken.

Men behoefde niet ver te zien om een nieuwe taak te vinden.

Als gevolg der economische ontreddeering ontstonden de grote massa's werklozen. Mensen, uitgeschakeld uit 't arbeidsproces, die de nood der tijden ondergingen in diepe verslagenheid. Niet alleen omdat werkloos zijn betekent minder kleding, minder voeding, maar omdat werkloos zijn betekent, overbodig zijn, afgezonderd zijn van hen, die door arbeid van hoofd en hand, hun eervolle plaats in 't maatschappelijk leven innemen. Werkloosheid betekent gedoemd zijn tot lediggang. Werkloosheid betekent stoffelijke maar ook geestelijke nood, niet alleen voor den man zelf, maar ook voor de vrouw van den werklooze. Zij staan tegenover een maatschappelijk noodlot, buiten eigen schuld. Zij voelen zich verzinken in grauwe ellende. Zij snakken naar een oor, dat naar hen luisteren wil, zij snakken naar een hand, die de hunne vat en die hen omhoog trekt uit de moedeloosheid waartoe zij vervallen zijn.

Gezien de levenstaak der Arb. Gem. „de arbeidersbeweging dienen in religieuze zin,” is het wel vanzelfsprekend, dat gezocht werd naar middelen, het grote arbeidersleed te verzachten, zij het dan voor een klein deel. Besloten werd tot 't organiseren van internaten voor werkloze mannen en voor vrouwen van werklozen. Want al hebben de laatsten niet te klagen over gebrek aan werk, al is er door de geringe gezinsinkomsten zelfs méér werk voor de huisvrouw ontstaan, het leed is voor hen niet minder zwaar te dragen, de zorgen knagen ook aan hun leven.

Telkens worden ruim vijftig vrouwen uitgenodigd een week in Bentveld te komen. Telkens worden ruim vijftig vrouwen en moeders uit hun zorgenbestaan uitgetild, en zijn zij een week vrij van werk, vrij van zorg. Wonen zij in het ruime tehuis in de duinen, genieten van de rust en de natuur. Maar minstens evenveel genieten zij van de wijze waarop de Arb. Gem. hun de rust geeft. Want rust betekent niet ledigheid. Rust betekent, dat de aandacht wordt gevangen voor een onderwerp, waaraan men zo niet toekomt in het dagelijks leven. Rust betekent, dat belangstelling wordt gewekt, belangstelling wordt verdiept, voor veel, wat in 't zorgenbestaan dreigde te verzinken, rust betekent ook een tot zichzelf komen.

Hoe 't internaatsleven der vrouwen is?

In een paar uur tijds komen op de dag van aankomst van her en der, uit steden en van 't platteland de vrouwen bijeen; enkelen kennen elkaar, de meesten zijn vreemden. 't Is telkens weer verwonderlijk, hoe gauw men elkaar vindt. Een kopje thee, een wandeling, een maaltijd, en als dan 's avonds in de lezingzaal de leidster vertelt van de geestelijke achtergrond van de Arb. Gem. en van de bedoeling van het internaatswerk, weten de vrouwen zich gebonden tot één geheel, heeft ieder zich ingeschakeld in 't grote gezin, dat gevormd werd.

Elke morgen na 't ontbijt wordt gezamenlijk het huishouden verzorgd en 't eten schoongemaakt. Ieder wordt in 't werk ingeschakeld. Vijftig vrouwen kunnen veel verzetten in een uur tijd.

Als dan de bel luidt voor de wijdingstonen (want natuurlijk wordt hiermee de dag begonnen), is ieder ruim klaar. De stille dienst, waarvan de waarde en betekenis van de Quakers werd geleerd door de Hollandse Woodbrookers, staat aan 't begin van elke Woodbrookersdag. Voor velen een nieuwe ervaring. Stil zijn, naar je zelf luisteren, en dan ervaren, dat de stilte zoo weldadig is, dat hierin een kracht ligt, die de dag „goed" kan maken.

Elke dag worden twee lezingen gegeven als regel; des morgens en 's avonds. Natuurlijk ingesteld op de belangstelling die vooral de vrouwen en moeders hebben.

Opvoedingsvraagstukken worden steeds aan de orde gesteld, over kinderhygiëne wordt vaak gesproken. Een lezing als „Feesten" brengt de moeders veel, wat thuis kan worden toegepast. „De waarde van 't gezinsleven" is voor ieder van betekenis. Maar de belangstelling strekt zich ook uit tot buiten het gezin. Lezingen als „De ontwikkelingsgeschiedenis der vrouw", „Persoonlijkheid", „Democratie en Dictatuur" hebben de volle aandacht. Vaak wordt een groot mens centraal gesteld. Zo werd gesproken o.a. over Tolsloi, Rosa Luxemburg, Ernst Toller, Louise Michel, Ghandi, Albert Schweitzer. Gewoonlijk wordt in elk internaat begrip van liefde tot de natuur bevorderd. Niet enkel door wandelen in bosch en langs zee, maar ook lezingen als „De grootheid van het heelal", „Het leven in de Noordzee" dienen hiertoe. Onze dichters worden niet vergeten. Enkele keeren is in een internaat gesproken over, gedeclameerd uit „De Moeder" en „Der vrouwen weg" (van H. Roland Holst). Of wel van verschillende Nederlandse dichters worden verzen gezegd. De laatste avond wordt gezorgd voor goede kunst. Soms is er zang, soms vioolmuziek, of wel een lezing over „Muziek" geeft zang en muziek bovendien. Een lezing aan 't eind der week bedoelt duidelijk te

maken, wat religie is, en heeft menigeen, die verdwaald was in onkunde of wanbegrip, de weg gewezen.

Na 't middagmaal, als na een uur rust allen als 't ware voor de tweede keer de dag beginnen, wordt een grote wandeling gemaakt, en voor 't naar bed gaan staan de vrouwen soms allen te zamen, soms in kleine groepjes op 't Kopje en zien uit naar de lichten, die mensen ontsteken in hun huizen, naar de lichten die de schepen de weg wijzen naar veilige haven, naar de lichten, die aan den hemel stralen en een diepe stilte of een lied weerklinkt dan wat er omgaat in de harten van hen, voor wie nood en zorg dagelijkse gasten zijn en die toch hunkeren naar 's levens schoonheid en 's levens diepte.

Zó leven de internaatsbezoekers in Bentveld. In de sfeer van de Arb. Gem., maar vrij en blij. Genietend als kinderen van een spelletje of van pootjesbaden, toch ook vaak ontroerd door de schoonheid en grootheid van zee en sterrenhemel. Versterkt in het besef van de menselijke saamhorigheid, verrijkt aan innerlijk bezit. Na internaatsbezoek schreef een der deelnemers:

„Wij hebben het moeilijk gehad wat ons zelf betrof, maar ook ondervonden, dat wij een diepere geestelijke levenshouding hebben aan te nemen. De meesten van ons waren sociaal-democraat, maar dat mogen wij dan wel zeggen, dat wij in Bentveld iets vonden, dat wij te veel missen. Want zonder religie voel ik toch wel, kan het socialisme nooit verwezenlijkt worden.

Wij hebben te Bentveld genoten, het leek of we niet een week maar wel veel langer daar waren. Wij hebben van de bossen genoten en van de zee, van leerzame lezingen, mooie muziek, declamatie. De sfeer van kameraadschap was daar zo heerlijk, en ik hoop dat nog veel vrouwen van onze partij en daarbuiten met de Woodbrookers kennis zullen maken.

De vrouwen van het internaat zullen wat zij ontvingen overdragen aan anderen. Want de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers geeft het geestelijk voedsel waar de mens innerlijk naar verlangt.”

Zo wordt de les ontvangen en geleerd door de internaatsbezoekers, de les, die de Woodbrookers van de Quakers leerden „dóórgeven wat ontvangen werd aan geestelijk bezit”.

De internaten willen versterking van levenskracht en levenslust geven aan die duizenden, die getroffen door de ramp der werkloosheid, dreigen te verzinken in geestesdofheid. Zij behoren in deze sombere tijd tot de warmtebronnen, vanwaar licht en warmte uitstraalt in de levens van duizenden bekommerden.

Hiermee is niet in strijd de uitspraak, dat zij, die dit werk leiden,

ruim zoveel ontvangen, als zij trachten te geven. Daar wordt een vastberadenheid openbaar, een aanvaarden van 't harde levenslot, vaak beschamend voor hen die een milder lot trof.

Nog duurt de werkloosheid voort.

Moge de Arbeiders-Gemeenschap door veler steun in de gelegenheid blijven het internaatwerk voort te zetten. Het versterkt de geestkracht van ons volk.

Feiten en Pogingen.

Vacatiecursus te Emmen

van Woensdag 28 Augustus t.m. Maandag 2 September 1935.

Bedoeling van deze cursus is het inzicht in de speciale omstandigheden en behoeften van het platteland te verdiepen. Hoewel georganiseerd door het hoofdbestuur van de vereniging K. en O. staat de cursus open voor alle andere groepen van belangstellenden, maatschappelijke werkers, landbouwhuishoudleressen, predikantsvrouwen etc., wier werk van invloed kan zijn op de culturele en sociale ontwikkeling van het platteland.

Programma:

Woensdag 28 Aug. 2—2.30 uur: Aankomst van de deelnemers.

4 uur: Economisch en sociaal leven ten plattelande, door den heer H. D. Louwes te Ulrum.

6.30 uur: Vervolg van de lezing van den heer Louwes.

Donderdag 29 Aug. 9.30 uur: De plattelandswoning, door den heer J. Jans, architect te Almelo.

2 uur: Psychologie van de plattelandse jeugd, door Prof. R. Casimir te Den Haag.

8 uur: Vervolg van de lezing van Prof. Casimir.

Vrijdag 30 Aug. 9.30 uur: Vervolg van de lezing van Prof. Casimir.

3.30 uur: Ontwikkeling en karakter van het Landbouwhuishoudonderwijs, door mej. Gr. G. Smit, inspectrice Landbouwhuishoudonderwijs te Den Haag.

7 uur: Het onderwijs in K. en O. ten plattelande, onderlinge bespreking door de leraressen K. en O.

Zaterdag 31 Aug. 10 uur: Hygiëne ten plattelande, door dr. J. H. Tuntler, inspecteur der volksgezondheid te Groningen.

3 uur: Boerinnenbonden, door mevr. A. C. Wiersma-Risselade te Leeuwarden (gevr.)

7 uur: Het maatschappelijk werk der Centrale Vereniging voor de opbouw van Drenthe, door een der functionarissen.

Hygiënische Poppenkast, door mej. J. Eggink, schoolarts, Emmen.

Zondag 1 Sept. 's ochtends: Vrij, gelegenheid tot kerkgang.

's Middags: Excursie door het Drentse land.

8 uur: Het godsdienstig leven ten plattelande, door nader op te geven spreker.

Maandag 2 Sept. 10 uur: Wat doet het Groene Kruis? door den heer R. Hornstra, arts, Nijeveen.

2 uur: Algemene nabespreking, sluiting conferentie.

Conferentieprijs: Alle lezingen met volledig pension in de Jeugdberbergh f 15.— Alle lezingen zonder pension en logies f 7.50. Toegangskaarten voor afzonderlijke lezingen f 0.50.

Opgave van deelname liefst vóór 20 Juli aan mej. L. Zijlstra, Vaart z.z. 123, Assen.

Deelnemers ontvangen t.z.t. nog enkele praktische mededelingen over reisgelegenheid, plaats van samenkomsten.

Men wende zich tot mej. L. Zijlstra, Vaart z.z. 123, Assen.

Boekaankondiging.

Le self-government à l'école. Bureau International d'Education. Genève, 1934.

II Het Bureau International d'Education, hetwelk door middel van de verschillende pedagogiek de ontwikkeling van onderwijs en opvoeding tracht te bevorderen, heeft een studie over „zelfbestuur op school” in 't licht gegeven.

Het Bureau zendt uitvoerige vragenlijsten rond aan die personen en instellingen, welke ervaringen met „zelfbestuur op school” hadden opgedaan. Uit vele landen in en buiten Europa zijn de antwoorden binnengekomen, terwijl voor het rapport tevens gebruik gemaakt werd van de resultaten der onderzoekingen, welke in 1932 door het Pruisisch Onderwijsministerie en door het Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht werden ingesteld. Onder de bijlagen zijn opgenomen rapporten over de ontwikkeling van „self-government” in Polen, bij de Franse „coopératives scolaires” en bij de scholen in Tjecho-Slowakije.

Uit de antwoorden blijkt, dat men over 't algemeen wel tevreden is over de resultaten bereikt met die vorm van zelfwerkzaamheid, welke men self-government noemt. Dat er echter een omzichtig gebruik van moet worden gemaakt, blijkt wel uit de ervaringen, welke men o.a. in Tjecho-Slowakije opdeed. In 1923 werd in deze jonge republiek self-government ingevoerd als symbool van de vrijheid en als de voor deze tijd meest geëigende, immers democratische schoolorganisatie. De onvoorbereide en te bruiske invoering heeft echter teleurstellingen gebracht. Veel hangt ook af van een tactvolle leiding van het onderwijzend personeel, hetwelk op de juiste tijd en op de juiste wijze moet weten in te grijpen.

De studie bevat gegevens over oor-

sprong en historie van self-government en geeft de motieven aan, welke tot de invoering geleid hebben. De invloed van sexe, leeftijd en milieu worden aan een onderzoek onderworpen, terwijl de voorkomende vormen van self-government worden besproken.

Voor de sociale opvoeding vooral schijnt self-government veel te kunnen bijdragen. In de schoolgemeenschap immers, waarin de leden actief werkzaam behoren te zijn, kan zich hun organisatievermogen ontwikkelen en moeten zij zelfstandig leren oordelen. Hulpvaardigheid voor medeleerlingen, zich aanpassen en zich onderwerpen aan een meerderheid, begrip van (school) wetgeving en arbitrage, het zijn andere eigenschappen, waarmee leerling, school en maatschappij gebaat zijn. v. d. M.

Over onderwijs voor zorgenkinderen.

Uitgave van de Ver. van Onderwijzers en Artsen, werkzaam bij het Buitengewoon Onderwijs.

Meerdere malen is reeds overtuigend aangetoond, dat van het aantal kinderen, in aanmerking komend voor buitengewoon onderwijs, slechts een fractie dit onderwijs volgt. Voor een groot deel moet dit worden toegeschreven aan onbekendheid van ouders en onderwijzers met het karakter van deze tak van onderwijs. Een zeer goed werk deed daarom de Vereniging van Onderwijzers en Artsen, werkzaam bij het Buitengewoon Onderwijs, met de uitgave van bovengenoemd propagandageschriftje, waarin de heer G. J. van der Ploeg op bevattelijke wijze aard en nut van het buitengewoon onderwijs uiteenzet. Moge het bijdragen tot uitbreiding van dit onderwijs, dat reeds zo rijke zegen afwierp, maar nog zoveel meer zou kunnen en moeten doen.

v. d. M.

INHOUD VAN AFLEVERING 10.

	Bladz.
Jeugdwerkloosheid, door Willy Kuin—Hartorff	301
Ontwikkelingswerk voor Werklozen te Utrecht	310
De Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande, door Gr. G. Smit	322
Vrouweninternaten te Bentveld, door Dora de Jong	326
Feiten en Pogingen.	
Vacantiecursus te Emmen	331
Boekaankondiging, door v. d. M.	332

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

Vraag aparte catalogus

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

16° JAARGANG.

AUG.-SEPT. 1935

Nº. 11-12.

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING
ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, A. H. GERHARD,
Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS, Dr. Ph. J. IDENBURG,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ.TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
HOOFDKANTOOR: AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Volkstoneel in Limburg

door MATH. KEMP.

Voor we het een en ander vertellen omtrent volkstoneel in Limburg, tot heter begrip van hetgeen volgen gaat een enkel woord over Limburg zelf.

De Nederlandse provincie Limburg schijnt op weg om een zekere culturele eenheid te vormen, doch is dit vroeger eigenlijk niet geweest. Deze provincie ontstond door splitsing van de veel grotere provincie Limburg welke deel uitmaakte van de onder Willem I verenigde Nederlanden. Men had aan deze provincie die naam gegeven om de herinnering aan het oude hertogdom te bewaren. Direct hadden de betreffende landstroken met het oude, overwegend Waalse hertogdom weinig te maken gehad. Alleen de omgeving van Slenaken in ons Zuid-Limburg heeft ertoe behoord. Wel hadden de hertogen van Limburg, door familiërelatie of ambten, invloed op de lotgevallen van Valkenburg, Sittard en andere plaatsen en dit zal wel een der reden zijn geweest waarom men, minder juist, steden en dorpen in de landen van het Overmaze Limburgs is gaan noemen.

Het grootste gedeelte van de tot 1839 bestaan hebbende grotere provincie Limburg heeft dus nimmer tot het oude hertogdom behoord. Het land benoorden Roermond was Gelders; de Limburgse Kempen behoorden tot het land van Loon, Maastricht was twee-herig: Luiks en Brabants, ten Westen van Roermond had men nog het stift Thorn, het graafschap Horne, terwijl verder over heel deze, later Limburgse gewesten nog allerlei min of meer onafhankelijke staatjes verspreid lagen.

Een eigenlijke residentie ontbrak. In de vroege middeleeuwen hebben de Merovingische koningen te Maastricht wel geresideerd, doch een blijvend centraal punt van gezag ontstond in deze Maaslanden niet. Uit oogpunt van kunst en cultuur, was de streek, begrensd door de steden Maastricht, Venlo en St. Truiden intussen zeer belangwekkend. Hier leefde immers Henric van Veldeke, met wie de Nederlandse literatuur aanvangt; te Maastricht bloeide een schildersschool door Wolfram van Eschenbach met hogen roem bezongen. Niet minder vermaard waren de bouwers en beeldhouwers van het oude Tricht en de groote Vlaamse primitieven, Hubert en Jan van Eyck, werden in deze contreien geboren.

Deze Maasgouwen zijn wel de oudste cultuurgebieden der Nederlanden geweest, al werden ze dan ook decentraal, uit residenties gelegen buiten de tegenwoordige landsgrenzen, bestuurd.

Hadden de bevolkingen uit elkaar lopende nationaliteiten, de taal

die gesproken werd in Opper-Gelder verschilde weinig van die in het Loonse en in het land van Valkenburg. Was de hoftaal Frans of Duits, de poorters en boeren uitten zich in het Nederlands, Nederduits of Diets, gelijk men het wil noemen.

Het is niet aan te nemen dat in een landstreek waarin beeldende kunsten en schone letteren zo vroeg en met zoveel talent beoefend werden, het volkstoneel onbekend was geweest. Men heeft dit lange tijd gemeend, zelfs in geleerde boeken geschreven, doch het blijkt niet juist.

Het vermoedelijk oudste volkstoneel heeft men te zoeken in het dorp Rutten, niet ver van Maastricht, op Belgisch gebied gelegen. Daar wordt ieder jaar, op 1 Mei, opgevoerd het spel van Sint Evermarus. Deze heilige was van afkomst een Fries, die, op een bedevaart naar het graf van Sint Servaas, omstreeks 700 door de woeste gezellen van den heidensen roofridder Hacco aldaar vermoord werd.

Volgens de traditie dateert het spel uit de tiende eeuw. Honderden jaren oud is het in ieder geval, daarvan heeft men de historische bewijzen.

Men bedient zich tegenwoordig van een herdichting door wijlen pastoor Cuppens. Veel inzicht omtrent de oude teksten schenkt ons deze niet meer, wel staat vast dat Cuppens de lied-vorm handhaafde. Dit laat vermoeden dat het wellicht vroeg-middeleeuws spel niet ontstond uit de liturgie, doch uit meer epische gezangen, als b.v. de Nibelungen. In dit verband willen we even eraan herinneren, dat onlangs een Belgisch geleerde heeft gemeend den woesten Hacco van ons spel te mogen identificeeren met den geweldenaar Hagen, moordenaar van Siegfried.

* Er is nog iets anders dat recht geeft te veronderstellen dat we met een vroeg-middeleeuws werk te doen hebben. In het kort wordt ons hierin verhaalt de geschiedenis van Sint Servaas, en de eenvoudige, onopgesmukte redactie daarvan herinnert aan de sobere levensbeschrijving van Gregorius van Tours, doch contrasteert zeer sterk met de van wonderheden overwoekerde legende van Sint Servaas door Henric van Veldeke (1170) en latere hagiografen.

Wat ook de ouderdom van het Spel van St. Evermarus wezen mag, we zien op 1 Mei in het dorpje Rutten bij Tongeren en Maastricht het volkstoneel op zijn merkwaardigst. Uit kerkelijke corporaties, deelnemende aan de processie, ontstaat het ensemble dat de opvoering, in de openlucht, geeft. Tientallen dorpsmensen werken eraan mede. Wonderlijke renpartijen van een groep bonte ruiters behoren

ertoe en tenslotte is heel de landelijke omgeving speelterrein. Vooral aan het slot worden humor en tragiek wel erg door elkander gemengd!

De Limburgse schrijver Jan Stormen, die een bijzondere studie maakte van Henric van Veldeke en zijn tijd, verhaalt dat in de 11e eeuw te Bilsen nabij Maastricht, doch ook weer op Belgisch gebied, een soort Kerstspel werd opgevoerd. Dat in het Nederlandse gedeelte van het bisdom Luik het kerkelijk toneel ook iets beteekend moet hebben, mag men afleiden uit kerkelijke maatregelen tot het tegengaan van misbruiken. In de dertiende eeuw nam het Luikse concilie besluiten in deze zin. Omtrent de veertiende eeuw vinden wij de opvoering van een Paasspel te Maastricht vermeld en bij de aanvang der vijftiende vertoningen van mirakelspelen te Venlo.

De bewering, dat de tegenwoordige Limburgse gewesten geen Rederijkers gekend hebben, werd door bevoegde schrijvers afdoende weerlegd. In 1404 gaan die van Maastricht naar Mechelen, in 1408 worden ze uitgenodigd naar Gent en in 1438 zien we te Maastricht zelfs een landjuweel. In 1416 vertoonde men te Beek, tusschen Sittard en Maastricht gelegen, een stuk over aartsvader Abraham. Omtrent dezelfde tijd werd te Stockhem aan de overzijde der Maas, opgevoerd een spel van de Antikrist. Hagespelen zijn bekend uit Loon, Bilzen en Sint Truiden. Ons zijn nog overgeleverd de teksten van middeleeuwsse spelen uit Belgisch Hasselt en van Roermond. Aan dit laatste stuk, een mysteriespel betreffende het huwelijk van Maria, heeft wijlen Rijksarchivaris Jos Habets een afzonderlijke studie gewijd. De geleerde schrijver komt daarin tot de conclusie dat dit mysteriespel dateert uit het begin der zestiende eeuw, waarschijnlijk te Roermond is ontstaan in de Limburgse taal met Roermonds accent.

Aan de Maastrichtse Rederijkerskamers heeft de stadsarchivaris Eversen van Limburgs hoofdstad in de bekende Publications ook nog een uitvoerige studie gewijd. Wij leren hieruit, dat de Rederijkerskamers er subsidies genoten tot opluistering van processies die op H. Sacramentsdag uittrokken. Zij werkten verder mede aan andere kerkelijke plechtigheden, blijde inkomsten van vorsten en aan stedelijke feesten.

Of de Maastrichtse Rederijkers, evenals die elders, zich met de nieuwe leer hebben ingelaten? Stadsarchivaris Eversen vond geen bewijzen ervoor, al geeft het verdwijnen der Kamers tegen de aanvang der Nederlandse beroerten wel te denken. In ieder geval behoren ze vóór 1566 tot het verleden. Jaren van oorlogsgruwelen breken aan voor de machtige vesting aan de Maas.

Omtrent volkstoneel in de 17e en 18e eeuw vernemen we niet

veel meer. Wel is bekend, dat in het college van de Jezuïeten te Maastricht in die tijd met Vastenavond door de studenten treur- en blijspelen opgevoerd werden. De traditie om met Carnaval toneelspelen te geven zien we, tot in onze dagen, voortgezet in de z.g. patronaten.

Voor we onze aandacht geheel concentreren op hetgeen er aan volkstoneel tegenwoordig geboden wordt, nog een enkel woord over een spel of eer een vertoning van middeleeuwse origine. Bedoeld wordt het drakenfeest te Beesel ¹⁾).

In September 1926 hebben we, gezien datgene waarvan „dat Liedeke van den Giffighen Draecke tot Bieslo aen die Maese” zingt. Aan de rivier speelde zich toen, op een glorieuze zonnedag, het eerste bedrijf af. In een bosje aan de oever zat het monster, zijn prooi verbeidende, verdoken. Een enorme, bladgroene roofvogel leek het wel, met angel-spitsige staart en een schrikwekkend kopje, uit welks muiltje een rode tong bengelde. Vlerken had het gedrocht ook, scherpgepunte!

Op een gegeven moment kwam de koningsdochter, vergezeld van vier hofdames, langs de Maasoever aanwandelen. Ze nam afscheid van haar gezellinnen, want het lot had haar aangewezen om als drakenvoedsel te dienen.

Want men moest hem dagelijks schikken
Eenen mensch om op-te-slikken,
En dat duyrd' al soo langh
Dat een ieder een was bangh.

Er bestaat evenwel ook een drakendooder: Sint Joris. Diens ordonnans komt in de buurt en men vertelt hem het schrikkelijk lot dat des konings dochterkijn wacht. Hij rent naar zijn meester en spoedig:

Quam Sint Joris soet van Zeeden,
Met sijn peerd't daer aengereeden,
Sprack die schoone Juffrouw aan,
Vraeghde: wat sij daer deed staan?

Na een kort gevecht heeft Sint Joris de draak overmeesterd, hem gemaakt „als een lam soo taem.”

Een mysterieuze visser, met rosse baard, aan de Maas gezeten,

¹⁾ Wegens de crisis werd het spel in 1933 achterwege gelaten; dit jaar is het evenwel, niettegenstaande de malaise (onder invloed van het nieuwe draken-spel te Heel?) hervat.

wordt opgeroepen om het hellegebroedsel, aan een rood lint, weg te leiden naar de Beeselse markt. Daar zal echt de draak gestoken worden. Een feestelijke stoet wordt gevormd. De harmonie speelt de door Prof. Julius Röntgen geïnstrumenteerde „drakenmars” en men trekt het dorp in.

Hier moest het laatste bedrijf zich afspelen. Het beest werd achter de „drakensteen”, een enorme kei, opgesteld. Dan zagen we iets dat ook in Rutten zoo opviel: fantasia door een ruitergroep, dol geros en geren door de omgeving. Gedurende dit woest gedraaf tergt St. Joris de draak met zijn degen, daarna nog eens met geknal van een pistool, tenslotte velt hij het ondiep met zijn lans. Bloed gulpt op de drakensteen; het gedrocht is dood.

Alsoo was dees joffrouw bleven
Onbeschadicht en in 't leven,
Daerom wordt sy Catholyck
En het gansche Coninckryk.

Natuurlijk eindigde het schouwspel met een feestmaaltijd, waaraan St. Joris mede aanzat.

Zouls gezegd, in 1933 liet men deze merkwaardige, ambulante openlucht-opvoering achterwege, omdat er malaise heerste. In 1926 had men willen staken, daar er, acht maanden tevoren, hoog water was geweest in de streek. Toen konden evenwel een bekend folklorist en subsidies van genootschappen de vertoning redden.

Draakspelen en draaksteken zijn intussen geen eigenaardigheden van Beesel alleen. Ook te Swalmen en Heel, in de buurt, kende men zulke kijkspelen. Te Heel werden ze dit jaar zelfs, in een nieuwe vorm hervat, opgenomen in een speciaal voor deze plaats geschreven stuk.

Een openluchtspel te meer in Limburg. We hebben er, in de laatste vijftien jaren, heel wat meegemaakt.

Het begon met Valkenburg. Nog altijd mag het openluchttheater van Valkenburg tot een der beste in zijn soort gerekend worden. Met volkstoneel heeft het weinig te maken. De geregelde bespelingen geschieden door beroepsgezelschappen. De opvoeringen daar gegeven hebben evenwel grote invloed op het dilettanten-tooneel.

Ze gaven aanleiding tot openluchtspelen in Maastricht (Vrijthof, Slavante) Sittard, Spaubeek, Rimburch, Maasniel, Roermond, Venray, Heel en andere plaatsen. Er ontstonden, onder invloed van Valkenburg, ook gezelschappen, samengesteld uit dilettanten met een in artistiek opzicht sterker regie. We noemen als zodanig ensembles

onder leiding van de heeren Baarts en Schillings, die merkwaardige voorstellingen gaven.

In verband hiermee menen wij even de aandacht te moeten vragen voor de groots-opgezette openluchtspelen gegeven te Maastricht bij de gelegenheid van de Zevenjaarlijksche heilighdomsvaarten van 1916 en 1923 en van het eeuwfeest van Sint Servaas in 1934.

Het aantal medewerkende personen was daarbij zoo groot, dat men vanzelf een beroep op de massa had te doen. In hoofdrollen en leiding trof men wel eens een vakman aan, doch in de regel geschiedde alles door dilettanten, waartussen zich echter intellectuelen bevonden. Waren de eerste opvoeringen op het vermaarde Maastrichtse Vrijthof iets traditioneels, het openluchtspel van 1934 bleek zeer modern. Het lag niet alleen aan het stuk, dat spreekkoren vorderde, doch meer nog aan de regie, aan de mise-en-scène die, voor de provincie, nieuwe banen insloeg. Eigenaardig voor deze opvoeringen was de poging, om de aangrenzende, vroeg-middeleeuwse Sint Servaaskerk, in het geval te betrekken. Men heeft zelfs het plan gehad, spel, spelers en toeschouwers, van het meer profane Vrijthof tegen het einde van een der spelen, te doen overgaan naar het gewijde gebouw zelf. Tenslotte waagde men dit experiment toch niet.

Veel verder ging men onlangs te Broekhem bij Valkenburg, waar heel een Liturgisch spel in het nieuwe, moderne kerkgebouw gegeven werd en waar de, overigens zeer waardige en stichtende vertoning, eindigde in een der hoogste, godsdienstige mysteriën. Men is in Limburg niet Puriteinsch of Jansenistisch, men durft er zekere gemeenzaamheid met het heilige wel aan, doch deze verbinding van kerk en toneel vond menigeen toch iets wonderlijks.

Men grijpt in geestelijk en technisch opzicht wel eens te hoog. Daarin valt natuurlijk idealisme te waarderen. Het doet soms eigenaardig aan eenvoudige dorpsmensen Vondel en Calderon te horen declameren, met overtuiging en temperament te zien spelen in stukken die ver boven hun intellectueel niveau liggen. Het blijven intussen experimenten, ondernomen door hoogstwillende leiders, waagstukken zonder veel perspectief.

Tussen volk en volkstoneel dient een meer reële overeenkomst te bestaan. Al te abstracte onderwerpen worden door de massa niet goed meer begrepen en de schoonheid ener zeer literaire taal ontgaat de menigte.

Hoe merkwaardig op zichzelf ook, toch staan uitvoeringen als de bovengenoemde enigszins buiten het echte volkstoneel.

Waar moeten we dit in Limburg zoeken? Op de dorpen in de

toneelafdeelingen van muziekgezelschappen en sociale organisaties. In de steden onder de toneelclubs van patronaten, arbeidersbonden en bij eenige speciale toneelgezelschappen. In deze kringen leeft een literatuur voort, verouderd en romantisch, die niet de grote nationale en internationale moderne letterkunde weinig of niets te maken heeft. Deze literatuur (met Shakespeare voor mannenrollen) is echter niet typisch gewestelijk.

Ghéon heeft deze in Frankrijk willen vernieuwen. Hij slaagde slechts ten dele in zijn goede bedoeling; zijn beste stukken bereiken evenwel het repertoire van het beroepstoneel. Vertaald, vindt Ghéon in Limburg toch wel belangstelling; een enkele keer ziet men zijn spelen door dilettanten opgevoerd.

Het meest grootse dat het Limburgse volkstoneel te genieten gaf, zijn de Tegelse passiespelen. Deze opvoeringen, die internationaal de aandacht trokken, verdienen onze bijzondere aandacht omdat het spel der menigten er zoo treffend is. Er komen ook goede rollen in voor, creaties die weinig voor die van het wereldberoemde Oberammergau onderdoen. Wie heel het Tegelse complex overziet, moet wel tot de overtuiging komen, dat bouw en exploitatie van een zo groots geheel het vermogen van een gewone toneelvereniging verre te boven gaan. Dit is inderdaad het geval. Te Tegelen staat echter heel de bevolking achter de Passiespelen. De industriëlen van deze nijvere en welvarende plaats hebben met de middenstanders, arbeiders en boeren flink aan de spelen meegewerkt. Tienduizenden guldens zijn dit jaar erin gestoken; hier lieten de welgestelden zich niet onbetuigd. Om het geheel een vaste basis te geven, werd een stichting in het leven geroepen, beheerd door de geestelijke en wereldlijke autoriteiten der gemeente.

Belangstellenden uit heel ons land en uit het aangrenzende Duitsland en België bezoeken de Tegelse Passiespelen. Men richt zich dan tot een publiek vele groter dan het gewestelijke, wat vanzelf het bezigen der eigenlijke volkstaal, het Limburgs, uitsluit. Men speelt dus in wat men hier wel noemt „Hoog-Hollands”. Waar de tekst aansluit aan de verheven eenvoud van de Evangelieverhalen, valt daarop niets aan te merken; de toegevoegde fragmenten en reien hinderen wel eens door gekunstelde taal.

Er bestond en er bestaat in Limburg ook een toneelliteratuur in de volkstaal. Daarin ontdekt de critische lezer al spoedig veel bewerkingen en vertalingen. Er resten evenwel een aantal oorspronkelijke stukken. Zeer oud is deze literatuur nog niet. Omtrent de verhouding in taalkundig opzicht tussen de volkstaal en de taal der

in de middeleeuwen in Limburg opgevoerde spelen weten we nog niet alles.

Het Limburgs van vele streken heeft een plat-Duitse inslag, zich uitende vooral in het typische: *ich auch*. Dit schijnt niet altijd zoo geweest te zijn. Ook zou men reeds in de dagen van Henric van Veldeke, een soort „algemeen beschaafd” gebezigd hebben. Misschien stond dit niet zover van de eigenlijke volkstaal als nu.

In ieder geval moet voor den Noord-Nederlander het dialect van b.v. Kerkrade en Vaals moeilijk te verstaan zijn, niets gemakkelijker dan het Fries. Niet alleen de Noord-Nederlander zal veel in het „Villener plat” ontgaan, ook een bewoner van Gennep, Weert, ja zelfs van Maastricht, weet soms niet precies wat bepaalde uitdrukkingen in zulk dialect betekenen. Dit beperkt het terrein, zowel voor uitgaven in druk als voor publieke opvoeringen der literatuur in de volkstaal natuurlijk zeer.

De beoefening van het volkstoneel in dialect zien we, in de vorige eeuw, het sterkst te Maastricht. Wonderlijk genoeg juist in de krings der iets verfransde bourgeoisie van die stad. Deze bezigde het Nederlands weinig, doch sprak, naast het deftige Frans, wel de volkstaal. Talenten als Franquinet Sr. en Polis hebben dan ook tot de bloei der dialect-literatuur aanmerkelijk bijgedragen. Het waren intussen voornamelijk kluchten en blijspelen die ontstonden. Aan dramatiek dacht men niet, durfde men niet aan, omdat men het tragische, uitgedrukt in de volkstaal, niet au sérieux wilde nemen.

In deze kluchten en blijspelen vierde zich de spotzuchtige volksgeest natuurlijk eenigszins uit. Dit zou later, in veel sterker mate, geschieden in enkele revues, als „De Kaptein van Köpenick” en „Trijn, de Begijn”, waaraan de naam van den uitstekenden verteller in dialect, Fons Olterdissen, onafscheidelijk is verbonden. Deze revues beleefden een geweldig succes en zijn dan ook de meest typische uitingen van de Maastrichtse volksgeest geweest. Ook in andere steden der provincie ontstonden dergelijke stukken.

Het dialect durfde de ernst, het tragische nog niet aan. Ten onrechte natuurlijk, want menig levensdrama in de provincie uit zich in de gewestelijke spraak, bovendien is het Limburgs voldoende cultuurtaal gebleken. De letterkunde in goudspraak beleeft in het Zuiden thans onmiskenbaar een bloeiperiode, vermoedelijk onder invloed daarvan hebben enkele talenten het gewaagd een meer dramatische stof te behandelen. Een der beste stukken die geschreven werden is „Der brand van Bellent”, een drama uit de onveilige tijd voorafgaande aan de Franse revolutie. Het stuk heeft wellicht een wat braverige inslag

— auteur ervan is kapelaan Schleiden — doch het typeert den landelijken Limburger overigens goed en verheft de dramatische passages met succes boven het komisch-aandoende.

Van dezen schrijver lazen wij ook nog een passiespel in het dialect van Hoensbroek. Of deze zeer verheven stof zich voor behandelen in dialect leent?

Misschien zal een dialoog in een typisch dorpstaaltje de bewoners van de betreffende plaats niet lachwekkend voorkomen; of andere Limburgers evenwel ernstig blijven, wanneer ze Judas en Petrus in „plat“ hooren twisten?

Een ander, meer folkloristisch stuk, in het Kerkkraads, overtuigde ons eveneens, dat het dialect het tragische niet behoeft te schuwen. Door het opnemen van oude volksliedekens had men de locale sfeer wel sterk gemarkeerd. Het romantische der bijna uitgestorven volksgebruiken werd eveneens geaccentueerd.

Limburg heeft een bijzondere soort van romantiek, die der onderaardse groeven en grotten, die vaak in verband gebracht worden met de Bokkenrijders. Stukken omtrent deze mysterieuze bende worden nog gaarne opgevoerd. Enige daarvan zijn bewerkingen uit het Frans en Duits, wellicht zelfs van roverdrama's die met de Bokkenrijders weinig hebben uit te staan. Zulke stukken geven de dilettant echter gelegenheid om eens flink „uit te halen“, daverende monologen los te laten en de eenvoudige toeschouwer eens danig te laten griezelen.

Bovendien het probleem der Bokkenrijders — de ware schuldigen zaten op de schepenstoel, meende een kenner der Limburgse geschiedenis — is nog immer actueel in Zuid-Limburg. Nu, na ruim anderhalve eeuw, worden de lijsten der terechtgestelde leden van de bende nog steeds geheim gehouden, omdat er vermoedelijk heel wat onschuldigen tussen zijn geweest en de vrees gewettigd is, dat onbevoegden de nakomelingen der gefolterden en geëxecuteerden ermee zouden hinderen.

Zo ongeveer, voor volledigheid wordt niet ingestaan, is het gesteld met het volkstoneel in Limburg. We beperkten ons tot datgene dat gegeven wordt in de Nederlandse of de Limburgse taal. In enkele gemeenten nabij de Duitse grëns voert men ook wel Duitse stukken op, evenals vroeger weleens een enkel stuk in 't Frans te Maastricht. De nu nog voorkomende opvoeringen in het Duits verschillen in karakter weinig van die welke in Rijnland gegeven worden en veranderen het algemene beeld van het volkstoneel in Limburg niet.

Het Volkstoneel in Friesland

door S. D. DE JONG.

Bij de geschiedenis van het volkstoneel in Friesland doet zich het merkwaardige geval voor, dat terwijl er in deze provincie vóór 1600 geen spoor van iets, dat op dramatische kunst wijst, valt te ontdekken en het toneel van 1600 tot ongeveer 1800 als een plant van vreemden bodem een kwijnend bestaan voert, in de negentiende eeuw deze situatie in haar tegendeel verkeert.

Dan worden tot in de kleinste plaatsen rederijkerskamers opgericht, dan ontwikkelt zich een toneel uit door en voor het volk als nergens elders in Nederland, dan wordt er gespeeld met een toewijding, welke zou kunnen doen vermoeden, dat het toneelspelen de Friezen van oudsher in het bloed heeft gezeten.

Hoevel er in ons gewest niets bekend is van het opvoeren van Heidensche of Christelijke religieuze spelen, of om het bescheidener te zeggen van het dramatiseren van godsdienstige begrippen en geschiedenis, zijn wij er volstrekt niet zoo zeker van, dat zulks er nimmer is geweest. Wanneer men de kinderspelen en vooral de spelen, welke onder de meisjes in zwang zijn, bestudeert, dan valt hieronder op een vrij groot aantal, waarin een dramatisch element niet ontbreekt, b.v. „Maria zit te majesteit“, „Ouwe Neeltje ook vleesch koopen“, „In Holland staat een huis“ en „Anneke Tanneke tooverheks“. Nu wordt dit laatste spelletje door onze folkloristen in verband gebracht met een oud-heidensche godin aan wie men kinderen offerde. Misschien hebben de andere genoemde spelen eveneens een dergelijken oorsprong. Een spelletje als dat van Maria, die door den boozen Frederik wordt gedood en dan door alle meisjes, die meedoen, wordt begraven, wijst wel in die richting.

Een moeilijkheid in deze afleiding is wel, dat in al deze kinderspelen Nederlandsche liedjes worden gezongen — wij konden er niet één vinden met Frieschen tekst — en dit zou misschien op import van buiten Friesland wijzen. Echter, Friesche kinderen mogen zich bij hun spel graag van het Nederlandsch bedienen. In deze taal spreekt de meester tot hen en ook de dorpsnotabelen als de dominée en de de dokter gebruiken ze. Het klinkt dus deftiger dan Friesch en het deftig doen wil kinderen wel aan. Het is dus heel goed mogelijk dat dergelijke teksten later uit andere deelen des lands zijn geïmporteerd op een oogenblik, dat soortgelijke spelletjes al bestonden.

En neemt men dit laatste aan, dan rijst onwillekeurig de vraag naar den oorsprong van dit alles. Men zou kunnen meenen, dat allerlei griezelijke dingen als doodslaan, begrafenissen, het in brand

steken van het huis de verbeelding der kleinen prikkelden en dat zij spontaan hebben getracht zulke handelingen van groote menschen in hun spel tot uiting te brengen. Maar het lijkt wel wat onwaarschijnlijk, dat dit de eenige oorsprong is van het tot stand komen van zulke gecompliceerde acties als dergelijke oude kinderspelen met zang toch in den grond van de zaak zijn.

Veel meer ligt voor de hand, dat deze spelletjes zijn ontstaan als kinderlijke nabootsing van wat ouderen deden en wel van gedramatiseerde rituele handelwijzen, die reeds eeuwenlang in onbruik zijn, maar in het kinderspel nog voortleven.

Zoo kunnen deze spelletjes, een wij geven het gaarne toe, zeer vage aanwijzing vormen, dat het tooneelspelen in Friesland toch niet zoo uit de lucht is komen vallen als oppervlakkig gezien moet worden aangenomen, maar dat het in de negentiende eeuw met warmte werd ontvangen, omdat het tegemoet kwam aan een behoefte, die steeds in de volksziel heeft geleefd en waaraan in vroeger eeuwen in de heidensche en misschien later ook in de Katholieke cultus ruimschoots uiting kon worden gegeven.

Daar wij hieromtrent geen schriftelijke mededeelingen hebben, behoeft ons niet te verwonderen, gezien de onvolledige wijze, waarop wij over dezen heidenschen godsdienst onzer voorouders zijn ingelicht. En wat de middeleeuwen betreft, het is bekend, dat de geschreven bronnen uit dien tijd over zaken de volkscultuur betreffende, gewoonlijk zwijgen.

Een groote vlucht zal het geestelijk tooneel, als het althans bestaan heeft, wel nooit hebben genomen. Wij kunnen ons in deze geheel aansluiten bij wat de heer P. Sipma schrijft in zijn artikel: De oorsprong van het Friesche tooneel (Vrije Fries 1917, blz. 134 e.v.).

„Voor 1600 vinden wij geen spoor van wereldlijk of geestelijk tooneel zooals in zuidelijker streken... Het Friesche land is zeer dun bevolkt, de gemeenschap moeilijk, ook zijn de tijden meermalen vol beroering, zoodat het zeer verklaarbaar is, dat de vrijheidlievende en op zijn recht staande Fries dat recht wenscht gecodificeerd te hebben, maar tevens, dat de tijden zeer ongeschikt zijn voor letterkundig en speciaal dramatisch werk. Het is zeer wel aan te nemen, dat de geestelijkheid evenals elders in de kerk episodes uit het leven van Jezus zal hebben gedramatiseerd, maar van een ontwikkeling daarvan tot een geestelijk tooneel buiten de kerk is mij niets bekend geworden.”

Men ziet, de resultaten omtrent het tijdperk, dat met het jaar 1600 afsluit, zijn zeer mager. Tot meer dan een vage hypothese kan men

het niet brengen. En al staan ons omtrent den toestand na 1600 meerdere gegevens ten dienste, uit deze gegevens blijkt zonneklaar, dat het tooneel op Frieschen bodem niet wilde aarden. De tegenstand, welke het ondervond van den kant der Calvinistische predikanten was hiervoor te groot.

Dit was ook de ervaring van den bekenden dichter Jan Janszoon Starter, die in 1614 zich te Leeuwarden vestigde als boekverkooper en in zijn vorige woonplaats, Amsterdam, lid van de bekende kamer „De Eglantier” was geweest. In Kalf's *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (IV, 172, 173) lezen wij:

„Een stekje van de Eglantier werd door hem in zijn nieuwe woonplaats overgeplant, een Rederijkerskamer onder de zinspreuk: „Och mocht het rijsen” (1617).

Die Kamer moest eenig letterkundig leven wekken in Friesland's hoofdstad, misschien ook den jongen boekverkooper-uitgever aan klanten helpeu. Voor het tooneel diër kamer schrijft Starter in 1618 zijn twee tragi-comedie's *Timbre de Cardone* en *Daraide*. In het eerste stuk was als tusschenspel ingevoegd de „Sotte-clucht van een Advocaat ende een Boer.” Dat Starter den boer plat Friesch deed spreken, was er natuurlijk op berekend om de kamer, het stuk en den auteur zelven populair te maken bij het publiek.

Het is wel een treffende bijzonderheid, in een tijd, waarin het Friesch als voertaal van het cultureele leven vrijwel is verdwenen, reeds in het eerste tooneelstuk, althans in het eerste tooneelstuk in den eigenlijken zin des woords in Friesland opgevoerd, Friesch op het tooneel wordt gesproken.

Mocht de zinspreuk der kamer: „Och, mocht het rijsen” zeer bescheiden klinken, het bleek al spoedig, dat de oprichter nog te optimistisch was geweest. Na twee jaar te hebben bestaan werd zij op last van de hooge overheid onthouden. Dit was een gevolg van een actie der Leeuwarder predikanten onder leiding van ds. J. Bogerman, den bekenden voorzitter der Dordtsche synode. En het is waar-schijnlijk deze Calvinistische afkeer van het tooneel geweest, welke maakte, dat het tooneel in Friesland in de eerstvolgende eeuwen niet tot ontwikkeling kwam. Wat zeer te betreuren valt als men nagaat, dat andere kunsten in de z.g. Gouden Eeuw hier een tijdvak van bloei beleefden.

Stadhuizen als te Franeker en te Bolsward zullen de bewondering van het verre nageslacht nog verwerven, schilders als Wybrand de Geest, musici als Vredeman de Vries mogen met eere worden genoemd. De Friesche letterkunde vond een hoogtepunt in den Bols-

wardsche schoolmeester Gysbert Japiks. En juist deze was het, die zich onder gunstiger omstandigheden waarschijnlijk tot een uitnemend tooneeldichter had kunnen ontwikkelen. Een samenspraak als „Sjolle kreamer en Tetske“, een duet als „Tsjerne en Ynske“ uit „Fryske Tsjerne“ toonen zijn kunnen op dramatisch gebied. Maar deze dichter was een vurig Calvinist en voor de Friesche Calvinisten, hoewel zij volstrekt niet afkeerig zijn van voordrachten en samenspraken, is het tooneel tot op den huidige dag taboe. Dat dit standpunt soms tot zeer eigenaardige consequenties leidt, beleefden wij nog onlangs. Een vereeniging waarvan personen van verschillende richting lid waren, wilde op een feestavond een Friesch tooneelstuk laten opvoeren. Om echter de Calvinisten onder de leden niet voor het hoofd te stooten, werd op de programma's het stuk niet tooneelstuk, maar verbeeldingsstuk genoemd, terwijl de naam van de spelende vereeniging voor dezen éénen avond werd veranderd, opdat niet uit zou komen, dat men met een tooneelgezelschap had te doen. Alzoo geschiedde in het jaar 1935.

Wij meenden goed te doen dezen afkeer, welke een deel van het Friesche volk tegen het tooneel gevoelt, hier even sterk naar voren te moeten brengen, omdat deze juist verklaart ten eerste, dat de opkomst van het Friesche volkstooneel zoo lang op zich liet wachten en ten tweede, dat toen na het midden der negentiende eeuw het zich krachtig begon te ontwikkelen, deze ontwikkeling zich geheel en al in liberalistische banen bewoog.

„Na 1850 toch begon er iets in Friesland te veranderen“, zoo schrijft dr. G. A. Wumkes in zijn werk „Bodders yn de Fryske striid“ (blz. 596). „De jongelui uit de dorpen begonnen zich moderner te kleeden en de boeren reden in nieuwerwetsche rijtuigen. Dominé en meester zeiden tot elkaar: „De meuschen moeten iets hebben voor geest en verstand“. En zij richtten een leesgezelschap op. Dit vond veel bijval. Als zoo'n gezelschap een jaar had bestaan, moest er worden afgerekend in de herberg. Eerst werd er koffie met zwarte klonpjes gedronken en een groot stuk kock geconsumeerd. Nadat het rekenen was afgelopen, vroeg dominé even de aandacht en droeg voor „De Ledige Stool“ van de Bull. Meester leverde ook een bijdrage, wat luimiger. Een en ander viel zeer in den smaak. Toen het tijd werd om naar huis te gaan, werd er gezegd: „Het is een alleraardigste avond geweest, zoo moesten wij eens vaker bij elkaar komen.“ En al dadelijk werd een plan opgemaakt om per winterhalfjaar twee- of driemaal te vergaderen. Een dergelijk gezelschap kreeg den naam van „Vriendenkring“ of „Nut en Genoegen“. Dominé en meester waren in den regel de voordragers, maar ook hun voorraad geraakte ten

slotte uitgeput. Om wat leven in de brouwerij te houden, noodigde men den bekenden Frieschen schrijver en voordrager Waling Dijkstra. Tegen entrée werden ook personen toegelaten, die geen lid der vereeniging waren. En toen de vastgestelde avond daar was, kwamen er zooveel liefhebbers, dat de gelagkamer van den herbergier eigenlijk te klein bleek. Hij besloot het volgende jaar te verbouwen om zoodoende een betere zaal voor dergelijke festiviteiten disponibel te hebben. Een paar bedsteden, een groote schouw, een gangmuur werden weggebroken en zoodoende kreeg het dorp een gelegenheid voor voordrachten, zangbeoefening en tooneelspel."

Voor hen, die met de geschiedenis van Friesland gedurende de eerste helft der negentiende eeuw niet op de hoogte zijn, eischt dit citaat wel eenige nadere toelichting. Zeer waarschijnlijk zijn dom n  en meester menschen geweest van zooals men destijds in Friesland zeide „het nieuwe licht", d.w.z. de geest van rationalisme en liberalisme zal over hen vaardig zijn geworden. In onze provincie werd destijds een felle strijd gestreden tusschen de aanhangers van de oude steil-calvinistische leer en het opkomend liberalisme. Aanhangers van eerstgenoemde richting waren in het algemeen de kleine luiden, boeren, arbeiders, handwerkslieden en visschers, terwijl de laatstgenoemde partij werd gevormd door de dorps-intellectueelen en de meer ontwikkelden. Vooral op kerkelijk gebied werd deze strijd uitgevochten met als uiteindelijk resultaat dat de bevolking van midden Friesland voor de nieuwe leer werd gewonnen, terwijl het zuidwesten en zuid-oosten orthodox en gereformeerd bleven. Voorshands was het zoover echter nog niet. De scheidingslijn was in de eerste decennia veel minder geografisch dan wel sociaal bepaald en het rationalisme drong overal door tot de kringen der dorpsnotabelen, die in het kerkelijke en politieke leven de macht in handen hadden. Dr. G. A. Wumkes deelt in zijn werk „It Frysk reveil" mede, dat er in de eerste helft der negentiende eeuw een tijd is geweest, dat heel de zwaap-orthodoxe Zuidwesthoek van Friesland nog maar drie predikanten telde, die volgens de groote menigte zuiver in de leer waren.

Deze liberalistische „betere standen" nu verenigden zich overal in Nutsdepartementen, leesgezelschappen, vriendenkringen e.d. Reeds in het laatst der achttiende eeuw waren in Friesland eenige Nutsdepartementen opgericht. Hun aantal breidde zich snel uit en ook waar zij niet tot stand kwamen, richtte men vereenigingen met een soortgelijk doel op. Uit dit eerste begin van dorpsvereenigingsleven zijn langzamerhand via de uitbreiding der herbergzalen, die het tengevolge had, de Friesche zanggezelschappen en ook de tooneelgezelschappen gegroeid.

Een krachtige stoot gaven hiertoe de beide Friesche schrijvers en voordragers Waling Dijkstra en Tsjibbe Gearts van der Meulen, die heel de provincie afreisden met hun „Winterjounenochten" (Winteravondgenoegens). Beiden waren van het orthodoxe naar het liberale kamp overgelopen en bezielde met echte „renegaten"ijver. Vaak werden zij door de genoemde vriendenkringen uitgenoodigd een avond te geven en hoewel zij geen rechtstreeksche politieke of godsdienstige propaganda voerden, was hun werk toch dikwijls sterk tendentieus en hebben zij zoodoende de verspreiding der nieuwe idee krachtig bevorderd. Niet altijd liet de kas het toesprekers van buiten te laten optreden en dan behielp men zich met een avond met eigen krachten. T. G. van der Meulen geeft ergens een geestige beschrijving van zoo'n winterfeest, dat echter een ontijdig einde nam, omdat de molenaarsknecht in een eigen gemaakt gedicht over „Salomo's eerste gerecht" bleef steken bij de regels:

Ga dienaar, haal mijn zwaard van boven,
En laat mij deze kinderen kloven.

waarop de burgemeester de situatie trachtte te redden door te gaan staan en den kastelein toe te roepen:

Ga dienaar, haal mijn jas van onderen,
Ik moest hier reeds teveel bewonderen.

Niet altijd echter liep het op een dergelijk échec uit. Integendeel, vaak oogstten de voordragers een uitbundig succes en dit gaf hun moed het de volgende keer eens met een tooneelstuk te probeeren.

Zoo zijn kort voor 1860 de eerste Friesche tooneelgezelschappen ontstaan, die bij gebrek aan speelbare Friesche op Nederlandsche tooneelstukken waren aangewezen. Men waagde zich aan de zwaarste stukken, waarin Oege voor markies speelde en Hoatske voor deszelfs gemalin, wat het dorpspubliek waarschijnlijk prachtig vond, maar waarop menschen met beter geschoolde smaak zooals Dijkstra en van der Meulen, en terecht, veel hadden aan te merken. Zij zetten de hand aan de ploeg en zorgden voor Friesche stukken, die speelden in een milieu van Friesche boeren en boerinnen. En zij hadden succes. 't Pleit voor de smaak van onze grootvaders en grootmoeders, dat zij zich tenslotte beter thuis gevoelden in de rollen van boer Sjouke, zijn dochter en haar vrijer, dan in die van markies X of gravin Y.

De stukken van Waling Dijkstra en Tsjibbe Gearts van der Meulen werden druk gespeeld en spoedig kregen zij navolgers, die uit het dorpstoneel zelf waren opgekomen. Volgens Sipma in boven

aangehaald artikel (Vrije Fries 1917, bldz. 158) kwamen er uit het zanggezelschap „Nut en Genoegen" te Menaldum omstreeks 1862 een drietal tooneelstukjes voort, waarvan het eerste een Voorberigt van den directeur bevat, waarin deze vertelt, dat men het over de keuze van het op te voeren tooneelstuk niet eens kon worden. Dan vervolgt hij: „Ik bragt den leden onder het oog, dat, wat men ook uitkoos, men altijd menschenwerk zou hebben en wij zelf ook menschen waren en stelde voor of wij zelven niet wilden beproeven iets samen te stellen en gaf daarbij eenige wenken en raadgevingen. Het gevolg was, dat alras een onzer leden mij een ontwerp liet zien, dat al dadelijk mijn goedkeuring wegdroeg. Er werden nog eenige veranderingen en bijvoegingen gemaakt en zoo ontstond het stuk, dat alhier deze winter met den gunstigsten uitslag uitgevoerd is. De jeugdige schrijver heeft zich m.i. jegens zijn medeleden verdienstelijk gemaakt en met de uitgave hopen wij voor het publiek nuttig te zijn. Moge het blijken, dat die wensch op goede gronden steunt."

Natuurlijk stond niet alles, wat op deze wijze tot stand kwam, op hoog peil. De actie bepaalde zich dikwijls tot een eindeloos geredeneer om een tafel met de onvermijdelijke koffiepot er op, de intrigue was in de meerderheid der gevallen overal dezelfde. Een rijke hoerendochter wordt verliefd op een armen jongen en terwijl haar ouders haar willen uithuwelijken aan een jongeling, die de schurkenrol speelt en in het derde of vierde bedrijf wordt ontmaskerd, waarna de ouders bijdraaien en de gelieven elkaar krijgen. Voor zoover dergelijke spelen een tendens hebben is deze steeds — hoe kan het ook anders — van oud-liberalen aard. Strijd tegen het bijgeloof, tegen valsche vroomheid (Dijkstra verfrieschte Molière's „Tartuffe" tot „Oebele Glûper") tegen zucht naar weelde, vooral toen na de hoogconjunctuur der zeventiger jaren de val van de tachtiger kwam.

Uit al deze stukken spreekt naast een neiging tot voor brave dorps-notabelen genietbaar gemaakte romantiek, een zekere soort zelfgenoegzaamheid. Als men zich maar goed en braaf gedraagt, dan zal het wel goed in het leven gaan. Voor sociale misstanden hebben de schrijvers nog weinig oog, voor handhaving der goede zeden des te meer. Hoewel men zich dikwijls inspireert op Nederlandsche en buitenlandsche stukken, vervormt of zooals men het noemt verfriescht men deze toch zoo, dat zij passend zijn voor Friesche toestanden.

In „Oebele Glûper", zoo juist genoemd, vervangt Dijkstra de getrouwde vrouw uit „Tartuffe", die het met de hoofdpersoon voor de leus moet houden, door een ongetrouwde, omdat geen Friesche getrouwde vrouw zich voor iets dergelijks zou leenen.

Vaak ook werd de dialoog door zang onderbroken en dat men het met het vraagstuk van overeenstemming tusschen melodie en woorden niet al te nauw nam, blijkt wel uit de volgende door de prima donna te zingen monoloog:

't Liefdevuur verteert mij 't harte,
Niets, dat dit verkoelen kan,
't Leven wordt mij hier tot smarte,
't Sterven wordt misschien gewin,

welke schoone woorden gezongen moesten worden op de wijze van „Lieve schipper vaar mij over“.

Meestal eindigde het laatste bedrijf met een slotzang, waarin de moraal van het stuk nog eens naar voren werd gebracht. Van de vele schrijvers uit de school van Dijkstra en van der Meulen noemen wij alleen T. Velstra, den man, wiens stukken door het Ljouwter Toanielselskip geregeld op den avond van den Tweeden Kerstdag in de Harmonie te Leeuwarden werden vertoond. Dit was jarenlang een evenement in het Leeuwarder society-leven, waarbij de Leeuwarder élite tegenwoordig was.

De heer Velstra is sinds lang overleden, maar deze traditie leeft nog steeds. Nog altijd bespeelt op den avond van den Tweeden Kerstdag het „Ljouwter toaniel“ de Harmonie in Friesland's hoofdstad. Dan wordt er een première gegeven van een nieuw stuk en de meeste Friesche tooneelschrijvers beschouwen het als een eer als de keuze valt op een hunner werken. Wel ziet men niet zooveel leden meer van Leeuwarder patricische familie's, maar toch is het voor het tooneellevens in Friesland nog steeds een zeer belangrijke avond, welke bezoekers uit alle deelen der provincie trekt.

De sterk oud-liberale tendenties, welke in de negentiende eeuw in de Friesche stukken overheerschten, konden niet in de oogen van alle Friezen genade vinden. Het orthodox-christelijk volksdeel, van huis uit reeds afkeerig van tooneel, stond scherp afwijzend tegenover het streven van Waling Dijkstra en van der Meulen, ja de geheele Friesche taalbeweging geraakte bij haar in discredit. Historisch is, dat toen in het begin van de twintigste eeuw een lid van een Christelijke Jongelingsvereniging een Friesche voordracht wilde doen, dit door den leider werd verboden met een beroep op het woord van Paulus: „Wordt der wereld niet gelijkvormig.“ Eerst na de oprichting van het Kristelik Frysk Selskip in 1908 begonnen onze orthodoxe en gereformeerde gewestgenooten hun moedertaal meer te waardeeren en in den allerlaatsten tijd schijnt er ook ten opzichte van het tooneel eenige kentering te komen.

Christelijke clubs in de stad Leeuwarden voeren geregeld Nederlandsche tooneelstukken op. Op het platteland gaat men voorzichtigter te werk. Meerdere malen woonden wij de opvoering van een een-acter bij van een bekend Friesch tooneelschrijver, welke echter op het programma als „samenspraak” stond vermeld.

Maar ook van andere kant kwam oppositie of liever gezegd reactie.

Reeds omstreeks 1880 richtten Oebele Stellingwerf en Pieter Jelles Troelstra te Leeuwarden een rederijderskamer „Gysbert Japiks” op omdat het „Ljouwer Toaniel” met zijn stukken van Velstra hun te romantisch was. Zij wilden een meer realistische richting inslaan, maar hun onderneming ging spoedig te gronde. Meer succes hadden de nieuwe stroomingen, welke in de twintigste eeuw naar voren kwamen en die verbonden zijn aan de namen Y. C. Schuitemaker en R. W. Canne.

Als reactie op het liberalisme was op politiek gebied de „Friesche Volkspartij” naar voren gekomen, oorspronkelijk een lichaam samengesteld uit zeer heterogene elementen, dat echter al spoedig geheel in socialistisch vaarwater geraakte en dus in zekeren zin als voorgangster van de S.D.A.P. is te beschouwen. Deze nieuwe politieke richting, waarin in Friesland het humanitaire socialisme steeds overheerschte en die nauw verbonden was met de drankbestrijding en den strijd voor staatspensioen, zag in het tooneel een krachtig propagandamiddel en de eerste tooneelstukken, welke haar geest ademen, zooals dat van Hartman „Die Goiddeloazen”, dateeren dan ook reeds van voor 1900.

Tot grooten bloei kwam zij toen Y. C. Schuitemaker, met recht de Friesche Heyermans genoemd, zijn eerste tooneelstukken schreef. Hoevel meestal sterk tendentieus, werden zij overal, ook in de kringen van andersdenkenden, met groote instemming ontvangen.

Tooneeltechnisch staan zij ver boven alles, wat vroeger op tooneelgebied in Friesland verscheen, er spreekt een sterk sociaal gevoel en een echt warme menselijkheid uit.

Voorts was „Schiit” zooals hij algemeen in Friesland wordt genoemd, onnavolgbaar in het weergeven van typen uit het volksleven in zijn geboortestad Francker en hij heeft hier kostelijke staaltjes echte volks-humor geleverd.

Naast hem moet worden genoemd het Amsterdamsche schoolhoofd R. W. Canne, (overleden in 1931), die zich minder tot sociale dan wel tot psychologische problemen voelde aangetrokken en in zijn stuk „Dêr wier 'ris” (1916) het meesterwerk in de Friesche tooneelliteratuur schiep. Jammer, dat hij zich ontwikkelde in een richting, welke hem meer en meer van het volkstooneel verwijderde. Zijn latere werken

zijn van een zoodanig psychologisch raffinement, dat zij door dilettanten bijna niet meer gespeeld, door het gewone publiek niet meer gevolgd kunnen worden.

Zoo wel Canne als Schuifmaker maakten school, doch geen der jongeren heeft tot nog toe de meesters geëvenaard.

De tijden waren hiervoor niet gunstig.

De sedert 1915 opgekomen Jong-friesche beweging propageerde sterk de z.g. persoonlijke kunst, zooals de tachtigers in Holland hadden gedaan. Om de Friesche literatuur, die dreigde dood te loopen in een eng provincialisme, nieuw leven te geven, heeft zij ongetwijfeld nuttig werk gedaan, maar een schaduwzijde is wel geweest, dat zij een wig dreef tusschen literatuur en volk, waarvan vooral de volkszang en het volkstoneel den weerslag ondervonden. Op deze gebieden heeft de beweging van 1915 dan ook zeer weinig vrucht afgeworpen.

Haar toneelgezelschap „It Jongfrysk Toaniel,” dat vrijwel uitsluitend historische en idealistische stukken van D. Kalma speelde, o.m. een vertaling van „Le Misanthrope” van Molière, moest na eenige jaren den strijd opgeven. Het in 1929 opgerichte „Nij Frysk Toaniel,” dat weer bij het oude volkstoneel wilde aansluiten, gaat na jarenlang met ernstige kinderziekten te kampen te hebben gehad, een hoopvoller toekomst tegemoet.

Maar al worden er in Friesland in den laatsten tijd niet zoo veel goede toneelstukken geproduceerd, gespeeld wordt er nog druk. Niet alleen in de Friesche steden en dorpen, maar ook in de plaatsen buiten Friesland, waar de Friezen in hun Selskippen vereenigd zijn. De leden dezer Selskippen in en buiten de provincie doen met ernst en toewijding hun werk.

Trouw verschijnen zij op de repetities, al zijn er onder hen dan ook die na een zware dagtaak drie kwartier langs een bijna onbegaanbaren modderweg moeten baggeren om in de dorpsheerberg te komen.

Vaak is het hoofd van de dorpschool regisseur en onder zijn leiding geeft ieder zich neer. Vooral als het geldt een prijskamp van het „Boun fen Fryske toanielselskippen” wordt er hard aangepakt en worden er moeite noch kosten gespaard om zoo goed mogelijk voor den dag te komen.

In den allerlaatsten tijd heeft het Friesch toneel ook een beroepsgezelschap. 't Is nog klein en bestaat slechts uit drie personen, n.l. Barend en Martsje en hun dochter Tsjitske. Maar dat het bij de Friezen „yn 't Heitelân en om ôpens” in de smaak valt, bewijst wel het feit, dat het bijna iedereen winteravond bezet en in allerlei plaatsen, groot zoowel als klein, een welkome gast is. De ontwikkeling van dit

gezelschap doet denken aan die van het heele Friesche volkstoneel.

Er is niets opzettelijks in. De leider de heer B. van der Veen, ontwikkelde zich van Vrijzinnig-protestantsch spreker en leekepreker tot voordrager en vormde met zijn vrouw een duo. Waar de heer van der Veen niet kon zingen, kwam men, om toch wat variatie in het programma te brengen, op het idee om te „jonge jannen" en toen de dochter, die een uitstekende kracht blijkt te zijn, oud genoeg was om mee te spelen, kon Barend prospecti laten drukken met het motto „Trj'risom is in hushâlding" (Met zijn drieën vormt men een huishouding).

Wij zijn thans tot onze slotbeschouwing genaderd. O.i. leert de geschiedenis van het Friesche volkstoneel, de opkomst en bloei van een echt stuk volkskunst in de laatste honderd jaar, dat deze kunst dan slechts kans van slagen heeft als zij spontaan uit het volk opkomt en dat men met experimenten om een oudere of nieuwere volkscultuur te vernieuwen of te verheffen, de uiterste voorzichtigheid moet betrachten.

Ons Friesch tooneel moge niet volmaakt zijn, noch in literair noch in tooneeltechnisch opzicht, het moge vooral door de Jong-friezen fel zijn becritiseerd, in Friesland is het een stuk echte volkscultuur geworden, dat bij duizenden de sleur van het dagelijksch leven heeft doorbroken en hen ongetwijfeld tot een relatief hooger plan heeft opgevoerd. Natuurlijk zal hier en daar nog iets te verbeteren zijn, doch hiermee moet men zeer behoedzaam te werk gaan. Slechts door het voortbouwen op het bestaande en niet door er iets anders en z.g. beters tegenover te zetten zal men o.i. goede resultaten kunnen bereiken.

Het volkstoneel in West-Friesland,

door A. HOFSTRA.

„Volkstoneel is plattelandstoneel."

Deze uitspraak verlangt enige toelichting.

Er zouden bedenkingen tegen aangevoerd kunnen worden en misschien niet geheel zonder grond. Want inderdaad kan de indruk worden gewekt, als zou aan het plattelandstoneel een te grote plaats worden ingevuld. Immers zal ook in de steden door groepen uit 't volk aan de toneelspeelkunst worden gedaan. Maar dan dienen we toch goed te onderscheiden, omdat ik niet gaarne volkstoneel en dille-

tantentoneel — in al z'n verschijningen — zou willen identificeren. Hier liggen verschillen.

Het is met volkstoneel als met folklore.

Een definitie ervan geven is — zoniet onmogelijk — dan toch zeer moeilijk.

Of ze zou onduidelijk zijn óf onvolledig.

Volkstoneel — wil men het zo noemen — zal drie eigenschappen moeten bezitten. Het moet:

1e. algemeen verschijnsel zijn,

2e. oorspronkelijkheid bezitten en daarom uit 't „volk" geboren zijn,

3e. volksbezit zijn.

Het stadsdilletantentoneel is daarvoor teveel een copie van het „beroepstoneel". Hier wordt gespeeld op grote tonelen, met moderne door vakmensen vervaardigde decors, met door technici aangelegde verlichting en in gehuurde costuums. De leiding is vaak in handen van toneelspelers van professie, terwijl de stukken, die worden opgevoerd, nog maar amper van het repertoire der beroepsgezelschappen zijn afgevoerd. Als enig verschil blijft dan het speldilletantisme over.

Al valt niet te ontkennen, dat ook te plattelande meer en meer wordt gestreefd naar een „peil" van beroepswerk, heeft toch hier het volkstoneel nog vaak het dorpsigene volkskarakter — misschien alleen in het primitieve ervan — bewaard.

Het volkstoneel in West-Friesland is al van zeer oude datum. Er zijn „kamers", die hun 75-jarig bestaan al hebben gevierd.

Als ik mij niet vergis, werd te Berkhout de eerste Westfriesche rederijkerskamer opgericht. Nadien kwamen Sibbecarspel, Wognum en vele andere. Het ontstaan hield verband met de aard van het dorpsleven.

De dorpsbewoners, levend in een gesloten gemeenschap, moesten hun amusement in eigen dorp vinden en met hulp van eigen „krachten".

Hierdoor waren het in de aanvang vooral de jongelui, die zich, nadat zij enige jaren de school hadden verlaten, tot verenigingsleven voelden aangetrokken.

En waar je 't „rederijken" toch gemakkelijk kon leren, besloten velen met elkander een rederijkerskamer te vormen, teneinde één of meer malen per jaar de dorpsbewoners een gezellige en „genotvolle" avond te bezorgen.

Het amusementskarakter domineerde hierbij en kon van kunstbeoefening niet worden gesproken.

Immers beperkte de kennis der dorpers zich tot wat overgebleven was van het geleerde op de lagere school.

Dit bepaalde zich tot wat lezen, schrijven en rekenen.

Het schoolbezoek was dikwijls onderbroken geworden door omstandigheden, die verband hielden met het boerenbedrijf.

Zodoende waren de rederijkers allen mensen met een zeer geringe ontwikkeling.

Wel kwam in de besprekingen van de oprichtingsvergadering een streven naar ontwikkeling tot uiting.

In het verslag van een zodanige vergadering, die gehouden werd te O., op 28 July van 't jaar 1874 staat vermeld:

„Ofschoon de aanwezige zich de bezwaren niet ontveinzden en de moeilijkheden niet gering achten, die er voor een kleine plaats als O. verbonden waren aan dergelijken ondernemingen, was toch de algemeene wensch, dat er een gelegenheid zoude bestaan, tot beoefening der letterkunde en der uytterlijke welsprekendheid.

Om hieraan te kunnen voldoen, werd met algemeene stemmen besloten tot oprichting eener kamer, die dan ook de vruchten harer studiën van tijd tot tijd ten besten zou geven voor 't publiek.“

In de uitvoering van deze plannen stuitte men al spoedig op grote bezwaren.

Het lezen der rollen op de repetitieavond, — die men toen nog vergaderingen noemde — gaf grote moeilijkheden.

Deze rollen waren in vele uren van grote inspanning overgeschreven. Een auteurswet kende men nog niet, evenmin als de aanschaffing van een verplicht aantal rolboekjes.

En waar 't schrijven van verschillende leden weinig fraai was, kwam het niet zelden voor, dat men grote moeite had met 't „ontcijferen“ van deze rol.

De repetitie's werden gehouden in een vaak primitieve omgeving. Vele „kamers“ repeteerden in de stal, die men bij iedere herberg kon aantreffen of in de „opkamer“ van den kastelein. Deze opkamer bevond zich naast de „koegang“ en was slechts langs deze weg te bereiken. Wie afging moest tussen de koeien staan. De repetitie's waren immers altijd in de winter, als de koeien op stal stonden.

Tonelen had men nog niet.

Eén der „kamers“ gebruikte bij de repetitie's de „bedstee“ voor toneel.

Ruimte om zich te bewegen had men niet. De spelers wachtten achter in de „bedstee“ hun beurt af, kwamen dan naar voren en lepelde, staande tussen de bedsgordijntjes, hun „rol“ op.

Waar men toneeltjes had geïmproviseerd, waren deze zeer bekrompen.

In de herberg van M. te O. was 't toneel zo laag, dat de spelenden juist onder de balken door konden lopen. Wie zijn rol niet goed kende, schreef deze op de balken. Een ietwat „hemelse“ blik was dan voldoende, om weer op gang te komen.

Bij een uitvoering, die gegeven werd ten bate van Transvaal — het moet tijdens de boerenoorlog gebeurd zijn — waren deze balken zo vol geschreven, dat velen er hun eigen rol niet meer in terug konden vinden. Ook is bekend hoe „één van de beste“ spelers altijd de begingwoorden van de zinnen op de vloer schreef. Niet zelden moest de tegenspeler dan „efkes opzai“, omdat ie op „de rol“ stond.

In het jaar 1874 werd te M. op 't bewaarschoolplein een oranje-feest gehouden ter gelegenheid van het 25-jarig kroningsjubileum van Koning Willem III. Bij die gelegenheid werd een stukje gedaan.

Het toneel werd gevormd door een 3-delig kamerschut. Na afloop van het feest stelde „de spreker namens het publiek“ — nog immer wordt na iedere uitvoering door iemand uit 't publiek dank gebracht aan de optredenden — aan het oranje Comité voor, om het kamerscherm aan de rederijderskamer, die nog geen „decor“ had, aan te bieden. Het voorstel werd algemeen toegejuicht en de „kamer“ kwam in het gelukkige bezit ervan. Jarenlang heeft men met repetitie's en uitvoeringen in dit „decor“ gespeeld, totdat het tenslotte bij een brand verloren ging.

Een oudgediende vertelde mij eens, hoe 't vaak nodig was, dat een speler, die gedurende enige tijd niets te zeggen had, eerst het „toneel“ moest verlaten, alvorens een ander kon „opkomen“, terwijl zij, die „achter“ waren, er steeds aan moesten denken gebukt te staan, anders kon het publiek de hoofden boven 't scherm zien.

Uit deze tijd is overgebleven de wijze van „voorzeggen“, die wij nu nog bij sommige kamers zien.

Men beschikte niet over een souffleurshok, maar werd de spelers hun rol door een klerk tussen de „coulissen“ toegeroepen. Dat 't publiek het stuk daardoor nogal eens twee keer hoorde, vond men aan geen van beide zijden van „het voetlicht“ een bezwaar.

De verlichting liet alles te wensen over. Heel in de aanvang werden nog uitvoeringen gegeven bij kaarslicht.

Later gebruikte men petroleumlicht en één of twee „moderateur“-lampen werden vóór of op 't toneel gehangen. Bij enkele café's zijn in de opkamer nog de haken, waaraan deze lampen hingen.

Het „in donker zijn alle katjes grijs“ had zijn voordelen.

Grime was overbodig en de aankleding van de personen eiste geen

zorg. De spelers leenden een jas of een jak en stapten de hele avond in dat „cosuum" rond.

Immers kon 't publiek 't toch niet zien. Daarbij was 't niet veel-eisend. Men kwam om een avond te genieten en zijn eigen kennissen te zien spelen.

„As ze een aar pak anhadde en verf op hullie gezicht, dan zou je niet eens zien kenne, dat ze 't wazze."

Bij de keuze van de stukken ging men uit van 't standpunt, dat 't publiek „waar voor z'n geld" verlangde. Het aantal moorden bepaalde dan vaak deze waarde. Daarbij moest iets gegeven worden buiten de sfeer van 't dorp. Men begreep toen reeds de betekenis van eens in een andere sfeer te leven en daardoor een afleiding te hebben, die opwekte. Ook de ontwikkeling van het publiek en de spelers zou daarmee gebaat zijn.

Men maakte kennis met andere maatschappelijke verhoudingen. Men zag andere mensen dan boeren en deze mensen hadden andere manieren. De spelers moesten zich in deze verhoudingen en vormen indenken en leerden door herhaaldelijk repeteren „deftige" manieren. Bij dit alles oefenden zij zich in 't spreken van de Nederlandse taal. Lange monologen waren voor 't laatste het meest geschikt en bepaalde daarom het aantal woorden allereerst de belangrijkheid van een rol.

De moraal van 't stuk was van grote betekenis. Het kon niet te droevig of te spannend zijn, als tenslotte het goede maar „bovendreef" en zomogelijk de slechtaard zijn gerechte straf niet ontging.

In een jaarverslag van één der „kamers" schrijft de secretaris o.a.:

„het publiek begint hoe langer hoe meer in te zien, dat een rederijkerskamer de kweekplaats is van kennis en goede manieren. Niet alleen voor de daaraan verbonden leden, maar ook voor de bezoekers der openbare uitvoeringen, welke van tijd tot tijd door de kamers worden gegeven. Vooral het aankomende geslacht kan hier veel nut uit trekken voor haar volgend leven. Men ziet op het toneel voorbeelden van Maatschappelijke, Zedelijke en bedorven karakters welke er in de Grootwereld of Maatschappij zijn. En van welke zij in plat-telandsgemeente geen veronderstelling kunnen maken.

Deze karaktertrekken, welke de kamers ten tonele voeren, kunnen vele jongelieden en ook meerbejaarde voor valstrikken, welke soms gespannen worden, behoeden. Hierdoor werkt een Rederijkerskamer ook op voor het toekomstig lot van het mensdom. Moge onze kamer ook daartoe het zijne hebben bijgedragen. Mogen wij waardig zijn en ons waardig tonen lid van zulk een vereniging te zijn.

Moge het uit dit jaarverslag blijken, dat wij ook in de welsprekendheid die vorderingen hebben gemaakt, welke men van ons mag verwachten".

Naast de drama's waren de kluchten — de komieken — een grote attractie.

Men had er behoefte aan eens een avond hartelijk te lachen. Vooral de „vrouwsche" gierden het uit en gingen vaak met „poin in de boik" naar huis. De „malle fratsen" van familieleden of kennissen werkten sterk op de lachspieren en allen waren het er over eens, dat „Piet van Martje" of „Bet van Kees" een „best" was.

Vrijwel op iedere uitvoering werd na 't grote stuk een éénakter met zang opgevoerd.

Evenals nu nog werden de stukken gezocht door een zgn. „rolcommissie".

De leden waren gezeten boeren. Geld speelde bij de keuze van de leden der rolcommissie een grote rol. Dit was trouwens ook heel lang 't geval voor de werkende leden van de kamer. Alleen zoons of dochters van boeren werden toegelaten. Hierin is enige verandering gekomen, maar toch is nu nog, bijvoorbeeld bij 't beëindigen met een rol, deze tendens merkbaar.

Bij de keuze van de stukken werd ook rekening gehouden met de beschikbare personen. Niet zózeer de spelkwaliteiten dan wel het aantal gaf de doorslag. Was dit aantal te klein en wilde men een stuk toch spelen, omdat 't zo mooi was, dan stond de gelegenheid open „als gast" toe te treden.

Hadden de gasten enige keren een rol naar behoren gespeeld, dan werden zij als lid aangenomen.

De leiding ontbrak wel eens. Dan was „alleman" haas en speelde ieder z'n rol naar eigen gedachte.

In de meeste gevallen echter was de voorzitter tevens leider.

Bij sommige „kamers" werden de repetitie's door den voorzitter geopend en gesloten. In zijn openingswoord sprak hij dan de hoop uit, dat allen „dezen" avond weer hun uiterste best zouden doen. Bij de sluiting werden de leden geprezen om hun ijver en „goede opvatting", dan wel sprak de voorzitter zijn ontevredenheid uit over de slechte rolkennis of de geringe aandacht en „legde de leden met nadruk op 't hart" met lust en nauwgezetheid te „leeren".

Sindsdien is er veel veranderd.

Ieder dorp bezit thans zijn toneelgezelschap. De naam „rederijkerskamer" heeft zich nog steeds gehandhaafd.

Daarbij heeft iedere „kamer“, zoals gebruikelijk, een eigen naam, waarvan vele met een passende zinspreuk.

Zo vinden we o.a. „De Rozenstruik“ onder de zinspreuk „geen roos zonder doornen“ en „De Oefenschool“ onder de zinspreuk „leren is onze lust.“

Er wordt thans gespeeld op behoorlijke tonelen. Vrijwel iedere kastelein heeft een zaal met een vrij „groot“ toneel. „Achter“ is vaak de ruimte klein, terwijl kleedkamers dikwijls ontbreken. Doch de plattelandsrederijders hebben in hun „kleinbehuisd zijn“ geleerd zich te behelpen, zodat deze bezwaren niet zozeer worden gevoeld.

De grime is al vele jaren goed verzorgd, doordat bij de uitvoeringen beroepsmensen daarmee zijn belast.

Aan de aankleding van 't toneel, zowel als van de mensen, wordt meer en meer aandacht geschonken. Wat niet geleend kan worden, wordt gehuurd. Dit is mogelijk doordat niet alleen de verbinding met de stad gunstiger is geworden, maar ook de financiële basis der „kamers“ aanzienlijk is verstevigd.

Elke „kamer“ heeft haar kunstlievende leden. De dorpsbewoners dragen hun rederijderskamer een goed hart toe en, wie 't enigszins doen kan, stort zijn jaarlijkse bijdrage.

Op deze wijze is men niet meer alleen afhankelijk van de inkomsten der uitvoeringen.

Hoe „grootscheeps“ sommige uitvoeringen al een 20-tal jaren geleden werden opgezet, blijkt o.a. uit het feestprogramma van het 50-jarig bestaan van „De Oefenschool“, waarop vermeld staat:

Costuums van de firma J. N. Mulder te Utrecht,

Toneelkapper: de heer J. Baptist-Dietrich te Amsterdam.

Elektrische installatie geleverd door den Heer K. Vlucht te Wognum.

Hieruit blijkt tevens, hoe men ook aan de verlichting aandacht ging schenken.

De electriciteit, die thans het gehele Noordhollandse platteland heeft veroverd, is een uitkomst geworden. Vooral in de laatste jaren is veel verbeterd als gevolg van de lezingen van den heer Ir. Kool. Vele „kamers“ hebben zich een door hem aanbevolen „schakelbord-verlichting“ aangeschaft. Deze lezingen, alsook die van mevrouw Wegener Sleswijk-van Balen Blanken, mevrouw Soeters-van Balen Blanken, de heren Kool, Dr. Saalborn en anderen stonden onder auspiciën van de „Bond van dilettantentoneelvereniging in West-Friesland“.

In 1921 is deze bond te Wognum opgericht en telde aanvankelijk 10 verenigingen. Thans is het aantal ruim 30.

Deze bond dankt zijn ontstaan in zekere zin aan een jubileum van de rederijderskamer „De drie Leliën” te Twisk.

Op de jubileumsavond waren verschillende rederijders uit de omliggende dorpen aanwezig.

De toenmalige voorzitter van „De Oefenschool”, de heer P. Kooiman, wenste de jubilerende vereniging geluk en bracht daarbij de wenselijkheid naar voren, om te komen tot aaneensluiting in een gemeenschappelijke vereniging.

Zijn woorden vonden weerklank en enige tijd daarna vond de reeds genoemde oprichting plaats. Veel heeft deze bond voor 't plattelandstoneel gedaan.

Een grote vooruitgang is te constateren in wat ten tonele wordt gevoerd. De eenakters met zang hebben thans overal afgedaan.

Meer en meer groeit 't verlangen naar stukken, „waar wat inzit”.

Wel heeft 't „liefdesspel” daarbij nog grote belangstelling.

Daarentegen hebben stukken als: De twee wezen, Rose Kate — treurspel der smeden —, De fabrieksbaas, De Jood, De verzegelde Burgemeester, Jean Marie — geheel in verzen —, De vrouw van de volksklasse, 't Was maar een Loods, Richard Moor, Marten de Kruyer, Jan Maseur, Mottige Janus, Pajjas, Kikkerstein en Eksterlust of de Twee villa's, Grootelui, Liefde voor 't vaderland, Zwarte Piet, Naar 't huis, en heel veel anderde ook voor 't platteland hun tijd gehad.

Uit wat latere periode handhaaft zich nog „De Referendaris titulair”.

Naast dit voor dilettanten zeer geschikt en niet onbelangrijk toneelwerk, speelt men thans stukken van Jo van Ammers Kuller, Ina Boudier—Bakker, Jan Fabricius, Heyermans, van Wermeskerken en andere meer of minder bekende schrijvers.

Het valt hierbij op, hoe 't spelen van stukken in dialect nimmer enige algemeenheid heeft gekregen. Een van de redenen daarvan gaf ik reeds in de aanvang.

Daarbij is spreken en vooral het lezen van „goed” dialect uiterst moeilijk. Terwijl de mensen dagelijks hun dorps taal spreken, zijn zij niet in staat hun rol te lezen. Hieraan heeft 't onderwijs op de scholen veel „schuld”. Misschien zou het ook om deze reden wenselijk zijn, dat de leerkrachten in staat waren het dialect te verstaan en te spreken en een deel van 't onderwijs in dialect of taal van 't gewest te geven.

Ook speelt een grote rol het verschijnsel, dat ieder dorp weer 'n eigen dialect heeft. Een „Opperdoczer” spreekt anders dan een „Oostwouder”, terwijl de „taal” van beiden grote verschillen vertoont met die van iemand uit „de Beets”.

En tenslotte zijn langzamerhand de rederijkers niet enkel meer mensen „uit“ 't eigen dorp. Er zijn vele „inkommers“, terwijl ook beambten in rijks- of gemeentediens lid van de „kamers“ zijn geworden.

Het is vooral het historisch Genootschap „Oud-West-Friesland“ geweest, dat de stimulans tot toneelspel in dialect heeft trachten te geven. Het verzorgde de uitgave van een aantal in dialect geschreven toneelwerken. Ik noem: „Z'n dag was kommen“, „Trienke“, „'n Vreemde eend in de boit“, „'n Reurige eivend“, „Een lach en een traan“, „Wees baas van je aigen“, „Warskippersfoid“, „Het kedoo“, „Boelhuis“, en „Mekaar toch vonden“, terwijl in de bundel „Oud en nieuw“ o.a. verschenen: „'n Oudejaarsavondkoffierondje“, „De kraamvisite — folklorisch spel“ en „Het erfdeel van Peet Maray.“ Zover mij bekend werd „'n Vreemde eend in de boit“ het meest opgevoerd (± 40 maal), terwijl „Mekaar toch vonden“ nog nooit werd gespeeld.

De mooiste strekking vinden we in „Het kedoo.“ Dit is een fijn stukje dorpsleven. Jammer, dat 't wat kort is.

In 1934 organiseerde genoemd genootschap een wedstrijd, waarbij stukken in dialect moesten opgevoerd worden.

Eerst was een prijsvraag uitgeschreven, waarop enkele van de zo juist genoemde stukken waren ingekomen.

Aan de wedstrijd werd deelgenomen door de rederijderskamers van Twisk, De Gouw (gem. Hoogwoud), Hauwert, Oosthuizen en Grotebroek.

De eerste drie speelden „Z'n dag was kommen“, de twee laatste „Een lach en een traan.“ De opvoeringen geschieden in de eigen plaats en de door het genootschap uitgenodigde jury was hierbij aanwezig.

Ook werden op 29 Augustus en 6 September 1931, op de door de afdeling Midwoud—Oostwoud van het Centraal Genootschap georganiseerde „bonte“ avonden, „Het erfdeel van Peet Maray“ en „de Kraamvisite“ opgevoerd, terwijl het eerste nog weer werd gespeeld door de Rederijderskamer „De Hoop“ van Aartswoud op de Bondsavond, welke gehouden werd te Benningbroek op 6 Januari 1935.

Vele „kamers“ danken vooral hun vooruitgang aan betere leiding. Voorheen berustte deze in handen van mensen uit 't eigen milieu, die niet altijd in staat waren goede aanwijzingen te geven, voor te spelen of de uitspraak te corrigeren.

Vreemde woorden waren ernstige struikelblokken, terwijl men met „handen en benen“ dikwijls geen raad wist. Zoals bij alles bevestigden enkele uitzonderingen de regel. Zeer beroemd was Grooneman, een

hereboer uit Wieringerwaard, die met zijn rederijderskamer de zwaarste stukken meesterlijk speelde. Grote roep ging b.v. uit van de opvoering van „Salomon van Gaus“.

Ook verdienen vermelding „de Wilsons“ en „Het klein Tooneel“ van Nd. Scharwou. Jarenlang hebben deze gezelschappen grote vermaardheid bezeten en mochten „de Wilsons“ zelfs niet meer op wedstrijden uitkomen.

Er speelden nog wel andere factoren een rol. Zo waren de werkverhoudingen in de Langendijk veel gunstiger dan elders, zodat vaker en ernstiger kon worden gerepeteerd.

Thans bezitten vele kamers uitstekende leiders. Het zijn de burgemeester, de dokter, de predikant of diens echtgenote, het hoofd der school of ambtenaren van rijk of gemeente. Ook heeft de leiderscursus van de Bond tot 't vormen van goede leiders bijgedragen.

Daarnaast heeft vooral de beoordelingscommissie stimulerend gewerkt. Men begreep, dat personen buiten de Bond te duur zouden worden. Immers zouden door deze Bond aangezochte juryleden elk seizoen een drietal dorpen moeten bezoeken en over de daar geziene opvoeringen een kritisch verslag moeten uitbrengen.

Daarbij was men van mening, dat onder de bondsleden wel mensen waren, die voor een dergelijke taak bevoegd en bereid zouden zijn.

Jarenlang hebben de heren Koniman van Wognum en Zee van Twisk met mej. Houtlosser van Midwoud dit moeilijke en nogal eens ondankbare werk gedaan, doch door moeilijkheden van allerlei aard is deze commissie tenslotte ontbonden.

Verder noem ik de z.g.n. Bondsdagen of avonden. Door een drietal rederijderskamers worden in een bepaald dorp eenakters opgevoerd, die door een jury uit de Bond worden beoordeeld en waarover in een gemeenschappelijke bijeenkomst een verslag wordt uitgebracht.

Een enkele bondsavond vernield ik hierbij.

Op Zondag 13 Januari 1924 traden te Sybecarspel op: „De drie Leliën“ van Twisk met „Liefde“, „Aurora“ van Sybecarspel met „De knappe vrouw“ en „'t Viooltje“ te Hensbroek met „Plicht“.

Op Woensdag d.a.v. traden op: „De Eensgezindheid“ van de Gouw, „Onder ons“ van Midwoud en „Advendo“ van Benningbroek, die respectievelijk speelden: „Blinden onder ons“, „Hannes wordt ingekwartierd“ en „Felix Culpa“.

Dit jaar werden de bondsdagen gehouden te Benningbroek en te Warder.

Hier traden op: „De Hoop“ van Aartswoud met „Het erfdeel van Peet Maray“, „Aurora“ van Sybecarspel met „Kerstavond“ (van

Reyneke van Stawe), „Advendo" van Benningbroek met „Het Kamerschut", „De Rozenstruik" van Oostwoud met „Arme Rijken", „Gezelligheid" van Oosthuizen met „Het Kind" en „Aurora" van Warder met „De Aardschok".

Ook werden een enkele maal toneelwedstrijden gehouden, waarvoor medailles werden beschikbaar gesteld; zo te Benningbroek op 7 en 11 Januari 1925. Hier werkten o.a. mee: „Aurora" van Scharwou met „'t Scheepje", „Kunst naar Kracht" van Obdam met „De Schoolrijdster" en „'t Viooltje" van Hensbroek met „Vader".

Het hoogtepunt voor 't rederijken in West-Friesland waren echter „de prijskamp" en „het landjuweel" ter gelegenheid van de Zuiderzee-visscherijtentoonstelling, die gehouden werd te Enkhuizen van 25 Augustus tot 6 September 1930.

Op initiatief van den bekenden folklorist Dr. van Balen Blanken werd de reclame der Z.V.T. ingeluid met een „Prijskamp der Kamers van Rhetorica".

Te beginnen Woensdag 5 Februari traden met tussenpozen van een week de volgende „kamers" in het strijdperk: „De drie Lelien" van Twisk met „Er staat geschreven", „De Hoop" van Andijk met „Bij gebrek aan bewijs", „Justus van Maurik" van Grotebroek met „De Pastoor van Neuville", „Onder Ons" van Midwoud met „Onder één dak", „'t Mosterdaadje" van Wijdenes met „'t Hoogste recht" en „Kunst adelt het Leven" van Venhuizen met „De Krokkoek".¹⁾ Het geheel werd besloten met een ereavond, waarbij de toneelverenigingen „Besenda" en T.A.V.E.N.U. gezamenlijk als „verenigingen van uitnodiging" optraden en waar de jury uitspraak deed en de prijzen werden uitgereikt.

26 Augustus was de dag van 't Landjuweel en reden de 6 „kamers" uit de prijskamp elk met een zegewagen in de optocht.

De Vorst, die zijn intocht deed in Enkhuizen, kwam met een grote motorboot de haven binnen. Zijn echtgenote, *die liever over land reisde*, kwam te paard. De stoet, die na aankomst gevormd werd, trok door de straten van 't oude stadje naar het terrein, waar een echte Westfriesse bruiloft werd gegeven. Een groot aantal „gasters" zat aan, die allen in echt Westfries costume waren. Ook op de bruiloftsdis was alles „echt".

De regie was in handen van den 77-jarigen Dr. Van Balen Blanken.

¹⁾ Iedere avond werd aangevangen met een z.g.n. poëtisch gedeelte. Een of twee leden der optredende kamer moesten een gedicht voordragen, waarvan de inhoud betrekking had op de droogmaking van de Zuiderzee. Ook voor dit optreden werden prijzen ter beschikking gesteld.

Een tweede „grote“ gebeurtenis was de viering van het 10-jarig bestaan van de Bond, op Zondag 18 October 1931, in het Parkhotel te Hoorn. Op de feestavond werd door de beste spelers(sters) van de rederijkerskamers „De Hoop“ van Andijk, „Justus van Maurik“ van Grotebroek, „t Mosterdzaadje“ van Wijdenes, „De Rozenknop“ van Hoogkarspel, „Onder ons“ van Midwoud, „t Veldviooltje“ van Abbekerk en „De Eendracht“ van Hauwert opgevoerd „Het Ooster-sche Gevaar“ — spel van rassenhaat door D. H. Scheffer. De regie werd verzorgd door den heer Joh. M. Ridderikhoff. Er werd met zo'n geraffineerdheid gespeeld, dat 't vaak ver boven dilettantisme uitging.

Tenslotte een enkel woord over de uitvoeringen en 't spel in 't algemeen.

Iedere kamer speelt viermaal per seizoen, afgezien dan van een eventueel optreden buiten 't eigen dorp.

Ieder stuk wordt tweemaal opgevoerd; op de „jongeluisavond“ — men spreekt dan van generale repetitie — en op de „ouweluis-avond“.

Nu zijn het vooral de eerste avonden, die nogal eens moeilijkheden meebrengen. Iedere uitvoering toch wordt gevolgd door een bal en is het de jongelui uitsluitend om dat bal te doen.

Velen komen daarom eerst na de pauze of tegen 't einde de zaal binnen. Anderen bezoeken de hele uitvoering, doch interesseren zich weinig voor wat op 't toneel geschiedt. Onder veel gezwets vermaken zij zich dan met een spelletje kaart. Niet zelden is 't voorgekomen, dat een speler midden in zijn spel stopte, om eerst de jongelui „snoet op skuttel“ te geven. Het zijn vooral de „buitenpoorters“, die zich te buiten gaan, maar ook dikwijls laten jongelui uit 't eigen dorp zich van de slechtste kant zien. Toch zouden de „kamers“ niet graag hun „jongeluisavond“ prijsgeven. Waar de „ouweluisavonden“ bijna uitsluitend door kunstlievende leden worden bezocht, moeten de jongelui een groot deel van de uitvoeringen „goedmaken“. Daarbij staan ook de kasteleins op hun stuk. Immers, zaalhuur wordt vrijwel nooit betaald; zij moeten het dus van „t gelag“ hebben en de grootste druktemakers zijn vaak de beste verteerders.

Ondanks alle streven van de Bond en de leiders, stijgen de resultaten van vele „kamers“ niet boven 't middelmatige. Meestal is men aangewezen op enkele „beste“ en blijkt het andere „hout“ geen „timmerhout“ te zijn.

De werkverhoudingen brengen mee, dat uitsluitend 's winters kan worden gerepeteerd. De repetitie's moeten na de dagtaak aanvangen en niet te laat eindigen met 't oog op de volgende dag.

Daarnaast hebben in de laatste jaren afleidingen als radio, bioscoop, voetbal, kermissen in eigen en andere dorpen, bals, enz. de animo voor „t rederijken" verzwakt.

Ook werkt in de Westfriesse dorpen „t kan zó wel" nog sterk na. En tenslotte veroorzaakt het vlottende van de bevolking van 't platteland — vooral nu vrijwel geen enkel bedrijf meer rendabel is en velen 't nog eens elders willen proberen — een grotere wisseling in de gelederen der spelers.

Bijzondere vermelding verdient hierbij Jan Smit van Oostwoud, als de enigste drager van „de bondsmedaille", die hem is uitgereikt bij zijn 50-jarig jubileum als lid van de rederijkerskamer „De Rozenstruik".

Hoewel veel vooruitgang is te constateren, houdt het „rederijken" in West-Friesland z'n typisch dorpseigen karakter van gemoedelijkheid en gezelligheid, waardoor 't nog niet geworden is — wat ik noemde — een copie van 't beroepstoneel.

* * *

Naast de rederijkerskamers vinden we in ieder dorp „het kleine nut", „het burgernut", een vijftigtal jaren geleden onder de naam „Nul en Genoegen" opgericht. Enige keren per jaar heeft men een „vergadering met dames". Mannen en vrouwen zitten — als op een brulloft — gescheiden. De eersten roken de goudenenaar en de laatsten „tappen een koppie." Na 't zingen van een gemeenschappelijk lied — vooral het sentimentele lied is geliefd — geven verschillende aanwezigen hun „bijdrage". Eén houdt „de lezing". Die leest een groot stuk uit één of andere bundel of draagt het voor.

Anderen lezen kleinere verhalen of verzen of geven „eigen werk". Gebeurtenissen uit 't dorp worden geheheld en bepaalde dorpsbewoners worden „er deurhaald". Ook worden voordrachten met zang gegeven en kleine toneelstukjes gespeeld. Veelal geschieden de bijdragen in de taal van 't eigen dorp.

Op 1 en 22 December 1907 en 19 Januari 1908 werd door „Burger-nut" te Kwadijk een grote nationale reciteerwedstrijd uitgeschreven. Niet minder dan 41 deelnemers traden op, waarbij uit Amsterdam, den Haag, Enschede, IJmuiden en Haarlem. De beoordeling geschiedde naar stand, uitspraak, gelaatsuitdrukking, toon, gestes, nadruk, begrip van het voorgedragene, olvastheid, terwijl een apart cijfer werd toegekend als totaalindruk.

Het hoogste aantal punten „ernst” werd toegekend aan „Bij den rechter” (88 p.) en voor „luim” aan „De studenten-Maskerade” van Dr. Laurillard (86 p.).

De sfeer van kleindorpsgedoe wordt bij deze „kleine nutten” tegen iedere invloed van buiten beschermd. Bij sommige geldt de bepaling, dat burgemeester, dokter, dominee en „meester” geen lid kunnen worden.

De laatste jaren vindt de revue opgang in de Westfriesche dorpen. Voor deze of gene gelegenheid wordt een revue „in mekaar zet” en in samenwerking met zangvereniging en rederijderskamer opgevoerd. De kleine toneeltjes lenen er zich niet al te best voor en achter de coulissen lijkt ’t bij de opvoering veel op „een streng sajiet, die in de war zit”. Maar men amuseert zich buitengewoon bij ’t spelen en aanschouwen van gebeurtenissen uit eigen dorpen of als bepaalde dorpstypen belachelijk worden gemaakt.

De opvoering is meestal een groot succes voor „schrijver” en spelers en toont tevens, hoe in de Westfriesche dorpen nog vele dichterlijke en muzikale „talenten” schuilen.

Het volkstoneel in de Achterhoek

door G. J. KLOKMAN.

Toen ik van de Redactie van het maandblad „Volksontwikkeling” de uitnodiging ontving iets te schrijven over het volkstoneel in de Achterhoek, zat ik met beide handen in de weinige haren, die me nog resten. Volkstoneel en Achterhoek zijn twee begrippen, die elkander uitsluiten. De eeuwen door heeft het Calvinisme het toneel als een vloek beschouwd, zodat zelfs het woord alleen diepe rimpels ploegde op het voorhoofd van de rechtgeaarde Achterhoeker. Na het lezen van het artikel van den heer Van Wierink in het April- en Meinummer helderde de zaak voor me op, want toen bleek me, dat het woord volkstoneel in de ruimste zin genomen wordt. Hij schreef n.l.:

„In zijn oorsprong is alle toneel volkstoneel in de meest absolute zin van het woord. Immets het is — met zang, muziek en dans verbonden — de toneelmatige verbeelding van de verhouding van de primitieve mens, dat wil zeggen van de hele primitieve gemeenschap, tot de onzienlijke machten, die zijn leven beheersen, maar die hij slechts benaderen kan met zijn geest door ze te concretiseren, door ze in menselijke of dierlijke gestalte zich te verbeelden.”

En tenslotte:

„Wat het oude volkstoneel betreft, hopen we dat onze beschouwingen onze lezers zullen prikkelen tot het nasporen van wat er in ons land nog aan resten er van over is.”

Die resten zijn in de streken nog hier en daar te speuren. De geesten van Wodan, Freya en Balder zweven nog rond in de Achterhoek, al zijn ze behendig in een christelijk kleed gestoken door de Kerk, die zeer wel inzag, dat het een onbegonnen en tevens een gevaarlijk werk zou zijn de hand te slaan aan die heidense feesten en gebruiken. In de loop der tijden moesten ze door haar vervormd en gewijfd worden, zodat het heidense karakter allengs zou slijten. Trok zij de teugels te sterk; wilde men de heidenen in hun ongebondenheid met strengheid kerstenen, dan zouden ze zeer zeker het nieuwe geloof met geweld afschudden. We krijgen dus een proces, dat eeuwen heeft geduurd en dat tot het resultaat leidde, dat de christelijke kerk het heidendom met zijn heidense feesten inlijfde om ze allengs te louteren aan haar boezem. Wat er overbleef zal dus de stempel van het christendom dragen; de geboortacte verwijst ons naar 't heidendom.

Ik wil me dus tot taak stellen in hoofdtrekken de oude heidense feesten in herinnering te brengen; op te merken wat ze geworden zijn aan de boezem der kerk en ten slotte, wat er in de laatste eeuw nog van te speuren is na de loutering door de moederkerk en onder de eeuwenlange druk van het strenge Calvinisme.

We kunnen de heidense feesten in drie groepen scheiden:

- I. Het *midwinterfeest*, beginnende met Kerstmis en eindigende op 6 Jan., thans Drie Koningen;
- II. Het *Voorjaars- of Meisfeest*, ongeveer van Pasen tot Pinksteren;
- III. Het feest der *Zomerzonnenuwende*, ongeveer van St. Jan tot St. Lambertus.

* * *

Het „midwinterfeest” wordt ingeluid.

Reeds dagen voor het Kerstfeest worden thans nog in Twente de „midwinterhorens” boven putten, om het geluid te versterken, geblazen om de wintergeesten te verjagen en het komende feest te begroeten. Deze horens worden uit wilgen- of elzenhout gesneden en zijn niet ongelijk aan de latere „koehorens” om de koeien in de dorpen samen te roepen voor de tocht naar de „meent” (gemeenteweide).

Op St. Thomasdag (21 Dec.) had het Thomasluiden plaats, waarbij de klokken der dorpsstorens met knuppels werden geslagen en wel zodanig, dat er later paal en perk aan gesteld moest worden. De boeren begonnen langzamerhand het landbouwgereedschap in de schuur te bergen, want „*Derk met den beer*”, Freier, Fra of Frabo op zijn

ever, reed rond en dan moest er orde op 't werk gesteld worden. Alleen mocht er een schotel met eten buiten staan voor de „witte wieven“, elfen, nelken en andere duistere gasten. Dan mochten de feestdagen aanbreken.

Het midwinterfeest.

Wij, kinderen van de twintigste eeuw, kunnen ons nauwelijks een voorstelling maken van het leven onzer Germaanse voorvaders in de wintertijd. De grote deur (bansdeure) van het hallehuis sloot het barre jaargetijde buiten en in de diepe schemering is het smalle pad tussen het woelige vee terzijde nauwelijks te ontwaren, dat ons leidt naar een smeulend vuur, waarom in een kring de mensen zijn gedoken in de zwoele rook, die maar ten deele een opening in het strodak kan vinden. Een gat in de wand, bespannen met een doorschijnend vlies van dierlijke oorsprong, getuigt voor het geoefende oog, dat het dag is.

Doch straks, als de goden der duisternis de zonnewagen onder de kimme hebben gesleurd; straks, als in de donkere nacht Wodan met zijn jachtstoet door 't luchtruim huilt en dondert, als de wilde jacht onheilspellende geluiden door de binten doet kraken, als de witte wieven ontwaken en de nelken het duister bevolken... dan zitten de natuurkinderen deemoedig en berustend bij de glimmende kolen.

Nog weinige dagen en de hoop vlamt weer op. Een forse wortelstronk is reeds bij huis gesleept, waarop de „oldezonne“ zal geofferd worden in de nacht, waarin het nieuwe licht geboren zal worden (24 op 25 Dec.). Het vuur gloeit echter nog onder de as uit vreeze, dat het „oldelicht“ zal toornen in zijn laatste strijd.

Met het invallen van de schemering wordt het *Yulfeest* geboren. Onder luid gejoel van klein en groot wordt de *Yulstobbe* aangesleept en als de vlammen hoog opslaan zal hierop de goudgeborstele ever van Freier geofferd worden. De ever door Freier bereiden stelt de zon voor, vandaar dat het zwijn aan Freier is toegewijd. Zijn zuster Freia, de godin der liefde, rijdt ook op een everzwijn, dat de maan moet voorstellen. Het offeren van Freiers ever betekent dus het sterven van het zonnejaar en het ontsleken van het grote vuur heeft ten doel het jonge licht te steunen tegen de geesten der duisternis. (Magische rite).

Uit den aard der zaak was het midwinterfeest een nachtfest en dat is het steeds gebleven. Als de vlammen hoog opklaaien worden koeken gebakken en de mannen heffen joelend de schuimende bekers, terwijl de jeugd zich tegoed doet aan koeken, appels en noten. Huilt

de wind langs 't „oelengat", dan richten de kinderogen zich naar het rookgat, want misschien is het Wodan op zijn schimmel Sleipnir, die het dak beklimt in gezelschap van den winterreus Nörwi, de zwarte vader van den god van de Nott. Hij werpt dan koeken naar beneden in allerlei diervormen om de kinderen te troosten en te vermaken in de zware strijd tegen de duisternis. Nörmi, de zwarte winterreus, zwaait dan zijn roede van samengevlochten dorens, die bij de mensen slaap verwekt. Het feest duurt dagen en dagen en sleept zich voort met zang en dans en brasparfijen tot het allengs overgaat in het feest van Freier, die zijn bruid Gerda ontvoert naar een elfeneiland, ver in het oosten. Freier stelt hier de zon voor die Gerda, de aarde, onttrekt aan de machten der duisternis.

Heyting zegt:

„Freirs feest werd bij de Germanen ook gevierd met een carnavel (carrus navalis) d.i. waterwagen, een schip gevuld met vrolijke gemaskerden (het welbekende Narrenschip), waarin Freirs beeld werd geplaatst en dat, omstuwde door een bonte menigte, waaronder eveneens vele maskers en door Freir verslagen reuzen, monsters, demonen bij fakkellicht werd rondgedragen. Het was blauw geverfd, daar het Freirs hemelschip Skidbladnir voorstelde, produkt van Germaanse, romantische verbeelding. Dit wolkschip, dat alle goden en elfen kon bevatten, kon door Freir weer tot de kleinste afmetingen worden teruggebracht en bij zich gedragen."

Is het wonder dat natuurvölker, die zich zon en maan als levende wezens denken, de fantastische wolkengevaarten beschouwden als voorbijdrijvende schepen, die bemand zijn met allerlei vreemd vermomde wezens? Wanneer de hemel opheldert, vouwt Freir zijn schepen op en steekt ze bij zich. Natuurlijk ontbreekt ook Freia niet op die gemaskerde feesten, die steeds uitbundiger, steeds uitgelatener werden.

Deze cumulatie van feesten werd door de kerk geordend. De geboortenacht van de zon werd in overdrachtelijken zin de geboortenacht van het licht der wereld, den Christus, en de priesters kregen tot taak dit nieuwe begrip toneelmatig in te stampen bij hun volgelingen.

Wodan met zijn schimmel werd Sinterklaas en Nörmi met de roede zijn zwarte knecht. Dit feest werd verwezen naar de eerste dagen van December.

Het carnavel, het roezemoezige en dolle slotfeest van de Yuulfeesten, paste allerminst bij de ernst van de geboortedag van Christus en werd daarom naar 't voorjaar verschoven.

Zes dagen na Kerstmis zou in den vervolg de nieuwe jaar aangenomen, zoodat 25 December volkomen gekerstend was.

Volgens Hoener zou het geboortefeest van Christus in den beginne op Driekoningen, bij de Germanen de Dertiendag, laatste dag van het Yuulfeest, gevierd zijn, doch later in 353~'54 door den Paus op 25 Dec. vastgesteld zijn.

Zó scheurde de kerk het oude Yuulfeest in vier delen, die in den vervolge als vreemdelingen naast elkaar zouden komen te staan.

Hoe heeft de Achterhoeker in al die eeuwen daarop gereageerd? De Katholieke Kerk, niet zo zeer gekant tegen feestelijkheden, heeft de eerste stoffen van het heidendom opgevangen en daarna heeft het Calvinisme zich schrap gezet tegen de vrolijke zijde van het leven.

Sinterklaas, als kindervriend, werd geduld en vele kinderen werden op die dag verblijd met 'n taaitaaiptjken of paerdjen, nadat ze hun klompke 's avonds gevuld met hooi of een wortel voor Sleipnir op de haardplaat hadden gezet.

25 en 26 December werden feest- en kerkdagen, die tot ernst stemden, doch de avond van de 24ste bleef nog een schamel overblijfsel van het oude Yuulfeest, al gingen veel Katholieken die nacht ter kerke.

Als jongens zongen we:

Kersaöventjen! Kersaöventjen!

Dan slacht mien vader 'n verkentjen,

En dan krieg ik de kop,

En die et ik heelemaal op!

Jao, Kersaöventjen was en bleef „'n vretaöventjen". De Kersstobbe kwam aan het vuur en koeken werden gebakken. Moeder ging naar 't grote kabinet en haalde achter stapels linnengoed de laatste paradijsappels, voorgangers van de Goudreinet. Hentjen, de meid, stapte ook geheimzinnig naar de schuur en haalde wat appels uit haar „mot-haol", onder 't hooi verborgen. Vader haalt de „vleischgavel" en licht daarmee 'n „spiele" (stok) uut de „wimme" aan de keukenzolder, waaraan een eigenaardig langwerpig lancetvormig korfje met kleine opening hangt, gevuld met noten; of wel hij grabbelt onder de wijde schoorsteenboezem en haalt een langwerpig gevlochten bakje te voorschijn met noten, dat men „oelenwanne" noemt, want de oelen (nulen) waren vroeger gewone gasten onder 't rieten dak; een opening onder de nok als lichtbron boven de balken werd dan ook 't oelengat genoemd.

Doch Kersaöventjen heeft zijn luister moeten delen met de nieuwe Oldejaarsavond op de 31ste. Het zij mij vergund U even een kijkje te geven op zoo'n avond meer dan een halve eeuw geleden, dat ik te Zelhem meemaakte.

Besveaar en zijn kleinzoon Gartman zijn druk. Ze hebben de gehele middag onder de looze (loods) gewichtig en geheimzinnig doende rondgescharreld. De jongen moet besveaar helpen bij de voorbereiding van deze feestavond.

't Is Ollejaorsdag en dan is de olde man druk met de „koeekstomp" en de „oorleken" moeten helpen. Gartman heeft het haardvuur gedooft en de as buiten in de pot gebracht voor de was. Tegen de schemering wordt de grote bansdeure open gegooit en besveaar heeft de koeekstomp op de kruiwagen en rijdt er mee naar binnen; een stomp, die met zorg moet uitgezocht worden en bewerkt om

Een der bladen van een koeekijzer uit 1739.

geschikt te zijn voor 't koeekbakken, *koeeken*, genoemd. Ten tweeden male wordt er met de kruiwagen op uit getrokken en thans om een paar kleine stompjes, een dozijn „schadden", dikke, vierkant gestoken, veenplaggen, wat dennetakjes en een wis stro te halen. De „haal-kettink" wordt opgetrokken en nu begint het grote werk. De ernstige gelaatstrekken van den zilvergeloekten, ouden man, het in spanning verbeiden van de jeugd geven een mystieke wijding aan de handeling. Een kunstig huiske wordt in de „vuurkoele" opgebouwd van schadden en daarna gevuld met stro en dennetakjes. De grote koeekstomp wordt er vóór geschoven op de ijzeren vuurplaat en de kleine stompjes ter zijde. En als het werk volbracht is en besveaar met zijn rode zakdoek langs 't voorhoofd strijkt, nodigt de jeugd het gehele gezin om bij het ontsteken tegenwoordig te zijn. De gehele plechtigheid brengt ons het ontsteken van de Yuulstobbe voor de geest. Of de

opening der grote hansdeure bij het binnenrijden bij de plechtigheid behoorde is mij onbekend, doch is zeer wel mogelijk, want bij elk groot gebeuren worden alle andere deuren als onvolwaardig over 't hoofd gezien. De *hansdeure* is nog steeds de deur gebleven; de bruid rijdt hier het huis binnen en allen worden daar uitgedragen, nadat het lijk gekist daarachter onder 't balkengat heeft gestaan, opdat de geest een uitweg naar boven zal hebben. Wanneer het vuur opvlamt, wordt het koekijzer te voorschijn gehaald, dikwijls een familiestuk van twee of drie eeuwen oud. Tusschen twee boekvormige ijzeren platen wordt een lepel deeg geknepen, zoodat alle figuren door oude

Tweede blad van het koekijzer uit 1739.

dorpsmeden daarin geslagen als: zon, sterren, huizen, bomen, bijbelse taferelen, geheimzinnige tekens, runen, enz. op de dunne, platte koeken worden afgedrukt.

De oude vrouw maakt het deeg klaar: boekweittenmeel met melk en stroop of honing aangeroerd met toevoeging van een kopje geweekt anjersaad. Bessevaar zet zich breed op een stoel voor het vuur; de pan wordt ingesmeerd met een stukje spek aan een stalen vork gestoken en als de eerste koek gebakken is, wordt ze snel op een plankje geworpen, waar Grade ze handig om een „breihöltjen“ windt tot een rolvormig broos gebak.

De „koffiesmodde“, een cylindervormig, ijzeren of koperen bakje met een steel, dat op de vuurplaat tusschen kooltjes vuur wordt gezet om de koffie te doen trekken, heeft de lange avond weinig rust, tot tegen negenen met de papklokke een warm maal aanvangt: „baar

aerpels met den *halsbrao*." In het centrum van de Achterhoek was van oudsher de „halsbrao", het stuk vlees om de halswervels van het varken, bestemd voor de avondmaaltijd op oudejaarsavond. Ongetwijfeld is het *hijn* vlees, doch zou het misschien van oudsher als feestgebräad zijn uitverkoren omdat het beroerd is door het gewijde offermes van den priester? Was het wellicht het stuk, dat den priester ten deel viel?

Te middernacht donderen de geweerschoten om het huis, om de boze geesten schrik aan te jagen en komen de buurjongens gelukwensen.

„Ik wense oe al wat wenselik is,
Een pokkel (bochel), die ordentelik is,
Niet te groot en niet te klein,
Maar hic mot ordentelik zijn."

Het slot van het Yuulfeest was het feest thans bekend onder de naam *Driekoningen*. Het wordt gevierd op de 6 Januari en het is wel merkwaardig, dat men tot op heden nog nieuwjaar mag wensen tot op die dag, na Driekoningen is het ongeldig. Het slot van 't Yuulfeest leeft dus na zoveel eeuwen nog bij het volk.

Naar de wijze waarop het in de laatste eeuw nog gevierd wordt, zou men nauwelijks kunnen denken, dat het van heidense oorsprong is. Toch wortelt het diep in de oud-Germaanse zeden.

Donar, een der hoofdgoden van de *Asen*, was o.a. ook de god van de granen en peulvruchten. De *boon*, van ouds het symbool van nieuw ontwikkelend leven (ik denk daarbij onwillekeurig aan de kindergewoonten uit mijn jeugd een boon in de sponsdous te doen, die we in de broekzak droegen. Reeds spoedig speurden we jong leven, dat we in al zijn ontwikkeling onder de schooluren bestudeerden), was evenals de erwt de lievelingsspijs van Donar en daarom aan dien god gewijd. Nu hadden er op de dertien-avond spelen plaats, waarbij hij, die de boon ten deel viel, voor het jaar tot koning werd gewijd en wel als plaatsvervanger van Donar op aarde. Nog heden ten dage wordt wel eens een boon in een brood gebakken, waarvan elk der disgenoten een stuk krijgt. Die de boon toevalt is de uitverkorene en verkrijgt enige voorrechten. Bij de Germanen werd deze plichtigheid bekrachtigd en geheiligd door het ten bodem ledigen van een schuimende beker. De lieveling van Donar, de godmens, was daardoor gekroond en ze trokken in feestelijke optochten met den koning rond. De kerk heeft er twee koningen bijgedaan en er de betekenis aangehecht van drie Oosterse vorsten, die optrekken naar Bethleem, geleid door een ster.

Hierboven noemde ik het woord *Azen* en moet tot nader begrip er even op terug komen.

De Germaanse mythologie is in vele opzichten vaag en onduidelijk en door de dubbelgoden, die men er in aantreft, is het waarschijnlijk dat het een samenvloeiing is van de mythologie van twee stammen, waarvan één de *Azen* worden genaamd, de ander de *Vanen*. Bij de eerste wordt geen zeegod genoemd, dus mag men aannemen, dat het de Germanen waren, die het vasteland bevoonden; de Vanen hadden een zeegod (Njord), dat waren dus wellicht bewoners der kusten (Kelten).

Hoe wordt *Driekoningen* in de laatste eeuw in de Achterhoek gevierd?

Reeds maakte ik herhaaldelijk de opmerking, dat in plaatsen, waar de grote meerderheid Katholiek is, deze feestten een langer leven hebben dan in Calvinistische streken; dit neemt niet weg, dat men ook daar de rudimenten vindt van rijmpjes en handelingen. Gemeenlijk begint het sterzingen in de schemering en dan trekken de drie wijzen uit het Oosten: Caspar, Melchior en Balthasar rond. De middelste was een moor en dus zwart, terwijl allen gouden kronen droegen en lange, witte klederen, meestal hemden. Ze forsten als teken van hun waardigheid een gouden ster aan een staf, die kon draaien of wel een pompioen met een ster er uit gesneden en een brandend kaarsje er in.

Zij zongen:

We kommen van 't Oosten, we kommen van verre,
We zunt de drie koningen met de sterre;
Maor sterre, ic mot zoo stille niet staon,
Ic mot met ons naar Bethlehem gaon,
Naor Bethlehem motten we gaon.

Of: We kommen getreden met onze steerne,
We zoeken Heer Jezus, we hadden um geerne,
We kwamen al voor Herodus zijn deur,
Herodus, de Konink, kwam zelve veur.
Herodus die spruk met 't valsche hart,
Hoe is toch de jongste van drieën zoo zwart?
Al is hij ook zwart, hij is wel bekend,
Hij is toch de Konink uit 't Oriënt.
We kwamen de hoge bergen op gaan,
Toen zagen we de sterre stille staan.
O sterre, je mot niet stille staan,
Je moet met ons naar Bethlehem gaan,

Te Bethlehem in de schone stad,
Waar Maria met heur kindjen zat.
Hoe kleiner kind, hoe groter God,
Gelukkig Nieuwjaar, dat geve U God.

Ook werd er op die avond kaarsje gesprongen; vetkaarsen werden
op de grond gezet en daar doorheen gehuppeld en gezongen:

Op een Driekoningen avond, op een Driekoningen dag

Sta op, Moeder Magdalena!

Lena! Lena!

Sta op van de bittere dood.

De laatste drie regels luidden ook wel:

Toc zat Maria Magdalena, ja Lena,

Al op onze Heer ze'n graf.

* * *

Een maand later komt *Vasselaovend*, een staartje van de grote Carnavalfesten in zuidelijke streken. Hier geen „narrenschip” in de optocht en ook geen blauwe schuit, zoals elders; het wolkschip van Freier is hier in vergetelheid geraakt, maar de narren worden met bekrompen middelen nog nagebootst, want de Achterhoeker, die hard moest wroeten in zijn sober bestaan, had geen geld over voor feestelijkheden.

In de laatste halve eeuw zijn het in hoofdzaak kinderen en opgeschoten jongens, die 's avonds rondtrekken met een eigengemaakt mombakkes voorgebonden of met zwart gemaakte gezichten, terwijl ze meestal de kleren van de andere kunne dragen. Ze zingen dan bij een van de 'oudste, Germaanse muziekinstrumenten, de „foekepot” een liedje, dat dikwijls een samenraapsel is van diverse rijmpjes op andere feestdagen gezongen en dus zeer variabel. De beschrijving van een foekepot, in Holland zeggen ze rommelpot, is meestal vermakelijk onjuist. De geleerde schrijvers hebben meestal slecht gekeken en zeer zeker nooit een foekepot gemaakt, zooals ik een zestig jaar geleden. We sneden van een stevig riet een stuk van 35 à 40 cM. zó, dat de uiteinden direct achter de knopen van de stengel vielen. Door de vernauwing bij de knopen ontstond aan de uiteinden een knopje. Een stuk varkensblaas maakten we nat, hingen het midden over het rietje, zodat er iets als een slappe paraplu ontstond en nu werd zó de blaas aan 't rietje, achter het knopje, vastgebonden. Nu spannen we de blaas over een aarden potje, meestal een zoutpot, zodat het rietje loodrecht op de pot kwam te staan. We maakten op jongensmanier de hand een beetje vochtig en lieten het rietje losjes

door onze gesloten vuistje dansen. De blaas kwam in trilling en stiet een erbarmelijk: „oeke, oeke!” uit En nu zongen we in mijn jeugd in Zelhem:

Foekepotterije, foekepotterije,
Geef mien 'n centjen, dan gao'k veurbiej;
'k Hebbe zoo lange met de foekepot elooopen,
'k Hebbe gin geld um brood te koopen,
Foekepotterije, foekepotterije,
Geef mien 'n centjen, dan gao'k veurbiej.

Hier woont 'n rijke man,
Die veel geven kan,
Veel zal hij geven,
Lang zal hij leven,
Zalig zal hij sterven,
De Hemel zal hij erven.

Vasselaovend, is 't van aovend,
't Klunk al deur de bussche,
Alle mooie meisjes hebben 'n jonge.
Behalve ikke en mien zusse,
Zusse zusse Griete,
Wol es schieve schieten,
Schot van hier nao Zelleem,
O, wat 'n grote schellem,
Schot van hier nao Borkelo,
Is dat dan gin grote vlo?
Vrouw gaat nao de kamer,
Daar hankt de wörste samen,
Geef mien de langen
En laot de ko(r)te hangen;
Wacht tüt op 't leste,
Dan zunt de ko(r)ten 't beste.
Vrouw gaat nao de neste,
Daor likt de eier bie zessen,
Lank mien der vicve
En laot der éne blijven,
Dan könt 't haentjen en henneken kieven.

Natuurlijk was er een met 'n korfje gewapend en nam de gaven in ontvangst. Ziehier de overblijfselen in de Geldersche Achterhoek van het dolle feest, dat bij de priesters zeker niet ten onrechte in een slechte reuk stond en dat niet te dicht bij Kerstmis mocht gevierd worden. Nu luidt het de vasten in.

Ik mag niet van het Midwinterfeest afstappen zonder nog enkele kruimeltjes van de rijke feestdis op te rapen.

De tweede dag van het Yuulfeest (26 Dec.) werd later *St. Stephanus* gedoopt of ook wel „*grote Paardendae*” genoemd. Dit is de dag van 't Suint-Steffen jagen. De jongelui die een paard ter beschikking hebben, rijden dan in woeste vaart rond en brengen bezoeken aan andere dorpen. Heyting zegt er van: „Wat de viering van de zonnenvende op twee achtereenvolgende dagen betreft, bedenke men, dat volgens de Germanen een god in één dag volwassen werd; de eerste en voornaamste dag viert dus Freier als de wordende god, de tweede als de geworden god. Het is daarom dat de tweede dag wordt ingegaan met een feestelijke rit, want Freier is de bekwaamste der ruiters en bij het ingaan van de dag verheft hij zich door de wolken op zijn windros Blodughof.

Het „Sint-Steffen-jagen” leeft de laatste jaren weer op.

De eerste Maandag na Driekoningen is het *Kopper- of Koppelmaandag*. Sommigen beweren dat de naam komt van koppe (= beker) dus van een feestelijke dronk ter ere van 't nieuwe licht. Anderen denken daarbij aan 't werkwoord koppelen (= samenbinden) met het oog op het huwelijk van Freier en Gerda, zon en aarde, en zeer zeker heeft hun voorbeeld anderen bewogen dit na te volgen.

Op *Maria lichtmis* of Vrouwendag (2 Febr.) draagt men brandende kaarsen in optochten rond. Zeker een navolging van de fakkeloptochten ter ere van Freia, de godin van de naderende lente. De vrouw was alleen die dag baas in huis. Dit laatste wijst wel op grote verandering in de loop der tijden.

De voorjaars- of Meifeesten.

Omtrent *St. Petrus* had men de klopnachten. Men klopte dan met hamers en stokken op deuren en schuren om de mensen te melden, dat Donar zich in de strijd geworpen had tegen de wintergeesten, immers de hamer was het symbool van Donar of Thor, de dondergod.

Heuvel zegt hiervan:

„Op *St. Petrus* 's morgens voor zonsopgang ging de boer of de herder driemaal om huizen, schuren en stallen en klopte met een houten kruishamer tegen posten en balken, roepende:

„Rut,¹⁾ rut, Suntevogel

Sunte Peter, dai es kommen”

om zo muizen, vlooien, vlinders en ander ongedierte te verjagen”.

Met *Sinte Peter* begint de lente. De eerste lentevuren worden ont-

¹⁾ Rut = er uit.

stoken om het werk der zon te verlichten (magische rite) en tevens te helpen de winterdemonen te verdrijven (animistische rite). Sedert de 7de eeuw werd deze dag als de eerste lentedag beschouwd en de boeren houden er zich nog steeds aan. Het is voor hen de dag van verhuizen om een nieuwe boerderij te betrekken. Volgens hen begint op die dag de grond weer te werken.

Met het aanbreken van de lente herleefden ook de *balspelen*. Sinte Peter was daarvoor de aangewezen dag. Evenals het rad was de bal het symbool van de zon en de balspelen moeten we dus rekenen tot de magische rite. Reeds herinnerde ik er aan dat de zon ook werd gedacht als *goudborstel*, het zwijn, waarop Freier reed. De borstels waren het symbool der zonnestralen en in dit verband kan ik melding maken van een eigenaardig spel, dat vroeger in de Achterhoek door groot en klein gespeeld werd. Voor een halve eeuw kon men het hier en daar nog zien spelen en het droeg in alle opzichten het stempel van een zeer oud Germaans volksspel. Het heette „*molte-koezen*” of „*motten*”.

De jongelui zochten in eikenbakhout rechte eiken stokken, die zijwaarts uit een stomp gegroeid waren en daardoor een dik, gebogen onderende hadden. Dit waren de „koezen” of knuppels, waarmee de honden bal, „*molte*” genoemd, voortgedreven of geslagen werd.

Hier had dus de bal als zonnebeeld de naam van motte (= moeder-varken) als zonnebeeld. Door de „*kuuder*” moest de motte in een kuiltje gedreven worden, waarom in een kring op ± 3 M. afstand ook zes kuiltjes gemaakt waren, waarbij zes spelers met hun koeze de bal moesten trachten tegen te houden.

Voor een dozijn jaren heb ik het spel met jongens uit Hummelo en Keppel in „Ons Huis” te Rotterdam in de Gelderse week gedemonstreerd en het viel zó in de smaak, dat het daar nog jaren gespeeld werd.

Het ligt voor de hand, dat de Angelen en Saksen, die ook de Achterhoek bewoond hebben, alvorens ze naar Engeland overtrokken, dat spel naar dat land hebben overgebracht, zoodat het mij niet onwaarschijnlijk lijkt, dat het 't moederspel van golf, hocky en bandy is en van meer spelen, waarbij gebogen stokken worden gebruikt. Ook het moederspel van cricket, het „sikken”, komt wellicht uit deze streken.

Na de lentenachtevening brak het grote voorjaarsfeest aan, dat later naar het Israëlitische voorjaarsfeest ter herdenking van hun uittocht uit Egypte en Pascha werd genoemd, door de Kerk tot Paasfeest werd gedoopt, welk feest met het leven van Jezus werd samengeweven.

Het ontwaken van de natuur werd vereenzelvigd met de opstanding van Jezus. De eerste feestdag is de *Palmpaas*. De jeugd loopt dan met een dennetak, waartegen een broodkrans is gebonden met een koekelhane er op gestoken (vruchtbaarheids-rite) langs de straten. In het westen van de Achterhoek is die dennetak vervangen door een vorksgewijze gegroeide tak, op sierlijke wijze ten dele van de schil ontdaan. Ze zingen dan:

Pallem, pallem Paosen,
Ei koerei, ei koerei!
Noe nog eenen Zondag,
Dan kriege wie 'n ei.
Eén ei, dat is gin ei,
Twee eier is 'n half ei,
Drie eier is 'n Paosei.

De meergegoeden hadden een grote, ronde krakeling, de minder koopkrachtigen lieten het bij een kleine krakeling in de vorm van een 8 of alleen een haantje van brood met krenten als ogen op een stokje. De krakeling was het zonnerad en de haantjes zonnevogels en het geheel wijst dus op de zonnediens. De vier spaken in het zonnewiel houden sommigen voor aanduiding der vier jaargetijden. Niets duidt daar echter op en een wiel moet toch spaken hebben? De overdadig versierde *Palmpaas*, die men dikwijls op tentoonstellingen aantreft, kwam hier niet voor.

In mijn jeugd spaarden we sigarenlintjes, want de sigaren waren in de kistjes vroeger steeds in bosjes van vijftig gebonden. Verder hadden sommigen slingers van uitgeblazen schalen van vogeleieren en kinderen van kruideniers en bakkers konden zich dikwijls de weelde veroorloven slingers van krenten en rozijnen te maken. Ook roosjes van gekleurd papier kwamen er soms aan te pas; het zogenaamde zilverpapier was toen vrijwel onbereikbaar. De krakelingen werden in sommige streken ook horizontaal gedragen en konden dan rijker versierd worden.

In het middelste gat van een stoof gestoken, bleven ze nog dikwijls dagen lang bewaard en te pronk gesteld.

De *Palmpaas* is een miniatuur *Maja-* of *Muiboorn*, de bij veel volken voorkomende levensboom. Wel hadden de Germanen de es *Yggdrasil* als gewijde boom van Freia, doch de pijnboom, die het leven droeg, als alles dood was, leende zich er beter voor. De *Mei-boom* ontmoeten we bij de Germanen dikwijls bij alle feestelijkheden. Nog heden ten dage bindt men hem in de top van een nieuw ge-

bouwd huis, als het onder de kap is. In mijn jeugd liet men bij het hakken van eikenhakhout steeds een gaaf boompje staan, blijkbaar met het doel de afgehakte stomp tot nieuwe groei te prikkelen (magische rite). Deze boom heette ook Meiboom. De boeren zeiden: „Dat heurt zoo!” Met opzet heb ik de Kerstboom, als plaatsvervanger van Yggdrasil, niet genoemd, want hij schijnt in tegenstelling met andere streken, in de Achterhoek niet inheems te zijn en komt daar pas in de laatste halve eeuw voor en dan nog spaarzaam.

Een heel eigenaardig geval in de buurt kwam mij nog voor enige maanden ter oore. Een boertje vond 'smorgens in een boom bij zijn huis een aangekleed stromannetje hangen. De kwestie was, dat zijn dochter een vrijer voor de gek had gehouden. Dit gebruik stamt van de vroegere Meiboom, die 'snachts bij 't huis werd geplant om de huwbare dochters zinnebeeldig met poppen of te laken.

Het ei, het symbool van de vruchtbaarheid, speelt bij de Paasfeesten nog een groote rol. Het eiertikken en eierrollen op de Paasbergen te Lochem en Terborg, op de Worp te Deventer, op een Paasweide of een bos in andere plaatsen, is welbekend. Ook het verstopp en laten zoeken van eieren stamt uit de Heidensche tijd.

Dan de *Paasvuren*, de belangrijkste vuren, die in het voorjaar gestookt werden om de zon als bron van warmte en licht te ondersteunen (Magische rite). Reeds op de eerste Paasdag trokken we als jongens na kerktijd met een schuifkar door 't dorp roepende:

„Hetter en te pletter, hei' ok 'n busken veur 't Paosvuur!”

Bij sommigen mochten we een paar takkebossen van de mijt nemen, doch bij de meesten waren het dorens, snoecisels van doornheggen, waarmee ze geen raad wisten. Dit gaf een geestig priester aanleiding aan de gelovigen te verkondigen, dat het Paosvuur het symbool was van het verbranden van de doornenkroon van Christus. 't Leek er inderdaad wel op. Bij sommigen kregen we een paar centen en daarvoor kochten we een half pond tabak van 't Rooye waopen voor den knecht, die ons met paard en wagen het hout buiten het dorp op een geschikte plaats bracht. Een „baok”, een boomstammetje, soms met een oud rad of oude wan getooid, stond in 't midden en daarom werd het hout opgestapeld. Die baok herinnert ons aan de Irminzuil, een surrogaat voor de Meiboom (Vruchtbaarheidsrite). Het verbranden van de Meiboom is het symbool van het tot vruchtbaarheid komen van bomen door licht en warmte.

Mej. Dr. Grolman schrijft:

„Te Denekamp bestaat het oude gebruik „de paimstake halen”.

De herkomst is niet meer bekend. Op Palm-Zondag trekt oud en jong naar de voormalige Haveznte „Den Beugelscamp“, nu een gewoon buiten, om daar van den tegenwoordigen eigenaar de „palmstaken“ in ontvangst te nemen, een te voren gekapte boom met takken en al. Als het gebruik één keer door de Denekampers wordt overgeslagen, behoeft de eigenaar van den Beugelscamp nooit weer de staken te leveren. Zij brengen de staak naar de „Paasbult“, daar wordt hij overeind gezet met een teerton er bovenop en 's avonds wordt de boom met ander aangebracht hout en de teerton in brand gestoken onder het gejuich der omstanders“.

In sommige dorpen in de Achterhoek had men een eigenaardige gewoonte bij het ontsteken van 't Paasvuur. Een rij kinderen danste er al zingende omheen met een brandend stokje in de rechterhand, daarna terug met het stokje in de linkerhand en dit tot driemaal toe. Een versje dat te Gorssel bij 't vuur gezongen werd herinnert er nog aan:

„Hei, 't was in de Mei,
En de muts op zij!
Van links um
Van rechts um
En keer oe weer um.“

Wanneer het vuur een poosje gebrand had, gooiden wij als jongens gloeiende kolen en brandende stokjes langs de rand en sprongen er over heen. Onbewust volgden we het heidense gebruik over het vuur te springen, omdat het vuur reinigende kracht had voor het lichaam en alle boze geesten daarvoor op de vlucht sloegen. Ten slotte grepen we uitgedoofde kolen en maakten ons en anderen zwart. Ook al weer een heidense zede, want daardoor achtten ze zich beschermt tegen een overval van de kwade geesten, die nu, doordat ze onkenbaar waren, op een dwaalspoor werden gebracht. We denken hier aan Javanen, die na herstelling van een ernstige ziekte, een andere naam aannemen om dezelfde reden. Misschien berust het sluiten der luiken bij sterfgevallen en het dragen van zwarte kleren of zwarte doeken over 't hoofd op dezelfde grond.

De belangstelling in de oude Germaanse zeden is steeds groeiende en op vele plaatsen in de Achterhoek wordt het stoken van Paasvuren weer aangewakkerd (Lochem, Winterswijk, Wolkenland bij Montferland) en ook de Palmpaas herleeft hier en daar (Zutphen).

In Bathmen bij Deventer, waar de grote vuren van vroeger niet meer ontstoken worden, wordt in aantal gewonnen, wat in grootte is verloren gegaan.

Even lustig als vroeger zingen de jongens ook thans nog langs de huizen:

Busken, busken, bie,
Komt der van aovend bie,
Ie'j zôlt 't zoo goed hebben azze wie,
Geef wat, haalt wat,
Geef die arreme jongens wat,
Hier wont 'n rieke man,
Die vâlle geven kan,
Vâlle kan ie geven,
Lange zal ie leven,
Zalig zal ie starreven
Den Hemel zal ie arreven!

Paasen kump maor ens in 't jaar,
Boer of vrouwe he'j oe busken klaor?

Als een boer te gierig is om wat te geven, zingen ze:

Boaven an den Hemel,
Henk 'n zak met zemel,
Henk 'n zak met pierenkruid,
Daor kik den gier'gen duuvel uut.

Gallee geeft nog een Paasliedje:

Lange, lange rige,
Twintig is 'n stige,
Dartig is 'n rozenkrans,
Veertig is de poppendans,

Woerte geeft als vierde regel:

Nu maut de juffer nigen.

De kwajongens zongen:

Noe mot nunneken migen.

Dit alles is weerbaastige stof voor de kerk om te kerstenen.

Voor al ook de gewoonte om verbrande houtjes mee naar huis te nemen of op de akker te strooien om misgewas te voorkomen. Anderen hingen zoo'n hout aan de ploeg bij 't ploegen, sommigen hingen het in huis op ten afweer tegen boze geesten.

In mijn jeugd verdween de houtskool van 't vuur de eerste nacht nog, doch pas vele jaren later hoorde ik, wat er in 't geheim mee gebeurde. De kerk heeft dat bestreden en met succes.

Ik heb reeds medegedeeld, dat de dennetak in 't Westen van de Achterhoek reeds verdwenen was bij den Palmpaas en om de kraling te sieren werden takjes van de buksboom (*Buxus, sempervirens*. L.) gebruikt, die zich daar uitnemend voor lenen. Bovendien

waren die hij de hooren gemakkelijk te krijgen, want om de „*inschoeren*“ (bijonschuren) stonden daarvan lange heggen, om de henen tegen koude en wind te beschermen. De kerk bemoeide zich met de Palmpaas-optochten en beschouwde ze als de herdenking van de feestelijke intocht van Jezus te Jeruzalem. De lukabaanmtakjes werden palmtakjes gedoopt en ze werden zelfs kerkelijk gewijd, zodat ze spoedig bij boesjes in en vóór de huizen hingen en het afgebrande houtje allengs vervingen.

Het toneelmatig optreden der kerk met 't Kerstkindje werd ook hier doorgevoerd. Bij de voorstelling van de intocht van Jezus moest Jezus op zijn ezel gezeten ook vertegenwoordigd zijn. En de beeltenis van Christus op een ezel uit hout gesneden werd op grotere plaatsen meegetrokken en werden „*palmezels*“ genoemd. Wie ze gezien heeft, zal ze zeker uitermate ongeschikt hebben gevonden om ze langs hobbelige wegen rond te zeulen. Het wankelbaar evenwicht moet aanleiding gegeven hebben tot ontelbare buitelingen, terwijl het godsdienstig karakter der optochten er zeker niet door verhoond werd. In enkele musea worden ze nog gevonden; ook was er dit jaar op de Palmpaas-tentoonstelling te Arnhem een aanwezig. Ze zijn heel zachtken verdwenen in de loop der jaren, maar de meedogenloze Achterhoekse jongens hadden in mijn jeugd een spelletje, dat zonder twijfel geboren is bij 't rijden met de houten „*Palmezel*“. Een spleetje, dat bij de jongens zeer in de smaak viel, omdat de naam duikelspel zeer zeker gepast zou geweest zijn. Ze noemden het „*holten ezel ruden*“. Een gladde, rechte boomstam werd horizontaal tussen twee paaltjes op twee hekken of op onderliggende boomstanmen gelegd. Een jongen werd op de boom gezet met zijn benen er over uitgestrekt, zodat bij de minste beweging de stam wentelde en de jongen naar beneden in 't stro duikelde. Nu kreeg hij een stok, moest daarmee vier worsten van stro, voor en achter, rechts en links aan stokjes opgehangen, een voor een er af wippen. Vrijwel allen sneuvelden en duken uit 't stro op met de hand aan de onderzijde van de rug. Zo klapt, ook in de folklore, de jeugd dikwijls uit de school.

't *Vloggelen* (Magische rite).

De *ommetocht* in Ootmarsum, het *vloggelen* of *vleugelen* is wel een van de grootste en merkwaardigste, die men in ons land aantreft. Van Steine vertelt, dat buiten de Kuiperweg en de stad de Paas-*woide ligt*. Daar gaat oud en jong op de middag van de eerste Paasdag heen. Langzamerhand vormt zich daar 'n groepje mensen, waarvan ook de voorganger is, iemand met een flinke stem, de

leider van het feest. Deze zet weldra een couplet van het Paaslied in, waarbij het groepje, dat steeds aangroeit, telkens invalt. Al zingende trekken ze verder en naderen weldra 't stadje. Nu geven ze elkaar de hand en vormen aldus een lange rij. Vele huizen in Ootmarsum staan met de grote deur naar de straat gekeerd. In 't midden van die deur staat de paal (de stipel) en om deze paal trekt hier en daar de mensenketen heen en ook wel door de huizen, die een voor- en achterdeur hebben. Het zijn steeds dezelfde huizen, waar men doortrekt. Enkele herbergen komen ook geregeld aan de beurt en daar staan dan ook de borrels klaar voor de deelnemers, die verder al zingende de gehele stad doortrekken.

Eindelijk komt men op 't marktplein. Hier wordt nog éénmaal het gehele lied gezongen. Bij de laatste woorden heffen de ouders hun kinderen in de hoogte. Soms wordt tot slot ook de voorganger omhoog getild. Wel een eigenaardig einde van het vlüggelen. Tevergeefs heb ik naar de betekenis of de herkomst van dit slot gezocht.

Loeschoke beweert dat niet alleen in de Christelijke eredienst, maar ook in de dagelijkse gebruiken de Joodse merkbaar is. De Joden sprongen n.l. na het gebed omhoog, dit schijnen de eerste Christenen van hen overgenomen te hebben. Wij zouden dus dit opheffen van de kinderen of den voorganger als slot van de processie met dit oude Joodse gebruik kunnen vergelijken, dat in deze vorm bewaard is gebleven. De verklaring bevredigt mij echter nog niet.

De tweede dag wordt het rondtrekken herhaald, maar is de plechtigheid ver te zoeken, daar de mensen dan door de drank beneveld zijn.

Als oorsprong van het vlüggelen wordt opgegeven de gewoonte der nonnen uit het vroegere klooster te Weerselo, die op Paasdag hand aan hand naar de kerk in de stad trokken. Het zingen van het Paaslied bij de ommegang is wel een bewijs, dat dit alles een overblijfsel is van de vroegere Paasprocessie, die in Twente langer dan elders in gebruik gebleven zijn. Ze zongen:

Christus is opgestanden

Al van de Joden haer handen,

Dies willen wij allegaer vroolijk zijn!

Christus zal onze Verlosser zijn. Alleluja!

Was Christus niet verresen

Al met Zijn goddelijk wesen,

Wij waren gebleven in grooten noot,

Wij moesten al sterven de eeuwige doodt. Alleluja!

enz., enz.

In Ludingshausen in Duitsland heeft men iets dergelijks, doch meer een woest spel. Tenslotte grijpt de voorganger de zwengel van een pomp en de geheele slinger windt er zich omheen.

Mej. Grolman vindt dat die processies meer het karakter van een voorjaarsspel hebben door de Kerk gekerstend.

Mijne jeugdherinneringen wijzen in dezelfde richting. Voor zestig jaar speelden we te Zelhem als kinderen 't zelfde spel, doch ongekerstend. Dit zal in de loop der tijden door hen wel afgekeken zijn van de ouderen, want het viel door zijn woestheid zeer in de smaak van de jongens. We vormden lange slingers en bewogen ons om de linden in 't dorp en om schuren en karren tot de voorman een boompje of lantaarnpaal greep, waar de slinger zich omheen wond.

We zongen:

Jan dikke drol, Jan dikke drol.

Die wórdt hoe langer hoe dikker!

Strekte de voorman een arm tegen een boom, waaronder allen moesten heenkruipen, dan schreeuwde hij: „draad in de naalde!”

De Pinksterbruid (vruchtbaarheidsrite).

Het rondtrekken met de Pinksterbruid geschiedt heden ten dage nog in de Achterhoek, meer in de Overijsselse dan in de Gelderse, doch in 't midden der vorige eeuw was het in 't oosten een algemeen gebruik. Een dag of tien voor Pinksteren werden de Pinksterbruid en bruijom gekozen en bij de bruid aan huis werd dan de kroon gemaakt. Twee halve hoepels werden kruislings verbonden en op een andere hoepel vastgemaakt. Nu versierde men het geraamte met papieren rozen, waaiertjes, lintjes en uitgeblazen eierschalen. Men stak vervolgens vier stokken in een vierkant in de grond en verbondt de toppen kruislings door middel van twee stokken. In 't midden kwam de kroon te hangen. Bij de optocht droegen vier kinderen het geheel en bruid en bruidegom stapten opgesierd onder de kroon. Het gevolg was meestal niet groot, al liepen er enkelen achter, want hoe meer kinderen, hoe kleiner de buit. Eén der meisjes of het bruidje had een korfje of bakje om de goede gaven te verzamelen.

In het westen van Overijssel en de Graafschap vond men meer op de weg een grote boog, waar de kroon in werd gehangen. Die onder de boog heenging moest tol betalen. Voor 25 jaar was te Doetinchem nog een Pinksterkroon aan een touw gehangen, dat dwars over een laan gespannen was. Kwamen er voetgangers of ruitrijen voorbij, dan liet men de kroon naar beneden zakken om een footje te bemachtigen.

Trok men met de Pinksterbruid rond, dan zong men:

„Daor komme wie met de Pinksterbroed an,
Maar éénmaal in 't jaor
En al wie ons niets geuwen wil,
Die kans ons laoten gaon!
Pinksterbroed, luieroet,
Haste maor eerder op e staan
Dan haste met de Pinksterbroed met können gaon!”

Twente.

In Deventer zong men bij de kroon:

Roza, Roza,
Al weer een ander, al weer een ander.
Roza, Roza,
Al weer een ander, ja, ja!
Alles in den wind, alles in den wind,
Nog geen klein kind in den wind,
Roza, Roza,
Al weer een ander, ja, ja!
Blauwe bloempjes in het groen,
Ze zijn zoo mooi als zilvergroen,
Al van die mooie kransen,
De juffrouw, die moet dansen,
Driemaal door de rondte gaan,
De juffrouw, die zal kiezen,
De een of d'andre wiezen;
Wie de dit zal zijn, wie de dat zal zijn,
Dat zal onze..... onze..... Mientje zijn.

In Zelhem zongen ze:

Roza, Roza,
Bloemen op mijn hoed;
Had ik geld, dan was ik goed.
Kies, wie je wilt
En de schoonste, die je vindt,
En ziedaar mijn vrouw,
Tot het einde van ons leven,
Dat beloof ik jou,
En nu moeten we gaan scheiden
Met een zoentje tusschen beiden
En dan kies ik weer een andre vrouw.

De Kerk stelde het Pinksterfeest vast op vijftig dagen na Pasen en dicteerde, dat het 't feest was ter herdenking van de uitstorting of nederdaling van de Heilige Geest. Het laten zakken der Pinksterkroon op de mensen is inderdaad een voortreffelijke uitbeelding van het nederdalen van de Heilige Geest.

Zomer- en Oogstfeesten.

De 24ste Juni, op St. Jansdag, begon het Zomerzonnewardfeest. Groote feestvuren verkondigden den volke dat het feest van Belder of Baldur, de zomergod, was aangebroken. Evenals het Paasvuur moest het met „zuuwer” vuur worden aangestoken, d.w.z. men moest door wrijving van droog hout vuur trachten te verkrijgen. Later deed men het met een vuursteen, ketsstaal en een stukje zwam, wat vrij wat gemakkelijker ging. Zo hoog men over de gloeiende kolen sprong, zo hoog werd 't vlas dit jaar. Ook werden er Meibomen geplant, zoals voor een halve eeuw in de Achterhoek bij vrijwel elk groot volksfeest. Ze waren het symbool van de groei van het plantenrijk, de vegetatiegeest in de gestalte van een welig opgeschoten spar. Temeer was dit hier op zijn plaats, omdat omstreeks die tijd in de natuur de bomen hun tweede lot schieten, „St. Janslot” geheeten. Bovendien waren het sexuele feesten, zoals alle Meifeesten, een andere benaming voor voorjaarsfeesten. De Meiliedjes, die in een kring om de boom dansende gezongen werden, zijn in de Achterhoek geheel verdwenen, doch waarschijnlijk een parodie er op, door de volks-humor geschapen, had een taaier leven. Het wordt ten dele thans nog gezongen in een kringdans om een paartje of om een Paasvuur.

Het luidt:

Daar ging een patertje langs de kant

Hei, 't was in de Mei!

Hei, 't was in de Mei, zoo blij,

Hei, 't was in de Mei.

Kom pater, jij moet knielen gaan,

Hei 't was in de Mei,

Het nonnetje, dat moet blijven staan,

Hei, 't was in de Mei, enz.

Kom pater geef je non een zoen,

Hei 't was in de Mei!

Dat mag je nog wel zesmaal doen.

Zesmaal is geen zeven, zevenmaal is geen acht,

O, wat zoenen de meisjes zacht,

Hei 't was in de Mei, enz.

Pater jĳ moet scheiden gaan,
Hei, 't was in de Mei,
En met een zoentje afgedaan,
Hei, 't was in de Mei, enz.

Al dansende sloegen de jongens de armen om een meisje en rolden met haar een heuveltje af en het versje, dat er bij gezongen werd, hoort men nog heden ten dage veelvuldig op bruiloften.

Wie zal dat betalen, zoete lieve Gerritjen,
Wie zal dat betalen, zoete lieve meid.
De eerste boer, de beste, zoete lieve Gerritjen,
De eerste boer, de beste, zoete lieve meid.

Bouwmeester zegt van de Meiboom:

„Telken jare, als Iring veld en woud bewandelde en zijne zegeningen verspreide in kwistige overvloed; als de grasscheut uit de luwe aardkorst schoot en het jonge blad de ganse omtrek met geuten bezwangerde; als de frisse lente haar intocht hield, dan werd zij met dans en gejuich ingehaald; dan drong de akst in 't sappige hout van een rijzige woudkoning, die in luidruchtige triomftocht werd meegevoerd en geplant in het midden der mark.

Zo ging het in de wouden der nog heidense Germanen; nog eeuwen later werd dat toneel afgespeeld onder de belijders der nieuwe leer, telgen van Saksischen stam. Tot in de veelbewogen tijd, waarin de historie van het Bielhemmer convent ons thans doet verwijlen, werden de Meifeesten in het naburige Varsseveld nog ieder jaar gevierd ¹⁾. Dan vermeide het landvolk zich bij muziek en dans, wanneer de Meiboom was geplant in de bodem der markgenoten. Ouder gewoonte werd aan den Proost van Bielhem verlof gevraagd om de boom te mogen vellen in het bos van het klooster. Met elke terugkerende Meimaand was de vergunning hiertoe verleend en nimmer te voren had bij deze feestelijkheid enige onregelmatigheid plaats. Thans evenwel hadden gewoonte en gebrek aan eerbied in de gunst een recht gezien. ²⁾

In het voorjaar van 1576 bracht de volksmenigte een bezoek aan de Bielhemmer bossen, waaruit nu de schoonste en zwaarste eik werd gehouwen en weggevoerd.

¹⁾ J. A. Nijhoff. Bijdragen IX p. 39.

²⁾ Later toen de Bielhemmer monniken reeds lang hun klooster verlaten hadden, kwam dit recht ter sprake. Den 30sten April 1613 werd voor Richter en Magistraat van Terborgh kundschap afgelegd wegens het recht van de burgeren van Terborgh om op de Conventsgoederen een meiboom te bouwen. Inventaris v. Bielhem. Arch. 924.

Toen in 1577 de Meifeesten wederom zouden gevierd worden, werd de handelwijze van het vorig jaar herhaald, met het gevolg, dat nu drie of vier bomen werden geroofd. Zodra het Convent hiermee in kennis kwam, beklaagde het zich luide bij het gericht der heerlijkheid Wisch. Doch niettegenstaande de verontwaardiging over deze onrechtmatige en drieste bejegening zich van het klooster meester maakte en aan de klacht niet weinig klem bijzette, bleef het gerecht hiervoor te enen male doof. Wel mocht de devote conventuaal uitroepen: „Tempora mutantur!”

De Stoppelhane.

Bij het einde van de korenoogst heeft men het feest van de „stoppelhane”. In de Gelderse Achterhoek is het veel langer blijven hangen dan in Overijssel, waar het al lang met een fooi van den hoer in een herberg werd gevierd. In de Graafschap leefde het in het midden der vorige eeuw nog in volle glorie, na die tijd werd het allengs meer ontlusterd, doch het feestmaal bleef.

In mijn jeugd heb ik het herhaaldelijk bijgevoond en als ik moest lachen, vertelden ouden van dagen, dat het in hun jeugd nog veel mooier was geweest.

De Germanen geloofden, dat de veldgeesten, die zich in vele diervormen konden vermommen, in het koren leefden. Als in de zomer het koren gemaaid werd, moesten ze zich steeds met beperkter ruimte tevreden stellen. In het laatste stukje koren waren ze dus samengepakt en om ze te vrind te houden werd dat samengebonden tot een reusachtige schoof, nadat het voorzichtig gemaaid was. Een „mathaak”, dienende om bij het maaien het koren ordelijk bij elkaar te houden, werd rechts en links er in gestoken als armen. Een doek werd om de top gebonden als halsdoek, een strohoed er op gezet en het „olde wief” was klaar. Soms met bloemen gesierd, werd ze op een oogstwagen gezet; de bindsters er bij op, de maaiers er achter en zó trokken ze zingende naar de boerderij. De boerin had bij het binnenkomen van de laatste vracht zich teruggetrokken om zich een beetje op te knappen en de „knipmutse” (= cornet) opgezet, terwijl ze de bandsdeuren dicht maakte. Het olde wief werd achter 't huis voorzichtig afgeladen en voor de deur gezet. De maaiers lieten zich op een knie zakken en hielden de „zicht” (= sikkel) zo naast zich, dat het metaal verticaal stond; de bindsters stonden er achter. Nu begonnen de maaiers met de mathaak of wetsteen tegen het metaal van de zicht te kloppen en zongen daarbij geheimzinnig met een contra-bas stem:

„'t Is van avond stoppelhane, stoppelhane! enz.

In Overijssel zongen ze:

„Vrouwe van 't hof
De rogge is der of,
Je zult traktiern
Of de kop geet der of.

Nu openden de deuren zich wijd, de stijpel werd ter zijde gezet en de vrouwe verscheen in al haar waardigheid met een flesch jenever en een glas. Allen kregen een borrel; de luideuchtigheid groeide en de maaiers grepen het „Ûlde wief" en dansten er mee naar binnen. Nu begon het feest, waarbij spekpannekoek het hoofdgerecht vormde.

Wat is nu de betekenis van het woord „Stoppelhane"?

„We mējen der van avond de stoppelhane uut!" zei een maaier tot mij en bij informatie bleek me, dat hij bedoelde, dat door pootaan te spelen ze mogelijk van avond de tractatie kregen. Mijns inziens ligt de verklaring nog al voor de hand.

De haan was door zijn waakzaamheid en door zijn vroegtijdig kraaien de aartsvijand van de geesten. Met het „Ûlde wief" werden die geesten gedurende de winterdag onder dak gebracht en nu is gemakkelijk te begrijpen, dat de boer de haan offerde om bij hen in 't gevele te komen. De hanenoffers zijn trouwens van algemene bekendheid en hanesoep was niet te verwerpen als feestmaaltijd, vooral voor mensen, die alleen in de slachtijd wat vlees kregen. Als jongen heb ik één enkele maal het offeren van een haan, al was het dan in eenigszins andere vorm, meegemaakt.

Ik behoorde met de kernis op Sint Lammert bij de kleine schutterij te Zelhem en we zouden na 't schieten met pijl en boog „haan de kop afhouden" doen. Wij jongeren vonden 't best, de ouderen hadden 't vroeger ook eens gedaan en hielpen ons er bij. We scharrelden een oude „ims huuve" (= bijenkorf) op en maakten in de top een gaatje.

Tussen twee palen werd een touw gespannen, waaraan de huuve omgekeerd werd opgehangen. Er was een haan gekocht en gedood en nu werd die in de korf gelegd, terwijl kop en hals door het gat werden getrokken, zoodat die op twee meter afstand van de grond bungelden. We hadden een oude cavaleriesabel, die nog voor het afhakken van doornenheggen gebruikt werd, gescherpt en moesten om de beurt geblinddoekt er naar toe wandelen en éénmaal naar de kop hakken. Wie de kop er af sloeg, was de koning en kreeg de haan. Op andere plaatsen werden op andere wijzen hanen geofferd en 't stond gelijk met palingtrekken en katknuppelen. 't Volgend jaar was het streng verboden.

Als de maaltijd afgelopen was, stond de fiedelman al te wachten.
Hij klom op „t kattenzßlderken" of op de hilde en dan begon 't dansen.

De Driekusman.

„Noe wol ik wel es wetten wat Hendrieksken zeg. (2 bis)
Hendrieksken zeg: boe jaol!
Vaoder, moeder wil mij slaon,
'k Dörf niet meer met Driekus gaon,
Driekesman, Driekesman!
Dröjt oe es umme en kiek mien es an,
Met de händjes: klap, klap, klap!
Met de vuufjes: stap, stap, stap!
Had ik diej, wat zal ik diej,
Dröj oe es umme en dans met mij.
Vader, moeder bromt niet meer,
Driekesman, o, kom maar weer.
O, mien lieve Driekesman
Dröjt oe es umme en kiek mien es an.

De fiedel verdrinkt in 't rumoer der luidruchtig gebarende werkmensen met klossende klompen, doch als de fiedelman boven de kam strijkt, stijgt de feestvreugde tot gejoel, want dan mogen de dansers volgens „t olde recht" de meisjes een zoen geven.

De Keppelsche karree of boeren-quadrille.

Koor: Kom feestelingen,
Dat de vreugde 't hart duut slaon,
Kom laot ons zingen,
Hef vroolik an.

Fiedelman: Aw in de darpen brulleft viert,
Dan wördt er wel es raar etierd,
Dan spölt de fiedelman 'n wies:
Geef eers mekaar 'n händjen.

Koorrefrein: Kom lompe boeren
Laat de deernfjes noe niet staon,
Laote wie es toeren
En aon 't dansen gaon.

Fiedelman: Dan röp alweer de fiedelman:
De snuutjes tegen mekare an,
Maok effentjes oe komplement
En dan weer naor oe plaatse toe.

Koorrefrein.

Fiedelman: Laot noe oe eigen meid maor staon
En pak die van 'n ander aon.
En dreij er effen met eur rond
En dan weer naor de plaatse toe.

Koorrefrein.

Fiedelman: Ie könt toch zòd niet blieven staon,
Ie mot es naor mekaar toe gaon,
Dat doen de veursten twee an twee,
En dan weer naor oe plaatse toe.

Koorrefrein.

Fiedelman: Je vindt de deerntjes bie den hoop,
'n Smok an 't deerntjen is dolle koop,
Kom jonges vat de deerntjes an
En brenk ze nao de plaatse toe.

Koorrefrein.

Fiedelman: Dan röp al weer de fiedelman,
De bultjes tegen mekare an.
Kroep noe as aolen deur mekaar
En maak dan dat ie weg komp.

Koorrefrein.

Fiedelman: Krieg ieluu an mekaar 't land
Geef dan den een oe rechterhand,
En geef den linker an den ander
En maak da'j op oe plaatse komp.

Koorrefrein.

Fiedelman: En as ie dat noe heb edaon,
Kiek dan nog es mekare son,
Maak veur mekaar oe komplement
En noe is onzen dans an 't end.

Koorrefrein.

Lot is dood.

Eén, twee, drie, vier,

Meisje laat je zoenen door een onderofficier,

Vijf, zes, zeven, acht,

Als hij me niet zoenen wil dan zeg ik hem goên nacht.

Lot is dood! Lot is dood!

Leisje ligt op sterreven,

Dat is goed, dat is goed,

Dan komt er wat te erreven.

Naast vele andere dansen, teveel om in dit bestek te noemen, krijgen we de oogstdans bij uitnemendheid:

Riepe, riepe garste.

Riepe, riepe garste, zölle wie gaon mjèn,
Korte, korte stöppeltjes, die zölle wie laoten staon.
Jonge, jonge mèkes zölle wie gaon vriejen,
Olde, olde knörreve, die züllen wie laoten staon.

Ik heb getracht in korte trekken weer te geven wat ons in de Achterhoek nog restte van de ten dele moeizaam gekerstende heidense feesten uit het leven van onze voorouders: Nu wil ik gaarne toestemmen, dat bij bruiloften en begrafenissen, boksenbieren, spinmaaltjes, enz. nog veel leefde en thans nog leeft aan vormen, niet ingegeven door de menselijke wil, doch opgelegd door zeden en gebruiken, geboren in tijden, toen de mensen hun handelingen bepaalden volgens hun beste weten naar de wil van hogere en duistere machten.

Ongetwijfeld heeft de Katholieke kerk vele gebruiken van de oncultiveerde mens in betere banen geleid, tot het Calvinisme kwam en al die feesten trachtte dood te knijpen. De strengere levensbeschouwing moge in het openbare leven enig succes geboekt hebben, ze kon niet beletten dat vele particuliere feesten uitdijden tot verre over de vroegere grenzen. Er vormden zich allengs meer openlijk vrijzinnige stromingen de kerkelijke dwang ontwassen. Na de oorlogstijd bot nieuw leven op dit gebied uit en de lekenspel, onder de moederkerk geboren, hebben ook hier hun intrede gedaan. Voor een paar jaar woonde ik het lekenspel „De verloren zoon“ te Gaanderen bij Doetinchem bij, en voor weinige weken werd dit lekenspel zelfs te Zelhem door de vrijzinnig christelijke jongelingsbond met succes opgevoerd.

In Deventer belijvert men zich „de Pinksterkroon“ in ere te herstellen, in Zutphen de „Palmpaas“; in Lochem, Winterswijk, Wolkenland (jeugdherberg onder Beek bij Montferland) wordt het Paasvuur in ere hersteld en ook in Aalten en Lichtenvoorde wordt getracht oude gebruiken nieuw leven in te gieten. De tijdstroom woelt en wentelt wonderlijk; ere aan hen, die trachten uit het verleden de gulden banden op te delven die de mensheid aan de natuur kluisteren.

Feiten en Pogingen.

Conferentie Bond van Nederlandse Volkshuizen.

De 15de en 16de Juni werd dit jaar de jaarlijkse conferentie van de Bond van Nederl. Volkshuizen gehouden. In het middelpunt van de aandacht was dit keer gesteld het onderwerp: Gemeenschapsleven op het land en in de stad. Over het eerste sprak Dr J. P. W. v. d. Berg uit Nyeveen die dank zij zijn veeljarige ervaring het plattelandsleven met zijn bindende zeden en gewoonten zeer dicht heeft kunnen benaderen en veel heeft kunnen vertellen van de laaiheid van het oude leven op het land. G. van Veen sprak over „Opvoeding tot Gemeenschapszin” en ging uit van de stelling dat de mens een opvoedbaar wezen is en volstrekt niet onveranderlijk. „Sociale veiligheid” scheppen is een der opgaven, waardoor de mens tot een hogere Schicht kan stijgen. Meijuffrouw Havelaar wees op de taak der Volkshuizen: op te voeden tot gemeenschapszin. In de Volkshuizen bestaat de mogelijkheid groepen en kernen te vormen die zich kunnen ontwikkelen tot onderlinge dienst. Zij tekenen de hiermede een ideaal. Teveel legt hij het Volkshuis nog de nadruk op handwerken en zagen. Onze tijd vraagt van het Volkshuis iets anders dan een vorige periode. Ten slotte sprak Ir. W. van Tijen over „Huisvesting en nieuwe vormen van samenleving.” Als architect kan men, zo ontwikkelde hij zijn gedachten, ook de gemeenschap dienen. Er kunnen huizen gebouwd worden die door hun vorm en inrichting op het samenwonen gericht zijn. Zelfwerkzaamheid zal in die huizen een grote rol moeten spelen.

De aanwezigen hebben met grote belangstelling de referaten gevolgd en in een levendige discussie van die belangstelling blijkt gegeven. Waar Volkshuizen in de stad en op het land gevestigd zijn en dus wel eens een enigszins andere instelling hebben, was hier op gelukkige wijze een bindend onderwerp aan de orde gesteld. Jammer dat het aantal aanwezigen zo gering was.

K. F. P.

Hervorming van het onderwijs.

De Nederlandse Vereniging tot Hervorming van het Onderwijs, welke in het najaar van 1933 werd opgericht is onlangs met een eigen orgaan gekomen. De vraag kan rijzen of er voor een nieuw onderwijs tijdschrift in ons land nog reden van bestaan is. Wij zijn reeds zo rijk aan periodieken op dit gebied! Het is echter mogelijk, dat deze nieuwe uitgave kan bijdragen tot de ontwikkeling van het verenigingsleven en tot de versterking van de invloed der jonge organisatie. En dan verdient dit orgaan met belangstelling te worden begroet. Immers het doel der vereniging, zoals het op de eerste pagina van deze uitgave wordt omschreven, verdient hartelijke waardering. Wij lezen daaromtrent het volgende:

„De Vereniging stelt zich ten doel de hervorming van *alle* onderwijs, wat zijn diepste beginselen betreft.

Vorming van de geest en vorming van de persoonlijkheid moet in de eerste plaats het doel van het onderwijs zijn.

De school zij niet uitsluitend een klassikale lusterschool. Hare leerlingen dienen zoveel mogelijk door eigen ervaring tot begrippen te komen en door eigen werkzaamheid en oefening tot bekwaamheid op geestelijk, artistiek en lichamelijk gebied. De taak van den leraar is leiding te geven bij dit ervarings-proces.

De school geve zoveel mogelijk individuele opleiding der leerlingen, o.a. door onderscheiding in kern- en keuzevakken en door het verlenen van grotere vrijheid in de indeling van de schooltijd.

Waar dit zonder schade voor de ontwikkeling, voor de vorming van de persoonlijkheid of de levensbestemming mogelijk is, worde de leerstof sterk beaard.

De school schepe de voorwaarden voor de vorming van het karakter en de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel, o.a. door gemeenschappelijke arbeid, mede-verantwoordelijkheid der leerlingen voor het welzijn der schoolgemeenschap, en het gezamenlijk beoefenen van sport.”

Ph. J. I.

Boekaankondiging

Annuaire international de l'éducation et de l'enseignement, 1934.
Bureau International d'Education, Genève.

In zijn tweede Jaarboek geeft het Internationaal Bureau te Genève een overzicht van het onderwijs gedurende de periode 1932—1933 in 53 landen. De gegevens werden verstrekt door de Departementen van Onderwijs in de onderscheidene landen. De afzonderlijke verslagen worden voorafgegaan door een samenvattend overzicht van „le mouvement éducatif en 1932—1933”. Het blijkt, dat de algemeene crisis de meeste landen dwong tot dikwijls zeer ingrijpende maatregelen ten einde te komen tot kostenbeperking. Salariëverlaging voor de leerkrachten, opheffing van scholen, verhoging der klassegemiddelden, het waren de voor de hand liggende en veelvuldig toegepaste bezuinigingsmaatregelen.

De in de laatste jaren algemeen toenemende invloed der overheid op het onderwijs werd — mede door de crisis — nog belangrijk versterkt. In Brazilië, Italië, Duitsland, Albanië, Spanje enz. werd het onderwijs steeds meer onder controle van de staat gebracht. Het

onderwijsbelang was daarbij niet steeds doorslaggevend!

Vermeldenswaardig is de ongeruisheid, waarmede men in verschillende landen de enorme toename van de aantallen leerlingen van middelbaar en hoger onderwijs waarneemt. Vergelijkende examens en „numerus clausus” worden wel ter genezing aangewend. Ook in Denemarken blijkt men een commissie benoemd te hebben, welke het aan aansluitingsprobleem onderzoekt.

Een in de meeste landen nog onopgelost vraagstuk is dat der onderwijzersopleiding. Over 't algemeen schijnt men 't meest te voelen voor een opleiding binnen het kader der universiteiten.

Tenslotte nog de opmerking, dat Nederland in dit Jaarboek wel een zeer pover figuur slaat. Een opsomming van de namen van minister en afdelingschef van het Dep. van Onderwijs, een staatje met de aantallen scholen en leerlingen, ziedaar het „verslag” van het onderwijs in Nederland. En toch zijn wij ervan overtuigd, dat er voor buitenlandse nog iets te leren zou zijn uit een oordeelkundig overzicht van de feiten en pogingen op onderwijsgebied in ons land.

v. d. M.

Inhoudsopgave van de zestiende Jaargang.

VERHANDELINGEN EN BESCHOUWINGEN.

Bladz.

Redactie	1
Het Rapport der Commissie tot formulering van een voorstel tot wettelijke regeling der toelating tot de eerste klasse ener Hogere Burgerschool met vijfjarige cursus;	
I. P. Bakkum, Bespreking door een vertegenwoordiger van het lager onderwijs	3
II. Dr. A. J. van Pesch, Bespreking door een vertegenwoordiger van het middelbaar onderwijs	21
A. H. Gerhard, Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan der Maatschappij tot nut van 't algemeen	33
E. C. Knappert, Toynbee Hall's vijftigjarig bestaan	42, 82
Kees Boeke, Kindergemeenschap	53
Willy Kuin-Hartorff, Nog steeds: Jeugd in nood!	58
J. Hovens Greve, Problemen van vrije tijd	66
G. J. Gischler, Hoe werkt de vrije school	89
Prof. Dr. H. Brugmans, Het gedenkboek der Maatschappij tot nut van 't algemeen	102
G. van Veen, De opleiding van den onderwijzer (in verband met zijn sociale taak)	105
G. Ph. Selman, De vooruitgang der Speeltuinbeweging	124
S. Baarda, Als 't getij verloopt	131
Mr. M. J. A. Moltzer, Ontwikkelingscursussen voor gevangenispersoneel	137
A. H. Gerhard, De grondslagen-wet	157
Ida Heijermans, Iets over meisjesopvoeding naar aanleiding van een paar kookdemonstraties in deze tijd van crisis	163
A. H. Gerhard, De zegen van de tegenspoed	169
Prof. Dr. Ph. Kohnstamm, De grenzen der opvoeding	178
V. De intellectuele werklozen	186
M. Vastenhouw, De sociale waarde van het spreekonderwijs	190
W. H. ten Seldam, Ontwerpen voor de bouw van scholen voor het Buitengewoon Onderwijs te Amsterdam	201
H. J. van Wielink, Oud en nieuw Volkstoneel	221, 253
A. H. Gerhard, Een veelbelovend begin	228
A. J. van Pesch, Betekenis en bestaansrecht der drijjarige H.B.S.	241
A. Lobstein, De maatschappelijke betekenis van het U.L.O.	250
H. C. Derksen, De H.B.S. ten plattelande en de U.L.O.-school	254
Ida Heijermans, Internationale paedagogische conferentie in „de Werkplaats" te Bilthoven	259
Professor Kohnstamm 60 jaar	265

G. van Veen. Nederlands geestesmerk in verband met opgaven van deze tijd	266
G. H. L. Schouten. „De Arend” in crisistijd	280
Hermien van der Heide. Balans over het Volkshogeschool-werk voor Meisjes op De Voonk te Noordwijkerhout	290
Willy Kuin—Hartorff. Jeugdwerkloosheid	301
Ontwikkelingswerk voor Werklozen te Utrecht	310
Dr. G. Smit. De Stichting voor Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande	322
Dora de Jong. Vrouweninternaten te Bentveld	326
Math. Kemp. Het Volkstoneel in Limburg	333
S. D. de Jong. Het Volkstoneel in Friesland	342
A. Hofstra. Het Volkstoneel in West-Friesland	352
G. J. Klokman. Het Volkstoneel in de Achterhoek	365

BOEKAANKONDIGINGEN.

Alois Funk. Film und Jugend, door v. d. M.	63
E. van den Bossche. Het technisch onderwijs in België, door v. d. M.	63
M. E. Leliman—Bosch. Geschiedenis van het huishoudonderwijs, door v. d. M.	64
Edwin R. Embree, Margaret Sargent Simon, W. Bryant Mumford. Island India goes to school, door v. d. M.	104
Radio as a cultural agency, door v. d. M.	199
Alfred Eckardt. Die akademische Lehrerbildung, door v. d. M.	200
Répertoire des centre nationaux de documentation pédagogique, door v. d. M.	200
Amélie Arató. L'enseignement secondaire des jeunes filles en Europe, door v. d. M.	232
Apprenticeship in England, France en Germany, door v. d. M.	264
Le self-government à l'école, door v. d. M.	332
Over onderwijs voor zorgenkinderen, door v. d. M.	332
Annuaire international de l'éducation et de l'enseignement, 1934 door v. d. M.	394

FEITEN EN POGINGEN.

Een didactisch novum door G. v. V.	135
Een toneelstuk voor de jeugd in de Volksuniversiteit te Rotterdam, door Ida Heijermans	196
Samenwerking van leraar en voordrachtskunstenaar door Bt.	197
Paedagogisch-psychologische leraarsopleiding, door An.	198
Het Iekenspel „Als jij het wilt” in „Ons Huis” te Rotterdam, door Ida Heijermans	263
Vacantie cursus te Emmen	331
Conferentie Bond van Nederlandse Volkshuizen, door K. F. P.	393
Hervorming van het onderwijs, door Ph. J. I.	393

INHOUD VAN AFLEVERING 11-12.

	Bladz.
Volkstoneel in Limburg, door Math. Kemp	333
Het Volkstoneel in Friesland, door S. D. de Jong	342
Het Volkstoneel in West-Friesland, door A. Hofstra . . .	352
Het Volkstoneel in de Achterhoek, door G. J. Klokman . .	355
Feiten en Pogingen.	
Conferentie Bond van Nederlandse Volkshuizen, door K.F.P.	393
Hervorming van het onderwijs, door Ph. J. I.	393
Boekaankondiging, door v. d. M.	394

Lichtbeelden-Instituut

AMSTERDAM - HEERENGRACHT 284

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

Het Lichtbeelden-Instituut heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis, Cultuurgeschiedenis,
Aardrijkskunde, Sterrenkunde, Natuur-
lijke Historie, Landbouw en Veeteelt,
Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Nieuwe afdeling:

Zeventien series „Nederland” ten behoeve
van het lager onderwijs. Een zeer zorgvuldig
en deskundig samengesteld geheel.

===== Vraag aparte catalogus =====

Voor alle personen of verenigingen, die praktisch aan ontwikkelingswerk doen
is het Lichtbeelden-Instituut een onmisbaar Hulpinstituut.

Per jaar worden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f 4.— (kleine serie f 3.—); Abonnement
van 15 serie's (één jaar geldig) f 30.—, van 6 serie's f 15.—. Alle
lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

Het Instituut is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.